

**Київський національний торговельно-економічний
університет**

Ю.А. Дорохіна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографія

Київ 2016

**Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу КНТЕУ
заборонено**

УДК 347.23
ББК Х304.1
Д 69

Автор Ю.А. Дорохіна, канд. юрид. наук, доц.

Рецензенти: В.О. Глушков, д-р юрид. наук, проф., акад. Європейської академії безпеки та конфліктології, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»;
О.М. Костенко, д-р юрид. наук, проф., акад. Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України;
Т.О. Гуржій, д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету

*Рекомендовано до друку вченою радою Київського національного
торговельно-економічного університету
(протокол № 2 від 29 вересня 2015 р.)*

Дорохіна Ю.А.

Д 69 Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження :
монографія / Ю.А. Дорохіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т,
2016. – 744 с.
ISBN 978-966-629-801-3

Монографія присвячена дослідженню злочинів проти власності. Розглянуто теоретичні та законодавчі проблеми доктринального визначення, змісту (сутності) поняття (явища) власності як об'єкта кримінально-правової охорони. Наукові положення, отримані автором, можуть бути використані у законотворчій та нормотворчій діяльності, передусім у частині внесення змін і доповнень до правових актів, які регулюють питання кримінально-правової охорони власності, у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінальне право України» і «Кримінально-правова охорона власності» майбутнім фахівцям юридичного напрямку.

Видання розраховане на широке коло фахівців кримінального права, науковців, викладачів, аспірантів, студентів та юристів-практиків.

**УДК 347.23
ББК Х304.1**

ISBN 978-966-629-801-3

© Дорохіна Ю.А., 2016
© Київський національний торговельно-
економічний університет, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності	7
1.1. Генезис законодавства щодо кримінально-правової охорони власності.....	7
1.2. Злочини проти власності як предмет кримінально-правових досліджень.....	27
1.3. Формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності	46
1.4. Методологічні засади дослідження	83
Розділ 2. Кримінально-правове вчення про охорону власності	105
2.1. Об'єктивні ознаки злочинів проти власності	105
2.2. Суб'єктивні ознаки злочинів проти власності	275
2.3. Класифікація злочинів проти власності	329
Розділ 3. Форми злочинів проти власності	352
3.1. Злочини проти власності, які полягають у незаконному заволодінні майном	352
3.2. Злочини проти власності, не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном (ст.ст. 194–197, 198 КК України).....	447
Розділ 4. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти власності	483
4.1. Аналіз кваліфікуючих ознак злочинів проти власності.....	484
4.2. Відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань	585
4.3. Розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень	604
Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності	628
5.1. Призначення покарання за злочини проти власності	629
5.2. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності	664
ПІСЛЯМОВА	672
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	675

ВСТУП

Власність – це не поняття, і воно належить часу, історії та долі, а не простору й причинності. Його неможливо обґрунтувати, але воно існує. Власність починається з рослини і триває впродовж історії людини розумної доти, доки в ній є рослинне, є раса. У широкому розумінні власність – це рослинне зрощення будь-чого з чим-небудь, вона зовсім не духовна категорія, не соціальний феномен, а явище рослинно-тваринного світу.

Освальд Шпенглер

Реалізація сучасних ліберальних реформ, безперечно, залежить від закону, від тих правових регуляторів, які спрямовані на захист прав та свобод людини та громадянина у сфері охорони прав власності. Проте, це неможливо без всебічного захисту власності, оскільки відносини власності є фундаментом повноцінного соціально-економічного розвитку українського суспільства, а відповідно, протиправні посягання на власність власності негативно впливають на соціальні і економічні процеси, що відбуваються в державі, несприятливо впливають на загальний стан злочинності, виступають одною з детермінантів, які здатні перешкоджати зростанню матеріального добробуту громадян України і розвитку української економіки в цілому. У зв'язку з цим, на сучасному етапі вкрай необхідно вирішення теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, що буде сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики у цій сфері.

Власність – це один з найважливіших феноменів, який є виразом сутнісних правових відносин, що з часів етапу премодерну постає атрибутом свободи індивіда, який заявляє про свої права, як суб'єкта суспільної діяльності поза всякими становими та ієрархічними обмеженнями. У цей період власність вперше була проголошена основним природним правом людини, її волевиявлення й достоїнства. Таку парадигму доцільно визнати найважливішим принципом ідеології демократичного суспільства та філософії лібералізму.

Внаслідок багатолітньої еволюції змісту поняття власності, в країнах континентальної Європі усталилися цінності сучасного неолібералізму, як системи соціально-економічних і політичних поглядів, яка захищає свободи та права особи, приватну власність, демократію тощо. Побудована теорія виходить з положення, що світ підпорядковується законам, які не підвладні людині, тому природними принципами її поведінки мають бути здоровий глузд та адаптація до обставин і вимог суспільства¹

Безперечно, проблема відносин власності надзвичайно складна, оскільки зачіпає розмаїття людських інтересів, людських доль і життєвих позицій. Проте, при аналізі відносин власності важливо враховувати, що це завжди характеристика людини, її особистісних якостей, отже, власність має зв'язок із самою особою. Стрижнем, онтологічним зерном відносин власності є людський фактор. Саме в злочинах проти власності проходить філософське розуміння зла і добра, чорного і білого, раціонального та ірраціонального, злочинного і незлочинного. Аналіз поняття «власність» розкриває її як властивість людської природи, як щось

¹ Костенко О.М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О.М. Костенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 31–40.

безсуб'єктне, деперсоналізоване явище або як юридичну норму. Відношення людини до речі тлумачиться як спосіб її самовизначення й самореалізації в навколишньому світі. Відносини власності – це діалектика взаємодії суб'єкта й об'єкта, їхній взаємний вплив.

Декларування Україною економічної політики, заснованої на свободі підприємництва, стабільності ринкових відносин, має стати надійною гарантією зміцнення інституту власності в нашій країні, появи у свідомості громадян твердого переконання в тому, що нажита, придбана або отримана іншим законним шляхом власність не буде незаконно вилучена. Зміни, що відбуваються в останнє десятиліття, так або інакше пов'язані з розвитком відносин власності, у зв'язку з цим привертають увагу деякі проблемні питання кримінально-правової охорони власності і, передусім, розуміння цієї категорії у кримінальному праві. У той же час, ознайомлюючись з наявними у вітчизняній і зарубіжній літературі підходами до визначення власності, можна констатувати, що воно на сьогодні має певні «білі плями», які й хотілося б заповнити, оскільки саме від досконалості і розвиненості базових структурних елементів права залежить успішне регулювання суспільних відносин різними галузями права, у тому числі і кримінальним.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Будь-який предмет наукового дослідження має свою специфіку, що обумовлено комплексним характером того чи іншого поняття та його змісту. Правова охорона власності знаходиться на межі вивчення багатьох галузей права (конституційного, цивільного, адміністративного, господарського тощо), проте на сучасному етапі виникає особлива необхідність у формуванні теоретико-правових підходів та методологічного інструментарію наукового дослідження охорони власності, оскільки розвиток суспільства неможливий без забезпечення належного її захисту, а також прав власника або законного володільця майна від будь-яких незаконних посягань. З огляду на важливість власності для держави, суспільства і особи цілком очевидною є доцільність розробки та подальшого удосконалення доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, що забезпечить належний захист відносин власності саме кримінально-правовими засобами.

1.1. Генезис законодавства щодо кримінально-правової охорони власності

Для досягнення мети нашого дослідження певний інтерес становить з'ясування питання витоків і становлення законодавства про злочини проти власності, що їх доцільно розглядати в аспекті історичного розвитку суспільства на території нашої держави. Розгляд почнемо з періоду, який охоплював час X – XIV століть, коли українська держава знаходилася під управлінням князів; саме тоді почалося становлення національного законодавства щодо кримінально-правової охорони власності та держави у цілому.

Окремі злочини проти власності, а саме крадіжки, були відомі ще задовго до появи Руської Правди²: такі стародавні пам'ятники права, як закони Мойсея, «Закони XII таблиць» вважали посяганням на власність крадіжку і пошкодження чужого майна³. Проте з числа рукописів, що дійшли до наших часів, Руська Правда була першим стародавнім пам'ятником права слов'ян, в якому значне місце відводилося кримінально-правовій охороні власності⁴. Разом з тим у першому джерелі українського права закріплювався лише певний перелік таких злочинів без будь-якої їх систематизації.

У Руській Правді не було виділено окремих понять розбою чи крадіжки. Такі протиправні посягання на власність охоплювалися одним поняттям «тятьба» та розумілися як таємне ненасильницьке викрадення чужого майна. Проте у статті «Про Чоловеце» згадувалось й про шахрайство: «...особа, яка обманом отримала гроші і намагається сховатися в іншій землі, не може користуватися довірою, так само, як і тать (злодій)»⁵. Основною диференціюючою ознакою був предмет посягання, яким визнавалися земля, тварини, худоба (особлива увага приділялась коням), птахи, річкові та морські судна, предмети господарського обороту та інші речі матеріального світу⁶.

У подальшому (XIV – середина XVII століття) норми, спрямовані на охорону власності від злочинних посягань, можна знайти в численних законодавчих актах. У той період

² Российское законодательство X–XX веков : в 9-ти т. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 25.

³ Чигир В. Собственность и право собственности. Их сущность. Дискуссии о понятиях «собственность» и «право собственности» / В. Чигир // Судовий вісник. – 2005. – № 3. – С. 36.

⁴ Законодательство Древней Руси // Российское законодательство X–XX вв. – М., 1984. – Т. 1. – С. 96.

⁵ Владимирский-Буданов М.Ф. Хрестоматия по истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Вып. 2. – С. 1871 – 1874; Законодательство Древней Руси // Российское законодательство X – XX вв. – М., 1984. – Т. 1. – С. 128.

⁶ Русская правда. Памятники русского права. – М. : Юрлитиздат, 1952. – С. 121.

на території України знаходилося багато князівств, у тому числі Литовське князівське об'єднання (за винятком Галіції, яка підпадала то під владу Угорського королівства, то під владу Польської корони)⁷. Першим збірником, який уніфікував чинне на той час законодавство (привілеї, звичаєве право, місцеве право) й судово-адміністративну практику, був Судебник Казимира IV, затверджений на провінційному сеймі у Вільно в 1468 р. Він запозичував ряд правових положень із Руської Правди, але передбачав значно суворіші покарання, в тому числі смертну кару.

Судебник Казимира зберіг підхід до виділення видів крадіжки, що був властивий римському праву: *manifestum*, *pec manifestum*, *conceptum*, *oblatum*. Предметом посягання визнавалося рухоме майно, системи злочинів проти власності фактично сформовано не було, як не було визначено і змісту понять «крадіжка», «грабіж», «розбій» тощо, які охоплювалися терміном «пограбування». За цим джерелом права викрадення коня визнавалося посяганням на особливо коштовну річ; саме такий підхід відповідав звичаєвому праву. Суб'єктом крадіжки, передбаченої ст. 1 Статуту, визнавалася людина, залежна від феодала⁸.

У подальшому прийнятті Статуту Великого князівства Литовського, хоч і передбачали окремі розділи, присвячені злочинам проти власності⁹, утім вони ані не сформували системи цих злочинів, ані не розкривали їх зміст. Звертає на себе увагу факт того, що у артикулах Литовських статутів було передбачено певну кількість диференціюючих ознак: предмет посягання, суб'єкт злочину, становість, ознака повторності, місце вчинення посягання тощо.

⁷ Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В.К. Гришук. – Львів : Світ, 1992. – С. 67.

⁸ Ковальова С.Г. Судебник Великого князя Казимира Ягайловича 1468 року : монографія / С.Г. Ковальова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 58.

⁹ Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М., 2000. – С. 11–16.

У період козацької доби на трансформацію посягань на власність безпосередньо впливали норми звичаєвого права¹⁰. Так, до майнових злочинів належали крадіжка, розбій, неповернення боргу. Відповідальність була диференційована залежно від «форми власності» (розрізнялися крадіжка особистого майна і майна всього Запорізького товариства), виділялися окремі склади крадіжки, пограбування і розбою.

Прийняття Соборного Уложення 1649 р. стало наступною важливою віхою регулювання відносин власності кримінально-правовими засобами. Цей період характеризувався новим етапом розвитку юридичної техніки: вперше була здійснена класифікація за спрямованістю і соціальною небезпечністю злочинів по главах, де, зокрема, знайшли своє місце і злочини проти власності¹¹. Аналізуючи це джерело права, І.Я. Фойницький вказував, що за нормами Соборного Уложення крадіжка («татьба») вважалася кримінальним злочином, а грабіж належав до так званої «цивільної неправди»; ним визнавалося насильницьке заволодіння майном, за вчинення якого у винного забирали майно, призначали пеню тощо¹².

Значне реформування законодавства щодо кримінально-правової охорони власності спостерігалось у другій половині XVII – першій половині XVIII століття. Проте важливо зазначити, що у 1772 р., за результатами першого поділу Речі Посполитої, Галичина була анексована Австрією. Так, остаточне входження Галичини до складу Австрії було юридично оформлено договором між Австрією, Пруссією та Росією від 3 травня 1815 р., а за Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 р., укладеним між Росією та Туреччиною, до Австрії було приєднано також і Буковину. У складі Габсбурзької монархії з 1526 р. була Угорщина, яка ще з 1326 р. захопила

¹⁰ Захарченко П.П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. / П.П. Захарченко. – Київ : Університет «Україна», 2005. – С. 90.

¹¹ Соборное Уложение 1649 г. // Российское законодательство X–XX веков : в 9-ти т. – Т. 4. – М. : Юрид. лит., 1985. – С. 76–77.

¹² Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницький. – Изд. 4-е. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1901. – 438 с. – Режим доступа : <http://www.knigafund.ru/books/39783>

населене українцями Закарпаття. Австрійський уряд штучно об'єднав українські та польські землі в єдиний адміністративний край під назвою Королівства Галичини та Володимерії¹³. Зокрема, західну частину Королівства становили польські землі з центром у Кракові, і ця частина іменувалася Західна Галичина; водночас східна його частина була зазвичай населена українцями з центром у Львові та іменувалася як Східна Галичина. До 1848 р. у складі Королівства Галичини і Володимерії перебувала також Буковина, однак вже у 1849 р. вона була виділена в окремий коронний край.

Відразу після приєднання Галичини австрійський уряд розпочав активні дії щодо організації на її території австрійських органів державної влади та крайового самоврядування. Починаючи з 1772 р., на західноукраїнських землях поступово було запроваджено австрійське законодавство¹⁴. У зв'язку з цим на цій території поширили свою дію норми австрійського права. Так, основними джерелами кримінального права на цій території України були Кримінальний кодекс 1803 р. («Францішкана»), Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р.¹⁵; на території Закарпаття діяло поточне королівське законодавство «Урбаріум» (1711 р.), а в міських судах – «Трипаріум» (трикнижжя)¹⁶.

Після укладення Б. Хмельницьким Березневих статей 1654 р. на територію України почало поширюватися і російське законодавство, тому одним із джерел кримінального права був прийнятий у 1715 р. Артикул Військовий Петра I, який вперше встановлював відповідальність за привласнення речей,

¹³ Бойко І. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Випуск 59. – С. 71–79.

¹⁴ Кульчицький В.С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування / В.С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – 1971. – Вип. 19. – С. 46–47.

¹⁵ Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. : у 2-х т. / укл. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький ; ред. В.Д. Гончаренко. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – Київ : Ін Юре, 2000. – С. 437.

¹⁶ Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. – Київ : Вид-во Київськ. ун-ту, 1968. – С. 86.

узятих на збереження, за привласнення і розтрату довіреного майна та привласнення знахідки як самостійні злочини проти власності¹⁷. Зокрема, І.Я. Фойницький зазначав: «Воинские артикулы в корне изменяют прежнюю терминологию; словом «воровство» они переводят немецкое *Diebstahl* и заменяют им прежний термин кражи – татьбу»¹⁸. Так, за Артикулом Військовим, система злочинів проти власності включала: крадіжку, просту і кваліфіковану, грабіж, шахрайство, приховування чужого майна, отриманого на збереження, привласнення знахідки, неповернення знайденої речі, розтрату, казнокрадство, вимагання, знищення або пошкодження чужого майна.

Ще одним джерелом права того часу є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., проте в ньому особлива увага приділялася охороні сільськогосподарських угідь, домашніх тварин тощо.

Подальший розвиток вітчизняного кримінального законодавства припадає на першу половину XIX століття. У XIX – на початку XX століття вже 90% сучасної території України входили до складу Російської імперії, тому цілком закономірним було поширення на її території загальноімперського законодавства. Джерелами кримінального права того часу були 15-й том Зводу законів Російської імперії 1832 р. та Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., яке діяло (із змінами) до жовтневого перевороту 1917 р. та в основу побудови якого було покладено чотирьохчленний поділ інтересів, що захищалися, а саме: інтереси релігії, держави, суспільства, окремих осіб.

Звід законів Російської імперії 1832 р. містив розділ «Про злочини і проступки проти власності приватної особи», в якому були закріплені види злочинів проти власності: розбій, грабіж, воровство-крадіжка і воровство-шахрайство¹⁹.

¹⁷ Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М., 1998. – С. 15.

¹⁸ Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницький. – СПб., 1907. – С. 158.

¹⁹ Сводъ законовъ Россійской имперіи, изданія 1857 года. Томъ пятнадцатый. Законы уголовные. – СПб. : Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества канцеляріи, 1857. – С. 565.

Проте Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. містило два окремі розділи, які передбачали відповідальність за протиправні посягання на власність: розділ 7 «Про злочини і проступки проти майна і доходів казни»; розділ 12 «Про злочини та проступки проти власності приватних осіб».

Особлива частина Уложення визначала систему майнових злочинів, в яких майно було визнано «об'єктом злочинних посягань не само по собі ... а лише як конкретний предмет юридичного панування людини, як одна з частин його правової сфери»²⁰. Цим джерелом кримінального права запроваджувалося чітке розмежування злочинів за формою власності²¹. Так, під крадіжкою розумілося «всякое, каким бы то ни было образом, но втайне, без насилия, угроз и вообще без принадлежащих к свойству разбоя или грабежа обстоятельств, похищение чужих вещей, денег или иного движимого имущества». Грабежом визнавався «во-первых, всякое у кого-либо отнятие принадлежащего ему или же находящегося у него имущества, с насилием или даже с угрозами, но такого рода, что эти угрозы и самое насильственное действие не представляли опасности ни для жизни, ни для здоровья, или свободы того лица; во-вторых, всякое, хотя бы без угроз и насилия, но открытое похищение какого-либо имущества в присутствии самого хозяина или других людей».

Відповідна дефініція була сформульована і стосовно розбою: «... всякое на кого-либо, для похищения принадлежащего ему или находящегося у него имущества, нападение, когда оно учинено открытою силою с оружием, или хотя бы без оружия, но сопровождалось или убийством, или покушением на оно, или же нанесением увечья, ран, побоев или других телесных истязаний, или такого рода угрозами или иными действиями, от которых представлялась явная опасность для жизни, здоровья, или свободы лица или лиц, подвергшихся нападению»²².

²⁰ Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб., 1907. – С. 158.

²¹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб., 2002. – С. 12.

²² Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юридическая литература, 1984. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – С. 37–39.

На початку ХХ століття кримінальне законодавство було значно вдосконалено. 22 березня 1903 р. було затверджено нове Кримінальне уложення, в якому об'єктом злочинів визнавалося «майно в цілому»²³. Воно містило вже 4 глави, присвячені відповідальності за посягання на власність: глава 31 «Про неповідомлення про знахідку, привласнення чужого майна і зловживання довірою»; глава 32 «Про крадіжку, розбій, вимагання»; глава 33 «Про шахрайство»; глава 34 «Про банкрутство, лихварство і інші випадки караної недобросовісності щодо майна».

Розробники Кримінального уложення вказували на недоцільність розмежування крадіжки та грабежу і тому об'єднали крадіжку і ненасильницький грабіж в один склад, позначивши його терміном «крадіжка», характеризуючи його як таємне або відкрите викрадення чужого майна²⁴. Так само вони наголошували на необхідності спеціальної мети: у складах крадіжки, розбою і шахрайства – привласнення майна, у складі вимагання – отримання для себе або іншої особи майнової вигоди²⁵. Аналізуючи Кримінальне уложення 1903 р., М.С. Таганцев вказував на те, що вперше в кримінальному праві встановлювалася відповідальність за привласнення чужого майна, що випадково опинилося в особи²⁶. Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що у цей період вченими не тільки була сформована класифікація злочинів проти власності (корисливі, некорисливі)²⁷, а й була розширена їх система.

²³ Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций // Российское законодательство X–XX веков. – М., 1994. – Т. 9. – С. 240; Жижиленко А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А. Жижиленко. – М., 1928. – С. 6.

²⁴ Хилота В.В. Имущество как предмет преступлений против собственности в уголовном праве / В.В. Хилота // Государство и право. – 2009. – № 7. – С. 96–101.

²⁵ Винокурова Н.С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства / Н.С. Винокурова // Российский следователь. – 2005. – № 4. – С. 18.

²⁶ Таганцев Н.С. Русское уголовное право : в 2-х т. : курс лекций / Н.С. Таганцев. – Т. 1. – Тула : Автограф, 2001. – С. 574.

²⁷ Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб., 1907. – С. 159–160.

Проте у той час, як на одній частині території України діяло законодавство Російської імперії, на іншій її частині залишалося чинним австрійське законодавство. Так, децентралізація Австро-Угорської імперії відобразилася не лише на її державному устрої, а й на її правовій системі. Зокрема, Францішкана 1803 р. зі змінами від 1852 р. діяла на території Галичини і Буковини, а на Закарпатті у 1879 р. набрав чинності Угорський кримінальний кодекс або, як його ще називають, Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р., яким більш чітко було визначено поняття грабежу та вимагання.

Цим нормативно-правовим актом насильство у складі грабежу визначалось як фізичне, так і психічне. Кваліфікуючими ознаками законодавець називав повторність, за умови, що особа вже була раніше покарана за відповідний злочин, заподіяння більш тяжких наслідків (у грабежі), погроза вбивством, тяжким тілесним ушкодженням, підпалом (у вимаганні). Як обтяжуюча ознака було передбачено вчинення злочину особою шляхом видачі себе за службову особу, або особою, що діє згідно із державним дорученням.

Наступним важливим етапом в історії кримінального законодавства щодо кримінально-правової охорони власності був етап, пов'язаний з подіями 1917 р. Зокрема, кримінально-правові норми доби Директорії спрямовувалися проти розкрадачів державної та громадської власності, злодіїв, шахраїв. Мету охорони державної власності переслідував Закон Ради Міністрів УНР 1920 р. «Про підвищення кари за недбайливу охорону, присвоєння, розтрату або знищення скарбового майна». На посилення боротьби із шахрайством спрямовувалися норми Закону від 18 липня 1919 р. «Про шахрайство», який складався з витягів з артикулів Статуту про покарання, що накладалися мировими судьями, та із Уложення про покарання тощо²⁸, де диференціація відповідальності за шахрайство проводилася за ознакою розміру викраденого, кількості вчинених діянь.

²⁸ Кісілюк Е.М. Розвиток кримінального законодавства доби директорії / Е.М. Кісілюк. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/kisiliuk.htm

Проте необхідно вказати, що у 1919 р. було створено Українську Радянську Соціалістичну Республіку, яка згодом увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). У цей же період, західноукраїнські землі були розділені між кількома державами: Польщею, Румунією, Чехословаччиною, де до 1932 р. продовжував діяти Кримінальний кодекс 1803 р. «Францішкана».

Як слушно вказує В.К. Грищук, незважаючи на те, що у період 1917–1921 рр. країна поринула у створення незалежної держави і пройшла шлях від Центральної Ради до Директорії, в УНР було прийнято ряд нормативно-правових актів (була скасована смертна кара III Універсалом, а також був прийнятий Закон від 18 листопада 1917 р. «Про амністію»), процес створення в Україні нового кримінального права був однозначним і підпорядкований правозастосовній практиці СРСР²⁹.

Зокрема, Декретом РНК № 1 від 24 листопада 1917 р. «Про суд» скасовувалися закони попереднього періоду у разі їх суперечності «революційній совісті і революційній правосвідомості» (у 1918 р. була запроваджена пряма заборона на використання старих законів)³⁰. Положенням про робочий контроль, прийнятим ВЦВК 14 листопада 1917 р., був закріплений пріоритет охорони державної власності. До кодифікування законодавства багато питань кримінально-правової охорони власності дістали відображення у правотворчості суддів, а згодом – в Декреті ВЦВК від 20 червня 1919 р. «Про винятки із загальної підсудності у місцевостях на військовому стані», у якому органи ВНК отримали право «позасудової розправи» за грабїж і розбїй.

У цей час норми права найчастіше підмінювалися революційною доцільністю. Так, згідно з декретом РНК від 21 жовтня 1919 р. «О борьбе со спекуляцией, хищениями в государственных складах, подлогами и другими злоупотреблениями по должности

²⁹ Грищук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України / В.К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – С. 17.

³⁰ Матеріали Народного комиссариата юстиции. Народный суд. – 1918. – Вып. II. – С. 50–57.

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

в хозяйственных и распределительных органах» справи щодо осіб, які вчинили розкрадання, вилучалися із загальної підсудності народних судів і передавалися до особливого реєтрибунала у справах про спекуляцію при ВНК³¹.

Положенням про революційні військові трибунали, затвердженим Декретом ВЦВК від 20 листопада 1919 р., до компетенції цих органів були віднесені також справи про привласнення і розтрату військовослужбовцями довіреного ним майна. Згідно з цим Положенням до злочинів проти власності належали привласнення, розтрата, знищення майна тощо. Злочинами спеціального військового характеру визнавалися викрадення, умисне пошкодження і знищення предметів озброєння, амуніції, спорядження і всіх інших видів військового майна, марнотрацтво. Декретом РНК від 5 травня 1921 р. «Об ограничении прав по судебным приговорам» були закріплені такі злочини проти власності, як крадіжка, розбій, грабїж, шахрайство, вимагання, привласнення, розтрата тощо.

Важливі положення містили спільний Декрет ВЦВК і РНК від 1 червня 1921 р. «О мерах борьбы с хищением из государственных складов и должностными преступлениями, способствующими хищениям» та від 1 вересня 1921 р. «Об установлении усиленной ответственности для лиц, виновных в хищении грузов во время перевозки их», які стали новим етапом розвитку законодавства про кримінально-правову охорону власності. Більшість положень цих декретів увійшли до першого Кримінального кодексу СРСР³².

Перший Кримінальний кодекс УРСР, затверджений 23 серпня 1922 р. ВУЦВК, фактично дублював положення КК РРФСР 1922 р. Відповідальність за злочини проти власності була передбачена у ст.ст. 180–199 глави VI КК УРСР, норми

³¹ Портнов В.П. Из истории советского уголовного права (1917–1920 гг.) / В.П. Портнов, М.М. Славин // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М., 1981. – С. 147.

³² Курс советского уголовного права / ред. кол. А.А. Пионтковский и др. – М. : Наука, 1970. – Т. 4. – 432 с., с. 293; История советского уголовного права / А.А. Герцензон, Ш.Я. Грингауз, Н.Д. Дурманов и др. – М., 1948. – С. 200.

якої були спрямовані на захист майнових інтересів власника в нових для країни соціально-економічних умовах. Так, згідно цим Кодексом крадіжкою визнавалося «таємне викрадення майна, яке знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні іншої особи або установи». Кваліфікуючими ознаками крадіжки передбачено викрадення із застосуванням знарядь, інструментів, технічних прийомів, пристроїв; вчинення особою, яка професійно займається крадіжками; викрадення майна, що є засобом існування потерпілого; за попередньою змовою. Грабежем визнавалося «відкрите викрадення чужого майна у присутності особи, яка володіє, користується або розпоряджається майном, без насильства над особою, або з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Розбій – «відкритий, з метою викрадення майна, напад окремої особи, поєднаний з фізичним або психічним насильством, яке загрожує смертю або каліцтвом». Привласненням вважалося «самовольное удержание с корыстной целью, а также растрата имущества, вверенного для определенной цели, учиненное частным лицом»³³. Шахрайством визнавалося отримання із корисливою метою майна чи права на майно шляхом обману або зловживання довірою (ст. 187 КК УРСР). У примітці до цієї статті безпосередньо було роз'яснено поняття обману – повідомлення неправдивих відомостей і завідоме приховання обставин, повідомлення яких є обов'язковим. Розуміння предметів шахрайства і видів обману (активний і пасивний) повністю співпадало із сучасним.

Злочинами проти власності були визнані такі протиправні посягання, як купівля завідомо краденого (ст. 181 КК УРСР), умисне і необережне знищення чи пошкодження майна (ст.ст. 196–197-1 КК УРСР), самовільне користування з корисливою метою чужим винаходом чи перевагою (ст. 198 КК УРСР) або товарним, фабричним чи ремісничим знаком, малюнком, моделлю, фірмовим чи іншим найменуванням (ст. 199 КК УРСР).

³³ Артеменко Н.Н. Факторы, влияющие на дифференциацию ответственности за преступления против собственности / Н.Н. Артеменко // Закон и право. – 2009. – № 11. – С. 107.

Кримінально-правова охорона авторських і суміжних прав також здійснювалася у межах охорони власності від суспільно небезпечних посягань. Відповідальність за привласнення і розтрату була диференційована залежно від суб'єкта посягання: дії, вчинені загальним суб'єктом, – ст. 185 КК УРСР, привласнення чи розтрата, вчинені службовою особою, якій було ввірене майно відповідно до посади, – ст. 186 КК УРСР.

Проте необхідно зазначити, що перший кримінальний закон Радянського Союзу (та УРСР) закріплював більш суворе покарання за посягання на державну власність порівняно зі злочинами проти особистої (індивідуальної) власності громадян³⁴.

У 1927 р. прийнято наступний (другий) Кримінальний кодекс УРСР, який також практично не відрізнявся від КК РРФСР 1926 р. Система злочинів і ознаки складів більшості злочинів проти власності у новому КК УРСР перейшли із КК УРСР 1922 р. Проте Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. мав певні особливості, а саме ретельніше диференціював відповідальність за злочини проти власності: передбачалася відповідальність за привласнення і розтрату майна, у тому числі спеціальним суб'єктом – посадовою особою³⁵; з'явився новий окремий склад злочину, що передбачав кримінальну відповідальність за крадіжку енергії (ст. 172 КК УРСР); відповідальність за крадіжку коней чи великої рогатої худоби у трудового землеробного населення (ст. 180 КК УРСР 1922 р.) трансформувалася у нову окрему статтю, в якій відповідальність встановлювалася не лише за таємне посягання на визначений предмет, а й за відкрите викрадення коней чи великої рогатої худоби; відповідальність за вимагання за ознакою змісту погрози

³⁴ Познышев С.В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть / С.В. Познышев. – М., 1923. – С. 84; Змиев Б. Уголовное право. Часть Особенная / Б. Змиев. – Казань, 1923. – Вып. 1. Преступления против личности и имущественные. – С. 52; Дерендяев В.Н. Уголовная ответственность за присвоение вверенного имущества : дис. ... канд. юрид. наук / В.Н. Дерендяев. – М., 1996. – С. 55

³⁵ Курс советского уголовного права / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский ; Ленинградский гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 3: Часть Особенная. – 835 с. – С. 447.

диференційована в межах однієї статті, а не двох, як це мало місце у КК УРСР 1922 р.; до майнових злочинів було віднесено невжиття відповідних заходів капітаном судна для порятунку іншого судна, людей і майна.

Слід зазначити, що в обох кодексах власність фактично була виключена з об'єктів, які підпадають під кримінально-правову охорону, тому що фахівці Народного комісаріату юстиції вважали, що одноосібним розпорядником власності є виключно держава; тільки вона є єдиним суб'єктом права власності, і немає того, кому б це право могло перейти. Було визнано, що унаслідок таких протиправних посягань держава позбавляється не права власності, а лише права користування майном³⁶, тому запропонований комісарами КК мав охороняти не відносини власності, а порядок користування майном. Відповідно, перші кримінальні кодекси УРСР закріплювали викладену позицію, визнаючи не власність, а майнові відносини об'єктом своєї охорони.

Зокрема, концепція майнових злочинів виходила з того, що особа, вчиняючи злочин, порушувала суб'єктивні права громадян на речі, де предметом таких посягань було чуже рухоме майно у вигляді фізичної речі³⁷. Так, А.А. Жижиленко, аналізуючи КК РРФСР 1926 р., зазначав, що предметом посягання у майнових злочинах є майно як річ і майно у цілому (у широкому розумінні), під яким він розумів матеріальні речі та майнові вигоди³⁸. Викладений підхід призвів до того, що до поняття «майно» увійшли суб'єктивні права, а кримінальна відповідальність почала диференціюватися залежно від того, чи втратив власник право володіння³⁹.

³⁶ Матеріали Народного комиссариата юстиции. – Вып. XI – XII. – С. 81.

³⁷ Клепицкий И.А. Собственность и имущество в уголовном праве / И.А. Клепицкий // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 75; Тюнин В.И. Преступления экономические в Уголовном уложении 1903 года / В.И. Тюнин // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 235–243.

³⁸ Жижиленко А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А. Жижиленко. – Л. : Рабочий Суд, 1928. – С. 6–9.

³⁹ Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность / В.И. Плохова. – СПб., 2003. – С. 131.

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

Визначальним джерелом права, що діяло на території II Речі Посполитої, до складу якої входила частина українських земель, був Кримінальний кодекс, прийнятий 11 липня 1932 р. Цей Кодекс неофіційно називали Кодексом Макаревича⁴⁰, в якому злочинам проти власності присвячувався розділ 39, де було чітко розмежовано насильницькі і ненасильницькі злочини проти власності, а предметом більшості таких посягань названо чужу рухому річ.

Прийнята у 1936 р. Конституція СРСР офіційно надала поняттю «власність» виключно економічного змісту. Представники егалітарної теорії права взагалі й кримінального права зокрема виділили у власності дві форми її прояву, переважно «два основні абстрактні аспекти – економічний і юридичний»⁴¹. Так, під власністю розумілися виробничі відносини, учасники яких розподіляють матеріальні блага, привласнюють засоби виробництва і продукти праці⁴², тобто власності в цілому було надано економіко-правового змісту⁴³, де «економічне» означає фактичну, а «правове» – юридичну належність майна конкретній особі. Як наслідок – власність не була визнана наукою кримінального права у статусі самостійного об'єкту охорони. Вона виходила з надродового об'єкту економічної системи⁴⁴, тому стала об'єктом посягань, похідним від економіки.

⁴⁰ Kodeks Makarewicza – Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Makarewicza

⁴¹ Пашуканис Е.Б. Избр. произведения по общей теории права и государства / Е.Б. Пашуканис. – М., 1980. – С. 110

⁴² Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А.А. Пинаев. – Минск, 1975. – С. 13; Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1986. – С. 10; Тенчов Э.С. Квалификация преступлений против собственности / Э.С. Тенчов. – Иваново, 1981. – С. 5; Советское уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова. – М., 1988. – С. 100; Курс уголовного права : учебник в 5 т. / под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М., 2002. – Т. 3. Особенная часть. – С. 387.

⁴³ Дуюнов В.К. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Постатейный) / В.К. Дуюнов ; отв. ред. Л.Л. Кругликов. – М., 2005. – 300 с.; Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономики. Авторский комментарий к уголовному закону (Раздел VIII УК РФ) / Н.А. Лопашенко. – М., 2006. – 680 с.

⁴⁴ Уголовное право. Особенная часть / под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – С. 159; Кругликов Л.Л. Экономические преступления: (вопросы дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания) : учеб. пособ. для студ. вузов / Л.Л. Кругликов, Н.О. Дулатбеков. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т им. П.Г. Демидова, 2001. – 159 с. – С. 12–14.

З метою усунення існуючих суперечностей щодо питань кваліфікації розкрадань і встановлення єдності законодавства про кримінальну відповідальність за їх вчинення Президія Верховної Ради СРСР 4 червня 1947 р. видала два накази: «Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества» та «Об усилении охраны личной собственности граждан»⁴⁵, якими встановлено диференційовану відповідальність за посягання не лише на соціалістичну і особисту власність, але й – усередині першої – на державну і колективну власність. Надалі наказом Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Про посилення охорони особистої власності громадян» було закріплено інше визначення крадіжки: «таємне або відкрите викрадення майна громадян». Унаслідок скасування окремого поняття грабежу законодавство щодо кримінально-правової охорони власності фактично повернулося до визначення відповідного протиправного посягання, яке містилося в Кримінальному уложенні 1903 р.⁴⁶

Проведений аналіз спеціальної літератури дозволяє констатувати, що побудова системи злочинів проти власності у егалітарному кримінальному праві, на першому етапі свого розвитку була подібною до системи XIX століття. Викладене було обумовлено відсутністю системності та централізованості у правотворчій сфері, що призвело до браку чіткої законодавчої регламентації конкретних складів злочинів проти власності. Основні завдання щодо протидії так званим «майновим злочинам» не були чітко сформовані, лише окремі склади злочинів проти власності спеціально виділялися у декретах Радянської влади, але і в цих випадках відповідні злочини тільки окреслювалися без всебічної конкретизації їх юридичних ознак.

⁴⁵ Ведомости Верховного Совета СССР. – 1947. – № 19.

⁴⁶ Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 – 1952 гг. / под ред. И.Т. Голякова. – М. : Госполитиздат, 1953. – С. 59.

Таким чином, слід зазначити, що егалітарний період розвитку норм щодо кримінально-правової охорони власності характеризувався переосмисленням системи злочинів проти власності, де домінуючою ідеєю був пріоритет державних інтересів. Саме цей процес істотним чином вплинув і на визначення кола караних діянь, на визначення ознак окремих складів злочинів проти власності (залежно від форми власності) та покарання за них ⁴⁷.

У 1958 р. Верховною Радою СРСР було прийнято Основи кримінального законодавства Союзу СРСР і союзних республік, які були покладені в основу прийняття нового КК УРСР. Третій, останній Кримінальний кодекс УРСР егалітарної доби набрав чинності з 1 квітня 1961 р. Саме цей нормативно-правовий акт відобразив історичний факт перетворення соціалістичної (державної) власності на пануючу форму власності в УРСР. Так, глава КК УРСР «Злочини проти соціалістичної власності» була розташована до глави «Злочини проти особистої власності громадян», чим наголошувалося на пріоритетності державної форми власності.

Проте пріоритет державного перед особистим (індивідуальним) не обмежувався формальним рознесенням відповідних складів у різні глави, які були розташовані у визначеному порядку. Основна відмінність полягала ще й у більш широкій і докладній регламентації посягань (передбачені були і суворіші санкції), їх способів саме на соціалістичну (державну, колективну) власність, ніж на особисте (індивідуальне) майно громадян.

На відміну від посягань на індивідуальне майно, для визначення протиправних посягань на державне чи колективне майно у тексті КК УРСР 1961 р. використовувався термін «розкрадання» (рос. – «хищение»). Так, в окремій кримінально-правовій нормі була встановлена відповідальність за розкрадання

⁴⁷ Кригер Г.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г.А. Кригер. – М., 1965. – С. 3–4.

державного або колективного майна в особливо великих розмірах (ст. 86-1 КК УРСР), відповідно до якої, незалежно від способу вчинення посягання, за основу для кваліфікації діяння брався лише розмір заподіяної шкоди.

Доктриною кримінального права егалітарної доби було запропоновано розрізняти «відносини власності» як об'єкт злочинів проти власності та «майно» як предмет цих злочинів⁴⁸, під яким розуміли майно як «сукупність речей, певну сукупність матеріальних предметів зовнішнього світу», проте майнові права як предмет таких посягань фактично виключалися.

З 1991 р. в Україні розпочався період лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям першого Кримінального кодексу (КК) незалежної України. Він набрав чинності 11 вересня 2001 р., і в ньому норми, спрямовані на охорону власності, були закріплені у розділі VI Особливої частини.

Хоча суттєві новели КК 2001 р., порівняно з КК 1960 р., базувалися на прогресивних досягненнях як теорії кримінального права, так і кримінологічної науки та практики, на нашу думку, вони не повною мірою були засновані на ліберальних принципах. Розробники нового Кодексу, у зв'язку з переходом до принципу рівної охорони майна незалежно від форми власності, відмовилися від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на майно, залишивши термін «викрадення» в окремих статтях різних розділів (у тому числі в розділі VI) Особливої частини КК. Проте зміст поняття «викрадення» в жодній із статей КК України не розкрито, більш того, воно значно різниться за своїм обсягом і тому має місце неоднакове тлумачення викрадення в наукових працях та коментарях, що породжує неоднозначне розуміння юридичної суті цього поняття і призводить до нестабільності у застосуванні відповідних кримінально-правових норм.

⁴⁸ Розенберг Д.Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (Объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Ученые записки Харьковского юридического института. – Харьков, 1948. – Вып. 3. – С. 55.

У черговий раз вітчизняне кримінальне законодавство було оновлено 15 квітня 2008 р. В основу відповідних змін було покладено принцип соціальної справедливості, згідно з яким кожна кримінально-правова санкція повинна не тільки відповідати ступеню суспільної небезпечності описаного в законі діяння, а й узгоджуватися з санкціями, передбаченими за вчинення інших злочинів такого самого ступеня тяжкості, а також давати суду можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням обставин конкретного злочину. Одним із результатів такого оновлення було скасування однієї норми розділу VI Особливої частини КК України, а саме щодо викрадення дротів шляхом їх демонтажу (ст. 188 КК України).

Загалом зміни, які були внесені, не зовсім доцільно вважати концептуальними, передусім тому, що вони не повною мірою ґрунтувались на принципах лібералізації кримінального законодавства. Зокрема, деякі з цих законодавчих новацій можна охарактеризувати як результат теоретичних досліджень відомих вчених, виявлення окремих судових помилок, труднощів правозастосування тощо. Зрозуміло, що з прийняттям цього закону процес лібералізації кримінального законодавства не завершився, а набув більшої актуальності, чіткості та спрямованості.

Таким чином, підсумовуючи викладене, вбачається за доцільне запропонувати таку періодизацію витоків та становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності ⁴⁹:

– перший період (з середини X століття до першої половини XIX століття) – премодерну, період становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони відносин власності, шляхом формування першої системи злочинів проти власності;

⁴⁹ Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності: історико-правовий аспект / Ю.А. Дорохіна // Митна справа. – 2013. – № 6. – Ч. 2. Книга 1. – С. 263–269.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

- другий період (з першої половини ХІХ століття до 1917 р.) – модерну, період формування системи кодифікованого кримінального права, обумовленого лібералізацією законодавства. Для цього періоду характерною особливістю було розширення системи злочинів проти власності та їх класифікації;
- третій період (з 1917 р. до 1991 р.) – егалітарний, період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, який характеризувався значною трансформацією системи злочинів проти власності. Домінуючою ідеєю цього періоду був пріоритет захисту державного та колективного інтересів, що призвело до наявності двох, по суті однакових систем злочинів проти власності. Цей процес істотним чином вплинув і на визначення кола караних діянь, і на удосконалення визначень ознак окремих складів злочинів проти власності, способів їх учинення, призначення покарання за них тощо;
- четвертий період (з 1991 р. до 2001 р.) – період початку вітчизняної лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям КК України 2001 р. Цей період характеризувався переходом, шляхом поступових змін, від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах;
- п'ятий період (з 2001 р. і до сьогодні) – сучасний неоліберальний період, який характеризується поглибленим правовим регулюванням відносин власності на основі ліберальних принципів та обумовлений потребою подальшого удосконалення доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

1.2. Злочини проти власності як предмет кримінально-правових досліджень

Такий інститут Особливої частини кримінального права, як злочини проти власності, постійно знаходиться в центрі уваги дослідників. Зокрема, посягання на відносини власності вивчалися ще у ХІХ столітті Л.С. Білогриць-Котляревським, В.В. Єсиповим, М.Д. Сергієвським, І.Я. Фойницьким тощо. У егалітарний період дослідження з цих питань продовжували Г.Н. Борзенков, В.О. Владимиров, Л.Д. Гаухман, М.Д. Дурманов, А.А. Жижиленко, Г.А. Кригер, Ю.І. Ляпунов, П.С. Матишевський, В.Д. Меньшагін, Б.С. Нікіфоров, Й.С. Ной, О.О. Піонтковський, С.В. Познишев, Д.Н. Розенберг, С.І. Тихоненко, А.Н. Трайнін та інші правники.

У сучасний період значний внесок у становлення та розвиток окремих теоретичних поглядів з досліджуваної проблематики внесли такі вчені, як П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Я.М. Брайнін, Л.П. Брич, П.А. Воробей, С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, В.П. Ємельянов, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, Є.В. Лащук, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Б.С. Нікіфоров, П.В. Олійник, В.І. Осадчий, М.І. Панов, О.Я. Светлов, Є.Л. Стрельцов, О.В. Смаглюк, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Б. Харченко, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценко та інші. Проте слід зазначити, що у працях згаданих вчених питання щодо проблем кримінально-правової охорони власності розглядалися фрагментарно, без урахування соціально-політичних змін у суспільстві, тому багато аспектів залишилися поза увагою науковців. Викладене насамперед обумовлюється тим, що вчені не ставили собі за мету комплексного розв'язання теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується проведенням соціально-економічних і політичних ліберальних реформ, спрямованих на формування і розвиток цивілізованих ринкових відносин, особливо важливим завданням є забезпечення належної охорони власності кримінально-правовими засобами. Слід наголосити, що кримінальне законодавство у сфері охорони власності не має єдиної методологічної основи, у ньому присутні «чужорідні» інститути й традиції інших галузей права⁵⁰, що є основною причиною великого розриву між змістом, вкладеним в текст закону, і тим, що тлумачиться в процесі правозастосування.

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства проблема зростання кількості традиційних злочинів проти власності й виникнення нових видів протиправних посягань, обумовлених розвитком неоліберальних суспільних відносин у майновій сфері, є не тільки проблемою практиків, які стикаються зі значними труднощами у кваліфікації злочинних посягань на власність, а й серйозною загрозою економічному та соціальному розвитку нашої країни. Такі труднощі, перш за все, обумовлюються проблемами законотворчості щодо ліквідації прогалин кримінального закону, а також теоретичними дослідженнями у сфері охорони власності як складової національної безпеки.

Підтвердженням викладеного є статистичні дані, які відображають сучасний стан та зміни структури злочинів проти власності. Зокрема, аналізуючи злочини проти власності у загальній структурі злочинності, доцільно констатувати, що їх частка є найбільшою в Україні та за умови зміни соціально-політичної обстановки становитиме близько 50%. Так, за даними ДСА, у 2012 р. частка злочинів проти власності становила 52,5%; у 2013 р. – 53,6%; у 2014 р. – 51%; у 2015 р. – 51,6%. Відповідно, майже кожен другий засуджений – це особа, яка була притягнена до відповідальності за посягання на власність.

⁵⁰ Бочкарев С. Модернизация уголовно-правовой охраны собственности: проблемы теории и методологии Фонд «Либеральная миссия» / С. Бочкарев. – 2010. – С. 20.

На підставі наведеного можна впевнено говорити про те, що навіть незначні кількісні і якісні зміни у сфері злочинів проти власності здатні істотно впливати на стан всієї злочинності в країні. Тому в сучасний період динамічна обстановка у законотворчості та несвоєчасне реагування на недоліки щодо профілактики протидії майнової злочинності безпосередньо впливають на якість правозастосовної діяльності, що відображає стан злочинності у країні в цілому.

Проведений нами аналіз судової статистики засвідчив, що у структурі злочинів проти власності традиційно перше місце належить крадіжкам, частка яких у 2012 р. становила 27% від загальної кількості злочинів проти власності; у 2013 р. вона сягала 27,2%; у 2014 р. – 27,1%. Другим, найбільш поширеним злочином проти власності, є грабіж, і частка відповідних злочинів у 2012 р. становила 19,7%; у 2013 р. – 22,7%; у 2014 р. – 20,5%. Також відносно стабільним злочином є розбій, і частка цих злочинів у структурі злочинів проти власності (за 2012 – 2015 рр.) не перевищує 2%. а у структурі загальної зареєстрованої злочинності – 0,8%. В цілому корислива злочинність має тенденцію до зростання, про що свідчать статистичні дані за перше півріччя 2016 р., де вказано, що кількість розбійних нападів у Львівській області зросла на 58%, грабежів – на 40%. На Вінниччині спостерігається зростання кількості злочинів на 20%.

Злочини проти власності в структурі корисливої злочинності займають 90% від загальної кількості. При цьому вивчення загальної кількості зареєстрованих корисливих злочинів за останні 15 років доводить хвилеподібну динаміку саме корисливих злочинів проти власності. Так, якщо з 2000 по 2002 рр. відзначалася короткочасна тенденція до зниження їх кількості, то з 2003 р. спостерігається стійке зростання частки корисливої злочинності, а також зміни її сегментів (у тому числі крадіжок) до 2005 р. включно, з 2006 по 2012 рр. – знову стабільне зниження, а з 2012 по 2015 рр. рівень корисливої злочинності знов почав зростати, що свідчить про недоліки у системі протидії таким посяганням.

У зв'язку з викладеним заслуговують на увагу розробки окремих вчених⁵¹, серед яких особливий науковий інтерес викликає праця Б.М. Головкина⁵², присвячена з'ясуванню кримінологічної природи, розкриттю сутності і форм прояву, визначенню корисливої насильницької злочинності. Так, на підставі проведеного дослідження вчений запропонував оригінальне вирішення проблеми детермінації корисливої насильницької злочинності, сформував авторську модель концепції запобігання корисливій насильницькій злочинності. Певний інтерес викликає праця В.С. Батиргарєєвої⁵³, якою ще у 2002 р. було висвітлено розроблену автором систему заходів з метою підвищення ефективності запобігання та припинення розбоїв, поєднаних з проникненням у житло.

На сучасному етапі одним із найпоширеніших злочинів проти власності є шахрайство, який має динаміку до зростання як у кількісних, так і у якісних показниках. Так, якщо у 2014 р. частка цього виду злочинів проти власності від усіх посягань на власність становила 3,4%, то у 2015 р. вона становила вже 17,4%. Таке зростання обсягу цього виду злочинних посягань на власність пов'язано насамперед зі стрімким розвитком телекомунікацій і глобальних комп'ютерних мереж, які полегшують умови щодо вчинення злочинів проти власності та утворюють нові склади шахрайства, вчиненого за допомогою незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (кібершахрайство тощо).

Водночас зазначене обумовлюється й відсутністю у кримінальному законі норм, які б повною мірою відображали небезпеку від посягань на майно внаслідок усіх видів шахрайства

⁵¹ Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.В. Албул; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2005. – 19 с.

⁵² Головкин Б.М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Б.М. Головкин ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2011. – 35 с.

⁵³ Батиргарєєвою В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.С. Батиргарєєва ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.

з фінансовими ресурсами. Зокрема, зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав в склад злочину «Шахрайство з фінансовими ресурсами» (ст. 222 КК України), є значно вужчим, ніж зміст шахрайства як форми заволодіння чужим майном (ст. 190 КК України). Ще одним недоліком чинного КК України є те, що склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, є усіченим, що, на нашу думку, актуалізує пропозиції щодо вдосконалення кримінального закону шляхом закріплення додаткової норми, якою момент закінчення цього злочину був би пов'язаний з моментом фактичного одержання певних фінансових ресурсів, а не з фактом надання неправдивої інформації.

Потрібно також зазначити, що до переліку визначених ст. 222 КК України фінансових установ не входять страхові компанії та інші організації, які надають страхові послуги. Крім того, наприклад, у випадку застосування положень про цивільно-правову відповідальність автовласників страховики виступають не в ролі кредитора, а навпаки – в ролі дебітора, що свідчить про неможливість застосування приписів ст. 222 КК України до випадків неправомірного отримання страхувальниками страхового відшкодування. Означене призводить до необхідності посиленого захисту відносин власності у сфері страхування.

На сучасному етапі у КК України відсутні як термін, який характеризує такі посягання, так і норми, які ставили би такому злочину, як шахрайство у сфері страхування, надійні правові бар'єри. І це незважаючи на те, що вітчизняні економісти вказують, що сьогодні «шахрайство у сфері страхування» на страховому ринку відіграє суттєву роль, завдаючи значних втрат як конкретним особам, так і державі в цілому. Виплати у випадках, що мають ознаки шахрайських дій, становлять 10–15% від загальних розмірів страхових відшкодувань⁵⁴. Обман щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що має наслідком протиправне заволодіння чужим майном, а також

⁵⁴ Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць / В.Л. Пластун. – Вип. 254: В 6 т. – Т. II. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 477–488.

злочини псевдостраховиків кваліфікуються як звичайне шахрайство (ст. 190 КК України). Причина такої ситуації насамперед полягає у відсутності відповідної норми кримінального закону.

На нашу думку, подолання негативних тенденцій як в кредитно-фінансовій системі держави, так й у сфері страхування можливо тільки за допомогою системи цілеспрямованих заходів протидії організаційного та правового характеру. Необхідність запровадження правових гарантій захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися у цих сферах, їх інтересів вимагає встановлення обґрунтованих та адекватних правових заходів запобігання незаконному заволодінню майном внаслідок шахрайських дій з фінансовими ресурсами. Відтак, це зумовлює нагальну потребу у розробці відповідних пропозицій щодо захисту власності шляхом своєчасної правозастосовної діяльності.

Частка інших злочинів проти власності в загальній структурі злочинності традиційно менш значна і становить не більше 0,3%. Це може свідчити про значний рівень латентності. Насамперед це стосується такого злочину, як вимагання, яке є найбільш латентним серед злочинів проти власності. Про це прямо зазначається у теоретичних дослідженнях М.Г. Колодяжного⁵⁵, А.В. Микитчика⁵⁶ тощо.

У 2015 р. було обліковано 362213 злочинів проти власності із загальної кількості, що становила 565182 злочинів, з яких випадків крадіжок – 273756, грабежів – 22108, розбоїв – 3556, вимагання – 590, шахрайства – 46037, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 10211. У зв'язку з цим, безперечно, потребують удосконалення доктринальні положення кримінально-правової політики щодо охорони власності, на основі яких буде запропоновано сучасний підхід до кримінально-правової охорони власності.

⁵⁵ Колодяжний М.Г. Кримінологічна характеристика та запобігання вимаганням, поєднаним із насильством : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М.Г. Колодяжний. – Харків, 2010. – 20 с.

⁵⁶ Микитчик А.В. Кримінологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.В. Микитчик ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2008. – 20 с.

Окрему увагу хотілося б приділити й питанню характеристики особи злочинця. Так, у 2013 р. за вчинення злочинів проти власності було засуджено 59435 осіб, з них: за крадіжку – 48020 осіб, за грабіж – 7347 осіб, за розбій – 2065 осіб, за вимагання – 217 осіб, за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 1608 осіб. Здебільшого це чоловіки у віці до 30 років (за статистичними даними за 2012 р. – 55,9%, у 2013 р. – 53,6%, у 2014 р. – 51%), жінки, у період 2012–2015 рр., становлять в середньому 12,5% від загальної кількості. Частка молоді (до 30 років), засудженої за крадіжки, у загальній кількості засуджених за цей вид злочинів у 2013 р. становила 61,3%, у 2014 р. – 60,9%, у 2015 р. – 61,4%; засуджених за грабежі і розбої – відповідно 79,0%, 78,4% та 78,2%.

Щодо осіб, які вчиняють злочини проти власності шляхом використання електронно-обчислювальної техніки, необхідно зазначити, що частіше за все вони не тільки володіють спеціальними навичками в сфері користування електронно-обчислювальною технікою та відповідними пристроями, а й можуть користуватися паролями і ключами банківських програм, застосовувати свої спеціальні знання для фальсифікації програм шляхом зміни правильних вихідних даних. Зазвичай це – оперативні працівники банків різних посадових рівнів, програмісти й оператори комп'ютерів.

Корисливі кіберзлочини вчиняють і так звані «хакери» – переважно молоді люди, добре технічно і професійно підготовлені для роботи з електронно-обчислювальною технікою та зі складання комп'ютерних програм⁵⁷. Дослідження показують, що безпосередній несанкціонований доступ до електронно-обчислювальної техніки, систем та комп'ютерних мереж вчинюється співробітниками банків: програмістами, інженерами, операторами, які є користувачами або обслуговуючим персоналом такої техніки (41,9%). Майже удвічі менше такий

⁵⁷ Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика финансовых преступлений / Н.П. Яблоков // Вестник московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 1. – С. 11–13.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

доступ використовують інші співробітники банку (20,2%); в 8,6% випадків злочин було вчинено співробітниками, які були звільнені, а у 25,5% несанкціонований доступ вчинявся сторонньою особою⁵⁸.

Слід особливо наголосити, що зараз спостерігається збільшення злочинності неповнолітніх (за статистичними даними за 2012 р. – 8,6%, у 2013 р. – 7,6%, у 2014 р. – 7,3%, у 2015 р. – 8,6%). Станом на 2012 р., за даними ДСА, найбільшу кількість становили злочини проти власності, вчинені неповнолітніми віком 14–18 років, а саме 7019 (2225 – віком 14–16 років; 4794 – віком 16–18 років). Серед таких злочинів: крадіжка – 5695 (1927 – віком від 14 до 16 років; 3768 – віком від 16 до 18 років); грабіж – 1026 (236 – віком від 14 до 16 років; 781 – віком від 16 до 18 років); розбій – 263 (51 – віком від 14 до 16 років; 212 – віком від 16 до 18 років).

У 2013–2015 рр. мали місце помітні кількісні та якісні зміни у структурі злочинності неповнолітніх. Насамперед, за даними кримінологічних досліджень, зросла частка злочинів проти власності, які за чинним кримінальним законом віднесені до тяжких та особливо тяжких. Так, на сучасному етапі серед злочинів неповнолітніх дві третини становлять крадіжки, в тому числі кожна четверта – з квартир, кожна п'ята – зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок, кожним десятим злочином є грабіж.

Таким чином, доводиться констатувати, що на сучасному етапі майже кожний десятий зареєстрований злочин проти власності вчиняють неповнолітні. Крім того, переважна більшість рецидивістів та представників організованої злочинності розпочинають свою злочинну кар'єру у неповнолітньому віці. Про це свідчить і статистика. Серед крадіїв їх частка – 14–15%, серед грабіжників – 18–22%, серед розбійників – 17–18%. По суті, це – джерело майбутнього рецидиву, частка якого і так є великою у злочинах проти власності. Тільки за офіційною статистикою в останні п'ять років щорічно 17–18% осіб,

⁵⁸ Біленчук П.Д. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінологіко-криміналістичні аспекти : підручник / П.Д. Біленчук, М.А. Зубань. – Київ, 1994. – С. 28.

що вчиняють крадіжки, – рецидивісти. Серед грабіжників їх частка становить 20–23%, серед розбійників – 26–28%. Реально ж їх, безперечно, більше, про що свідчать результати окремих наукових кримінологічних досліджень, серед яких, зокрема, доцільно виділити дослідження С.Ф. Денисова⁵⁹, Н.В. Яницької⁶⁰, О.С. Моргуна⁶¹ тощо.

Із загальної кількості неповнолітніх злочинців учнів загальноосвітніх навчальних закладів у 2012 р. – 55,7%; у 2013 р. – 48,7%; у 2014 р. – 50,6%; учнів професійно-технічних навчальних закладів у 2012 р. – 21,9%; у 2013 р. – 37,0%; у 2014 р. – 38,9%; тих, хто не працював і не навчався, у 2012 р. – 16,3%; у 2013 р. – 10,6%; у 2014 р. – 7,3%; тих, хто має одного з батьків, у 2012 р. – 31,5%; у 2013 р. – 34,3%; у 2014 р. – 35,9%; тих, хто не має батьків, у 2012 р. – 4,5%; у 2013 р. – 6,1%; у 2014 р. – 5,3%; тих, хто проживає у школах-інтернатах та дитячих будинках, у 2012 р. – 4,9%; у 2013 р. – 2,7%; у 2014 р. – 2,9%. Якщо врахувати, що за статистичними даними у загальній структурі всього населення України кількість осіб від 14 до 18 років становить 2 688 092, або 5,9%, то можна зрозуміти, що частка неповнолітніх злочинців у структурі злочинності перевищує частку неповнолітніх у структурі осіб, засуджених за злочини проти власності. Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури вказує на те, що злочинність неповнолітніх є своєрідним резервом для злочинності дорослих, рецидивної та організованої злочинності. Вона розглядається не лише як загроза молодому поколінню, а і як загроза нормальному розвитку суспільства у майбутньому та національній безпеці країни у цілому.

⁵⁹ Денисов С.Ф. Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С.Ф. Денисов / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 36 с.

⁶⁰ Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.В. Яницька ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2000. – 19 с.

⁶¹ Моргун О.С. Злочинність неповнолітніх як об'єкт кримінологічного дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.С. Моргун . – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

Безперечно, майнова злочинність в умовах економічних труднощів соціального розвитку досить часто детермінує організовану злочинність або переростає у неї. Показовим, у зв'язку з викладеним, є приклад існування організованих злочинних угруповань, серед яких доцільно особливо виділити таку організацію, як *Mara Salvatrucha* (Мара Сальватруча, «сальвадорські бродячі мурахи», або MS – 13) – організоване міжнародне злочинне угруповання, яке є однією з найжорсткіших, найчисельніших і швидкозростаючих вуличних банд, що активно діє на території кількох країн (США, Мексики, Сальвадору, Гондурасу та Гватемали).

За різними оцінками, чисельність цього злочинного синдикату коливається від 50 до 300 тис. чоловік, включаючи від 10 до 40 тис. її неповнолітніх членів. Зокрема, *Mara Salvatrucha* діє в межах досить значної міської території, періодично розширюючи підконтрольні території (крім того, вона досить активна і впливова у в'язницях Центральної Америки). *Mara Salvatrucha* займається багатьма видами злочинного бізнесу, в тому числі грабежем, рекетом, викраденнями автомобілів, шахрайством тощо. У липні 2015 р. члени *Mara Salvatrucha* влаштували безлади в колонії для неповнолітніх «Лас-Гавіотас» в Гватемалі, в ході яких жертвами неповнолітніх злочинців стали двоє вихователів, що вказує на нездатність таких осіб до «перевиховання».

Згідно з даними, наведеними в 11 серії («Курс молодого бійця») американського документального серіалу «Країна банд», члени MS – 13 присутні серед багатьох частин Збройних Сил США, в тому числі на американських військових базах за кордоном. Злочинці не тільки навчаються військовій справі – вони утворюють школи для малолітніх осіб, вік яких подекуди не перевищує 7 – 9 років. Члени банди вербують неповнолітніх у школах, центрах для малолітніх правопорушників і на спортивних майданчиках (у цьому їм допомагає «гламуризація» способу життя MS – 13 та висвітлення загальноамериканської популярності банди у світових засобах масової інформації).

Нерідко *Mara Salvatrucha* просто «поглинає» більш дрібні вуличні банди малолітніх злочинців, даючи їм свою «торгову марку», захист і перспективи фінансового зростання.

Стрімкий розвиток угруповання *Mara Salvatrucha* (MS – 13), бойовики якого відрізняються особливою жорстокістю та девізом яких є «*Mata, Viola, Controla*» («Убивай, насилуй, підкоряй»), а улюбленим гаслом: «Те, що належить Богу – належить Богу, але те, що не належить йому – наше», змушує світ замислитися над розробкою дієвих заходів протидії цьому явищу задля недопущення його розростання до транснаціонального масштабу.

Як було зазначено на конгресі Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності, за останні десятиліття окрема злочинна діяльність вже набула транснаціонального характеру. Зокрема, для прикладу можна позначити основні на сучасному етапі транснаціональні злочинні організації: 1) італійська мафія, яка становить собою союз кількох злочинних організацій: «сакра корона уніта» з Апулії, «ндрангета» з Калабрії, «каморра» з Неаполя і, нарешті, сицилійська мафія або «Коза ностра». Основним джерелом їх доходів є торгівля наркотиками, проте вони займаються і іншими незаконними операціями: контрабандою зброї, алкоголю, тютюну, викраденням людей тощо; 2) китайські «тріади», що здійснюють свою діяльність, в основному, на території Гонконгу і Тайваню; всього існують близько 50 різних організацій, що належать до цієї групи, чисельність яких налічує, за різними оцінками, від 160 до 300 тис. чоловік. Тріади займаються вимаганням, незаконним обігом наркотиків у США; 3) японська «якудза» («борекудан», «боріокудан»), що складається з кількох відокремлених організацій, з яких найбільшою є Ямагуті-гумі, яка налічує понад 26 тис. членів, Інагава-кай (8600 членів) і Сумієси-кай (понад 7000 членів). Крім втручання у внутрішні економічні процеси (під контролем якудзи знаходиться кіноіндустрія, індустрія розваг, професійний спорт, лотереї, фінансова сфера та сфера нерухомості), вони здійснюють контрабанду морепродуктів і викраденого автотранспорту, наркотиків і зброї; 4) колумбійські картелі, що займаються виключно наркобізнесом, будучи основними

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

постачальниками кокаїну на світовий ринок (до 80%). Керівниками і учасниками переважно є жінки, що вказує на перспективи зростання транснаціональної жіночої злочинності; 5) нігерійські злочинні організації, що спеціалізуються на шахрайстві (в тому числі на тих видах, які пов'язані з піддробкою кредитних карт та з іншими сучасними фінансовими інструментами) та вимаганні.

Окремі кримінологи виникнення транснаціональної злочинності пояснюють розширенням географічних меж, у тому числі щодо вчинення злочинів проти власності, та збільшенням кількості вчинення злочинцями злочинних операцій (наприклад, так званих кібершахрайств), що виходять за регіональні та національні межі⁶². Зокрема, науковці зазначають, що процеси, які відбуваються у світовій економіці XXI століття, у торгівлі, суспільно-політичному житті, є передумовою виникнення принципово нової ситуації у кримінальному світі, що знаходить своє відбиття, зокрема, у появі нового виду злочинності, який можна віднести до новітніх феноменів, що формують сучасну злочинну картину світу.

Задля того, щоб належним чином провести аналіз досліджуваного явища, кримінологами було введено термін «*transnational crime*» – транснаціональна злочинність, ознаки якої найбільш повно було викладено в п. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 р. Зокрема, в цій Конвенції під злочином транснаціонального характеру розуміється злочин, якщо: він вчинений у більш ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

⁶² Глушков В.О. Протидія транснаціональному наркобізнесу – невід'ємна складова забезпечення безпеки людини / В.О. Глушков, І.М. Гриненко, Є.Д. Скулиш. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vlduvs/2009_4/09_4_5_1.pdf; Скулиш Є.Д. Суб'єкти транснаціональної організованої злочинності та способи їх захисту від соціального контролю / Є.Д. Скулиш, В.О. Глушков. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_pravo/2012_3/files/LA312_34.pdf

Доцільно погодитися з думкою, що фактори розвитку транснаціональних злочинних організацій пов'язані з появою відповідних можливостей на глобальному рівні, і, як зазначають науковці, витоки транснаціональної злочинності треба шукати в тих змінах, що супроводжують розвиток людської цивілізації наприкінці ХХ – початку ХХІ століття⁶³.

До таких ознак сучасної цивілізації, що вміло використовуються транснаціональною злочинністю, доцільно відносити такі: а) нові тенденції розвитку міждержавних та міжнародних відносин, розширення економічних і соціальних зв'язків, підвищення «прозорості» кордонів, розвиток міжнародної торгівлі, поява нових ринків збуту, збільшення міжнародних перевезень, що створює комплекс можливостей для активної діяльності транснаціональної організованої злочинності; б) розвиток міжнародних банківських, інших фінансових структур, інформаційних технологій, що сприяє швидкому переказу грошей з використанням електронних мереж; в) міграція населення, утворення в різних країнах етнічних діаспор, які мають власні традиції та власну ментальність, зокрема ментальність і традиції у злочинній сфері; г) наявність розбіжностей у законодавстві різних країн, що використовуються злочинними організаціями для здійснення тих або інших незаконних операцій; д) утворення глобальної логістичної інфраструктури.

Використовуючи ці, безперечно, прогресивні цивілізаційні досягнення, сучасна транснаціональна організована злочинність ХХІ століття формує силу, яка загрожує сучасному світопорядку, утворює конгломерат, у якому традиційні методи злочинної діяльності інтегровані в новітні злочинні схеми, де корупція і залякування, вбивства, викрадення людей, сучасні банківські технології та новітні засоби комунікації утворюють абсолютно новий вид злочинної діяльності. Використовуючи перераховані вище фактори, а також володіючи значними фінансовими, організаційними, політичними ресурсами, транснаціональна організована злочинність має можливість не лише активно розвиватися, але і впливати на економічну безпеку держав,

⁶³ Лунеев В.В. Глобализация и преступность / В.В. Лунеев // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век». – М., 2004. – С. 97–106.

насамперед тих, де ринкова економіка ще не набула рис цивілізованої соціально-зорієнтованої системи, здатної відторгати й активно протидіяти злочинній діяльності⁶⁴.

Цілком справедливою є думка про те, що транснаціональна організована злочинність особливо активна в тих країнах, де правоохоронна система та система правосуддя перебувають у стадії формування (реформування), що дає змогу транснаціональним злочинним угрупованням активно протидіяти структурам та органам, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю⁶⁵. Проте це не означає, що загрози транснаціональної організованої злочинності носять локальний характер. Такий вид злочинності поширив сферу свого впливу на всі регіони світу, у зв'язку з чим розвинені економіки також страждають від злочинних транснаціональних організацій.

Транснаціональна злочинність може виявлятися в різних видах міжнародної злочинності. ООН опублікувала класифікацію видів міжнародних злочинних діянь, яка містить сімнадцять видів злочинів, які, на думку експертів, сьогодні справляють найбільш негативний вплив на суспільство різних держав. Зокрема, в числі перших виділені й злочини проти власності, а саме: крадіжка творів мистецтва і предметів культури; шахрайство у страховій сфері; кіберзлочини проти власності тощо.

Безперечно, заходи щодо протидії транснаціональній організованій злочинності насамперед мають базуватися на міжнародних угодах, що вже містять певний механізм співпраці у протидії щодо конкретних видів злочинів проти власності. У ст. 31 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності закріплено, що держави-учасниці мають розробляти й оцінювати ефективність національних проектів, а також виявляти і впроваджувати оптимальні шляхи протидії, спрямовані на запобігання транснаціональній організованій злочинності, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього законодавства; мають скорочувати існуючі чи

⁶⁴ Жаровська Г.П. Транснаціональна злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язків. – Режим доступу : <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/660/19.pdf>

⁶⁵ Вербенський М.Г. Суб'єкти транснаціональної організованої злочинності та їх характеристика / М.Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2009. – № 6. – С. 77–83. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/3965/%C2>

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

майбутні можливості для організованих злочинних груп діяти на законних ринках при використанні доходів, набутих злочинним шляхом, за допомогою вжиття належних законодавчих, адміністративних або інших заходів.

Таким чином, незважаючи на те, що на міжнародному рівні вже досить давно утвердилася стійка нормативна база, спрямована на забезпечення протидії різним проявам транснаціональної організованої злочинності, доводиться констатувати, що вітчизняне кримінальне законодавство не здатне достатньою мірою забезпечити ефективну, як внутрішню так і зовнішню, протидію різним формам злочинних посягань на власність у зв'язку з відсутністю удосконаленої новітньої кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Проблемні питання кримінально-правової охорони власності частково були об'єктом дослідження Л.М. Демидова⁶⁶, В.Б. Харченко⁶⁷, С.В. Дьоменко⁶⁸, Д.П. Альошина⁶⁹, Р.О. Мовчана⁷⁰, Мохаммеда А.М. Байдусі⁷¹, Ю.Л. Шуляк⁷², О.П. Дячкіна⁷³,

⁶⁶ Демидова Л.М. Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Л.М. Демидова; наук. конс. : В.В. Сташис, В.Я. Тацій ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – Харків, 2014. – 44 с.

⁶⁷ Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з європейським законодавством : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.Б. Харченко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2011. – 36 с.

⁶⁸ Дьоменко С.В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.В. Дьоменко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2006. – 19 с.

⁶⁹ Альошин Д.П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.П. Альошин ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2003. – 19 с..

⁷⁰ Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Р.О. Мовчан ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2009. – 20 с.

⁷¹ Мохаммед А.М. Байдусі. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мохаммед А.М. Байдусі ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 2007. – 16 с.

⁷² Шуляк Ю.Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю.Л. Шуляк ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 20 с.

⁷³ Дячкіна О.П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.П. Дячкін ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

О.В. Ільїної⁷⁴, О.О. Горішного⁷⁵, Ю.В. Філей⁷⁶, О.І. Дітріх⁷⁷,
І.Б. Газдайка-Василишиної⁷⁸, А.Ю. Швець⁷⁹, О.В. Смаглюка⁸⁰,
А.С. Нерсесяна⁸¹, О.О. Юхно⁸², Л.О. Семикіної⁸³, П.В. Олійника⁸⁴,
І.І. Гуні⁸⁵, М.О. Міщенко⁸⁶, О.В. Чус⁸⁷ та інших. Проте,

⁷⁴ Ільїної О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Ільїна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 18 с.

⁷⁵ Горішний О.О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.О. Горішний ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

⁷⁶ Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю.В. Філей ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2006. – 18 с.

⁷⁷ Дітріх О.І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.І. Дітріх ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2009. – 15 с.

⁷⁸ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І.Б. Газдайка-Василишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 16 с.

⁷⁹ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Ю. Швець ; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 20 с.

⁸⁰ Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Смаглюк ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2004. – 20 с.

⁸¹ Нерсесян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Нерсесян ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ, 2008. – 19 с.

⁸² Юхно О.О. Діяльність транспортної міліції щодо попередження крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.О. Юхно ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2005. – 20 с.

⁸³ Семикіна Л. О. Вимагання за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л.О. Семикіна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2011. – 20 с.

⁸⁴ Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08-кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / П.В. Олійник ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків : б. в., 2010. – 20 с.

⁸⁵ Гуня І.І. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І.І. Гуня . – Харків : Б.в., 2012 . – 19 с.

⁸⁶ Міщенко М.О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.О. Міщенко ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2014. – 20 с.

⁸⁷ Чус О.В. Кримінально-правова характеристика незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.В. Чус ; кер. роботи П.В. Хряпінський ; офіц. опон. О.О. Дудоров, О. В. Харитонова ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя : [б. в.], 2015. – 20 с.

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

аналізуючи положення цих досліджень, доцільно резюмувати, що проблеми кримінально-правової охорони власності висвітлені авторами фрагментарно. Зокрема, теоретичні проблеми захисту власності кримінально-правовими засобами дослідники зачіпають у зв'язку з висвітленням окремих ознак складів злочинів проти власності, не акцентуючи на тому, що це доцільно здійснювати на основі доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованих на принципах лібералізму.

В ході аналізу спеціальної літератури⁸⁸, присвяченої як загальним, так і окремим проблемам кримінально-правової охорони власності, було виявлено, що відсутній єдиний підхід до⁸⁹

⁸⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с.; Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ним преступления / П.С. Матышевский. – Київ : Юринком, 1996. – 240с. – С. 26; Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.08 / В.В. Кузнецов ; Нац. акад. внут. справ України. – Київ, 2000. – 19 с. – С. 11; Кундеус В.Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08 / В.Г. Кундеус ; Нац. Ун-т внут. справ України. – Харків, 2004. – 20 с. – с. 15; Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.08 / В.В. Кузнецов ; Нац. акад. внут. справ України. – Київ, 2000. – 19 с. – С. 13; Азаров Д.С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / Д.С. Азаров // Адвокат. – 2004. – № 5. – С. 11–13; Берзін П.С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смарт-карток» / П.С. Берзін // Законодавство України. Наук.-практ. комент. – 2002. – № 5. – С. 93–97; Берзін П.С. Суб'єктивна сторона шахрайства, що вчиняється з використанням підроблених банківських платіжних карток / П.С. Берзін // Законодавство України. Наук.-практ. комент. – 2003. – № 1. – С. 36–43; Берзін П.С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смарт-карток» / П.С. Берзін // Законодавство України. Наук.-практ. комент. – 2002. – № 5. – С. 93–97; Азаров Д.С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / Д.С. Азаров // Адвокат. – 2004. – № 5. – С. 11–13.

⁸⁹ Дорохіна Ю.А. Аналіз сучасного стану наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти власності / Ю.А. Дорохіна // Вісн. Кримінологічної асоц. України № 3 (11) : зб. наук. пр. [редкол. О.М. Бандурка (гол. ред.) та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 44–58; Дорохіна Ю.А. Окремі напрями вдосконалення інституту злочинів проти власності в умовах сучасної кримінальної політики у сфері подальшої гуманізації кримінального законодавства України / Ю.А. Дорохіна // Нормативні та прикладні засади удосконалення ін-ту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу : матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 26–27 груд. 2015 р.) / відп. ред. В.О. Туляков. – Одеса : ОЮА, 2015. – 229 с. – С. 48–54. – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3260>

понятійного апарату та застосування сучасного методологічного інструментарію вивчення теоретичних проблем злочинів проти власності; несформованим залишається кримінально-правове вчення про злочини проти власності; відсутній комплексний підхід до поняття «власність», невивченим залишається його зміст, який потребує нового розуміння у доктрині кримінального права; немає єдності у розумінні того, що є об'єктом та предметом злочинів проти власності; не виявлено і не систематизовано характерні помилки судової практики, їх причини та шляхи усунення; не в повному обсязі досліджувалась проблема впливу глобалізації на відносини власності та у зв'язку з цим – на їх захист кримінальним законом; немає одностайного підходу до поняття кваліфікації злочинів проти власності; немає одностайності щодо того, що є критерієм відмежування складів злочинів від складів інших правопорушень; не сформульовані вимоги до питання розмежування злочинів проти власності, кримінального проступку, дисциплінарного проступку та адміністративно-правових правопорушень; не досліджувалась проблема особливостей призначення покарання за злочини проти власності.

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що ґрунтовному дослідженню теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні не піддавалися. Вивчення кримінально-правової літератури показало, що сьогодні існують чимало загальних питань, що стосуються теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, проте відсутня модель концептуальної основи для формування сучасної системи норм, спрямованих на охорону власності кримінально-правовими засобами, яка не тільки відображала б сучасні посягання на власність в період глобалізації, а й характеризувалася як оновлене модернізоване явище.

Актуальність теми нашого дослідження підтверджують і процеси розвитку сучасного вітчизняного кримінального законодавства щодо охорони власності, які нерідко стикаються з проблемами, що є актуальними для правової сфери в цілому. Безперечно, окремі питання, пов'язані із удосконаленням норм вітчизняного кримінального закону щодо охорони власності знайшли своє відображення у ряді законів України, а саме: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» від 31 травня 2005 р. № 2598-IV, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» від 11 січня 2007 р. № 578-V, «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 р. № 222-VII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII; в проекті Закону України від 19 травня 2015 р. № 2897 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» тощо. Проте багато питань, пов'язаних з кримінально-правовою охороною власності, залишаються дискусійними, тлумачаться неоднозначно і вимагають не тільки подальшого вивчення, а й новітніх підходів до їх вирішення на основі удосконаленої кримінально-правової політики щодо охорони власності, яка буде основою для формування теоретичних підходів кримінально-правової охорони власності в Україні⁹⁰.

Вищезазначене свідчить про те, що у зв'язку з тим, що відносини власності є фундаментом повноцінного соціально-економічного розвитку українського суспільства, а злочини проти власності негативно впливають на соціальні і економічні процеси, що відбуваються в державі, та на загальний стан злочинності, виступають однією з детермінант, що здатні перешкоджати зростанню матеріального добробуту громадян України і розвитку української економіки в цілому, метою нашого дослідження доцільно визначити вирішення теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, що сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики у цій сфері.

⁹⁰ Дорохіна Ю.А. До проблеми вдосконалення інституту злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / від. ред. О.С. Стеблінська. – Київ : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – 326 с. – С. 54–56.

1.3. Формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності

Передумовою соціально-економічного та суспільного розвитку українського суспільства є оптимальний захист відносин власності кримінально-правовими засобами, що базується на удосконаленій кримінально-правовій політиці щодо охорони власності, яка заснована на ліберальних принципах, визначає та закріплює загальні погоджені напрями такого захисту.

Наявні праці науковців, присвячені названій проблематиці, не дають можливості отримати цілісне збалансоване уявлення про формування стратегій та принципів такої кримінально-правової політики з урахуванням сучасних реалій. Проте у зв'язку з тим, що Україна узяла на себе зобов'язання налагодити процес адаптування вітчизняної правової системи до принципів положень законодавства Європейського Союзу, нагальною є необхідність переосмислення питань охорони власності кримінально-правовими засобами та формування доктринальних положень нової кримінально-правової політики щодо охорони власності. Цей процес, на нашу думку, має бути розпочатий, насамперед, з науково-теоретичної розробки відповідних положень з урахуванням національних особливостей, обумовлених положеннями вітчизняної правової теорії.

Складним та дискусійним питанням, що висвітлюється в спеціальній літературі, є визначення поняття політики. У зв'язку з цим не можна не погодитися з відомим німецьким ученим Карлом Шміттом, який слушно сформулював сутність співвідношення політики і права: «Редко можно встретить ясное определение политического. По большей части слово это употребляется лишь негативным образом, в противоположность другим понятиям в таких антитезах, как ...«политика и право»... Такого рода определения, отвечающие потребностям правовой практики, ищут в сущности лишь практическое средство для отграничения различных фактических обстоятельств,

выступающих внутри государства в его правовой практике, но целью этих определений не является общая дефиниция политического как такового»⁹¹.

Більшість сучасних вітчизняних дослідників зазначають, що специфіка формування політики пов'язана із здатністю забезпечувати цілісність суспільства, погоджувати між собою особливі різні правові характеристики, групи інтересів, ефективно регулювати соціальні відносини, захищати права і свободи людини і громадянина⁹². Безперечно, політика як соціальний феномен є явищем багатограним, динамічним, яке формує основні напрями розвитку у соціальній, правовій та інших сферах громадського буття суспільства й держави. Проте формування таких напрямів розвитку саме в правовій сфері дозволяє визначити її основні пріоритети, упорядкувати правотворчу діяльність та, відповідно, забезпечити створення ефективного механізму правового регулювання, чого можна досягти шляхом формування відповідної правової політики, яка є особливою формою вираження державної політики, засобом юридичної легітимації, закріпленням і здійсненням обраного політичного курсу країни щодо реформування всіх галузей суспільного життя.

Зокрема, ефективність дієвого механізму правового регулювання суспільних відносин може досягатися тільки у тому випадку, коли він спрямований на найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення законності й правопорядку, формування правової культури населення тощо. Таке багаторівневе правове утворення включає ідеї, принципи, цілі, завдання, що становлять певну доктринальну основу

⁹¹ Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт. – М., 2011 – С. 378.

⁹² Мухаев Р.Т. Политология : учеб. для студентов вузов / Р.Т. Мухаев. – 3-е изд., пераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005.; Политология : учеб. пособие для техн. вузов / М.А. Василик, И.П. Вишнякова-Вишневецкая, Ю.Г. Вилунас и др. ; под ред. М.В. Василика. – 4-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Пионер ; М. : Астрель : АСТ, 2005; Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. Яровенко, О. Коліушко. – Київ : Аконті, 1998. – Т. 3. – С. 514–542., С. 514.

парадигми політики в галузі права, з метою налагодження органічного процесу побудови вітчизняної системи права та створює політичні умови, які складаються в певний період часу, для розробки стратегії і тактики правового розвитку країни в рамках концепцій континентального права.

Створення правової політики відповідно до ліберальних принципів не може не сприяти позитивному розвитку соціальної дійсності. На сучасному етапі правова політика держави переживає новий етап розвитку, який обумовлений докорінними змінами у соціально-політичному просторі, що потребує перегляду доктринальних положень, існуючих проблем, що потребують концептуалізації, що пов'язано з дискурсом Концепції правової політики як сучасної системи, побудованої на принципах лібералізму. На нашу думку, сьогодні саме відсутність узагальненої єдиної Концепції правової політики є першопричиною незадовільного стану розвитку правової, політичної та економічної систем нашої країни, що стає на заваді захисту та охорони прав і свобод людини та громадянина та реалізації завдань щодо інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір, розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах нашої держави.

Сучасна правова політика України ґрунтується на ліберальних ідеях, заснованих на прагненні до свободи, демократизму, гуманізму, на визнанні пріоритетності прав особи. Зокрема, як слушно наголошує Френсіс Фукуяма, «лібералізм як світоглядна та політична концепція приречений на перемогу. З огляду на значний вплив лібералізму у світі (надто на Заході та в межах безпосереднього американського впливу), а також на поширення та популяризацію ліберальних уявлень в посткомуністичній Україні, згадане положення стало майже аксіомою для багатьох українських політиків та науковців»⁹³.

⁹³ Фукуяма Ф. Кінець історії та остання людина / Ф. Фукуяма. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/40.pdf>

Важливим напрямом правової політики є протидія злочинності, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів⁹⁴. Державна політика у сфері протидії злочинності складається із видів, характерні риси яких зумовлені завданнями, предметом та методами досягнення необхідних для суспільства результатів.

Стійку, прогнозовану й ефективну кримінально-правову політику держави повинен віддзеркалювати КК⁹⁵, закріплюючи її напрями⁹⁶, що формуються на підставі групування об'єктів злочинних посягань (критерієм поділу є родовий об'єкт злочину) та визначаються за рівнем значущості суспільних відносин, що ними регулюються. Зокрема, серед інших напрямів виокремлюють і кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами проти власності⁹⁷.

Оцінюючи як найвищу цінність власність та, відповідно, й об'єкти, що потребують кримінально-правової охорони, кримінально-правова політика щодо охорони власності покликана сформулювати систему політико-правових норм, спрямованих на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань. У зв'язку з цим метою нашого дослідження є формування моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму, як основи її доктрини, яка має включати наступні складові: об'єкт, предмет, визначене коло суб'єктів, мету, сферу дії, вектори та принципи тощо.

На наш погляд, об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан захищеності відносин власності від суспільно небезпечних посягань, що буде сприяти виконанню основних положення чинної концепції

⁹⁴ Борисов В.І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям / В.І. Борисов // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 232.

⁹⁵ Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – 332 с. – С. 13.

⁹⁶ Тацій В. Боротьба зі злочинністю на початку ХХІ ст. – проблема сьогодення / В. Тацій // Щорічник укр. права : зб. наук. пр. – 2009. – № 1. – С. 215–228. – С. 217.

⁹⁷ Борисов В.І. Ефективність кримінально-правової політики / В.І. Борисов, П.Л. Фріс // Вісн. Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1(2). – С. 1–18, с. 5.

національної безпеки, яка закріплена у Законі України «Про основи національної безпеки»⁹⁸, а саме зміцненню політичної і соціальної стабільності в суспільстві. В цілому зазначений правовий акт відображає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, зокрема у сфері всебічної охорони власності, насамперед кримінально-правовими засобами.

Аналіз нормативно-правового акту вказує на те, що у документі сформульована політико-правова основа забезпечення національної безпеки, яка є сукупністю взаємозалежних нормативних актів (концептуальних, ідеологічних, юридичних) і методичних документів, організаційно-технологічних і інших заходів, а також супутніх цим актам і заходам сил і засобів. Тому реалізація закладених у стратегії національної безпеки планів щодо захисту суспільства та його цінностей повинна сприяти досягненню двох цілей: а) забезпеченню безпеки відносин власності шляхом захисту економіки від усіх ризиків, які можуть безпосередньо впливати на ці відносини; б) створенню умови для підтримки стабільності відносин власності за допомогою ефективного застосування інструментів кримінально-правового впливу задля завчасного усунення потенційних загроз.

Сьогодні позитивний прогрес та перехід сучасного суспільства до стадії його розвитку, як «інформаційного» обумовив підвищення цінності передачі та використання інформації. Проте сучасний прогрес світового співтовариства дістає вияв не тільки в багатьох позитивних аспектах, а й у деструктивних, злочинних і небезпечних для подальшого плідного розвитку відносин власності формах.

Так, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, вплинув на збільшення способів злочинних посягань на власність. Слід наголосити, що прогрес злочинного світу завжди історично і логічно

⁹⁸ Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

передусе виникненню потреб у врегулюванні поведінки людей в тому чи іншому напрямі. Натомість коли потреби інституціоналізуються або принаймні виявляються, вони мають оформлюватися як норма права і, в разі усвідомлення і офіційного визнання державно-організованим суспільством, ставати кримінальним законом.

Хрестоматійним прикладом викладеного може слугувати історія родини Ротшильдів, які свого часу, за відсутності відповідних норм закону, отримали двадцятикратний прибуток та повний контроль над британською економікою. Зокрема, це відбувалося так: вони дали вказівку своїм підлеглим продати англійські облігації, поширивши чутки про те, що Англія зазнала поразки у битві під Ватерлоо. Відповідно, учасники фінансового ринку, довіряючи цим чуткам, почали масово продавати англійські облігації за безцінь, паралельно з чим тіньові посередники Ротшильдів швидко їх скупали. Після оприлюднення правдивої інформації про те, що Англія здобула перемогу у битві, ціна облігацій стрімко злетіла вгору, що збагатило Ротшильдів. Завдяки відсутності відповідних норм, які б забороняли або обмежували поширення інсайдерської інформації, вони уникнули відповідальності. Сьогодні такі дії визнано протиправними, відповідальність за порушення законодавства про інсайдерську інформацію несуть особи, що винні у вчиненні таких порушень, як надання інформації, що не відповідає дійсності; умисне приховування інформації; порушення порядку збереження інформації тощо. Проте злочинці продовжують вишукувати нові способи збагачення шляхом злочинних посягань на власність, у тому числі за допомогою отримання інформації.

У зв'язку з викладеним важливого значення набуває процес пошуку і набуття нових знань про способи вчинення злочинів у майновій сфері та найбільш ефективні засоби забезпечення захисту власності кримінально-правовими засобами. Це зумовлює необхідність розробки новітньої системи норм вітчизняного кримінального закону, в основу якої покладатиметься сучасна кримінально-правова політика щодо охорони власності, заснована на принципах лібералізму.

Задля розробки будь-якої системи, в тому числі щодо охорони власності, яка буде відповідати вимогам сучасності, насамперед потрібно узгодити понятійний апарат, що є її основою, так би мовити відправною точкою. На нашу думку, саме таку функцію виконує у цій системі визначення поняття власності, сутність якого є важливою передумовою успішного та повноцінного існування відповідної системи кримінально-правових норм.

У правовій літературі наголошується про міжгалузевий характер інституту власності⁹⁹. Так, оскільки власність є об'єктом не лише цивільних, а й трудових, адміністративних, фінансових, кримінальних правовідносин, ця категорія є загальноправовою, а відповідно, таке поняття має бути міжінтегральним для всієї правової системи.

Слід наголосити, що проведений аналіз спеціальної літератури та регулятивного, навіть цивільного, законодавства вказує на відсутність єдиного поняття власності як цілісної складової вітчизняної правової системи. Зокрема, вітчизняна наука цивільного права розглядає власність у двох аспектах: у вузькому – як сукупність речей та у широкому – як сукупність речей, майнових прав і обов'язків. Існуючий підхід призвів до того, що й стосовно розділу VI Особливої частини КК України до поняття власності законодавець застосовує двозначний підхід. Так, за широкого розуміння, це прямо закріплено в диспозиціях статей (наприклад, у ст. 190 КК України предметом названо не лише майно, а й право на нього). У диспозиціях інших статей (ст.ст. 185, 186, 187 КК України) законодавець жодних вказівок стосовно розширеного тлумачення не робить, відповідно, у цьому випадку слід використовувати поняття власності у вузькому розумінні. Викладене призводить до неоднозначного розуміння правозастосовником цієї категорії, у тому числі до проблем кваліфікації протиправних посягань на власність.

⁹⁹ Мазаев В.Д. Публичная собственность в России. Конституционные основы / В.Д. Мазаев. – М., 2004. – 380 с. – С. 132.

Зазначене обумовлює доцільність негайного впровадження у національну систему універсального міжінтегрального поняття власності, яке завжди відображає існуючі і виникаючі відносини та буде здатне якнайширше узагальнювати їх різноманіття. При визначенні такого поняття необхідно, насамперед, виходити з особливостей захисту, яким користуються кримінально-правові відносини, а саме: якщо захист є абсолютним, опір посяганню з боку третіх осіб можна визнати первинним, відтак, об'єктами власності мають бути всі об'єкти, які суспільство бажає і здатне захищати. Закріплення власності як об'єкту захисту від злочинних посягань дозволить охопити як статичний стан (утримання від протиправних дій), так і активну поведінку суб'єктів (використання права, виконання обов'язків).

На нашу думку, неоднорідний підхід до розуміння цієї категорії – основна перешкода на шляху вдосконалення структури кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, усунення колізій в кримінальному праві та формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму. Тому, задля уникнення труднощів щодо розуміння та тлумачення поняття власності у кримінальному праві, вбачається за доцільне закріпити відповідне міжінтегральне поняття у КК України, як свого часу було закріплено поняття «службова особа», що мало позитивні наслідки щодо подолання різнорідного тлумачення цього поняття у правозастосовній сфері.

Задля формування сучасного міжінтегрального поняття власності насамперед необхідно дослідити історичний розвиток підходів до його визначення. Шлях до розуміння змісту цієї категорії у праві був неоднозначним. Так, кримінальне право ХІХ століття не акцентувало на охороні власності, а закріплювало натомість різні способи посягань на право власності, яке розглядалося як повне панування особи над річчю¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М., 1995. – С. 165–166.

Наукові погляди щодо досліджуваної проблематики були висловлені багатьма науковцями того часу (В.Д. Спасовічем, С.О. Андріївським, Г.В. Гантовером, А.А. Герке, Є.І. Качиним)¹⁰¹. М.А. Неклюдов вказував: «Власність – сукупність зовнішніх предметів і майнових прав, які належать особі»¹⁰². На думку вчених, власність як свідчення ідеального зв'язку особи і речі не могла бути визнана об'єктом кримінально-правової охорони; для відповідного захисту вона мала була фактично зв'язаною з особою. Викладені погляди стали пріоритетними в теорії кримінального права ХІХ століття, що підтверджувало факт адаптування римської концепції індивідуального володіння майном, згідно з якою «юридическая защита следует не за собственником, а за владельцем имущества, и вне зависимости от того, предоставлено ему полномочие в форме права собственности или в иной форме индивидуального пользования вещами»¹⁰³.

Щодо розуміння суб'єкта відносин власності, теоретики кримінального права того часу, керуючись тим, що жоден з суб'єктів, яких мав самостійний правовий статус і індивідуальне відношення до власності (власник, орендар, кредитор тощо), не впливає на зміст протиправної дії, взяли за основу властивості такого суб'єкта, які були достатніми для поняття «розкрадання», тобто особи, фізично пов'язаної з річчю¹⁰⁴. У зв'язку з цим Л.С. Белогриць-Котляревський зазначав: «Для теорії кримінального права важливо те, що майно знаходиться у володінні особи»¹⁰⁵. В.Д. Спасовіч доповнював: «Будет ли то собственник, арендатор или даже недобросовестный владелец, безразлично, похитит ли имущество можно даже у вора»¹⁰⁶. М.Д. Сергеевський,

¹⁰¹ Замечания на проект Особенной части Уголовного уложения / сост. членами Санкт-Петербургского юридического общества: В.Д. Спасовичем, С.А. Андреевским, Г.В. Гантовером и др. – СПб., 1887. – С. 3

¹⁰² Неклюдов Н.А. Руководство к Особенной части русского уголовного права / Н.А. Неклюдов. – СПб., 1876. – Т. 2. – 564 с. – С. 1.

¹⁰³ Муромцев С.А. Гражданское право Древнего Рима / С.А. Муромцев. – М., 2003. – С. 124

¹⁰⁴ Чебышев-Дмитриев А. Русское уголовное право. Особенная часть / А. Чебышев-Дмитриев. – СПб., 1866. – С. 19

¹⁰⁵ Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права : учебник / Л.С. Белогриц-Котляревский. – Киев ; Харьков, 1903. – 870 с. – С. 403.

¹⁰⁶ Замечания на проект Особенной части Уголовного уложения / сост.

погоджуючись з зазначеною позицією, вказував: «Для состава кражи безразлично, на каком основании владеет вещью то лицо, у которого она украдена»¹⁰⁷.

Таким чином, як свідчить проведений аналіз, кримінальне право ХІХ століття охороняло права не юридичного, а фактичного власника, користувача і розпорядника майна. Такий підхід до захисту власності був основою теорії злочинів проти власності того часу, де власність, як і сам власник, були абстрактними поняттями, інститут власності було спрощено до права власності, а володілець ототожнювався з власником.

Для засновників юридичної школи егалітарного періоду домінуючим був економіко-правовий підхід до поняття власності. У доктрині кримінального права того періоду було зроблено акцент «на охрану физического господства лица над вещью»¹⁰⁸. Зазначене було зумовлено тим, що, з точки зору марксизму, власність – це певна форма суспільних відносин щодо привласнення і володіння матеріальним благом, яка характеризується наявністю такої влади особи над річчю, яка визнана суспільством і регламентована соціальними нормами.

Проведений аналіз спеціальної літератури вказує на те, що у ті часи кримінально-правова політика у сфері захисту власності була спрямована на охорону не відносин власності, а на визначений порядок користування майном. Норми КК закріплювали зазначену позицію, визнаючи не власність, а майнові відносини об'єктом охорони¹⁰⁹. Проте у подальшому, з розвитком економічних відносин юридично закріплене поняття власності значно розширилося та ускладнилося.

членами Санкт-Петербургского Замечания на проект Особенной части Уголовного уложения ; сост. членами Санкт-Петербургского юридического общества: В.Д. Спасовичем, С.А. Андреевским, Г.В. Гантовером, А.А. Герке, Е.И. Утиным. – СПб., 1887. – С. 180.

¹⁰⁷ Сергеевский Н.Д. Конспект Особенной части русского уголовного права / Н.Д. Сергеевский. – СПб., 1884. – С. 61.

¹⁰⁸ Жалинский А.Э. О материальной стороне преступления / А.Э. Жалинский // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 29.

¹⁰⁹ Клепицкий И.А. Собственность и имущество в уголовном праве / И.А. Клепицкий // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 75; Тюнин В.И. Преступления экономические в Уголовном уложении 1903 года / В.И. Тюнин // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 235–243.

Сьогодні доцільно акцентувати на наявності тенденції, коли сучасна вітчизняна правова наука все ще продовжує відчувати на собі потужний вплив егалітарної правової теорії, а ряд правових концепцій попереднього періоду (у тому числі концепція захисту власності) продовжують жити і розвиватися в українській правовій науці. Натомість ці теорії та концепції, на наше глибоке переконання, можуть бути використані та знайти своє місце у юридичній теорії виключно у випадку, якщо вони не суперечитимуть ідеям ліберальної держави. Але у будь-якому випадку вони повинні бути переглянуті та пристосовані до новітніх політико-правових умов, а захист власності має бути заснований на принципах ліберальної кримінально-правової політики щодо охорони власності, де економічний (власність) і правовий (право власності) зміст власності має існувати в нерозривній єдності, що в концептуальному аспекті знаходить своє відображення в існуванні принципового підходу до рівності цих категорій.

Як свідчить проведений аналіз, зазначений підхід покладено в основу концепції, яка домінує у більшості країн Європейського Союзу та світу¹¹⁰. Так, у ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції закріплено: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Протоколом № 11 до Конвенції було внесено зміни до вказаної статті, яка одержала назву «*protection of property*» («захист власності»), а її зміст в офіційному перекладі набув дещо іншого формулювання: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм *майном*. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності...». При цьому у оригінальному

¹¹⁰ Пацурківський Ю.П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах / Ю.П. Пацурківський // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – 2013. – Вип. 682. Правознавство. – С. 60–64.

англомовному тексті Конвенції використовується наступна формула: «*Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. No one shall be deprived of his possessions except in the public interest and subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law*»¹¹¹.

Зокрема, такий підхід знайшов своє закріплення у цивільному праві та законодавстві більшості країн світу, де законодавці не проводять чіткого розмежування між економічним та юридичним змістом власності. Зокрема, європейська доктрина¹¹² вкладає у термін «власність» і поняття «права власності» (наче припускає розуміння «права власності»).

Підтвердженням такого підходу є аналіз практики Європейського суду в контексті Європейської конвенції, де можна побачити, що поняття «власності» постійно має тенденцію до розширення. Зокрема, Європейський суд у своїх рішеннях постійно повторює, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов'язане із національним його розумінням та має тлумачення, незалежне від національного¹¹³. Відповідно, узгодження національного розуміння поняття власності з основними ліберальними принципами та засадами права ЄС є необхідним елементом у сфері формування концептуальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Внаслідок багаторічної еволюції змісту поняття власності в країнах континентальної Європи усталилися цінності сучасного неолібералізму як системи соціально-економічних і політичних поглядів, яка захищає свободи та права особи, приватну власність, демократію тощо. Побудована теорія виходить з положення

¹¹¹ Protocol 1 to the ECHR. – Mode of access : <http://echr-online.info/right-to-property-article-1-of-protocol-1-to-the-echr/introduction/>

¹¹² Código civil (español). Ed. Aranzadi. – Pamplona, 1998. – 162 c.; Code civil. Titre 11-De la propriété. – Mode of access : <http://www.civilites.com/cctv/L2T2C1.htm>

¹¹³ Мірошниченко О.А. Право власності у розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика) / О.А. Мірошниченко. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/FP_index.htm_2013_2_57.pdf

про те, що світ підпорядковується законам, які не підвладні людині, тому природними принципами її поведінки мають бути здоровий глузд та адаптація до обставин і вимог суспільства¹¹⁴. Зважаючи на викладене зазначимо, що у західній теорії однією з провідних є ідея соціальної функції власності¹¹⁵, фундатори якої (О. Конт, Л. Дюгі) вважали, що суб'єкти права власності зобов'язані підкорятися соціальним нормам, виконувати покладені на них соціальні функції¹¹⁶.

Ефективність політики значно зростає, коли вона спирається на науково обґрунтовані теорії, ідеї, доктрини тощо. Можна погодитися з висловлюванням С.О. Бочкарьова в тому, що на сучасному етапі перед кримінальною політикою поставили невластиве їй завдання: «прагнути до ідеалу і надавати систематику теоретичних і практичних вимог кримінального характеру; включили політику до складу науки і надали їй надзвичайного значення»¹¹⁷. Насправді наука і політика не завжди мають однакові напрями, хоча і тісно пов'язані між собою: наука є основою для розробки наукових теорій (концепцій), політика – мистецтво управління державою і громадянами, використовуючи наукові надбання.

Політика – це мистецтво вибору найбільш оптимальних способів і засобів, вибір яких залежать від особистісних характеристик політичного діяча. Відомий американський вчений Е. Тоффлер справедливо зауважив: «Що б не пропагували сьогодні різні партії і кандидати, боротьба між ними означає

¹¹⁴ Костенко О.М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О.М. Костенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 31–40.

¹¹⁵ Рубаник В.Е. Собственность в истории российской и украинской систем права: общее и особенное. (Отношения собственности в восточнославянской традиции правового регулирования: историко-правовое исследование) / В.Е. Рубаник. – Харків : Консум, 2004. – 520 с. – С. 113

¹¹⁶ Кулагин М.И. Избранные труды по акционерному и торговому праву / М.И. Кулагин; [науч. ред. В.С. Ем.]. – [2-е изд., испр.]. – М. : Статут, 2004. – 363 с. – С. 32.

¹¹⁷ Бочкарев С.А. Метафизика и ее место в структуре уголовно-правового знания / С.А. Бочкарева // Вестник ТГУ. – 2014. – Вып. 8(136). – С. 150–161, с. 152.

набагато менше, ніж суперечка про те, хто зуміє отримати найголовніше з того, що залишиться від індустріальної системи, яка гине»¹¹⁸. Тому безперечно правий Ф. Хайєк, який вказував: «Ми завжди мали погані гроші, тому що приватному підприємництву не дозволяли дати нам кращі. У світі, який управляється тиском організованих інтересів, важливо пам'ятати, що якщо ми хочемо одержати інститути, в яких маємо потребу, ми не можемо розраховувати на розум або розуміння, але повинні покладатися на чисто корисні інтереси».

На всіх етапах розвитку людства цілком переважної більшості політиків було зростання інтересів та можливостей олігархічного капіталу з метою отримання надприбутків, тобто фактично – боротьба за власність. Свого часу у праці під назвою «Що таке власність?» П.Ж. Прудон вказував, що власність є основною причиною порушення рівності. При цьому автор не виступав проти власності – його обурювали факти зловживання нею. У зв'язку з цим, широку популярність принесла П.Ж. Прудону влучна фраза: «Власність – це крадіжка».

Прикладом сучасного розуміння поняття власності можуть бути погляди видатного вченого ХХ ст., засновника австрійської школи економічної думки Л. фон Мізеса, який розвиваючи провідні неоліберальні ідеї класичної школи політичної економії, погоджувався із трудовим походженням власності й наголошував на тому, що «споживчі блага» є результатом «успішного поєднання виробничих благ і праці».

Метою сучасної кримінальної науки є впровадження новітніх ліберальних тенденцій, зокрема, щодо охорони власності кримінально-правовими засобами. Найбільш оптимальною є сучасна ліберальна кримінально-правова політика щодо охорони власності яка заснована на об'єктивному

¹¹⁸ Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://modernlib.ru/books/toffler_elvin/tretya_volna/read

науковому ґрунті. Як її удосконалену модель слід розглядати на основі її побудови на ліберальних принципах, тому що ліберальні ідеї становлять базис для її розбудови на засадах економічної, політичної, соціальної та духовної свободи, які здатні збалансувати прагнення та можливості всіх верств населення.

Щоб об'єктивно оцінити практичні досягнення лібералізму в сфері регулювання відносин власності, необхідно звернутися до структуралістської тези К. Маркса про узгодження суспільних «базису» і «надбудови», а саме: «Сукупність... виробничих відносин утворює економічну структуру суспільства, реальну підставу, на якій базується правова і політична надбудова, якій відповідають певні форми суспільної свідомості»¹¹⁹. Вищезгадане базове положення дає змогу встановити, яким чином сучасна кримінально-правова політика щодо охорони власності, заснована на принципах лібералізму (що постає специфічною формою суспільної свідомості) зумовлюється власним «ринковим» базисом на концептуальному рівні та здійснює свій зворотній вплив на суспільне економічне підґрунтя й інші сфери життя як явище «надбудови». До того ж, на наше переконання, феномен моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності не може розглядатися «автономно», а тільки у контексті всіх зовнішніх та внутрішніх соціально-економічних та політичних умов.

Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності постає перед дослідником як лабільна і чутлива система специфічного виду, у якій можна виявити три взаємопов'язаних діалектичних рівня: 1) інформаційний; 2) концептуальний та 3) метафізичний.

1. Серед критеріїв демократичності Р.Даль визначає розуміння, що ґрунтується на поінформованості, під яким автор розуміє той принцип, що кожен член суспільства повинен отримати рівні права та реальні можливості для

¹¹⁹ Вышеславцев Б.П. Сочинения / Б.П. Вышеславцев. – М. : Раритет, 1995. – 461 с., с. 122.

ознайомлення з політичними альтернативами та їх можливими наслідками¹²⁰. Тому першим рівнем доцільно визнати «інформаційний» – на якому створюється світоглядна основа розуміння суспільством ліберальної ідеології, яка цілком і повністю центрована на людському індивідуумі, на його добробуті, вона потребує для цього індивідуума найвищого дару – «свободи»¹²¹, а основою ліберальної традиції є твердження – «свобода є власність»¹²².

Реальну дефініцію власності надав свого часу Г. Гегель у «Філософії права», визначивши її як зовнішню сферу свободи¹²³. Цей перехід до загального, а не елементарні перерахування актів власності, надає реальне поняття, що є власність і чому люди борються за неї, інколи навіть ризикуючи життям. Цей висновок Г. Гегеля має безліч практичних підтверджень, що зводить його в ранг істини. Ми бачимо, що індивід, держава мають тим більше свободи для реалізації своїх цілей, чим більше у них власності, чим ширше зовнішня сфера їх волі. Зрозуміло, це правило не діє автоматично, бо існує ще внутрішня сфера свободи: моральність, освіченість, духовність, віра, які часто дозволяють досягати успіхів в боротьбі за свободу завдяки високому ступеню мотивації і перемагати тих, хто має переваги у зовнішній сфері. Таким чином, родове поняття для власності є свобода.

Проте, ілюзія свободи, народжена удаваною свободою волі під час прийняття рішень, не є абсолютною, оскільки, приймаючи рішення, людина лише вибирає яку-небудь одну можливість із ряду об'єктивно їй запропонованих. У цьому випадку розумним прагненням людини буде, безперечно, розширення кола тих можливостей, правова форма яких –

¹²⁰ Даль Р. О демократии / Р. Даль ; [пер с англ. А.С. Богдановского, под. ред. А.О. Алякринского]. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 208 с., с. 41.

¹²¹ Дугін О.Г. Демократія проти лібералізму [Електронний ресурс] / О.Г. Дугін // Суспільно-політичне інтернет-видання «Дух волі». – Режим доступу : www.duhvoli.com.ua

¹²² Э.М. Джеральд. Классический либерализм и либертарианство: либеральная традиция / Э.М. Джеральд, Ф. Гаус. – Режим доступу : <http://www.libertarium.ru/1642>

¹²³ Гегель Г.В. Ф. Соч. – Т. VII / Г.В. Гегель. – М.; Л.: Соцэкгиз, 1934. – С. 33–41.

право можливості й окремі права. Однак вибір саме цієї можливості обумовлений низкою факторів – об'єктивними умовами діяльності, системою потреб і життєвих цілей особистості, соціальними вимогами тощо. Свобода волі і свобода взагалі з погляду психології є категоріями суб'єктивними, а тому об'єктивно впливати на них безпосередньо неможливо. Досягається такий вплив (тобто обмежується право свободи) за допомогою впливу на конкретні права особистості, котрі визначають волю в її конкретному матеріальному вимірі. Звідси некоректним був би висновок про те, що чим більшим буде обсяг власності, котра дає і більший спектр різних можливостей, тим більше буде і свободи, і вона коли-небудь зможе досягнути (або досягне) абсолютної своєї форми. Свобода в її соціально-психологічному розумінні є таким станом речей, коли особа на певний конкретний момент часу володіє правом або комплексом прав, визначеним своїми потребами. Тобто це буде свобода отримувати «за потребами» – свого роду «соціалістичний ідеал», котрий може бути виведений з «капіталістичного» права приватної власності й досягнутий на його засадах¹²⁴.

Загалом ліберальний світогляд визнає ідеал індивідуальної свободи як універсальну мету. Індивідуалізм лежить в основі права кожної людини на життя, свободу й приватну власність, що свого часу підкреслював класик лібералізму Дж. Локк. Саме ці права є найважливішими для людини, й існування такої інституції, як держава, виправдовується захистом цих прав, позаяк «першочерговою і головною метою об'єднання людей у спільнотворення та передачі себе під владу уряду є збереження власності»¹²⁵. Тож функції ліберальної держави вичерпуються перш за все захистом приватної власності, в поняття якої, згідно з Дж. Локком, входять три компоненти: життя, свобода й володіння.

¹²⁴ Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – Київ : Знання, 2008. – 687 с., с. 326.

¹²⁵ Локк Д. Два трактати про врядування / Д. Локк ; [пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець]. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 265 с., с. 195.

2. Другий рівень «концептуальний» – який поєднує теоретичні засади кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на ліберальних принципах з впровадженням конкретних практичних завдань та ідей, що втілюються у вигляді «напрямів», «орієнтирів» та «векторів» її розвитку, основною ідеєю яких є ідеал індивідуальної свободи, де власність розглядається як гарант і міра свободи. На основі утвердження індивідуалізму формується концептуальна модель поєднання відносин власності держави й окремої людини, а також вирішується проблема втручання держави в справи особи, де протиправне посягання на майно особи, яке набуто законним шляхом розглядається, як посяганням на його свободу. Відповідно, якщо система, що допускає такі посягання, то піддає ризику всі інші свободи, адже непорушність приватної власності є основною умовою загального режиму свободи.

«Поняття власності може ґрунтуватися тільки на понятті особистості – вказував А. Дестют де Трасі – коли виникає поняття власності, воно неминуче і незмінно виникає у всій своїй повноті. Як тільки індивідуум усвідомить своє я, свою здатність насолоджуватися, страждати, діяти, він неминуче переконається також, що це я є виключним власником тіла, котре воно одушевляє, його органів, сил і здібностей... Необхідно, щоб існувала власність природна, раз існує власність штучна і договірна, адже не може бути нічого штучного, що не має своєї основи в природі». У зв'язку з цим доцільно навести слова видатного німецького філософа О. Шпенглера, який свого часу сказав: «Власність – це не поняття, і воно належить часу, історії та долі, а не простору й причинності. Його неможливо обґрунтувати, але воно існує. Власність починається з рослини і триває впродовж історії людини розумної доти, доки в ній є рослинне, є раса. Рослина володіє ґрунтом, у який вона коріниться, а гніздо є рослинною власністю птаха. У широкому розумінні власність – це рослинне зрощення будь-чого з чим-небудь, вона зовсім не духовна категорія, не соціальний феномен, а явище рослинно-тваринного світу».

Обґрунтування власності полягає в поверненні речі своїй (власній) сутності. Розкрадання майна погане не саме по собі, а тому що воно, можливо, суперечить її призначенню. Тільки той є власником, хто правильно користується нею. Власність, завжди і повністю відокремлена від користування, була б не тільки даремною, але вже і не була б власністю¹²⁶.

З ліберальної позиції, призначення інституту власності полягає: а) в трансформації людини з правоздатного в дієздатне положення; б) в умови, при яких він одержує не гіпотетичну, а реальну здатність набувати і здійснювати свої права і обов'язки, відповідати за них результатами своєї праці; в) в перетворенні обставин, при яких теоретичний зміст людини отримує практичне продовження. Тому доцільно вказати, що кримінальне право: а) повинно захищати власність, як воно охороняє життя, здоров'я і свободу людини, забезпечуючи його основоположні права і свободи; б) покликано забезпечувати баланс інтересів і свобод особи у відносинах власності і об'єктивно диференціювати кримінальну відповідальність, ставлячи примат абсолютного права особи на свою власність над правом держави на майно.

Не менш важливе значення власність має і для інших суб'єктів кримінального права – суспільства і держави. Вони, логічно і історично припускають один одного, відповідаючи своєму призначенню особа відтворює абсолютне – суб'єктивне право власності, а держава трансформує його в обмежене – об'єктивне право, яке відповідає інтересам як особистості, так і суспільства з його державою у цілому.

Тому об'єктом кримінально-правової охорони є не тільки міжособові, але і міжсуб'єктні відносини власності¹²⁷. В умовах міжособових відносин, кримінальне право забезпечує повноту і винятковість права власності, які тільки

¹²⁶ Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – Київ : Знання, 2008. – 687 с., с. 187.

¹²⁷ Бочкарев С.А. Метафізика и ее место в структуре уголовно-правового знания / С.А. Бочкарева // Вестник ТГУ. – 2014. – Вып. 8(136). – С. 150–161, с. 160.

власнику надають можливість перебувати у відносинах із річчю протягом всього свого буття і її життєвого циклу. У міжсуб'єктних відносинах кримінальне право покликане забезпечувати баланс інтересів особи, суспільства і держави у відносинах власності і закономірно диференціювати їх взаємну кримінальну відповідальність, обмежуючи як абсолютне право особи на свою власність, так і право держави на майно особи.

3. На сучасному етапі концепція прав людини стала провідним елементом політичного лібералізму, його наріжним каменем, практично метафізичним рівнем. Це фундаментальний рівень загальної ліберальної теорії, на якому метафізика – це «відкриття остаточної підстави речей, їхнє перше і універсальне начало», де одним із перших варто поставити питання про «підстави» та про «перше і універсальне начало»¹²⁸ власності. Спираючись на заявлену світоглядну основу, доцільно вказати, що онтологічне (сутнісне) розуміння власності полягає не в речі, а в особі.

У сучасній суспільній свідомості поширена думка, що загроза свободам і правам індивідів може виходити тільки від держави – потенційного носія деспотичного начала, і ніколи від народу, який іманентно прагне до свободи. Наведена позиція багатьом здається очевидною, але вона вимагає уточнення. Хоча б тому, що в більшості тоталітарних доктрин суб'єктність держави принижена: формально вона виступає не стільки як один з найважливіших компонентів цивілізації, скільки як інструмент збереження та домінування справжнього суб'єкта історії – народу¹²⁹.

Проте спроба онтологізувати права людини як найвищу цінність теж несе у собі «насіння тлі». Ще видатний німецький філософ Ф. Ніцше свого часу показав проблематичність філософії цінностей, які, як відомо, мають свою долю. На всю проблематичність інтерпретації прав людини в якості вічних

¹²⁸ Мондін Б. Підручники систематичної філософії : Т. 3. Онтологія і метафізика / Б. Мондін ; пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква : Місіонер, 2010. – 284 с., с. 8.

¹²⁹ Поппер К. Открытое общество и его враги в 2 т. / К. Поппер // Т. 2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – М., 1992. – С. 76–77.

цінностей звертав увагу й К. Шмітт та вказував: «Якщо розглядати основні права як цінності, то відразу ж виникає питання про те, чому ці цінності (життя, свобода, приватна власність) повинні розглядатися як такі лише по відношенню до держави? Логічно було б поширити таке ставлення до них і на правовідносини, що виникають між громадянами»¹³⁰. Як підкреслював К. Шмітт у своїй роботі під промовистою назвою «Тиранія цінностей»: «одягнена в суб'єктивність свобода підміняється об'єктивністю цінностей, що є об'єктивністю лише уявно. Бо той, хто посилається на цінності, не може нічого протиставити прагненню до переоцінки, дискредитації або сумніву в тій чи іншій цінності»¹³¹. Дійсно, що заважає суверену переглянути статус цих норм-цінностей, і чи існують для цього неподоланні перешкоди? Це обґрунтування принципів-цінностей стає, по твердженню К. Шмітта, слабкою ланкою даної версії прав людини, і у цьому випадку слабо допомагає навіть надання цим правовим цінностям статусу «трансцендентних». Звичайно, продовжує К. Шмітт, можна було б розглядати конституційні норми в якості вираження «системи цінностей» або «природно-правової системи» (оскільки мова йде про основні права). Однак неминучим наслідком і розплатою буде знецінення самого тексту Конституції та її понятійної структури. Набуваємо ж ми в решті-решт цінності з «позитивною» і «надпозитивною» властивістю, щодо сумніву у стабілізуючій ролі яких досвід останніх десятиліть (до того ж, не тільки Німеччини) дає чимало приводів»¹³².

Таким чином, доцільно вказати, що: або основні права (право власності у тому числі) – це цінності, які підлягають однаковому правовому захисту як у відносинах між громадянами і державою, так і між громадянами, або в одному випадку основні права – це ненабуті вічні цінності, а в іншому – суб'єктивні набуті права. Така, за твердженням

¹³⁰ Schmitt C. Die Tyrannei der Werte / C. Schmitt // Hamburg, 1979. – S. 33.

¹³¹ Там само. – S. 37.

¹³² Там само. – S. 34.

К. Шмітта, нелегка ситуація, в яку потрапляють інтерпретатори Конституції як системи цінностей, де однією із основних (головних) цінностей поряд із життям та свободою є приватна власність.

У той же час, рецепцію принципу примату прав людини, проведеною в українському конституціоналізмі, можна розглядати в якості своєрідної презумпції «винності держави» по відношенню до громадянина. Держава, як зазначає відомий конституціоналіст Й. Ізензеє, «втискається в прокрустове ложе конституційних обов'язків, при цьому громадянин наділяється свободою по відношенню до держави, а через громадянина – і все суспільство»¹³³.

Закріплення прав і свобод людини як найвищої цінності означає, що у взаєминах особи, суспільства і держави пріоритет належить правам і законним інтересам особи. Інакше кажучи, якщо людина – вища цінність, то і його права – цінності, того ж найвищого порядку, які «передують Конституції» і мають примат навіть над державним суверенітетом¹³⁴. У зв'язку з цим, постає питання: чи є взагалі в цьому світі щось, що вище прав людини або права людини взагалі «над світом»?

На наш погляд, за такої «концептуалізації» жодна держава просто не зможе існувати при більш-менш серйозному випробуванні. Ліберальний принцип переваги прав особи над правами держави при його практичній реалізації неминуче веде до розпаду держави та, відповідно, до краху прав особи, оскільки без держави захищати їх буде нікому. На підтвердження наведеного, доцільно процитувати І. Канта, який вказував: «демократія у власному розумінні слова неминуче є деспотизмом, так як вона встановлює таку виконавчу владу, при якій всі вирішують про одне й у будь-якому випадку проти одного ... це протиріччя загальної волі з самою собою

¹³³ Isensee J. Bürgerfreiheit und Bürgertugend / J. Isensee // Der Preis der Freiheit. Köln, 1998. – S. 20.

¹³⁴ Садовникова Г.Д. Комментарий к Конституции Российской Федерации (постатейный) / Г.Д. Садовникова. – М., 2000. – С. 15–16.

та зі свободою»¹³⁵. З несумісності необмеженого народовладдя зі свободою і гідністю людини впливає, що з позиції ліберального світогляду, для якого найвищою цінністю виступає саме людина (її права та свободи), справедливою може бути тільки влада законів.

Зокрема, Т. Гоббс визначав свободу як відсутність зовнішніх перешкод, які можуть позбавити людину можливості робити те, що вона хоче. Проте слід пам'ятати, що у людини, що живе в ліберальному суспільстві немає і не може бути абсолютної свободи, оскільки свобода одного індивіда, обмежена свободою іншого. Це означає, що свобода може бути тільки обмеженою свободою і це обмеження повинне бути чітко визначено правом. Тому свобода людини, що живе в ліберальному суспільстві, є свобода його дій в рамках права, в межах того, що не заборонено правом.

У цьому аспекті право особи на власність невіддільне від його волі, яку можна визначити як надану законом можливість діяти на власний розсуд, тобто вільно користуватися, володіти та розпоряджатися власністю. В умовах державно-організованого суспільства свобода і права людини, можна сказати, збігаються. Так, наприклад, право власності, є право користуватися, володіти та розпоряджатися власністю, за винятком тої власності, яка набута незаконним шляхом. Тобто, кажучи словами Сократа: «що законно, то справедливо»¹³⁶. Утім, «людина» і тим більше його права, як справедливо зазначає В.І. Карпець, не можуть бути «вищими цінностями» просто тому, що такими не є. Вищі цінності завжди трансцендентні, «іноприродні» і «нетутешні»¹³⁷. Навіть ідеологія і право егалітарного періоду проголошувала трансцендентні орієнтири, що дозволяло їй підтримувати своє існування.

¹³⁵ Кант І. К вечному миру / І. Кант // Соч. в 6 т. – М., 1966. – Т. 6. – С. 269–270.

¹³⁶ Ксенофонт. Воспоминания о Сократе // Кн. IV [Електронний режим]. – Ресурс доступу : <http://ancientrome.ru/antlittr/ksenoph/socratic/kn04f.htm>

¹³⁷ Карпець В.І. Русь Меровингов и корень Рюрика / В.І. Карпець. – М., 2006. – С. 142–143.

Оголошуючи людину найвищою соціальною цінністю, неминуче необхідно визначити якусь абсолютну цінність та її людські параметри. Проголошуючи людину «найвищою соціальною цінністю», неможливо уникнути питання про якість цієї людини. Злочинець – теж людина, проте, чи доцільно його визнавати «вищою цінністю»? Модуси людяності взагалі безмежні. У наявності виключно ідеологічне гасло ліберальної демократії, яке досить обмежене реальним життям. Як справедливо зазначає О.І. Генісаретський: «ідеї всесвітнього громадянського суспільства, прав і свобод людини – це утопія, пафос якої – в агресивному запереченні всього самотнього (особливо – різних «образів людяності»). У концепції прав людини прямо відображені тільки ті людські якості, які характеризують людину як автономного, вільного і правоздатного індивіда, як приватну особу, що представляє тільки самого себе, оскільки йому спочатку притаманні його людська природа та набуті з неї невідчужувані права. За етносами, культурами і релігіями не визнається власної природи, відмінною від індивідуально-людської, а отже, не визнається ні їх автономії, ні свободи, ні прав»¹³⁸. На сучасному етапі ідеологема прав людини стала базисним елементом політичної теорії лібералізму, метафізичною системою і якимось, за влучним виразом В.І. Карпеця, «квазі-релігійним культом»¹³⁹.

Підтримуючи наведену позицію, окремі вчені вказують, що загальноприйнята концепція прав людини є регулятивною ліберальною ідеєю, має в своїй основі специфічно західне уявлення про людину, державу і природне право, яке розповсюджується на інші культури та цивілізації. Ідеологія прав людини в її панівній – ліберальній – інтерпретації не має

¹³⁸ Генісаретский О.И. Навигатор: методологические расширения и продолжения / О.И. Генісаретский. – М., 2002. – С. 440.

¹³⁹ Карпец В.И. Русь Мервингов и корень Рюрика / В.И. Карпец. – М., 2006. – С. 143.

нічого спільного з християнським поглядом на людину і суспільство, на права особи, суперечить йому в самих своїх метафізичних основах¹⁴⁰.

Підсумовуючи вищенаведене, доцільно вказати, що на наш погляд, магістральний шлях, яким рухається цивілізуюче суспільство, – розвиток та утвердження позитивного права. Джерелом і захисником права, як внутрішнього, так і міжнародного, виступає держава, і його головна функція полягає в тому, щоб правовими засобами «перетворювати» народ у суспільство. Безперечно, на сучасному етапі багато держав з цією функцією справляються не ідеально, проте не слід думати, що держава тут може бути замінена виключно народом або виключно суспільством. Будь-яке суспільство є ліберальним в тій мірі, в якій його члени є активними громадянами держави, які дотримуються його законів, в тому числі і кримінального закону щодо охорони власності та захищають власність від будь-яких протиправних посягань, у тому числі, з боку недоброчесних чиновників, чим захищають саму державу.

Таким чином, роблячи проміжні висновки, зазначимо, що: власність – це автономне явище, що має тлумачитися незалежно від його національного розуміння та включати три складові: перша – соціальне сприйняття на рівні здорового глузду: власність є щось (речове), що належить будь-кому. Друга – юридична: власність включає майно, майнові права та право власності. Третя – економічна, а точніше політекономічна: системна категорія, де власність є не відношення людини до будь-якого об'єкту, а відносини між людьми щодо привласнення (відчуження) цього об'єкту. Причому привласнення і відчуження – це категорії, що виражають об'єктивну суперечність між двома сторонами змісту власності, а тому з ліквідацією відчуження ліквідується і привласнення, а

¹⁴⁰ Куркин Б.А. Идеологема прав человека и ее интерпритация в современной отечественной правовой теории [Электронный режим]. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/02/1270171825/pravo_2_2008-9.pdf

відповідно, і самі відносини власності¹⁴¹. У всіх трьох складових присутні кримінально-правові особливості¹⁴²: у першому випадку власність виступає як предмет злочинного посягання; друге і третє є тим об'єктом, на який спрямовано злочин.

Виходячи з сучасного тлумачення поняття власності під об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розуміти стан захищеності суспільних відносин від: 1) суспільно небезпечних посягань на майно; 2) суспільно небезпечних посягань на майнові права; 3) суспільно небезпечних посягань на право власності.

Саме такий підхід має знайти своє відображення у новій системі норм розділу VI Особливої частини КК України. Проте необхідно зазначити, що тенденції розвитку сучасного суспільного життя обумовлюють необхідність поширення режиму власності як на матеріальні, так й на нематеріальні об'єкти, що неодмінно призводить до необхідності перегляду та сучасного юридичного наповнення поняття «речі».

На нашу думку, вітчизняне цивільне законодавство відстає від вимог сучасності¹⁴³. Минули часи, коли під «речами» розуміли матеріальні предмети, які в буквальному сенсі оточували людину. Розвиток суспільства (передусім його технічний прогрес) призвів до того, що тлумачення поняття предмету злочинів проти власності як матеріальних предметів зовнішнього світу обмежує цю категорію, правозастосовна практика вказує, що злочинне посягання на власність може бути спрямовано і на «нематеріальне» благо.

«Безтілесне» майно розглядається як об'єкт права власності в зарубіжних правових системах. Зокрема, такий

¹⁴¹ Никитин А.М. Криминологические проблемы развития отношений собственности при переходе к рынку: Дис... д-ра юрид. наук:12.00.08 / А.М. Никитин. – М. : РГБ, 2003. – 365 с. – С. 37.

¹⁴² Жалинский А.Э. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики / А.Э. Жалинский // Государство и право. 1999. – № 12. – С. 47–52.

¹⁴³ Пацурківський Ю.П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах / Ю.П. Пацурківський // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – 2013. – Вип. 682. Правознавство. – С. 60–64.

погляд поширюється на права на об'єкти промислової власності, права на об'єкти «фінансової і комерційної власності» (право грошової вимоги, облігації, векселі, чеки, паї, коносаменти тощо)¹⁴⁴. В країнах англо-американської правової системи до об'єктів речових правовідносин, поряд з традиційними речами, включають так звані «речі у вимозі»: грошові зобов'язання; документи; акції, паї, облігації; авторські права; патентні права; товарні знаки тощо. Так, американський дослідник Джеремі Рафкін у книзі «Століття доступу» («*The Age of Access*») зазначає: по-перше, речове майно знецінюється з точки зору свого функціонального призначення; по-друге, товаром, крім матеріальних предметів (речей), стають враження (*paid-for-experience*). Ті товари, які вважаються престижними і які піддаються комерційному тиражуванню: екзотичні подорожі з ризиком для життя або клубна картка, що забезпечує доступ у «вузьке коло», – зразкові «товари» сучасної економіки; по-третє, описана переорієнтація економіки призводить до зміщення акцентів в правомочності власника – від правомочності розпорядження, що переважала раніше, до правомочності користування, яке знаходить своє вираження в доступі. Невипадково в німецькому перекладі книга отримала назву «Доступ – зникнення власності» («*Access – Das Verschwinden des Eigentums*»), оскільки власність на матеріальні блага, тобто власність в її класичному розумінні поступово зникає¹⁴⁵.

Вітчизняна судова практика вже сьогодні розглядає злочини, предметом яких є, наприклад, безготівкові гроші, як безоплатне вилучення чужого майна. Законодавець також (хоч і частково) підтримав викладену позицію, закріпивши у КК норми, спрямовані на охорону електричної енергії (ст. 188-1 КК України). Проте ще багато питань потребують удосконалення та нормативного закріплення у кримінальному законі.

¹⁴⁴ Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2-х т., Т. 1 / Г.Н. Буднева, Е.А. Васильев, А.В. Грибанов и др. ; отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 560 с. – С. 314–315.

¹⁴⁵ Войниканис Е.А. Информация. Собственность. Интернет : традиция и новеллы в современном праве / Е.А. Войниканис, М.В. Якушев. – М. : Волтерс Клувер. – 2004. – 146 с. – С. 24–39.

Викладене, безперечно, актуалізується у зв'язку з тим, що сьогодні роль власності змінюється; особливу роль набуває так звана інформаційна власність. Це пов'язано з тим, що світова спільнота вступила в нову епоху – епоху інформаційного суспільства, в якій життєдіяльність людства певною мірою залежить від телекомунікаційних технологій, які використовуються практично у всіх сферах діяльності людини (енергетика, водопостачання, фінанси, торгівля, наука, освіта тощо).

Відповідно розвиток інформаційного простору зумовлює необхідність активізації зусиль суспільства щодо його захисту від злочинних посягань, сукупність яких вже має свою власну, відому у всьому світі назву – кіберзлочинність, яка набула широкого поширення і в сучасних умовах та становить одну з найбільш небезпечних загроз для українського суспільства. Стрімкий розвиток телекомунікацій і глобальних комп'ютерних мереж створив умови, які полегшують вчинення кіберзлочинів проти власності та утворюють нові склади. Злочинці все частіше використовують нові способи зараження комп'ютерів шкідливими програмами, які дозволяють отримувати злочинний прибуток¹⁴⁶. Так, відповідно до Звіту NCR (*Norton Cybercrime Report*)¹⁴⁷, жертвами кіберзлочинності у 2012 р. стало 341 млн, а у 2015 р. – вже 594 млн осіб. Близько 70% інтернет-користувачів хоча б раз стикалися з шахрайством в мережі, і ці показники щорічно збільшуються.

Сьогодні за допомогою використання шкідливих комп'ютерних програм і програмно-технічних засобів, підключених до комп'ютерної мережі, можуть вчинятися більшість злочинів проти власності, передбачених розділом VI Особливої частини КК України. Виняток становлять лише злочини, спосіб вчинення яких пов'язаний з безпосереднім контактом злочинця з потерпілим, а також значна частина злочинів, предметом яких може бути лише матеріалізоване майно. Від того, що злочини

¹⁴⁶ Логінова Н.І. Правовий захист інформації : навч. посіб. / Н.І. Логінова, Р.Р. Дробожур. – Одеса : Фенікс, – 2015. – С. 208.

¹⁴⁷ 2015 Internet Security Threat Report. – Режим доступу : http://www.symantec.com/security_response/publications/whitepapers.jsp

проти власності вчиняються шляхом використання електронно-обчислювальної техніки та новітніх інформаційно-комунікативних технологій, вони не змінюють об'єкт свого посягання; у цьому випадку відбувається приєднання додаткового об'єкту, що збільшує та якісно змінює суспільну небезпеку від злочину. У зв'язку з цим сучасна система норм, яка відображає злочини проти власності, потребує вдосконалення, оскільки вона не повною мірою враховує сучасні кіберзагрози.

Злочини проти власності, які вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій (кіберзлочини проти власності), характеризуються такою ознакою, як вчинення злочину щодо великого і, як правило, невизначеного кола потерпілих. Це призводить до того, що практично неможливо точно встановити розмір завданої шкоди, а подекуди цей розмір (щодо одного потерпілого) замалий для притягнення винного до кримінальної відповідальності. Таким чином, постає питання: чи може у такому випадку розмір шкоди бути ознакою складу злочину, яка відображає характер і міру суспільної небезпеки? Звісно, що ні. Злочини проти власності, які вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій, не можна кваліфікувати як замах на злочин у великому або особливо великому розмірі, оскільки згідно з кримінально-правовою теорією в даному випадку є невизначений (неконкретизований) умисел. За таких обставин злочин має кваліфікуватися за наслідками, що фактично настали.

На відміну від злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, основною властивістю кіберзлочинів проти власності є те, що суб'єкт злочину використовує комп'ютерні мережі як знаряддя або засіб вчинення злочину. Саме це додає таким злочинам унікальних властивостей, не притаманних для інших злочинних посягань. Таким чином, поняття злочинів проти власності, що вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій, можна визначити у вигляді сукупності заборонених кримінальним законодавством діянь, спосіб вчинення яких передбачає обо-

в'язкове використання таких технологій (мереж) як знаряддя або засобу. До того ж, зміст об'єкту цих злочинів може бути різним і не бути пов'язаним з суспільними відносинами, що виникають в інформаційній сфері.

До предмета кримінально-правової політики відносять: основні принципи; криміналізацію (та декриміналізацію); характер караності та умов звільнення від відповідальності; визначення альтернативних до покарання кримінально-правових заходів впливу; тлумачення законодавства; вплив на ефективність норм кримінального права; визначення шляхів ефективності кримінально-правової політики; підвищення рівня правосвідомості. Проте зазначені складові утворюють, скоріше, зміст кримінально-правової політики щодо охорони власності. Говорячи про предмет такої політики, слід зважати на те, що вона покликана здійснювати «виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного середовища, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї»¹⁴⁸. Тому предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності має сприйматися як така складова її об'єкта, у якій виявляються самі дії кримінально-правової політики щодо охорони власності та складають стратегічні й тактичні засоби кримінального права, які спрямовані на захист власності від суспільно небезпечних посягань.

З приводу визначення кола суб'єктів кримінально-правової політики щодо охорони власності зазначимо, що до суб'єктів такої політики доцільно відносити коло суб'єктів, до компетенції яких належить розробка, реалізація кримінально-правової політики, а також реалізація відповідної кримінально-правової політики щодо охорони власності, учасниками якої є особи, на яких поширюється дія відповідних положень.

¹⁴⁸ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: дис. докт. юрид. наук / П.Л. Фріс. – Івано-Франківськ : Прикарпатський юрид. ін-т внутрішніх справ, 2005. – 381 с. – С. 38.

На сучасному етапі в кримінально-правовій політиці щодо охорони власності доцільно визначити такі напрями: політика внутрішня та зовнішня¹⁴⁹.

Зовнішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має базуватись на принципах міжнародного права, яке відіграє принципову домінуючу (через притаманні їй можливості криміналізації суспільно небезпечних діянь) роль. Під зовнішньою національною кримінально-правовою політикою щодо охорони власності доцільно сприймати систему стратегічних заходів держави, спрямованих на активну участь держави у міжнародній кримінально-правовій політиці щодо охорони власності та гарантування належного і своєчасного виконання її рішень на національному рівні.

Все зазначене вище обумовлює необхідність перегляду діючих кримінально-правових норм та формування завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності, серед яких доцільно виділити такі: 1) визначення діянь, віднесених до категорії злочинів проти власності; 2) удосконалення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину; 3) визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання за злочини проти власності; 4) розробка напрямів взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері протидії злочинності; 5) встановлення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення певних діянь із числа злочинів (декриміналізація); 6) визначення альтернативних покаранню заходів кримінального характеру, а також заходів, які застосовуються разом з покаранням; 7) тлумачення чинного законодавства у сфері протидії злочинам проти власності; 8) відстеження змін, що відбуваються у суспільстві, з метою своєчасного внесення коректив до кримінального законодавства.

Викладені завдання визначають основні параметри доктринальних положень кримінально-правової політики

¹⁴⁹ Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А.А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.; Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.08 / П.Л. Фріс. – Київ, 2006. – 36 с.

щодо охорони власності та спрямовані на розробку стратегії формування системи кримінально-правових норм, її оптимізацію, тобто приведення цієї системи у максимальну відповідність до реальних потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку щодо охорони власності кримінально-правовими засобами.

Проте було б неправильним вважати, що до завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності віднесено не конкретне вирішення питання про визначення кола злочинних діянь, а тільки модель, пов'язана з розширенням цього кола, його стабілізацією або подальшим скороченням. Виробити таку модель неможливо без політичного підходу до визначення кола кримінально-правових заборон, встановлення меж застосування кримінальної репресії. Як слушно зазначав Карл Шмітт: «Политическое заключено не в самой борьбе, а в задаче правильно различать друга и врага»¹⁵⁰. У зв'язку з цим необхідно зрозуміти причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів проти власності на сучасному етапі розвитку суспільства.

В теорії кримінального права та кримінології такі причини і умови постійно уточнюються та доповнюються, насамперед тому, що змінюються соціальні умови. Так, сучасний стан розвитку світової цивілізації пов'язаний з процесом глобалізації, вплив якої, зокрема у сфері кримінального права, спостерігається у всіх країнах і тому зачіпає всі елементи кримінальної політики, хоча й справляє різний вплив на її елементи.

З часу виникнення кримінального права його основними питаннями були і залишаються такі: за що карати, кого карати і як карати? Видається, що в цій тріаді до найбільшого впливу процесів глобалізації схильні дві перші проблеми. Саме тут можна спостерігати певну універсалізацію у формі уніфікації і гармонізації. Щодо інституту покарання, то ці питання є прерогативою національного кримінального права, хоча окремі питання покарання розглядаються і на міжнародному

¹⁵⁰ Шмітт К. Понятие политического / К. Шмітт. – М., 2011. – С. 12.

рівні. Викладене стосується, наприклад, пропозицій про створення єдиної системи обліку судимості, коли судимість особи мала б значення не лише на території її країни, а й на території всіх країн континентальної Європи.

Глобалізація економіки супроводжується та характеризується інтернаціональним характером злочинів проти власності; вона породжує організовану транснаціональну злочинність у цій сфері. Зокрема, діяльність транснаціональних організованих злочинних груп, взаємодіючи з місцевими злочинними елементами, призводить до поширення на місцевому рівні цілого ряду різних видів злочинів проти власності. Відповідно, змінюються злочинність, мотивація і форми протиправних посягань на власність.

Політика у сфері протидії злочинності в Україні в цілому покликана досягнути мети зниження рівня злочинності в державі, і такою самою метою наділена кримінально-правова політика¹⁵¹. У зв'язку з цим провідною ідеєю кримінально-правової політики щодо охорони власності має бути протидія злочинним посяганням на власність шляхом формування і запровадження норм кримінального закону щодо забезпечення власності від суспільно небезпечних посягань засобами матеріального кримінального права. Зокрема, правильність поставлених цілей зумовлює не лише належність побудови концепцій, програмування та створення правильних моделей, а й реалізацію провідної ідеї. Слід зазначити, що реалізація останньої в сучасних умовах неможлива через, якнайменше, відсутність первинних кримінально-правових підстав.

Коли трансформація новітньої злочинності перебуває в активній фазі, таку кінцеву мету бажано розглядати з позицій кримінологічної безпеки, адже певна кількість суспільно небезпечних діянь, спрямованих на власність, досі не кримі-

¹⁵¹ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук / П.Л. Фріс. – Івано-Франківськ : Прикарпатський юрид. ін-т внутрішніх справ, 2005. – 381 с. – С. 47–49.

налізовані. Таким чином, постає питання: чому протидіяти? У зв'язку з викладеним впритул наближаємося до необхідності формування мети кримінально-правової політики щодо охорони власності. Так, саме кримінологічна мета для діяльності кримінально-правової політики здатна змінити ситуацію, оскільки за такого підходу «головні пріоритети діяльності переносяться з суб'єктів нападу на об'єкти захисту»¹⁵². Таким чином, метою кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан безпеки суспільних відносин, які складаються у сфері власності.

Внутрішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має реалізовуватися в умовах глобалізації й відкритості суспільства, виконувати ряд функцій, які, з одного боку, ґрунтуються на власних національних інтересах держави, а з іншого – повинні в повному обсязі відображати на національному рівні окремі напрями, обрані міжнародною кримінально-правовою політикою міждержавного об'єднання, учасником якого є така держава. Внутрішню національну кримінально-правову політику щодо охорони власності доцільно визначити як систему вітчизняних політико-правових заходів, які спрямовані на створення та забезпечення у державі необхідних умов для належного захисту власності кримінально-правовими засобами.

Теоретичним підґрунтям міжнародної кримінально-правової політики є нормативні і доктринальні положення міжнародного і національного кримінального права держав-учасниць міжнародних відносин у сфері протидії злочинності. Міжнародну кримінально-правову політику не можна змішувати із зовнішньою політикою однієї або навіть кількох держав. Ідеться про спільну політику більшості цивілізованих держав

¹⁵² Бабаев М.М. Криминологические основы российской уголовно-правовой политики / М.М. Бабаев // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели: материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 г.). – М. : Проспект, 2012. – С. 318–340. – С. 325.

світу у сфері протидії злочинності¹⁵³. Тому міжнародну кримінально-правову політику, як слушно вказують окремі вчені, доцільно сприймати в двох аспектах¹⁵⁴: 1) як діяльність світової спільноти щодо протидії міжнародним злочинам; 2) як доктрину, що вивчає проблеми протидії міжнародній злочинності.

На підставі викладеного можна зазначити, що під міжнародною кримінально-правовою політикою щодо охорони власності доцільно розуміти єдину політику, вироблену міжнародною спільнотою, що визначає основні напрями, цілі і засоби впливу на суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері власності, шляхом визначення загальних засад кримінальної відповідальності і покарання, визначення кола діянь, віднесених до злочинних, а також взаємодії з іншими елементами міжнародної політики у сфері протидії злочинам проти власності.

Враховуючи труднощі на сучасному етапі розвитку суспільства, які виникають у суб'єктів правозастосовної практики із застосуванням норм чинного КК України, доводиться констатувати, що кримінальне законодавство України про захист власності потребує удосконалення.

Задля запровадження у вітчизняну правову науку та правозастосовну практику сучасних доктринальних положень міжнародної кримінально-правової політики щодо охорони власності вкрай необхідно: 1) подолати розбіжності щодо місця власності у сучасній системі цінностей права; 2) переглянути існуючі підходи до проблем об'єктивних ознак злочинів проти власності; 3) дослідити сучасні тенденції розвитку суспільства та їх вплив на суб'єктивні ознаки злочинів проти власності, а саме питання щодо: вікових особливостей суб'єкта злочинів проти власності; впровадження інституту ювенальної юстиції;

¹⁵³ Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М. : Юридическая литература, 1973. – 286 с.

¹⁵⁴ Лашук Є. Міжнародна кримінально-правова політика як новий науковий напрям / Є. Лашук, А.А. Музика. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6285/%AA>

розширення категорії суб'єкта злочину за рахунок притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб; 4) дослідити проблему реформування системи кримінальної юстиції¹⁵⁵ шляхом трансформування певної частини злочинів проти власності у кримінальні проступки задля подальшої демократизації, гуманізації, лібералізації та посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Вектори розвитку кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно формувати з позицій усвідомлення виникнення у світі нових можливостей вчинення суспільно небезпечних діянь та глобалізаційних процесів, які породжують транснаціональну злочинність.

Доктринальні положення міжнародної кримінально-правової політики щодо охорони власності повною мірою мають бути віддзеркаленими у межах вітчизняної правової теорії. Взаємозв'язок міжнародної та національної кримінально-правової політики щодо охорони власності має ґрунтуватися не лише на спільності об'єкта, предмета, мети та завдань, які ними виконуються. Важливими саме для цих політик є їх основні принципи, які традиційно поділяються на дві групи – загальні та спеціальні.

До загальних принципів можна віднести принципи¹⁵⁶: законності, верховенства права, демократизму, гуманізму, переваги прав і свобод людини, виключення подвійної відповідальності. До спеціальних принципів належать: принцип відповідності національної кримінально-правової політики щодо злочинів проти власності міжнародній; принцип своєчасного

¹⁵⁵ Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>

¹⁵⁶ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави / П.Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – 331 с.

забезпечення криміналізації діянь, суспільна небезпечність яких актуалізувалася під впливом розвитку сучасних технологій; принцип економії кримінальної репресії, який має реалізовуватися шляхом ухвалення лише обґрунтованих і виважених рішень щодо визначення меж необхідних і достатніх покарань за діяння, криміналізація яких здійснюється у зв'язку з необхідністю забезпечення всебічного захисту власності, передбачення інституту кримінального проступку, а також певною мірою декриміналізації злочинів проти власності, які втратили суспільну небезпечність тощо.

Основними напрями моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визначити: 1) доктринальний, який становить вчення про основні закономірності, стратегії та тактики убезпечення позитивної динаміки захисту власності від суспільно небезпечних посягань засобами матеріального кримінального права; 2) законодавчий, на якому здійснюються прийняття важливих нормативно-правових актів, які мають забезпечувати реалізацію завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на ліберальних принципах; 3) правозастосовний має бути спрямований на своєчасну й оптимальну практичну реалізацію правоохоронними та судовими органами положень КК України; 4) правовиховний напрям доцільно сприймати як напрям, на якому здійснюється формування правосвідомості у громадян.

Таким чином, на підставі вищенаведеного доцільно вказати, що кримінально-правова політика щодо охорони власності є самостійним напрямом (окремим сегментом) у кримінально-правовій політиці України, метою якого слід визнати досягнення стану повного захисту та безпеки відносин власності кримінально-правовими засобами.

1.4. Методологічні засади дослідження

Провідною рисою й тенденцією сучасного розвитку наукового пізнання є його гуманізація. Йдеться не лише про гуманістичну переорієнтацію використання наукових досягнень, а й, насамперед, про перебудову методологічних основ науки, стилю мислення, архетипу наукового пізнання. Одним із головних завдань гуманізації наукового пізнання є формування нового гуманістичного стилю мислення¹⁵⁷.

На сучасному етапі методологічне обґрунтування наукових досліджень має велике значення, тому що сучасний рівень розвитку науки характеризується ускладненням здійснюваних досліджень, а питання щодо нової методологічної бази досліджень у багатьох галузях залишається відкритим.

Виявивши недоліки попередніх положень, сучасна філософія не змогла сформулювати нові постулати й методологічні підстави наукових досліджень¹⁵⁸, тому будь-яка помилка може призвести до непередбачуваних наслідків. У зв'язку з цим один із фундаторів загальнонаукової теорії методології, І.В. Блауберг, зазначав: «Концептуальний каркас, який успішно обслуговує науку протягом багатьох років, все частіше не спрацьовує з тієї причини, що він виявляється неадекватним щодо сучасних завдань і навіть самій їх постановці»¹⁵⁹. Це твердження повною мірою стосується сучасного стану визначення методологічних основ та напрямів досліджень у вітчизняній правовій науці.

Враховуючи те, що право є одним з регуляторів суспільних відносин і здатне впливати на їх розвиток, вибір способу дослідження має велике значення для розвитку не лише правової системи, а й суспільства в цілому. Таким чином, вирішення теоретичних і практичних проблем трансформації сучасного українського суспільства й держави передбачає, передусім,

¹⁵⁷ Андреев И.Д. О методах научного познания / И.Д. Андреев. – М., 1964. – 231 с.

¹⁵⁸ Суркова Л.В. Философия в мире: поиск методологических оснований / Л.В. Суркова // Вестник МГУ. – Сер. 7. – Философия. – 2004. – № 1. – С. 3–20.

¹⁵⁹ Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход / И.В. Блауберг. – М., 1997. – С. 165.

виконання важкої, але необхідної інтелектуальної роботи щодо виявлення ключових методологічних засад права. Засобом виконання цього завдання є методологія¹⁶⁰.

Успіх кримінально-правового дослідження в багатьох випадках зумовлений «правильною» методологією й багато в чому залежить від комплексного використання всіх методів наукового пізнання. Так, аналізуючи те чи інше питання, дослідники виходять з різних передумов, використовують різні способи (прийоми) і, відповідно, отримують неоднакові результати. Причина розбіжностей у більшості випадків полягає у відмінності методів, застосовуваних дослідниками, тому й висновки інколи мають суперечливий характер. Різні точки зору, безперечно, розвивають і збагачують науку, проте надзвичайно складним є проведення законодавчих змін в умовах поширення діаметрально протилежних думок не лише на порядок їх здійснення, а й на сутність предмета дослідження.

Натомість проведення ефективних досліджень, у тому числі у правовій сфері, можливе лише на основі єдиних методологічних засад та напрямів¹⁶¹. Зокрема, розгляд методологічних основ та напрямів дослідження починається з розробки методології, тому остання є одним з найважливіших завдань будь-якого дослідження, й наше не є винятком.

Зокрема, для формування власної методологічної основи дослідження злочинів проти власності необхідно проаналізувати відповідні підходи та погляди вчених. Доцільно почати з етимології поняття «методологія». Цей термін походить від двох грецьких слів: *methodos* – пізнання і *logos* – вчення, тож у буквальному розумінні – це вчення про пізнання. З точки зору свого змістовного навантаження, методологія сьогодні розглядається як вчення про наукове пізнання; принципи і способи організації наукової діяльності; сукупність методів,

¹⁶⁰ Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курслекцій / О.В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с. – С. 72–77.

¹⁶¹ Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності: методологічні основи та напрями дослідження / Ю.А. Дорохіна // Держава та регіони. Серія: Право. – 2014. – № 1. – С. 122–128.

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

які застосовуються у науці чи науковому дослідженні¹⁶²; сукупність принципів та способів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему¹⁶³.

Таким чином, у сучасній науці існують різні підходи до поняття методології¹⁶⁴. Одні вчені ототожнюють методологію з матеріалістичною діалектикою¹⁶⁵, другі – з історичним матеріалізмом¹⁶⁶, треті – з філософією в цілому¹⁶⁷, четверті – із загальнотеоретичними проблемами відповідної науки¹⁶⁸, п'яті – із сукупністю методів пізнання і перетворення дійсності¹⁶⁹, шості – з наукою і навіть із ученням про методи¹⁷⁰. Традиційним підходом до методології прийнято вважати визначення одного із засновників вітчизняної теорії методології Є.Г. Юдіна, який тлумачив її як вчення про структуру, логічну організацію, способи й засоби діяльності¹⁷¹. Водночас соціологи визначають сукупність деяких методів емпіричного аналізу як техніку дослідження, а під методологією розуміють загальні підстави достовірності наукових положень¹⁷². Окремі автори розглядають методологію або як систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності¹⁷³, або як

¹⁶² Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності / А. Бойко // Вісн. Львівськ. нац. ун-ту ім. І. Франка. – Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 154.

¹⁶³ Савюк Л.К. Правовая статистика : учебник / Л.К. Саюк. – М. : Юристь, 2002. – С. 67.

¹⁶⁴ Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы : монография / В.С. Зеленецкий. – Харків : Основа, 1994. – 321 с.

¹⁶⁵ Андреев И.Д. Проблемы логики и методологии познания / И.Д. Андреев. – М., 1972. – С. 280.

¹⁶⁶ Очерки методологии познания социальных заявлений. – М., 1970. – С. 280.

¹⁶⁷ В.И. Ленин и методологические вопросы современной науки. – Киев, 1971. – С. 17.

¹⁶⁸ Яновская С.А. Методологические проблемы науки / С.А. Яновская. – М., 1972. – С. 23.

¹⁶⁹ Добрянов В.С. Методологические проблемы теоретического и исторического познания / В.С. Добрянов. – М., 1968. – С. 290.

¹⁷⁰ Гиргинов Г. Методология как раздел гносеологии / Г. Гиргинов, М. Янков // Вопр. философии. – 1973. – № 8. – С. 127.

¹⁷¹ Советский энциклопедический словарь. – 3-е изд. – М., 1984 – С. 795

¹⁷² Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М., 2002. – С. 69.

¹⁷³ Новиков А.М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М., 2007. – 254 с. – С. 11.

сукупність підходів, принципів, прийомів, процедур, які задані професійним співтовариством і покликані визначати напрям та цілі творчого пошуку¹⁷⁴. Деякі зазначають, що методологія – це самосвідомість науки, визначення шляхів і методів ефективного вирішення того або іншого завдання¹⁷⁵.

Дослідивши та проаналізувавши спеціальну літературу, доцільно, на нашу думку, виділити такі підходи до визначення методології: 1) загальний філософський підхід як спосіб пізнання, застосовуваний дослідником; 2) сукупність методологічних принципів; 3) сукупність конкретних прийомів і методів дослідження¹⁷⁶. У юридичній літературі існує підхід, згідно з яким методологія є найзагальнішим науковим керівництвом до дії, що є концептуальною єдністю ряду моментів: ідей, принципів, методів тощо, які становлять основу певної системи знань, є найбільш загальним вираженням способу вирішення теоретичних або практичних завдань¹⁷⁷.

Проте, на думку К.Д. Петряєва, методологію не можна зводити ані до сукупності методів, ані до вчення про методи науки. «Методологія – генеральний шлях пізнання, а методи визначають, як іти тим шляхом. Методологія – керівна нитка саме тому, що вона сама в собі містить підставу й імпульс для власного перетворення на методи. У методах втілюються й реалізуються методологічні принципи або їх окремі аспекти. Це виражає субординаційний характер взаємозв'язків між методологією та методами»¹⁷⁸. У зв'язку з цим Д.А. Керімов зазначав, що «методологія є загальним науковим керівництвом

¹⁷⁴ Добренєков В.И. Методология и методика социологического исследования / В.И. Добренєков, А.И. Кравченко. – М., 2009 – С. 21.

¹⁷⁵ Яскевич Я.С. Методология и этика в современной науке: поиск открытой рациональности / Я.С. Яскевич. – Минск, 2007. – С. 14.

¹⁷⁶ Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 54–56.

¹⁷⁷ Казимирчук В.П. Право и методы его изучения / В.П. Казимирчук. – М. : Юрид. лит., 1965. – 204 с.; Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М., 1981. – С. 12; Андреев И.Д. Проблемы логики и методологии познания / И.Д. Андреев. – М., 1972. – С. 280–277.

¹⁷⁸ Петряев К.Д. Вопросы методологии исторической науки / К.Д. Петряев. – Киев, 1976. – С. 19.

до дії, становить базис усієї системи знань, пізнавальний стрижень будь-якої науки». На його думку, «методологію слід розуміти як концептуальну єдність ряду компонентів», зокрема тих, що включають «систему методів дослідження правових явищ і вчення про ці методи, теоретичні узагальнення об'єктивних закономірностей розвитку правової дійсності та визначений класово-правовий світогляд»¹⁷⁹. Цікаве міркування щодо проблем методології висловлював свого часу Б. Кистяківський, який виділив три основні проблеми співвідношення логіки й методології: 1) «як утворювати наукові поняття»; 2) «наскільки можливо застосовувати причинне пояснення до соціальних явищ»; 3) «визначення ролі і значення норм у соціальному житті»¹⁸⁰.

На сучасному етапі вчені не зводять методологію лише до сукупності методів або знань (учень) стосовно них. Інакше, зауважує В.Г. Лукашевич, відбувається змішування предмета дослідження з отриманими знаннями про нього, з теорією, яка розкриває його сутність. Вчений наголошує, що субординаційний взаємозв'язок між методологією та методами полягає в тому, що методологію можна вивести як генеральний шлях пізнання, а методи визначають, як (яким способом) йти цим шляхом¹⁸¹.

Зокрема, А.М. Авер'янов під методологією розуміє «діяльність людини, спрямовану на розробку програм, планів, схем, систем, методів, форм, засобів тощо, які дають змогу цілеспрямовано й ефективно теоретично викласти та практично перетворити світ»¹⁸². На думку В.С. Зеленецького, методологія як вчення становить собою систему знань, які, у свою чергу,

¹⁷⁹ Киримов Д.А. Вступительная статья / Д.А. Киримов // Р. Лукач; Методология права / [пер. с сербскохорват.]. – М., 1981. – С. 12.

¹⁸⁰ Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский. – СПб. : Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та, 1998. – С. 22–23.

¹⁸¹ Лукашевич В.Г. Вступна стаття. Сучасні тенденції формування окремих криміналістичних теорій та проблеми криміналістичної методології : монографія / В.Г. Лукашевич, О.В. Юнацький // Моделювання у криміналістиці та пізнавальної діяльності слідчого. – Київ : КНТ, 2008. – 184 с. – С. 16.

¹⁸² Аверьянов А.Н. Системное познание мира / А.Н. Аверьянов. – М., 1985. – С. 223–224.

можуть бути філософськими, загальнотеоретичними та приватно-науковими. Кожен вид знання інтерпретує відповідні види методів¹⁸³. Таким чином, будь-яка наука користується конкретними методами пізнання, їх вживання вказує на те, як у цих умовах найраціональніше використовувати той або інший метод.

Свого часу на основі існування діалектичного методу й методів спеціальних наук було сформовано уявлення про існування двох рівнів методології¹⁸⁴: перший рівень – історичний матеріалізм як загальносоціологічна методологія, яка охоплювала загальні принципи діалектико-матеріалістичної методології, трансформовані у принципи пізнання суспільних явищ; другий рівень – методологічні принципи менш високого рівня (методологічні принципи методу історичного матеріалізму; загальні методи пізнання, трансформовані у принципи пізнання явищ, які досліджуються в розрізі конкретної науки; чисті методи пізнання, використовувані наукою)¹⁸⁵. Проте російська вчена Н.О. Богданова позначила первинний рівень методології як «світоглядний компонент методології», оскільки саме він, на її думку, безпосередньо пов'язаний з ідеологічними переконаннями науковця та дає змогу відповісти на запитання про те, чим визначається зміст наукових досліджень¹⁸⁶.

У подальшому вчені сформували трирівневий підхід щодо характеристики методології¹⁸⁷: перший рівень – це філософія, другий – загальнонаукова методологія, третій – конкретно-науковий рівень. Таким чином, до третього типу (рівня) можна віднести й методологію дослідження злочинів проти власності. Досліджуючи структуру та взаємозв'язок різних рівнів методології, виділяють горизонтальну структуру

¹⁸³ Зеленецький В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы : монография / В.С. Зеленецкий. – Харків : Основа, 1994. – 321 с.

¹⁸⁴ Пионтовский А.А. К методологии изучения действующего права / А.А. Пионтовский // Учен. зап. ВИЮН. – 1947. – Вып. 6. – С. 17.

¹⁸⁵ Андреев И.Д. Методологические основы познания социальных явлений / И.Д. Андреев. – М., 1977. – С. 102–103.

¹⁸⁶ Богданова Н.А. Система науки конституционного права / Н.А. Богданова. – М. : Юристъ, 2001. – 256 с.

¹⁸⁷ Симанов А.Л. Понятие «состояние» как философская категория / А.Л. Симанов. – Новосибирск, 1982. – С. 85–87.

методології – систему, яка включає понятійно оформлені об’єктивні закони, тенденції розвитку матерії та суб’єктивні властивості, що пізнають і перетворюють людину ¹⁸⁸.

Проте існує й перспективніший, на нашу думку, підхід, згідно з яким методологію розуміють як чотирьохрівневе поняття (так званий функціональний підхід). Зокрема, окремі вчені наголошують: якщо розуміти методологію у функціональному аспекті, кількість рівнів значно збільшиться. На підставі проведених досліджень науковці виділяють: 1) загальну методологію як загальний філософський підхід і відповідні йому принципи; 2) спеціальну методологію – сукупність принципів, які використовуються відповідно до загальнометодологічних установок щодо специфічного об’єкта дослідження в конкретній галузі знання; 3) конкретно-наукову методологію – сукупність прийомів дослідження, які становлять зміст конкретних методів відповідної діяльності; 4) сукупність процедур, за допомогою яких отримуємо єдиний і достовірний емпіричний матеріал та його первинну обробку, після якої його можна включити до масиву наукового знання ¹⁸⁹.

Виходячи із зазначених рівнів методології виокремлюються такі рівні наукового знання: найнижчий рівень збігається з методикою; другий – сукупність методів спеціальних наук; третій – дослідження загальних методів, які виходять за межі окремих наук; четвертий – методи, які використовуються у всіх науках ¹⁹⁰.

Перспективність зазначеної концепції, яка, до речі, досі залишається поза увагою деяких дослідників у правничій сфері, на нашу думку, полягає в тому, що, встановивши другий та третій рівні методології, тим самим зумовлюється можливість і необхідність створення в галузевих науках своєї

¹⁸⁸ Аверьянов А.Н. Системное познание мира / А.Н. Аверьянов. – М., 1985. – С. 223–224.

¹⁸⁹ Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход / И.В. Блауберг. – М., 1997. – 165 с. – С. 68–71; Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 54–56.

¹⁹⁰ Венцковский Л.Э. Философские проблемы развития науки / Л.Э. Венцковский. – М., 1982. – С. 68.

власної методології. Для нас цілком очевидним є те, що кожна конкретна наука, маючи свій особливий, притаманний тільки їй предмет дослідження, неминуче створює і свій окремий метод дослідження, який органічно входить до її змісту, виконуючи в ній відповідну методологічну функцію.

Викладене призводить до логічного питання: що є методологічною основою дослідження, зокрема дослідження злочинів проти власності? У літературі із цього приводу наявні різні точки зору. Так, М.І. Панов та Н.О. Гуторова вказують, що під методологією дослідження взагалі і проблем кримінального права зокрема слід розуміти систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання, яка в такій якості становить собою комплекс історично складених раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від одиничного до узагальненого, від явища до сутності¹⁹¹. Саме таке визначення поняття методології найбільш повно підходить для методології дослідження злочинів проти власності. На нашу думку, методологічна основа дослідження злочинів проти власності, якщо виходити із загальноприйнятого її розуміння, виражена у формі знань, припущень, уявлень, локалізованих у суспільній або індивідуальній свідомості. Викладене положення украй важливе, оскільки визначає зону пошуку знань, уявлень, які, власне, і формують, насичують методологічні основи та напрями дослідження злочинів проти власності.

Методологічна основа дослідження злочинів проти власності відповідно до розробленості й вираженості може бути активною або пасивною, системно розвиненою або мозаїчною, неосмисленою. Проте передумовою ґрунтовного дослідження є вивчення механізмів дії методологічної основи дослідження злочинів проти власності. Це особливо необхідно, оскільки проблема з'ясування методологічної основи може бути очевидною, коли вона усвідомлено приймається або відкидається.

¹⁹¹ Панов М.І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М.І. Панов, Н.О. Гуторова // Проблеми законності. – 2009. – № 100. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2009_100/index.htm

Відсутність методологічної основи означає відсутність підґрунтя та стратегії. Далі, при включенні у площину кримінально-правової науки, як зазначає А.Е. Жалінський, вона перетворюється на принципи кримінального права, правові підходи й правові позиції, а потім на текст кримінального закону і правозастосовних рішень¹⁹².

Таким чином, саме методологічна основа, разом з іншими елементами (політична воля, організаційно-ресурсні умови тощо), визначають ухвалення кримінально-правових рішень і ставлення до них суспільства. Зміст методологічної основи дослідження злочинів проти власності є системою онтологічних і гносеологічних аргументів, що забезпечують здійснення інтелектуальної діяльності, тобто формування понять, оцінок, висновків різного характеру, які спрямовані на вдосконалення інституту охорони власності кримінально-правовими засобами.

Найважливішим завданням такої методології є вивчення закономірностей розвитку засобів і прийомів дослідження, їх взаємного впливу, диференціації, субординації. Найбільш дискусійним є питання про склад методології дослідження, про ті методи, які її формують. Зокрема, виділяють¹⁹³: а) філософські; б) загальнонаукові; в) спеціально-юридичні; г) методику і техніку дослідження.

Під методом деякі автори розуміють дію, у результаті якої досягається певна мета, а також вигляд і спосіб виконання такої дії¹⁹⁴. Інші вчені розглядають його як сукупність юридичних прийомів, засобів, способів дії соціальних систем, які управляють, входять до державного апарату, впливають на соціально-правове середовище в цілому і на його

¹⁹² Жалинский А.Э. Введение в специальность «Юриспруденция». Профессиональная деятельность юриста : учебник / А.Э. Жалинский. – 2-е изд. – М. : ТК Велби : Проспект, 2007. – 368 с.

¹⁹³ Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки / Н.Н. Тарасов. – Екатеринбург, 2001. – С. 225–227; Гойман-Калинский И.В. Элементарные начала общей теории права / И.В. Гойман-Калинский, Г.И. Иванец, В.И. Червонюк. – М., 2003. – С. 30.

¹⁹⁴ Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М., 1981. – С. 32.

елементи¹⁹⁵. Зокрема, метод дослідження завжди повинен відповідати рівню розвитку суспільних відносин, інакше він може призвести до хибних результатів з негативними наслідками. Так, пошук нових ефективних у сучасних умовах методів у поєднанні з правильним вживанням традиційних методів наукового аналізу є одним з найважливіших завдань сучасної науки. Водночас слід наголосити, що методи аналізу із плином часу не можуть залишатися незмінними.

Методологія дослідження злочинів проти власності не зобов'язує до використання суворо визначеного переліку методів, адже «наукове пізнання – процес творчий»¹⁹⁶. Проте у цілому традиційно в кримінально-правовій науці використовують такі методи, як догматичний, соціологічний, історико-правовий і порівняльно-правовий¹⁹⁷. У більшості дисертаційних досліджень зазначають, в основному, схожі методи. Так, одна група вчених виокремлює та вказує на доцільність використання порівняльного, історичного, структурно-функціонального методів та методу системного аналізу¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Сорокин В.Д. Метод правового регулювання: Теоретические проблемы / В.Д. Сорокин. – М., 1976. – С. 84.

¹⁹⁶ Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 304 с. – С. 27.

¹⁹⁷ Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Львівськ. нац. ун-ту імені І. Франка. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47, с. 157; Курс уголовного права / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 1999. – Т. 1: Общая часть. Учение о преступлении. – 592 с. – С. 8; Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : 3 т. / А. В. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – Т. 1. Общая часть. – 736 с. – С. 37.

¹⁹⁸ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М.І. Хавронюк. – Київ, 2008. – 42 с. – С. 10; Полянський Є.Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.0. 08 / Є.Ю. Полянський. – Одеса, 2007. – 18 с. – С. 6; Жабский В.А. Наказания по уголовному законодательству зарубежных стран: теоретико-прикладное исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук :12.0. 08 / В.А. Жабский. – Рязань : Академия управления и права, 2011. – Режим доступу : <http://dissers.ru/avtoreferati -dissertatsii -yuridicheskie/ a98.php>. – С. 15.

Друга група наполягає на комплексному застосуванні різних методів у кримінально-правовій науці та говорить про застосування таких методів¹⁹⁹.

Зі значної кількості методів кримінально-правових досліджень для дослідження саме злочинів проти власності, на нашу думку, доцільно зупинитись на: 1) філософському рівні методології – діалектичному методі; 2) загальнонауковому рівні: герменевтичному, спостереженні, порівняльно-правовому, системно-структурному, історичному та прогнозуванні; 3) конкретно-науковому рівні – догматичному методі; 4) емпіричному та теоретичному рівнях – методах аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування тощо. Розглянемо ці методи докладніше.

Застосування діалектики у правознавстві різною мірою висвітлювали чимало філософів та правознавців, проте їх позиції були або обтяжені багажем діалектичного матеріалізму, або частково торкалися питань використання діалектичного методу в правознавстві, або абстрагувалися від історико-філософського пошуку сутності діалектичного методу пізнання.

З огляду на зазначене вбачається доречним, хоча б у загальних рисах, охарактеризувати генезис діалектики як методу пізнання, звузивши обрій наукового пошуку до з'ясування суто інструментальної ролі діалектичного методу у правознавстві, акцентувавши увагу на періодах розвитку філософської думки, у яких діалектика як метод пізнання сутнісного набула відносно

¹⁹⁹ Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Т.А. Денисова. – Запоріжжя, 2010. – 44 с. – С. 11; Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. факул. вищих навч. закладів / В. К. Гришук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 568 с., с. 41; Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О.М. Костенко. – Київ : Атіка, 2008. – 352 с., с. 264 – 270; Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен. Теоретико-инструментальный анализ / А.Э. Жалинский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 400 с. – С. 14–28; Жабский В.А. Наказания по уголовному законодательству зарубежных стран: теоретико-прикладное исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.0. 08 / В.А. Жабский. – Рязань: Академия управления и права, 2011. – Режим доступа : <http://dissers.ru/avtoreferati - dissertatsii - yuridicheskie/a98.php>, с. 15.

завершеного вигляду, на підставі чого визначити межі її застосування як наукового методу і ту її форму, яка може прислужитись у сучасних правових дослідженнях.

Зокрема, діалектику як метод пізнання започаткував Сократ, який визначав діалектику як метод визначення (формування) понять, що мали відображати сутність речей²⁰⁰. У подальшому його учень – Платон на підставі вчень Геракліта і Парменіда відмежував світ речей (у якому все змінюється, перебуваючи у процесі становлення, і коливається між буттям та небуттям) від світу ідей (понять), який постає в його уявленнях незмінним буттям чистих сутностей, що пізнаються завдяки вірному мисленню у формі понять (діалектиці). Аристотель завершив формування діалектики як методу індуктивного сходження від одиничних фактів до основоположних понять, через які ці факти можуть бути витлумачені. Поряд із зазначеним Аристотель сформулював і обґрунтував закони формальної логіки й тим самим розробив метод дедуктивного виведення із загальних тверджень (що містяться у поняттях та визначених ним категоріях) істинних часткових та одиничних суджень про конкретні речі реального світу²⁰¹.

У своїй філософській системі розглядав діалектику Г. Гегель, але за допомогою іншого методу, іншої логіки, яка мала вести суб'єкта пізнання від суперечливої активності Абсолютного духу до такої самої суперечливої за своєю сутністю природної реальності (яка є породженням та інобуттям того самого Абсолютного духу) і зворотним шляхом повертати її через історичний розвиток людства (як біофізичного генератора суспільної свідомості, що є однією з форм духу) у «гостинне лоно» Абсолюту, який у Г. Гегеля і є суб'єктом пізнання і водночас суб'єктом саморозгортання та самопізнання²⁰².

²⁰⁰ Целлер Э. Очерк истории греческой философии / Э. Целлер ; пер. с нем. ; под ред. Н.В. Самсонова. – М. : Творчество, 1913. – 342 с. – С. 97–98.

²⁰¹ Виндельбанд В. История древней философии / В. Виндельбанд ; пер. с нем. под ред. А.И. Введенского. – Киев : Тандем, 1995. – 368 с. – С. 164–165.

²⁰² Виндельбанд В. История новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками : [в 2 т.] / В. Виндельбанд ; пер с нем под ред. А. Введенского. – М. : Гиперборея, 2007. – Т. 2 : От канта до Ницше. – 2007. – 512 с. – С. 327–359.

Незважаючи на те, що буття у філософа – це буття духу, а об'єкт пізнання – це завжди процес, К. Маркс творчо витлумачив діалектику Г. Гегеля як методологію всезагальних форм руху і поклав її в основу свого «матеріалістичного розуміння історії».

Основною відмінністю діалектики К. Маркса від ідеалістичної діалектики Г. Гегеля було те, що поняття і категорії як відображення руху соціальної матерії потрібно було виводити не з апріорності Абсолютного духу, а з історичних реалій суспільної практики, відшукуючи у ній протилежності, їх боротьбу, її зняття (заперечення) та скачки на новий рівень суспільного буття, виявляючи життєствердний розвиток, аж до найдосконалішої суспільно-економічної формації. Тобто мислитель екстраполював гегелівське метафізичне втілення категорій і законів діалектики у саморух об'єктивного духу на історичний процес розвитку суспільства як носія названого духу, позначивши кінцевим пунктом історичного прогресу ідеальний суспільний устрій – комуністичне суспільство. Ф. Енгельс, розвиваючи у подальшому погляди К. Маркса та зазнавши надихаючого впливу успіхів природничих наук кінця ХІХ століття, завершив матеріалістичну редукцію діалектики, чим надав їй нового метафізичного існування вже у вигляді об'єктивного (діалектичного) матеріалізму²⁰³.

У зв'язку з цим у сучасного дослідника-правознавця фактично є два діалектичні методи (перший розроблений Сократом та його послідовниками, другий – Гегелем, К. Марксом та Ф. Енгельсом). Обидва вони після збагачення їх усталеними загальнонауковими принципами: об'єктивності світу, пізнаваності світу та причинності у світі (тобто взаємозв'язку і взаємозалежності явищ у об'єктивному світі та їх пояснення лише внутрішніми причинами без втручання вищих надсвітових сил) можуть з певними поправками, що диктуються сучасними досягненнями філософської, а також загально- і спеціально-наукової методології, застосовуватись у правових дослідженнях.

²⁰³ Ойзерман Т.И. Диалектический материализм / Т.И. Ойзерман // Новая философская энциклопедия : [в 4 т. Т. 1.]. – М. : Мысль, 2010. – 744 с. – С. 656.

На нашу думку, категорії діалектики, навіть взяті окремо від процедурної основи діалектичного методу, є аксіоматичними підвалинами будь-якого наукового світогляду та мають слугувати теоретичним фундаментом і понятійним каркасом методологічної свідомості сучасного дослідника. Використання цього методу у нашому дослідженні дозволить розглянути норми кримінального закону, спрямовані на захист власності, як окремі явища. Дослідження абстрактного поняття «злочини проти власності» дозволить сформулювати та вивчити основні ознаки, які його характеризують, виявити недоліки та сформулювати пропозиції щодо удосконалення норм чинного КК України.

Метод аналізу (буде використаний, зокрема, при дослідженні окремих елементів складів злочинів проти власності) та метод синтезу (буде використаний, зокрема, при класифікації злочинів проти власності) в українській кримінально-правовій науці прийнято позначати терміном «системно-структурний»²⁰⁴. Системно-структурний метод становить собою сукупність загальнонаукових методологічних принципів, основою яких є розгляд об'єктів як систем, тобто цілісної множини елементів у єдності відносин і зв'язків між ними²⁰⁵. Цей метод тісно переплітається зі структурно-функціональним аналізом, з яким його пов'язує оперування поняттями, структура й функція, акцент на вивченні різнотипних зв'язків об'єкта. Системно-структурний підхід є як методологічною орієнтацією, так і певною точкою зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), а також принципом, який керує загальною стратегією дослідження²⁰⁶. Для системно-структурного методу притаманним є цілісний розгляд певної сукупності

²⁰⁴ Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів, 2007. – С. 41.

²⁰⁵ Философский энциклопедический словарь : терминолог. слов. / редкол. С.С. Аверинцев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 814 с. – С. 612–613; Ярковая Е.Н. История и методология юридической науки : учеб. пособ. / Е.Н. Ярковая. – Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. – 357 с. – С. 135.

²⁰⁶ Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с. – С. 73.

Розділ 1. Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності

об'єктів – матеріальних або ідеальних, за якого з'ясовується, що їх взаємозв'язок і взаємодія зумовлюють виникнення нових інтегративних властивостей системи, які відсутні в складових об'єктів²⁰⁷. Саме системно-структурний підхід до правових явищ передбачає їх комплексне дослідження, яке потребує, насамперед, з'ясування якостей системності та структурно-функціональних залежностей²⁰⁸.

Доцільність використання системного методу обґрунтовує певна група вчених²⁰⁹. Проте П.П. Сердюк не поділяє підходу щодо можливостей використання системно-структурного методу. Цей метод, – вказує науковець, – фактично не можна використовувати з метою встановлення об'єктивних закономірностей, які виходять за вузькі нормативні межі кримінального права²¹⁰. Слушною є думка О.П. Рябчинської, яка частково із цим погоджується, хоча, як зазначає вчена, значний вихід за межі кримінального права із застосуванням широкого спектра інших методів дослідження (переважно соціологічних) властивий більше кримінології. Вчена зазначає, що традиційний метод системного аналізу полягає в тому, щоб подати складний об'єкт у вигляді множини простіших елементів, відповідно при системному аналізі об'єкт розглядається як сукупність елементів, що його утворюють, з урахуванням їх взаємозв'язку. Застосування системного підходу при дослідженні дає змогу розглядати їх у взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх компонентів²¹¹.

²⁰⁷ Рузавин Г.И. Методология научного познания : учеб. пособ. для вузов / Г.И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 287 с. – С. 176.

²⁰⁸ Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с. – С. 247.

²⁰⁹ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П.Л. Фріс; НА – ВСУ. – Київ, 2005. – 39 с. – С. 9; Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після встановлення її державної незалежності (питання особливої частини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів, 2008. – 18 с. – С. 10; Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 480 с., с. 24.

²¹⁰ Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія / П.П. Сердюк. – Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. – С. 71–72.

²¹¹ Рябчинська О.П. Поняття системи покарань: методологічний вимір Держава та регіони / О.П. Рябчинська. – Серія: Право. – 2014. – № 2(44). – С. 93–98, С. 94–95.

Про необхідність використання порівняльно-правового методу вказував М. Ансель. На його думку, вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові обрії, дає йому змогу краще пізнати право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко виявляються під час порівняння з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже доброму знанні лише власного права²¹². «Порівняння дає можливість визначити спільне та відмінне, бачити як недоліки, так і кращі зразки вирішення певних питань»²¹³. У гносеологічному аспекті будь-яке порівняння становить собою єдність трьох моментів: по-перше, це – логічний прийом пізнання; по-друге, це – процес, тобто особлива форма пізнавальної діяльності; по-третє, це – особливий пізнавальний результат, знання певного змісту й рівня²¹⁴.

У сфері кримінального права порівняльно-правовий метод полягає в аналізі тих чи інших кримінально-правових інститутів, понять і категорій шляхом зіставлення їхнього змісту за кримінальним законодавством зарубіжних країн²¹⁵. Так, В.Я. Тацій наголошує, що метод порівняльного правознавства полягає у вивченні норм кримінального права іноземних держав з метою їх зіставлення, порівняння з нормами кримінального права України. Цей метод дає можливість оцінити ті чи інші норми кримінального права країн зарубіжжя на предмет їх використання в нашому законодавстві²¹⁶. Зокрема, О.О. Малиновський вказує на цінність порівняльного правознавства та

²¹² Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права : сборник / сост., перевод и вступ. статья В.А. Туманова. – М. : Прогресс, 1981. – С. 36 – 86., с. 38

²¹³ Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с. – С. 438.

²¹⁴ Тихомиров А.Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А.Д. Тихомиров. – Киев : Знання, 2005. – 334 с. – С. 34–40.

²¹⁵ Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : 3 т. / А.В. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – Т. 1. Общая часть. – 736 с. – С. 41.

²¹⁶ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 480 с. – С. 24–25.

визначає його необхідність у тому, щоб «виявити різні нюанси в законодавчому регулюванні кримінально-правових відносин, специфіку тих чи інших юридичних категорій, своєрідність правових дефініцій, порівняти зміст, що вкладається законодавцями різних держав у певний термін»²¹⁷. М.І. Хавронюк слушно зазначає, що використання порівняльного методу необхідне з метою виявлення загального, схожого, відмінного та унікального в кримінальному законодавстві України та інших європейських держав, у їх юридичній практиці та положеннях юридичної теорії²¹⁸.

Проте, на думку С.В. Хілюк, у вітчизняних кримінально-правових дослідженнях наявне неправильне застосування методу порівняння, зокрема існує абсолютизація зарубіжного досвіду як беззаперечного аргументу на користь запровадження такої самої практики в сучасній Україні, при цьому часто соціальні, історичні, економічні, культурні відмінності умов життя суспільства не досліджуються і під час формулювання висновків не враховуються²¹⁹.

На нашу думку, ефективність застосування порівняльно-правового методу у дослідженні злочинів проти власності не викликає сумніву, оскільки доцільність – у результаті його проведення – пропозицій щодо запозичення до національного права окремих положень щодо найбільш вдалого вирішення того чи іншого питання захисту власності в межах вітчизняного кримінального законодавства є кроком до реалізації євро-інтеграційних прагнень нашої держави.

Вимогами до правильного та ефективного застосування цього методу в кримінально-правовій сфері є такі: об'єкти, які належать до предмету порівняльно-правового дослідження, повинні бути порівнянними; необхідно враховувати сутнісну

²¹⁷ Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А.А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с. – С. 3.

²¹⁸ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М.І. Хавронюк. – Київ, 2008. – 42 с. – С. 14.

²¹⁹ Хілюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після встановлення її державної незалежності (питання особливої частини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хілюк. – Львів, 2008. – 18 с. – С. 10.

відмінність окремих зовнішньо схожих явищ та процесів правової дійсності, при цьому виявляти й причини такої відмінності; при здійсненні порівняльного аналізу необхідно враховувати специфіку окремих кримінально-правових систем та їх інститутів, що визначає унікальність деяких юридичних термінів; при зіставленні законодавчого матеріалу необхідно обов'язково враховувати той факт, що змістовне наповнення однакових термінів може суттєво відрізнятись.

Способами порівняльно-правового дослідження є нормативний та функціональний. Нормативний спосіб дослідження полягає в здійсненні порівняння через формально-юридичний аналіз схожих статей законодавчих актів. Об'єктами порівняння на нормативному рівні виступають кримінальні кодекси зарубіжних країн та інші нормативно-правові акти в галузі кримінального права, правові системи, галузі права й інститути. Функціональний спосіб порівняння характеризується тим, що дослідник визначає, яким способом у зарубіжних країнах вирішують певні соціальні проблеми. Об'єктами порівняння цим способом можуть виступати матеріали юридичної практики й положення юридичної науки²²⁰. Основними принципами порівняльно-правового методу дослідження є: потенційна порівнянність норм та інститутів; врахування соціально-історичних і культурних умов появи тієї або іншої норми; критичний (об'єктивний та неупереджений) аналіз отриманих у результаті дослідження результатів²²¹. Виділяють такі види порівняння: синхронне і діахронне; макро- і мікропорівняння; внутрішнє і зовнішнє²²².

²²⁰ Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с. – С. 6.

²²¹ Есаков Г.А. Уголовное право зарубежных стран / Г.А. Есаков, Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2009. – 336 с. – С. 10–11; Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник / Х. Бехруз. – Одеса : Фенікс, 2009. – 464 с. – С. 41.

²²² Есаков Г.А. Уголовное право зарубежных стран / Г.А. Есаков, Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2009. – 336 с. – С. 9; Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник / Х. Бехруз. – Одеса : Фенікс, 2009. – 464 с. – С. 64–66; Лафитский В.И. Сравнительное правоведение в образах права / В.И. Лафитский. – М. : Статут, 2010. – Т. 1. – 429 с. – С. 90; Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. / М.В. Савчин. – Київ : Центр навч. літ., 2005. – 288 с. – С. 102.

Будь-яке наукове дослідження кримінально-правових явищ не може обмежити себе їх станом лише на конкретний момент сучасного існування цього явища (процесу), оскільки буде втрачений причинно-наслідковий зв'язок в історичному розвитку права²²³. Тому особливу роль у дослідженні відіграє саме історичний метод – це спосіб вивчення закономірностей функціонування й розвитку досліджуваного шляхом відтворення його історії, генезису в усьому різноманітті фактів, подій, що змінюють один одного в хронологічно послідовній формі і є вираженням внутрішнього закономірного ходу історії²²⁴. На думку В.Я. Тація, історичний (генетичний) метод полягає в аналізі того або іншого явища (норми, інституту тощо) у його історичному розвитку²²⁵.

Однією з умов підвищення ефективності норм кримінального права щодо протидії злочинам проти власності є обов'язкове прогнозування наслідків прийняття відповідних норм²²⁶. Серед комплексу методів, які використовуються у кримінально-правових дослідженнях, особливе місце належить методу прогнозування, під яким загалом розуміють імовірнісні судження, засновані на знанні законів розвитку, зміни та руху об'єкта, вивчення його тенденцій і закономірностей у минулому та майбутньому.

Основою прогнозування є застосування в кримінальному праві соціологічних методів, які дають змогу оцінити ефективність певних законодавчих новел та пропозицій, зокрема в частині системи покарань²²⁷. Передбачення майбутнього

²²³ Калашникова А.И. Методологические основы изучения уголовного права / А.И. Калашникова // Актуальные проблемы российского права. – 2009. – № 1. – С. 288–295. – Режим доступа : http://www.nbpublish.com/view_articles/20495.pdf

²²⁴ Сырых В.М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура) / В.М. Сырых. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с. – С. 74.

²²⁵ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 480 с. – С. 25.

²²⁶ Рощина І. Умови підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам / І. Рощина // Право України. – 2011. – № 4. – С. 191–196, С. 193.

²²⁷ Харитоновна О.В. Соціологічний підхід до вивчення кримінального права: виникнення і розвиток / О.В. Харитоновна // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 439–444., С. 441.

результату дії певних норм значною мірою зумовлює зміст і якість їхнього ухвалення, дає можливість здійснювати теоретичний прорахунок їх імовірних наслідків. Водночас прогнозування значно більшою мірою використовується в кримінології, ніж у кримінальному праві²²⁸. Кримінально-правове прогнозування – це обґрунтований аналіз перспектив розвитку кримінального права з метою отримання інформації про напрями, шляхи і засоби його вдосконалення²²⁹.

Конкретно-науковий рівень методології науки кримінального права України, як і інших галузевих юридичних наук, представлений одним методом – догматичним²³⁰. Догматичний метод – це встановлення змісту юридичних норм та нормативно-правових приписів, з'ясування закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки. За допомогою цього методу буде систематизовано норми, що підлягали порівнянню, визначено зміст певних юридичних термінів та здійснено тлумачення кримінально-правових положень, які стосуються кримінально-правової охорони власності.

Метод абстрагування буде використовуватися при розгляді конструктивних ознак складів злочинів проти власності. Метод індукції буде використаний, зокрема, при визначенні родових об'єктів складів злочинів проти власності та при вивченні відповідної судової практики та законодавства зарубіжних країн. Метод дедукції – при дослідженні окремих ознак складів злочинів проти власності на підставі загальних уявлень про ці ознаки складу злочину.

²²⁸ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – Київ : Ін юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с. – С. 390–412; Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминологии : учеб. для магистров : в 2 т. / В.В. Лунеев. – М. : Юрайт, 2012. – Т. 1. Общая часть. – 1003 с. – С. 799–840.

²²⁹ Клейменов М.П. Уголовно-правовое прогнозирование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М.П. Клейменов ; Свердловский юрид. ин-т. – Екатеринбург, 1992. – 36 с. – С. 8. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=52982>.

²³⁰ Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів, 2007. – С. 45.

На підставі вищенаведеного зазначимо, що основними методами дослідження злочинів проти власності доцільно визначити: системний аналіз, порівняльно-правовий, історичний, метод прогнозування тощо. Використання зазначених методів у нашому дослідженні дасть змогу розглянути систему злочинів проти власності як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів (складових) різного рівня складності, виявити ієрархічні зв'язки між окремими видами злочинів проти власності, з'ясувати місце цієї групи злочинів у системі Особливої частини КК України.

Водночас слід наголосити, що методи дослідження не можуть залишатися незмінними. Метод дослідження завжди має відповідати рівню розвитку суспільних відносин, інакше він може призвести до хибних результатів з негативними наслідками. Пошук нових ефективних у сучасних умовах методів, у поєднанні з правильним вживанням традиційних способів наукового аналізу, є одним з найважливіших завдань сучасної науки.

У зв'язку з цим доречно вказати, що до останнього часу мало уваги приділялося такому ефективному і об'єктивному методу, як контент-аналіз. Проте, на думку окремих вчених, існує необхідність більш докладного вивчення цього методу. І справа не тільки в тому, що цей метод, не принижуючи надбаня класичних методів аналізу, відкриває перед ученими нові можливості. Внаслідок незначної уваги до контент-аналізу деякі дослідники «навіть не знають про цей метод і навіпамацьки шукають свою стежку там, де вже проторений битий шлях»²³¹.

У спеціальній літературі контент-аналіз визначають як якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і суворістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть

²³¹ Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. – Київ : Центр вільної преси, – 2003. – 200 с. – С. 35.

бути як проблеми соціальної дійсності, котрі висловлюються чи навпаки приховуються у документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження²³².

Автори «Робочої книги соціолога» визначили такі загальні принципи використання контент-аналізу: 1) застосування методу рекомендується в усіх випадках, коли потрібний високий ступінь точності чи об'єктивності аналізу; 2) контент-аналіз, як правило, застосовується за наявності великого за обсягом і несистематизованого матеріалу, коли безпосереднє застосування останнього ускладнено; 3) контент-аналіз корисний у тих випадках, коли категорії, важливі для цілей дослідження, характеризуються певною частотою появи у досліджуваних документах; 4) контент-аналіз часто дає добрі результати, коли велике значення для досліджуваної проблеми має власне мова джерела інформації, яке вивчається, його специфічні характеристики²³³.

Взагалі, як зазначається у спеціальній літературі, однією з основних рис контент-аналізу, яка приваблює дослідників, є об'єктивність, за допомогою контент-аналізу можна досліджувати найрізноманітніші явища, а також проводити дослідження будь-якого документа чи сукупності документів з метою вивчення як закономірностей внутрішньої побудови документа, так і того, що його породило і для чого він призначений. З високими можливостями контент-аналізу пов'язана і необхідність його застосування у нашому дослідженні, оскільки він вирішує проблему «по-перше, пошуку засобів зменшення ролі суб'єктивізму при усвідомленні тексту документа і, по-друге, наявна відповідність мови документа мові гіпотез дослідження»²³⁴. В цілому можна зазначити, що цей метод поєднує найкращі можливості якісних методів з перевагами формалізованого, квантифікованого аналізу.

²³² Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. – Київ : Центр вільної преси, – 2003. – 200 с. – С. 35.

²³³ Рабочая книга социолога / М.Н. Руткевич, Г.В. Осипов, С.Ф. Фролов и др. ; [редкол. Г.В. Осипов (отв. ред.), Д.М. Гвишиани, В.В. Колбановский, М.Н. Руткевич и др. – М. : Наука, 1976. – 512 с.

²³⁴ Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. – Київ : Центр вільної преси, – 2003. – 200 с. – С. 43.

Розділ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

2.1. Об'єктивні ознаки злочинів проти власності

Традиційним у кримінальному праві є проведення аналізу складу злочину за об'єктивними та суб'єктивними ознаками, де визначальне місце серед елементів складу злочину займає його об'єкт. Саме проблема об'єкта злочинів проти власності – одна з найважливіших у науці кримінального права. Викладене цілком обґрунтовано тим значенням, яке має ця категорія для визначення суспільної сутності злочину, ступеня його тяжкості, місця в системі злочинів, для вірної його кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів проти власності тощо.

Об'єкт злочинів проти власності

Проблема визначення об'єкта злочинів проти власності вже багато років залишається найбільш дискусійною у наукових колах. Так, ще з XVIII століття, коли були сформовані перші доктринальні визначення та в юридичній науці з'явилося поняття «склад злочину»²³⁵, дослідження проблеми об'єкту злочину увійшло до кола інтересів науковців.

Велику увагу розробці поняття об'єкту злочину в цілому приділяли представники юридичної науки XIX століття, які виходили з його формального визначення. Так, зокрема, криміналістом В.Д. Спасовичем було розроблено теорію об'єкта злочину, до якого, як зазначав вчений, належить такий об'єкт, як право, що охороняється державою за допомогою покарання²³⁶.

²³⁵ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001. – С. 3.

²³⁶ Спасович В.Д. Учебник уголовного права : Т. 1. Вып. 1 / В.Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огризко, 1863. – 442 с, с. 84–94.

Фундатором розуміння об'єкта злочину як цінності чи інтересу, якому заподіюється або може бути заподіяна шкода, був М.С. Таганцев, який стверджував, що посягання на норму права в її реальному бутті є посяганням на право охорони життєвого інтересу, на правове благо, а визначаючи злочинне діяння як посягання на правову норму в її реальному бутті (існуванні) або, іншими словами, як посягання на правоохоронні життєві інтереси, тим самим визначається і поняття об'єкта злочинного посягання: ним є правовий припис чи норма права, що виражена у вхожому в сферу суб'єктивних прав життєвому інтересі, який охороняється відповідною нормою²³⁷. Отже, з того часу під об'єктом злочину стали розуміти й суспільно визначену цінність, благо, інтерес, права чи свободи, на які посягає злочин.

З розвитком суспільних відносин, появою нових злочинів постала проблема і перегляду концепції розуміння об'єкту злочину. Так, О.О. Піонтковський запропонував розуміти під об'єктом будь-якого злочинного діяння суспільні відносини та зауважив, що «кожний злочин, який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини соціалістичного суспільства»²³⁸. Зазначена позиція була не тільки підтримана багатьма вченими²³⁹, проте й отримала подальший розвиток. Так, зокрема, Б.С. Нікіфоров

²³⁷ Таганцев Н.С. Русское уголовное право : Лекции. Часть общая. Т. 1 / Н.С. Таганцев, – 29-е изд., пересмотр. и доп. – СПб. : Гос. Тип., 1902. – 823 с., с. 484.

²³⁸ Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. В 6ти т. Часть общая, Т. 2 / А.А. Пионтковский. – М. : Изд-во «Наука», 1970. – 672 с., с. 111.

²³⁹ Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве // Труды Военно-юридической академии. – 1951. – Т. 13. – С. 33 ; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – Москва : Акад. МВД СССР, 1980. – С. 17 ; Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Объект и квалификация преступлений [Текст] / В.К. Глистин. – Ленинград : Ленингр. ун-т, 1979. – С. 21 ; Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – Москва : Госюриздат, 1960. – 229 с., с. 28–30 ; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Сборник ученых трудов / Свердловск. юрид. ин-т. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – С. 184–185 ; Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В.Я. Тацій. – Харків : УкрЮА, 1994. – С. 12–13.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

вважав об'єктом злочину умови нормального функціонування суспільних відносин²⁴⁰. Є.К. Каіржанов визнавав об'єктом злочину інтереси як прояв суспільних відносин, оскільки інтерес – це серединне «ядро» суспільних відносин²⁴¹. М.Й. Коржанський визначав його як забезпечену суспільством суб'єктам суспільних відносин можливість такої поведінки його членів, груп, класів або їх стану, яка відповідає інтересам цього суспільства²⁴².

У подальшому окремі науковці розробляли нові наукові підходи до проблеми об'єкта злочину та критикуючи марксистко-ленінську ідеологію і все егалітарне²⁴³, висловлювали принципово відміні від вказаних точок зору позиції щодо об'єкта злочину, тим самим формуючи, можливо не досить вдалі, проте нові концепції об'єкта злочину. Виникла теорія, прихильники якої обстоювали та обґрунтовували, що загальним об'єктом посягання слід визнати особистість та відносини, які забезпечують її розвиток.

Узагальнюючи досягнення науковців, у спеціальній літературі всі концепції поділяють на історичні та сучасні. До історичних концепцій відносять: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений правом інтерес (Р. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) об'єкт злочину – блага, інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Нимировські); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину: а) правові норми і конкретні блага і інтереси (М.Д. Сергієвський); б) порушений припис, норма (І.Я. Фой-

²⁴⁰ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – С. 116.

²⁴¹ Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон : Проблемы объекта преступления / Е. Каиржанов. – Алма-Ата : Казахстан, 1973. – С. 41–45.

²⁴² Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – С. 44.

²⁴³ Тер-Акопов А.А. Защита личности – принцип уголовного закона / А.А. Тер-Акопов // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М. : ИГиП РАН, 1994. – С. 54.

ницький); в) блага та інтереси, що охороняються нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норма права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов)²⁴⁴.

Серед найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права виділяють наступні: 1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириш, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та ін.); 2) об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина, незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (О.Ф. Кістяківський, Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарева); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають всередині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини (В.К. Грищук, А.А. Музика, Л.В. Левицька,

²⁴⁴ Грищук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 586 с., с. 159–164.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько, В.К. Матвійчук), які охороняються кримінальним законом²⁴⁵.

Слід наголосити, що така різноманітність згаданих концепцій повною мірою та однозначно не дає відповіді на питання, що є об'єктом злочину. Проте серед найбільш поширених сучасних концепцій, на нашу думку, доцільно виділити два основні підходи стосовно визначення об'єкта злочину: 1) об'єктом усіх злочинів є сукупність суспільних відносин; 2) суспільні відносини не є об'єктами конкретних злочинів. Лише оцінивши їх в сукупності, взявши на замітку сильні та відкинувши слабкі позиції, можна запропонувати власне бачення вирішення цієї проблеми.

Прихильниками першої концепції (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириць, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов) об'єктом злочину визнається сукупність певних суспільних відносин, які охороняються законом. В.Я. Тацій та В.К. Глістін цілком обґрунтовано критикують розуміння об'єкту злочину лише як окремого структурного елемента суспільних відносин. Науковці вказують на неприпустимість штучного виокремлення будь-якого структурного елемента із цілісної системи, якою є суспільні відносини. Вчені зазначають, що суспільні відносини становлять собою систему елементів, певним чином пов'язаних між собою. Ця система має свої функції, відмінні від функцій окремих її елементів; вона може існувати як єдність іманентних їй елементів і руйнується (змінюється), якщо відсутній або змінений хоча б один з її компонентів²⁴⁶.

²⁴⁵ Грищук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук – Київ : Ін Юре, 2006. – 586 с., с. 166 ; Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 323 с., с. 25 ; Савченко А.В. Сучасне кримінальне право : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько – Київ : Вид-во Паливода А.В., 2005. – 640 с., с. 79.

²⁴⁶ Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В.Я. Тацій. – Харків : УкрЮА, 1994. – С. 26.

Прихильники другої концепції виокремлюють кілька наукових напрямів, які мають суттєві відмінності. Зокрема, представники першого напрямку (С.Б. Гавриш, В.Г. Грузкова, А.Л. Дудников, В.Е. Коновалова, А.М. Красиков, П.С. Матишевський, Г.А. Матусовський, Л.Е. Моїсеєнко, М.В. Салтевський, Є.В. Фесенко)²⁴⁷ вважають, що об'єктом злочинів є блага і цінності, що охороняються кримінальним законом²⁴⁸, та вказують, що проблема об'єкту злочину не може вирішуватися в образі міфічних суспільних відносин²⁴⁹.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що саме суспільні відносини забезпечують реальні умови існування цінностей, які не можуть існувати поза рамками суспільних відносин. Внаслідок руйнування суспільних відносин, руйнуються умови нормального існування суспільних цінностей. Таким чином, кримінальним правом охороняються не суспільні цінності, а суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей.

Проте прихильники другого напрямку, критикуючи концепцію об'єкта як сукупності суспільних відносин і ґрунтуючись на тому, що від злочину завжди страждають люди, переконані, що об'єктом кожного злочину є люди, їх групи (об'єднання) або в цілому суспільство (соціум)²⁵⁰. Так, О.Ф. Кістяківський зазначав, що об'єктом злочину може бути, власне кажучи, тільки людина з її суб'єктивними правами²⁵¹.

²⁴⁷ Фесенко Є.В. Об'єкт злочину з погляду реалій / Є.В. Фесенко // Юрид. вісник України. – 1997. – № 33. – С. 35 ; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський [та ін.] ; за ред. П.С. Матишевського ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Юрид. ф-т. – Стер. вид. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – С. 125.

²⁴⁸ Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П.С. Матишевський. – Київ : А. С. К., 2001. – 352 с., с. 100.

²⁴⁹ Куц В.Н. Методологические аспекты кодификации уголовного законодательства / В.Н. Куц // Новый Уголовный кодекс РФ: Проблемы борьбы с преступностью : матер. Междунар. конфер. – Ростов н/Д, 1997. – С. 14.

²⁵⁰ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001. – С. 53–64.

²⁵¹ Кістяковський А.Ф. Элементарный ученик уголовного права. Часть общая. – Киев : Изд-е Книгопродавца-Издателя Ф.А. Иогансона, 1891. – С. 280.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

На нашу думку, викладене твердження є дещо суперечливим, оскільки суб'єктивним правам шкода злочином не завдається. Злочинець, позбавивши особу власності, жодним чином не позбавив її права на власність, але позбавив можливості реально реалізувати своє право власності. У подальшому Г.П. Новоселов, розвиваючи такий підхід у своїх дослідженнях, об'єктом злочину визнав людину²⁵². На нашу думку, неможливо визнати об'єктом злочину людину окремо від суспільних відносин, тобто не як суб'єкта суспільних відносин. Людина, потрапляючи в правове поле, набуває певного правового статусу, тобто сукупності прав і обов'язків, та стає учасником суспільних відносин. Внаслідок вчинення злочину завдається шкода суспільним відносинам, де особа є їх учасником.

Незважаючи на різноманітність підходів до розуміння сутності об'єкту злочину, не викликає спорів той факт, що об'єктом злочину є те, на що посягає винна особа і чому внаслідок посягання заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди²⁵³. В той же час необхідно розрізняти поняття об'єкту злочину та об'єкту правової охорони. У зв'язку з цим, як слушно зазначає А.А. Музика, об'єкт посягання та об'єкт кримінально-правової охорони – це різні за обсягом поняття. Так, зміст об'єкта кримінально-правової охорони передбачає виникнення кримінально-правових відносин не тільки в разі вчинення злочину. Кримінальний закон

²⁵² Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001. – С. 66.

²⁵³ Гавриш С.Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 4–15, с. 14 ; Кримінальне право України : Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та н. ; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ. – Харків, 2002., с. 89 ; Ємельянов В.П. Терроризм как явление и как состав преступления / В.П. Ємельянов. – Харків, 1999. – 222 с. ; Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V. Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2006. – 573 с., с. 79 ; Ємельянов В.П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.

охоплює коло суспільних відносин, яке є ширшим за ту їх сукупність, яку охоплює загальний об'єкт злочину²⁵⁴.

Слід також зауважити, що в теорії кримінального права склалися неоднозначні позиції щодо розуміння та співвідношення понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони». Перша група вчених обґрунтовують, що ці категорії є ідентичними²⁵⁵. Друга група вчених (А.А. Музика, Є.В. Лащук, Є.Л. Стрельцов) не ототожнюють ці поняття, вказуючи, що їх зміст залежить від функцій, які вони виконують²⁵⁶. Третя група дослідників (П.П. Андрушко, М.Й. Коржанський) висловлюють думку, яка визначає об'єктом кримінально-правової охорони феномени, які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, які потенційно можуть стати об'єктом злочину. Схиляємось до думки, що вони можуть як співпадати, так і не бути тотожними. Використання цих категорій залежить від сфери розгляду проблеми.

Наявні підходи до визначення поняття суспільних відносин доцільно об'єднати у наступні концепції: 1) суспільні відносини – це система рівнозначних елементів, які її складають; 2) суспільні відносини – це соціальний зв'язок суспільних відносин між елементами, який і є об'єктом посягання; 3) суспільні відносини дістають вияв у двох формах: у формі суспільного зв'язку, ставленні до інших людей та у формі фактичної поведінки. На нашу думку, третій підхід недостатньо відображає соціальну сутність та юридичну природу конкретного злочину.

Структура суспільних відносин включає: 1) суб'єктів або учасників; 2) предмет; 3) соціальний зв'язок між учасниками²⁵⁷. Хоча окремі науковці додатково включають інтереси суб'єктів,

²⁵⁴ Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – Київ : Логос, 1998, – 324 с.

²⁵⁵ Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. А.С. Бенітського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – Київ : Істина. – 1121 с.

²⁵⁶ Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с., с. 55–56.

²⁵⁷ Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти власності / М.Й. Коржанський. – Київ, 1995. – 57 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

матеріальне втілення потреб та інтересів суб'єктів у вигляді предметів. Б.С. Нікіфоров та В.М. Кудрявцев вказували, що складовими будь-яких суспільних відносин є їх учасники, які виступають у вигляді особливих «соціальних установлень», суспільні відносини колективів або окремих осіб між собою та умови нормального існування й функціонування відповідних «соціальних установлень»²⁵⁸. Інші автори визнавали існування лише двох обов'язкових складових суспільних відносин: їх учасників-носіїв та взаємозв'язку між ними, а різного роду предмети – не є обов'язковою ознакою суспільних відносин, оскільки вони (предмети), на їх думку, перебувають за межами суспільних відносин²⁵⁹.

Найбільш традиційною є трьохчленна структура суспільних відносин, оскільки їх зміст повністю розкриває сутність цього поняття, де: 1) суб'єктом (учасником) суспільних відносин є держава, юридичні і фізичні особи; 2) предметом суспільних відносин є те, з приводу чого виникають суспільні відносини між суб'єктами цих відносин. Залежно від властивостей предмета, суспільні відносини можуть мати матеріальний і нематеріальний характер; 3) соціальний зв'язок відображає одну із форм обміну інформацією між суб'єктами соціального зв'язку.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене об'єктом злочину, на нашу думку, є те, на що завжди посягає злочин і чому він завдає шкоди чи ставить під загрозу заподіяння шкоди²⁶⁰. Загальноприйнятим загальним об'єктом злочину визначають правовідносини, закріплені ч. 1 ст. 1 КК України, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань.

²⁵⁸ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М., 1960. – 228 с.

²⁵⁹ Гельфер М.А. Преступления против личной собственности граждан : [учеб. пособие] / М.А. Гельфер. – М., 1987. – 37 с.

²⁶⁰ Dorokhina Iu. Regarding the problem of understanding the object of offences against property / Iu.Dorokhina // Scientific letters of Academic society of Michal Baludansky. – Kosice, Slovakia: Academic society of Michal Baludansky, 2014. – № 2. – S. 22–25 ; Dorokhina Iu. Konceptja przestępkstw wiasności obiektyw / Iu. Dorokhina // Nauka i studia. – Przemysl, Polska: Sp. z o.o. «Nauka i studia», 2014. – № 4 (114). – S. 131–135.

У теорії кримінального права також не спостерігається єдності думок серед вчених щодо питання класифікації об'єктів злочину. Дослідники пропонують кілька різновидів: 1) двоступенева (родовий і безпосередній об'єкти, або загальний та безпосередній) (М.І. Федоров); 2) триступенева (загальний, родовий та безпосередній) (А.А. Піонтковський, В.Я. Тацій, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова); 3) чотириступенева (загальний, родовий, видовий та безпосередній) (А.А. Музика, Ю.І. Ляпунов, В.В. Векленко).

Класифікація об'єктів злочинів пов'язана з необхідністю більш повного розкриття їх соціально-правової значущості, більш того, класифікація об'єктів злочину дозволяє виявити їх істотні ознаки та вплив на розвиток кримінального законодавства в цілому. Загальноновизнаною в науці кримінального права є «вертикальна» і «горизонтальна» класифікації об'єктів злочину.

Найбільш поширеною сьогодні є класифікація «по вертикалі», в межах якої виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Загальним об'єктом є сукупність усіх охоронюваних кримінальним законом правовідносин (перелік яких закріплено у ч. 1 ст. 1 КК України); родовим об'єктом є частина загального об'єкта, що становить собою групу однорідних чи тотожних правовідносин, на які посягають однорідні чи тотожні злочини; безпосереднім об'єктом є ті правовідносини, яким безпосередньо завдається злочином шкода. Безпосередній об'єкт може поділятися на основний, додатковий та факультативний. Наприклад, при вчиненні розбою (ст. 187 КК України) основним об'єктом є власність потерпілого, додатковим – здоров'я потерпілого²⁶¹.

Проте останнім часом більш поширеною стає чотирьохрівнева класифікація об'єктів з виділенням, крім загального, родового (групового) та безпосереднього об'єктів, ще й видового об'єкта, що займає проміжне місце між родовим та

²⁶¹ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Ін Юре, 2003. – 1196 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

безпосереднім об'єктами злочину. У кримінальному праві під видовим об'єктом розуміють відносно невелику групу суспільних відносин в межах родового об'єкта, спільну для кількох подібних злочинів. Вперше її запропонував С.А. Фролов, який виокремлював видовий об'єкт злочину, що займає проміжне місце між родовим та загальним об'єктом і є частиною, підсистемою родового об'єкта, перебуваючи з ним у відносинах «рід – вид»²⁶². Сьогодні деякими вченими видові об'єкти виокремлюються як щодо злочинів, які у чинному законодавстві передбачені статтями одного й того самого розділу, так і щодо тих, які «розкидані» за різними розділами²⁶³. Окремі науковці пропонують більшу кількість видів об'єктів злочинів «за вертикаллю»²⁶⁴. Вітчизняні фахівці вказують на те, що виділення видового об'єкта злочину в Україні певним чином може бути поставлене під сумнів, оскільки Особлива частина чинного КК України поділена лише на розділи, які, як відомо, виділяються законодавцем з урахуванням родового об'єкта злочинів, що у ньому передбачені²⁶⁵.

На наш погляд, як і родовий об'єкт виділяється в межах загального, так і видовий об'єкт доцільно виділяти в межах родового. У цьому полягає весь сенс назви «видовий», яка фіксує логічне співвідношення «роду» та «виду». Крім того, видовий об'єкт має об'єднувати в собі кілька (два чи більше) безпосередніх об'єктів. Якщо видовий об'єкт повністю збігається з безпосереднім, то в його виділенні взагалі втрачається будь-який сенс.

²⁶² Фролов Е.А. Спорные вопросы учения об объекте преступления : [сб. ученых трудов] / Е.А. Фролов. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – С. 206.

²⁶³ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В.О. Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с., с. 166.

²⁶⁴ Кругликов Л.Л. Еще раз к вопросу о делении объектов по вертикали // Материалы VI российского конгресса уголовного права «Уголовное право: истоки, реали, переход к устойчивому развитию» (26–27 мая 2011 года). – М., 2011. – С. 109.

²⁶⁵ Бокоч І.М. До проблеми визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування І.М. Бокоч // Часопис Київського університету права . – 2012/2. – С. 307–310, с. 307–308.

Таким чином, слід погодитися з В.Я. Тацієм у тому, що така класифікація не повинна суперечити традиційній триступеневій класифікації об'єкта. Вона може існувати лише поряд з нею, для з'ясування груп суспільних відносин, які входять до родового об'єкта, і побудови наукової системи окремих злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт²⁶⁶. Іншими словами, призначення видового об'єкта дістає вияв у розмежуванні суміжних складів злочинів та науковій систематизації злочинів, однорідних за своїм характером та соціально-політичною сутністю.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що видовий об'єкт необхідно виділяти: 1) тільки там, де родовий об'єкт складається з великої групи суспільних відносин, які можна виділити у відносно самостійні підгрупи відносин, кожна з яких об'єднувала б два та більше безпосередніх об'єкти; 2) тільки тоді, коли виділення такого видового об'єкта буде мати значення в науці та практиці.

Розглядаючи класифікацію об'єкта по горизонталі, традиційно виділяють основний та додатковий об'єкти. Останній буває двох видів: обов'язковий і необов'язковий (факультативний). Така класифікація зумовлена тим, що один і той самий злочин може посягати на кілька суспільних відносин. Наприклад, при вчиненні розбою здоров'я потерпілого є додатковим обов'язковим об'єктом²⁶⁷. Коли ж додатковий об'єкт пошкоджується чи ставиться під загрозу пошкодження, не завжди його називають факультативним. Таким чином, беручи до уваги вищевикладені загальнотеоретичні аспекти, спробуємо розкрити зміст суспільних відносин у сфері власності.

В кримінально-правовій літературі питання про те, що саме є об'єктом злочинів проти власності, однозначно не вирішено. Різноманітність думок багато в чому обумовлена

²⁶⁶ Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України / В.Я. Тацій. – Харків, 1994. – 75 с., с. 66.

²⁶⁷ Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Ін Юре, 2003. – 1196 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

плюралізмом юридичної та політичної концепцій загального розуміння об'єкту злочинів. На сучасному етапі розвитку кримінально-правової доктрини існують такі концепції об'єкта злочинів проти власності: 1) відносини власності; 2) право власності; 3) майнові права; 4) власність як економіко-правове поняття; 5) власність у соціальному та правовому розумінні.

На нашу думку, відповідь на питання, що є об'єктом злочинів проти власності, полягає у розумінні поняття власності на сучасному етапі розвитку суспільних відносин як складної, універсальної міжінтегральної категорії, яка включає такі складові: 1) власність як правова категорія; 2) власність як економічна категорія; 3) власність як соціальна категорія. Саме у єдності усіх складових власність має охоронятися кримінальним законом.

Також зазначимо, що категорії «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» щодо відносин власності співпадають, оскільки власність опосередковує статику майнових відносин, надаючи можливість особі володіти, користуватись та розпоряджатись своєю власністю незалежно від інших. До речі, саме тому злочини проти власності відмежовані від злочинів у сфері господарської діяльності, де власність опосередковує динаміку майнових відносин та регулює рух майна у господарській сфері.

Все вищевикладене сприяло формуванню позиції щодо розуміння об'єкта злочинів проти власності. Найбільш прийнятним є визначення об'єкта злочину проти власності як відносин власності, де²⁶⁸:

1) родовим об'єктом є сукупність відносин у сфері власності; власність при цьому розглядається в об'єктивному (широкому) розумінні як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності;

2) безпосереднім об'єктом є відносини власності в рамках певної їх правової форми залежно від правового статусу суб'єктів права власності, на які безпосередньо посягають

²⁶⁸ Dorokhina Iu. Understanding the object of crimes against property conditions of market relations / Iu. Dorokhina // Юридична наука. – 2014. – № 8. – С. 63–70.

(спрямовані) суспільно небезпечні діяння, передбачені розділом VI Особливої частини КК України, і яким вони заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду.

Щодо питання виділення видового об'єкту, зазначимо, що виходячи із філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого», можна дійти обґрунтованого висновку, що в кримінальному законі недоцільно виділяти в рамках родового об'єкта злочинів проти власності ще й видовий об'єкт. Слід наголосити, що видовий об'єкт необхідно виділяти там, де родовий об'єкт складається з великої групи суспільних відносин, які можна виділити у відносно самостійні підгрупи відносин, кожна з яких об'єднувала б два та більше безпосередніх об'єктів. На нашу думку, відносини власності утворюють однорідну групу суспільних відносин, тому родовий об'єкт злочинів проти власності повинен збігатися з видовим.

Проте сьогодні існують й інші, відмінні від запропонованого нами підходи щодо об'єкту злочинів проти власності. У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція В.В. Векленко щодо питання загального, родового, видового і безпосереднього об'єктів злочинів проти власності. Зокрема, як загальний об'єкт науковець визнає всі правові відносини, які охороняються кримінальним правом. Родовим об'єктом злочинів проти власності дослідник визнає відносини з приводу володіння, користування або розпорядження майном. За правовідносинами у сфері економічної діяльності, що виникають у зв'язку з істотним порушенням прав суспільства, особи і держави, автор зберігає функцію видового об'єкту. Натомість І.О. Бойцов наголошує, що майнові відносини зобов'язального характеру настільки виходять за межі видового об'єкта злочинів проти власності, що розподіл розділу VIII КК РФ на глави втрачає будь-який сенс²⁶⁹. Безпосереднім об'єктом В.В. Векленко визнає майнові відносини, що реалізуються в межах різних форм власності. Науковець, крім загальновизнаних в теорії кримінального права видів об'єктів злочину, виділяє новий

²⁶⁹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб., 2002. – 775 с., с. 62–64.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

вид, називаючи його окремим об'єктом злочину. Цей об'єкт злочину він визначає як «відношення з приводу майна конкретної юридичної або фізичної особи, які обумовлені заповіданням матеріальних збитків конкретному суб'єктові»²⁷⁰. Проте, на думку О.І. Бойцова, родовим об'єктом цих злочинів є два види суспільних відносин щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами: 1) відносини власності в їх безпосередньому розумінні, що виникають між власниками майна та «невласниками», які зобов'язанні утриматись від втручання в майнову сферу власника; 2) інші речові відносини, які виникають між особою, яка не є власником, але має обмежені речові права на це майно, і всіма іншими учасниками відносин (крім власника), які зобов'язані утримуватись від порушення майнової сфери законного власника способами, що вказуються законом про кримінальну відповідальність²⁷¹. Вбачається, що такий підхід є доволі суперечливим, тому що відносини власності не можуть існувати без суб'єкта, тобто власника.

Проводячи аналіз цього підходу, окремі вчені зазначають, що політипність родового об'єкта злочинів проти власності зовсім не означає, що він містить у своєму складі і такі майнові відносини, в яких одна особа має можливість вимагати від іншої особи передачі майна чи вчинення інших дій, які мають майновий характер і виникають на підставі укладених угод з відчуження чи експлуатації цього майна²⁷². Зокрема, чинний ЦК України чітко диференціює цивільно-правові норми, що регулюють майнові відносини (залежно від характеру цих відносин), та групує їх у дві книги: «Право власності та інші речові права» (книга третя) та «Зобов'язальне право» (книга п'ята).

²⁷⁰ Векленко В.В. Кваліфікація хищений. Омск : Омская академия МВД России, 2001. – 256 с., с. 23–25.

²⁷¹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб., 2002. – 775 с., с. 62–64.

²⁷² Чугуников І.І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системної особливої частини кримінального кодексу України Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць / І.І. Чугуников. – Одеса, 2010. – № 55. – С. 115–130, с. 121.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що існує певна кількість підходів до розуміння родового об'єкту злочинів проти власності²⁷³. Проте запропонований нами підхід до розуміння родового об'єкту злочину є більш об'єктивним, хоча і має специфічні риси, зважаючи на факт того, що власність у сучасних умовах характеризується як майновим, так і немайновим (нематеріальним) предметом таких відносин.

В аспекті зазначеного доречним вбачається особливо акцентувати на такому нематеріальному об'єкті власності, як інтелектуальна власність²⁷⁴. Сьогодні в багатьох сучасних дослідженнях підтверджується та обґрунтовується необхідність перенесення кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності до розділу VI Особливої частини КК України.

²⁷³ Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Н.В. Вишнякова. – М. : РГБ, 2003. – 213 с., с. 11 ; Севрюков А.П. Хищение имущества: криминологические и уголовно-правовые аспекты / Севрюков А.П. – М. : Изд-во «Экзамен», 2004. – 352 с., с. 31 ; Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Кузнецов. – Київ, 2000. – 228 с., с. 67 ; Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности : криминологическая и правовая обобщенность / В.И. Плохова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 295 с., с. 52 ; Костюк М.Ф. Хищение несовершеннолетним имущества с незаконным проникновением в жилище, помещение или иное хранилище : монография / М.Ф. Костюк, Ж.В. Салахова. – М. : Проспект, 2010. – 192 с., с. 57.

²⁷⁴ Дорохіна Ю.А. Щодо розуміння систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю.А. Дорохіна // Вісник Криминологічної асоціації України № 2 (10) : зб. наук. праць [редкол. О.М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2015. – 300 с., с. 75–87 ; Дорохіна Ю.А. До проблеми систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю.А. Дорохіна // Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки: матер. Всекр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 22 травня, 2015 р.); упоряд. д.ю.н., доцент Є.О. Письменський. – Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2015. – 132 с., с. 22–25 ; Дорохіна Ю.А. До проблеми систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю.А. Дорохіна // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали між нар.наук.-практ.конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2015. – 528 с., с. 332–336.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Зокрема, окремі науковці визначають власність родовим поняттям, яке поділяється на два види – власність на речі (майно) та інтелектуальну власність²⁷⁵. Так, на думку В.Г. Веріної, майнові інтереси авторів мають охоронятися за допомогою норм, які захищають права інших власників, а, відповідно, злочини проти інтелектуальної власності, які носять виключно майновий характер, мають бути закріплені у розділі «Злочини проти власності»²⁷⁶.

Ряд авторів визнають таку позицію не зовсім обґрунтованою. На думку В.Б. Харченка, вона є «поверненням до проприетарної концепції прав на об'єкти інтелектуальної власності, що характеризувала зазначений інститут на початку його створення та становлення, і регресом вирішення питань кримінально-правової охорони цих відносин аж до Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року». У своїй монографії «Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні» науковець наголошує, що право на об'єкти інтелектуальної власності та право власності на речі є окремими, самостійними та несхожими між собою двома групами суспільних відносин, що не залежать одна від іншої²⁷⁷. Проте окремі вчені також вказують на те, що не може бути об'єктом (предметом) злочину проти власності інтелектуальна власність, оскільки вона (інтелектуальна власність) не має матеріального

²⁷⁵ Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / С.Я. Лихова. – Київ, 2006. – 39 с., с. 14–16 ; Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – Київ : Видав.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2006. – 573 с., с. 204.

²⁷⁶ Верина Г.В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против собственности: проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г.В. Верина. – М. : РГБ, 2005. – 513 с., с. 133.

²⁷⁷ Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія / В.Б. Харченко; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с., с. 137.

вираження (речової ознаки)²⁷⁸. Інші автори займають компромісну позицію з цього питання та вказують на те, що інтелектуальна власність в її матеріальному вираженні в певних випадках може виступати як об'єкт права власності в його традиційному (цивільно-правовому) розумінні²⁷⁹.

На нашу думку, стосовно інтелектуальної власності поняття власності засвідчує наявність у власника виключних прав на використання об'єктів, що охороняються. До того ж, закон дає можливість використання цих об'єктів виключно з дозволу власника. Наголосимо, що покладена в основу оцінюваної пропозиції думка про те, що правовідносини інтелектуальної власності входять як складова до більш широкого за своїм змістом родового об'єкта (правовідносини власності), не ґрунтується на ЦК України, в якому праву власності та іншим речовим правам і праву інтелектуальної власності присвячено окремі книги – відповідно Книга третя і Книга четверта.

Підтвердження викладеного можна знайти й у Цивільному кодексі (ЦК) України (ст. 419), який визначає співвідношення права інтелектуальної власності та права власності. А саме – право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт інтелектуальної власності. Отже, постає питання: що ж є об'єктом інтелектуальної власності?

З точки зору одних вчених, об'єктами інтелектуальної власності є результати інтелектуальної діяльності²⁸⁰. Інші

²⁷⁸ Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 378 с., с. 118.

²⁷⁹ Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 2 томах : Т. 2. Особенная часть / А.В. Наумов. – М. : Юрид. лит., 2004. – 832 с., с. 195–196.

²⁸⁰ Гуревич В.А. Некоторые проблемы законодательства и правоприменительной практики в сфере охраны результатов интеллектуальной деятельности // Современные проблемы права интеллектуальной собственности: Теория и практика. Отечественный и зарубежный опыт : сб. науч. трудов / отв. ред. С.А. Чернышева. – Казань, 1998. – 189 с., с. 83–88.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

автори вказують, що об'єкти інтелектуальної власності – це не тільки результат інтелектуальної діяльності, а ще і пов'язані з ними засоби індивідуалізації товарів та послуг²⁸¹. Треті інтелектуальну власність пов'язують з інформацією²⁸², вказуючи, що це – інформація, яка з'являється у процесі інтелектуальної діяльності, може стати об'єктом інтелектуальної власності або може містити певні відомості про об'єкт. Виходячи з цього об'єкт інтелектуальної власності розуміється як особливий вид інформації²⁸³. На нашу думку, недоліком всіх викладених точок зору є те, що вони не містять специфічних ознак об'єктів інтелектуальної власності.

Підтвердженням такого погляду може слугувати проведений аналіз міжнародних нормативно-правових актів, які містять характеристику об'єктів інтелектуальної власності. Так, найбільш повно досліджувана категорія розкривається у Стокгольмській Конвенції 1967 р., згідно з якою об'єктами інтелектуальної власності можуть бути літературні, художні і наукові твори, виступи виконавців, фонограми й програми ефірного мовлення, винаходи в усіх галузях людської діяльності, наукові відкриття, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування і торгові найменування та позначення, припинення недобросовісної конкуренції, інші права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловості, науковій, літературній або художній галузях. Закріплений Конвенцією перелік видів виключних прав, носить рекомендований характер, а отже, може бути доповнений та деталізований. Крім того, члени Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) можуть самостійно визначати коло охоронюваних об'єктів.

²⁸¹ Шестаков Д. Интеллектуальная собственность в системе российского права и законодательства / Д. Шестаков // Российская юстиция, 2000. – № 5. – С. 17–20, с. 19.

²⁸² Гордієнко С.Г. Інформаційне право і право інтелектуальної власності: проблеми співвідношення / С.Г. Гордієнко // Часопис Київського університету права, 2014. – № 1. – С. 228–230, с. 229.

²⁸³ Бачило Л.И. Институты интеллектуальной собственности и информация / Л.И. Бачило // Интеллектуальная собственность: Современные правовые проблемы. Проблемно-тематический сборник. – М., 1998. – С. 56–60, с. 56.

Вітчизняний законодавець у ЦК України закріпив наступний перелік об'єктів права інтелектуальної власності: літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці. Таким чином, об'єктом інтелектуальної власності є право на результати інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійну природу. З одного боку, автор нематеріального і автор матеріального об'єкта власності мають подібні права власності, тому що право на результат творчої діяльності забезпечує його власнику виняткову можливість розпоряджатися цим результатом на свій розсуд, а також передавати його іншим особам, тобто воно подібне до права власності на матеріальні об'єкти. З іншого боку, поряд з майновим правом існує немайнове право автора на результати інтелектуальної діяльності. Таким чином, право інтелектуальної власності є сумою тріади майнових прав (права володіти, права користуватися, права розпоряджатися) та немайнових прав (право на авторство, право на недоторканність твору тощо)²⁸⁴.

Проаналізувавши існуючі цивільно-правові підходи, можна дійти висновку, що між цими двома видами права власності можна виділити чимало істотних відмінностей, серед яких: 1) відмінність у різниці між об'єктами. Об'єктами власності є майно (річ тілесна та безтілесна), яка обмежена у просторі, тобто право власності визначає стан приналежності матеріальних благ індивідам, використання та розпорядження ними. Об'єктами інтелектуальної власності є результати творчої діяльності, що не є матеріальними (мають ідеальну природу), які не можуть бути обмежені у просторі. Натомість

²⁸⁴ Основи інтелектуальної власності : монографія / за ред. П.М. Цибульова. – Київ : «К.І.С.», 2005. – 448 с., с. 10.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

економічна цінність об'єктів права інтелектуальної власності при цьому не залежить від матеріального носія, на якому вони розташовані, – він є лише способом передання ідей, думок і висновків автора іншим особам. Зазначений статус об'єктів прав інтелектуальної власності робить їх дуже вразливими для недобросовісного використання без згоди власника і часто – предметом злочинів проти права інтелектуальної власності; 2) відмінність у спрямованості права власності та права інтелектуальної власності. Право власності спрямоване на утвердження панування власника над належними йому речами та повноваження із володіння, користування та розпорядження цими речами. Заборона втручання третіх осіб у це право носить додатковий, забезпечувальний характер. При цьому виключні права інтелектуальної власності спрямовані на заборону бездозвольного використання третіми особами продуктів інтелектуальної діяльності; 3) відмінність у способах набуття та припинення прав на результати інтелектуальної діяльності. До прав інтелектуальної власності не можна застосувати набуття за давністю, знахідкою, відчуженням (автор не втрачає повністю зв'язок із об'єктом творчої діяльності, останній продовжує існувати у формі немайнового права автора), внаслідок приватизації. Припинення права згідно зі знищенням, реквізицією, конфіскацією; 4) відмінність у тривалості дії прав. Так, згідно із законодавством право власності не має обмежень у часі, тоді як тривалість дії виключних прав чітко регламентується; 5) відмінність у дії на певній території. Право власності визнає за особою права придбання речі у всіх країнах світу, тобто без урахування місця проживання власника та місцезнаходження майна. Тоді як права інтелектуальної власності носять обмежений територіальний характер. Це означає, що права, набуті на території однієї країни, не визнаються на території іншої країни. Для набуття виключних прав на території іншої країни спершу необхідно укласти відповідні міжнародні договори, а потім належним чином їх зареєструвати; 6) відмінність у застосуванні юридичного інструментарію для захисту. Право власності

базується тільки на майнових правах, а право інтелектуальної власності – на майнових і особистих немайнових правах. Так, наприклад, володілець права інтелектуальної власності не може навіть бажати його уречевлення, оскільки такої речі не може існувати.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що право власності та право інтелектуальної власності, з точки зору цивільного права, належать до різних правових категорій, але в обох випадках використовується єдиний системоутворюючий термін – власність.

Проведений нами порівняльний цивільно-правовий аналіз об'єктів власності та інтелектуальної власності показав та обґрунтував їх відмінності. Це зроблено для того, щоб зрозуміти позицію законодавця, який при побудові Особливої частини КК України розмістив кримінально-правові заборони, покликані охороняти інтелектуальну власність, за межами розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України.

Саме особливості родового об'єкта дозволяють провести науково обґрунтовану класифікацію злочинів проти власності та злочинів проти інтелектуальної власності та здійснити розташування відповідних кримінально-правових норм у КК. Отже, пропозиція щодо перенесення кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності до розділу VI Особливої частини КК України²⁸⁵ означає, що його безпосередній об'єкт є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (правовідносин власності).

Викладене потребує проведення аналізу зазначених категорій. О.І. Бойцов зазначає, що родовий об'єкт злочинів проти власності є політичним, оскільки включає два різновиди суспільних відносин з володіння, користування та розпорядження речовими об'єктами: 1) відносини власності в

²⁸⁵ Демідова Л.М. До проблеми систематизації об'єктів заподіяння майнової шкоди за чинним КК України [Електронний ресурс] / Л.М. Демідова. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-sistematizatsii-obektov-prichineniya-imuschestvennogo-uscherba-po-deystvuyuschemu-uk-ukrainy>

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

їх безпосередньому розумінні, що виникають між власником майна і невластниками, які зобов'язані утримуватися від втручання у майнову сферу власника; 2) інші речові відносини, що виникають між особою, яка не є власником, але має обмежені речові права на майно, та усіма іншими особами, які зобов'язані утримуватися від порушень майнової сфери законного володільця кримінально-забороненими засобами²⁸⁶.

У ході нашого дослідження обґрунтовувалася точка зору, що покладена в основу оцінюваної пропозиції думка про те, що правовідносини інтелектуальної власності входять як складова до більш широкого за своїм змістом родового об'єкта (правовідносини власності), передусім не ґрунтується на ЦК України, в якому праву власності та іншим речовим правам та праву інтелектуальної власності присвячено окремі книги – Книга третя і Книга четверта відповідно.

Це свідчить про те, що із загальноприйнятної точки зору цивільно-правові відносини інтелектуальної власності виділяються в окрему самотійну групу суспільних відносин, яка має свої відмінні щодо власності, притаманні тільки їй особливості, що має принципове значення і для кримінально-правової теорії. Науковцями розроблені специфічні ознаки зазначених відносин: спеціальний, чітко визначений законом об'єкт – результат інтелектуальної творчості; спеціальна підстава виникнення; поєднання імперативного та диспозитивного елементів під час визначення обсягу прав та обов'язків суб'єктів інтелектуальної власності; їх цільовий характер; поєднання речових і зобов'язальних елементів під час реалізації прав та обов'язків тощо²⁸⁷. Об'єктом правовідносин інтелектуальної власності є результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти (ст. 199 ЦК України, Книга четверта ЦК України), що відповідає букві закону, і тому щодо них встановлюється кримінально-правова охорона.

²⁸⁶ Бойцов А.И. Преступления против собственности. / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с., с. 64.

²⁸⁷ Харітонова О.І. До проблеми різнорівневої класифікації цивільних правовідносин інтелектуальної власності / О.І. Харітонова // Право та управління. – 2011. – № 3. – С. 332–339, с. 332.

Таким чином, можна дійти висновку, що під родовим об'єктом злочинів проти інтелектуальної власності слід розуміти суспільні відносини, що становлять особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, які перебувають під охороною кримінального закону.

У площині визначеного нами родового об'єкта знаходяться безпосередні об'єкти злочинів проти інтелектуальної власності, які співвідносяться з родовим як частина і ціле. Серед них можна виділити суспільні відносини: а) щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності; б) у сфері встановленого порядку обігу засобів індивідуалізації учасників господарського процесу; в) щодо захисту виключних прав фізичних і юридичних осіб від недобросовісної конкуренції.

Щодо предмета злочинів проти інтелектуальної власності, зазначимо, що традиційно такими предметами є нематеріальні блага; як об'єкти інтелектуальної власності, на відміну від їх матеріальних носіїв, вони не визнаються предметами злочинів проти власності. У кримінально-правовій науці вважається, що предметом злочину може бути конкретна матеріальна річ, з певними властивостями якої закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи конкретного складу злочину. Предметом злочинів, що закріплені у ст.ст. 176, 177, 229, 231, 232 КК України, є результати свідомої інтелектуальної, творчої діяльності людини, які можуть бути виражені у формі результатів літературно-мистецької діяльності, науково-технічної творчості або індивідуалізації товарів та послуг, їх виробників тощо. Вважається, що про викрадення наукової ідеї, мелодії, сюжету художнього твору, іншого подібного (так би мовити безтілесного, невловимого) продукту людського розуму можна говорити лише безпредметно.

Щоправда, ця точка зору не є пануючою в кримінальному праві. Так, ще у ХІХ столітті вчений І.Я. Фойницький вказував, що право літературної і художньої власності, привілеї на зображення землеробні, фабричні і мануфактурні, право фірми, будучи правом абстрактної власності, займає особливе

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

місце в переліку майнових прав, означає юридичну можливість вилучати вигоди з продуктів розумової праці і може виступати предметом шахрайства²⁸⁸. Нагадаємо, що в КК УРСР 1922 р. (ст.ст. 198, 199) і КК УРСР 1927 р. (ст.ст. 190, 191) відповідальність за посягання на інтелектуальну власність (наприклад, за самовільне використання літературних, музичних, інших мистецьких або наукових творів) передбачалась у главах про майнові злочини; тим самим наголошувалось, що вказані посягання заподіюють передусім майнову шкоду потерпілому.

Зустрічаються подібні підходи і в сучасному зарубіжному законодавстві. Наприклад, КК Албанії розглядає опублікування чужого твору літератури, мистецтва, музики чи науки під своїм ім'ям і відтворення чи використання такого твору без згоди автора з порушенням права власності на них як різновиди шахрайства. У таких країнах, як Болівія, Грузія, Казахстан, Угорщина, Хорватія, посягання на право інтелектуальної власності (принаймні частину цих посягань) також віднесено до злочинних діянь проти власності. Такий самий підхід реалізовано в КК Іспанії – глава 11 «Про злочини, пов'язані з інтелектуальною і промисловою власністю, з ринком та споживачами» знаходиться в розділі XIII «Злочини проти власності та соціально-економічного ладу» Книги II «Злочини і покарання» цього Кодексу.

Традиційно предметом злочину проти власності визнається конкретна річ²⁸⁹. Водночас предметом злочинів проти інтелектуальної власності є результати свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини. При цьому слід особливо наголосити, що, на відміну від речей як предмета злочинів

²⁸⁸ Талан М.В. Сравнительное исследование И.Я. Фойницкого «Мошенничество по русскому праву» и его значение для современной уголовно-правовой науки / М.В. Талан // Российский ежегодник уголовного права. – № 2. – 2007 ; под ред. Б.В. Волженкина. – СПб.: ООО «Университет. издат. консорциум «Юрид. книга», 2008. – С. 712–733., с. 727.

²⁸⁹ Дорохіна Ю. Безготівкові гроші як предмет злочинів проти власності / Ю. Дорохіна, О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 78–82., с. 78–79.

проти власності, предмет злочину проти інтелектуальної власності завжди має нематеріальну форму. Таким чином, пропозицію щодо перенесення злочинів проти інтелектуальної власності до розділу VI Особливої частини КК України необхідно визнати не зовсім обґрунтованою.

Питання щодо місця норм, які охороняють інтелектуальну власність, на нашу думку, повинно бути розглянуто з урахуванням певних особливостей. Можна зазначити, що законодавець не завжди дотримується загальновизнаного в теорії права вчення про об'єкт злочину, внаслідок чого спостерігається непослідовний підхід у цьому питанні. Так, ст. 176 і ст. 177 вітчизняний законодавець розмістив в розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини чинного КК, а ст.ст. 229, 231 і 232 – у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК. Можна сказати, що за основу такого розташування кримінально-правових заборон законодавець бере класифікацію об'єктів прав інтелектуальної власності залежно від того, який аспект в них є домінуючим – творчий (літературні і художні твори, корисні моделі, сорти рослин тощо) або господарський (засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, комерційна таємниця), і залежно від того, переважно в якій сфері життєдіяльності суспільства використовуються ті чи інші об'єкти інтелектуальної власності.

Водночас КК України містить й інші норми, які певним чином стосуються охорони інтелектуальної власності. Вони, однак, передбачають кримінальну відповідальність за діяння, які безпосередньо порушеннями прав інтелектуальної власності не визнаються, а тому питання удосконалення цих заборон мають вирішуватись у контексті оптимізації відповідальності за господарські (економічні) злочини. Йдеться щонайменше про: 1) ст. 203-1 КК України «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва». Цей злочин передусім порушує встановлений законодавством порядок здійснення відповідної

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

господарської діяльності, водночас посягаючи (поряд із системою оподаткування і моральними засадами суспільства в частині розповсюдження інформації) на авторське право і суміжні права; 2) ст. 216 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок». Видача контрольних марок має на меті протидіяти ввезенню, виготовленню та реалізації так званої піратської продукції, зробити споживчий ринок більш контрольованим і прозорим. Вчинення злочину, передбаченого ст. 216 КК України, порушує встановлений порядок обігу контрольних марок, інтереси споживачів і порядок здійснення господарської діяльності, пов'язаної з розповсюдженням примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.

Враховуючи непослідовність законодавця, в юридичній літературі (П.П. Андрушко, П.С. Берзін, В.Д. Гулкевич, В.Б. Харченко та ін.) вже тривалий час дискутується пропозиція про виокремлення в Особливій частині КК самостійного розділу під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності» (або з іншою подібною назвою). Об'єднання норм про злочинні порушення прав інтелектуальної власності в один розділ повинно сприяти підвищенню ефективності заходів боротьби із злочинністю, у тому числі умінню правильно кваліфікувати діяння, відмежуванню від схожих, суміжних злочинів, а так само від інших правопорушень²⁹⁰.

Російська кримінально-правова наука також сформувала певні підходи щодо систематизації об'єктів інтелектуальної власності. Одним з них є підхід, який висловив російський науковець А.В. Шульга, запропонувавши додати до розділу 21 «Злочини проти власності» КК РФ підрозділ 21.1 «Злочини

²⁹⁰ Кудрявцев В.Л. Преступления против интеллектуальной собственности: некоторые проблемы объединения и совершенствования / В.Л. Кудрявцев // Преступления против интеллектуальной собственности: Материалы Международной научно-практической конференции (19–20 мая 2011 г.) ; Н. Новгород : факультет права Нижегородского филиала Национального исследовательского университета – Высшей школы экономики, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iaaj.net/node/735#_ednref15

проти інтелектуальної власності», який має об'єднати злочини, що посягають на суспільні відносини у сфері захисту майнових прав законних власників інтелектуальної діяльності (власності)²⁹¹.

В основу ідеї про виокремлення в Особливій частині КК України самостійного розділу під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності», загалом домінуючої у вітчизняній доктрині, покладено тезу про спільність родового об'єкта відповідної групи злочинів як сукупності відносин щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності тощо. На користь наведеного підходу вказує і розуміння інтелектуальної власності, закріплене в ст. 2 Конвенції про заснування ВОІВ. За законодавчу реалізацію ідеї інтелектуальної власності як єдиного об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачає виокремлення в КК РФ структурної частини у вигляді системи норм (хай і нечисленних) про певні посягання, висловлюються і деякі російські науковці. Стверджується, що результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації є однорідними об'єктами, які потребують уніфікованої кримінально-правової охорони²⁹². Такий підхід знайшов своє відображення й у кримінальному законодавстві таких країн, як Болгарія, Естонія, Іспанія, Литва, Мексика, Перу, Фінляндія тощо.

Разом з тим у деяких країнах відповідальність за кримінально карані порушення прав інтелектуальної власності передбачена не кримінальними кодексами, а спеціальними законодавчими актами. Так, у Франції це – Кодекс інтелектуальної власності, у ФРН – Закон про охорону авторського і суміжних прав, Закон про охорону промислових зразків, Закон про охорону товарних та інших знаків і Закон про охорону напівпровідників, у Португалії – Кодекс промислової

²⁹¹ Шульга А.В. Охрана имущества и имущественных прав в системах норм о преступлениях против собственности и интеллектуальной собственности: монографія / А.В. Шульга. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 352 с., с. 166.

²⁹² Титов С.Н. Уголовно-правовое обеспечение охраны интеллектуальной собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.Н. Титов. – М., 2013. – 209 с., с. 9, 10, 12, 95–112, 161, 164.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

власності, а в Норвегії – Закон про товарні знаки, Закон про права селекціонерів на сорти рослин і Закон про авторське право на літературні, наукові і художні твори. У США норми, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону авторського права і суміжних прав, містяться в розділі 17 федерального Зібрання законів, що має назву «Авторське право».

Найбільш повну кримінально-правову охорону інтелектуальної власності забезпечують закони про авторське право і суміжні права Боснії та Герцеговини, Сербії, Данії, Норвегії, Швейцарії, Кодекс про авторське право і суміжні права Португалії, які також передбачають кримінальну відповідальність за порушення особистих немайнових прав автора та виконавця. Кримінально-правову охорону лише майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав забезпечують закони про авторське право і суміжні права Словенії, Греції, Великобританії тощо.

Таким чином, звернення до власного історичного та зарубіжного досвіду показує, що місце норм про кримінально карані порушення прав інтелектуальної власності в системі національного законодавства може бути різним (зокрема, такі норми можуть міститись навіть не в кримінальних законах, а в актах спеціального законодавства). На наше переконання, ця обставина не має вирішального значення для ефективності кримінально-правової охорони інтелектуальної власності – набагато серйозніше значення мають якість відповідних кримінально-правових заборон і кваліфіковане та активне їх застосування.

У зв'язку з цим можемо погодитися з позицією, що існує у літературі, про те, що «така пропозиція не має зв'язку з вирішенням основного завдання, що стоїть перед усяким удосконаленням кримінального закону, – підвищення ефективності його застосування. Перестановка статей кримінального закону нездідна нейтралізувати труднощі застосування норм, передбачених цими статтями»²⁹³.

²⁹³ Молчанов, Д.В. Уголовно-правовая охрана интеллектуальной собственности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Молчанов. – 30 с., с. 25–26.

Невипадково зарубіжні фахівці наголошують на важливості як удосконалення кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти інтелектуальної власності, так і політичного зобов'язання держави втілювати в життя це законодавство²⁹⁴. Тому доцільно підтримати виважену позицію А.С. Нерсесяна, який пише, що саме по собі поєднання певних норм в одному розділі КК України не вирішує проблем, які постають в сфері кримінально-правової охорони інтелектуальної власності; для вирішення цих проблем вимагається реформування базового (регулятивного) законодавства про інтелектуальну власність, а вже згодом – внесення системних змін до КК України²⁹⁵.

Особливості родового об'єкта дозволяють провести науково обґрунтовану класифікацію злочинів та розташування відповідних кримінально-правових норм у КК. Проведений нами аналіз дає обґрунтовані підстави стверджувати, що родовий об'єкт інтелектуальної власності не є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (відносин власності). Таким чином, особливості суспільних відносин у сфері прав інтелектуальної власності не дозволяють відносити такі злочини до злочинів проти власності. З позиції кримінального права, розкрадання результатів інтелектуальної діяльності, що об'єктивувалися, утворює склад того або іншого злочину проти власності, але не утворює склад злочину у сфері прав інтелектуальної власності. У свою чергу порушення прав інтелектуальної власності, яке завдало майнової шкоди авторові або іншому правовласникові, утворюватиме склад злочину у сфері прав інтелектуальної власності, але не буде злочином проти власності. І якщо неможливо розглядати злочин у сфері прав інтелектуальної власності як різновид

²⁹⁴ Сміт Х. Ерік. Важливість кримінально-правових санкцій за порушення авторського права / Ерік Х. Сміт // Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. документів, матеріалів, ст. / за ред. О.Д. Святоцького. – Київ : Ін Юре, 2003. – С. 319–333., с. 320–321.

²⁹⁵ Нерсесян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А.С. Нерсесян. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2010. – 192 с., с. 168–169.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

злочину проти власності, то не може бути позитивно вирішене і питання розташування ст.ст. 176, 177, 203, 229, 231, 232 у розділі VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України.

Таким чином, можна стверджувати, що родовий об'єкт злочинів проти інтелектуальної власності недоцільно визнавати частиною родового об'єкта злочинів проти власності. Зважаючи на це можна зробити принциповий висновок, що доктринальна пропозиція про трансформацію кримінально караних посягань на інтелектуальну власність у злочини проти власності потребує перегляду та ретельного обґрунтування. Водночас найбільш сприятливою конструктивною ідеєю доцільно визнати пропозицію щодо виокремлення в Особливій частині КК України самостійного розділу під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності» (іншою подібною назвою), в основу якої покладено положення про спільність родового об'єкта злочинів проти інтелектуальної власності як відносно самостійної групи злочинних посягань, відмінних як від злочинів проти власності, так і від інших кримінально караних діянь. Разом з тим усвідомлюємо ту обставину, що навіть вдале вирішення проблеми систематизації відповідних кримінально-правових заборон не має вирішального значення для ефективності кримінально-правової охорони інтелектуальної власності – набагато серйозніше значення мають якість відповідних заборон, так само як і кваліфіковане та активне їх застосування.

Специфіка окремих способів злочинного заволодіння чужим майном є такою, що злочини проти власності одночасно посягають не тільки на власність, а й на інші охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Саме тому додатковими (обов'язковими або факультативними) об'єктами окремих злочинів проти власності (залежно від характеру дії і способу злочинного посягання) є життя, здоров'я, честь, гідність, особиста недоторканність, безпека людини та інші суспільні відносини, які порушуються чи можуть порушуватися у зв'язку з посяганням на відносини власності як на

основний об'єкт (відносини приватної, комунальної чи державної форм власності). Безперечно, зазначені додаткові об'єкти певною мірою підвищують ступінь суспільної небезпеки вчиненого, що суттєво впливає на конструкцію санкцій і тяжкість покарання, передбаченого в них за ці злочини²⁹⁶.

У зв'язку з викладеним до злочинів, що мають підвищену суспільну небезпеку, доцільно віднести і злочини проти власності, які вчиняються за допомогою використання комп'ютерних програм і програмно-технічних засобів, незаконно підключених до комп'ютерної мережі. Це обумовлено тим, що з кожним роком зростає кількість суспільних відносин, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних технологій (наприклад, розвиток ринку електронних грошей в Інтернеті)²⁹⁷.

Шкідливі комп'ютерні програми і програмно-технічні засоби активно використовуються кримінальним світом, який знаходить у всіх інноваціях вади безпеки, та, відповідно, переваги для злочинної діяльності. Крім того, зловмисників «підштовхують» об'єми грошового обігу в комп'ютерних мережах, що дає можливість отримання злочинного доходу у дійсно великих розмірах.

Задля того, щоб уявити собі масштаби цього кримінального бізнесу, досить навести деякі приклади. Віртуальні шахраї, заволодівши через Мережу номерами більш ніж мільйона банківських карт громадян США, одночасно викрали гроші в 130 банкоматах в 49 містах Америки. При цьому вся операція зайняла не більше 30 хвилин, а розмір прибутку злочинців становив близько 9 млн доларів, які потім були переведені на рахунки в інші держави, в основному пост-радянського простору²⁹⁸. Слід зазначити, що значна частина

²⁹⁶ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доп. – Харків, 2010. – С. 154.

²⁹⁷ Чуриков Л. Реальный выбор виртуальных денег // «Banki.ru» 19.09.12 [Електроний ресурс] / Л.Чуриков. – Режим доступу : http://www.supergu.ru/news/newscomments.php?n_id=229315

²⁹⁸ 10 наиболее тяжких преступлений в интернете по версии Сnet [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itsec.ru/newstext.php?news_id=62874

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

кіберзлочинності залишається за межами статистики – можна з упевненістю стверджувати, що в офіційну статистику потрапляє лише десять, в кращому випадку – двадцять відсотків діянь²⁹⁹.

Проведений аналіз судової практики показав, що на сучасному етапі з використанням названих засобів можуть вчинятися переважна більшість злочинів проти власності. Виняток становлять лише злочини, спосіб вчинення яких пов'язаний з безпосереднім контактом злочинця з потерпілим, а також значна частина злочинів, предметом яких може бути лише матеріалізоване майно (грабіж, розбій тощо). Від того, що злочини проти власності вчиняються з використанням інформаційно-комунікативних технологій, вони не змінюють об'єкт, а трансформують його.

У зв'язку з цим у юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо виділення відповідних кваліфікуючих ознак злочинів проти власності³⁰⁰. Окремі науковці, обґрунтовуючи власну точку зору щодо злочинів проти власності, наводять досить вагомні аргументи щодо того, що вчинення злочинів з використанням інтернет-технологій збільшує суспільну небезпеку діяння, а саме: 1) зростає суспільна небезпека особи, яка вчиняє злочини, тобто використання комп'ютерної мережі дає злочинцеві відчуття безкарності і збільшує його рішучість щодо вчинення злочину, оскільки полегшується можливість реалізації задуманого діяння; 2) суспільна небезпека зростає і у зв'язку з величезними розмірами злочинних доходів; 3) більшість злочинів дестабілізують нормальне функціонування Інтернету, тобто злочинець при використанні глобальної мережі для вчинення діяння посягає не лише на безпосередній об'єкт злочинів проти власності, а і на суспільні відносини, які виникли з розвитком Інтернету, значущість яких кожного року збільшується³⁰¹. На наш погляд, така

²⁹⁹ Селико Ю. Прохоров А. Inernet – отмычка для компьютера / Ю. Селико // Компьютер-пресс. – 2002. – № 3. – С. 18.

³⁰⁰ Медведев С.С. Мошенничество в сфере высоких технологий : дис. ... канд. юрид. наук / С.С. Медведев. – Краснодар, 2008. – С. 92.

³⁰¹ Дремлюга Р.И. Интернет преступность: монография / Р.И. Дремлюга – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2008. – 189 с., с. 68.

позиція фактично обґрунтовує існування у цих злочинах особливого додаткового об'єкту, проте існування такого об'єкту можна вважати вельми сумнівним, оскільки жодні відносини, крім відносин власності, внаслідок учинення цих злочинів не страждають.

Також особливий інтерес викликає те, що до кола злочинів проти власності вітчизняний законодавець традиційно відносить такий злочин, як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Враховуючи те, що безпосередній об'єкт цього злочину – відносини власності в сфері використання майна, що належить власнику, а також відносини, які впливають з різного роду договорів і зобов'язань, внаслідок яких власник мав би отримати дохід (прибуток), можемо дійти висновку, що в даному випадку йдеться про зобов'язальні відносини. Проте, як відомо, зобов'язальні відносини – це відносини, пов'язані з виникненням, зміною та припиненням взаємних прав та обов'язків суб'єктів цивільного права, мають відносний характер та характеризуються динамікою майнових відносин, тобто рухом майна у господарському обороті. Злочини, які посягають на власність у її динаміці, а не у статичності, недоцільно прирівнювати до злочинів проти власності. Зважаючи на це вбачається логічним не розглядати заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою як злочин проти власності. Діяння, передбачене ст. 192 КК України, за своєю юридичною природою доречно віднести до розділу VII КК України.

На тій самій підставі не може бути віднесено до злочинів проти власності такий злочин, як придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України), оскільки склад цього злочину так само включає небажаний рух майна у господарському обороті. Підтвердження зайнятої позиції можна знайти й у спеціальній літературі. Окремі науковці неодноразово вказували на те, що логіка у такому розташуванні ст. 198 КК України була порушена з криміналізацією легалізації (відмивання) доходів,

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), яка розглядається як злочин у сфері господарської діяльності³⁰².

У зв'язку з відсутністю єдиного підходу серед вчених та в умовах суттєвого зростання кількості крадіжок транспортних засобів вбачається за доцільне переглянути питання щодо місця ст. 289 КК у КК України. В теорії кримінального права думки науковців щодо визначення об'єкта злочину незаконного заволодіння транспортним засобом розділились. Деякі автори вважають, що незаконне заволодіння транспортними засобами має один безпосередній об'єкт, але визначають щодо нього різні суспільні відносини: «безпека експлуатації транспортних засобів», «громадський порядок», «громадська безпека», «система суспільних відносин, що регламентують права власності», «безпека життя і здоров'я людей» тощо³⁰³.

Відповідно до примітки до ст. 289 КК України під незаконним заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене умисно з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача, всупереч їх волі. Заволодіння може здійснюватися таємно або відкрито, шляхом обману або зловживання довірою³⁰⁴.

У зв'язку з цим цікавою є позиція В.І. Єгорова, який зазначає, що «головним безпосереднім об'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом є право власності, а додатковим – порядок використання транспорту як джерела підвищеної небезпеки³⁰⁵, адже право власності, на відміну від безпеки руху та експлуатації транспорту, порушується завжди,

³⁰² Чугуников І.І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системної особливої частини кримінального кодексу України Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць / І.І. Чугуников. – Одеса, 2010. – № 55. – С. 115–130, с. 121.

³⁰³ Коржанський М.І. Кваліфікація автотранспортних злочинів / М.І. Коржанський, В.А. Мисливий. – Київ : Правова думка, 1996. – С. 52–53 ; Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Каннон, 2001. – С. 739–742.

³⁰⁴ Куринов Б.А. Автотранспортные преступления. Квалификация и ответственность / Б.А. Куринов. – М. : Юридическая литература, 1976. – 137 с.

³⁰⁵ Егоров В.И. Ответственность за угон автотранспортных средств по советскому уголовному праву / В.И. Егоров. – М., – 1997. – С. 107.

зокрема при пересуванні на засобах там, де відсутні інші транспортні засоби (у полі, лісі, безлюдних відкритих місцевостях), або при незаконному заволодінні транспортним засобом досвідченою особою, яка має кваліфікацію водія. Власник при цьому позбавляється права власності, яке передбачено законом, тобто порушуються врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. В.І. Єгоров доводить, що безпосереднім об'єктом злочину слід визнавати не суспільні відносини у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, а суспільні відносини у сфері власності, вказуючи, що незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене водієм-професіоналом у тверезому стані, який дотримується правил дорожнього руху, не загрожує суспільним відносини у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту. Незаконне заволодіння транспортним засобом завжди порушує права власника автотранспортного засобу щодо користування і розпорядження майном, тобто посягає на основні складові права власності. При цьому, вчиняючи незаконне заволодіння транспортним засобом, винний усвідомлює порушення ним прав власника та незаконне використання чужого майна³⁰⁶.

Підтвердженням такої позиції є те, що транспортний засіб має всі характерні ознаки речі (з точки зору цивільного права), а отже, з позиції кримінального права може бути визнаний предметом злочинів проти власності. Викладене закріплено в законодавстві деяких зарубіжних країн, де така категорія злочинів розглядається як злочин проти власності: ст. 166 КК РФ, ст. 184 КК Грузії, ст. 85 КК Азербайджанської Республіки, ст. 172 КК Киргизької Республіки, ст. 185 КК Республіки Казахстан тощо.

Так, В.П. Олійник, обґрунтовуючи свою позицію, цілком слушно зауважив, що вирішення питання кваліфікації цього злочину залежить від правильного встановлення об'єкта посягання та спрямованості умислу винного. За наявності

³⁰⁶ Єгоров В. О критериях определения предмета транспортных преступлений / В. Егоров // Совет. юстиция. – 1983. – № 19. – С. 18–19.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

умислу останнього на тимчасове вилучення транспортного засобу з метою використання саме цих його властивостей шкода завдається, насамперед, відносинам у сфері безпеки руху й експлуатації транспорту. Відносини власності в такому разі є лише додатковим об'єктом злочину. При протиправному заволодінні ним з корисною метою для обернення на свою користь або на користь інших осіб шкода безпосередньо заподіюється відносинам власності. На підставі викладеного вчений доходить висновку про доцільність виключення з диспозиції ст. 289 КК України вказівки на будь-яку мету заволодіння і встановлення в ній відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом без мети викрадення³⁰⁷.

Проте В.І. Осадчий вказує на те, що родовий об'єкт транспортних злочинів є складним (двостороннім). Науковець, обґрунтовуючи свою точку зору, зазначає, що безпека руху та експлуатації транспорту включає в себе, зокрема, і власність. Загроза цим благам має місце в сфері руху або експлуатації транспорту через порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Тобто родовий об'єкт злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена в статтях розділу XI Особливої частини КК України, – підсумовує він, – це безпека руху та експлуатації транспорту як такий стан його функціонування, за якого власності ніщо не загрожує, створюються умови відсутності будь-яких небезпек. При вчиненні певного транспортного злочину пошкоджується чи ставиться під загрозу пошкодження конкретний безпосередній об'єкт, визначальними ознаками якого є такі складові: безпека руху та експлуатації транспорту (завжди виступає як основний безпосередній об'єкт злочину), та власність, яка виступає як додатковий (обов'язковий чи факультативний) безпосередній об'єкт злочину³⁰⁸.

³⁰⁷ Олійник В.П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / П.В. Олійник. – Харків : б. в., 2010. – 219 с.

³⁰⁸ Осадчий В.І. Об'єкт транспортних злочинів ВІСНИК НТУУ «КПШ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 2(14) – 2012. – С. 194–201, с. 201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/VKPI_soc_2012_3_38.pdf

Шкода, яка заподіюється власнику, може полягати тільки у реальних збитках – амортизація транспортного засобу, його псування чи втрата, що цілком природньо, оскільки винний не турбується про цілісність та збереження засобу, яким він тимчасово користується. Ця обставина прямо закріплюється у примітці до ст. 289 КК, згідно з якою матеріальна шкода визнається значною у разі заподіяння реальних збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою – у разі заподіяння реальних збитків на суму понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Безперечно, незаконне заволодіння транспортним засобом посягає не тільки на безпеку дорожнього руху механічного транспорту, а й на відносини власності³⁰⁹. До речі, це визнано та закріплено в примітці до ст. 289 КК України. Проте додатковим критерієм, що дає можливість виділити певні речі в окрему групу, що впливає на кваліфікацію, є їх підвищена небезпечність (джерела підвищеної небезпеки). Транспортні засоби законодавство відносить саме до таких предметів³¹⁰.

Вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали (ст. 262 КК України), наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, обладнання для виготовлення наркотичних засобів (ст.ст. 308, 312, 313 КК України) законодавство відносить до групи предметів злочинів з такою кваліфікуючою ознакою, як загально-визнана шкідливість³¹¹.

³⁰⁹ Мисливий В.А. Злочини проти безпеки Дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально- правове та кримінологічне дослідження) : дис. на здобуття наук. ступеня доктора. юрид. наук : 12.00.08 / В.А. Мисливий. – Дніпропетровськ, 2005. – 543 с., с. 83 ; Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В.А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – С. 66.

³¹⁰ Дорохіна Ю.А. Окремі питання відмінності злочину, передбаченого ст. 289 КК, від злочинів проти власності, що вчиняються з корисливих мотивів / Ю.А. Дорохіна // Кримінальне право: традиції та новації : матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 9–10 липня 2015 р. – Полтава, Харків, 2015. – 388 с., с. 211–214.

³¹¹ Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – Київ : Логос, 1998. – 324 с. ; Науково-практичний коментар до

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Таким чином, можемо стверджувати, що об'єктом кримінально-правової охорони в таких посяганнях є громадська безпека, безпека руху й експлуатації транспорту, здоров'я населення, встановлений порядок несення військової служби тощо. Відносини власності в такому випадку мають підпорядкований характер і можуть бути визнані лише додатковим об'єктом злочину.

Стаття 194-1 КК України передбачає відповідальність за «умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинили небезпеку для життя людей». У спеціальній літературі окремі вчені вказують, що вчинення такого діяння заподіює шкоду відносинам власності на об'єкти електроенергетики (як специфічний вид майна), при цьому істотна шкода насамперед заподіюється іншому об'єкту – відносинам експлуатації цих об'єктів, тому що будь-яке діяння, вчинене способом пошкодження, знищення, руйнування, певною мірою посягає на відносини власності щодо пошкодженої, знищеної чи зруйнованої речі. У зв'язку з цим вчені вказують на те, що не доцільно робити висновок про об'єкт злочину, зважаючи лише на спосіб злочинного впливу. За такого підходу законодавцеві було б доречно до розділу VI Особливої частини КК України віднести й інші норми, які передбачають відповідальність за знищення, пошкодження, руйнування, псування окремих видів майна (ст.ст. 178, 245, 277, 292, 298, 360, 411, 412 КК України)³¹². На підставі наведеного доцільно підтримати позицію вчених, які обґрунтовують доцільності віднесення

Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. і допов. / за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ, 2009. – с. 870 ; Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с. ; Олійник В.П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08-кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / П.В. Олійник; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків : б. в., 2010. – 20 с., с. 17.

³¹² Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 90.

ст. 194-1 КК України до розділу XI Особливої частини КК України.

Залежно від способу та характеру заволодіння чужим майном, злочини проти власності можуть посягати не тільки на відносини власності, а і на інші суспільні відносини. Так, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочинів проти власності також можуть бути здоров'я (ст.ст. 186, 187, 189, 194 КК України), психічна або фізична недоторканність людини (ст.ст. 186, 187, 189 КК України) та її особиста свобода (ст. 189 КК України). Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочинів проти власності може виступати життя (ст.ст. 189, 194, 196 КК України), честь і гідність особи (ст.ст. 187, 189 КК України), а також громадський порядок (ст.ст. 186, 187, 189, 194 КК України) та екологічна безпека (ст.ст. 194, 194-1, 195, 196 КК України), зокрема пошкодження майна загальнонебезпечним способом. Проте визначальною ланкою для кваліфікації більшості злочинних посягань на власність є предмет злочину.

Предмет злочинів проти власності

Одним із основних питань теорії кримінального права є з'ясування та розуміння предмету злочинів проти власності. Науковці, які займалися дослідженням цієї проблематики, неодноразово підкреслювали як її важливість, так і наявність дуже тісного взаємозв'язку предмету злочину з об'єктом³¹³.

³¹³ Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М., 1980. – 248 с. ; Коржанский Н.И. Предмет преступления (понятие, виды и значение для квалификации) : учеб. пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. – 56 с. ; Гаухман Л.Д. Объект преступления: лекция / Л.Д. Гаухман. – М. : Академия МВД РФ, 1992. – 25 с. ; Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве // Труды ВЮА. Вып. XIII. – М., 1951. – С. 44 ; Тенчов Э.С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности / Э.С. Тенчов. – И., 1980. – 87 с. ; Ворошилин Е.В. Предмет преступления при мошенничестве / Е.В. Ворошилин // Социалистическая законность. – 1976. – № 9. – С. 60 ; Новоселов Г.П. Актуальные вопросы учения об объекте преступления: методологические аспекты: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г.П. Новоселов. – Е., 2001. – 46 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Проте у першій половині ХХ століття у теорії кримінального права спостерігалось ототожнення поняття «об'єкт» і «предмет» злочину. У подальшому такої позиції дотримувалися А.А. Піонтковський і Б.С. Никіфоров, які не розділяли зазначені поняття³¹⁴. Тому прагнення науковців до вивчення об'єкта і предмета злочину стали підґрунтям для розвитку численних теорій щодо визначення їх правової природи та співвідношення.

Так, окремі вчені, обґрунтовуючи свою позицію щодо місця предмета злочину, вказували на те, що предмет злочину належить до факультативної ознаки складу суспільно небезпечного діяння (М.І. Бажанов, П.С. Матишевський, А.В. Наумов) – до ознак об'єктивної сторони складу злочину³¹⁵. Проте вважаємо за доцільне підтримати протилежну позицію, згідно з якою об'єктивна сторона як елемент складу злочину має власну структуру, свої, властиві їй системоутворюючі ознаки, тому віднесення предмету злочину до її ознак навряд чи виправдано, тому що «вони будуть чимось стороннім для неї»³¹⁶.

У спеціальній літературі найпоширенішою є думка, з якою можна погодитися, про те, що предмет злочину більш тісно пов'язаний саме з об'єктом посягання. Предмет і об'єкт злочину співвідносяться як частина з цілим, цей зв'язок неможливо розірвати. Предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину³¹⁷. Проте у кримінально-правовій доктрині існує точка зору, відповідно до якої предмет злочину є складовою структури елементів суспільних відносин, однак лише тих, що забезпечуються кримінально-правовою

³¹⁴ Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М., 1961. – 666 с. ; Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М., 1960. – 230 с.

³¹⁵ Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / П.П. Михайленко. – Киев, 1995. – 250 с.

³¹⁶ Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков, 1988. – 198 с., с. 56.

³¹⁷ Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Є.В. Лащук. – Київ, 2005. – 262 с., с. 50.

охороною³¹⁸. У зв'язку з викладеним найбільш обґрунтованою, на нашу думку, є позиція Є.В. Лащука, який цілком справедливо стверджує, що відмінність між поняттями предмета злочину та предмета суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, полягає в існуванні тих предметів, які мають негативні (небезпечні) властивості. Відносини з приводу таких предметів законодавець не ставить під кримінально-правову охорону, а навпаки – забороняє. Вчений зазначає, що такі предмети не можна розглядати окремо від об'єкта злочину, а отже, і від відповідних суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом³¹⁹.

Здійснюючи аналіз відмінностей предмета суспільних відносин, які забезпечуються кримінально-правовою охороною, та предмета злочину, А.Ю. Швець пропонує проводити межу між цими поняттями за такими ознаками³²⁰: а) предмет злочину завжди є матеріальною цінністю; б) предмет злочину може і не забезпечуватись кримінально-правовою охороною (матеріальні цінності, які мають негативні властивості); в) на предмет злочину спрямований злочинний вплив.

При дослідженні співвідношення предмета та об'єкта злочинів проти власності необхідно, насамперед, виділити й окремо розглянути предмет злочинного впливу, який традиційно розглядається як певний елемент суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому завдається шкода в першу чергу³²¹. Проведений аналіз засвідчив, що у випадку впливу на предмет злочинного посягання усі елементи суспільних відносин, що охороняються законом про кримінальну

³¹⁸ Фесенко Є.В. Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції / Є.В. Фесенко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С. 9–12, с. 77.

³¹⁹ Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Є.В. Лащук. – Київ, 2005. – 262 с., с. 56–57.

³²⁰ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 240 с., с. 45.

³²¹ Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков, 1988. – 198 с., с. 197.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

відповідальність, також піддаються цьому впливові³²². Разом з тим варто зауважити, що безпосередній вплив існує не завжди. Так, при посяганні на власність винний завжди не тільки безпосередньо впливає на чуже майно, а й, у свою чергу, завдає шкоди власнику (учаснику суспільних відносин). Проте злочинець не безпосередньо впливає на власника – тут має місце неопосередкований вплив, натомість предметом безпосереднього впливу може бути лише власність. Таким чином, традиційно предметом злочинів проти власності визнають те, за допомогою дії на що відбувається порушення відносин власності, охоронюваних кримінальним законом.

Необхідно також звернути увагу і на практичне значення предмету злочину. Ознаки предмету посягання у деяких випадках мають самостійне кримінально-правове значення і впливають не тільки на місце знаходження предмета, а й на кваліфікацію діяння. Крім того, ті або інші властивості предмету злочину дозволяють розмежовувати суміжні склади суспільно небезпечних діянь, а також відмежовувати злочин від інших правопорушень. Предмет відіграє важливу роль у з'ясуванні механізму завдання шкоди охоронюваним інтересам, а також у вирішенні питання щодо розміру матеріальних збитків, завданих посяганням.

Проведений аналіз досліджуваної проблематики засвідчив, що вчені, які займаються дослідженням проблеми предмету злочинів проти власності, виділяють три його основні і необхідні ознаки: матеріальну (фізичну), економічну і юридичну³²³. Нам імпонує позиція авторів, які виділяють і четверту ознаку – соціальну³²⁴. Виділення і визначення цих ознак у теорії

³²² Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець ; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011., 240 с., с. 38–40.

³²³ Борзенков Г.Н. Преступления против собственности в новом Уголовном кодексе РФ / Г.Н. Борзенков // Юридический мир, 1997. – № 6–7, С. 41–42 ; Яни П.С. Преступное посягательство на имущество / П.С. Яни // Законодательство. – 1998. – № 9. – С. 70–78.

³²⁴ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : Вид-во «Еталон-2». – 780 с., с. 46–442 ; Олійник П.В. Співвідношення та взаємозв'язок соціально-економічних та правових чинників при визначенні поняття предмета злочинів проти власності / П.В. Олійник // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014, № 2(3). – С. 226–236, с. 236.

кримінального права відбулося ще в ХІХ столітті і зберіглося у дещо удосконаленому вигляді до сьогодні.

Традиційно вважається, що фізична (матеріальна) ознака предмету злочинів проти власності становить собою доступність будь-якого об'єкту матеріального світу для сприйняття³²⁵, що включає можливість вчинення з ним будь-яких фізичних дій. Предмет має форму, колір, вагу, кількість, об'єм, фізичний стан і відповідає іншим матеріальним властивостям. Істотною у визначенні матеріальності предмету є його виокремленість або автономність, що дозволяє вчиняти з ним фізичні дії – переміщати, ховати, передавати тощо, внаслідок чого не втрачаються його споживчі властивості і цільове призначення. Саме ця ознака і є передумовою визначення власності у кримінальному праві у вузькому розумінні, яка базується на цивільно-правовій теорії.

Проте аналіз практики показав, що сьогодні тлумачення поняття предмету злочину як матеріального об'єкту зовнішнього світу необґрунтовано обмежує рамки цієї категорії. В деяких випадках діяння може бути спрямовано і на «нематеріальне» благо – безтілесну річ, яка визначається як специфічна річ з нематеріальним, соціально цінним змістом, який виявляється у об'єктивному світі лише за допомогою матеріального (предметного) його прояву³²⁶.

Так зване «безтілесне» майно розглядається як об'єкт права власності в зарубіжних правових системах; зокрема такий погляд поширюється на права на об'єкти промислової власності, права на об'єкти «фінансової і комерційної власності» (право грошової вимоги, облігації, векселі, чеки, паї, коносаменти тощо)³²⁷.

³²⁵ Музика А.А. Про загальне поняття предмета злочину [Електронний ресурс] / А.А. Музика, Є.В. Лащук // Вісн. Асоц. крим. права. – 2014. – № 1 (2). – С. 103–118. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=240 ; Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні : монографія / П.П. Андрушко. – Київ, 2004. – 160 с.

³²⁶ Демидова Л. Безтілесна річ як предмет злочину / Л. Демидова // Вісник Національної академії правових наук України – № 2 – (81) 2015. – С. 101–108, с. 104.

³²⁷ Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2-х т. Т. 1 / Г.Н. Буднева, Е.А. Васильев, А.В. Грибанов, В.В. Зайцева и др. ; отв. ред.: Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 560 с. – С. 314–315.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

В країнах англо-американської правової системи до об'єктів речових правовідносин, поряд з традиційними речами, включають так звані «речі у вимозі»: грошові зобов'язання; оборотні документи; акції, паї, облігації; авторські права; патентні права; товарні знаки тощо. Також виділено два види власності: «невидиму» (*intangible property*), що включає зобов'язальні вимоги, та «матеріальну» (*tangible property*)³²⁸. В англійському праві існують дві категорії: «*property*» та «*ownership*», які не співпадають з українським поняттям власності, тому механічне перенесення цих категорій у вітчизняну правову систему є неможливим³²⁹.

Зазначене зумовлює необхідність перегляду поняття власності у кримінальному праві України. Переконані, що перехід до широкого розуміння поняття власності надасть можливість кримінальному праву захищати власність на рівні вимог сучасності. У зв'язку з цим видається доречною пропозиція³³⁰ щодо визнання оновленої дефініції поняття «майно», яке застосовується у кримінальному праві та може бути двох видів – тілесним і безтілесним.

З позиції кримінального права та законодавства предмет злочинів проти власності – це рухоме майно (майно, яке можна вільно переміщати в просторі без заподіяння йому шкоди). До рухомого майна належать також гроші, валютні цінності, цінні папери, майнові права та обов'язки.

У зв'язку з проведеним аналізом фізичної ознаки предмета злочинів проти власності окремої уваги, на нашу думку, потребує питання про гроші, оскільки вони (гроші) займають особливе місце серед різновидів предмету злочинів проти власності.

³²⁸ Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е.В. Чупрова. – М., 2007. – 208 с.

³²⁹ Шимон С.І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності у цивілістиці / С.І. Шимон // Часопис Київського університету права. – 2012. – С. 192–195, с. 192.

³³⁰ Демидова Л. Безтілесна річ як предмет злочину / Л. Демидова // Вісник Національної академії правових наук України. – № 2 – (81) 2015. – С. 101–108, с. 105.

Відомо, що гроші багаті історією свого становлення, в процесі якого вони мали різні форми. Згідно зі ст. 3 Закону України від 5 квітня 2001 р. «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Сьогодні не виникає сумнівів щодо необхідності віднесення коштів у готівковій формі до предмету злочинів проти власності. Однак щодо визнання предметом злочину безготівкових грошей такої єдності думок у літературі не спостерігається.

Безготівкові гроші з'явилися порівняно нещодавно, зробивши такий саме переворот, як і поява паперових грошей, що у минулі століття швидко витиснули монети. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки наводить на думку про те, що безготівкові гроші незабаром зовсім можуть замінити готівку. При цьому єдиного правового розуміння поняття «безготівкові гроші» не існує, а до питань, які не дістали однозначного вирішення у кримінально-правовій науці та які суперечливо вирішуються на практиці, належить, зокрема, кримінально-правова оцінка незаконного заволодіння безготівковими грошима.

Передусім зазначимо, що описуючи функції грошей, економісти різних шкіл пропонують найрізноманітніші визначення цього поняття. Це – і середньозважене значення різних засобів платежу, і тимчасове зосередження купівельної сили, і грошовий агрегат, що включає в себе готівку і так звані чекові внески. Тобто економісти не вбачають особливої різниці між готівковими і безготівковими грошима. В економічній теорії також визнано, що гроші є мірою вартості всіх товарів, засобом обміну і платежу, засобом збереження і накопичення. Безготівкові гроші – це така собі віртуальна реальність, облікова інформація. Працюючи з ними, банки оперують інформаційними потоками про рух грошей, відтак, безготівкові гроші – це не що інше, як інформація про платежі³³¹.

³³¹ Ефимова Л.Г. Правовые проблемы безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 44–49, с. 45.

Встановити природу безготівкових грошей намагаються і юристи. Щоправда, їх думки відрізняються від міркувань економістів, які обстоюють тезу про інформаційну природу безготівкових грошей, адже юристи не можуть не зважати на поняття, закріплені у законодавстві (насамперед цивільному). З положень останнього однозначно випливає, що безготівкові гроші є об'єктом цивільних прав. Залишається, однак, відкритим питання, чим саме – речами або правом вимоги – варто визнавати гроші у безготівковій формі. Аналіз наукових праць цивілістів і фінансистів дозволяє виокремити три основні концепції (підходи) щодо розуміння правової природи безготівкових грошей:

1) безготівкові гроші – це особлива форма грошей, що має речово-правову природу. На безготівкові гроші на банківських рахунках, як і на інші речі поширюється право власності їх власника – клієнта банку. Такі нематеріальні символи грошей, як, наприклад, банківський рахунок і, відповідно, безготівкові гроші є об'єктами речового права. При внесенні готівки до банку та зарахуванні її на рахунок клієнта відбувається не перехід права власності на грошові знаки від вкладника до банку, а зміна форми грошей з готівкової на безготівкову. Безготівкові гроші визнаються юридичною фікцією готівки, передача якої у власність іншій особі юридично прирівнюється до готівкового обороту. Безготівкові гроші є лише символами, які замінили в цивільному обороті готівку без зміни їх правової природи і принципів їх регулювання як об'єктів речових прав³³²;

2) безготівкові гроші є правом вимоги клієнта до банку, яке носить зобов'язальний характер. У клієнта немає права власності на передану банку готівку, оскільки відсутня матеріальна річ, за якою це право може набуватися. При здійс-

³³² Тараканов С. Информационная природа безналичных денег / С. Тараканов // Хозяйство и право. – 1998. – № 9. – С. 68–72, с. 44–49 ; Демушкина Е. Безналичные ценные бумаги – фикция или реальность? / Е. Демушкина // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 18. – С. 87–93, с. 68–72 ; Гражданское право : учебник : в 2-х т. Т. II. – Полутом 2 / отв. ред. Е.А. Суханов – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 642 с., с. 87.

ненні різних операцій з безготівковими грошима об'єктами таких операцій є не гроші, а право вимоги до банку щодо здійснення операцій і послуг у межах певної грошової суми, у т.ч. щодо видачі цієї суми клієнтові, тобто право на гроші. На банківському рахунку обліковуються не гроші, а вимоги, зобов'язання банку щодо його клієнтів і контрагентів; безготівкові гроші на банківських рахунках не є речами – вони існують у формі записів і становлять собою свідоцтва зобов'язального права щодо вимоги клієнта до банку, зміст якого розкривається чинним законодавством, а також договором банківського рахунку між банком і клієнтом. Під час безготівкових розрахунків відбувається не рух коштів у чистому вигляді, а рух грошових зобов'язань. Безготівкові гроші розглядаються як таблиця реєстрації боргових зобов'язань у грошовій формі однієї сторони перед іншою. Питання, хто є власником коштів, що знаходяться на рахунку клієнта банку, позбавлене юридичного сенсу, адже ці кошти існують у вигляді не фізично існуючих речей, а записів на рахунках³³³. Традиційне уявлення про гроші як про речі у межах наведеного підходу критикується на тій підставі, що матеріальні носії грошей (банкноти, монети) виконують лише облікові функції;

3) безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Ця концепція об'єднує перший і другий підходи, а її прихильники вказують на те, що безготівкові гроші є зобов'язальним правом, яке конструює фікцію речі, внаслідок чого стає можливим застосовувати до цих прав, вважаючи їх речами, режим речового права³³⁴. З одного боку,

³³³ Курбатов А. Ответственность банков за несвоевременное исполнение расчетных документов по платежам в бюджет и внебюджетные фонды / А. Курбатов // Хозяйство и право. – 1996. – № 4. – С. 138–141, с. 534 ; Новоселова Л.А. О правовой природе средств на банковских счетах / Л.А. Новоселова // Хозяйство и право. – 1996. – № 8. – С. 90–100, с. 138–141 ; Гетманцев Д.О. Банківське право України : навч. посіб. / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна – Київ, 2007. – 344 с., с. 90–100 ; Скловский К.И. Собственность в гражданском праве / К.И. Скловский. – 5-е изд., перераб. – М., 2010. – 893 с., с. 116–118.

³³⁴ Пауль А.Г. Финансово-правовое регулирование правоотношений собственности / А.Г. Пауль // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 41–60, с. 59 ; Фролов М.В. Имущество как предмет хищения: единство и дифференциация гражданско-правового и уголовно-правового моментов понятия : дисс. ... канд. юрид. наук / М.В. Фролов. – Екатеринбург, 2002. – 208 с., с. 21–30.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

безготівкові гроші є зобов'язальним правом (правом вимоги) власника рахунку щодо банку; з іншого (стосовно третіх осіб) вони виступають засобом розрахунку.

З'ясована неоднозначність правової природи безготівкових грошей не може не ускладнювати вирішення питань кваліфікації незаконного заволодіння такими грошима. У кримінально-правовій літературі з цього питання висловлено різні точки зору.

Так, інколи можна прочитати, що у випадку незаконного переведення безготівкових коштів шкода заподіюється зобов'язальним відносинам, у зв'язку з чим у цьому разі безпідставно застосовувати кримінально-правові норми про відповідальність за злочини проти власності³³⁵. Не сприймаючи викладену позицію по суті, водночас зауважимо, що проблема визначення родового об'єкта злочинів, відповідальність за які передбачено у розділі VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України, існує. Річ у тім, що коло відносин, фактично охоронюваних кримінально-правовими нормами, об'єднаними у цей розділ, не обмежується відносинами власності, а тому його назва, очевидно, потребує уточнення.

Інші криміналісти, які також є прибічниками концепції зобов'язально-правової природи безготівкових грошей, розглядають їх як право на майно, стверджуючи, що: 1) зобов'язальні права (права вимоги) є майновими правами, відповідно, «правом на майно»; 2) розкрадання безготівкових грошових коштів є неправомірним заволодінням майновими правами зобов'язального характеру; 3) розкрадання є закінченим з моменту зарахування коштів на рахунок винного; 4) шкода заподіюється власникові рахунку³³⁶.

³³⁵ Волженкин Б.В. Мошенничество / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – 336 с., с. 162.

³³⁶ Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук / В.В. Векленко. – Омск, 2001. – 375 с., с. 21–22 ; Герасимова Е.Л. Предмет хищения в российском уголовном праве : дисс. ... канд. юрид. наук / Е.Л. Герасимова. – М., 2006. – 194 с., с. 119–120 ; Тарасов А.А. Безналичные денежные средства как предмет хищений в сфере финансовой деятельности воинских частей [Электронный ресурс] / А.А. Тарасов. – Режим доступа : <http://www.zonazakona.ru/law/comments/334>, с. 67.

За такого підходу злочинні посягання на безготівкові кошти можуть розцінюватись як шахрайство і вимагання, адже у диспозиціях ст. 189 і ст. 190 КК України поряд із майном фігурує і право на майно. Принагідно відзначимо, що нам імпонує позиція тих дослідників (А.Г. Безверхов, О.І. Бойцов, І.А. Клепицький, С.М. Кочої, А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк та ін.), які вважають юридично некоректною тезу про визнання права на майно окремим предметом шахрайства і вимагання, позаяк у випадку незаконного придбання права на майно предметом цього злочину проти власності фактично є саме майно.

Викладене вище положення про визнання кримінально караного заволодіння безготівковими грошима набуттям злочинцем права вимоги (зобов'язального права), яке є правом кредитора вимагати від боржника здійснення певних дій (наприклад, право вимагати від банку перерахування грошових коштів), не виглядає безспірним. У процесі незаконного перерахування грошових коштів на рахунок злочинця останній не набуває зазначеного права, оскільки діє поза договірними відносинами і поза законом.

З приводу складнощів, які неминуче виникають у випадку ототожнення права на майно і безготівкових грошей як зобов'язальних прав (прав вимоги), у літературі звертається увага на такі обставини.

По-перше, тлумачення кримінально-правових норм не дозволяє вважати поняття «право на майно» ідентичним цивільно-правовому поняттю «майнові права». Власне факт використання в диспозиціях статей КК двох різних понять – «майно» і «право на майно» – свідчить про те, що під майном законодавець розуміє не право власності, а його об'єкт – речі. Отже, «право на майно» – це право на річ, а не на дії особи.

По-друге, викрадення безготівкових грошей не можна розглядати як набуття винним зобов'язального права (права вимоги). Суть зобов'язального права була сформульована ще

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

в римському праві й закріплена в ЦК України: це – право кредитора вимагати від боржника здійснення певних дій. При укладанні договору банківського внеску у клієнта (власника рахунку) виникає право вимагати від банку перерахування і видачі грошових коштів, що знаходяться на рахунку. Це право підтверджується та оформлюється документально, а списання грошових коштів здійснюється на підставі розрахункових документів. Очевидно, до моменту перерахування грошових коштів злочинець не набуває права вимоги. Внаслідок шахрайства при використанні документів злочинець не стає стороною зобов'язання, оскільки протиправне діяння не є підставою для виникнення прав. Він вводить банк в оману щодо наявності у нього зобов'язального права і вимагає від банку списання грошових коштів з рахунку, не маючи жодних гарантій виконання його незаконних вимог. У свою чергу розпорядження на перерахування самого власника рахунку є реалізацією його законної вимоги. Проте і після незаконного перерахування грошових коштів на рахунок злочинця останній також не набуває зобов'язального права.

По-третє, до моменту виконання банком вимоги злочинця розкрадання не можна вважати закінченим: грошові кошти знаходяться у власності банку, відповідно у злочинця відсутня реальна можливість розпоряджатися грошовими коштами на свій розсуд або користуватися ними як своїми власними. Визначити момент закінчення розкрадання у цьому випадку стає практично неможливим, тому що безготівкові гроші, які знаходяться на рахунку, носять знеособлений характер і їх неможливо розділити на викрадені та отримані законним шляхом³³⁷.

У науковій літературі також наводяться чинники, які вказують на речово-правову природу безготівкових грошей:

³³⁷ Хабаров А.В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Хабаров. – Екатеринбург, 1999. – 213 с.

якщо розглянути деякі зобов'язання, пов'язані з переміщенням коштів, стає зрозуміло, що законодавство визнає безготівкові гроші об'єктом права власності.

Так, згідно зі ст. 1046 ЦК України за договором позики позикодавець передає гроші або інші речі іншій стороні у власність. На сьогодні переважна більшість кредитів видається у безготівковій формі. Виникає питання: що у цьому випадку передається у власність? Більш того, якщо кредит надається банком шляхом перерахування коштів на рахунок, який відкрито у цьому самому банку, то виходить, що кошти залишилися у власності банку. Таке тлумачення суперечить законодавчому визначенню договору кредиту (позики), на підставі якого відбувається зміна права власності на безготівкові гроші з моменту зарахування грошей на рахунок одержувача.

Якщо визнати, що безготівкові гроші – це лише зобов'язання, при аналізі розрахункових відносин можуть виникнути ряд інших нелогічностей (зокрема, щодо неможливості банку здійснити безготівковий переказ за відсутності у нього самого коштів на кореспондентському рахунку, щодо можливості стягнення коштів, які помилково надійшли на банківський рахунок будь-якої особи, як безпідставного збагачення)³³⁸.

Нам імпонує підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Вони є фікцією речі, яка має зобов'язальну природу. Для зручності (потреб кваліфікації злочинів) цілком можливо застосовувати до безготівкових грошей режим речового права, визнаючи їх майном. Як відомо, поняття майна, будучи за своєю юридичною природою міжгалузевим, є однією з визначальних цивільно-правових категорій. І вирішальне слово у з'ясуванні цього поняття має належати не криміналістам, а цивілістам.

³³⁸ Ефимова Л.Г. Правовые аспекты безналичных денег / Л.Г. Ефимов // Закон. – 1997. – № 1. – С. 97–101.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

При цьому з ЦК України випливає, що гроші визнаються різновидом майна. Під річчю розуміють предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК України), а під майном як особливим об'єктом цивільних прав та обов'язків – окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК України). Стаття 192 ЦК України під назвою «Гроші (грошові кошти)», не диференціюючи останні на готівкові і безготівкові, розміщена у межах глави 13 «Річ. Майно» розділу III «Об'єкти цивільних прав» чинного ЦК України. Отже, ЦК України однозначно зараховує гроші до майна безвідносно до їх готівкової чи безготівкової форми.

За таких обставин навряд чи заслуговує на підтримку пропозиція М.П. Бікмурзіна безпосередньо у тексті кримінального закону вказати на те, що під майном як предметом злочинів проти власності слід розуміти, у т.ч. безготівкові, гроші³³⁹. Викладене і так є очевидним з урахуванням наведених положень регулятивного (цивільного) законодавства. Водночас М.П. Бікмурзін має рацію, коли пише, що охоплення поняттям майна безготівкових коштів дозволяє розцінювати злочинні посягання на такі кошти як традиційні злочини проти власності, а отже, КК України не потребує якихось нових заборон, розрахованих на вказані посягання. Погоджуємось із науковцем і в тому, що реальна можливість розпорядитись безготівковими грошима виникає у винного з моменту зарахування грошей на його банківський рахунок, а в певних випадках – уже в момент обманного списання грошей з рахунку законного власника на рахунок третьої особи (повернення боргу, оплата товарів чи послуг тощо).

Як слушно зазначає російська вчена Н.В. Вишнякова, на підставі розкриття цивільно-правової природи безготівкових грошей можливі два варіанти вирішення питання про ці гроші як предмет злочинів проти власності: 1) визнавати готівкові і безготівкові гроші майном, належним особі на праві власності;

³³⁹ Бикмурзин М.П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М.П. Бикмурзин. – М., 2006. – 184 с., с. 143, 144, 152.

2) визнавати готівкові гроші речами, а безготівкові – правом вимоги, що входять до складу майна, належного особі на праві власності. Обидва ці підходи, будучи прийнятними з цивільно-правової точки зору, дозволяють визнавати безготівкові гроші предметом злочинів проти власності³⁴⁰. До речі, у ряді свої рішень Європейський суд з прав людини роз'яснив, що майном, яке знаходиться у власності, можуть бути як речі, так і права, в тому числі права вимоги; безготівкові гроші є майном, що знаходиться у власності³⁴¹.

Близьким до висловлювання Н.В. Вишнякової є така думка. Якщо ігнорувати архаїчну догматику і суворо керуватись текстом кримінального закону, слід виходити з того, що у кримінально-правовій нормі про крадіжку йдеться не лише про речі, а про будь-яке майно, а отже, і про грошові кошти на рахунку як об'єкт зобов'язальних прав і права на майно³⁴². Про безготівкові гроші як різновид майна, належного власнику банківського рахунку, а отже, про предмет злочинів проти власності ведуть мову й інші дослідники³⁴³.

Показовими у зв'язку з цим є міркування Н.О. Антонюк, яка зазначає, що безготівкові гроші є юридичною фікцією, зобов'язанням, що показує рух грошей і полягає в обов'язку банку виплатити гроші певному клієнту (перерахувати їх);

³⁴⁰ Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Н.В. Вишняков. – Омск, 2003. – 27 с., с. 14.

³⁴¹ Хабаров А.В. Преступления против собственности: влияние гражданского правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Хабаров. – Екатеринбург, 1999. – 213 с.

³⁴² Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М., 2005. – 408 с.

³⁴³ Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : монографія / П.В. Олійник. – Харків, 2011. – 208 с., с. 174 ; Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Швець. – Київ, 2011. – 240 с., с. 91 ; Яни П.С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений / П.С. Яни // Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики : сб. очерков / Яни П.С. ; под ред. В.В. Лунева. – М., 2010. – С. 570–623., с. 138–141 ; Имущественные преступления : учеб. пособие / под ред. В.И. Тюнина. – СПб., 2002. – 115 с., с. 57–74 ; Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків / В.О. Фінагеев, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін.. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с., с. 12–13.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

кримінально-правова охорона безготівкових грошей повинна бути тотожною кримінально-правовій охороні готівкових грошей як різновиду речей³⁴⁴.

Чимало інших науковців³⁴⁵ є прибічниками подібної позиції, яку є підстави визнати компромісною. Стверджується, що гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування. Не можна не відзначити дуалізм природи безготівкових грошей – втілення у них речового та зобов'язального права (з одного боку, це вимога кредитора до боржника, з іншого – ця вимога відділяється від договору, що її породив, а майно, що утворилося, є залученим капіталом для банку – об'єктом права власності). Банк, який набуває права власності на зараховані на відповідний рахунок кошти, перебуває стосовно зовнішнього світу приблизно у такій самій ситуації, що і традиційний власник. Якщо на рахунок злочинця (або іншої особи) зараховані безготівкові гроші, у нього з'являється реальне право користуватися цими коштами на свій розсуд (наприклад, особа може перевести їх у готівку, перерахувати на рахунок іншої особи). Злочинець набуває право на майно, тобто на самі гроші, які і становлять предмет зобов'язальної вимоги до банку.

Судова практика, на сучасному етапі, розглядає злочини, предметом яких є безготівкові гроші, як безоплатне вилучення безготівкових грошей, які є чужим майном. Так, за ч. 2 ст. 190 і ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікував Київський районний суд м. Харкова дії С., який, маючи корисливий умисел, спрямований на заволодіння чужим майном, шляхом обману, в значних розмірах, під приводом сприяння у складанні іспитів студентом університету А. для поновлення його на 4 курсі навчання після відрахування та у вступі до навчання

³⁴⁴ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів, 2012. – 514 с., с. 131–134.

³⁴⁵ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб., 2002. – 775 с., с. 175–176 ; Хилюта В.В. Безналичные денежные средства как предмет хищения / В.В. Хилюта // АНО «Юридические программы». – М., 2009. – С. 76–80., с. 76–80.

на 5 курсі бюджетної форми навчання заволодів грошовими коштами А., шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому³⁴⁶. З цього прикладу можна побачити, що суд виходив з того, що злочинець не тільки отримав кошти у безготівковій формі, а і отримав їх готівкою у банкоматі. Злочин був визнаний закінченим з моменту переведення цих коштів у готівку.

Звертає на себе увагу те, що у кожному з проаналізованих нами випадків правозастосовної практики³⁴⁷, які можна вважати типовими, суд виходив з того, що закінченим злочин вважається або у момент безпосереднього отримання грошей з рахунку (вкладу) потерпілого, або у момент зарахування грошей на рахунок, з якого злочинець може розпоряджатися безготівковими грошима. У разі, коли за рахунок коштів з чужого рахунку оплачуються товари (роботи, послуги), наприклад, за допомогою фіктивної або втраченої кредитної (розрахункової) картки, таке розкрадання вважається закінченим з моменту списання грошей з рахунку власника.

Спроба обґрунтувати прихильниками речової концепції безготівкових коштів того, що закінченим злочин можна вважати лише при «переведенні коштів у готівку», викликає серйозні сумніви. Так, незаконно перерахувавши грошові кошти з одного рахунку на рахунок, яким він може вільно розпоряджатися, злочинцю не має жодної необхідності переводити їх у готівку: він може використовувати їх і без цього³⁴⁸.

³⁴⁶ Справа № 640/12585/13-кн/п,1-кп/640/162/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37419556>

³⁴⁷ Справа № 1-137/11. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15900562> ; Провадження № 1-кп/537/300/2013, Справа № 537/5255/13-к. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34371928> ; Вирок 711/1887/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-virok-711-1887-13-k-pikovskij-v-yu-11-11-2013-kradizhka-s>

³⁴⁸ Яни П. Хищение: некоторые вопросы предмета и ущерба / П. Яни // Законность. – 1996. – № 10. – С. 10–19, с. 14–15.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Як бачимо, практика рухається шляхом визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності в аспекті змішаної, речово-зобов'язальної концепції³⁴⁹. З огляду на сказане слід підтримати пануючу наразі у літературі позицію, відповідно до якої: кваліфікація посягань на грошові кошти не залежить від форми (готівкової чи безготівкової) існування цих коштів; предметом злочину при незаконному списанні сум безготівкових коштів з банківських рахунків є майно, що належить власникам рахунків; незаконне посягання на безготівкові гроші треба розцінювати як заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб, визначений у КК України.

Разом з коштами (готівковими та безготівковими) предметом злочинів проти власності є цінні папери, які є майновим правом, вираженим у формі документа, що засвідчує наявність цього майнового права – речі. За аналогією з безготівковими грошима дії злочинця, спрямовані на заволодіння цінними паперами, наприклад на пред'явника, мають бути кваліфіковані як закінчений злочин проти власності, оскільки злочинець мав реальну можливість розпоряджатися ними (цінними паперами).

Перегляд класичного підходу до розуміння предмету злочинів проти власності як речі обумовлений, насамперед,

³⁴⁹ Dorokhina Iu. separate problems of determination of the legal nature of non-cash money as the subject of offenses against property / Iu. Dorokhina // Publishing Center of the European International scientific league of lawyers «Consensus Omnium». – Budapest, 2014, p. 144, p. 30–36 ; Дорохіна Ю.А. До проблеми визначення правової природи безготівкових грошей як предмета злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін.. – Харків : Право, 2014. – Вип. 28.–276 с., с. 126–134 ; Дорохіна Ю.А. Щодо розуміння правової природи безготівкових грошей як предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Міжнародна науково-практична конференція «Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права» 19–20 вересня 2014 р. / Paneuropaska vysoka skola. – Bratislava. 2014. – 319 s., s. 85–86 ; Дорохіна Ю.А. Особливості визначення правової природи безготівкових грошей як предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» Т. XIV ; редкол.: С.В. Ківалов (гол. ред.) [та ін.] ; відп. за вип.. В.М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – 432 с., с. 371–382.

необхідністю вирішення питань кваліфікації посягань на безготівкові грошові кошти, цінні папери, але у контексті теми нашого дослідження також необхідно зазначити, що розвиток комп'ютерних мереж призвів до появи нового фінансового інструменту – електронних грошей. У зв'язку з цим виникли нові питання про кваліфікацію суспільно небезпечних діянь, які вчиняються з використанням інформаційно-комунікативних технологій за предметом злочину.

Для того, щоб визначити, чи можуть електронні грошові кошти виступати предметом злочинів проти власності, необхідно з'ясувати юридичну природу цього інструменту³⁵⁰. Незважаючи на те, що з моменту появи платіжних систем пройшло досить багато часу, а вони міцно увійшли до побутового життя мільйонів людей, загальноновизнаного поняття електронних грошей досі немає. У юридичній доктрині не склалося єдиного підходу до розуміння електронних грошей, і різними авторами пропонувалися різні визначення цього поняття³⁵¹. У вітчизняному законодавстві електронні гроші визначено як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу особами іншими, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі (п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III). Пункт 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України

³⁵⁰ Дорохіна Ю.А. Електронні гроші як предмет злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (19 трав. 2016 р., м. Харків, Україна) // МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Ун-т Англія Раскін; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI); Чес. кримінол. т-во; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Харків : ХНУВС, 2016. – 192 с., с. 56–57.

³⁵¹ Кузнецова М.С. Расчеты электронными деньгами / М.С. Кузнецова // Российский налоговый курьер. – 2008. – № 18 (сентябрь). С. 16. ; Сацункевич Е. Интернет-кошелек // ЭЖ-ЮРИСТ. – 2007. – № 4 ; Калистратов Н.В. Банковский розничный бизнес / Н.В. Калистратов, В.А. Кузнецов, А.В. Пухов. – М., 2006. – С. 83–88.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

від 4 листопада 2010 р. № 481, дещо звужує поняття та визначає електронні гроші як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента.

Ці визначення дають змогу виокремити ознаки відповідної категорії³⁵²: а) за своєю правовою природою електронні гроші становлять собою грошове зобов'язання певної особи, що здійснює їх випуск, тобто є зобов'язанням боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільного правочину (договору) та на певних підставах, передбачених законодавством України; б) їх матеріальним виразом є одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої у формі певного технічного символу; в) електронні гроші приймаються як засоби платежу. Запропоновані ознаки дають змогу дійти висновку про те, що електронні гроші мають самостійну економічну цінність, враховуючи яку під випуском електронних грошей необхідно розуміти лише зміну форми виразу коштів з готівкових чи безготівкових на відповідні одиниці вартості в електронному вигляді, що зберігаються на електронному пристрої, і навпаки – при погашенні змінюється форма вказаних одиниць вартості з електронної форми на готівкову чи безготівкову, з розрахунку один до одного. Підтвердженням тому є п. 2.3 названого вище Положення про електронні гроші в Україні, у якому зазначається, що електронні гроші вважаються випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача.

На нашу думку, найповніша дефініція поняття електронних грошей міститься в Директиві Європейського парламенту і Ради ЄС 2000/46/ЕС від 18 вересня 2000 р. «Про започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами

³⁵² Берзін П. Неправомірний випуск й використання електронних грошей, що вчиняються в системах інтернет-розрахунків (проблеми кримінально-правової кваліфікації) / П. Берзін, М. Куцевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – № 4 (98). – 2013. – С. 13–16.

електронних грошей та пруденційний нагляд за ними», яка закріплює, що електронні гроші можуть розглядатися як електронний замінник монет і банкнот, який зберігається на електронному пристрої, наприклад на чіп-картці або у пам'яті комп'ютера, і який, в основному, призначений для здійснення електронних банківських платежів обмеженими сумами. Таким чином, електронні гроші можна віднести до особливого роду безготівкових грошових коштів, та, відповідно, вони можуть виступати предметом злочинів проти власності.

Крім того, слід зазначити, що платіжна картка як спеціальний платіжний засіб відповідно до п. 1.14 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 р. є платіжним інструментом, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів. Платіжна картка фактично є засобом доступу особи до готівкових грошей, тобто саме викрадення платіжної картки без її використання не є закінченим злочином, оскільки винний має на меті заволодіти певною сумою коштів.

У зв'язку з викладеним ще одним питанням, яке є на сьогодні найактуальнішим, є проблема визнання предметом злочинів проти власності криптовалюти. Безперечно, більшість розрахунків у світі відбуваються у безготівковій формі, але поряд з консервативними електронними засобами на особливу увагу заслуговують криптовалюти.

Правова природа криптовалюти остаточно не визначена, вітчизняне законодавство та правова теорія ще не достатньо повно з'ясували ознаки та правовий статус такого фінансового інструмента. Хоча окремі дослідники вказують на те, що криптовалюта – це електронні гроші. Визначальною особливістю електронних грошей є те, що з одного боку, вони є

засобом платежу, а з іншого – зобов'язанням емітента, яке має бути виконано у традиційних грошах. Електронні гроші не мають своєї вартості і є, по суті, одиницями виміру звичайних грошей; вони не можуть існувати поза консервативною фіатно-кредитною грошовою системою.

Для визначення правової природи криптовалют необхідно насамперед проаналізувати технології, на основі якої вони функціонують. Так, «фундатором» більшості сучасних криптовалют є Bitcoin – це розподілена р2р мережа, в якій немає єдиного емісійного центру, а емісія відбувається автоматично на основі математичного алгоритму, і кожен учасник мережі бере участь у підтриманні роботи мережі, в якій для забезпечення анонімності всіх операцій у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів.

Проте наріжним каменем Bitcoin є технологія *block chain* – публічна база всіх транзакцій, зроблених у системі Bitcoin, яка зберігається одночасно у всіх користувачів мережі та організована у систему блоків даних, кожен новостворений блок якої містить хеш-суму попереднього. Таким чином, створюється безперервний ланцюжок взаємопов'язаних блоків інформації, який бере початок від першого (genesis block) блоку у системі Bitcoin до останнього, знайденого системою блоку. Використовуючи цю базу, кожен користувач має змогу дізнатися, яка кількість Bitcoin належала певному конкретному гаманцю у певний відрізок часу.

Створення Bitcoin у 2008 р. було початком реалізації ідеї електронної валюти, яка б не мала прив'язки до єдиного емітента, яка б контролювалась урядом, операції з переказу коштів були б миттєвими та анонімними та максимально дешевими. Сьогодні вартість одного Bitcoin становить близько 250 дол. США, а загальна капіталізація всіх Bitcoin – понад 3 млрд. Проте вартість Bitcoin є результатом співвідношення попиту та пропозиції на нього серед його користувачів. Тобто Bitcoin не є вираженням фіатних грошей, а є високотехнологічним явищем, що існує виключно за своїм внутрішнім

математичним алгоритмом. І якщо виходити з легального визначення електронних грошей, то можна сказати, що Bitcoin на сьогодні виконує функцію грошей, не будучи при цьому електронними грошима. Друга за популярністю криптовалюта світу, Ripple, коштує близько півмільярда. Проте робота над удосконаленням та розробкою нових видів криптовалюти йде і сьогодні. Так, у січні 2016 р. було анонсовано проект Zcash – це проект, який присвячено розробці криптовалюти з більш високим, порівняно з Bitcoin, рівнем захисту.

Проведений аналіз спеціальної літератури показав, що питання щодо визнання криптовалюти грошима залишається на сьогодні відкритим в більшості країн світу. Так, в США вже сформувалась прецедентна практика, яка визначає криптовалюту як «валюту або іншу форму грошей». Позиція американських суддів була підтверджена і Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), який у 2013 р. кваліфікував Bitcoin як «одну з форм грошей». Проте інший впливовий американський орган, Internal Revenue Service (IRS), визначив, що для цілей федерального оподаткування криптовалюту слід тлумачити не як «форму грошей», а як власність.

Зокрема, в Німеччині Bitcoin має статус «приватних коштів». The German Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) визначає його як приватні кошти, які використовуються для оплати і замінюють традиційну валюту в цивільно-правових договорах. Так, задля регулювання Bitcoin в ЄС у жовтні 2012 р. Європейським центральним банком опубліковано доповідь щодо статусу Bitcoin. Аналіз її змісту показав, що стосовно питання щодо відповідності статусу Bitcoin чинному законодавству ЄС було висловлено припущення про те, що Bitcoin може мати правовий статус, аналогічний електронним грошам.

Таким чином, стає зрозуміло, що навіть на міжнародному рівні до сьогодні відсутня єдність щодо розуміння правової природи криптовалюти. Вітчизняна правова теорія і практика, як і більшості зарубіжних країн, також не вирішила цю проблему. Так, через свої технологічні особливості Bitcoin

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

не може бути визнано «електронними грошима», оскільки він не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів. Банки не беруть участі у процесі емісії та обігу криптовалют, тому Bitcoin не може вважатись «коштами» взагалі. Ознаки Bitcoin не відповідають й визначенню «платіжної системи», оскільки основною та обов'язковою функцією платіжної системи є проведення переказу грошових коштів, тоді як через гаманець Bitcoin здійснюється переказ виключно Bitcoin.

Проте нова технологія вимагає усунення відповідних прогалин в законодавстві. Вирішувати цю проблему можна по-різному, наприклад у США на розгляд Конгресу було внесено законопроект, за яким пропонується встановити п'ятирічний мораторій на будь-яке регулювання криптовалют. Позиція виправдана, технологія молода і перспективна, для розуміння того, які потенційні ризики з нею пов'язані, потрібен час. Проте Україною обрано дещо інший шлях. Так, листом НБУ від 8 грудня 2014 р. № 29-208/72889 Bitcoin визнано грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості. Зокрема, у листі зазначено, що діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих «фінансових пірамід» та може свідчити про потенційну залученість у здійсненні сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Законом України «Про Національний банк України» визначено, що грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті. Водночас ознаки криптовалюти не підпадають під поняття електронного документа, адже електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, враховуючи обов'язкові реквізити документа. У зв'язку з викладеним доцільно

зазначити, що незважаючи на відсутність законодавчого закріплення криптовалюти – це перспективна технологія, що буде розвиватись. Зокрема, кількість людей, які довіряють криптовалютам, постійно зростає, сьогодні за Bitcoin можна придбати товари, розрахуватися за послуги, а темпи приросту капіталу їх власників складали в окремі дні 100%, 200% і навіть 1000%.

Водночас розвиток Інтернет-технологій дозволив підняти на новий транснаціональний рівень торговельно-економічні відносини та електронну комерцію. Змінилися, зміцнившись, і позиції транснаціональної злочинності, вони набули нових рис і необмежених можливостей³⁵³. Зокрема, аналіз спеціальної літератури показав³⁵⁴, що сьогодні сучасна злочинність зростає якісно і кількісно, тому для посилення і результативності боротьби з нею необхідно глибше та ширше дослідити її нову природу, зміни, що відбуваються³⁵⁵. Так, у 2013 р. зловмисникам вдалося підробити залишки коштів на рахунках користувачів шляхом викривлення інформації щодо кількості BTC у гаманцях постраждалих на сайті, і протягом тижня з рахунків користувачів було списано біля 9 млн дол. США. Зокрема, все це відбулося всього через кілька днів після того, як інший конкурент SilkRoad – Black Market

³⁵³ Shapochka S. Preventing Fraud Using Computer Networks / S. Shapochka // Internal Security. – 2013. – № 2. – Р. 63–75, р. 63.

³⁵⁴ В мире бум криптовалютных пирамид [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubp.com.ua/finance/2013/12/04/107742/>. 8. Регуляторы США начали проверки фактов мошенничества с цифровой валютой [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.bigmir.net/news/finance/37820-Regulyatori-SShA-nachali-proverki-faktovmoshennichestva-s-cifrovoi-valutoi>; Подпольные деньги вывели из обращения [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kommersant.ru/doc/2200186>; У пользователей подпольной онлайн-биржи Sheep Marketplace украли биткойны почти на \$100 млн [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vedomosti.ru/tech/news/19674451/neg-ealnaya-krazha>. Уязвимость в системе транзакций между пользователями позволила похитить Bitcoin на \$600 тысяч [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.securitylab.ru/news/450258.php>. Немецкая полиция задержала хакеров, пытавшихся завладеть биткойнами [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <https://cryptochan.org/news/203>

³⁵⁵ Бахин В. П. Материалы к изучению практики борьбы с преступностью / В.П. Бахин, Н.С. Карпов. – Київ : Изд-во Семенко Сергея, 2007. – 489 с.

Reloaded – оголосив про завершення роботи через нездатність протидіяти нападам на гаманці користувачів, що залишають SheepMarketplace. На початку березня 2014 р. жертвами Інтернет-шахраїв стали сайти, які працюють із віртуальною валютою Bitcoin, так звані Bitcoin-банки – Flexcoin та Poloniex, сервери яких знаходяться на території США. Відомо, що для вчинення зазначеного злочину зловмисники створили власний обліковий запис у системі Flexcoin і поповнили свій рахунок кількома Bitcoin. Після цього вони вчинили злом системи транзакцій між користувачами, відправили кілька тисяч одночасних запитів, чим сприяли «переходу» монет з одного облікового запису в інший. Набравши необхідну суму, зловмисники перевели викрадені Bitcoin на власні рахунки. Bitcoin-банк Poloniex від зазначеного злочину втратив 12,3% BTC, що належали користувачам, а Flexcoin – «перший у світі банк, що працює з Bitcoin» – був вимушений закритися. Загальна сума збитків від злочину склала 896 BTC, що становить близько 900 тис. дол. США.

Нерегульована сфера обігу криптовалюти стала користуватися великою популярністю також серед організованих злочинних угруповань, що приймають оплату за свої послуги у віртуальній валюті, використовуючи альтернативний «темний» Інтернет – DarkNet, який функціонує на основі системи The Onion Router (TOR). У зв'язку з цим необхідно зазначити, що найпоширенішим злочином проти власності у цій сфері є шахрайство, що вчиняється з використанням мережі Інтернет.

Згідно зі звітом Центру з питань скарг у мережі Інтернет США (Internet Crime Complaint Center), у глобальних масштабах збиток від злочинів, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, перевищує 1 трлн дол. США. Здебільшого сума викрадених коштів становить 100–5000 дол. (65% загальної суми збитків)³⁵⁶. При цьому з усієї сукупності злочинів, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, частка шахрайств

³⁵⁶ Кибермошенничество в эпоху глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://univer-nn.ru/it/flood.php>

становить 58%³⁵⁷. Шахрайство в мережі Інтернет зберігає сталу тенденцію до еволюціонування, з'являються нові його види (рерайтинг, серфінг, креммінг, шахрайство з криптовалютами) чи удосконалюються вже відомі, такі як: фішинг, скімінг, використання програм-шпигунів (spyware, keyloggers), обман під час купівлі-продажу товарів у Інтернет-магазинах, шахрайство в Інтернет-аукціонах, SMS-шахрайство тощо.

Згідно зі статистичними даними МВС України за 2015 рік, 46% від загальної кількості злочинів, що знаходились у провадженні підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю, становлять злочини, вчинені за ознаками ст. 190 КК України. Середньостатистичний показник розкриття цього виду злочинів становить 53%. А загальна сума збитків від шахрайських операцій, згідно з матеріалами кримінальних проваджень цієї категорії, у минулому році перевищила 67,8 млн грн., з яких вдалося заблокувати та повернути потерпілим близько 47,5 млн грн., що становить 70,1%.

Саме тому актуальним на сучасному етапі є питання визнання криптовалюти предметом злочинів проти власності. Проведений аналіз засвідчив, що, хоча криптовалюти є одним із видів віртуальних фінансових інструментів, проте їм притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності, а саме: фізичні ознаки характеризуються можливістю вимірювати їх у певних одиницях, ними можна торгувати на електронній біржі, тобто такий предмет можна вилучити; щодо соціально-економічної складової, то криптовалюти мають певну мінову і споживчу вартість, а з точки зору юридичної ознаки – криптовалюти є чужим для винного майном. Таким чином, у зв'язку з викладеним, задля дієвого захисту власності кримінально-правовими засобами доцільно запропонувати законодавчо закріпити визначення криптовалюти, що дасть можливість розробити пропозиції щодо вдосконалення

³⁵⁷ Комаров А.А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет : дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.А. Комаров. – С., 2011. – 262 с., с. 3.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

законодавства, спрямовані на усунення умов, які сприяють злочинній діяльності з використання криптовалюти.

Наступним питанням, яке цікавить нас у межах дослідження, – це питання визнання інформації предметом злочинів проти власності³⁵⁸. Аналіз спеціальної літератури показав, що сьогодні серед вчених немає єдиного підходу у вирішенні питання щодо визнання інформації³⁵⁹ предметом злочинів проти власності³⁶⁰. Проте, на нашу думку, «інформацію» доцільно визнати предметом злочинів проти власності, адже їй властиві всі ознаки такого предмета, вироблені кримінально-правовою доктриною. Так, визначальним чинником має бути фізична ознака предмета злочину. Тобто інформація як предмет злочинів проти власності охоплюється поняттям «майно» тільки у тому випадку, якщо вона розміщена на матеріальному та електронному носіїві³⁶¹, що засвідчує право на майно. Інформація, пов'язана з матеріальним або електронним носієм, утворює з ним неподільне ціле, у зв'язку з чим має певну форму і зміст.

«Інформація» може виступати як знаряддям, так і предметом злочинів проти власності. Знаряддям вчинення злочину вона може бути в тому разі, коли злочинець використовує її під час вчинення посягання для досягнення конкретної мети – незаконного заволодіння певними матеріальними цінностями.

³⁵⁸ Дорохіна Ю.А. Предмет злочинів проти власності: окремі аспекти / Ю.А. Дорохіна // Юридична наука. – 2015. – № 9. – С. 99–104.

³⁵⁹ Семилетов С.И. Информация как особый нематериальный объект права / С.И. Семилетов // Государство и право, 2000. – № 5. – 71 с. ; Копылков В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2003. – 512 с.

³⁶⁰ Мазуренко Е.А. Объект и предмет уголовно-правовой охраны против собственности [Электронный ресурс] : дис. ... на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.А. Мазуренко. – М. : РГБ, 2003. – 181 с. ; Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Смаглюк. – Київ, 2004. – 20 с.

³⁶¹ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 31 травня 2005 р. № 2599-IV // Відомості Верховної Ради, 2005. – № 29. – Ст. 157.

Як предмет аналізованих злочинів інформація може виступати у формі документа, що засвідчує право на майно³⁶². Документ повинен мати відповідні реквізити та фіксуватися на певному матеріальному носіїві. При цьому вартість такого предмета слід вираховувати не за ціною матеріального носія, а з огляду на цінність інформації³⁶³.

На підставі дослідження нормативно-правових актів³⁶⁴, узагальнення судової практики Верховного Суду України «Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України»³⁶⁵ та спеціальної літератури³⁶⁶, а також виходячи з положень розділу VI КК України предметом злочинів проти власності можуть бути визнані: а) цінні папери (акції; облигації підприємств, облигації місцевих позик, державні облигації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облигації, сертифікати фондів операцій з нерухомістю (ФОН), інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати; векселі, приватизаційні цінні папери, похідні цінні папери, товаророзпорядчі цінні папери); б) деривативи (ф'ючерсний контракт, форвардний контракт, опціон); в) платіжні

³⁶² Андрушко П.П. Документи, як предмет злочинів, склади яких передбачені статтями 357, 358, 366 КК України / П.П. Андрушко ; відп. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін // Альманах кримінального права : збірник статей [Вип. 1]. – Київ : Правова єдність, 2009. – 424 с.

³⁶³ Швець А.Ю. Інформація як предмет злочинів проти власності / А.Ю. Швець // Наук. журнал «Право і суспільство», 2010. – № 5. – С. 155–160.

³⁶⁴ Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 31. – Ст. 268. ; Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28 груд. 1994 р. № 334/94-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1995. – № 4. – Ст. 28 ; Про платіжні системи та переказ грошей в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 29. – Ст. 137.

³⁶⁵ Узагальнення судової практики «Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

³⁶⁶ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 20 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

інструменти (акредитив, меморіальний ордер, платіжне доручення, платіжна вимога-доручення, платіжна вимоги, розрахунковий чек); г) розписка; д) довіреність; е) заповіт; є) свідоцтво (про право на спадщину тощо); ж) договір.

Наступним важливим для нашого дослідження питанням є віднесення електричної чи теплової енергії до предмета злочинів проти власності³⁶⁷. Слід зазначити, що у кримінально-правовій літературі немає єдності у підході щодо визнання предметом злочинів проти власності «електричної та теплової енергії». Ряд вчених вказують, що електрична, газова, тепла та інші види енергії не є предметом викрадення у зв'язку з відсутністю фізичної ознаки предмета злочину³⁶⁸, та пропонують виключити ст. 188-1 з КК України. Проте існує й протилежна точка зору, згідно з якою електроенергія, газ та тепла енергія можуть характеризуватися саме з фізичного боку – по-перше, вони є матеріальними, існують у відповідних зовнішніх формах, визнаються рухомим майном; по-друге, вони фізично відчуюються людиною³⁶⁹. Інші вчені займають компромісну позицію та вказують на те, що енергію доцільно відносити до неуречевленого майна та розглядати як предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою³⁷⁰.

³⁶⁷ Дорохіна Ю.А. Характеристика предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2014. – № 28. – С. 17–20.

³⁶⁸ Волженкин Б.В. Мошенничество: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – 67 с. ; Лопашенко Н.А. Преступление против собственности : теоретико-прикладные исследования / Н.А. Лопашенко. – М. : Лекс Эст, 2005. – 408 с.

³⁶⁹ Филаненко А.Ю. Уголовная ответственность за хищение чужого имущества по уголовному законодательству Российской Федерации : монография / А.Ю. Филаненко. – Ч. : Фрегат, 2006. – 335 с., с. 33 ; Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.В. Вишнякова. – М. : РГБ, 2003. – 213 с., с. 8–9.

³⁷⁰ Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою : монографія / Н.О. Антонюк. – Львів : ПАІС, 2008. – 216 с.

Найбільш обґрунтованою, з нашої точки зору, є позиція тих вчених³⁷¹, які зазначають, що електрична та теплова енергія є товарною продукцією, що в свою чергу характеризує її як матеріальну цінність; їй притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності. Так, фізичні ознаки характеризуються можливістю сприймати такий предмет органами чуття, вимірювати спеціальними технічними засобами, тобто такий предмет можна вилучити, привласнити, спожити тощо. Щодо соціально-економічної складової, то енергія (електрична та теплова) має певну мінову і споживчу вартість, а з точки зору юридичної ознаки – енергія є чужим для винного майном.

Друга ознака – економічна, згідно з якою предметом злочинів проти власності може бути не будь-яка річ, а лише та, яка має матеріальну цінність. Така річ повинна мати мінову та споживчу вартість.

Унаслідок того, що підприємства, будівлі, земельні ділянки тощо за законодавством можуть належати особі на праві власності та мати матеріальну цінність (у них вкладено людську працю), можна стверджувати, що предметом злочинів проти власності може бути не тільки рухоме, а і нерухоме майно.

Згідно з положеннями цивільного законодавства до нерухомого майна (ст. 181 ЦК України) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації. З огляду на викладене слід зупинитися на одному з найважливіших об'єктів нерухомого майна – земельній ділянці.

Земля як природне багатство сьогодні визнана предметом правочинів нарівні з іншими товарами. Проте унікальність

³⁷¹ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець ; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 20 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

цього «товару» полягає в її багатofункціональності: вона виступає, по-перше, як складова навколишнього природного середовища, а по-друге – як нерухоме майно, яке залучене до цивільного обороту та має певну, а іноді й дуже значну ринкову вартість. Зазначені аспекти в сукупності обумовлюють складний і поліінструментальний характер правового регулювання земельних відносин. На сучасному етапі можна говорити про сформований комплексний механізм такого правового регулювання, який умовно можна поділити на два блоки. Перший включає норми, які регламентують порядок та умови регулювання земельних відносин, наприклад у сфері охорони навколишнього середовища, господарського використання земель, цивільного обороту земельних ділянок тощо. Другий блок становлять норми, що спрямовані на охорону таких відносини, насамперед кримінально-правовими засобами.

Поліваріантність правового регулювання земельних відносин означає наявність широкого кола правових інструментів, за допомогою яких ці відносини впорядковуються і знаходяться в такому стані, який відповідає потребам суспільства. Разом з тим, навіть детальна і бездоганна правова регламентація операцій із землею не може гарантувати як захист земель від злочинних посягань, так і захист прав фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з таким видом нерухомого майна, як земельна ділянка.

Проведений аналіз практики показав, що найбільшу небезпеку становлять злочини, пов'язані з порушенням умов щодо виконання правочинів або реєстрацією права власності на землю. Результати проведених досліджень свідчать, що для ринку земель в Україні найбільшу загрозу також становлять злочини, що вчиняються в сфері службової діяльності³⁷². У середньому відсоток таких злочинів у структурі злочинності

³⁷² Ізовіта А.М. Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія»; «Кримінально-виконавче право» / А.М. Ізовіта ; МОН України, Нац. ун-т «Одеська юридична акад.». – Одеса, 2014. – 20 с.

на ринку земель коливається від 58% до 65%. На підставі цього окремі дослідники обґрунтовують необхідність встановлення кримінальної відповідальності за користування самовільно зайнятою земельною ділянкою чи об'єктом будівництва, побудованим на самовільно зайнятій земельній ділянці, окреслення кваліфікуючих ознак за ці діяння, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища³⁷³. Виходячи з цього можна дійти висновку, що злочини у сфері земельних відносин несуть не тільки високу небезпеку, а й є доволі різнорідними. Саме тому особливої актуальності набувають розробка нових і підвищення ефективності передбачених чинним законодавством засобів кримінально-правової охорони відносин власності у сфері обороту земель.

Сьогодні численні прецеденти порушень в сфері обороту земель обумовлені рівнем правосвідомості, притаманним для сучасного суспільства, та особливими ринковими властивостями земельних ділянок (стабільно високою їх вартістю, родючістю, можливістю зведення об'єктів нерухомості житлового та промислового призначення, ведення господарської діяльності тощо). У вузькому розумінні, їх суспільна небезпека полягає в порушенні правового порядку здійснення операцій з землею, а також законних прав власників, інших володільців або користувачів земельних ділянок. У широкому розумінні, такі порушення можуть завдавати істотної економічної та екологічної шкоди, підривати авторитет держави тощо. Таким чином, як найважливіший елемент ринкової інфраструктури відносини власності у сфері обороту земель забезпечують оптимальне, тобто засноване на чинних правових нормах, функціонування всього господарського комплексу країни, а тому потребують надійного та ефективного захисту від злочинних посягань.

³⁷³ Чепка О.В. Заходи щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pis/2010_2/Чепка.pdf

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Проблема визнання землі предметом злочинів проти власності має давню історію і залишається досі остаточно невирішеною у політико-правовому полі. Проте слід зазначити, що доказом такого визнання є встановлення кримінальної відповідальності за незаконне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України). Слід вказати, що з усієї кількості виявлених порушень, які кваліфікуються як самовільне зайняття земель, 20–25% стосується категорії захоплення землі як власності (державної, комунальної, приватної), у решті випадків – це фактичне використання земель без правостановлювальних документів або з порушенням порядку надання земельної ділянки. Сьогодні найбільша площа самовільно зайнятих земельних ділянок припадає на землі сільськогосподарського призначення (63%).

Необхідно зазначити, що у земельному законодавстві до 2008 р. самовільне зайняття земельної ділянки пов'язувалось із будь-якими діями особи, які свідчили про фактичне використання ненаданої їй земельної ділянки чи намір застосувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації. Проте внесені до Земельного кодексу (ЗК) України зміни щодо моменту виникнення прав на земельну ділянку зумовили трансформацію характерних ознак самовільного зайняття земельної ділянки.

Незважаючи на визначену позицію законодавця щодо такого особливого об'єкта захисту, як земля, сьогодні серед науковців не вщухають спори щодо визнання її предметом злочинів проти власності. Зокрема, у сучасній юридичній літературі сформовано кілька підходів щодо вирішення питання про можливість визнання землі предметом злочинів проти власності³⁷⁴. Так, деякі науковці, ґрунтуючись на традиційному

³⁷⁴ Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Р.О. Мовчан ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2009. – 20 с. ; Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011 – 20 с., с. 13.

розумінні викрадення як переміщення майна з одного місця до іншого, з метою подальшого розпорядження останнім виключають можливість визнання землі предметом викрадень та інших злочинів проти власності. Окремі вчені є прибічниками протилежного підходу, який ґрунтується на законодавчому визнанні землі власністю, та наполягають на можливості визнання її предметом більшості злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України. Так, «нерухомість» земельної ділянки, на думку науковців, не є перепорою для її викрадення³⁷⁵. Проте існує і третій підхід³⁷⁶, згідно з яким земля (у зв'язку з тим, що вона є нерухомим майном та потребує обов'язкового юридичного оформлення) може бути визнана предметом виключно тих злочинних посягань, які допускають можливість заволодіння правом на майно (шахрайства та вимагання).

Цілком очевидно, що фізично перемістити нерухому річ неможливо без зміни її властивостей. Хоча у випадках, коли певні об'єкти нерухомості складаються із різних конструктивних елементів, які у своїй сукупності утворюють нерухоме майно, фізично перемістити таке майно можливо тільки у випадку зміни його властивостей (наприклад, розібрати будівлю або паркан на цеглини, демонтувати огорожу, електричну опору тощо) або його пошкодження. Проте, по-перше, у такому випадку вилучається не сам нерухомий об'єкт, а тільки його складові матеріали, які є рухомим майном. По-друге, багато об'єктів нерухомості належать до категорії неподільних речей, а тому при їх розподілі, відокремленні або переміщенні вони втрачають своє господарське призначення або суттєво втрачають свою цінність (вести мову про відокремлення

³⁷⁵ Хабаров А.В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Хабаров. – Екатеринбург, 1999 ; Скляр С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества / С. Скляр // Российская юстиция. – 2001. – № 6.

³⁷⁶ Кундеус В.Г. Рухоме та нерухоме майно як предмет злочинів проти власності / В.Г. Кундеус // Вісник НУВС. Вип. 30. – 2005. ; Олійник В.П. Земля як предмет злочинів проти власності [Електронний ресурс] / В.П. Олійник. – Режим доступу : [file:///C:/Users/SZ740/Downloads/29699%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/SZ740/Downloads/29699%20(1).pdf)

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

земельної ділянки від природи і землі загалом можна лише умовно).

За ст. 79 ЗК України земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. У ст. 1 Закону України від 11 грудня 2003 р. «Про оцінку земель» вказано, що земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Дещо вужче поняття аналізованої категорії міститься у Податковому кодексі (ПК) України, згідно з п. 14.1.74 якого земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами та певним місцем розташування, цільовим (господарським призначенням) та з визначеними щодо неї правами. У зв'язку з викладеним слід звернути особливу увагу на те, що у випадку посягання, передбаченого ст. 197-1 КК України, можна вести мову про посягання на право власності на земельну ділянку, а не на право власності на землю, оскільки суб'єкти права власності можуть реалізувати право власності на землю лише через право власності на земельну ділянку.

Відповідно до ст. 13 Конституції України та ч. 1 ст. 148 Господарського кодексу (ГК) України аналізована категорія виступає як природний ресурс. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови ресурсом названі «запаси чого-небудь, які можна використовувати в разі потреби»³⁷⁷. Природні ресурси – це частина всієї сукупності умов існування людства та найважливіші компоненти навколишнього середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для цілей задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства³⁷⁸. Отже, поняття земельної ділянки у законодавстві України визначається досить неоднорідно.

³⁷⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с., с. 1027.

³⁷⁸ Большая Советская Энциклопедия : [в 30-ти т.] // гл. ред. А.М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1975. – Т. 20. – 1975. – 608 с., с. 593.

Водночас необхідно зазначити, що серед предметів аналізованих злочинів безпосередньо закріплені у ст. 197-1 КК України: земельна ділянка (ч. 1 та ч. 2 ст. 197-1 КК України), земельні ділянки особливо цінних земель (перелік особливо цінних земель визначений у ст. 150 ЗК України), земель в охоронних зонах (ч. 1 ст. 112 ЗК України), зонах санітарної охорони (ч. 1 ст. 113 ЗК України), санітарно-захисних зонах (ч. 1 ст. 114 ЗК України) чи зонах особливого режиму використання земель (ч. 2 ст. 197-1 КК України), будівлі та споруди на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 1 ст. 115 ЗК України; ч. 3 та ч. 4 ст. 197-1 КК України). Також предметом аналізованого злочину можуть виступати земельна ділянка водного об'єкта, яка знаходиться в охоронній зоні, та будівлі, які самовільно збудовані на самовільно зайнятій земельній ділянці³⁷⁹. Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України, є земельна ділянка будь-якої категорії земель, перелік яких закріплено ст. 19 ЗК України.

Висвітлені категорії земель в силу свого особливого правового статусу мають певні обмеження щодо володіння, користування та розпорядження відповідними земельними ділянками. У зв'язку з викладеним необхідно вказати, що предмети, які обмежені у цивільному обороті, в тому разі, коли вони стають предметом злочинів проти власності, здатні змінювати кваліфікацію протиправного посягання. Так, згідно з п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів (наприклад, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, радіоактивні матеріали тощо) відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини КК України, то такі діяння мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними

³⁷⁹ Вирок Хустського районного суду Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13354225>

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

статтями розділу VI Особливої частини КК України не потребують. Так, не є предметом злочинів проти власності вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали (ст.ст. 262–267 КК України); наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори (ст. 312 КК України); військове майно (ст.ст. 410, 411 КК України) та інші, які внаслідок своїх особливих небезпечних властивостей віднесено до інших розділів КК України. На підставі наведеного доречно вести мову про віднесення землі до такого особливого предмету злочинного посягання.

З огляду на це доцільно вказати, що у сучасний період економічних негараздів якість та стан дотримання законодавства, яке покликане забезпечити надійний захист прав на землю від злочинних посягань, потребує перегляду та вдосконалення. Зокрема, самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво – це два самостійні злочини, різні за характером кримінально-правові діяння, які об'єднані в одній статті КК України³⁸⁰, хоча не виключено, що самовільне зайняття земельної ділянки може бути поєднане з подальшим будівництвом на ній. У більшості випадків ці дії між собою не пов'язані (самовільне зайняття земельної ділянки не завжди передбачає будівництво на ній, а самовільне будівництво може здійснюватися на ділянці, отриманій на законних підставах). При самовільному зайнятті земельної ділянки порушуються права власника ділянки (а саме – право користування), а при самовільному будівництві – лише встановлений державою порядок забудови. На підставі вищенаведеного доречно запропонувати віднести кваліфіковані склади, спрямовані на зайняття земельної ділянки, до розділу VIII Особливої частини КК України, а склади, спрямовані на порушення порядку забудови, – до розділу VII Особливої частини КК України, доповнивши їх відповідними нормами.

³⁸⁰ Шульга А.М. Некоторые аспекты уголовной ответственности за самовольный захват земли / А.М. Шульга // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – Ч. 3. – С. 70–73., с. 73.

Наступним особливим об'єктом цивільних прав є тварини, які можуть бути визнані предметом злочину проти власності на підставі того, що на них поширюється правовий режим речі (ст. 180 ЦК України), так само, як і складні, неподільні речі; речі, визначені індивідуальними або родовими ознаками, головна річ і приналежність тощо. Саме такий підхід існує ще за часів римського права, де річ тлумачили як певну частину природи, що є якоюсь цінністю для її власника (володільця). Ця частина природи могла бути ізольована від природи (раб, тварина, будинок), а могла бути і невіддільною від неї (земля, вода, ліс); не мало значення й те, чи жива ця природа, чи нежива. З точки зору римського права, речами визнавалося все, що оточувало людину, було об'єктом речового права і мало певну вартість.

Сьогодні такий підхід переглядається теорією та практикою окремих зарубіжних країн. Зокрема, 15 жовтня 1978 р. в штаб-квартирі ЮНЕСКО була зачитана перша в історії Всесвітньої декларація прав тварин, у преамбулі якої закріплено, що «співіснування видів передбачає визнання людським видом права іншого виду на життя». Так само, Цивільним кодексом Азербайджану передбачено, що «рослини і тварини не є річчю», у Конституції Німеччини в 2002 р. з'явилася поправка до статті, в якій зазначено, що держава захищає природні основи життя «і тварин». Після громадських дебатів й у Швейцарії 1 вересня 2008 р. набув чинності закон про права тварин, яким тварини наділяються правами, а «адвокат тварин» контролює дотримання цих прав власниками тварини. Так, нормами цього закону закріплюються інтереси домашніх тварин, зокрема під час судових розглядів при поділі майна між подружжям суд має право віддати тварину тому з подружжя, у кого воно буде почуватися в максимально благополучних та безпечних умовах. Відомий випадок, коли під час шлюбборозлучного процесу суддя міста Аліканте (Іспанія) винесла вердикт, в якому собака названа членом сім'ї³⁸¹.

³⁸¹ Чи мають тварини права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://schoolbylife.ru/tvarini/48657-chi-majut-tvarini-prava.html>

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Тварини сьогодні визнані спадкоємцями, хоча вперше тварини стали отримувати від своїх господарів спадщину ще наприкінці XIX століття. Першою такою твариною була собака на прізвисько Сірко, якій російська купчиха Марія Леонтьєва з Углича заповіла більше ста тисяч рублів у вигляді золота та нерухомості. Так само, за заповітом французького аристократа де Жуара датський дог Тигра успадкував 150 000 франків, а майно кардинала Ришельє відійшло його чотирнадцяти котам. Навіть Фредді Меркьюрі, який прославився як лідер групи «Queen», залишив спадщину своїм домашнім улюбленцям. Сьогодні навіть сформовано список найбагатших тварин, які отримали свій капітал шляхом успадкування від своїх господарів. Свого часу Махатма Ганді вказував, що про цивілізацію можна судити по тому, як вона поводить себе зі своїми тваринами. Допомогати тваринам так само важливо, як і допомагати людям, їх страждання взаємопов'язані, тому і потреби людей і тварин повинні розглядатися на рівних. Сьогодні, наприклад, дельфіни в Індії офіційно визнані особистостями³⁸².

Чинний ЦК України розглядає тварин як особливий об'єкт цивільних прав (винятком є тварини, занесені до Червоної книги України, які можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом). Проте можливо з часом розвиток суспільних відносин у нашій державі призведе до зміни визначеної сучасним законодавцем позиції, як це було за часів, коли визначалося, що «з точки зору цивільного права раби вважаються ніким» (Ульпіан (Д. 50.17.32), а «вищий правовий поділ суб'єктів полягає в тому, що всі люди вільні або раби») (Гай (Д. 1.53)³⁸³.

³⁸² Индийские дельфинарии закрыты. У дельфинов теперь особое права! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mur.tv/2016/03/31>

³⁸³ Дорохіна Ю.А. Щодо розуміння предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Інтернет-конференція: «Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі» присвячена пам'яті видатного українського криміналіста, професора Л.В. Багрій-Шахматова, (27 грудня 2013 року, м. Одеса) / Ю.А. Дорохіна [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://onua.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1885&Itemid=645&lang=ru, с. 198-201

Наступним питанням, щодо якого відсутній однозначний підхід вітчизняних учених, є визнання предметом злочинів проти власності так званих легітимаційних знаків – номерків, жетонів, талонів тощо, які дають право на отримання майна. Панівною у науковій літературі є думка про те, що їх (легітимаційні знаки) не можна визнати предметом злочинів проти власності. Зазначена позиція пояснюється тим, що заволодіння жетоном на отримання одягу у гардеробі не утворює складу злочину (за відсутності економічної ознаки предмету злочину). За наявності наміру щодо привласнення чужого одягу вчинене належить кваліфікувати як замах на злочин³⁸⁴. Доречно звернути увагу на дослідження, проведене Н.О. Антонюк, в якому на підставі економічної ознаки предмету злочину науковець доводить, що сьогодні існує два види легітимаційних знаків: 1) ті, які мають мінову та споживчу вартість і, відповідно, є предметом злочинів проти власності; 2) ті, які не мають мінової та споживчої вартості і не можуть бути предметом злочинів проти власності, а виступають виключно у ролі засобів вчинення злочинів³⁸⁵.

На нашу думку, легітимаційні знаки доречно розглядати як матеріальний об'єкт, який посвідчує право на одержання майна, кримінально-правова кваліфікація незаконного посягання на які залежить від об'єктивної сторони складу вчиненого злочину, а саме від того, чи є відповідний знак предметом чи способом вчинення злочину проти власності. Відштовхуючись саме від такої позиції, доречно вирішувати питання щодо економічної ознаки легітимаційних знаків як предмету злочинних посягань на власність.

Не можуть бути визнані предметом злочинів проти власності речі, які фактично втратили свою мінову або споживчу вартість. Наприклад, некондиційні, ті, що не відповідають

³⁸⁴ Векленко В.В. Кваліфікація хищення чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08: – Омск, 2001, 375 с. ; Дудоров О.О. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк ; за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка., 2001. – С. 432.

³⁸⁵ Антонюк Н.О. Правова природа легітимаційного знака / Н.О. Антонюк // Наук. вісник Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ. – 2010. – № 2, С. 278–285.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

стандартам, будівельні матеріали або їх відходи, які не можуть бути використані при зведенні певних об'єктів і які не становлять для їх власника економічної цінності. Залишення таких предметів за межами будівництва, без охорони, протягом тривалого часу також може бути ознаками того, що ці речі власникові не потрібні, а тому вони не будуть визнані предметом злочинів проти власності.

Ще однією зі складних та суттєвих проблем сучасного стану кримінально-караних діянь проти власності, яка потребує уваги з боку науки та законодавчого вирішення, є проблема незаконного заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами. Зазначений вид злочинних діянь посягає на нормальне функціонування не тільки банківської системи в частині здійснення банками кредитних операцій, а й є серйозною загрозою для страхового ринку. Так само реалії сьогодення демонструють численні випадки, коли шляхом обману родичі або навіть сторонні люди отримують соціальні виплати померлого громадянина, оскільки відповідні державні органи не повідомлені про смерть одержувача соціальних виплат. Тим самим завдаються збитки суб'єктам фінансових правовідносин.

До злочинів, що спрямовані на незаконне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, доречно віднести: шахрайство (ст. 190 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); шахрайство с фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

Характер дій при незаконному заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами свідчить про різноманітність форм злочинного посягання на чужу власність, що дозволяє відмежовувати цей злочин як від інших злочинів проти власності, так і від злочинів у сфері здійснення господарської діяльності та суміжних з ними злочинів.

Тому постає необхідність у дослідженні питання, яким чином цей вид злочинних діянь виявляється у процесі посягання на кредитні, страхові та інші фінансові правовідносини,

а також у виокремленні ряду особливостей прояву такого суспільно небезпечного діяння для того, щоб зменшити ймовірність ототожнення з іншими складами злочинів.

Ми вже обґрунтовували свою позицію щодо того, що заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою не може розглядатися як злочин проти власності. Діяння, передбачене ст. 192 КК України, за своєю юридичною природою, доречно віднести до розділу VII КК України. Утім, незважаючи на викладене, зазначимо, що ст. 192 КК України не охоплює злочинні дії, спрямовані на незаконне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами. Різний у цих злочинів не тільки об'єкт, а і предмет: при незаконному заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами це – майно; у злочинному заподіянні майнової шкоди це – послуга фінансово-кредитної установи, яку намагається отримати винний безоплатно або з частковою оплатою.

Зокрема, ст. 190 КК України визначає звичайне загальнокримінальне шахрайство. Кваліфікованими та особливо кваліфікованими видами злочину є шахрайство: 1) вчинене повторно або 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 190 КК України), або 3) у великих розмірах, або 4) шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України), або 5) в особливо великих розмірах, або 6) організованою групою (ч. 4 ст. 190 КК України); 7) таке, що заподіяло значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 190 КК України). Водночас ст. 222 КК України визначає спеціальне шахрайство, а саме шахрайство з фінансовими ресурсами, під яким закон розуміє надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.

Відповідно до ст. 190 КК України шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або набуття права на

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

майно шляхом обману чи зловживання довірою. У зв'язку з цим в п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» вказується: «Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовується винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на майно. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на майно».

Зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав в склад злочину «Шахрайство з фінансовими ресурсами», є значно вужчим, ніж зміст шахрайства як форми заволодіння чужим майном (ст. 190 КК України)³⁸⁶. Основними критеріями розмежування злочинів, передбачених ст.ст. 222 і 190 КК України, є спрямованість умислу та момент його виникнення. У разі шахрайства з фінансовими ресурсами умисел винного спрямований на тимчасове отримання кредитних коштів з наступним, можливо несвоєчасним, їх поверненням. У разі шахрайства винна особа укладає кредитний договір лише для того, щоб приховати злочинний характер своїх дій, спрямованих на безоплатне заволодіння назавжди чужим майном. Крім того, шахрайство у контексті ст. 222 КК України є значно вужчим поняттям і за формою. Ця стаття передбачає відповідальність тільки за надання завідомо неправдивої інформації, що є, по суті, лише окремим різновидом обману.

На відміну від складу злочину, встановленого ст. 190 КК України, склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, є усіченим. Для закінченого складу злочину, передбаченого ст. 190 КК України, потрібне заволодіння майном, а закінченим склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, буде у разі надання завідомо неправдивої інформації. На нашу думку,

³⁸⁶ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар : в 2-х то. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. – С. 215–216.

в аспекті вдосконалення кримінального закону не було б помилкою, якщо б момент закінчення злочину було перенесено і на момент фактичного одержання певних фінансових ресурсів.

Потрібно також зазначити, що до переліку визначених ст. 222 КК України фінансових установ не входять страхові компанії та інші організації – страховики. Крім того, наприклад, у випадку застосування положень про цивільно-правову відповідальність автовласників страховики виступають не в ролі кредитора, а навпаки – в ролі дебітора, а це свідчить про неможливість застосування приписів ст. 222 КК України до випадків неправомірного отримання страхувальниками страхового відшкодування. Викладене обумовлює необхідність захисту відносин власності у сфері страхування.

КК України такі посягання не виділено в окрему групу, відсутні як термін «шахрайство у сфері страхування», так і норми, які ставили би цьому злочину жорсткі правові бар'єри. В юридичній літературі зазначене поняття розуміється неоднозначно³⁸⁷. Окремі вчені відносять до шахрайства у сфері страхування всі види протиправних діянь у сфері страхування незалежно від їх суб'єктів, наявності складу злочину тощо³⁸⁸. Такий підхід є не достатньо обґрунтованим у кримінально-правовому аспекті. Вбачається неможливим перерахувати в одному визначенні всі способи вчинення шахрайства у сфері страхування.

Деякі науковці під шахрайством у сфері страхування розуміють умисний злочин, спрямований на обман страхової компанії, що вчиняється страхувальником з метою незаконного збагачення за рахунок страховика шляхом перекручення інформації про об'єкт страхування, інсценування страхового випадку, штучного збільшення суми страхового відшкодування,

³⁸⁷ Іщук І.В. Проблеми визначення поняття «страхове шахрайство» у юридичній науці / І.В. Іщук // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : тези доп. міжвід. наук-практ. конф., Київ, 7 листоп. 2008 р. – Київ, 2008 – С. 61–63, с. 61.

³⁸⁸ Митрохин В.К. Внимание! Страхование мошенничество / В.К. Митрохин. – М., 1995. – 92 с., с. 6–7.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

а також вчинення інших протиправних дій³⁸⁹. У спеціальній літературі можна знайти і третій підхід, за яким до шахрайства у сфері страхування належить будь-яке шахрайство, що стосується страхового бізнесу³⁹⁰. На нашу думку, такий підхід є не зовсім коректним, тому що може охоплювати не тільки страхові правовідносини.

В цілому шахрайство у сфері страхування посягає на власність незалежно від форм власності. У зв'язку з цим об'єктом шахрайства в сфері страхування є суспільні відносини, які пов'язані з укладанням договору страхування та виконанням страхових зобов'язань, зокрема виплатою страхового відшкодування. Предметом злочинного посягання є майно у вигляді грошових коштів або право на майно.

Шахрайство у сфері страхування має всі ознаки розкрадання майна страхової компанії або набуття права на це майно (оформлення документів для незаконного одержання страхової виплати) шляхом обману або зловживання довірою (умисного повідомлення завідомо неправдивої інформації з метою одержання матеріальної або іншої особистої вигоди), що може виражатись як в активних діях (інсценування чи провокація страхового випадку), так і в бездіяльності (приховування інформації, що має істотне значення для укладання договору) для отримання матеріальної вигоди (виключно з корисливим мотивом).

Вітчизняні економісти вказують, що сьогодні «шахрайство у сфері страхування» на страховому ринку відіграє суттєву роль, спричиняючи значних втрат як конкретних приватних страхувальників, так і держави в цілому. Виплати за випадками, які мають ознаки шахрайських, становлять до 10–15% загальних розмірів страхових відшкодувань³⁹¹.

³⁸⁹ Жилкина М.С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М.С. Жилкина. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 192 с., с. 4–5.

³⁹⁰ Алгазин А.И. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним : учеб.-практ. пособие / А.И. Алгазин, Н.Ф. Галагуза, В.Д. Ларичев. – М. : Дело, 2003. – 512 с., с. 57 – 60.

³⁹¹ Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення / В.Л. Пластун // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. Вип. 254 : в 6 т. – Т. II. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 477–488.

З огляду на те, що українське кримінальне законодавство окремо не виділяє такий склад злочину, як «шахрайство у сфері страхування», обмани щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що призвели до протиправного заволодіння чужим майном, а також злочини псевдостраховиків кваліфікуються як звичайне шахрайство (ст. 190 КК України). Підставою викладеного є те, що ані вітчизняне законодавство, ані юридична практика так і не виробили єдиного підходу до визначення поняття і правового змісту такого суспільно небезпечного злочинного діяння, як шахрайство у сфері страхування.

Проведений аналіз джерел зарубіжних країн³⁹², які вже накопичили значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у сфері страхування, дає підстави дійти висновку щодо доцільності закріплення окремого самостійного складу злочину у розділі VI Особливої частини КК України, визначивши «шахрайство у сфері страхування» як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, спрямовану на отримання суб'єктом страхових правовідносин страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою.

Підсумовуючи, зазначимо, що окремі положення чинного кримінального закону сформульовані без урахування загальних принципів криміналізації діяння, які розроблені наукою кримінального права. Таке становище можна пояснити стрімким, а в окремих випадках – явно поспішним і недостатньо продуманим прийняттям окремих норм, що неминуче тягне їх суперечливість системі чинного кримінального законодавства. Викладене у свою чергу призводить до зниження ефективності застосування закону, труднощів у правозастосовній практиці.

³⁹² Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. А.В. Серебрянниковой. – М., 2001. – 287 с., с. 89 ; Уголовный кодекс Голландии / под ред. Б.В. Волженкина ; пер. с англ. И.В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с., с. 395 ; Уголовный кодекс Польши / науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова ; вступ. статья доц. А.И. Лукашова, проф. Э.А. Саркисовой ; пер. с польского Д.А. Барилевич. – СПб., 2001. – 346 с., с. 180; Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2004. – 120 p. – P. 5.

Подолання негативних тенденцій як в кредитно-фінансовій системі держави, так й у сфері страхування можливо тільки за допомогою системи заходів, які мають охоплювати всі зазначені сторони суспільного життя. Правові гарантії захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися у цих сферах, економічні інтереси таких суб'єктів вимагають встановлення обґрунтованих та адекватних заходів відповідальності за незаконне заволодіння майном внаслідок шахрайських дій з фінансовими ресурсами. Вирішити окреслені проблем можливо, додавши до розділу VI Особливої частини КК України норму такого змісту:

«Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами

1. Заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону або договору страхувальнику або іншій особі з метою повернення їх на свою користь або на користь третіх осіб...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб...

3. Ті самі дії, вчинені у великих розмірах або шляхом зловживання особою службовим становищем...

4. Ті самі дії, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою».

Наступною ознакою предмету злочинів проти власності є юридична – річ має бути чужою для винного. Тлумачення норм КК України вказує, що під поняттям «чуже майно» розуміється майно, яке не перебуває у власності чи законному володінні винного³⁹³. Таким чином, чуже майно є об'єктом права власності, й відповідальність за посягання на нього настає однаково, незалежно від його форми.

³⁹³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Канон; А.С.К., 2002. – 1104 с., с. 444.

Проте окремими науковцями обґрунтовується думка про те, що майно (реч) може бути чужим і для потерпілого. Традиційно вважається, що, на відміну від чужого, майно буде своїм, якщо воно знаходиться у власності або в законному володінні особи. Проте В.В. Векленко вважає, що окремі предмети можуть бути визнані для особи своїми, навіть якщо не знаходяться у законному володінні – наприклад, фальсифікований або заборонений до виробництва товар. В цьому випадку володілець таких речей не є їх власником, але це майно є для нього своїм. У зв'язку з цим фактично зникає межа між своїм і чужим, хоча останнє повинне мати явні відмінні риси. Чуже майно – це такі речі, які не лише не належать винному, а й ті, до яких останній ставиться як стороння особа. Інакше кажучи, чуже майно – це майно, яким особа не має права розпоряджатися. При цьому не має значення те, чи відомий його власник винному, чи є він взагалі – важливо, що особа, доки вона не отримала або не набула права на розпорядження речами, не може вважати таке майно своїм³⁹⁴.

Витоки обговорення цієї проблематики можна знайти ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., де були визначені формальні ознаки майнових злочинів. Крадіжка визначалася як «всякое... но в тайне... похищение чужих вещей, денег, иного движимого имущества» (ст. 1644). Грабіж – «всякое у кого-либо отнятие принадлежащего ему или же находящегося у него имущества...» (ст. 1637). Схоже формулювання містилося і у визначенні розбою (ст. 1627). Зокрема, ці дефініції дозволяли вченим XIX століття стверджувати, що у разі вчинення злочину проти власності викрадене майно має бути чужим для злочинця, знаходитися в чужому володінні; чуже володіння при викраденні передбачає таке фактичне володіння або тримання речі³⁹⁵. Підтвердження викладеного можна знайти й у роз'ясненні

³⁹⁴ Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Векленко. – Омск, 2001. – 375 с., с. 123–124.

³⁹⁵ Елисеев С. Хищение похищенного: проблемы квалификации / С. Елисеев // Уголовное право. – 2008. – № 1. – С. 45–49.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Касаційного департаменту з кримінальних справ Урядового сенату Російської імперії 1881 р., де було зазначено: «Для наказуемости кражи необходимо лишь, чтобы похищаемое посредством кражи имущество было по отношению к похитителю чужим, при этом совершенно безразлично, каким путем имущество это дошло в руки лица, у которого оно похищено, так как всякое, даже и незаконное, владение охраняется от насилия самоуправства»³⁹⁶.

Зазначену позицію поділяли і провідні юристи того часу (М.С. Таганцев, О.О. Жижиленко, І.Я. Фойницький) вказуючи, що поняття крадіжки «сводится к посягательству против фактического держателя вещи, совершенно независимо от прав, ему по отношению к данной вещи принадлежащих; будет ли то собственник, арендатор или даже недобросовестный владелец – безразлично; похитить имущество можно даже у вора»³⁹⁷ та «... похищение похищенного имущества есть все же похищение, так как для второго похитителя это имущество, несомненно, является чужим, раз оно находится в фактическом обладании другого лица»³⁹⁸. Вони вважали, що злочин проти власності може бути спрямований не тільки проти власника речі, а і проти будь-якого «фактического держателя ее», незалежно від того, «имело ли такое обладание место по воле владельца юридического или против его воли»³⁹⁹.

У подальшому вчені⁴⁰⁰ та судова практика егалітарного періоду також підтримували сформований підхід⁴⁰¹. Так,

³⁹⁶ Волков Н.Т. Новое уголовное Уложение / Н.Т. Волков. – М., 1906. – С. 288.

³⁹⁷ Таганцев Н.С. Уложение 22 марта 1903 г. / Н.С. Таганцев. – СПб., 1904. – С. 854.

³⁹⁸ Жижиленко А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А. Жижиленко. – М., 1928. – С. 63–64.

³⁹⁹ Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная «Посягательства личные и имущественные» / И.Я. Фойницький. – Петроград, 1916. – С. 176.

⁴⁰⁰ Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 32 ; Анашкин Г. Уголовно-правовая охрана личной собственности граждан / Г. Анашкин, З. Вышинская // Советская юстиция. – 1987. – № 7. – С. 17, 19 ; Сергеева Т. Л. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в СССР / Т. Л. Сергеева. – М., 1954. – С. 16.

Г.А. Кригер, пропонуючи кваліфікувати як злочин проти власності крадіжку раніше викраденого майна, пояснював свою позицію тим, що воно «осложняет, если не полностью исключает возможность возвращения этого имущества, и тем самым ущерб социалистической собственности причиняется как бы совокупными действиями обоих правонарушителей»⁴⁰². Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 10 лютого 1944 р. було вказано: «...у діях засуджених містяться всі ознаки таємного розкрадання чужого майна: вони діяли таємно і, як вони самі визнали, спирт вони узяли з метою його привласнення. Зміст проблеми, таким чином, зводиться до питання про наявність третьої ознаки крадіжки, а саме вилучення майна з чужого володіння. Якщо вважати, що спирт вже було викрадено тими особами, які вивезли його на паровозі і заховали у вугілля поза територією заводу, то... засуджені вчинили крадіжку чужого майна, але в цьому випадку вже не майна заводу, а тих осіб, які його викрали із заводу»⁴⁰³.

Фактично так само обґрунтовують свою позицію і сучасні автори, які пропонують кваліфікувати як злочин проти власності розкрадання викраденого (А.Г. Безверхов, О.І. Бойцов, Г.В. Веріна, Г.Н. Борзенков)⁴⁰⁴. Окремі вчені стверджують, що у разі розкрадання раніше викраденого майна «кримінальний закон не забезпечує охорону незаконним інтересам власників, а забороняє здійснення суспільно небезпечних посягань на власність взагалі... Будь-яке розкрадання порушує майновий правопорядок (загальні для всіх принципи і правила поведінки

⁴⁰¹ Никифоров Б.С. Уголовно-правовая охрана личной собственности в СССР / Б.С. Никифоров. – М., 1954. – С. 22.

⁴⁰² Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М. : Юридическая литература, 1974. – 336 с., с. 47–48.

⁴⁰³ Елисеев С. Хищение похищенного: проблемы квалификации / С. Елисеев // Уголовное право. – 2008. – № 1. – С. 45–49.

⁴⁰⁴ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с., с. 197 ; Верина Г.В. Дифференция преступлений против собственности: Проблемы теории и практики / Г.В. Верина. – Саратов, 2003. – С. 101 ; Безверхов А.Г. Имущественные преступления : монография / А.Г. Безверхов. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2002. – 359 с., с. 110.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

у майновій сфері)»⁴⁰⁵. О.І. Бойцов вказує, що з точки зору кримінального права, у крадіжці раніше викраденого немає нічого парадоксального. І річ не лише в тому, – зазначає науковець, – що в цих випадках порушується право власності первинного власника майна. Викрадення майна у незаконного власника за своєю соціальною природою так само небезпечно для суспільства, воно порушує загальні умови функціонування відносин власності у суспільстві і призводить до паразитичного збагачення злочинця за рахунок інших осіб⁴⁰⁶.

Проте існує і протилежна точка зору, прихильники якої (Н.О. Лопашенко, З.О. Незнамова, М.В. Фролов, І.Я. Казаченко, С.А. Єлисеєв, С.І. Тихенко, А.О. Пінаєв) володільцем майна вважають виключно законного (титульного) власника⁴⁰⁷ та аргументують свою позицію так. Злочини проти власності включають два аспекти – соціально-економічний (фактичний) і юридичний⁴⁰⁸. З фактичного боку, злочин проти власності є діянням, яке порушує відносини належності об'єкта власності його власникові. Унаслідок злочину власник втрачає фактичне володіння своєю річчю і тим самим зазнає матеріальних (майнових) збитків, оскільки позбавляється можливості володіння, користування та розпорядження.

Юридична сторона цього злочину полягає у порушенні юридичного змісту відносин власності – суб'єктивного права власності. Злочин порушує це право як юридичне благо; у результаті вчинення злочину власник практично не може здійснювати свої права щодо майна, яке вийшло з його володіння. Звісно, право власності у потерпілого зберігається. Як власник він має право витребувати своє майно з чужого незаконного володіння, зажадати відшкодування заподіяної

⁴⁰⁵ Безверхов А.Г. Имущественные преступления : монография / А.Г. Безверхов. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2002. – 359 с., с. 111.

⁴⁰⁶ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с., с. 198.

⁴⁰⁷ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности : теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – 408 с., с. 45.

⁴⁰⁸ Елисеєв С. Хищение похищенного: проблемы квалификации / С. Елисеєв // Уголовное право. – 2008. – № 1. – С. 45–49.

йому шкоди. Проте не ідеться про будь-яку можливість реалізації права володіння, користування і розпорядження майном, яке незаконно «вийшло» з його володіння.

У зв'язку з цим, на думку ряду науковців⁴⁰⁹, розкрадання викраденого не утворює злочину проти власності, тому що воно не заподіює шкоди всій системі відносин, які утворюють об'єкт злочину проти власності. Зокрема, вторинне викрадення чужого майна не порушує суб'єктно-об'єктних відносин власності, оскільки його предметом є майно, яке вже вийшло з володіння законного (титульного) власника.

Розкрадення викраденого не порушує прав власника, оскільки він вже позбавлений можливості реально володіти річчю, як не порушує і суспільних відносин, які захищають відносини власності, до змісту яких входить «потреба держави наявними у неї засобами гарантувати безпеку відносин власності»⁴¹⁰. Прихильники цієї позиції вказують на те, що до засобів забезпечення безпеки відносин власності належить і кримінальний закон. Але останній, як відомо, покликаний захищати позитивні, соціально корисні суспільні відносини, охороняти права і законні інтереси суб'єктів цих відносин. Негативні соціальні відносини, протизаконні майнові інтереси він не охороняє і не повинен охороняти. Розкрадання викраденого не є злочином проти власності й тому, що загальні для всіх власників умови реалізації їх майнових прав, майновий правопорядок (загальні для всіх принципи і правила поведінки у майновій сфері), загальні умови функціонування відносин власності в суспільстві, які, на думку інших науковців (Г.Н. Борзенкова, А.Г. Безверхова, О.І. Бойцова), порушуються вторинним вилученням майна, знаходяться за рамками відносин власності як об'єкту кримінально-правової охорони. За рамками складів злочинів проти власності знаходиться і такий наслідок, як збагачення винного за рахунок інших осіб.

⁴⁰⁹ Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов / С.И. Тихенко. – Киев, 1959. – С. 64 ; Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А.А. Пинаев. – М., 1975. – С. 18.

⁴¹⁰ Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб., 2003. – С. 27.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Науковці наголошують, що йдеться про кримінально-правову оцінку дій особи, яка усвідомлює, що зазначене майно отримано злочинним шляхом. У ситуації, коли особа цієї обставини не усвідомлює, вчинене необхідно кваліфікувати як замах на злочин проти власності. Нам важко погодитися з наведеною позицією, тому що факт усвідомлення злочинцем ситуації, щодо якої саме власності спрямована його дія, на нашу думку, не є достатнім для кваліфікації злочинів проти власності. Найбільш обґрунтованою та слушною є точка зору тих науковців, які вважають, що викрадення винним чужого майна, яке до цього вже було викрадено іншою особою (крадіжка краденого), має кваліфікуватися як закінчений злочин проти власності.

Так само має бути кваліфіковано заволодіння забутою власником у відомому йому місці річчю, тому що винний не міг не розуміти, що власник може повернутися за нею. Підтримку наведеної позиції можна побачити у судовій практиці⁴¹¹. Так, вирок Віницького міського суду Віницької області від 26 грудня 2012 р. дії Л. було кваліфіковано за ч. 1 ст. 185 КК України. Л. визнано винним у тому, що він у комп'ютерному клубі таємно викрав мобільний телефон, який лежав на комп'ютерному столі і був випадково залишений попереднім відвідувачем К. Цей телефон він побачив, як тільки зайняв звільнене К. місце за комп'ютерним столом, непомітно приховав його у себе і до закінчення дозволеного часу користування комп'ютером залишив клуб. Зміст психічного ставлення злочинця до цього діяння необхідно розкрити через предмет і об'єктивну сторону злочину, тобто через його зовнішні ознаки.

Таким чином, проведений аналіз показав, що предметом крадіжки завжди є будь-яке чуже майно. Нерідко це майно може знаходитися на відкритій місцевості, у місцях загального користування чи перебувати в іншому доступному місці. Правовий режим такого майна не завжди означає, що воно є нічийним, таким, від якого власник відмовився чи втратив

⁴¹¹ Вирок Віницького міського суду [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.scourt.gov.ua/clients/vsu/.../5-2кc14.doc

з ним зв'язок. Про те що майно, доступ до якого був не ускладнений, має власника, що воно тимчасово з якихось причин опинилося поза увагою останнього, що власник фактично не втратив над ним контролю і завжди може його поновити, а також про те, що особа, яка виявляє таке майно й заволодіває ним, фактично викрадає його, можуть свідчити такі обставини: індивідуальні відмінні ознаки предмета майна (тип, вид, найменування, особливості тощо), з вигляду яких винна особа в змозі визначити власника майна; конкретна характеристика місця перебування майна на момент його виявлення, яка дає можливість визначити (побачити, виявити) межі приватності місця знаходження майна; зазвичай нетривалий час, упродовж якого у винної особи визріває і реалізується намір заволодіти майном; причини появи майна на місці виявлення, умови та обставини його перебування там, з яких можна визначити ознаки належності майна конкретній особі та простежити її зв'язок з ним.

У контексті конкретних обставин справи, наведеної у прикладі, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що незаконне таємне заволодіння майном, що фактично не вийшло з володіння власника або особи, якій було ввірене, але опинилося з будь-яких причин у неналежному місці, слід розцінювати не як привласнення знахідки, а як крадіжку чужого майна. Таку позицію поділяють й вчені, вказуючи, що подібні дії треба кваліфікувати як крадіжку за ст. 185 КК України. Крадіжкою також слід вважати привласнення чужого майна, яке було знайдено і привласнено винною особою внаслідок катастрофи літака або поїзда, автоаварії, землетрусу, повені тощо і знаходилося в певному місці надзвичайної пригоди⁴¹².

О.В. Чус наведені приклади поділяє на дві ситуації: 1) коли особа привласнює знайдене або таке, що випадково в неї опинилося, чуже майно, яке забуто власником у відомому

⁴¹² Панов М.І. Корисливі злочини проти власності не пов'язані з обертанням чужого майна на свою користь або користь інших осіб / М.І. Панов // Вибрані наукові праці з проблем правознавства : зб. наук. праць. – Київ : Ін Юре, 2010. – 812 с., с. 224.

йому місці. Такі дії винного за наявності інших обов'язкових ознак, на думку дослідниці, належить кваліфікувати як незаконне привласнення за ст. 193 КК України, а не як крадіжку за ст. 185 КК України; 2) привласнення чужого майна винною особою внаслідок катастрофи літака або поїзда, автоаварії, землетрусу, повені тощо, – це, безперечно, не можна кваліфікувати за ст. 193 КК України, оскільки такі вчинки є надзвичайно суспільно небезпечними (винний демонструє відкриту наругу, зневагу до основоположних людських цінностей)⁴¹³.

На нашу думку, як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо вилучення (викрадення) своєї власності у випадку, коли власник вилучає частину майна, яке належить йому, але знаходиться у віданні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна⁴¹⁴. Предметом злочину у цьому випадку є не власне майно, а гроші або речі, які передбачається отримати як компенсацію «втраченого».

До дискусійних та малодосліджених можна віднести і питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили протиправні посягання на власність членів їх сімей та родичів. Згідно зі ст. 63 СК України не є чужим майно, яке знаходиться у спільній сумісній власності кількох осіб, адже співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють, користуються та розпоряджаються ним спільно. На думку В.П. Олійника, протиправні дії, спрямовані на заволодіння цим майном, можуть кваліфікуватися за ст. 356 КК України⁴¹⁵. Проте кримінальними кодексами багатьох зарубіжних країн (зокрема Італії, ФРН, Японії) встановлюється особлива спеціальна відповідальність за злочини проти власності

⁴¹³ Чус О.В. Власність як об'єкт незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї / О. В. Чус // Право і суспільство: науковий журнал. – 2013. – № 3. – С. 119–126.

⁴¹⁴ Дорохіна Ю.А. Щодо розуміння предмету злочину при кваліфікації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки» – 2014. – № 3. – Т. 3 – С. 20–25.

⁴¹⁵ Олійник В.П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : дис. ...канд. юрид. наук / В.П. Олійник. – Харків, 2010. – С. 80.

щодо осіб, які посягали на власність родичів. На нашу думку, відсутність чітко визначеної та закріпленої норми у чинному КК України призводить до порушення інтересів постраждалих осіб та позбавляє їх права на захист власності кримінально-правовими засобами.

З огляду на це доречно запропонувати викласти ч. 2 ст. 185 КК України у такій редакції: «Крадіжка, у тому числі майна, яке знаходиться у спільній сумісній власності кількох осіб...».

Відкритим залишається питання кваліфікації дій щодо майна, що є приватною власністю (набуте особою до укладення шлюбу або до народження дітей, тобто до появи осіб, які посягають на нього). Слушною та достатньо обґрунтованою з цього приводу є позиція С.А. Шейфера та А.Г. Безверхова⁴¹⁶, які вказують, що відносини в сім'ї та між родичами мають особово-довірчий характер і тому доречно віднести цю категорію справ до справ приватного обвинувачення.

Спірним сьогодні є питання щодо визнання предметом злочинів проти власності майна, яке знаходиться при померлому і в місцях поховання. Так, Г.Л. Крігер стверджує, що «після поховання, коли родичі або інші спадкоємці добровільно виключили залишені при померлому речі зі свого майна, відповідальність за викрадення неможлива⁴¹⁷. При цьому крадіжку предметів, які знаходяться у могилі, науковець пропонує кваліфікувати як злочини проти громадського порядку та моральності.

На нашу думку, цей підхід не може бути визнаний досконалим з огляду на те, що речі, залишені при померлому, не викинуті, вони є чужими для викрадача, а диспозиція і суб'єктивна сторона ст. 297 КК України не відповідають умовам притягнення до кримінальної відповідальності у

⁴¹⁶ Шейфер С.А. Имущественные преступления в семье: материально-правовой и уголовно-процессуальный аспекты / С.А. Шейфер, А.Г. Берверхов // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 56.

⁴¹⁷ Российское уголовное право. Особенная часть. – М. : Юристъ, 1997. – С. 142.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

випадках, коли заволодіння таким майном не супроводжується наругою над могилою.

Безперечно, предметом злочинів проти власності можуть бути визнані тільки ті предмети, що вони мають всі ознаки такого предмету. Інша справа, що залежно від різного роду обставин (місця, фізичних факторів тощо) майно може змінювати свою цінність, і цілком закономірно, що з часом воно може зовсім знецінитися, а тому не зможе бути визнано предметом злочинів проти власності.

Проте постає питання, хто є власником такого майна, оскільки померла особа не може бути визнана суб'єктом цивільних правовідносин. У зв'язку з викладеним доречно звернути увагу на точку зору вченого ХІХ століття Л.С. Белогриць-Котляревського, який писав, що володіння не слід тлумачити лише в розумінні фізичного зв'язку особи з річчю, володіння є, насамперед, певним ставленням волі особи до речі⁴¹⁸. Відповідно до сучасного підходу до визначення поняття «право володіння» слід виходити з того, що правом володіння визнається юридично забезпечена можливість фактичного панування власника над майном, не пов'язана з використанням його властивостей⁴¹⁹.

Як впливає з нормативно-правових актів, місце поховання підлягає оформленню особою, яка бере на себе відповідальність за місце поховання. Так, згідно зі ст. 29 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р. власником надмогильної споруди, склепу вважається особа, яка за власні кошти встановила цю споруду на могилі (місці родинного поховання). Таким чином, ця особа має бути визнана власником цього майна та маючи документально

⁴¹⁸ Белогриць-Котляревский Л.С. О воровстве – краже по русскому праву: историко-догматическое исследование. – Л.С. Белогриць-Котляревский. – Киев, 1880. – С. 256.

⁴¹⁹ Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 28.01.2013 р. № 24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/v0005740-14

оформлене повноваження на володіння місцем поховання, родичі або близькі померлого тим самим поширюють свою владу і на майно, що перебуває в цьому похованні. Крім того, захист цього майна здійснюється за допомогою спеціальних замикаючих пристроїв, які застосовуються, зокрема, при закритті труни. Ці обставини не дозволяють погодитися з тим твердженням, що речі, які були покладені до труни з покійним, мають бути визнані такими, що вибули з цивільного обороту. Вважаємо, що у цьому випадку родовим об'єктом злочину є сукупність правовідносин у сфері власності, предметом є майно (рід), яке залишене при померлому, тому доцільно вести мову про кваліфікацію такого діяння як злочину проти власності.

Правовий статус майна, яке знаходиться у могилі, не відрізняється від правового статусу майна, яке знаходиться на її поверхні. У зв'язку з цим викрадення надмогильної споруди, розташованої в місці поховання, шляхом крадіжки або іншим способом потребує кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК України. Так само мають кваліфікуватися дії щодо викрадення будь-яких атрибутів з місць поховання на підставі того, що такі атрибути наділені всіма ознаками предмету злочинів проти власності. Підтвердження нашої позиції можна знайти й у вітчизняній практиці⁴²⁰.

На нашу думку, запропоноване розуміння юридичної ознаки предмету злочинів проти власності дозволить вирішити окремі питання кваліфікації злочинів проти власності.

Щодо соціальної ознаки предмету злочинів проти власності, зазначимо, що вона виражається в тому, що зазначений предмет має бути створений або відокремлений від природного середовища. На думку вітчизняних науковців⁴²¹, предметом злочинів проти власності не можуть бути природні

⁴²⁰ Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scourt.info/doc/AAnega>; <https://cases.legal/uk/act-uk1-42067839.html>

⁴²¹ Дудоров О.О. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк ; за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2001. – 432 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

багатства в їх природному стані. Протиправне обернення таких предметів на свою власність за наявності підстав може розглядатися як злочин проти довкілля.

Достатньо обґрунтованою є позиція тих науковців, які зазначають, що злочини щодо природних об'єктів, які вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини чи відокремлені від природного середовища юридично, слід розглядати як злочини проти власності⁴²². Зокрема, соціальні чинники свідчать про нерозривний зв'язок предмета злочинів проти власності із правовідносинами власності як об'єктом цих злочинів. Вплив таких соціальних чинників дістає вияв у тому, що до предметів злочинів проти власності належать лише ті об'єкти матеріального світу, які є результатом вкладеної в них людської праці і які мають певну значущість (цінність), важливість як для окремої особи, так і для певної соціальної групи, класу, народу, суспільства, людства в цілому.

Так, вказані об'єкти завжди є залученими у сферу відносин власності, тобто включеними до фондів власника, маючи певну значущість – цінність для нього та інших суб'єктів відносин власності. Необхідно зазначити, що соціальні чинники мають вирішальне значення при розмежуванні розглядуваних злочинів у випадках, коли предметом суспільно небезпечних діянь (незаконного заволодіння, знищення чи пошкодження) є предмети природного середовища: зелені насадження, дерева та чагарники; звірі, птахи, інші види тваринного світу; риба різних видів, водні тварини тощо, що знаходяться у природному стані.

⁴²² Иногамова-Хегай Л. Критерии разграничения преступлений против собственности и экологических преступлений / Л. Иногамова-Хегай, Е. Герасимова // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 42–45 ; Олійник П.В. Спирні питання кваліфікації злочинів проти власності з урахуванням їх предмету / П.В. Олійник // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3 (39). – С. 224–234 ; Панов М. Проблеми відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля [Електронний ресурс] / М. Панов, П. Олійник. – Режим доступу : http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6096/1/Panov_Oliinyk_291_299.pdf

Як зазначає П.В. Олійник, для визнання предметів, що знаходяться у природному середовищі, як майна, тобто предметом злочинів проти власності, необхідно, щоб ці предмети були вилучені із цього середовища цілеспрямованою працею людини (виловлена риба, зрубане дерево тощо) або відокремлені від нього (звір чи птах, що їх відловлено капканом, риба, зловлена у сітки чи поміщена в підводні садки) та включені до фондів власника як майно⁴²³. Проте предмети природи слід визнавати майном і тоді, коли вони, не будучи відокремленими від природного середовища, спеціально розводяться чи вирощуються на природній основі і є продуктом незавершеного циклу товарного виробництва (риба, що вирощується в нагульних ставках рибгосподарств або розводиться на рибоводних заводах; молодняк цінних хутрових звірів, що утримується в звіророзплідниках і вольєрах державних або приватних заповідників чи спеціалізованих господарств; дерева і декоративний чагарник чи інші насадження, висаджені на товарних плантаціях лісорозплідників, тощо)⁴²⁴.

На відміну від цього, наприклад, заволодіння предметами живої та неживої природи, які знаходяться у природному стані і не вилучені із цього стану цілеспрямованою працею людини, їх знищення або пошкодження, становить за наявності всіх необхідних умов посягання на довкілля⁴²⁵. Зокрема, такий підхід дістав свого відображення в постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17⁴²⁶, у п. 9

⁴²³ Олійник П. В. Співвідношення та взаємозв'язок соціально-економічних і правових чинників при визначенні поняття предмета злочинів проти власності [Електронний ресурс] / П. В. Олійник // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 226–236. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/19.pdf, с. 230 – 232

⁴²⁴ Ляпунов Ю. Отграничение хищений социалистического имущества от преступлений в области охраны природы / Ю. Ляпунов // Соц. законность. – 1973. – № 11. – С. 43.

⁴²⁵ Сташис В.В. Уголовно-правовая охрана социалистического хозяйства (научно-практический комментарий действующего уголовного законодательства УССР) / В.В. Сташис. – Харьков : Вища шк., 1973. – С. 146.

⁴²⁶ Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р., № 17 // 36. постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2008). – Харків : Вид. ФО-П Вапнарчук Н.М., 2008. – С. 572–579.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

якої зазначено, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачена відповідальність за вчинення злочинів проти власності. Аналогічні по суті роз'яснення щодо кваліфікації подібних дій сформульовані і у п. 12 цієї самої постанови, де зазначено, що вилов риби чи водних тварин зі спеціально облаштованих або пристосованих водоймищ, у яких вони вирощуються підприємствами, організаціями чи громадянами, за ст. 249 КК України кваліфікувати не можна. За наявності всіх необхідних підстав подібні дії винної особи слід кваліфікувати за статтями розділу VI Особливої частини КК України як злочини проти власності.

Зокрема, Є.В. Лащук, комплексно досліджуючи предмет злочину та його ознаки, стверджує, що предметом злочину є матеріальні цінності. У свою чергу цінності – це те, що оцінюється, тобто включено у систему відносин між людьми. Речі, які не мають цінності (не оцінюються), не можуть бути предметом злочину. Для кримінального права не мають значення, наприклад, небесні тіла. Вчений також виділив позитивні (блага) та негативні (антиблага) цінності, матеріальні й нематеріальні тощо. До матеріальних антиблаг вчений відносить ті матеріальні цінності, які мають небезпечні чи шкідливі властивості (предмети, що пропагують культ насильства і жорстокості; порнографічні предмети тощо)⁴²⁷. Соціальною ознакою предмета охоплюються економічні його ознаки, які характеризуються споживчою вартістю, ціною та цінністю⁴²⁸. Викладена позиція, на нашу думку, є найбільш повною та обґрунтованою.

Правильне розуміння соціальної складової предмету злочину має велике значення і щодо злочинів проти власності,

⁴²⁷ Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Є.В. Лащук. – Київ, 2005. – 262 с., с. 62.

⁴²⁸ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець ; Держ. НДІ МВС України. – Київ, 2011. – 240 с., с. 49.

особливо щодо тих предметів, які мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність (спадщину). Безперечно, охорона культурної спадщини у будь-якій розвинутій державі має бути одним з найважливіших завдань, оскільки вона (спадщина) є внеском того чи іншого народу у розвиток людської цивілізації, засобом соціалізації майбутніх поколінь. При цьому злочинні посягання на культурні цінності призводять до того, що суспільство втрачає (нерідко назавжди) частину свого культурного надбання. У зв'язку з цим Україною було ратифіковано ряд міжнародно-правових актів, пов'язаних з охороною культурної спадщини. Тим самим наша країна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення виявлення, охорони, популяризації і передачі майбутнім поколінням культурної спадщини. Зазначені положення закономірно знаходять втілення в Основному Законі нашої держави (ч. 4 ст. 54, ч. 5 ст. 54, ст. 66). Важливу роль у реалізації цих конституційних приписів мають відігравати заходи кримінально-правового характеру.

Для повноти аналізу слід також наголосити, що кваліфікація злочинних посягань на культурні цінності в КК України на сучасному етапі не повною мірою відповідає цілям правового захисту культурної спадщини. Справа в тому, що крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вчинені з метою заволодіння артефактами і раритетами, традиційно кваліфікуються як звичайні злочини, оскільки у відповідних статтях КК України закріплено виключно намір, спрямований на «заволодіння майном». Отже, законодавець не бачить різниці між такими предметами злочинів, як, наприклад, картина Архипа Куїнджі та звичайний мобільний телефон. Проте зрозуміло, що мобільний телефон – це продукт масового виробництва, цінність якого з часом зменшується, а картина – це об'єкт культури, який є не лише національним надбанням, але ще і шедевром світової культурної спадщини, цінність якого з роками значно зростає. Позиція вітчизняного законодавця у цьому випадку суперечить і міжнародним підходам щодо виміру такої власності, коли вона розглядається не

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

лише як економічна цінність, а і як суспільне благо, яке включає естетичні, історичні, соціальні, духовні і освітні цінності.

Керуючись принципами захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, закладеними в Гаазьких конвенціях 1899 р. та 1907 р. й у Вашингтонському Пакті від 15 квітня 1935 р., у 1954 р. була підписана Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (і протокол до неї)⁴²⁹, відповідно до якої культурними цінностями вважаються, незалежно від їх походження та володіння, такі цінності: а) цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі пам'ятники архітектури, мистецтва чи історії, релігійні або світські, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, які як такі становлять історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архіви матеріалів або репродукції зазначених вище цінностей; б) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей (зазначених у попередньому пункті), такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей (також зазначених у попередньому пункті); в) центри, в яких є значна кількість зазначених вище культурних цінностей, так звані центри зосередження культурних цінностей. На нашу думку, перелік об'єктів культурних цінностей, що міститься у двох останніх пунктах Гаазької конвенції про захист культурних цінностей, може бути предметом злочинного (з точки зору міжнародного права) посягання в умовах збройних конфліктів, а визначення, яке міститься в першому пункті Конвенції, цілком можна застосовувати до злочинів у мирний час.

⁴²⁹ Чинне міжнародне право : в 3 т. Т. 2. – М., 1997. – С. 803–811.

Серед основних міжнародних актів також доречно виділити: Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 14 листопада 1970 р.), Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 1972 р.), Конвенцію Ради Європи про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 3 жовтня 1985 р.) і, нарешті, Конвенцію УНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності (Рим, 24 червня 1995 р.), яка встановлює порядок реституції і повернення незаконно вивезених культурних цінностей. Утім зазначені документи лише містять перелік об'єктів, які охороняються, та не закріплюють єдиного поняття, яке б охоплювало усі такі об'єкти.

Необхідно зазначити, що вітчизняне законодавство теж не містить єдиного поняття щодо таких об'єктів та оперує поняттями «культурні цінності» й «культурна спадщина». Так, Конституція України (ст. 54) містить поняття «культурних цінностей», а у ст. 66 закріплено обов'язок громадянина не заподіювати шкоду культурній спадщині. Так само Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. (ст. 1) містить поняття «об'єкт культурної спадщини», а Закон України «Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. – «культурні цінності». Лише в Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. законодавець розмежовує поняття «культурні цінності» й «культурна спадщина», але при цьому у ст. 1 Закону йдеться про те, що категорія «культурні цінності» застосовується у значенні, що міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», а «культурна спадщина» взагалі не розкривається.

Дослідивши зміст цих понять, можна стверджувати, що у вітчизняному законодавстві поняття «культурна спадщина» й «культурні цінності» вживаються як тотожні. Культурною спадщиною є сукупність об'єктів культури, успадкованих від пращурів. Культурні цінності можуть бути створені і сучасниками, але завдяки своїм унікальним властивостям вони є

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

об'єктом охорони з боку держави, тобто поняття «культурні цінності» дещо ширше⁴³⁰. На нашу думку, задля дієвого захисту об'єктів культури кримінально-правовими засобами стосовно таких об'єктів доцільно запропонувати ввести таке поняття, як культурна власність. Викладене обумовлено тим, що, крім права власності, існує і сама власність, причому не лише як вольове, а і як економічне відношення, так само, крім права користування і розпорядження, існують реальне користування і розпорядження, причому, знов-таки, не лише як вольове, а і як економічне явище. Зазначене стосується не лише будь-яких фізичних предметів, які викликають інтерес з боку людини, але і будь-яких продуктів суспільної праці, тобто культури в цілому.

Взаємодія людей у процесі володіння, користування і розпорядження «культурними» продуктами людської праці має призвести до усвідомлення значущості останніх і необхідності їх збереження. Соціальна цінність таких об'єктів не підлягає сумніву. Саме викладеним обґрунтовується наша позиція щодо поняття «культурна власність», у змісті якого наголошується не тільки на економічній та юридичній складових, а і на соціально-ціннісному, естетичному і етичному аспектах об'єкту.

Так, будь-яка культурна цінність є насамперед власністю (як юридична, економічна та соціальна категорія) та може бути предметом злочинів проти власності. Підтвердження нашої позиції можна знайти як у вітчизняному законодавстві, а саме в ч. 8 ст. 319 ЦК України, згідно з якою особливості здійснення права власності на національні, культурні та історичні цінності встановлюються законом, та у ст. 4 Закону України «Про заставу» 1992 р., згідно з якою предметом застави не можуть бути культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності, так і в зарубіжному законодавстві, що оперує саме цим терміном.

⁴³⁰ Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Б.М. Одайник. – Київ, 2010. – 20 с.

Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю, від 25 червня 1985 р.⁴³¹ у додатку II містить повний перелік об'єктів культурної власності, у додатку III її сформульовано близько 30 складів можливих злочинних посягань на культурну власність. Майже всі вони за своєю юридичною природою є різновидами злочинів проти власності (крадіжка, грабіж, шахрайство тощо). Так само законодавство окремих зарубіжних країн (Німеччина, Іспанія, Фінляндія, США, Канада, Японія, Швейцарія тощо) закріплює поняття культурної власності, наголошуючи тим самим на економічному та соціальному значенні таких об'єктів.

Таким чином, на підставі викладеного задля забезпечення повноцінної охорони культурної власності України кримінальним законом вважаємо за доцільне запропонувати:

1) закріпити у Законі України «Про культуру» поняття «культурна власність», під якою розуміти предмети матеріального світу, створені людиною та/або природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, що перебувають у власності суб'єкта права;

2) привести у відповідність термінологію в нормативно-правових актах у сфері охорони культурної власності, а також внести зміни до розділу VI КК України, доповнивши:

- ст. 185 новою частиною наступного змісту: «Крадіжка предметів культурної власності»;

- ст. 186 новою частиною наступного змісту: «Грабіж предметів культурної власності»;

- ст. 187 новою частиною наступного змісту: «Напад з метою заволодіння предметами культурної власності».

Продовжуючи наше дослідження, не можна не приділити уваги і питанням юридичної оцінки діянь, описаних статтями розділу VI КК України, вчинених щодо майна, яке перебуває у спільній сумісній або спільній частковій власності. Зазначене питання також належить до числа дискусійних.

⁴³¹ Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю від 25.06.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_049

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Виникають сумніви щодо оцінки дій окремих осіб, які під виглядом вилучення своєї частки вилучають майно, що є частиною спільної сумісної власності. Прикладом може бути таємне вилучення частини майна підприємства під виглядом розпорядження своєю часткою із спільної сумісної власності. Наведені винною особою «аргументи» не можуть бути підставою для звільнення її від кримінальної відповідальності. У ст. 369 ЦК України передбачено положення про те, що розпорядження майном, що знаходиться у спільній сумісній власності, здійснюється за погодженням всіх співвласників. Отже, у наведеному прикладі особа не мала права самостійно розпоряджатися майном, яке було для нього чужим. У цьому випадку за наявності всіх інших ознак злочину винного має бути притягнуто до кримінальної відповідальності відповідно до статей, закріплених розділом VI Особливої частини КК України.

Зміст поняття «право на майно» як предмета складу злочину проти власності висловлені у спеціальній літературі досить фрагментарно. Переважна більшість дослідників цієї проблеми лише обмежуються вказівкою на те, предметом яких злочинів проти власності є право на майно, або вказують, що під правом на майно слід розуміти право на одержання права власності на нерухомість, право на отримання спадщини. У зв'язку з цим доцільно докладніше дослідити це питання.

Зокрема, деякі вчені вказують на доцільність виділення наступних підходів до розуміння поняття «право на майно»: а) широке розуміння – поняття «право на майно» у кримінальному праві ототожнюється з майновими правами у цивільному праві; б) вузьке розуміння – «право на майно» тотожне «праву на річ»; в) компромісний підхід – «право на майно» охоплює будь-яке право на річ, в тому числі як речові, так і зобов'язальні права⁴³².

⁴³² Клепицкий И. Недвижимость как предмет хищения и вымогательства / И. Клепицкий // Государство и право. – 2000. – № 12 [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oupi.ru/ilibr/kv/5.pdf>.

Аналізуючи перший підхід, окремі вчені обґрунтовують неприйнятність цієї позиції виходячи із нетотожності значення поняття «майно» у цивільно-правовому і кримінально-правовому розуміннях. Зокрема, вони вказують, що майнові права у цивільно-правовому розумінні опосередковані у кримінальному праві поняттями «право на майно» і «дії майнового характеру»⁴³³. Так, І.А. Клепицький зазначав, що шахрайство не можна вважати викраденням (поряд із крадіжкою, грабежем і розбоєм); спірним є підхід, відповідно до якого набуття права на майно, що виявляється в оформленні відповідних документів на майно, що дає підстави злочинцю заволодіти майном у майбутньому, виступає у вигляді шахрайства з усіченим складом⁴³⁴. Проте інші вчені, вказують, що такий підхід доцільно підтримати, а під правом на майно вони розуміють оформлення права власності на річ або будь-яке зобов'язальне право, що дозволяє отримати річ в майбутньому⁴³⁵.

У спеціальній літературі наявні й інші підходи до розуміння поняття «права на майно». Так, окремі вчені зазначають, що право на майно повинно розглядатися як предмет злочину лише умовно; в реальній дійсності предметом злочину є не право власності, а документи або предмети, які свідчать про наявність такого права⁴³⁶. Проте як слушно вказує

⁴³³ Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою : монографія / Н.О. Антонюк – Львів : ПАІС, 2008. – С. 62–63.

⁴³⁴ Клепицкий И. Недвижимость как предмет хищения и вымогательства / И. Клепицкий // Государство и право. – 2000. – № 12. – С. 14 [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://www.oupi.ru/ilibr/kv/5.pdf> ; Волженкин Б.В. Мошенничество / Б. Волженкин – СПб. : Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной прокуратуры РФ, 1998. – С. 23.

⁴³⁵ Борзенков Г.Н. Ответственность за мошенничество. Вопросы квалификации / Г.Н. Борзенков. – М. : Юрид. лит., 1971. – С. 19 ; Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 149.

⁴³⁶ Куц В.Н. О непосредственном объекте вымогательства / В.Н. Куц // Проблемы социалистической законности. Республиканский междуведомственный научный сборник. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1986, Вып. 17. – С. 132. ; Малахов Л.К. Ответственность за вымогательство: квалификация и наказание по российскому и зарубежному праву / Л. Малахов /

Н.О. Антонюк, вказаний підхід не можна вважати правильним, оскільки автори підміняють поняття «предмет посягання» і «засіб вчинення злочину»⁴³⁷.

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави для висновку, що позицію вищезазначених науковців, які вважають, що правом на майно є оформлення права власності на річ або будь-яке зобов'язальне право, що дозволяє отримати річ в майбутньому, не можна вважати цілком неправильною. Як вказують окремі вчені, другий (так званий вузький) і третій підходи взаємодоповнюють один одного. Вони не є взаємовиключними. Можна навіть стверджувати, що третій підхід пояснює другий. Адже якщо вести мову про те, що право на майно охоплює собою право власності на річ, зрозуміло, що в термінах «майно», «річ» і «право на майно» закладається різний зміст. В обох підходах констатується, що право на майно (річ) може бути сферою зобов'язальних відносин⁴³⁸.

На нашу думку, під «правом на майно» доцільно розуміти право на речі, які внаслідок протиправного посягання отримав винний. Таким чином, «право на майно» – це майнові відносини з приводу набуття права власності на річ шляхом відповідного документального оформлення або набуття права на отримання речі у майбутньому.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що під предметом злочинів проти власності слід розуміти майно і право на майно. Використання в диспозиціях статей КК двох різних понять – «майно» і «право на майно» – свідчить про те, що під майном законодавець розуміє речі, а під поняттям «право на майно» – право на річ, а не на дії особи або інші об'єктивні явища матеріального світу, які є об'єктами відносин власності. Предмет злочинів проти власності повинен мати всі ознаки: фізичну, економічну, юридичну і соціальну. Відсутність хоча б однієї з них виключає кваліфікацію вчиненого як закінченого

Н. Новгород, 1995. – 136 с. – С. 22.

⁴³⁷ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 147.

⁴³⁸ Там само. – С. 149.

злочину проти власності. Саме з такого поняття предмету злочинів проти власності, на нашу думку, доцільно виходити при дослідженні всього кола питань, що належать до сфери кримінально-правової охорони власності.

Об'єктивна сторона злочинів проти власності

Грунтовний аналіз змісту об'єктивної сторони злочинів проти власності набуває особливої актуальності та потрібен для того, щоб при кваліфікації посягання на власність були враховані всі обов'язкові елементи складу злочину та кваліфікуючі ознаки з тим, щоб будь-яке суспільно небезпечне діяння проти власності, яке передбачене КК України, дістало свого відображення у відповідних процесуальних документах, було правильно кваліфіковано, а особу, яка його вчинила, було справедливо засуджено та покарано.

Процес вчинення злочинів проти власності традиційно характеризується з боку послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із злочинної дії (бездіяльності) і закінчуються небезпечними, передбаченими у кримінальному законі наслідками. Проте злочин проти власності – це не тільки його шкідливі наслідки, це – процес певної злочинної поведінки людини, який має місце в просторі і часі, за певними вказаними в законі обставинами⁴³⁹. Вивчення об'єктивної сторони злочинів проти власності особливо важливо у сучасному періоді, тому що останнім часом в цій сфері відбулася трансформація деяких традиційних уявлень, виникло багато нових спірних питань у судовій практиці, розв'язання яких необхідне для подальшого розвитку науки кримінального права, вдосконалення правотворчої та правозастосовної практики тощо.

У теорії кримінального права об'єктивну сторону злочину досліджували чимало науковців, проте сьогодні залишається

⁴³⁹ Дорохіна Ю.А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи / Ю.А. Дорохіна // Юридична наука. – 2013. – № 8. – С. 49–56.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

ряд дискусійних і складних питань щодо розуміння поняття об'єктивної сторони, яку, наприклад, одні вчені вбачають як певний процес, що розглядається із зовнішньої сторони, другі – як сукупність обставин, треті – як зовнішню сторону злочину⁴⁴⁰. На нашу думку, повне і чітке – у традиційному сенсі – визначення об'єктивної сторони злочину надав М.І. Панов, яке для нашого дослідження доцільно взяти за основу. Так, об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину⁴⁴¹.

У науковій літературі також можна виокремити ряд поглядів науковців щодо змісту (ознак) об'єктивної сторони злочинів проти власності⁴⁴². Використання традиційного

⁴⁴⁰ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 316 с., с. 90 ; Курс советского уголовного права : в 5 т. : Т. 2 : Часть Общая / Н.С. Лейкина, С.А. Домахин, В.И. Пинчук и др. ; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – 671 с., с. 131 ; Уголовное право. Общая часть : учебник / М.И. Ковалев, И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова и др. ; отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М. : ИНФРА-М – НОРМА. – 1997. – 516 с., с. 145 ; Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В.К. Матвійчук. – Київ : «Азімут-Україна», 2005. – 464 с., с. 201 – 267 ; Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 215 с., с. 6 ; Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П.Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2004. – 488 с., с. 80–81.

⁴⁴¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – с. 456, с. 111.

⁴⁴² Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления // Курс Советского уголовного права. – М. : «Наука», 1970. – Т. 2. – С. 124–126, с. 131–138 ; Куринов Б.А. Уголовная ответственность за хищение государственного и общественного имущества / отв. ред. Б.С. Никифоров. – Москва : Госюриздат, 1954. – С. 31 ; Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г. Кригер. – М. : Юрид. лит., 1971. – С. 28 ; Гельфер М.А. Преступные посягательства на социалистическую собственность / М. Гельфер. – М. : Всесоюзный юрид. заочный институт. – 1953. – С. 34.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

підходу у науці кримінального права надає можливість ділити такі ознаки на обов'язкові та факультативні. З приводу віднесення тих чи інших ознак до відповідної групи серед вчених сформувались дві домінуючі позиції. Так, одні вчені до обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину відносять діяння (дію або бездіяльність), наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками⁴⁴³. Найбільш оптимальною є друга точка зору, побудована на основі поділу злочинів на злочини з формальним і матеріальним складом⁴⁴⁴. Прихильники цієї позиції зазначають, що для злочину з формальним складом обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише діяння, а для злочинів з матеріальним складом обов'язковими ознаками є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками⁴⁴⁵.

⁴⁴³ Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. – М. : Госюриздат, 1951. – 388 с. – С. 184; Энциклопедия уголовного права. Состав преступления. – Издание проф. Малинина, СПб., 2005. – Т. 4. Состав преступления. – 798 с. – С. 239; Бажанов М.И. Уголовное право. Общая часть / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с., с. 34.

⁴⁴⁴ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – с. 456, с. 111 ; Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А.В. Наумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 1999. – 590 с., с. 167 ; Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина Загальна : курс лекцій. – Київ : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336с, с. 92 ; Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / А.А. Пинаев. – Харків : Харьков юрид., 2005. – 664 с., с. 102 ; Шульга А.М. Кримінальне право України: основні питання та відповіді : навч. посіб. / А.М. Шульга, В.І. Павликівський. – Харків, 2007. – С. 198.

⁴⁴⁵ Борисов В.І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія / В.І. Борисов, Г.С. Крайник. – Харків : Юрайт, 2012. – 296 с., с. 60 ; Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : монографія / М.В. Шепітько ; за ред. В.І. Борисова ; Нац. академія правових наук України, Інститут вивчення проблем злочинності. – Харків : Апостіль, 2012. – 260 с., с. 82–83 ; Тихий А.П. Злочин, його види та стадії : наук.-практ. коментар / В.П. Тихий, М.І. Панов. – Київ : Видав. дім «Промінь», 2007. – 40 с., с. 17 ; Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – Київ, 2002. – 639 с., с. 174.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Хоча така точка зору піддається критиці, зокрема щодо такого поділу М.І. Бажанов зазначав: «Злочини з матеріальним і формальним складом – термінологія не зовсім вдала, але вона вже утвердилась у теорії і на практиці, й спроби замінити її (делікти результату, делікти вчинення) не прижились»⁴⁴⁶, але саме такий підхід є оптимальним для сучасного стану розвитку кримінального права. Хоча, на нашу думку, дискусію щодо віднесення тих чи інших ознак об'єктивної сторони до обов'язкових доцільно вести лише на рівні загального поняття складу злочину як правової моделі. Щодо конкретного складу злочину проти власності як особливого явища об'єктивного світу, то у цій праці виходимо з того, що будь-який протиправний вплив вільного волевиявлення особи на охоронювані кримінальним законом блага (об'єкт) є дуже складним процесом, що містить не лише суспільно небезпечну дію або бездіяльність, а й її наслідок⁴⁴⁷. Враховуючи те, що більшість злочинів проти власності є з матеріальним складом, наявність органічного зв'язку діяння з породженим ним наслідком завжди є обов'язковою умовою відповідальності, тому існує необхідність встановлення причинного зв'язку. Злочинні наслідки та причинний зв'язок між ними та діянням тісно пов'язані одне з одним, адже становлять єдину систему та завжди є обов'язковими при оцінці зовнішніх і внутрішніх ознак злочинного посягання на власність.

На практиці, диференціюючи норми розділу VI Особливої частини КК залежно від настання або ненастання злочинних наслідків, законодавець не завжди визнає їх та причинний зв'язок обов'язковими ознаками об'єктивної сторони. Обов'язковими вони визнаються лише в злочинах з матеріальним складом, коли останній визнається закінченим тільки після настання суспільно небезпечного наслідку, зазначеного

⁴⁴⁶ Бажанов М.І. Уголовное право. Общая часть / М.І. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с., с. 37ю.

⁴⁴⁷ Дорохіна Ю.А. Зміст об'єктивної сторони злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Митна справа. – 2013. – № 5. – Ч. 2. Книга 1. – С. 81–89.

конкретною нормою кримінального закону. Виходячи з вищевикладеного до групи норм з матеріальним складом належить відносити більшість злочинів проти власності (ст.ст. 185, 186, 188-1, 190, 191, 192, 193, 194, 194-1, 196, 197, 197-1 КК України), тому віднесення засобів, знарядь, способу, місця, часу та обстановки до ознак об'єктивної сторони злочинів наведеної групи необхідно лише за умов, якщо вони прямо передбачені конкретною нормою КК України.

Таким чином, теоретичною базою цього дослідження є таке розуміння змісту об'єктивної сторони складу злочинів проти власності⁴⁴⁸: 1) до обов'язкових ознак належать: а) суспільно небезпечне діяння – це обов'язкова ознака кожного складу злочину, що є кримінально-протиправною, винною, усвідомленою вольовою дією або бездіяльністю суб'єкта злочину, яка заподіює істотну шкоду або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові злочину; б) суспільно небезпечні наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а так само створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачені нормою закону про кримінальну відповідальність як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину; в) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком – це обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину, що виявляється в об'єктивному необхідному зв'язку явищ, коли одне з них – суспільно небезпечне діяння (причина) породжує інше – суспільно небезпечний наслідок; 2) до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину належать: час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ Дорохіна Ю.А. До уточнення поняття об'єктивної сторони злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 3. – С. 87–92.

⁴⁴⁹ Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – Київ : Видав. Дім «Ін Юре», 2006. – С. 222–240.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Беручи до уваги законодавчу конструкцію статей розділу VI КК України, потрібно відзначити, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів проти власності, яка має першочергове значення, є суспільно небезпечне діяння. Зокрема, такий самостійний термін, як діяння вживається в чинному кримінальному законі, теорії кримінального права та на практиці у таких значеннях: 1) за наявності його суспільної небезпечності або в деяких наукових працях без неї – як синонім до поняття «злочин»⁴⁵⁰; 2) як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину⁴⁵¹. Зокрема, більшість авторів, які використовують термін «діяння» як синонім злочину, достатньо слушно об'єднують ним тільки дію та бездіяльність. Так, окремі вчені вказують на те, що «бездіяльність як акт зовнішньої поведінки людини з юридичної точки зору принципово не відрізняється від дії»⁴⁵². Проте деякі вчені зазначають, що, хоча термін «діяння» є спільним поняттям для дії та бездіяльності, вони «як форми злочинної поведінки містять і особливі риси у фізичному та соціальному аспекті»⁴⁵³. Ряд вчених, наголошуючи на принципових розбіжностях між дією та бездіяльністю «не лише в соціально-фізичному, а й у правовому аспекті», пропонують для характеристики посягання використовувати термін «поведінка»⁴⁵⁴. На нашу думку, злочинна поведінка – більш вузьке поняття, ніж злочин, який визначається в кримінальному законі як суспільно небезпечне діяння. Цей термін

⁴⁵⁰ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – С. 160–171.

⁴⁵¹ Реннеберг И. Объективная сторона преступления / И. Реннеберг ; под ред. А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1957. – 88 с., с. 21–22.

⁴⁵² Матвеев Г.К. Теоретические вопросы причинности бездействия / Г.К. Матвеев // Советское государство и право. – 1962. – № 10. – С. 57–67.

⁴⁵³ Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко ; отв. ред. П.Т. Некипелов. – Ростов н/Д : Рост. ун-т, 1977. – С. 25.

⁴⁵⁴ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні. – С. 178 ; Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с., с. 221.

притаманний більше науці кримінології, яка не досліджує, які саме ознаки «роблять» дію (бездіяльність) кримінально-караною – це обов'язок кримінального права. Для неї найважливіше те, що викликало, породило злочинну поведінку, які обставини цьому сприяли, які його мотиви і цілі, механізм прийняття рішення тощо. У цьому зв'язку кримінологія досліджує формування особистості злочинця, в тому числі мотиви злочину, послідовність розвитку злочинних вчинків, взаємодію людини і конкретної життєвої ситуації до, під час і після вчинення злочину. Тому не зовсім обгрунтованою та переконливою є позиція вчених, які обгрунтовують свою точку зору щодо відмови від поняття «діяння» та використання для позначення посягання термін «злочинна поведінка».

При описуванні діяння як ознаки об'єктивної сторони і визнаючи, що це є конкретний вольовий акт людської поведінки, ряд авторів⁴⁵⁵ вміщують у нього такі ознаки, як суспільна небезпечність і протиправність діяння. Кримінальний закон через специфіку системи правової охорони власності встановлює відповідальність за такі посягання у переважній більшості випадків лише за умов свідомої поведінки особи, тобто у випадку вчинення особою злочинної дії, але в окремих випадках суспільно небезпечне діяння може поєднувати у складному діянні як дію, так і бездіяльність. Поряд з цим при характеристиці діяння як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремі вчені пропонують вважати, що суспільна небезпека і протиправність характеризують злочин в цілому і не входять до його об'єктивної сторони⁴⁵⁶. Викладена думка вважається вдалою, тому що заснована на відмежуванні

⁴⁵⁵ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во Хар. Ун-та. – С. 18–19 ; Пионтковский А.А. Учение о преступлении / А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961 – С. 160 ; Полячек Ф. Состав преступления в чехословацком уголовном праве / Ф. Полячек. – М. : Иностран. лит., 1960 – С. 91.

⁴⁵⁶ Трайнин А.М. Общее учение о составе преступления / А.М. Трайнин. – М. : Юриздат, 1957. – С. 81 ; Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. – Київ : Изд-во КГУ, 1964. – С. 65; Курс советского уголовного права (Часть общая) / под ред. М.Д. Шаргородского, И.И. Солодкина, С.А. Домахина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – Т. 1. – С. 316.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

змістовного поняття категорії «діяння», як елемента складу злочину проти власності від його значення як синоніма злочину. Діяння – в цьому випадку як елемент складу злочину проти власності – становить собою лише фізичну (одну або суму) сукупність рухів або відсутність таких за бездіяльності і об'єктивно не завжди містить у собі інформативний критерій, що дозволяє зробити висновок як про суспільну небезпеку, так і про його протиправність⁴⁵⁷, яка є характеристикою ступеня суспільної небезпеки для такого визначення. Тому в нашому дослідженні характеристика діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину проти власності буде ґрунтуватися лише на його фізичному вчинку, який здійснюється або шляхом вчинення забороненої правовою нормою дії, або шляхом невчинення належних дій, тобто вчинення бездіяльності.

Аналіз системи норм, спрямованих на захист власності, засвідчив, що діяння як ознака об'єктивної сторони основних складів злочинів, передбачених розділом VI КК України, дістає вияв у: 1) викраденні чужого майна (ст. 185, ст. 186, ст. 188-1 КК України); 2) нападі, поєднаному з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК України); 3) вимозі передачі чужого майна; передачі права на майно; вчинення інших дій майнового характеру (ст. 189 КК України); 4) заволодінні чужим майном (ч. 2 ст. 191 КК України); 5) набутті (придбанні) права на чуже майно (ст. 190 КК України); 6) привласненні чужого майна (ст. 191, ст. 193 КК України); 7) розтраті чужого майна (ст. 191 КК України); 8) заподіянні значної майнової шкоди (ст. 192 КК України); 9) знищенні (руйнуванні) (ст. 194, ст. 194-1, ст. 196 КК України); 10) пошкодженні чужого майна (ст. 194, ст. 194-1, ст. 196 КК України); 11) погрозі знищення чужого майна (ст. 195 КК України); 12) невиконанні або неналежному виконанні особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків (ст. 197 КК України); 13) само-

⁴⁵⁷ Гуцало О.Н. Противоправность и категория «деяние» в узком и широком смыслах. Проблемы законности / О.Н. Гуцало. – Київ : НЮА України, 2000. – № 41 – С. 163.

вільному зайнятті земельної ділянки (ст. 197-1 КК України); 14) самовільному будівництві будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 3 ст. 197-1 КК України); 15) заздалегідь не обіцяному придбанні, отриманні, зберіганні чи збуті майна, завідомо одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

Більшість злочинів проти власності вчиняються шляхом активної поведінки особи, тобто шляхом дії. Злочинна дія з зовнішньої сторони дістає вияв у активній поведінці суб'єкта, в основу якої завжди покладені якісь рухи тіла людини. З фізичної, виконавчої сторони, злочинна дія може характеризуватися різним чином⁴⁵⁸: в одних випадках вона складається із простих, елементарних актів поведінки (можуть бути вчинені у вигляді простої, елементарної дії, наприклад – таємне викрадення майна (ч. 1 ст. 185 КК України), в інших – з кількох актів, кожний із яких за відповідних умов може бути визнаний самотійною дією (розбій, вимагання). Проте кримінально-правове значення мають лише ті з них, що полягають у порушенні прав людини на об'єкти власності та завдають їм матеріальної шкоди.

Як форма суспільно небезпечної поведінки людини бездіяльність суттєво відрізняється від дії за зовнішньою, фізичною, виконавчою сферами. Бездіяльність – це поведінка, яка є протилежною дії, причому бездіяльність завжди дістає вияв у невчиненні тих дій, які особа у відповідній обстановці могла і повинна була вчинити⁴⁵⁹. Суть цього виду злочинної поведінки, як зазначає А.А. Тер-Акопов, – в її нормативності. Обов'язок вчиняти певні дії може покладатися на громадян безпосередньо кримінальним законом, а також може впливати з професійних або службових функцій, договірних відносин, попередньої поведінки особи й інших факторів⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во Хар. Ун-та, 1983. – С. 11.

⁴⁵⁹ Уголовное право Украины: Общая часть / под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – Харьков : Право, 1998. – С. 96.

⁴⁶⁰ Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 65–71.

Традиційно в науці кримінального права бездіяльність поділяють на два види: упушення (чиста бездіяльність) і невтручання (змішана бездіяльність). Змішана бездіяльність має місце тоді, коли наслідки, що настали, були викликані «змішуванням» двох основних факторів – якихось інших сил (стихійних сил природи, хвороби потерпілого, нападу диких тварин, дії інших людей, впливу різних механізмів тощо) і бездіяльності особи, невтручання якої в розвиток подій і призвело до наслідків, що настали. Зі змішаною бездіяльністю можна стикнутися в злочинах проти власності, коли бездіяльність дістає вияв у невжитті заходів, необхідних для захисту майна від руйнівального впливу біологічних, кліматичних чи інших чинників. Водночас бездіяльність як небезпечне невиконання особою покладеного на неї обов'язку щодо охорони майна (ст. 197 КК України), що завдало істотної шкоди особі, є актом утримання від дії, яку особа зобов'язана була та могла вчинити у зв'язку з своєю професійною або службовою діяльністю. Слід зазначити, що у наведеному випадку має місце не «чиста» бездіяльність (коли закон вимагає вчинення певних дій, невчинення яких і утворює склад закінченого злочину), а саме змішана бездіяльність, яка характеризується наявністю зобов'язання перешкодити настанню злочинного наслідку.

Зокрема, шляхом бездіяльності можуть бути вчинені наступні злочини проти власності: «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» (ст. 192 КК України) у випадку ухилення від оплати за послуги, виконані роботи тощо; «Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї» (ст. 193 КК України) у випадку залишення в себе майна, що випадково опинилося у винного; «Порушення обов'язків щодо охорони майна» (ст. 197 КК України) у випадку невиконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків.

Наступною з обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочинів проти власності з матеріальним складом визнаються суспільно небезпечні наслідки, під якими розуміють шкоду, заподіяну конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові

злочину, а так само створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачені нормою закону про кримінальну відповідальність. При аналізі наслідків у злочинах проти власності слід особливо зазначити, що злочинний наслідок слід визнавати тією ознакою об'єктивної сторони матеріального складу злочину, за наявності або відсутності якої вчинене діяння (дія або бездіяльність) визнається злочинним чи незлочинним.

У статтях чинного кримінального закону, що передбачають посягання на власність, наслідки злочинної поведінки сформульовані з різним ступенем тяжкості (шкода у великому розмірі, в особливо великому розмірі) та є різними за характером (майнова шкода, значна шкода). Одні з них настають послідовно, один за одним внаслідок учинення особою суспільно небезпечного діяння, інші – миттєво. Наявність проміжного наслідку – головна ознака окремих злочинів проти власності, що характеризує вчинене як злочин проти власності й відрізняє його від інших злочинів, які також можуть включати в свою об'єктивну сторону різні види шкоди, що завдається об'єктам кримінально-правової охорони.

Як засвідчує аналіз, в окремих злочинах проти власності як проміжні наслідки виступає цілком реальна шкода, що завдається об'єктам кримінально-правової охорони, проте способи її опису в КК України досить різноманітні. Так, у певних випадках законодавець об'єднує їх з діянням (у єдине ціле) за допомогою різних термінологічних зворотів. У зв'язку з цим висновок про їх зміст можна зробити лише шляхом аналізу застосовуваних термінів, наприклад у ч. 2 ст. 194 КК України терміни «знищення або пошкодження» охоплюють собою такі наслідки, які змінюють позитивні якості предметів даного посягання – різного роду майна, шляхом знищення або пошкодження. В інших складах розглядуваних злочинів містяться більш конкретні вказівки на настання проміжних наслідків. Так, у ст. 187 КК України висновок про них можна зробити із самої диспозиції, в якій законодавець перераховує види насильства, що само по собі свідчить про описування проміжних наслідків, які відзначаються високим ступенем точності і виражаються у вигляді конкретної шкоди.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Склади злочинів проти власності завжди тягнуть наслідки майнового характеру. У теорії кримінального права традиційно наслідки майнового характеру поділяють на: а) наслідки, що можуть виражатися у так званій позитивній шкоді, та б) наслідки, що можуть виражатися у так званій упущеній вигоді (неодержані доходи). Позитивна майнова шкода полягає в тому, що майно, яке перебувало у власності чи володінні потерпілого, протиправно вилучається чи знищується або пошкоджується⁴⁶¹.

При вчиненні злочинів проти власності суспільно небезпечні наслідки (шкода) настають від того, що майно, яке перебувало у власності чи володінні потерпілого, протиправно вилучається. Зокрема, така ознака, як протиправність вказує на те, що вилучення майна може бути і законним (конфіскація, поділ майна подружжя тощо), проте під час посягання на власність у винного немає жодного права і підстав для вилучення чужого майна. З огляду на це доцільно зазначити, що наслідки майнового характеру при вчиненні злочинів проти власності мають характер виключно позитивної шкоди. Підтвердження викладеного можна знайти у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10⁴⁶² яка прямо вказує у п. 25 на те, що розмір майна, яким заволоділа винна особа внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді.

⁴⁶¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків, 2002, с. 116.

⁴⁶² Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного суду України № 10 від 06.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0010700-09&p=1301395975052613>

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави дійти висновку, що не зовсім доцільно виділяти серед всіх інших обов'язкових ознак таку ознаку, як «безоплатність». Зокрема, окремі вчені доречно вказують, що, хоча термін «безоплатний» означає відсутність оплати взагалі, не можна позначати цим терміном випадки, коли була здійснена хоча б часткова оплата або компенсація⁴⁶³. Безперечно, ця ознака характеризує більшість викрадень, проте вилучення у вказаний вище спосіб чужого майна у будь-якому випадку призводить до заподіяння його власникові чи іншому володільцю реальної, прямої майнової шкоди. Так само заподіяння матеріальної шкоди у вигляді упущеної (втраченої) вигоди недоцільно визнавати ознакою злочинів проти власності, оскільки при цьому не відбувається вилучення майна із фондів його власника.

Наступною важливою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони розглядуваних злочинів є причинний зв'язок між діянням і наслідками⁴⁶⁴. Теорія і практика кримінального права виходять з основного принципу, відповідно до якого суспільно небезпечні наслідки можуть ставитися у вину особі лише за умови, що вони перебували у причинному зв'язку з її дією або бездіяльністю⁴⁶⁵. Визначення причинного зв'язку збігається зі встановленням конкретних юридичних фактів: причиною та наслідком. Іншими словами, причинний зв'язок виконує роль з'єднувальної ланки між суспільно небезпечним діянням і наслідками. Його можна уявити у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно обумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити

⁴⁶³ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с., с. 246.

⁴⁶⁴ Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с.

⁴⁶⁵ Панов М.І. Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов [та ін.] ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с., с. 121.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

співвідношення діяння та завданої ним шкоди можна шляхом лише аналізу причинного зв'язку між ними.

Правова наука традиційно розвиває вчення про причинний зв'язок, ґрунтуючись на теорії причинності, загальні поняття якої розроблені філософією⁴⁶⁶. Зокрема, вирішення питання про причинний зв'язок пройшло досить тривалий шлях⁴⁶⁷, і його встановлення в сучасній теорії кримінального права пов'язують з наступними концепціями: а) розглядається ряд конкретних випадків, згрупованих за типовими ознаками; умови, які не будуть типовими (адекватними), не розглядатимуться як причина явища (теорія адекватного причинного зв'язку, прибічниками якої є Д. Кріз, Л. Трегер тощо); б) причиною відповідного результату визнається тільки вирішальне, головне діяння, що справило найбільший вплив на завданий результат (теорія головної причини); в) причина та наслідок пов'язані генетичним зв'язком, умова ним обумовлюється; без благополучних умов можливість виникнення наслідків причиною не реалізується (теорія причини та умови, прихильниками якої є А. Хорн, Р. Хорн, Н.М. Ярмиш, Н.Ф. Кузнецова тощо); г) тільки останнє, безпосереднє та найближче до наслідків діяння має визнаватись причиною відповідного результату (теорія безпосередньої (найближчої) причини); ґ) питання про кримінальну відповідальність може ставитись лише щодо необхідних наслідків цього діяння людини; випадкові наслідки знаходяться за межами інтересів кримінального права (теорія необхідного та випадкового причинного зв'язку (Л.Д. Гаухман, А.А. Піонтковський тощо); е) після вчинення діяння з тим чи іншим ступенем вірогідності настають відповідні наслідки (теорія вірогідного причинного зв'язку, прихильниками є Ф.Ю. Бердичевський, Л. Майданчик

⁴⁶⁶ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления : учебник уголовного права. Общая часть / С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др. – М. : СПАРК, 1996. – 412 с., с. 99.

⁴⁶⁷ Малинин В.Б. Объективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права [в 35 т.] / под ред. В.Б. Малинина. – Т. 4 : Состав преступления. – СПб. : Издание проф. Малинина, 2005. – 800 с., с. 316–356 ; Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 39.

тощо); и) хто спільно здійснює діяльність, небезпечну для оточуючих, той спільно відповідає за шкоду, заподіяну цією діяльністю, якщо буде неможливим встановити, чиї саме дії заподіяли настання шкідливих наслідків (теорія юридичного фіктивного причинного зв'язку – О.В. Федотов); ж) необхідне чи дійсне спричинення злочинного наслідку має місце тоді, коли поведінка особи є однією з необхідних умов спричинення злочинного результату, разом з тим вона перетворює на дійсність реальну можливість настання цього результату, створену нею самою, іншими особами чи силами, або активно беручи участь у цьому (П.Г. Семенов, Т.Л. Сергєєва, В.С. Прохоров є прихильниками теорії можливості та дійсності); з) юридичне значення має лише той причинний зв'язок, який охоплюється або має охоплюватись передбаченням суб'єкта (теорії винуватої причинності (М.Д. Сергєєвський, П.П. Михайленко тощо); і) дія людини є причиною цього наслідку, коли ця дія була однією з необхідних умов його настання (теорія необхідної умови (*condicio sine qua non*), прихильниками якої є Е.Ф. Побегайло, А.В. Успенський тощо).

Безперечно, кожна з цих теорій може бути доповнена новими положеннями, які тією чи іншою мірою могли б поглибити загальне уявлення про причинний зв'язок у кримінальному праві, проте при цьому слід урахувати застереження М.Д. Сергєєвського, що питання причинного зв'язку в кримінальному праві є таким, у якому найбільше дістає вияв елемент суб'єктивного свавілля дослідника⁴⁶⁸. Як вказують окремі вчені, «серед українських, російських і егалітарних вчених домінуючою концепцією причинного зв'язку є теорія необхідного спричинення, а у сучасній західній кримінально-правовій науці та судовій практиці домінують три концепції: *condicio sine qua non*, «адекватної причини» і «найближчої причини»⁴⁶⁹.

⁴⁶⁸ Сергєєвський Н.Д. Избранные труды / отв. ред. и автор библиогр. очерка А.И. Чучаев. – М. : Буквовед, 2008. – 606 с., с. 296.

⁴⁶⁹ Тимчук О.Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.Л. Тимчук. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / О.Л. Тимчук. – Львів, 2005. – 19 с., с. 11.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

У злочинах проти власності суспільно небезпечні наслідки настають разом із вчиненням злочинного діяння, і їх від діяння практично неможливо відокремити. Тому, особливостями розвитку причинного зв'язку в досліджуваних злочинах відома вчена егалітарного періоду Т.В. Церетелі справедливо вважала: а) відсутність розриву в часі та просторі між діянням і наслідками і б) невідворотність таких наслідків у злочинах проти власності⁴⁷⁰.

Одним із дискусійних як у вітчизняній, так і західній кримінально-правовій доктрині є питання про специфіку злочинів, пов'язаних із можливістю заподіяння шкоди об'єкту (власності) і, зокрема, проблемою встановлення причинного зв'язку в деліктах створення небезпеки (спричинило небезпеку для життя людей (ч. 3 ст. 194 – 1 КК України); спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 194-1, ст. 196, ст. 197 КК України).

Зокрема, в західній науці переважна більшість вчених розглядає можливість як суб'єктивну категорію, яка залежить від оцінки суду. Так, деякі автори вказують, що судження про небезпеку ґрунтується на обмеженості людського знання, тобто є результатом помилки або особливого емоційного стану. В таких випадках, звичайно, не має і жодних об'єктивних підстав для покарання особи за створення подібної уявної небезпеки, оскільки вона по суті залежить від особистих якостей та відчуттів суб'єктів сприйняття небезпеки. Багато сучасних західних криміналістів в своїх поглядах на небезпеку спираються на адекватну теорію небезпеки⁴⁷¹. Таким чином, наведене розуміння можливості у теорії кримінального права означає суб'єктивне припущення слідчого або

⁴⁷⁰ Церетелі Т.В. Причинная связь в уголовном праве : монография / Т.В. Церетелі. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с., с. 65–66.

⁴⁷¹ Церетелі Т.В. Деликты создания опасности / Т.В. Церетелі // Сов. гос-во и право. – 1970. – № 8. – С. 56–65 ; Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 215 с. ; Пионтковский А.А. Уголовный закон в борьбе с отрицательными последствиями НТП / А.А. Пионтковский // Сов. гос-во и право. – 1972. – № 4. – С. 30–39.

судді про можливість настання шкідливих наслідків, оскільки не можна говорити із повною достовірністю, що ці наслідки повинні були настати.

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині з цього питання існує досить широкий спектр думок. Так, переважна більшість вчених відносить можливість заподіяння шкоди до специфічних наслідків злочину⁴⁷². Проте, існує й протилежна думка, згідно якої обґрунтовується, що можливість заподіяння шкоди не є наслідком злочину, а є властивістю самого злочину⁴⁷³. Компромісною з цього питання є позиція О.О. Піонтковського, який вказував, що реальна можливість настання шкоди являє собою певний етап процесу становлення злочинного діяння⁴⁷⁴. В одних випадках ця реальна можливість лежить виключно в самому вчиненому злочинному діянні, а в інших – в подальших змінах в стані об'єктивної дійсності, викликаних ним. Тому реальна можливість настання шкідливих злочинних наслідків, в залежності від конкретних особливостей злочину, може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком.

На наш погляд, переконливою та обґрунтованою доцільно визнати позицію вчених, які вказують, що можливість настання

⁴⁷² Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. – Львів: ЛГУ, 1958. – 184 с. ; Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 240 с. ; Тихий В.П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности / В.П. Тихий. – Харків : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. – 173 с. ; Лановенко И.П. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан / И.П. Лановенко, Г.И. Чангули. – Київ : Наук. думка, 1989. – 280 с. ; Гавриш С.Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С.Б. Гавриш. – Харків, 1994. – 41 с.

⁴⁷³ Дурманов Н.Д. Понятие преступления / Н.Д. Дурманов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 311 с. ; Маляренко В. Практика розгляду справ про порушення правил охорони праці і безпеки ведення робіт / В. Маляренко, В. Борисов // Коментар судової практики з кримінальних справ. – Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. – № 6. – С. 81–88. ; Чучаев А.И. Транспортные преступления: проблемы механизма, квалификации и наказания : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А.И. Чучаев. – М., 1990. – 44 с.

⁴⁷⁴ Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. / под. ред. А.А. Пионтковского. Т. 2. Преступление. – М. : Наука, 1970. – 516 с., с. 149–150.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

шкоди не є ні ознакою самого діяння, ні його наслідком⁴⁷⁵, а подібні злочини не є ні матеріальними, ні формальними: це відносно самостійний вид законодавчої конструкції злочинів⁴⁷⁶. Аргументація цих вчених є досить переконливою, оскільки у протилежному випадку відбувається змішування категорій «можливість» та «дійсність». Зокрема, дійсність – це об'єктивно існуючі процеси або явища як реалізація певної можливості. Відповідно, можливість – це лише об'єктивна тенденція розвитку існуючих явищ, наявність умов їх виникнення, вона, навіть реальна, не може розглядатися як наслідок злочину, оскільки останній – це реально існуючі зміни у зовнішньому світі.

Зокрема, на думку Т.В. Церетелі, оскільки небезпека є поняттям, яке має об'єктивний і конкретний зміст, то при її аналізі суд не може абстрагуватися ні від умов, які є атиповими, ні від невідомих суб'єкту умов. Тобто потрібно враховувати всі особливості індивідуального випадку і конкретної обстановки, що і дозволить обґрунтувати кримінальну відповідальність за злочини проти власності, що створюють небезпеку. Тому безперечно можна погодитися з авторкою, що між діянням особи та виникненням такої небезпеки повинен існувати причинний зв'язок⁴⁷⁷.

Доцільно вказати, що делікти створення небезпеки, в яких ідеться про загрозу настання наслідків, є особливим видом законодавчої конструкції, поряд із злочинами з формальним та матеріальним складом, проте, на наш погляд, недоцільним є заперечення необхідності встановлення причинного зв'язку в таких деліктах. Зокрема, переважна більшість вчених та судова практика стоять на тій позиції, що в таких випадках

⁴⁷⁵ Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 215 с.; Тимейко Г.В. Проблемы общего учения об объективной стороне преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г.В. Тимейко. – М., 1986. – 44 с.

⁴⁷⁶ Тер-Акопов А.А. Ответственность за нарушение специальных правил поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1995. – 176 с., с. 129.

⁴⁷⁷ Церетели Т.В. Деликты создания опасности / Т.В. Церетели // Сов. гос-во и право. – 1970. – № 8. – С. 56–65; Пионтковский А.А. Уголовный закон в борьбе с отрицательными последствиями НТП / А.А. Пионтковский // Сов. гос-во и право. – 1972. – № 4. – С. 30–39.

доцільно встановити причинний зв'язок між протиправним діянням та створенням небезпеки (реальної загрози) настання наслідків. Хоча, безумовно, що це буде причинний зв'язок *sui generis*, оскільки він носить гіпотетичний характер.

У спеціальній літературі обґрунтовується думка про те, що в кримінальній справі доказування причинного зв'язку необхідне або для встановлення складу злочину та індивідуалізації покарання, або тільки для індивідуалізації покарання (це стосується формальних складів). В останніх причинний зв'язок необхідно встановлювати в тих випадках, якщо настали шкідливі наслідки, не зазначені в законі, але які можуть вплинути на призначення покарання⁴⁷⁸. Проте, В. Навроцький цілком обґрунтовано вказує, що «наслідки є ознакою складу злочину у разі, якщо вони названі в диспозиції статті Особливої частини, тобто, має місце матеріальний склад злочину»⁴⁷⁹, тому автор вважає, що причинний зв'язок встановлюється лише у тому випадку, якщо наслідки є обов'язковою ознакою складу злочину.

Аналіз норм чинного КК України не залишає сумнівів про те, що причинний зв'язок повинен встановлюватися лише в злочинах із матеріальним складом і лише у двох випадках: по-перше, якщо в диспозиції відповідної статті Особливої частини стосовно наслідків вжитий термін «спричинило» або йому подібні; по-друге, якщо необхідність його встановлення є результатом тлумачення цієї норми. Слід підкреслити, що використання в диспозиціях статей терміну «спричинило», на думку окремих вчених, безпосередньо, відображує безпосередній характер причинного зв'язку⁴⁸⁰.

Як підкреслюють деякі науковці, не дивлячись на важливість причинного зв'язку як ознаки об'єктивної сторони

⁴⁷⁸ Кригер Г.А. Причинная связь в советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Сов. юстиция. – 1979. – № 1. – С. 8–11 ; Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М. : МГУ, 1984. – 184 с.

⁴⁷⁹ Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – Київ : Атіка, 1999. – 418 с., с. 274.

⁴⁸⁰ Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. – Киев : Высшая школа, 1987. – 200 с. ; Щепельков В.Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты / В.Ф. Щепельков. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2003. – 416 с., с. 136.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

складу злочину, його роль та значення, проте, не доцільно абсолютизувати, надаючи універсального статусу. Зокрема, вчені вказують: «про причинний зв'язок і настання суспільно небезпечних наслідків можна і потрібно говорити завжди і за всіма, навіть формальними складами злочинів, тому, що він існує в злочинах не тільки з матеріальним складом, але і у формальних – але як настання шкідливих наслідків у вигляді злочинного результату, до якого прагнула особа, при виконанні об'єктивної сторони конкретно взятого складу злочину»⁴⁸¹.

На наш погляд, коли законодавець вживає термін «спричинення» щодо наслідків, йдеться саме про юридично значиму причинність, тобто причинний зв'язок в розумінні кримінального права, який охоплює різні – з філософських позицій – види детермінації, а не тільки каузальну, як це прийнято вважати. На підставі цього, доцільно вказати про доцільність встановлення причинного зв'язку у всіх злочинах проти власності (і з матеріальним, і з формальним складом).

На сучасному етапі, існує ще одна проблема, а саме, проблема причинного зв'язку при бездіяльності, яка не отримала єдиного вирішення в кримінально-правовій доктрині та залишається предметом гострих дискусій серед вчених. Проте, важливість вирішення цієї проблеми полягає в тому, що «не визнаючи за бездіяльністю заподіюючого значення, ми позбавляємо себе можливості обґрунтувати відповідальність за неї»⁴⁸².

Слід підкреслити, що теоретичні напрацювання щодо розуміння причинного зв'язку у злочинах проти власності, які вчиняються шляхом дії, так само відносяться і до злочинних посягань на власність, що вчиняються у формі бездіяльності (ст. 192 КК України, ст. 193 КК України, ст. 197 КК України). Зокрема, при вчиненні злочину шляхом бездіяльності суспільно

⁴⁸¹ Литвин О.П. Злочинні наслідки і причинний зв'язок у злочинах проти громадської безпеки і народного здоров'я / О.П. Литвин. – Київ : Знання, 1998. – 19 с., с. 13.

⁴⁸² Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1965. – 135 с., с. 18.

небезпечні наслідки настають в силу звичайного розвитку подій, якому особа мала б запобігти в силу важливості суспільних відносин, що охороняються державою⁴⁸³. В силу важливості вказаних відносин держава вимагає від особи втручання в звичайний розвиток подій і карає за невтручання. Проте, оскільки суспільно небезпечні наслідки настають за звичайного розвитку подій, в який особа не втрутилась, то доцільно дійти висновку, що в причинно-наслідковому зв'язку з наслідками перебуває не бездіяльність особи, а саме ті життєві обставини, на які винна особа не вплинула.

На нормативний характер причинного зв'язку при бездіяльності справедливо звертав увагу ще відомий вчений ХХ ст. Е.Я. Немировський який вказував, що на відміну від причинного зв'язку між дією й наслідками, коли для його встановлення ми уявно виключаємо дійсне діяння, яке нас цікавить, тобто щось реальне, при бездіяльності ми уявно вставляємо в дійсний причинний ланцюг уявну ланку і запитуємо себе, чи настав би той же самий результат, якщо б була вчинена певна дія. Але кількість тих дій, які б могли запобігти результату, досить велика, тому це питання є доречним лише відносно тієї, яку можна чекати із достатньою впевненістю. Остання ж може спиратися лише на юридичний обов'язок певної особи запобігти настанню шкідливого наслідку. Таким чином, стає очевидним, що не сама по собі бездіяльність створює результат, а лише така бездіяльність, яка являє собою невиконання правового обов'язку⁴⁸⁴.

Тому, усі міркування про те, що відповідальність можлива, лише якщо бездіяльність особи була протиправною, тобто на особу був покладений спеціальний обов'язок запобігти настанню наслідків, вона мала реальну можливість вчинити очікувані дії тощо, стосується саме можливої відповідальності і

⁴⁸³ Таганцев Н.С. Русское уголовное право: часть общая / Н.С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – 1488 с.

⁴⁸⁴ Немировский Э.Я. Советское уголовное право. Часть общая и особенная / Э.Я. Немировский. – Одесса : Изд-во Одессаполиграф, 1926. – 367 с., с. 111.

жодним чином не вирішує питання про те, чи спричиняє ця бездіяльність якісь наслідки в реальній дійсності, незалежно від будь-якої відповідальності та юридичних норм взагалі.

У сучасний період, існують досить суперечливі підходи до висвітлення цієї проблеми. Зокрема, одні автори наявність причинного зв'язку при бездіяльності принципово заперечують⁴⁸⁵. На їх погляд, бездіяльність як нормативна категорія не може спричинити будь-які реальні зміни у зовнішньому світі, тобто такі матеріальні зміни може викликати лише реальний фактор або сила, а не юридична конструкція.

Вирішення ж цієї проблеми вони бачать у тому, що у диспозиціях відповідних статей КК України, де мова йде про спричинення реальних матеріальних наслідків шляхом бездіяльності, мається на увазі саме юридично значущий причинний зв'язок. В фізичному значенні матеріальні наслідки – збитки, руйнування, жертви – викликані певним реальними причинами (силами), але ця обставина не має значення для кримінального права, оскільки в розумінні останнього їх соціальною причиною є саме бездіяльність обвинувачуваного. Тобто, кримінально-правова норма передбачає відповідальність, якщо внаслідок не вчинення особою необхідних юридично значущих дій в результаті впливу інших активних факторів настали певні шкідливі наслідки. На наш погляд, наведену позицію доцільно визнати відносно правильною, проте, досить обмеженою, оскільки такі погляди неможливо спростувати, якщо вести аргументацію в межах, окреслених методологією радянської юридичної науки, тобто використовуючи філософське розуміння причинності із діалектичного матеріалізму.

Проте, інші вчені, обстоюючи наявність причинного зв'язку при бездіяльності, вказують, що філософська категорія причинності зовсім не характеризується такою додатковою ознакою,

⁴⁸⁵ Тимейко Г.В. Причинная связь и проблема ответственности при бездействии / Г.В. Тимейко // Вопросы уголовного права. – М. : Юрид. лит, 1966. – С. 77–104 ; Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В.К. Глистин. – Л. : ЛГУ, 1979. – 125 с., с. 89.

як активність⁴⁸⁶. На їх переконання, кримінальна відповідальність за бездіяльність встановлюється лише при умові, що відповідні особи були включені в ту систему, функціонування якої було порушено.

Зокрема, В.М. Кудрявцев виділяє чотири види причинного зв'язку: 1) активна поведінка – пасивний результат; 2) активна поведінка – активна поведінка; 3) пасивний результат – пасивний результат; 4) пасивний результат – активна поведінка. Останній є найбільш складним варіантом, коли бездіяльність особи викликає активні зміни у зовнішньому світі (наприклад, смерть стрілочника призвела до катастрофи поїздів). На думку цього вченого, в таких випадках бездіяльності є причинний зв'язок, але він носить не енергетичний (як у випадках активна поведінка – активна поведінка та активна поведінка – пасивний результат), а інформаційний характер (пасивний результат – активна поведінка та пасивний результат – пасивний результат)⁴⁸⁷. Врядчи такий підхід теж не доцільно визнати оптимальним, зокрема, активність є головною ознакою причини як діяльної субстанції, яка породжує, створює наслідок, тому причина не може бути пасивною – такими є лише умови якоїсь події. Особа не вчиняє певні юридично обов'язкові дії, і в цьому розумінні її поведінка пасивна. Проте, в цілому, загальний підхід до цієї проблеми заслуговує на підтримку.

Слід підкреслити, що причиною дій особи, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності, може бути лише її власна воля – жодні зовнішні обставини, зокрема, і поведінка інших осіб ніколи не можуть бути причиною дій людини. Зокрема, А.А. Тер-Акопов⁴⁸⁸ підкреслює тісний зв'язок

⁴⁸⁶ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 240 с. ; Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.; Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В.А. Тархов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. – 451 с.

⁴⁸⁷ Кудрявцев В.Н. Противоправное бездействие и причинная связь / В.Н. Кудрявцев // Сов. гос-во и право. – 1967. – № 5. – С. 28–54, с. 35.

⁴⁸⁸ Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980 – 151 с. ; Тер-Акопов А.А. Ответственность за нарушение специальных правил поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1995. – 176 с., с. 127.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

заподіяння як об'єктивної категорії зі свідомістю особи. Психіка особи, на його погляд, впливає на саме діяння особи – різна ступінь свідомості тягне різні за заподіючою здатністю дії. Таким чином, завдяки активним властивостям психічних елементів, в механізм заподіяння суспільно небезпечного наслідку входить доля вини.

Цікавим з наукової точки зору є підхід до цієї проблеми Н.М. Ярмиш. Зокрема, вчена вказує, що бездіяльність як інформаційний сигнал має енергетичні властивості, тобто носить дійовий характер, тому каузальність бездіяльності вона визнає лише у двох випадках: по-перше, якщо бездіяльність як носій інформації є подразником, що викликає реакцію організму; по-друге, бездіяльність є причиною подій як відсутність інформації щодо необхідності зміни поведінки по запобіганню шкоди. Авторка вбачає опосередкований причинний зв'язок між бездіяльністю винного та наслідками, які прямо спричиняються діями особи в стані казусу, проте, в усіх інших випадках причинний зв'язок при бездіяльності вчена заперечує, обґрунтовуючи наявність інформаційного зумовлення (бездіяльність є інформацією, яка дозволяє людині проявити себе як особистості)⁴⁸⁹.

Погляди авторів, які намагалися обґрунтувати можливість заподіяння суспільно небезпечного результату шляхом бездіяльності, домінували у спеціальній літературі як в егалітарний період, так і притаманні сучасному періоду. Так, О.Я. Светлов, розглядаючи службові злочини, вказував, що аргументи противників наявності причинного зв'язку при бездіяльності необґрунтовані. Зокрема, вчений зазначав, що «бездіяльність може вилитися в умисне або необережне неперешкоджання (хоча службова особа повинна була вчинити певну активну дію), яке призведе до настання суспільно шкід-

⁴⁸⁹ Ярмиш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ). – Харків : Право, 2003. – 512 с., с. 426–427.

ливого, але потрібного (при умислі) для винного наслідку»⁴⁹⁰. На переконання вченого, ще одним аргументом на користь заподіюючої здатності бездіяльності є те, що диспозиція статті, яка передбачала відповідальність за службову недбалість, прямо сконструйована законодавцем таким чином, що прямо передбачає наявність причинного зв'язку між бездіяльністю та суспільно небезпечним наслідками, що настали. На наш погляд, наведений аргумент доцільно визнати повністю переконливим, оскільки в протилежному випадку довелось би прямо ігнорувати вимоги чинного КК України або визнати наявну помилку законодавця.

Серед проблемних питань причинного зв'язку при бездіяльності на детальний розгляд заслуговує теорія «імовірнісного причинного зв'язку», яка стосується аналізу особливостей причинного зв'язку між бездіяльністю та негативним наслідком. Зокрема, теорію «необхідного спричинення» окремі науковці вважають неприйнятною, оскільки її прихильники логічно приходять до висновку, що «спричинення бездіяльністю буде мати місце лише тоді, коли обумовлена дією можливість запобігання шкідливих наслідків є абсолютною, тобто в конкретній ситуації неминуче перетворюється на дійсність»⁴⁹¹. У зв'язку з наведеним, доцільно вказати, що не доречно погодитися з тим, що для кримінальної відповідальності достатній будь-який, навіть мізерний, ступінь імовірності запобігання наслідкам.

Зокрема, абсолютна більшість вчених не сприймають наведену теорію, яку вперше піддав критиці М.Г. Угрехелідзе, із посиланням на філософську літературу, доводять хибність розгляду ймовірної причини як форми каузальності. Зокрема,

⁴⁹⁰ Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – Київ : Наук. думка, 1978. – 278 с., с. 59.

⁴⁹¹ Бердичевский Ф.Ю. Вероятностная причинная связь в уголовном праве / Ф.Ю. Бердичевский // Вопросы борьбы с преступностью : сб. статей ; ред. коллегия: И.И. Карпец (отв. ред.) и др.]. – М. : Юрид. лит., 1969. – Вып. 10. – С. 47–52 ; Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980 – 151 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

як справедливо вказує вчений, «не можна причинності приписувати таку властивість (імовірність), яка по суті позбавила б її основної якості – необхідності. Тому або взагалі не існує «імовірнісного причинного зв'язку», або його слід розуміти як імовірність заподіяння, але в цьому випадку поняття причинності замінюється явищем якісно іншого роду – імовірністю»⁴⁹². Так, науковець вказує, що ймовірнісний причинний зв'язок не може бути об'єктивною умовою відповідальності особи, оскільки статистичні закономірності масових явищ проявляються в кожному випадку лише як випадковість, а не як необхідність. Якщо у суду виникнуть сумніви щодо того, був цей наслідок дій підсудного необхідним або випадковим, більш або менш імовірним, то згідно з презумпцією невинності і, зокрема, принципом *in dubio pro reo* він повинен виправдати такого підсудного. На нашу думку, заслуговують на увагу застереження вченого щодо небезпеки об'єктивного інкримінування, проте, з іншого боку, доцільно вказати на переважно філософську аргументацію.

На підставі проведеного аналізу теорії «імовірнісного причинного зв'язку» доцільно вказати, що в цілому міркування Ф.Ю. Бердичевського значною мірою дозволяють вирішувати проблемні питання каузальності бездіяльності, зокрема, обґрунтувати кримінальну відповідальність особи при наявності ймовірнісного причинного зв'язку. Проте, відкритим залишається питання про можливість передбачення особою ймовірних наслідків своєї бездіяльності, хоча, безумовно, що в цілому ця дискусійна проблема є надзвичайно складною і тому її остаточне вирішення потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Наступним проблемним питанням вчення про причинний зв'язок, яке має особливо велике значення для обґрунтування відповідальності за співучасть у злочинах проти власності. Неоднорідний підхід до розуміння цього питання накладає свій відбиток на конструкції поняття співучасті та розмежування

⁴⁹² Угрехелидзе М.Г. Теория «вероятностной причинной связи» требует проверки / М.Г. Угрехелидзе // Сов. гос-во и право. – 1974. – № 4. – С. 91–96.

окремих видів співучасників. Водночас наявність причинного зв'язку у групових злочинах переважна більшість науковців розглядає як необхідну умову для притягнення учасників групового злочину до кримінальної відповідальності. Як доречно зазначав вчений XIX ст. М.Д. Сергеевський, завдання зводиться до визначення причинного зв'язку між дією і наслідком, такого причинного зв'язку, наявність якого є необхідною передумовою будь-якого ставлення у вину⁴⁹³.

Тобто, визначення сутності причинного зв'язку при вчиненні злочину групою осіб за попередньою змовою за наявності розподілу ролей викликає найбільше суперечок. Слід визнати, що вчення про причинний зв'язок має принципове значення для обґрунтування відповідальності за співучасть у злочині незалежно від її форми. Проте, як правильно вказують деякі вчені, не можна ігнорувати той факт, що причинний зв'язок у групі осіб з розподілом ролей має суттєві особливості, тому не всі науковці однозначно визначають його сутність⁴⁹⁴.

Зокрема, західні вчені XVIII–XIX ст. по різному ставилися до цієї проблеми. Так, одні вчені вказували, що будь-яка особа, яка брала участь у створенні злочинного результату, вважається такою, що заподіяла цей результат, оскільки усі умови є рівнозначними, тобто між співучасниками не має особливої різниці⁴⁹⁵. На переконання вчених, всі об'єктивні умови сприяння злочину особливого значення не мають із погляду на їх рівноцінність. Проте, низка вчених XIX ст. – прихильників теорії «*conditio sine qua non*» взагалі заперечувала існування інституту співучасті як хибної конструкції⁴⁹⁶.

⁴⁹³ Сергеевский Н.Д. О значении причинной связи в уголовном праве / Н.Д. Сергеевский. – Ярославль, 1880. – Часть 1. – С. 11.

⁴⁹⁴ Кваша О.О. Значення причинного зв'язку для визначення групового злочину [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_3/241.pdf

⁴⁹⁵ Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть / Ф. Лист. – М. : [Б.в.], 1903. – 425 с., с. 214.

⁴⁹⁶ Пусторослев П.П. Русское уголовное право. Общая часть / П.П. Пусторослев. – Вып. 1. – Юрьев: [Б.в.], 1907. – 256 с., с. 147.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

У кримінально-правовій доктрині егалітарного періоду загальноновизнаним було положення про те, що причинний зв'язок є тією об'єктивною межею, далі якої не може простягатися кримінальна відповідальність за співучасть⁴⁹⁷. Зокрема, Т.В. Церетелі вказувала, що «співучасником злочину може вважатися лише той, хто вчинив дію, яка передуює настанню злочинного результату, та є необхідною умовою його настання»⁴⁹⁸.

Найбільш поширеною у сучасний період є положення про те, що злочинний результат є наслідком спільної діяльності всіх співучасників, незалежно від виконуваних ролей. Стосовно окремих видів злочинів, зокрема, і найбільш небезпечних у сучасному світі, вчені також притримуються даної позиції: «Співучасть має місце лише в такому терористичному злочині, де злочинні наслідки спричинюються об'єднаними зусиллями всіх співучасників, причому вчинене кожним з них окремо є необхідною ланкою у ланцюгу, який призводить до вчинення злочину»⁴⁹⁹.

Проте, як обґрунтовано вказує О.О. Кваша, будь-які дії, що утворюють груповий злочин, знаходяться у причинному зв'язку із заподіяним наслідком, тому повинні кваліфікуватися як співучасть у злочині. Причинний зв'язок між діями організатора, підбурювача, пособника і злочинним результатом, заподіяним виконавцем, існує, і саме він свідчить про спільність їх участі у злочині, що і є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності співучасників за злочин, вчинений виконавцем.

⁴⁹⁷ Гришаев П.И. Соучастие по советскому уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1958. – 255 с. ; Шнейдер М.А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М.А. Шнейдер. – М. : ВЮЗИ, 1958. – 98 с., с. 11.

⁴⁹⁸ Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с., с. 151.

⁴⁹⁹ Алехин В.П. Соучастие в террористической деятельности / В.П. Алехин. – М. : Юрлит-информ, 2009. – С. 10.

Причинний зв'язок у груповому злочині є об'єктивно існуючим зв'язком між діяннями всіх співучасників і породженими (викликаними) цими діяннями суспільно небезпечними наслідками. Встановлення причинного зв'язку цими діяннями є необхідною умовою для притягнення кожного із співучасників до кримінальної відповідальності за груповий злочин⁵⁰⁰.

У зв'язку з цим, вчені визнають помилковим тлумачення змісту кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» в Особливій частині КК України виключно як співвиконавства. Проте, вони є своєрідним актом професійного тлумачення чинного КК України, яких мусять притримуватись суди нижчого рівня при розгляді кримінальних справ⁵⁰¹. Тому, доцільно внести зміни до вказаних постанов в тій частині, де тлумачення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочин за попередньою змовою групою осіб» не відповідає змісту норм, що утворюють інституту співучасті у злочині.

У сучасний період серед вчених поширена думка про те, що при вчиненні злочинів із формальним складом треба встановити наявність причинного зв'язку між діями співучасників і фактом вчинення злочину виконавцем⁵⁰². Проте, інші вчені вказують, що дії пособника злочину з матеріальним складом знаходяться в причинному зв'язку з двома різними видами (рівнями) наслідків: перший – це злочинна діяльність виконавця, яка певною мірою обумовлена діями пособника; другий – суспільно небезпечні наслідки злочину, скоєного виконавцем⁵⁰³.

⁵⁰⁰ Кваша О.О. Значення причинного зв'язку для визначення групового злочину [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_3/241.pdf

⁵⁰¹ Гришук В.К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посіб. / В.К. Гришук. – Львів : ЛДУВС, 2009. – С. 82.

⁵⁰² Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А.В. Наумов. – 2 изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во БЕК, 1999. – 590 с.

⁵⁰³ Орловський Р.С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р.С. Орловский. – Харків, 2000. – 16 с., с. 10.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Зокрема, на думку деяких вчених, опосередкований характер причинного зв'язку при співучасті має якісну специфіку, яка полягає у вторгненні в причинний ланцюг «кримінально відповідальної» волі іншої особи – виконавця⁵⁰⁴. Таким чином, можна обґрунтовано дійти до оптимального висновку, що ознакою спільної злочинної діяльності є наявність причинного зв'язку між діями кожного співучасника та злочинними наслідками, що настали, тому що при співучасті діяння кожного співучасника окремо не тягнуть злочинного результату: він є наслідком загальних зусиль всіх осіб, які брали участь в злочині. Діяння окремих співучасників є по суті складовими загальної причини. Будь-яка суспільно небезпечна діяльність, яка здійснювалася у зв'язку із вчиненням злочину, але яка не знаходилася у причинному зв'язку з ним, не може розглядатися як співучасть.

Важливе значення причинності полягає в тому, що вона дозволяє обмежити відповідальність співучасників межею фактично заподіяних суспільно небезпечних наслідків, а також розрізняти співучасть та причетність до злочину. Як зазначав С.В. Познишев, з об'єктивної сторони співучасть становить собою комбінацію спільно заподіючих дій кількох осіб, спрямованих на вчинення одного злочину, або таку комбінацію дій, при якій діяльність одних є причиною або входить до складу причини діяльності інших. В матеріальних складах співучасть є участю в заподіянні спільного злочинного результату⁵⁰⁵.

У зв'язку з цим, головна теоретична проблема полягає в тому, що між злочинною діяльністю співучасника та суспільно небезпечним результатом лежить свідомо вольова діяльність виконавця і тому питання про причинний зв'язок в сфері дії інституту співучасті має свої особливості. Згідно домінуючих

⁵⁰⁴ Злобин Г.А. Умысел и его формы / Г.А. Злобин, Б.С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 214 с., с. 88.

⁵⁰⁵ Познышев С.В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал науки уголовного права. Ч. 1. Общая часть / С.В. Познышев. – М. : Юриздат Наркомюста, 1923. – 281 с., с. 146.

в доктрині поглядів, дії співучасників знаходяться у причинному зв'язку з діями виконавця, а через них – із злочинним результатом. Тобто саме діями виконавця заподіюється конкретна шкода об'єкту посягання⁵⁰⁶. Прийнято вважати, що особливістю причинного зв'язку при співучасті є також і те, що діяльність співучасників каузально пов'язана з інтелектуально-вольовою діяльністю виконавця (про теоретичну вразливість цієї конструкції мова піде нижче)⁵⁰⁷. Таким чином, «діяльність будь-якого співучасника злочину ... для того, щоб стояти в причинному зв'язку із вчиненим злочином, повинна спочатку здійснити вплив на свідомість виконавця, стати тією чи іншою мірою складовою частиною причини вчинення злочину та настання злочинного результату». Проте, науковці вказують, що при підбурюванні та інтелектуальному пособництві поведінка виконавця детермінована психічним впливом інших співучасників, але якщо врахувати, що виконавець – це осудний відносно самостійний суб'єкт, поведінка якого залежить не тільки від зовнішнього впливу, але і від власних внутрішніх установок, залишається неясним, наскільки його поведінка детермінується вказаним впливом⁵⁰⁸.

Спроби поєднання двох несумісних філософсько-світоглядних парадигм (детермінізм – індетермінізм) неминуче призводять до створення еkleктичних конструкцій, які маскуються фразами про діалектику детермінації, боротьбу мотивів тощо. Цілком виправдано звертають увагу на безуспішність подібного поєднання фундаментального для кримінального права постулату вільної волі із кримінологічною *par excellence* ідеєю соціальної детермінованості поведінки окремі вчені⁵⁰⁹.

⁵⁰⁶ Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – Київ : Юринком, 1995. – 208 с., с. 114.

⁵⁰⁷ Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Т. 1: Понятие соучастия / М.И. Ковалев // Уч. труды Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск : СЮИ, 1960. – 288 с., с. 215.

⁵⁰⁸ Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с., с. 40.

⁵⁰⁹ Блувштейн Ю.Д. Основания криминологии: опыт логико-философского исследования / Ю.Д. Блувштейн, А.Н. Добрынин. – М. : Университетское, 1990. – 204 с., с. 42–43.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Традиційно, у кримінальному праві, прийнято вважати, що роль кожного співучасника в заподіянні результату залежить від характеру його діяльності та її інтенсивності. Теорії, згідно з якими усі умови є еквівалентними і значення кожного співучасника фактично однакові, зокрема, вчені егалітарного періоду вважали їх метафізичними та практично несправедливими, оскільки в дійсності роль кожного співучасника є завжди відмінною та індивідуальною відносно спільно заподіяного результату⁵¹⁰, відповідно, дії будь-якого співучасника (які б незначні вони не були) в усіх випадках є необхідною умовою вчинення злочину виконавцем⁵¹¹.

Переважає більшість вчених сучасного періоду дотримується тієї точки зору, що при спільному вчиненні злочину зусилля кількох осіб зливаються у єдине начало, отже й не може бути лише одного заподіювача результату. Проте, М.Д. Шаргородський вважав, що причиною загального злочинного результату є лише дії виконавця злочину, а діяння інших співучасників – це тільки умови його настання⁵¹².

Вказуючи на необґрунтованість наведеної позиції, окремі вчені вказували, що, оскільки при співучасті спільними зусиллями усіх співучасників заподіюється результат, який навіть абстрактно-гіпотетично важко розчленувати на самостійні та окремі «внески», а практично – узагалі неможливо⁵¹³. Так, вчені наголошували, що відносно кожного співучасника необхідно встановити: 1) в якій мірі його дії обумовили злочинні дії інших співучасників; 2) причинний зв'язок його діянь із загальним злочинним результатом;

⁵¹⁰ Имамов Э.З. Уголовное право КНР. Теоретические вопросы общей части / Э.З. Имамов. – М. : Наука, 1990. – 236 с., с. 219 ; Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с., с. 40.

⁵¹¹ Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Т. 1: Понятие соучастия // Уч. труды Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск : СЮИ, 1960. – 288 с., с. 131.

⁵¹² Курс советского уголовного права. Общая часть : в 5 т. / отв. ред. М.Д. Шаргородский, Н.А. Беляев. – Л. : ЛГУ, 1968. – Т. 1. – 645 с., с. 593.

⁵¹³ Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П.Ф. Тельнов. – М. : Юрид.лит., 1974. – 208 с., с. 34.

3) ступінь його участі в заподіянні цього результату⁵¹⁴. На наш погляд, таке міркування ближче до істини і є більш прийнятними.

Зокрема, твердження про наявність причинного зв'язку між діями всіх співучасників і загальним злочинним результатом є домінуючими і серед українських вчених сучасного періоду⁵¹⁵. Проте, Т.В. Церетелі та В.М. Кудрявцев вказували, що такими, що спричинюють злочинний результат, визнаються діяння, які знаходяться із ним як у необхідному, так і випадковому причинному зв'язку, хоча така позиція не знайшла загального визнання. Серед авторів найбільш поширеною є думка про те, що відповідальність співучасників обмежується лише необхідними наслідками їх дій, тобто причиною визнаються лише такі спільні дії, які в конкретних умовах закономірно викликають настання загального злочинного результату.

Дискусійним є також питання про співвідношення дій співучасників між собою та зі злочинним результатом. Так, наприклад, висловлювалися думки, що для співучасті обов'язково, щоб діяння спільно діючих осіб взаємно доповнювалися, або дії кожного співучасника повинні знаходитися у безпосередньому причинному зв'язку із діями виконавця, або дії співучасників – це умова злочинної діяльності спільників.

Вважається, що вимога наявності причинного зв'язку дає можливість обмежити коло дій, які можуть розглядатися як співучасть. Загальноновизнано, що співучасть можлива лише до

⁵¹⁴ Иванов Н.Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве / Н.Г. Иванов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 128 с. ; Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.

⁵¹⁵ Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський. – Київ : А.С.К., 2001. – 352 с., с. 168 ; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2003. – 1056 с. ; Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с. ; О.Ф. Ковітіді Інститут співучасті у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Ф. Ковітіді. – Харків, 1998. – 16 с., с. 9.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

моменту вчинення злочину або як приєднувальна діяльність в момент початку злочину, але у будь-якому випадку завжди до настання злочинного результату. Це дозволяє відмежувати співучасть від причетності до злочину⁵¹⁶. Проте, окремі вчені заперечували проти того, щоб відносити недонесення, переховування та потурання злочину до так званих непрямой співучасті; такі діяння слід розглядати як *delicta sui generis*⁵¹⁷. Прийнято вважати, що в законодавстві (ч. 6 та ч. 7 ст. 27 КК України) заздалегідь не обіцяне переховування злочинів не є співучастю саме за відсутністю причинного зв'язку між цими діями та злочинними наслідками. Такі дії тягнуть кримінальну відповідальність за ст. 198 КК України (придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом).

За чинним КК України не є співучастю і обіцяне до закінчення вчинення злочину неповідомлення органам влади про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин. Хоча, в егалітарний період в теорії висловлювалися пропозиції вважати заздалегідь обіцяне недонесення співучастю (інтелектуальне пособництво)⁵¹⁸. Характерно, що деякі вчені того періоду вважали, що причинний зв'язок між причетністю та злочином є, але він носить менш інтенсивний характер⁵¹⁹. Окрім того, на думку вчених, не має самого ступеня заподіяння, оскільки не існує об'єктивних критеріїв для його

⁵¹⁶ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 316 с., с. 233.

⁵¹⁷ Познышев С.В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал науки уголовного права. – Ч. 1. Общая часть / С.В. Познышев. – М. : Юриздат Наркомюста, 1923. – 281 с., с. 147.

⁵¹⁸ Гиндев П. Причинная связь в социалистическом уголовном праве // Вопросы уголовного права стран народной демократии. Сборник статей / П. Гиндев ; под ред. и с предисл. А.А. Пионтковского. – М. : Иностран. лит., 1963. – с. 285–318 ; Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф.Г. Бурчак. – Київ : Вища школа, 1986. – 207 с., с. 153.

⁵¹⁹ Гришаев П.И. Соучастие по советскому уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1958. – 255 с., с. 205 ; Разгильдиев Б.Т. Уголовно-правовые проблемы прикосновенности к преступлению / Б.Т. Разгильдиев. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. – 109 с., с. 8.

встановлення, що може призвести до того, що в причинність як об'єктивну категорію будуть привнесені елементу суб'єктивізму.

Проте, деякі вчені висловлювали компромісну думку обґрунтовуючи тим, що заздалегідь не обіцяне недонесення та потурання не можуть жодним чином впливати на свідомість і діяльність основного злочинця: в цьому випадку не можна із впевненістю навіть говорити про мотивуючий вплив пасивної поведінки цих осіб на діяльність злочинця. І тому «така поведінка не знаходиться в причинному зв'язку із вчинюваним злочином або злочином, що готується. Вона є лише сприятливим фоном для вчинення основного злочину, однією з умов, що йому сприяють»⁵²⁰. Проте, щодо заздалегідь обіцяного недонесення та потурання, яке дається до підготовки або під час вчинення злочину, то воно посилює рішучість виконавця та інших співучасників, і тому є, по суті, інтелектуальним пособництвом. В цих випадках причинний зв'язок між діями цих осіб та вчиненням основного злочину є. Тому, вчена погодилася із тими науковцями, які пропонували віднести такі дії до пособництва, тобто кваліфікувати їх як співучасть у злочині. На нашу думку, подібні пропозиції видаються не виправданими, оскільки не можуть співвіднітися з ліберальними принципами. Такий підхід доцільно було застосовувати саме в егалітарний період, який характеризувався подекуди необґрунтованим посилення кримінальної репресії.

Для наявності причинного зв'язку необхідно також, щоб співучасник активно сприяв злочину. У цьому зв'язку виникає питання щодо бездіяльності, тобто чи може сприяти злочину співучасть у формі бездіяльності. Таку можливість повністю заперечував М.Д. Шаргородський, який взагалі є противником наявності причинного зв'язку при бездіяльності. М. Ковальов вважає, що у виключних окремих випадках співучасть у

⁵²⁰ Носкова Н.А. О совершенствовании законодательного регламентирования института прикосновенности // Проблемы совершенствования уголовного закона / Н.А. Носкова. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 88–96.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

злочинах можлива і шляхом бездіяльності⁵²¹. Цілком зрозуміло, що навіть логічно не можна собі уявити співучасть у формі бездіяльності відносно організатора або підбурювача.

Остаточного невирішеною залишається питання про можливість бездіяльності щодо пособництва. Зокрема, більшість вчених вважають, що це можливо лише щодо фізичного пособника і лише тоді, коли ця бездіяльність являє собою усунення якихось перешкод вчинення злочину (об'єктивна ознака), та якщо це усунення використовується виконавцем як засіб полегшення вчинення злочину, про що знає і сам пособник (суб'єктивна ознака)⁵²².

На наш погляд, логічне тлумачення змісту ч. 5 ст. 27 КК України дозволяє зробити висновок про те, що можливість пособництва шляхом бездіяльності в принципі не виключається, оскільки одним з видів пособництва є «усунення перешкод», яке можна вчинити бездіяльністю (наприклад, охоронець за домовленістю з іншими співучасниками навмисно не вмикає сигналізацію на складі для полегшення вчинення крадіжки вночі).

Складним є також питання щодо специфіки діяльності кожного співучасника. Простіше всього із фізичним пособником, оскільки його дії створюють умови, полегшуючи діяльність виконавця, призводячи разом із діями останнього до настання наслідків. Складнішим є питання встановлення причинного зв'язку та відповідальності підбурювача та інтелектуального пособника, оскільки ці особи безпосередньо не виконують дій, що складають об'єктивну сторону злочину, а лише впливають на виконавця, його психіку⁵²³. Проте,

⁵²¹ Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Т. 1: Понятие соучастия / М.И. Ковалев // Уч. труды Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск : СЮИ, 1960. – 288 с., с. 127.

⁵²² Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський. – Київ : А.С.К., 2001. – 352 с., с. 179.

⁵²³ Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф.Г. бурчак. – Київ : Вища шк., 1986. – 207 с., с. 89.

не зовсім доцільно підтримати позицію вчених⁵²⁴, які обґрунтовують, що між діянням підбурювача та спільним злочинним результатом є безпосередній причинний зв'язок.

Функція інтелектуального пособника вужча, оскільки його роль (порівняно із підбурювачем) не настільки провідна: він лише зміцнює рішучість виконавця вчинити злочин, або посилює відповідні мотиви, або ж ослаблює протидіючі. Цим він впливає на волю виконавця, звідси і є причинний зв'язок між діями інтелектуального пособника та злочинним результатом як наслідком дій виконавця. В той же час поведінка пособника за логікою закону знаходиться в причинному зв'язку із скоєним виконавцем злочином. Цей висновок витікає із тієї обставини, що при відсутності причинного зв'язку переховування утворює самостійний злочин, а не пособництво, так і із того, що добровільна відмова пособника передбачає запобігання вчинення виконавцем злочину, тобто усунення подальшого розвитку причинного зв'язку⁵²⁵. Тобто якщо підбурювачу вдалося знищити у свідомості виконавця викликані ним мотиви, він цим перериває причинний зв'язок, який повинен був призвести до настання шкідливих наслідків⁵²⁶.

Наведений підхід, на наш погляд, є недостатньо обґрунтованими, оскільки містить змішування причинності зі свідомістю особи як суб'єктивною категорією. Тобто безпосередній причинний зв'язок в кримінально-правовому значенні існує лише між діями виконавця злочину та суспільно небезпечними наслідками, співучасники ж притягаються до кримінальної відповідальності, оскільки їх власні дії певною мірою

⁵²⁴ Савченко Д.О. Основи правових норм, що регулюють відповідальність за співучасть у скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.О. Савченко. – Київ, 1994. – 23 с., с. 15.

⁵²⁵ Ребане И.А. О методологических и теоретических вопросах причинной связи в советском уголовном праве / И.А. Ребане // Методология права: общие и отраслевые особенности. Труды по правоведению. – Тарту : Изд-во Тарт. ун-та, 1988. – С. 143–169 ; Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф.Г. Бурчак. – Київ : Вища школа, 1986. – 207 с., с. 175.

⁵²⁶ Гродецький Ю.В. Добровільна відмова при співучасті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Ф. Гродецький. – Харків, 2002. – 20 с., с. 16.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

можуть сприяти діянню виконавця. Тому, говорити про наявність причинного зв'язку між діями співучасників та злочинним результатом, а тим більше опосередкованим свідомістю виконавця, не доцільно, оскільки виконавець діє вільно.

Наступним питанням, яке не знайшло остаточного вирішення є проблема відповідальності при так званому невдалому підбурюванні. У зв'язку з цим, доречно вказати, що будь-яке невдале підбурювання, яке не викликало у виконавця рішучість вчинити злочин, традиційно не розглядаються як співучасть. Такі дії підмовника, як і невдале пособництво, традиційно кваліфікують як готування до відповідного злочину за ч. 1 ст. 14 КК України. Проте, якщо допомога пособника була мізерною, його дії, як і підбурювача, розглядають як малозначні відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України. Зокрема, А.А. Тер-Акопов вказував, що справи про співучасть у випадку, якщо вплив особи на вчинення злочину був незначним, повинні закриватися за малозначністю. Це потребує експертних висновків про вплив дій підбурювача на формування умислу виконавця⁵²⁷. Проте, інші науковці дотримуються з цього питання іншої думки⁵²⁸, вказуючи, що при індивідуалізації покарання суд враховує характер та ступінь участі кожного співучасника у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 68 КК України).

На нашу думку, щодо вирішення цього питання слід вказати на те, що підбурювача доцільно розглядати не тільки як закулісного учасника злочину, що поєднує його з організатором, але і як інтелектуального творця⁵²⁹, тобто як інтелектуального виконавця злочину. У підбурювача є загальна риса з організатором, яка полягає в тому, що вони схиляють до вчинення злочину, де підбурювач виконує певні активні дії,

⁵²⁷ Тер-Акопов А.А. Ответственность за нарушение специальных правил поведения / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1995. – 176 с., с. 128.

⁵²⁸ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2003. – 1056 с., с. 51.

⁵²⁹ Трайнин А.Н. Учение о соучастии / А.Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 100.

спрямовані на схиляння конкретної особи до вчинення злочину, тому його дії доцільно розглядати, як співучасть у злочині, хоч і віртуальну, не зважаючи на те, наскільки значимим був вплив на вчинення злочину.

У сучасний період переважна більшість вчених вважає, що при наявності ексцесу виконавця причинний зв'язок між діями співучасників та злочинним результатом, який виник внаслідок ексцесу виконавця, відсутній⁵³⁰. Проте, окремі вчені вказують⁵³¹, що така позиція є необґрунтованою, оскільки при ексцесі виконавця дії співучасників лише зовні, як би в цілому знаходяться в причинному зв'язку з діями виконавця, але саме та частина його дій, яка утворює ексцес, стоїть поза цього причинного зв'язку. Саме тому при ексцесі виконавця співучасники відповідають лише за ті злочини, вчиненню яких вони сприяли і які охоплювалися їх передбаченням.

Доцільно також зазначити, що деякі вчені – прихильники філософського індетермінізму, взагалі заперечують причинний зв'язок як необхідну умову відповідальності за співучасть, оскільки діяльність співучасників не можна ставити в причинний зв'язок із діями виконавця, оскільки останній володіє повною свободою волі. Так, на їх думку, дії співучасників не є причиною злочинного результату, оскільки вільна воля виконавця перериває причинний зв'язок між діями співучасників та наслідком злочину⁵³².

На наш погляд, наведений підхід доцільно підтримати та визнати достатньо обґрунтованим, оскільки в протилежному випадку ми б мали розглядати співучасть як різновид посереднього спричинення, коли певні особи (в даному випадку – інші співучасники) використовують для досягнення бажаного злочинного результату діяльність інших факторів: сил природи, дій неосудних тощо.

⁵³⁰ Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Т. 2: Виды соучастников и формы соучастия в преступной деятельности / М.И. Ковалев // Уч. труды Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск : СЮИ, 1962. – 274 с., с. 179.

⁵³¹ Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П.Ф. Тельнов. – М. : Юрид.лит., 1974. – 208 с., с. 154.

⁵³² Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с., с. 218.

Слід підкреслити, що виконавець, як і всі інші співучасники, має свободу волі, тобто самостійно, вільно та незалежно від впливу сторонніх сил та осіб приймає рішення про вчинення злочину. Скільки б не підмовляв, прохав, погрожував підбурювач, надавав цінні поради, зброю, обіцяв приховати сліди майбутнього злочину пособник, якщо виконавець із власної волі не вирішить вчинити злочин, вся їх діяльність нічого не варта. Інакше нам довелось би заперечувати вільний характер дій виконавця, його здатність керувати своїми діями. Можна говорити, що кожен вибір особи має свою причину, але він має причину в самій особі, яка вибирає. Це повною мірою стосується і дій виконавця злочину.

Підсумовуючи проведений аналіз проблем причинного зв'язку та інституту співучасті можна зробити наступні висновки: а) в науці домінують погляди, згідно яких при співучасті слід встановити наявність причинного зв'язку між діями співучасників та фактом вчинення злочину виконавцем (для формальних складів) або настанням наслідків (для матеріальних складів). Такі міркування є непереконливими, оскільки стосовно злочинів із формальним складом питання про причинний зв'язок взагалі не повинно ставитися; б) поширене твердження про наявність при співучасті опосередкованого причинного зв'язку між діями співучасників та свідомістю виконавця, а через його діяльність – із суспільно небезпечними наслідками, є спірним, оскільки ігнорує специфіку вільної психічної діяльності особи, змішує її із природничонауковою причинністю та загалом надає каузальності у сфері кримінального права не виправдано широкого значення. Окрім того, при співучасті діє мотиваційний механізм, який по суті є телеологічним, а не каузальним.

Дослідження проблеми причинного зв'язку при вчиненні злочинів проти власності показує, що вона залишається однією з найбільш складних, суперечливих та не розв'язаних на сучасному етапі. Проте, незважаючи на існуючі певні розходження серед поглядів науковців, доцільним є висновок, згідно з яким філософські категорії «причина» і «наслідок»

відображують об'єктивно існуючі причинно-наслідкові зв'язки об'єктивного світу, які мають універсальний характер. У них одне явище (подія, процес) виступає причиною іншого явища (наслідку) – перше передує другому в часі і є необхідною умовою або підставою виникнення (зміни) другого, тобто причина породжує наслідок⁵³³. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що в такому аспекті доцільно використовувати позиції науковців (М.І. Бажанов, Е.М. Кісілюк, М.І. Панов, Є.В. Фесенко тощо), які ґрунтуються на загальнотеоретичних положеннях «необхідного спричинення», які найбільш повно розкривають основні підходи, що характеризують це явище у вітчизняній кримінально-правовій науці.

Таким чином, на основі концепції необхідного спричинення, доцільно зазначити, що по-перше, причина завжди передує наслідку (результату суспільно небезпечного посягання на власність); по-друге, для визнання діяння причиною злочинних наслідків необхідно встановити, що воно не тільки передувало наслідкам, але що ці наслідки були заподіяні, спричинені саме цим діянням, а не іншим. Причиною є лише те діяння, яке створило можливість і умови настання наслідків, яке обумовило їх настання і зробило дійсними, тобто забезпечило їх здійснення, реалізацію.; по-третє, причинний зв'язок між конкретними діями та їх наслідками є там, де ці дії були необхідною умовою їх настання (*conditio sine qua non*) – умова, без якої не може бути таких наслідків. Якщо ж діяння не було необхідною умовою настання певних наслідків, то причинний зв'язок між ними відсутній.. З цього випливають такі необхідні вимоги: між діянням (причиною) та наслідком має існувати визначена зовнішня послідовність, з яких перше (тобто діяння) стало необхідною умовою (фактором) спричинення другого (тобто наслідку), тобто: посягання на власність (діяння) завжди передує наслідкам та є їх необхідною умовою, без якого ці наслідки не могли настати.

⁵³³ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., переробл. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с. ; Холина Е А. Установление причинной связи в уголовном праве, ее доказывание в уголовном процессе / Е.А. Холина // Наука и современность. – 2010. – № 3. – С. 298–304, с. 299.

На практиці труднощів щодо встановлення зв'язку між суспільно небезпечними посяганням на власність і наслідком здебільшого не виникає. Викладене підтверджується також твердженням А.А. Музики, який вказує, що встановлення причинного зв'язку за багатьма злочинами з матеріальним складом (а злочини проти власності належать здебільшого саме до цієї групи), як правило, не викликає складнощів у юристів-практиків, оскільки у зазначених діях причинний зв'язок поведінки винного з суспільно небезпечними наслідками, що настали, є очевидним⁵³⁴. Виходячи з викладеного, причинний зв'язок у злочинах проти власності доцільно розуміти як об'єктивно існуючий зв'язок між діянням – дією або бездіяльністю (причиною) – і суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку. У зв'язку з цим, вчинок особи та шкода, що була завдана, розглядаються не ізольовано один від одного, а в системі взаємодії складного механізму суспільного життя. На підставі цього, обов'язковою ознакою злочинів проти власності доцільно назвати наявність необхідного причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками (майновою шкодою).

Залежно від того, яке з діянь буде визнано в якості причини наслідків, які нас цікавлять, можливе подальше вирішення питання щодо кваліфікації злочину проти власності. Наведені теоретичні положення, мають важливе практичне значення, адже вони призводять до висновку про те, що кримінальна відповідальність повинна настати, наприклад, за саму бездіяльність, а не за наслідки. Тобто, у «так званих «матеріальних» складах бездіяльності, відповідальність настає за сам факт бездіяльності, а наслідки виступають свого роду кваліфікуючими обставинами, об'єктивними умовами відповідальності»⁵³⁵.

⁵³⁴ Музыка А.А. Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А.А. Музыка, С.Р. Багиров. – Хмельницкий : Хмельн. ун-т управ. и права, 2009. – 112 с., с. 5.

⁵³⁵ Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб. : Издательство Юридического института, 2004. – С. 160.

У спеціальній літературі дослідники вказують на те, що практика рухається своїм шляхом і на відповідні наукові напрацювання не зважає⁵³⁶. Так, «вивчення кримінальних справ свідчить, що критерії встановлення причинного зв'язку, вироблені доктриною ...у судовій практиці юристами не використовуються. Органи досудового слідства і суди перебувають під значним впливом висновків експертів і здебільшого некритично переносять результати їх досліджень в обвинувальні висновки, вироки, інші процесуальні документи»⁵³⁷. У зв'язку з цим, на думку Є.В. Фесенка, настав час для зростання ролі експертних досліджень у встановленні причинного зв'язку та, як наслідок, для перегляду звичного для нашої юриспруденції постулату про те, що висновок стосовно причинного зв'язку має робити насамперед юрист⁵³⁸. Висновок щодо наявності (відсутності) ознаки складу злочину, дійсно, прерогатива правозастосовувача, проте, практичне обґрунтування цього висновку без спеціальних знань експерта може бути недостатньо обґрунтовано.

За результатами узагальнення правозастосовної практики доцільно визначити певні особливості причинного зв'язку у злочинах проти власності, що зумовлені наступними обставинами: 1) події злочину не завжди передують низка інших подій; 2) причина і наслідок взаємопов'язані; 3) встановлення причинного зв'язку суттєво ускладнюється, якщо порушення є результатом дії двох і більше причин, оскільки потребує врахування і всебічного аналізу усіх спільно діючих обставин такого порушення.

⁵³⁶ Дудоров О.О. Причинний зв'язок кримінально-правові аспекти Вісник Запорізького національного університету – № 4 (I). – 2012 – С. 214–221, с. 215.

⁵³⁷ Багіров С.Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С.Р. Багіров; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ, 2005. – 20 с.

⁵³⁸ Фесенко Є.В. Особливості наслідків та причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом / Є.В. Фесенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Chaau/index.html>

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Аналіз спеціальної літератури⁵³⁹ показав, що для встановлення причинного зв'язку між причиною та наслідками, обов'язково потрібно виявити і дослідити всі ланки цього причинного зв'язку. Така необхідність пояснюється можливістю існування ланки причинного зв'язку, яка могла б змінити закономірний перебіг подій, який викликаний початковим явищем. Тому для встановлення наявності (відсутності) причинного зв'язку, у кожному конкретному посяганні на власність потрібно: 1) ретельно дослідити механізм злочину проти власності; виявити проміжні явища (події, дії, обставини) стосовно початкового і кінцевого; 2) виокремити з проміжних ті явища (події, дії, обставини), які мають значення в цілому; 3) встановити співвідношення у часі проміжних явищ; 4) уявно послідовно виключити кожне з них, починаючи з найбільш близького до результату; 5) з'ясувати, чи мав би

⁵³⁹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [авт. колектив: П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк Бантишев О.Ф., Бахуринська О.О., Боголюбська Л.Б., Боровенко В.М., Боров В.І., Бурдоль Є.П., Варфоломєєва Т.В., Глушков В.О., Голомша М.Я., Гончаренко С.В., Гошовський М.І., Гузир В.П., Доброрез О.О., Євро піна І.В., Ільковець Л.Б., Картавцев В.С., Костицький В.В., Косюта М.В., Крючкова О.В., Кудрявцев В.В., Лисенков С.Л., Лисенкові О.С., Литвин О.П., Мисливий В.А., Міщенко С.М., Мойсик В.Р., Мудров А.М., Обиход М.С., Оніщенко О.М., Орлова Т.В., Попов В.І., Пристайко В.І., Пшонка В.П., Руденко М.В., Селиванов М.П., Скомороха В.Є., Тихий В.П., Туркевич І.К., Хочунський А.М., Хруппа М.С., Руслова Л.А., Шумило М.Є., Яценко В.В.] ; за заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. У 2 ч. – Київ : Форум, 2001. – Особлива частина. – 942 с. ; Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с., с. 228 ; Тер-Акопов А.А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А.А. Тер-Акопов. – М. : Юркнига, 2003. – 478 с. ; Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 146 с. ; Соколовский З.М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинно-следственной связи явлений : дис. ... д-ра юрид. наук / З.М. Соколовский. – Харьков, 1968. – 512 с. ; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключаящие преступность деяния / Ю.В. Баулин. – Харьков: Основа, 1991. – 360 с. ; Благов Е.В. Применение уголовного права (теория и практика) / Е.В. Благов. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. – 505 с. ; Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве. Философско-правовой анализ : монография / Н.Н. Ярмыш. – Харків : Право, 2003. – 512 с.

місце той самий результат за вказаних виключень, тобто чи могло дане порушення спричинити наявні шкідливі наслідки за умови відсутності іншої події (обставини, явища); 6) дослідити всі порушення, які мали шкідливі наслідки, а не обмежуватися тими, які були найближчими до цього наслідку, тобто врахувати всю сукупність чинників, які передували спричиненню шкоди; 7) сформулювати висновок про наявність або відсутність причинного зв'язку залежно від отриманих результатів.

Діяння, яке визнається злочином, завжди здатне справляти негативний, руйнуючий вплив на об'єкт, тому елементи об'єкта, що підлягають злочинному впливу, не тільки свідчать про характер шкоди в цілому, а й, як справедливо зазначає М.І. Панов⁵⁴⁰, справляють опосередкований зворотний вплив на характер здійснюваного злочинного діяння, а також вказують на ті засоби і методи, що їх застосовує особа для його виконання, тобто на спосіб вчинення злочину.

Таким чином, ґрунтуючись на тому, що будь-якій вольовій поведінці людини є притаманним певний спосіб її вчинення, і саме ця факультативна ознака найбільш яскраво характеризує злочинне діяння в цілому, проаналізуємо способи злочинного посягання на власність. Зокрема, в науці кримінального права спосіб традиційно визначається як сукупність (система) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину⁵⁴¹. Проведений нами аналіз кримінального закону показав, що доцільно виділяти наступні способи злочинного посягання на власність:

1) загальні способи: а) залежно від наміру: крадіжка (таємно); грабіж (відкрито); б) небезпечні для життя: насильницький грабіж (із застосуванням насильства, яке не є

⁵⁴⁰ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во Хар. Ун-та, 1983. – С. 14–15.

⁵⁴¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти ; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків, 2002. – С. 108 ; Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / П.Л. Фріс. – Київ, 2004. – С. 92 ; Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М., 2001. – С. 120–121.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства); розбій (із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства); в) залежно від спрямованості: викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (шляхом самовільного використання без приладів обліку, внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб); вимагання (погроза); шахрайство (обман чи зловживання довірою); г) злочини проти власності із підвищеною небезпекою: заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна (підпал, вибух чи інший загально небезпечний спосіб) тощо; д) залежно від форми умислу: умисне знищення або пошкодження майна, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, необережне знищення або пошкодження майна;

2) спеціальні способи: а) з використанням службового становища: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; б) з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище.

Доцільно вказати, що для кваліфікації злочинного посягання на власність класифікація способів має принципове значення, оскільки окремі загальні способи можуть виключати спеціальні (наприклад, встановлення способу вчинення злочину має значення для з'ясування моменту закінчення злочину) або мати комбінований вид (наприклад, вчинення крадіжки шляхом зловживання довіри).

У зв'язку з викладеним доречним вбачається перейти до аналізу найпоширеніших способів вчинення злочинів проти власності. Зокрема, традиційно таємним визнається таке викрадення, здійснюючи яке винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілих чи інших осіб⁵⁴². Як правило, таємне викрадення вчиняється за відсутності будь-яких осіб

⁵⁴² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ, 2001. – С. 458.

(власників, володільців майна, осіб, під охороною яких воно перебуває, очевидців тощо). Проте протиправним посяганням на власність, яке вчиняється таємно, визнається також протиправне вилучення чужого майна і у випадку, коли таке посягання здійснюється у присутності потерпілого або інших осіб (наприклад, ці особи спостерігають за діями винного на певній відстані), але сам винний не усвідомлює цього моменту і вважає, що діє таємно від будь-кого, а також яке вчиняється у присутності потерпілого або інших осіб, але непомітно для них (наприклад, кишенькова крадіжка).

Викрадення буде таємним і у випадку, коли воно вчиняється у присутності потерпілого чи інших осіб, які через свій фізіологічний чи психічний стан (сон, сп'яніння, малолітство, психічне захворювання тощо) не усвідомлюють факту протиправного вилучення майна: не можуть правильно оцінити і розуміти зміст, характер і значення дій винного (наприклад, вважають, що таке майно належить йому на праві власності, або він має право ним розпоряджатися). Тобто йдеться про випадки, коли в осіб, які спостерігають за протиправним вилученням майна, відсутнє чітке розуміння щодо правового режиму майна – його фактичної належності або повноважень винного стосовно такого майна.

Вилучаючи майно за таких обставин, винний розраховує, що його дії не будуть сприйматися особами, у присутності яких це вилучення здійснюється, як протиправні. При цьому для введення сторонніх осіб в оману щодо законності своїх дій винний може використовувати як обставини, що об'єктивно склалися на момент вилучення чужого майна, так і різні інші засоби (наприклад, шляхом демонстрації певних документів, використання спеціального одягу чи транспорту). Викрадення визнається таємним й у випадку, коли винний вилучає майно у присутності інших осіб, на потурання з боку яких він розраховує з тих чи інших підстав (родинні зв'язки, дружні стосунки, співучасть у вчиненні злочину тощо). Проте слушною та обґрунтованою є думка вчених, які вказують, що вчинюване за таких обставин викрадення перестає бути

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

таємним у тому випадку, якщо такі особи дали підстави винному засумніватися щодо їх «лояльної поведінки» з приводу його дій⁵⁴³.

На відміну від таємного, відкрите викрадення має місце тоді, коли винна особа вилучає майно в присутності його власника або інших осіб, які усвідомлюють вчинення злочину. При цьому й сам злочинець розуміє, що його дії є відкритими, помітними і розцінюються іншими саме як злочинні. У цьому випадку, як і при відкритому способі посягання на власність, основне значення має сприйняття обставин злочину та відношення до них самого злочинця. Якщо незаконні дії зловмисника помітила інша особа, проте сам зловмисник вважає, що діє таємно, має місце вчинення таємного викрадення майна (наприклад, особа викрадає з чужого подвір'я майно і впевнена, що діє таємно, а насправді її дії бачать сусіди). І навпаки: якщо зловмисник вважає, що діє відкрито, його дії бачать і розуміють, а насправді ніхто не помітив його протиправних дій, порушник буде нести відповідальність за відкрите викрадення чужого майна, оскільки саме такий умисел він реалізовував (наприклад, зловмисник в кафе хапає гаманець зі столика та тікає, вважаючи, що його дії очевидні для оточуючих, тоді як насправді присутні їх не помітили).

Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що при вчиненні відкритого посягання винний діє очевидно зухвало і свідомо зневажає на присутність особи, яка володіє майном чи охороняє його від сторонніх осіб⁵⁴⁴. Як зазначають окремі вчені, відкрите посягання з об'єктивної сторони дістає вияв у відкритому викраденні – вилученні чужого майна в присутності власника або інших осіб, які усвідомлюють те, що вчиняється. При цьому винний також усвідомлює, що його дії помічені, усвідомлюються цими особами, але

⁵⁴³ Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Атіка, 2009. – 744 с.

⁵⁴⁴ Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського та ін. – Київ, 1999. – С. 306.

ігнорує це⁵⁴⁵. Слід зазначити, що до інших осіб не можуть бути віднесені співучасники грабіжника, а також інші особи, в силу певних зв'язків чи стосунків з якими винний розраховує на потурання з їхнього боку (не очікує будь-якої протидії вчинюваному ним діянню)⁵⁴⁶. У зв'язку з викладеним доцільно стверджувати, що відкрите викрадення чужого майна характеризується як об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками, де об'єктивні ознаки дістають вияв у тому, що викрадення вчиняється у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, а суб'єктивні ознаки – в тому, що винна особа усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення.

На підставі проведеного аналізу доцільно виокремити наступні відмінності відкритого способу посягання на власність від таємного: а) у разі, якщо зловмисник заволодіває чужим майном у присутності потерпілого або сторонніх осіб, які натомість не усвідомлюють факту викрадення майна (наприклад, у присутності малолітньої дитини, осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння або сплять), – такі дії доцільно визнати таємним посяганням; б) у разі, якщо зловмисник здійснює викрадення в присутності осіб, які усвідомлюють, що вчиняється викрадення таємним способом, але зловмисник впевнений в їх мовчазній згоді та невтручанні (наприклад, крадіжка на робочому місці у присутності інших працівників, які не перешкоджають та не заперечують таку поведінку), – такі дії доцільно визнати вчиненими таємним способом; в) у разі, якщо зловмисник намагався вчинити таємне викрадення, але після викриття його дій не відмовився від злочину і продовжив заволодівати власністю (наприклад, особа намагається таємно викрасти сумку на вокзалі й після того, як його дії помічені власником, все одно хапає сумку та тікає), – такі дії доцільно відносити до відкритих.

⁵⁴⁵ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків, 2010. – С. 153.

⁵⁴⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І Хавронюка. – Київ, 2001. – С. 460.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

У зв'язку з тим, що багато з розглядуваних деліктів належать до «предметних» злочинів, важливо з'ясувати, як ця ознака складу обумовлює спосіб вчинення злочинів проти власності. Як зазначається в літературі, предмет виступає, за загальним правилом, як статичний критерій у структурі злочинного посягання на власність, і саме з приводу нього здійснюється власне дія. Впливаючи на предмет, особа і завдає шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, тим самим якості, якими наділений предмет злочину, відіграють основну роль. Це пояснюється тим, що при протиправному впливі на предмети (предмет злочину проти власності) особа координує свої дії відповідно до їх особливостей⁵⁴⁷. Ця обставина свідчить про те, що об'єктивні можливості впливу не є безмежними, тому що особа певною мірою є обмеженою у своїх діях і, відповідно, у способах вчинення злочину проти власності.

Необхідно особливо зазначити, що способи заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, через вплив на предмет у злочинах проти власності, мають визначальну ознаку корисливості. У тих випадках, коли злочинне порушення суспільних відносин, цінностей, благ здійснюється шляхом протиправного впливу на суб'єктів цих відносин, способи заподіяння шкоди об'єкту засновані на насильницьких діях, а отже, їх доцільно називати «насильницькими»⁵⁴⁸ (викладене є притаманним, наприклад, для розбою, насильницького грабежу тощо).

Як детермінанти способу вчинення злочину можуть виступати також засоби і знаряддя вчинення злочину. Вони під час використання в процесі здійснення злочинного посягання, як зазначається в літературі⁵⁴⁹, посилюють вражаючий

⁵⁴⁷ Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны и общее понятие хищения социалистического имущества. Сб. уч. трудов Свердлов. Юрид. ин-та / Е.А. Фролов. – 1969. – Вып. 9. – С. 76.

⁵⁴⁸ Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. – Київ : Центр навч. літ., 2008. – 496 с.

⁵⁴⁹ Панов Н.И.. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во Хар. Ун-та, 1983. – С. 70.

ефект злочинної дії, збільшують шкоду, що заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони. В законі вказівки на засоби як обов'язкову ознаку будь-якого із складів злочинів проти власності відсутні, хоча з упевненістю можна говорити про те, що багато посягань можуть бути вчинені лише з застосуванням певних засобів або знарядь вчинення злочину. Використання при вчиненні злочину проти власності засобів і знарядь має важливе практичне значення, тому що може впливати на кваліфікацію вчиненого. Зокрема, засіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою в особливо-кваліфікованому складі шахрайства (ч. 3 ст. 190 КК України), де таким засобом виступає електронно-обчислювальна техніка⁵⁵⁰.

Однією із кваліфікуючих ознак злочинів проти власності також є загальнонебезпечні способи. Із усіх загальнонебезпечних способів, через їх поширеність, законодавець окремо виділив підпал, вибух тощо. Зокрема, Пленум Верховного Суду України, узагальнивши усі способи, роз'яснив, що під ними слід розуміти «дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних чи юридичних осіб»⁵⁵¹. Проте кваліфікуюче значення має загальнонебезпечний характер обраного способу знищення чи пошкодження майна, а не наслідки застосування цього способу. Тобто навіть у випадку, коли реальна шкода заподіяна лише тому майну, яке винний бажав знищити (чи пошкодити), злочин може кваліфікуватись як такий, що вчинений загальнонебезпечним способом,

⁵⁵⁰ Дорохина Ю.А. Уголовная ответственность за преступления против собственности, совершаемые путем использования компьютерной техники, по законодательству зарубежных стран / Ю.А. Дорохина // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. мат. Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] ; МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Том I. – Харків : ХНУВС, 2014. – 328 с., с. 45–49.

⁵⁵¹ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. – № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 273–281.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

за умови, що інше майно, життя чи здоров'я людей були поставлені під загрозу заподіяння істотної шкоди.

Крім способу злочинного впливу, до факультативних ознак об'єктивної сторони злочинів проти власності, які мають особливе значення, відносять місце і час вчинення цих діянь, тобто умови, за яких діє особа. Ці ознаки конкретизують дію (бездіяльність) і надають їй якісної визначеності. Місцем вчинення злочину в літературі⁵⁵² вважають описану в законі конкретну територію (сухопутну, водну чи повітряну), на якій вчиняється злочин. Місце вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони лише за наявності кваліфікуючої ознаки – «проникнення в житло, приміщення чи інше сховище». Ця кваліфікуюча ознака є у таких злочинах проти власності, як крадіжка (ч. 3 ст. 185 КК України), грабіж (ч. 3 ст. 186 КК України) та розбій (ч. 3 ст. 187 КК України). Докладніше ця кваліфікуюча ознака розглядатиметься далі.

Проведений аналіз ознак різних форм посягань на власність засвідчив, що закон об'єднує їх в одну групу і відмежовує її від інших, а вказуючи на спосіб вчинення злочину, дає змогу відрізнити форми таких посягань. Так, традиційно визначають, що об'єктивна сторона злочинів проти власності полягає у: 1) викраденні (ст. 185, ст. 186 та ст. 188-1 КК України); 2) привласненні (ст. 191 КК України); 3) розтраті (ст. 191 КК України); 4) вимаганні майна (ст. 189 КК України); 5) заволодінні ним шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України); 6) заволодінні ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК України); 7) вчиненні інших дій, спрямованих на порушення права власності (ст.ст. 192–198 КК України).

Аналіз наукової літератури вказує на те, що при характеристиці форм посягань на власність сучасні науковці паралельно послуговуються двома термінами: «розкрадання» і «викрадення». Разом з тим слід наголосити, що автори КК

⁵⁵² Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960 – С. 10.

України 2001 р. у зв'язку з переходом на рівний, незалежний від форми власності захист, відмовилися від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на державне та громадське майно, залишивши термін «викрадення», зокрема у ст.ст. 185, 186, 188-1 розділу VI «Злочини проти власності» Кодексу.

Зокрема, якщо звернутися до наукових поглядів щодо змісту поняття «викрадення», слід зауважити, що це поняття неоднаково тлумачиться вченими⁵⁵³. Аналіз наукових поглядів змісту поняття «розкрадання» показав, що на думку, зокрема, П.С. Матишевського, поняттю «викрадення» властиві всі ті ознаки, що і поняттю «розкрадання», а тому вичленування із загального поняття «розкрадання» окремої його частини, яка охоплюється у юридичній літературі поняттям «викрадення», є теоретично недоцільним та практично невиправданим. На думку вченого, уживані у законі в одному випадку поняття «розкрадання», а в іншому – «викрадення» є різними формами граматичного вираження одного й того самого поняття⁵⁵⁴. Проте, на нашу думку, вказівка на деяку однокловість понять «розкрадання» і «викрадення» і розгляд останнього поняття як частини першого не дає підстави ототожнювати їх. Співвідношення розкрадання і викрадення як цілого і частини має місце лише у тих випадках, коли йдеться про злочини проти власності або про заволодіння предметами спеціального призначення такими самими способами, що зазначені у спеціальних нормах КК України. У багатьох інших складах, передбачених Особливою частиною КК України, поняття «викрадення» виходить за межі поняття «розкрадання» і не є його складовою частиною.

⁵⁵³ Антонюк Н. «Розкрадання» та «викрадення»: співвідношення понять / Н. Антонюк // Проблеми державотворення і захист прав людини : матеріали XVIII регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 січня 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 278–280 ; Кочой С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочой. – М., 2000. – С. 110.

⁵⁵⁴ Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – Київ, 1996. – С. 50–51.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Зокрема, О.В. Смаглюк вказує, що термін «розкрадання» використовувався у КК 1960 р. і вживається в теорії сучасного кримінального права. Так, науковець вкладає у це поняття ознаки, притаманні всім формам і способам корисливих посягань на власність⁵⁵⁵. Власну позицію щодо використання терміна «розкрадання» висловлює В.О. Навроцький, вказуючи, що законодавець його у КК України не використовує, і такий підхід, звісно, потягнув необхідність перерахування в окремих статтях способів протиправного заволодіння майном, проте додав закону чіткості і ясності⁵⁵⁶.

У цьому зв'язку слід погодитися з думкою про те, що співвідношення термінів «викрадення» і «розкрадання» можна уявити у вигляді системи із двох кіл, що перетинаються⁵⁵⁷. Кожне з цих понять тією чи іншою мірою ширше за інше, але якоюсь мірою (особливо, коли йдеться про злочини проти власності) вони можуть і збігатися за обсягом. Категорії «викрадення» і «розкрадання» збігаються за обсягом при вчиненні викрадення майна, оскільки викрадення майна водночас виступає і як видова категорія «викрадення», і як видова категорія «розкрадання». Ознаками викрадення тут є незаконне заволодіння шляхом фізичного вилучення майна, а ознаками розкрадання – обернення майна на свою або інших осіб користь із корисливих спонукань. Інші злочини можуть належати або лише до викрадення, або лише до розкрадання.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що законодавець відмовою від ужиття у тексті КК України поняття «розкрадання» спричинив ряд серйозних правових та техніко-юридичних проблем, однією з яких є проблема однорідного

⁵⁵⁵ Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. Смаглюк // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2004. – С. 8.

⁵⁵⁶ Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В.Навроцький – Київ : Атіка, 2001. – С. 36.

⁵⁵⁷ Кундеус В.Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Г. Кундеус. – Харків, 2004. – С. 149.

розуміння поняття «викрадення». Так, зміст поняття «викрадення» в жодній із статей КК України законодавцем не розкрито. Більш того зміст цього поняття значно різниться за своїм обсягом, і тому у правозастосовній практиці, в наукових працях й коментарях має місце його неоднакове тлумачення, що породжує неоднозначне розуміння юридичної суті цього поняття і призводить до нестабільності під час застосування відповідних кримінально-правових норм.

У науці кримінального права поняття «викрадення» було ґрунтовно досліджено В.Г. Кундеусом, який вважає що викрадення майна як видова категорія «викрадення» виражається в умисному протиправному заволодінні шляхом фізичного вилучення рухомим майном із корисливих спонукань всупереч або поза волею власника чи іншого володільця. Сутність викрадення, на думку вченого, полягає в тому, що винна особа вчиняє фізичне вилучення майна, що є притаманним для вчинення крадіжки, грабежу і розбою. Об'єктивна сторона крадіжки характеризується таємним викраденням чужого майна, тобто таємним фізичним вилученням і наступним його оберненням. Для грабежу притаманним є відкрите викрадення – відкрите фізичне вилучення, для розбою – фізичне вилучення за допомогою фізичного насильства, що небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства⁵⁵⁸.

У зв'язку з вищевикладеним слід зауважити, що відповідно до тлумачного словника української мови «викрадати» тлумачиться як забирати потай що-небудь у когось, «викрадатися» – виходити непомітно, крадькома⁵⁵⁹. На нашу думку, найбільш вдало розкрито зміст поняття «викрадення» у ст. 51 «Дрібне викрадення чужого майна» чинного Кодексу України

⁵⁵⁸ Кундеус В.Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.Г. Кундеус. – Харків, 2004. – С. 153.

⁵⁵⁹ Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах. Т. 1 А–К. – Київ : Вид-во «Аконіт», 2003. – 926 с, с. 216.

про адміністративні правопорушення (КпАП), де під ним розуміється крадіжка, шахрайство, привласнення та розтрата чужого майна. Проте, на нашу думку, цей перелік доцільно доповнити ще однією формою – шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Саме за такого підходу до змісту цього поняття всі приховані форми посягань на власність будуть відповідати значенню терміна «викрадення». Таким чином, під викраденням слід розуміти заволодіння чужим майном з корисливою метою шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата, зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Викрадення чужого майна як суспільно небезпечне діяння – це фізичне вилучення чужого майна всупереч волі власника або іншого правомірного або неправомірного користувача.

Питання про те, яким терміном необхідно позначити суспільно небезпечне діяння у викраденні, тісно переплетене із з'ясуванням того, як пропонували позначати суспільно небезпечне діяння у розкраданні. Підставою для такого твердження слугує те, що однією із відмінних ознак у розкраданні і викраденні називали зміст суспільно небезпечного діяння, яке при розкраданні позначали різними термінами: «заволодіння», «вилучення», «звернення», «обернення», «привласнення», «набуття» тощо.

Аналіз норм кримінального закону показав, що законодавцем термін «заволодіння» застосовується у ст.ст. 187, 190, 191 КК України. Цей термін є спільнокореневим зі словом «володіння», яке за змістом означає одну з правомочностей, яка входить до змісту права власності поряд з розпорядженням і користуванням (ст. 317 ЦК України). Із аналізу науково-практичного коментаря випливає, що правомочність володіти – це юридично закріплена можливість фактично панувати над річчю (майном), можливість впливати на неї

у будь-який момент, здійснювати стосовно неї свою волю⁵⁶⁰. Але із наведеного роз'яснення для нашого дослідження важлива тільки сутність володіння, без способу набуття такого права.

У диспозиціях вказаних статей або їх частин, крім ст. 187 КК України, суспільно небезпечне діяння визначається у формі заволодіння. Тут простежується певна спільність, яка полягає у тому, що у зазначених складах злочинів безпосереднім основним або додатковим обов'язковим об'єктами виступають відносини власності. Ця спільність є цілком закономірною і справедливою тому, що термін «заволодіння» вживається тільки стосовно певного майна (речі), предмета (об'єкта) власності, і вчиняючи таке діяння, право власності щодо нього обов'язково порушується із відповідним заподіянням майнової шкоди. Цілком погоджуємося з думкою А.А. Пінаєва, що «з поняттям «заволодіння» зазвичай пов'язують вилучення матеріальних цінностей із чужого володіння»⁵⁶¹. На думку окремих вчених, зміст дії при розкраданні можна визначати загалом як злочинне заволодіння майном: «Розкрадання визначається як злочинне заволодіння чи передача майна третім особам, тобто винний, по-перше незаконно, а по-друге – безоплатно заволодіває майном чи передає його третім особам»⁵⁶².

Підтвердженням зазначеного підходу є й граматичний аналіз терміна «заволодіння». Словники української мови визначають його зміст так: а) «брати у своє володіння, привласнювати»; б) «брати щось чи когось у своє розпорядження,

⁵⁶⁰ Цивільний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – Київ : Істина. – 928 с. [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/76-komentar-tsvivilnij-kodeksukrayini/1563-kniga-tretja-pravo-vlasnosti-ta-inshi-rechovi-prava-rozdil-i-pravo-vlasnosti-glava-23--zagalnipolozhennja-pro-pravo-vlasnosti.html>

⁵⁶¹ Пінаєв А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. – Харьков : Вища школа, 1975. – 191с., с. 86.

⁵⁶² Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества : монография / Г.А. Кригер. – М. : Юрид. лит., 1971. – 360 с., с. 65.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

захоплювати»; в) «взяти в своє володіння, захопити»⁵⁶³. Тобто термін «заволодіння» потрібно тлумачити як захоплення, привласнення чужого майна. В українській мові його прийнято вживати стосовно певного майна яке знаходиться у власності. Отже, заволодіння – це вилучення предмету (речі) у власника або у фізичної, юридичної особи, яка на законних підставах ним користується, та встановлення контролю над таким предметом.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що пануючою позицією серед вчених є точка зору, згідно з якою крадіжка і грабіж вчиняються шляхом вилучення майна⁵⁶⁴. Підтвердження викладеного можна знайти й у п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 1993 р. № 3, від 13 січня 1995 р. № 3, від 3 грудня 1997 р. № 12, де вказано, що крадіжка і грабіж вважаються закінченими «... з моменту, коли винна особа вилучила майно...». Проте окремі вчені, розглядаючи вилучення з позиції «заволодіння», також вказують на те, що під час крадіжки, грабежу і розбою злочинне заволодіння майном відбувається шляхом його

⁵⁶³ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с., с. 381 ; Новий тлумачний словник української мови у 3 т. 42000 слів / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – Київ : Аконіт. Т. 1. А–К. – 2-е вид., виправл. – 2004. – 926 с., с. 50 ; Словарь русского языка: 70000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведова. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – 915 с., с. 203.

⁵⁶⁴ Бажанов М.И. Ответственность за кражу личного имущества граждан и за разбой по советскому уголовному законодательству / М.И. Бажанов. – Харьков, 1957. – С. 11 ; Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 44, 103 ; Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. Н.И. Загородникова, М.И. Якубовича, В.А. Владимирова. – М., 1965. – С. 228, 234 ; Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. Е.А. Смирнова, А.Ш. Якупова. – Киев, 1975. – С. 208.

вилучення⁵⁶⁵. Семантичне значення терміна «вилучення» – забирати що-небудь у когось, видаляти що-небудь звідкись⁵⁶⁶. Видається, що термін «вилучення» більш точно відображає суть дій при викраденні. Зокрема, викрадення при крадіжці включає сукупність таких обов'язкових ознак об'єктивної сторони, як таємне протиправне вилучення майна; безоплатне одержання цього майна на свою користь; заподіяння потерпілому матеріальної шкоди. Специфіка викрадення майна полягає також у тому, що при його вчиненні фізичне вилучення майна відбувається всупереч волі власника або іншого користувача майна. Так, у разі ненасильницького грабежу винний відкрито вилучає майно у власника або іншого користувача всупереч його волі. Термін «звернення» як і «одержання» майна вказує на певний етап, що має місце після його вилучення.

В юридичній літературі виділяють ще одну форму посягань на власність, а саме «привласнення» – незаконне безоплатне утримання майна, ввіреного винному, або майна, яке перебуває в його віданні на законній підставі. Проте А.А. Пінаєв, цілком слушно розкритикувавши такий підхід⁵⁶⁷, вказав, що немає жодних підстав позначати суспільно небезпечне діяння у викраденні терміном «привласнення», хоча б огляду на те, що крадіжка, грабіж і розбій за обсягом не співпадають із привласненням.

Під розтратою розуміють незаконне безоплатне відчуження, використання, витрачання майна, яке було ввірено винуватому чи перебувало в його віданні (продаж, дарування тощо). Щодо зловживання службовим становищем як форми посягання на власність, то воно дістає вияв у тому, що особа використовує свої повноваження, організаційно-розпорядчі

⁵⁶⁵ Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М., 1974. – С. 99.

⁵⁶⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 140.

⁵⁶⁷ Пінаєв А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А. Пинаев. – Харків : Вища шк., 1975.– С. 86.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

або адміністративно-господарські функції для незаконного обернення чужого майна в свою користь або користь інших осіб⁵⁶⁸. Особливість цих форм посягань на власність полягає в тому, що суб'єктами таких діянь виступають особи, які правомірно володіють цим майном, або особи, які у зв'язку зі своїм службовим становищем мають право ним розпоряджатися. Саме тому, виходячи насамперед з додаткових ознак суб'єкта таких діянь, законодавець і об'єднав три різні форми (привласнення, розтрата та зловживання службовим становищем) в одній статті КК України (ст. 191)⁵⁶⁹. Всі названі форми об'єднує закритий, неочевидний, так би мовити непомітний, таємний для потерпілого та інших осіб характер посягань на власність.

На підставі аналізу об'єктивних ознак посягання на власність доцільно поділити на такі групи:

1) діяння, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном: крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України); викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України); вимагання (ст. 189 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї (ст. 193 КК України), самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України). Злочини цієї групи є найбільш небезпечними посяганнями на власність, оскільки вони

⁵⁶⁸ Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / Є.Л. Стрельцов ; передмова Джека Мегхена (США). – Одеса : Астропринт, 2000. – 476 с., с. 139–140.

⁵⁶⁹ Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. – 496 с., с. 90.

полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцю цього майна;

2) діяння, не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном: знищення або пошкодження майна (ст.ст. 194, 196 КК України); умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України); погроза знищення майна (ст. 195 КК України), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України); придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

На підставі проведеного аналізу доцільно виділити наступні загальні ознаки, які стосуються як більш загальних положень, так і аналізованих форм посягань на власність: 1) об'єктом посягання є власність; 2) предметом посягання можуть бути предмети, які включають всі ознаки (фізичну, економічну, юридичну і соціальну), відсутність хоча б однієї з яких виключає кваліфікацію вчиненого як закінченого злочину проти власності; 3) загальним способом впливу на власність доцільно визнати протиправне вилучення; 4) залежно від зовнішніх ознак вчинення виділяють сім форм посягань на власність; 5) суспільно небезпечний наслідок вчинення посягання на власність завжди виражений у заподіянні реальної матеріальної шкоди, розмір якої визначає сумарна вартість чужого майна в грошовому еквіваленті; 6) на підставі аналізу об'єктивних ознак доцільно виділити дві групи посягань на власність: діяння, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном, та діяння, не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном.

Підсумовуючи вищенаведене, значимо, що запропоновані зміни щодо таких обов'язкових складових кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочинів проти власності, як об'єкт, предмет та об'єктивна сторона злочину, на нашу думку, нададуть більшої логічності та завершеності конструкціям кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, та сприятимуть їх однозначному розумінню та застосуванню.

2.2. Суб'єктивні ознаки злочинів проти власності

Важливе значення для розробки вчення про злочини проти власності має дослідження суб'єктивних ознак злочинів проти власності, а саме суб'єкта та суб'єктивної сторони цих злочинів. Необхідність поділу ознак на внутрішні та зовнішні у теорії кримінального права зумовлена насамперед практичними, утилітарними міркуваннями, а не необхідністю виявлення «сутності – несутності» діяння⁵⁷⁰. Зокрема, діалектичне розуміння співвідношення внутрішнього і зовнішнього вперше було запропоновано Г. Гегелем у праці «Наука логіки»⁵⁷¹; у подальшому розробка цих категорій знайшла своє відображення у роботах й інших вчених⁵⁷². Сьогодні, питання про сутність досліджуваного явища в науці не знайшло остаточного вирішення, виокремлення зовнішнього та внутрішнього пов'язано, головним чином, із необхідністю впорядкування процесу кваліфікації злочину у найбільш логічній послідовності дій⁵⁷³.

Підтвердження викладеного можна знайти, навівши приклад кваліфікації вчиненого за ст. 197 КК України, де у диспозиції закріплено таке положення: «Особа, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна». Так, для кваліфікації необхідно встановити наявність у особи на момент вчинення злочину правового обов'язку зберігання чи охорони чужого майна. Тому у цьому випадку важливого значення набуває зв'язок таких елементів, як суб'єкт та об'єктивна сторона. Зокрема, йдеться про наявність у суб'єкта в цій конкретній ситуації реальної можливості діяти певним чином (виконати активні дії і запобігти злочинним наслідкам). Під час оцінки

⁵⁷⁰ Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении : монография. – М. : Проспект, 2011. – 240 с., с. 6.

⁵⁷¹ Гегель Г. Сочинения : в 14 томах. 1929–1959. – Т. 1. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель ; пер. Б.Г. Столпнера, и др. – С. 233–273.

⁵⁷² Локк Дж. Избранные произведения / Дж. Локк. – М. : Изд-во «Мысль», 1960. – Т. 1. – 670 с., с. 128.

⁵⁷³ Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении : монография / А.И. Плотников. – М. : Проспект, 2011. – 240 с., с. 6.

можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки слід урахувувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків, покладених на особу, її суб'єктивні можливості щодо виконання необхідних дій.

Дослідження понять та з'ясування їх змісту, проведення загального аналізу кримінально-правової характеристики суб'єктивних ознак злочинів проти власності є важливим підґрунтям для правильного застосування на практиці та розробки нових підходів до системи норм кримінального закону, спрямованих на охорону власності в Україні, а також побудови новітньої системи кримінально-правової профілактики.

Суб'єкт злочинів проти власності

Суб'єкт злочинів проти власності – обов'язковий і самостійний елемент відповідної групи злочинних посягань, відсутність якого виключає наявність складу злочину загалом і зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Проблема кримінально-правової характеристики суб'єктів злочинів проти власності отримала ґрунтовну теоретичну розробку в юридичній літературі⁵⁷⁴. Традиційно суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну, осудну особу, яка досягла на момент вчинення злочину віку,³ з якого може наставати кримінальна відповідальність⁵⁷⁵.

⁵⁷⁴ Ахмедов Г.А., Миренский Б.А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий // Личность преступника и субъект преступления. – Обществ. Науки в Укбекистане, – 1975. – № 10. – С. 23–28., с. 23–28; Владимиров В.А., Левицкий Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с., с. 1–59; Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. – Алма-Ата : Изд-во «Наука», 1977. – 153 с., с. 1–53

⁵⁷⁵ Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.; Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СРСР / А.Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1961. – 279 с.; Советское уголовное право. Часть общая / под ред. Гришаева П.И., Здравомыслова Б.В., Гольфер А.М. и др. – М. : Юрид.лит., 1982. – 439 с., с. 159; Сташис В.В., Таций В.Я. Субъект преступления // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. – Київ : Наук. думка, 1985. – 267 с., с. 142–157.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Як елемент складу злочину суб'єкт злочинів проти власності характеризується певними ознаками, які традиційно поділяються на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових ознак суб'єкта злочину належать: фізична особа; загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність особи. Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак вказує на відсутність суб'єкта злочину⁵⁷⁶. До додаткових традиційно відносять ознаки, які дають змогу охарактеризувати суб'єкта злочинів проти власності як спеціального.

Зокрема, кримінальний закон передбачає та закріплює відповідальність за злочини проти власності лише фізичної особи. Так ч. 1 ст. 18 «Суб'єкт злочину» КК України закріплює, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що його вчинила у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Це законодавче формулювання підтверджує погляди, які традиційно домінували в теорії кримінального права.

Проте якщо розглядати проблему дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення вітчизняних вчених ХІХ–ХХ століть до філософських⁵⁷⁷ і кримінально-правових теорій⁵⁷⁸, у більшості своїй вони були одностайні у підході, що суб'єктом злочину доцільно визнавати виключно фізичну особу, та висловлювали думки щодо недоцільності притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проведений аналіз теоретичних підходів показав, що ця проблема активно дискутується в науковій літературі, при цьому вченими висловлюються протилежні погляди. Зокрема,

⁵⁷⁶ Берзін П.С., Гацелюк В.О. Суб'єкт злочину Вісник Асоціації кримінального права України, 2013. – № 1 (1). – С. 142–159, с. 142.

⁵⁷⁷ Гегель Г.В. Філософія права / Г.В. Гегель. – М. : 1990. – С. 89–165, с. 120–137; Фейербах А. Уголовное право / А. Фейербах. – СПб. : – 1810, с. 16–30.

⁵⁷⁸ Павлов В.Г. Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с., с. 12

деякі науковці наполягають на позитивному вирішенні питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб⁵⁷⁹. Проте більшість вказує на недоцільність запровадження в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб⁵⁸⁰ та зазначають, що юридична особа – це, безперечно, абстрактна конструкція, «юридична фікція», у якої не може бути психічного ставлення до суспільно небезпечного діяння⁵⁸¹; у разі притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи можливе повернення до об'єктивного ставлення до вини.

Так, Н.О. Гуторова погоджується з аргументами⁵⁸², які наводить С.Б. Гавриш, вказуючи на неприйнятність для українського кримінального законодавства визнання суб'єктом злочинів юридичної особи. Обґрунтовуючи свою позицію, науковець наводить ряд чинників: по-перше, кримінальний закон не містить особливих правил і принципів, які б забезпечували можливість притягнення до відповідальності юридичної особи; по-друге, юридична особа як правовий вираз організаційних форм діяльності осіб фізичних є інстру-

⁵⁷⁹ Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.О. Михайлов, Академія адвокатури України. – Київ, 2008. – 18 с.; Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія / В.К. Гришук, О.Ф. Пасека. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 248 с.

⁵⁸⁰ Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления / А.С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18–27; Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков : Основа, 1994. – 580 с. с. 520–527; Гуторова Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н.А. Гуторова. – Харків : ООО «Одиссей», 2003. – 256 с.; Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с.

⁵⁸¹ Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления / А.С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18–27, с. 17

⁵⁸² Гуторова Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н.А. Гуторова. – Харьков : ООО «Одиссей», 2003. – 256 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

ментом, засобом її здійснення, у зв'язку з чим застосування кримінально-правових санкцій до юридичних осіб є лише прихованою формою розправи з фізичними особами, дії яких або не підлягають індивідуалізації, або вони мають інші цілі; по-третє, кримінальна відповідальність юридичної особи не відповідає принципу особистої відповідальності винної особи, а відтак – це неминуче спричинить притягнення до кримінальної відповідальності й невинуватих; по-четверте, притягнення до кримінальної відповідальності як юридичної особи в цілому, так і фізичної особи, винної в прийнятті протиправного рішення, призведе до покладення подвійної відповідальності за один і той самий злочин, що є неприпустимим⁵⁸³.

На нашу думку, популярність ідеї кримінальної відповідальності юридичних осіб обумовлена, передусім, суспільною шкодою, що завдається їх протиправною діяльністю економіці, працюючим громадянам, суспільній безпеці, міжнародному правопорядку тощо. І ця діяльність не обмежується лише діями керівників організацій (службових осіб) – вона втілюється також в поведінці рядових працівників. Актуальність цього питання полягає й у його суперечливому висвітленні у науковій вітчизняній та зарубіжній літературі, а також у різних підходах законодавців зарубіжних країн до регламентації кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проведений аналіз історичних витоків цього питання показав, що це питання не є новим у вітчизняній теорії кримінального права. Ще законодавство, яке діяло на території нашої держави за часів Ярослава Мудрого, закріплювало відповідальність юридичних осіб. У подальшому ряд учених також підтримували такий підхід, вказуючи, що умови дієздатності у кримінальному та цивільному праві тотожні, а отже, злочини корпорацій юридично можливі⁵⁸⁴.

⁵⁸³ Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков : Основа, 1994. – 580 с. – С. 520–527.

⁵⁸⁴ Российское законодательство X – XX веков: Тексты и комментарии : В 9 т. / под ред. и с предисл. О.И. Чистякова. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси (отв. ред. В.Л. Янин). – М. : Юрид.лит., 1984. – 432 с.

Такий підхід дістав відображення у кримінальному праві зарубіжних країн англо-американської правової сім'ї⁵⁸⁵. Так, кримінальне право Великобританії визнає, що юридична особа може відповідати за свої дії та бездіяльність⁵⁸⁶. У США питання притягнення до відповідальності юридичних осіб регламентовані як у федеральному кримінальному законодавстві, так і в законах штатів. Наприклад, у ст. 2.07 Зразкового Кримінального кодексу США 1962 р. передбачена відповідальність корпорацій, об'єднань і осіб, що діють або зобов'язаних діяти в їхніх інтересах⁵⁸⁷. Кримінальне законодавство окремих штатів, зокрема Нью-Йорк та Огайо, також передбачає можливість притягнення будь-якої організації до відповідальності. Злочини, вчинені від імені юридичних осіб, закріплені у цих актах, мають назву «corporate crimes». За такі злочини відповідальність несуть як окремі фізичні особи (службовці та керівники юридичної особи), так і сама компанія. Відповідно до положень ст. 121-2 КК Франції юридична особа (за винятком держави) також може бути визнана суб'єктом злочину⁵⁸⁸. Юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності у ФРН, Голландії, Данії, Норвегії, Фінляндії, Литві, Румунії, Молдові, Індії, Японії, Йорданії, Лівані, Сирії, Китаї тощо⁵⁸⁹.

Сьогодні вітчизняна доктрина теж характеризується певними зрушеннями у цьому питанні. Зокрема, 1 вересня

⁵⁸⁵ Цунэо Инако. Современное право Японии / Инако Цунэо [пер. с японського В.В.Батуренко]. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с., с. 245–246.

⁵⁸⁶ Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство: Англійський підхід. – Київ : Основи, 1996. – С. 68–71, с. 65–70.

⁵⁸⁷ Бакатин Д.В. Закон США о коррупционной деятельности за рубежом. Некоторые вопросы применения и толкования / Д.В. Бакатин, Т.К. Ковалева. – М., 2001. – 186 с., с. 60–65.

⁵⁸⁸ Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук // Д.І. Крупко. – Київ, 2005. – 39 с., с. 8.

⁵⁸⁹ Дорохіна Ю.А. Порівняльний аналіз інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб українського та зарубіжного законодавства / Ю.А. Дорохіна // Вісник ЗНУ. – 2012. – № 3. – С. 257–264.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

2014 р. набрав чинності Закон України від 21 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб»⁵⁹⁰. Цим Законом Загальну частину КК України було доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Результати аналізу новел Кодексу дозволяють зазначити таке:

По-перше, заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи, що передбачені КК України, в цілому відповідають світовій практиці щодо притягнення до відповідальності юридичних осіб. Водночас у міжнародно-правових актах, на виконання яких в Україні запроваджено зазначені норми, немає прямої вказівки на те, що відповідальність юридичних осіб має буди лише в кримінально-правовому аспекті. По-друге, проведений аналіз новел у законодавстві не дає підстави для висновку про те, що вони повною мірою відповідають принципам теорії та практики вітчизняного кримінального права. По-третє, механізм застосування таких заходів до юридичних осіб в теорії сучасного вітчизняного кримінального права відсутній, тому доцільно вказати, що не всі положення, які викладено у розділі XIV-1 КК України, є достатньо обгрунтованими щодо ряду інших норм КК України, а саме: а) законодавцем не визначено стадію кримінально провадження, на якій до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру; б) більш чіткого розмежування потребують положення щодо інтересів учасників юридичної особи та особи, яка діє від її імені, вчиняючи злочин (ст. 96-3 КК України); в) необхідно передбачити критерії, якими має керуватися суд при застосуванні

⁵⁹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : проект Закону України № 2990 від 14 травня 2013 року, доопрацьований 21 травня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46901

до юридичної особи штрафу і визначенні при цьому її матеріального стану (ст. 96-7 КК України).

Як викладені, так і інші твердження науковців⁵⁹¹ дають підстави дійти висновку, що інститут визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності є досить складним та викликає чимало зауважень з боку науковців. Доречно вказати, що: а) доповнюючи КК України главою 14-1, законодавець визнає юридичну особу суб'єктом, до якого застосовуються заходи кримінально-правового характеру, а не суб'єктом злочину; б) застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи не можуть ототожнюватися з визнанням юридичної особи суб'єктом злочинів та притягненням до кримінальної відповідальності, оскільки наслідки застосування цих заходів різні; в) впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є не достатньо дослідженим, обґрунтованим та є передчасним для сучасного кримінального законодавства України; г) до юридичних осіб застосовуються різноманітні заходи впливу в рамках інших галузей права, які на сьогодні, на нашу думку, є достатніми.

Безперечно, наукова дискусія з цього приводу має тривати, що створить передумови для наукових досліджень у галузі кримінального права; продовжуватися потрібно і вивчення та імплементації законодавства та практики застосування відповідних норм у законодавстві зарубіжних країн. Безперечним є положення, що слід виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. На необхідності імплементації європейських стандартів в кримінальне право України наголошують і вітчизняні науковці⁵⁹², вказуючи, що цей процес набуває великого значення в зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

⁵⁹¹ Лихова С.Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності в Україні *Юридичний вісник* – № 4 (33) 2014, – с. 128–132

⁵⁹² Дудоров О.О. Обумовленість вдосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи і Європейського Союзу / О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко // *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 жовтня 2014 р.* – Харків : Право, 2014. – С. 89–94.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Проте запропонованих підстав для впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, з точки зору сучасної доктрини кримінального права України, недостатньо. На нашу думку, одна з головних причин викладеного криється у сутності юридичної особи, яка є особливою цивільно-правовою формою реалізації прав своїх засновників (фізичних осіб). Саме вони формують волю останньої, а власне юридична особа не може мати психіки. З огляду на це постає питання щодо можливості існування такої складової суб'єктивної сторони, як «психічне ставлення» юридичної особи до вчиненого злочину та його наслідків. Саме тому юридична особа не може розглядатися як суб'єкт злочинів, у тому числі злочинів проти власності⁵⁹³.

Підтвердження викладеного можна знайти у спеціальній літературі. Зокрема, В. Тацій, В. Тютюгін та Ю. Пономаренко зазначають, що сьогодні кримінальне законодавство України стикнулося з реальною загрозою його неконтрольованого і безсистемного реформування, результатом чого цілком може стати не лише подальше його «захаращення» науково необґрунтованими і такими, що не викликані потребами сучасного громадського життя, положеннями, а й зрештою може призвести до порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і залежностей його приписів, що у свою чергу тягнутиме істотне зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність⁵⁹⁴.

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта злочинів проти власності є вік особи, який закріплено ч. 1 ст. 22 КК України: кримінальній відповідальності підлягають особи,

⁵⁹³ Дорохіна Ю.А. Визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності: проблеми сьогодення / Ю.А. Дорохіна // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 67 А 437 / ред.кол. С.В. Ківалов (голов.ред.); відп.за.вип. В.М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2012. – 768 с., с. 584–591.

⁵⁹⁴ Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Проблеми стабільності та динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі Вісник Національної академії правових наук України № 4 (83) 2015, с. 54–66, с.

яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Проте щодо віку осіб, що вчинили крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, вік притягнення до відповідальності знижено – у разі вчинення цих злочинів проти власності він становить 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України). І це не дивно, тому що викладене насамперед пов'язане із підвищеним ступенем суспільної небезпечності як способу вчинення злочину, так і заподіяних злочинних наслідків, а також порівняно значною поширеністю таких діянь серед неповнолітніх осіб, які не досягли 16-річного віку.

Сьогодні злочинність серед неповнолітніх, безперечно, є проблемою всього нашого суспільства. За статистичними даними, в країні проживають 13 млн дітей. Унаслідок складних соціально-економічних умов, які супроводжують сучасний перехідний період розвитку України, та через інші чинники, що виникають у переломні моменти становлення правової, демократичної та соціальної держави, спостерігається тенденція зростання злочинності серед неповнолітніх, особливо такої групи злочинності, як злочини проти власності⁵⁹⁵.

За останнє десятиліття, з урахуванням динаміки коливань чисельності щорічний приріст неповнолітніх-крадіїв у середньому становив 37%. Загалом державна статистика засвідчує, що за останні роки в Україні неповнолітні були причетні в середньому до сорока тисяч злочинів⁵⁹⁶. Найбільш поширеним видом злочину серед неповнолітніх є крадіжки, які становлять понад 40% усіх зареєстрованих злочинів, друге місце за частотою належить грабежам і розбоям. Як засвідчило узагальнення даних із дослідження кримінальних справ

⁵⁹⁵ Бабенко А.М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.M..pdf

⁵⁹⁶ Кулик О.Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О.Г. Кулик; Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний ін-т МВС України. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 287 с., 125.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

за злочинами проти власності, які знаходилися у провадженні протягом 2002–2012 рр., неповнолітніми було вчинено 63% крадіжок, 51% грабежів, 82% розбійних нападів. За даними судової статистики за I півріччя 2013 р., 60 неповнолітніх засуджено за крадіжку, 13 з яких у віці від 14 до 16 років; 16 – за грабїж, 6 з яких у віці від 14 до 16 років; 2 – за розбїй. За I півріччя 2014 р.: 89 – за крадіжку, 32 з яких у віці від 14 до 16 років; 10 – за грабїж, 2 з яких у віці від 14 до 16 років; 7 – за розбїй, 2 з яких віком від 14 до 16 років. Порівняння показників злочинності із окремими соціально-демографічними показниками дає нам підстави простежити певні закономірності і виявити тенденції та фактори загроз, що негативно впливатимуть на стан злочинності.

Однією з причин такого стану злочинності серед неповнолітніх також є стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, який одночасно формує інформаційно-комунікативне середовище, для якого, у свою чергу, притаманні: віртуальність – як існування речей, подій, процесів тощо; глобальність – як існування єдиних, універсальних для всієї системи відносин, усіх локальних співтовариств (формальних і неформальних) та інститутів взаємодії; фрагментарність – властивість, що характеризується уривчастістю та неповнотою⁵⁹⁷. Інформаційно-телекомунікаційними технологіями в культурі суспільства ініціюються процеси, здатні суттєво змінити цю культуру. Проаналізувавши спеціальну літературу в галузі соціокультурних змін під впливом інформатизації, можна виокремити взаємозалежні основні тенденції, а саме: віртуалізацію, глобалізацію, фрагментацію.

Сьогодні результатом розгортання цього процесу стало створення кіберпростору (віртуального співтовариства), який стає невід’ємною частиною повсякденних соціальних практик в інформаційно-комунікативному середовищі, перенесених з

⁵⁹⁷ Зотов В.В. Новые информационные технологии: фактор трансформации общественно-экономической формации или начало информационного общества / В. Зотов // Вестник Моск. академии рынка труда и информационных технологий. – 2006. – С. 8–11.

реального простору. При цьому, на нашу думку, кіберпростір як має величезну цінність, тому що однозначно став місцем здійснення процесів комунікації, діяльності і пізнання, так і несе велику небезпеку. Зокрема, він виявляється новим соціокультурним середовищем, в якому, крім реального, триває віртуальне життя, одночасно й паралельно з реальним. Як результат такого симулятивного спілкування в кіберпросторі, виникає паралельне квазіжиття, для якого притаманними є власні критерії реальності, що призводить до формування ігрових образів «Я». Так, комунікації у віртуальному просторі – це гра за правилами, що постійно змінюються. Проте для нас, насамперед, важливим є те, що такі ігри формують нові соціальні практики⁵⁹⁸, і саме ці практики все частіше призводять до девіантної поведінки неповнолітніх, оскільки віртуальний простір дає підстави для відмежування від реальності щодо вчинення злочинів проти власності.

Проведений аналіз практики показав, що віртуалізація є однією з причин збільшення кількісних та якісних показників злочинів проти власності, яка породжує кибердевіантність та кіберзлочинність. Викладене позначається на динаміці й структурі кіберзлочинності: відбувається скорочення насильницьких злочинів проти власності, стає молодшим сам злочинець. У зв'язку з цим науковцями обговорюються питання щодо необхідності як зниження, так і розширення меж віку кримінальної відповідальності. Так, деякі вчені, з огляду на те, що злочини проти власності вчиняють особи до 14 років, пропонують переглянути положення кримінального законодавства України щодо віку кримінальної відповідальності⁵⁹⁹. Окремі науковці пропонують знизити

⁵⁹⁸ Зотов В.В. Играизация как форма институализации социальных коммуникаций в виртуальной реальности / В. Зотов // Материалы XIII м/н конф. студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов»: Т. 1. Глобалистика. История. Социология. – М. : Изд-во МГУ, 2006. – 451 с.

⁵⁹⁹ Юзікова Н. Періодизація віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх: вітчизняна практика та європейський досвід / Н. Юзікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-24101.html?page=27>

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

вікову межу кримінальної відповідальності до тринадцяти років осіб, які вчинили злочини проти власності за обтяжуючих обставин⁶⁰⁰.

Аналіз законодавства деяких зарубіжних країн показав, що проблема щодо вікової межі притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності як важливої ознаки суб'єкта злочину по-різному вирішується у зарубіжному кримінальному законодавстві. Так, мінімальний вік кримінальної відповідальності в 7 років встановлений в Австралії, Йорданії, Ірландії, Пакистані. КК Швейцарії 1937 р. (ст. 82) передбачав, що «до дитини, яка не досягла семирічного віку, справжній закон не застосовується», спеціальною ухвалою в 2002 р. вік правової відповідальності був збільшений до 10 років⁶⁰¹. У Великобританії з ухваленням Закону про дітей і підлітків 1933 р. вік настання кримінальної відповідальності був підвищений до 8 років, а потім Законом про дітей і підлітків 1969 р. – до 10 років. У Новій Зеландії такий вік становить 10 років, Туреччині – 11 років, Канаді – 12 років. У США підлягають юрисдикції суду у справах неповнолітніх особи віком 6 – 12 років, максимально – 15–17 років (залежно від штату)⁶⁰². Кримінальне законодавство Франції встановлює, що «цей закон визначає такі умови, за яких можуть призначатися покарання неповнолітнім старше 13 років»⁶⁰³. КК ФРН (§ 19) передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності дітей, які досягли віку 14 років⁶⁰⁴.

⁶⁰⁰ Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В.Г. Павлов. – СПб. : Лань; Фонд «Университет», 2000. – 192 с., с. 35.

⁶⁰¹ Уголовный кодекс Швейцарки. Перевод с немецкого / науч. ред.: А.В. Серебренникова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с., с. 236.

⁶⁰² Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира: справочник / Ф.М. Решетников. – М. : Юридическая литература, 1993. – 256 с., с. 82–142.

⁶⁰³ Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сборник законодательных материалов / Н.А. Голованова, В.Н. Еремин, И.Д. Козочкин и др.; под ред.: И.Д. Козочкин. – М. : Зерцало, 1999. – 352 с., с. 7.

⁶⁰⁴ Уголовный кодекс ФРГ / Перевод и предисловие А.В. Серебренниковой. – М. : Зерцало-М, 2000. – 208 с., с. 16.

Окремі вітчизняні науковці наполягають на розподілі вікової межі кримінальної відповідальності на чотири групи: діти до 11 років; підлітки 11–14 років; підлітки 14–16 років та неповнолітні 16–18 років. Адже діти віком до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу і не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності; неповнолітні віком від 11 до 14 років притягуються до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів, за умови підтвердження висновком експертизи відповідності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку, достатнього для кримінальної відповідальності⁶⁰⁵. Висловлені пропозиції безперечно заслуговують на увагу та повинні враховуватися у ході формування вітчизняної кримінальної політики.

Дійсно, у світлі подальшого вдосконалення кримінальної політики щодо охорони власності щодо притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності не варто забувати про принцип, сформульований у ст. 3 Конвенції про права дитини: «У всіх діях щодо дітей, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини»⁶⁰⁶. У зв'язку з цим найбільш ефективним методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх доцільно розглядати запобігання їй, що визнане пріоритетним завданням правоохоронної та правозахисної систем нашої держави. Відтак, пріоритетним напрямом щодо охорони власності від посягань неповнолітніх має, насамперед, стати розробка та впровадження цілісної системи профілактики злочинності неповнолітніх, яка б відповідала загальноприйнятим міжнародним нормам. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільніше було б розширити можливості

⁶⁰⁵ Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.М. Бурдін. – Київ, 2002. – 18 с., с. 10.

⁶⁰⁶ Конвенція про права дитини 1989 р. : зб. міжнар. док. та норм. – прав, актів України з питань соціально-правового захисту дітей. – Київ : Логос, 2001. – Ч. 1. – С. 42–63, с. 25.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

застосування до неповнолітніх, які вчинили злочини проти власності, примусових заходів виховного характеру та покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Проте не можна ігнорувати той факт, що сьогодні існує тенденція до поширення вчинення злочинів особами у віці від 10 до 14 років (близько 1,7%). І хоча здебільшого це – злочини, спрямовані на заволодіння чужим майном (як правило, крадіжки), трапляються й випадки групового хуліганства, завдання тяжких, середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень тощо. Характерним є те, що злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені неповнолітніми, відрізняються підвищеною агресією й жорстокістю⁶⁰⁷. Тому слушною видається пропозиція щодо перегляду вікових меж злочинців, у зв'язку з чим доречно звернутися до окремих історичних джерел кримінального права. Так, відповідно до ст. 40 Кримінального уложення 1903 р. діти віком до 10 років визнавались неосудними, проте віковий період отроцтва – від 10 до 17 років – був періодом умовної осудності⁶⁰⁸.

Наступною ознакою суб'єкта злочинів проти власності є здатність особи розуміти суспільну значущість своєї поведінки в конкретній обстановці і керувати своїми діями, тобто її осудність. Згідно зі ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Зокрема, осудність – юридична передумова вини і кримінальної відповідальності, обов'язкова ознака суб'єкта злочинів проти власності. Так, лише психічно здорова людина свідомо обирає варіанти поведінки, здатна розуміти те, що чинить, і тому може бути відповідальною за свої суспільно небезпечні діяння. Здатність керувати своїми діями свідчить про можливість ставити перед собою певні завдання, мету і, відповідно, розв'язувати їх,

⁶⁰⁷ Денисов С.Ф. Соціально-правові визначення віку кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ptdu/2012_3/files/PD312_25.pdf

⁶⁰⁸ Денисов С.Ф. Особа злочинця молодіжного віку: проблема вікового розмежування / С.Ф. Денисов, І.В. Пертая // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 2. – С. 57–61.

досягати бажаного результату, виявляти свою волю у цьому напрямі чи навпаки – утримуватися від необдуманих вчинків і спокус. Традиційно вчені виділяють два критерії осудності / неосудності: а) юридичний (психологічний), б) медичний (біологічний)⁶⁰⁹.

Для визнання особи неосудною закон про кримінальну відповідальність визначає достатньою наявністю хоча б однієї з ознак медичного критерію і хоча б однієї з ознак критерію юридичного. Зокрема, злочини проти власності, передбачені КК України, які вчиняються неосудною особою, не допускають наявності особливого психічного ставлення особи у формі умислу або необережності (вини) і не визнаються злочином. Проте особа, яка вчинила таке суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності і покаранню. Таким чином, зміст осудності включає здатність особи в момент вчинення злочинів проти власності правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння, обстановку, час і місце вчинення, а також здатність свідомо керувати своїми діями – тут свідомість і воля поєднуються між собою і визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації.

Крім обов'язкових ознак суб'єкта злочинів проти власності, передбачаються його додаткові ознаки, наявність яких дає змогу охарактеризувати суб'єкта цієї групи злочинів як спеціального⁶¹⁰. Аналіз спеціальної літератури доводить, що найбільш поширеним у науці кримінального права є їх поділ на наступні групи: 1) ті, що характеризують соціальну роль і правове становище особи; 2) ті, що характеризують фізичні

⁶⁰⁹ Куц В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В.М. Куц // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23; Р.И. Михеев Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве : монография / Родион (Рудольф) Иванович Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.; Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / В.В. Лень. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.

⁶¹⁰ Берзін П.С. Суб'єкт злочину / П.С. Берзін, В.О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України, 2013. – № 1(1). – С. 142 – 159, с. 146.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

властивості особи; 3) ті, що характеризують взаємовідносини винного з потерпілим та іншими особами⁶¹¹.

Зокрема, ознаки спеціального суб'єкта впливають на характеристику суспільної небезпечності окремих злочинів проти власності (незаконне вилучення майна внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, посягання на культурну власність, злочини передбачені ч. 2 ст. 189, ч.ч. 2–5 ст. 191 КК України, тощо). Так, спеціальним суб'єктом злочинів проти власності може бути особа, в якій майно перебуває у правомірному володінні і яка наділена щодо нього повноваженнями з розпорядження, управління, доставки, зберігання. При цьому не обов'язково, щоб суб'єкт мав всі повноваження, – достатньо одного з них. Такі повноваження виникають через договірні відносини, службові обов'язки чи навіть разове спеціальне доручення. Передача майна в правомірне володіння особі із наділенням указаними повноваженнями означає, що такий суб'єкт став матеріально відповідальною особою, при цьому нею може бути як службова, так і неслужбова особа.

Проте слід наголосити на тому, що матеріально-відповідальною особа стає не з моменту фактичної передачі їй майна в правомірне володіння, а з моменту укладання з нею письмового договору про повну матеріальну відповідальність або видачі їй разової довіреності чи іншого разового документа на отримання товарно-матеріальних цінностей, або на підставі наказу (як письмового, так і усного). Так, ввірення майна стає саме з моменту його фактичної передачі винному, навіть якщо ця передача не була належним чином оформленою. Таким чином, прямої залежності між поняттями «матеріально відповідальна особа» та «ввірене майно» немає.

⁶¹¹ Борзенков Г.Н. Специальный субъект преступления / Г.Н. Борзенков // Курс уголовного права / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : РГБ, 2004. – С. 286; Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата, 1977. – С. 45–59; Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Харьков : Выща шко-ла; Изд-во при ХГУ, 1989. – С. 286.

Хоча, як правило, майно ввіряється матеріально відповідальній особі, проте можливі випадки, коли майно може бути передане особі, з якою договір про повну матеріальну відповідальність не укладений (наприклад, із неповнолітньою особою). Крім того, у повсякденній господарській практиці, особливо серед недержавних суб'єктів, досить часто трапляються випадки, коли майно ввіряється без будь-якого документального підтвердження. Найчастіше такі випадки мають місце під час прийняття осіб на посади продавців приватними підприємцями, коли не оформлюється договір про повну матеріальну відповідальність, а інколи навіть і трудовий договір. Привласнення або розтрату ввіреного майна в таких випадках доцільно кваліфікувати за ст. 191 КК України, попри те, що особа не була матеріально відповідальною⁶¹².

Щодо таких спеціальних суб'єктів, як службові особи, зазначимо, що питання про ознаки службової особи як спеціального суб'єкта злочинів проти власності в науці кримінального права належить до розряду остаточно не вирішених. Взагалі, нормативне визначення поняття службової особи – одне з таких, що зазнало останнім часом чи не найсуттєвіших змін. Проте, незважаючи на закріплення поняття службової особи у розділі «Злочини у сфері службової діяльності», що мало б стосуватися лише статей цього розділу, науковці обґрунтовують та вказують на наскрізність цього кримінально-правового визначення, тобто необхідність його застосування до усіх випадків вживання в тексті кримінального закону поняття «службова особа» (у будь-яких статтях будь-яких розділів КК України)⁶¹³. Обумовлюється викладене тим, що застосування єдиного визначення поняття службової особи у всіх статтях КК України дало б можливість усунути непорозуміння, що можуть виникати з цього приводу.

⁶¹² Бакрадзе А.А. Уголовно-правовая характеристика основного состава присвоения и растраты / А.А. Бакрадзе // Российский следователь. – 2004. – № 11. – С. 13–17.

⁶¹³ Навроцький В.О. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / В.О. Навроцький, Л.П. Брич // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 58–62.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Проведений аналіз загальних ознак суб'єкта злочину засвідчив, що службовій особі, як спеціальному суб'єкту злочинів проти власності властиві певні, притаманні лише їй спеціальні ознаки⁶¹⁴. Зокрема, такі ознаки виражають особливості службової особи, які вирізняють її з-поміж інших спеціальних суб'єктів злочину та стосуються функцій та обов'язків, що покладаються на службову особу (ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України). Проте це не вирішує питань щодо кримінальної відповідальності службових осіб юридичної особи приватного права, осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, тощо. Задля усунення всіх суперечливих питань щодо змісту поняття службової особи у літературі висловлювалася слушна пропозиція⁶¹⁵ передбачити для визначення вказаного поняття (та інших загально-визначених понять) окремий термінологічний розділ.

У ході аналізу практики виявилось, що службовими особами шляхом використання службового становища всупереч інтересам служби вчиняються такі злочини проти власності, як умисне знищення або пошкодження чужого майна, крадіжка, шахрайство тощо. У зв'язку з цим в юридичній літературі висловлені різні рекомендації щодо кваліфікації таких злочинів. Так, деякі науковці виходять із того, що у разі вчинення службовою особою суспільно небезпечне діяння з використанням службового становища, суб'єктом якого може бути тільки неслужбова особа (шахрайство, умисне або необережне знищення або пошкодження чужого майна тощо), такі дії слід кваліфікувати лише за статтями КК України, що передбачають відповідальність за службові злочини⁶¹⁶. Викладена позиція виглядає недостатньо

⁶¹⁴ Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія / Р.Л. Максимович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 304 с., с. 110.

⁶¹⁵ Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З.А. Тростюк. – Київ : Атіка, 2003. – 144 с., с. 122.

⁶¹⁶ Лысов М.Д. Квалификация должностных преступлений по совокупности с иными преступлениями / М.Д. Лысов // Сов. юстиция. – 1969. – № 1. – С. 20.

обґрунтованою та переконливою, тому що виділення в кримінальному законі службової особи як одного зі спеціальних суб'єктів злочинів проти власності має на меті диференціювати кримінальну відповідальність, а не виключити її для цих осіб за окремі злочини. Таким чином, службова особа має відповідати за вчинений нею шляхом використання службового становища злочин проти власності, а отже, може бути суб'єктом цієї категорії злочинів. Застосування протилежного підходу фактично призводить до необґрунтованого звільнення службових осіб від кримінальної відповідальності за окремі злочини проти власності, що суперечить конституційному принципу рівності всіх громадян перед законом.

У спеціальній літературі висловлюється слушна думка про те, що кваліфікація злочинів, вчинюваних службовими особами шляхом використання свого становища, виключно за ст.ст. 364 і 364-1 КК України призведе до ігнорування тих безпосередніх об'єктів злочинів, що не входять до змісту об'єкта зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) чи зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 364-1 КК України). Це матиме наслідком те, що правову оцінку дістане лише використання службового становища всупереч інтересам служби (спосіб вчинення відповідного злочину), а не, власне, суспільно небезпечне діяння⁶¹⁷. Неприйнятною видається кваліфікація аналізованих суспільно небезпечних діянь лише за статтями, які передбачають відповідальність за загальнокримінальні злочини. Зокрема, вчинення таких злочинів стає можливим лише тому, що службова особа використовує свої повноваження всупереч інтересам служби, тобто зловживає своїм службовим становищем, при цьому зазнає істотної шкоди нормальна діяльність апарату управління органів публічного чи приватного права, що є об'єктами

⁶¹⁷ Анісімов Г.М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем Вісник Асоціації кримінального права України / Г.М. Анісімов. – 2014. – № 2(3). – С. 250–268 с., с. 265.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

службових злочинів і кримінально-правова охорона яких не охоплюється нормами КК України, якими встановлена відповідальність за такі злочини. У випадку застосування тільки цих норм залишається без належної правової оцінки істотна шкода, заподіяна таким діянням.

Аналіз підходів вчених до вказаної проблеми дозволяє дійти висновку, що достатньо обґрунтованим та переконливим є підхід, згідно з яким загальнокримінальні злочини, вчинені службовими особами шляхом використання свого становища, необхідно кваліфікувати за правилами сукупності зі службовими злочинами⁶¹⁸. Для такої кваліфікації у діях службової особи необхідно встановити наявність усіх ознак як злочину проти власності, так і зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 і ст. 364-1 КК України) чи перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України). Проте, всупереч висловленому погляду, не може кваліфікуватися тільки за ст. 364 КК України крадіжка службовою особою публічного права особистого майна громадян шляхом використання службового становища⁶¹⁹, так само як і вчинене нею в такий спосіб шахрайство⁶²⁰. На нашу думку, слід враховувати, що використання службовою особою свого становища щодо незаконного вилучення майна внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами або щодо посягання на культурну власність може бути поєднане із заподіянням істотної шкоди чи тяжких наслідків. Тому внесення до відповідних норм, такого суб'єкта, як службова особа, вбачається необхідною умовою для дієвого захисту власності кримінально-правовими засобами.

⁶¹⁸ Панов М. Кваліфікація злочинів, вчинених шляхом зловживання службовим становищем / М. Панов // Рад. право. – 1985. – № 10. – С. 60.

⁶¹⁹ Лысов М.Д. Квалификация должностных преступлений по совокупности с иными преступлениями / М.Д. Лысов // Сов. юстиция. Лысов. – 1969. – № 1. – С. 20–21.

⁶²⁰ Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України : за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. – Київ : А.С.К., 2002. – С. 386.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку, доцільно зазначити, що ⁶²¹: 1) загальним суб'єктом злочинів проти власності є фізична осудна особа, яка вчинила злочин проти власності у віці, з якого відповідно до кримінального закону може наставати кримінальна відповідальність; 2) спеціальним суб'єктом злочинів проти власності є службова та матеріально-відповідальна особа.

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності

Наступною обов'язковою складовою аналізу складу злочинів проти власності є суб'єктивна сторона, яку в теорії кримінального права традиційно визначають як внутрішній бік загальнонебезпечного посягання ⁶²². Аналіз спеціальної літератури показав, що більшість вчених під суб'єктивною стороною злочину розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом та метою злочину ⁶²³.

⁶²¹ Дорохіна Ю.А. Суб'єкт злочину проти власності / Ю.А. Дорохіна // Вісник ЗНУ. – 2013. – № 4. – С. 149–156.

⁶²² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для вузів / ред. П.С. Матишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с., с. 115; Дубровский Д.И. Проблема идеального / Д.И. Дубровский. – М., 1983. – С. 107–108, с. 107 – 108; Вереша Р.В., Сулим Л.Л. Зміст та значення психологічної теорії вини в кримінальному праві України Вісник Академії адвокатури України 108 число 3(25) 2012., с. 107–112, с. 112 ; Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., допов. і перероб. – Київ : Атіка, 2009. – 512 с., с. 189.

⁶²³ Светлов А.Я. Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. – Київ : Наук. думка, 1995. – С. 160–168, с. 136; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для вузів / ред. П.С. Матишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с., с. 115; Уголовное право СССР: Общая часть : учебник для студ. юр. вузов и фак. / под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – Київ : Вища школа, 1984. – 383 с., с. 115 ; Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 273.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Проблема суб'єктивної сторони злочинів проти власності, до якої згідно із загальноприйнятою точкою зору належать вина, мотив та мета, займає особливе місце і належить до такої, що не знайшла єдиного теоретичного висвітлення та осмислення в науці кримінального права. Так, суб'єктивне сприйняття особою дії або бездіяльності, що порушує особисті майнові права на об'єкти власності, а також її ставлення до злочинних наслідків, передбачених чинним законом про кримінальну відповідальність, значною мірою обумовлено тими складними психологічними процесами, що відбуваються у свідомості особи та її ставленні як до власне факту порушення, так і до інших об'єктивних ознак. Викладене певною мірою відрізняє відношення винної особи до вчиненого злочину проти власності від плинусуб'єктивних процесів при вчиненні інших злочинів.

Вина особи як базова категорія в проблематиці суб'єктивної сторони злочинів проти власності та як єдина обов'язкова ознака цього елемента складу злочину має надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення. Проте проблеми вини під впливом часу і розвитку науки видозмінюються і набувають якісно нових форм. Водночас основні підходи щодо розуміння вини в межах відповідних концепцій (теорій) залишаються незмінними.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що в кримінальному праві існують кілька підходів до досліджуваної проблематики. Так, за часів егалітарного періоду склалася концепція психологічного розуміння вини, яка фактично відтворювала положення кримінального права XIX століття з цього питання⁶²⁴. Саме така концепція вини діставала підтримку серед більшості науковців кінця XIX – початку XX століття (Е. Белінг, М.С. Таганцев, М.Д. Сергеевський тощо), які

⁶²⁴ Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – С. 8–9. ; Макашвили В.Г. Принцип вины в советском уголовном законодательстве / В.Г. Макашвили // Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса : Второй совзападногерман. коллоквиум. – Тбилиси : Мецниереба, 1986. – С. 69.

зазначали, що особа підлягає відповідальності лише за умов, коли вчинене посягання знаходиться у відповідному співвідношенні зі свідомістю такої особи, із його «психічною роботою», що передує такій діяльності, та виявляє його бажання чи волю⁶²⁵. «Вина – це зміст волі, який заслуговує на осуд суб'єкта»⁶²⁶.

Таким чином, основний зміст вини становив психічне ставлення злочинця: а) до моменту відповідності діяння складу злочину та б) до моменту протиправності діяння. При цьому представники цієї теорії наголошують, що вина – це психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння. Саме таке розуміння вини було закріплено у ст. 48 Кримінального уложення 1903 р., де передбачалося, що суд при визначенні ступеня покарання повинен розрізняти вчинення діяння з усвідомленням заподіяної шкоди або з неосвіченості та несвідомості.

Проте найсуттєвіший спір серед представників цієї теорії виник у зв'язку із співвідношенням психічного ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та протиправного результату у разі вчинення необережного злочину за наявності певних об'єктивних зобов'язань особи. Так, ряд учених з цього приводу зазначали, що в необережних злочинах умисності бути не може, тобто з якої б точки зору «...ми не розглядали цей предмет, необережність – це не більше ніж випадок і у вину поставлена бути не може»⁶²⁷.

Відсутність законодавчого закріплення в рамках психологічної концепції всіх можливих видів та форм психічного

⁶²⁵ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая. Т. 1. – С. 452.; Сергеевский Н.Д. Избранные труды / Н.Д. Сергеевский ; отв. ред. А.И. Чучаев. – М. : Буквевед, 2008. – С. 394.

⁶²⁶ Beling E. Die Lehre vom Verbrechen. – Tübingen, 1906. – 624 s., s. 180.

⁶²⁷ Неклюдов Н.А. Общая часть уголовного права : конспект / Н.А. Неклюдов. – СПб. : Рус. кн. торговля, 1875. – С. 57–58.; Бернер А.Ф. Учебник уголовного права : Части общая и особенная : с примечаниями, приложениями и дополнениями по истории русского права и законодательству положительному Магистра Уголовного Права. Н. Неклюдова / А.Ф. Бернер; пер. и изд. Н. Неклюдова. – СПб. : Тип. Н. Тиблена и Комп., 1865. – Т. 1 : Часть Общая. – С. 462.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків призвела до появи оціночної (нормативної) теорії вини, прихильники якої (М.Д. Дурманов, Б.С. Утевський, А.Н. Трайнін тощо) вказували, що вина є складним поняттям та включає умисел та необережність, осудність та інші обставини, якими характеризується злочини⁶²⁸. Застосовуючи оціночну концепцію вини, ряд вчених егалітарного періоду визначали вину як оціночну категорію, що не має нічого спільного зі встановленням цілком об'єктивного факту, чи є особа «автором злочинного результату»⁶²⁹.

Одночасно П.С. Дагель обстоював підхід, згідно з яким кримінальне право має розглядати вину особи не як оціночне судження правозастосувача, а як факт об'єктивної дійсності, реальний умисел або реальну необережність, що існують незалежно від суддівської оцінки та характеризують учинене⁶³⁰. Зокрема, вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину та визначав вину як внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне ставлення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині⁶³¹, іншими словами, науковець наголошував на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно пов'язана

⁶²⁸ Лясс Н.В. Проблемы вины и уголовной ответственности в современных буржуазных теориях / Н.В. Лясс. – С. 76–78 ; Новаковский Ф. Австрийское уголовное право / Ф.А. Новаковский // Современное зарубежное уголовное право. Т. 3. Чили. Англия. Греция. Австрия : пер. с нем. / под ред. А.А. Пионтовского (предисл.); пер. С.Л. Либерман. – М. : Иностр. лит., 1961. – С. 569–571.

⁶²⁹ Дурманов Н.Д. Общие основания учения о причинной связи в уголовном праве / Н.Д. Дурманов // Вопросы уголовного права. – 1944. – Сб. 1. – С. 52 ; Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – С. 5–6; Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – С. 125–126; Сергеева Т.Л. Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам / Т.Л. Сергеева. – М.; Л. : АН СССР, 1950. – С. 112–113; Вышинский А.Я. Некоторые вопросы науки советского права / А.Я. Вышинский // Советское государство и право. – 1953. – № 4. – С. 21.

⁶³⁰ Дагель П.С. Теоретические основы установления вины : учеб. пособие / П.С. Дагель, Р.И. Михеев; науч. ред. И.М. Резниченко. – Владивосток : Дальневосточ. ун-т, 1975. – С. 14.

⁶³¹ Дагель П.С. Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Правоведение, 1969. – № 1. – С. 77–79, с. 78.

з мотивацією й емоційною діяльністю⁶³². Так, П.С. Дагель вказував, що точка зору, яка обґрунтовує тезу про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає, поряд з виною, мотив і мету злочину, заснована на змішуванні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект тощо), тобто заснована на змішуванні понять змісту і форми вини⁶³³.

Деякі вчені, піддаючи критиці такий підхід, наголошують, що ототожнення суб'єктивної сторони і вини є не обґрунтованим та призводить до стирання межі між ними⁶³⁴. Оцінюючи зазначену позицію, окремі науковці вказують що така концепція непереконлива з теоретичного погляду і несприятлива – з практичного⁶³⁵, тому що у ній однією і тією самою формою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона і вина. У зв'язку з викладеним П.С. Матишевський зазначав, що вина – це лише психічне ставлення особи до злочинного діяння, яке нею вчинюється⁶³⁶. Обґрунтовуючи свою позицію, науковець зазначав, що в кримінальному законодавстві України поняття вини закріплено у ст. 23 КК України, де виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності, та інших форм вини закон про кримінальну відповідальність не визначає.

⁶³² Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установления / П.С. Дагель. – Воронеж : Изд-во Воронеж.ун-та, 1974. – 230 с., с. 211.

⁶³³ Дагель П.С. Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XII научной конференции ДВГУ. Ч. IV. – Владивосток, 1968. – С. 121–129, с. 123

⁶³⁴ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. – Київ : «Азімут-Україна», 2005. – 464 с., с. 288.

⁶³⁵ Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : Профобразование, 2001. – 135 с., с. 5–8.

⁶³⁶ Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина / П.С. Матишевський. – Київ : А.С.К., 2001. – 352 с., с. 136.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

На нашу думку, цілком слушною та обґрунтованою є позиція О.Ф. Кистяківського, який ще наприкінці ХІХ століття зазначав, що ставлення людини до своїх вчинків або їх наслідків може бути різним. «То или иное участие воли субъекта в совершении известного преступного действия и в происхождении его последствия столь необходимо, что при отсутствии его деяние, как бы оно ни было вредно, может быть только во внешней форме тождественно с преступлением, но по своему внутреннему содержанию не имеет с ним ничего общего»⁶³⁷. Водночас слід погодитися з думкою, що дійсний та реальний плин психологічних процесів, що відбуваються у особи під час вчинення суспільно небезпечного посягання на власність, далеко не завжди вписується в законодавчу конструкцію умислу та необережності (наприклад, так звана складна (змішана) форма вини, вольова недбалість, правова необережність тощо)⁶³⁸. Особливо це стосується вчинення злочинів із так званим формальним складом. Саме тому, на наше переконання, слід підтримати думку більшості науковців⁶³⁹ щодо необхідності більш широкого розуміння винності, ніж це передбачено чинним законом про кримінальну відповідальність.

Безперечно, форма вини безпосередньо впливає із суті вчинюваних винним активних дій щодо вилучення майна. Так, аналіз практики показав, що у переважній більшості випадків, вилучаючи майно, винний усвідомлює той факт, що воно вийде із володіння власника чи законного володільця, розуміє, що власник чи законний володілець будуть позбавлені можливості реалізувати свої правомочності щодо

⁶³⁷ Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. – Київ : – 930 с., с. 312.; Харитонов О.В. Кримінально-правові погляди О.Ф. Кистяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія / О.В. Харитонов. – Харків : Право, 2010. – 252 с., с. 156.

⁶³⁸ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. – С. 326.

⁶³⁹ Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление. – 243 с.; Рарог А.И. Вина в советском уголовном праве : монографія / А.И. Рарог; науч. ред. Б.В. Здравомыслов. – Саратов : Саратов. ун-т, 1987. – 186 с.; Дагель П.С. Теоретические основы установления вины / П.С. Дагель. – 168 с.

цього майна, проте все одно має бажання користуватися вилученим майном як своїм власним. У зв'язку з цим доцільно вказати, що суб'єктивна сторона злочинів проти власності – це внутрішній зміст злочину, це – ті психічні процеси, які відбуваються у свідомості особи, коли вона вчиняє злочин, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного посягання на власність та його наслідки.

Разом з тим на сьогодні все ще дискусійним залишається визначення вини у злочинах з формальним складом. Значною мірою це пов'язано з тим, що чинний КК України визначає зміст умислу та необережності, по суті, лише щодо злочинів з матеріальним складом (щодо діяння та щодо його наслідків). Поза правовим регулюванням залишилося визначення змісту вини у злочинах з формальним складом, тобто в таких злочинах, де настання суспільно небезпечних наслідків знаходиться поза межами складу злочину. Зокрема, більшість вчених доводять, що формальні склади злочинів можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки зміст умислу тут полягає завжди в «усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчиненої дії й у бажанні вчинити цю дію»⁶⁴⁰, де вирішальним моментом при визначенні виду умислу є психічне ставлення особи лише до вчиненого діяння (дії або бездіяльності).

Проте, на думку окремих науковців, злочини з формальним складом можуть бути вчиненими як з прямим та непрямим умислом, так і із злочинною недбалістю та злочинною самовпевненістю; при цьому зміст вини визначається до наслідків, що є поза межами складу злочину, а також до інших ознак об'єктивної сторони злочину. Так, ряд вчених наполягають на необхідності визначення форми та виду вини виходячи з психічного ставлення до прямих наслідків, описаних чи не описаних у диспозиції кримінально-правової

⁶⁴⁰ Кримінальне право України. Загальна частина. – Харків : Право, 2010. – С. 160; Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – С. 101–102; Матишевський П.С. Кримінальне право України. – С. 139; Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. – С. 172.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

норми⁶⁴¹, та вказують, що у формальних злочинах суспільно небезпечний результат органічно включається в дію. У цих випадках вчинення дії є разом з тим і заподіянням результату, і передбачати результат окремо від дії неможливо. Навпаки, свідомість у цих випадках цілком охоплює всю «суспільно небезпечну ситуацію»⁶⁴². Зазначене дає підстави вважати, що прямий умисел, як і непрямий, є формами ставлення не до діяння, а до наслідку, а також що «умисел у всіх випадках є ставленням не до самої дії, а до її соціального характеру»⁶⁴³.

Піддаючи таку позицію обґрунтованій критиці, окремі вчені зазначають⁶⁴⁴, що вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. Так, науковці вказують, що «при вчиненні формальних злочинів усвідомлення вчинюваної дії чи бездіяльності означає також бажання здійснення цих дій. За таких обставин особа повинна бути визнана такою, що діяла з прямим умислом»⁶⁴⁵. Прибічники такого підходу, переконливо стверджують, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії та у бажанні вчинити цю дію⁶⁴⁶. Безперечно, такий умисел є прямим, і тільки він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад. Такі злочини не можуть вчинятися з непрямим умислом,

⁶⁴¹ Кригер Г. Еще раз о смешанной форме вины / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1967. – № 2. – С. 6.

⁶⁴² Никифоров Б.С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 27.

⁶⁴³ Злобин Г.А. Умысел и его формы / Г.А. Злобин, Б.С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 188.

⁶⁴⁴ Дагель, Плехан Сергеевич. Проблемы вины в советском уголовном праве : автореф. дис. на соиск. учен. степ. доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 / П.С. Дагель; Ленинград. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л., 1969. – С. 23.; Селезнев М. Умысел как форма вины / М. Селезнев // Российская юстиция. – 1997. – № 3. – С. 12.

⁶⁴⁵ Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И. Г. Филановский. – Л. : Ленингр. ун-т, 1970. – С. 148.

⁶⁴⁶ Рарог А.И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А.И. Рарог; отв. ред. М.А. Гельфер. – М. : РИО ВЮЗИ, 1982. – С. 39.

вольовий зміст якого, у вигляді свідомого припущення, законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять до об'єктивної сторони тільки злочинів проти власності з матеріальним складом.

Безперечно, в проблематиці суб'єктивної сторони злочинів проти власності вина особи як базова категорія має надзвичайно важливе значення, проте вищезазначеним елементом не вичерпується зміст психічного ставлення суб'єкта до вчиненого ним діяння. Так, вина у складах злочинів проти власності відображає психічний процес у свідомості винного, який полягає у конкретному ставленні до об'єктивних ознак складів злочинів проти власності, передбачених кримінальним законом, утім, важливою умовою правильного застосування кримінального закону є встановлення форми вини (умисел або необережність).

Традиційно до умисних злочинів проти власності відносять: крадіжку (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України); викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України); вимагання (ст. 189 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України); умисне знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК України); умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України); самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України); придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України)⁶⁴⁷. Лише два склади злочинів

⁶⁴⁷ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : вид-во «Еталон-2», 2012. – 780 с., с. 370 – 442.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

проти власності характеризуються необережною формою вини: необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України); порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України).

Суб'єктивна сторона складу умисного знищення чи пошкодження майна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК України), може характеризуватися складною (змішаною) формою вини, тобто коли на основі законодавчої конструкції посягань на власність можна виокремити психічне ставлення особи безпосередньо до діяння та до злочинних наслідків, що настали, в одному складі злочину.

Проте слід зазначити, що концепція змішаної форми вини піддається критиці більшістю авторів через притаманний для неї розрив єдиного процесу психічної діяльності особи, що відображає єдине ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє. Вчені наголошують, що штучний розподіл органічно пов'язаних між собою складових такого єдиного цілого явища, як злочин, є некоректним та недопустимим, тому що категорії умислу та необережності характеризують злочин в цілому⁶⁴⁸. Зокрема, питання про змішану форму вини виникає лише у тих випадках, коли діяння як психофізіологічне явище за сутністю, структурою та побудовою не відповідає діянню (дії або бездіяльності) як злочину, передбаченому КК України. Проте винятком з цього загального правила є змішана форма вини, що обумовлена та характеризує складений злочин, про який наголошують окремі вчені як про злочинну подію, що є втіленням двох або більше умислів, двох або більше необережностей або умислу та необережності⁶⁴⁹. Незважаючи на

⁶⁴⁸ Кригер Г.А. Понятие и содержание вины в советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. – 1983. – № 5. – С. 9–10; Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов; отв. ред. И.П. Лановенко. – Київ : Наук. думка, 1978. – С. 62.

⁶⁴⁹ Уголовное право УССР : Общая часть : учебник / Ю.В. Александров, М.И. Бажанов, Н.В. Володько [и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – Киев : Вища шк., 1984. – С. 132.

вищенаведене ставлення до проблеми змішаної форми вини, в науці кримінального права сьогодні це питання вийшло за межі теоретичної дискусії, а існування такого неоднорідного ставлення до різних ознак об'єктивної сторони складу злочину знайшло своє визначення і підтримку в законодавчій площині⁶⁵⁰. Таким чином, на сьогодні питання про змішану форму вини з теоретичної перейшло у площину нормативну. Про це прямо вказано у п. 22 постанови ПВС України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»: «Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого ..., визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю».

Окремі вчені вказували, що умисел та необережність не можуть визначатися окремо і по-різному щодо злочинного діяння та його наслідків, оскільки у такому разі це означало б штучний розрив між дією особи і заподіюваним нею шкідливим результатом, що утворюють у своїй єдності суспільне небезпечне посягання⁶⁵¹. Таку точку зору підтримував М.Г. Угрехелідзе, який зазначав, що будь-який матеріальний злочин становить собою єдиний, нерозривний процес реальності, що характеризується як генетичне переростання діяння (причини) в суспільне небезпечний результат (наслідок). Тому визначення форми вини щодо нього слід встановити залежно від того, чи усвідомлював і бажав (допускав) суб'єкт розвиток причинного зв'язку в цілому або ні⁶⁵².

⁶⁵⁰ Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [Електронний ресурс]: постанова ПВС України від 7 лют. 2003 р. № 2 // Верховний Суд України : [інформ. сервер]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/623809DCB56E022BC2256C95003CF7EA?OpenDocument&Start=1&Count=300> (20.01.2011).

⁶⁵¹ Сахаров А.Б. Уголовно-правовая охрана безопасности условий труда в СССР. – С. 138.

⁶⁵² Угрехелідзе М.Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве / М.Г. Угрехелідзе. – С. 88.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Викладене дає змогу констатувати, що злочини проти власності характеризуються умисною формою вини, де умисел може бути прямим і непрямим⁶⁵³. На відміну від прямого умислу, коли особа усвідомлює достатність вчинених дій для настання конкретного наслідку, за непрямого умислу особа передбачає лише абстрактну можливість настання будь-якого наслідку (в тому числі йдеться про такі виділені у теорії різновиди умислу, як альтернативний та невизначений, неконкретизований). Адже непрямий умисел завжди характеризується або альтернативністю можливих наслідків, або їх невизначеністю. Таким чином, свідоме допущення настання наслідків за змістом повністю збігається із передбаченням можливості їх настання.

Необережність існує у вигляді злочинної самовпевненості та злочинної недбалості; поза цими конкретними видами вина відсутня. Проте під час характеристики такого виду необережної форми вини, як злочинна самовпевненість, думки вчених щодо усвідомлення (чи неусвідомлення) винним суспільно небезпечного характеру своїх дій не завжди були однозначними. Так, одні науковці вважають, що за самовпевненості особа не може усвідомлювати суспільно небезпечний характер власного діяння⁶⁵⁴; інші вчені обґрунтовують позицію, згідно з якою таке усвідомлення завжди наявне і є обов'язковою ознакою інтелектуального аспекту цього виду вини⁶⁵⁵. Окремі вчені пропонують змінити законодавче визначення поняття самовпевненості, доповнивши його «усвідомленням суспільно небезпечного характеру своїх дій (бездіяльності)» або «усвідомленням ознак свого

⁶⁵³ Кримінальне право України. Загальна частина. – Харків : Право, 2010. – С. 155.

⁶⁵⁴ Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж, 1974. – С. 130; Кудрявцев В.Н. Право и поведение / В.Н. Кудрявцев. – М., 1978. – С. 10.

⁶⁵⁵ Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права : навч. посіб. / Р.В. Вереша. – Київ : Атіка, 2005. – С. 203; Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М. : Наука, 1961. – С. 369; Скляр С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляр. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 40.

діяння»⁶⁵⁶. Щодо такого виду необережності, як злочинна недбалість, зазначимо, що в теорії кримінального права обґрунтовується необхідність унесення змін до закону про кримінальну відповідальність шляхом доповнення визначення цього виду вини вказівкою на «усвідомлення особою протиправного характеру своїх дій» або «усвідомлення ознак свого діяння»⁶⁵⁷.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що цілком слушною та обґрунтованою є позиція вчених⁶⁵⁸, згідно з якою злочинна самовпевненість відрізняється від непрямого умислу лише тим, що у разі її наявності особа самонадіяно, без достатніх на це підстав сподівається на відвернення наслідків вчиненого нею діяння (оскільки в обох вказаних видах вини особа усвідомлює протиправність і суспільну небезпечність власних дій та передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків). Таким чином, межа між умисною та необережною формами вини базується на мірі впевненості особи у тому, що негативні наслідки її діяння не настануть, тобто на ступені легковажності та самовпевненості винної особи.

Суб'єктивна сторона умисних злочинів проти власності характеризується прямим умислом і корисливою метою. При їх учиненні суб'єкт злочину усвідомлює, що: а) майно, яким він протиправно заволодіває, є для нього чужим, і він не має на нього права; б) вилучення цього майна здійснюється всупереч волі його власника чи іншої особи, у володінні якої

⁶⁵⁶ Лунеев В.В. Субъективное вменение / В.В. Лунеев. – М. : Спарк, 2000. – С. 48; Нерсесян В.А. Неосторожная форма вины: проблемы и решения / В.А. Нерсесян // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 янв. 2004 г. / редкол. : А.И. Рарог (отв. ред.) и др. – М. : МГЮА, 2004. – С. 163.; Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – Київ : Атіка, 2005. – С. 227.

⁶⁵⁷ Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Харьков: Выща школа; Изд-во при ХГУ, 1989. – С. 47.; Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права : навч. посіб. / Р.В. Вереша. – Київ : Атіка, 2005. – С. 227.

⁶⁵⁸ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 179.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

воно знаходиться, але незважаючи на це, він бажає ним заволодіти або обернути на свою користь чи на користь інших осіб. Зокрема, особливістю суб'єктивної сторони шахрайства є те, що шахрай усвідомлює уявну добровільність потерпілого щодо передачі йому майна чи права на нього і бажає скористатися цим для одержання чужого майна чи права на нього, тому помилка винного щодо належності майна тому чи іншому власникові (наприклад, винний вважає, що майно належить приватній особі, а насправді воно є власністю об'єднання громадян) для правової оцінки вчиненого значення не має.

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності, які вчиняються з використанням інформаційно-комунікативних технологій, так само характеризується вищою у формі умислу. Необхідність спеціальної підготовки (готування) до вчинення таких злочинів, яка супроводжується досить технічно-складними маніпуляціями, спрощує доведення суб'єктивної сторони цих злочинів, порівняно зі злочинами проти власності, які вчиняються традиційними способами⁶⁵⁹.

У теорії кримінального права обґрунтовано, що умисні злочини проти власності є більш суспільно небезпечними, і для них притаманні корисливий мотив та мета. Тому вважаємо за доцільне продовжити дослідження з визначення поняття користі та корисливого мотиву.

Злочинна користь є одним з найдавніших і дуже небезпечних реакцій антигромадської поведінки людей, яка виникла і розвивалася разом з виникненням і розвитком власності, зародженням антагоністичних суперечностей між

⁶⁵⁹ Дорохина Ю.А. Уголовная ответственность за преступления против собственности, совершаемые путем использования компьютерной техники, по законодательству зарубежных стран / Ю.А. Дорохина // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Т. I. – Х. : ХНУВС, 2014. – 328 с., с. 45–49.

працею і капіталом, особистими і суспільними інтересами⁶⁶⁰. Визначаючи подальші напрями дослідження, ми не випадково зупинилися на констатації цього факту.

У зв'язку з цим видається обґрунтованим і вірним для більш повного аналізу почати з етимологічного висвітлення терміна «корисливий», який є системоутворюючим у словосполученні «корисливий мотив». Зокрема, термін «корисливий» походить від базового – «користь» і в академічному тлумачному словнику української мови визначається як «добрі наслідки для кого-, чого-небудь»⁶⁶¹. Енциклопедія права дає такі визначення: «1) оснований на матеріальній вигоді, на розрахунок; 2) що має добрі наслідки, придатний для будь-якої мети»⁶⁶². Проведений аналіз спеціальної літератури показав, що розрізняють користь як морально-етичну та кримінально-правову категорії.

Як морально-етична категорія вона означає «пристрасть до придбання, до наживи», «прагнення до наживи, вигоди»⁶⁶³, «прагнення до особистої вигоди, жадібність»⁶⁶⁴. Проте у кримінальному праві це поняття не тотожне поняттю користі як морально-етичної категорії. Користь як кримінально-правова категорія – це, насамперед, матеріальні потреби, задовольняючи які особа вчиняє злочин проти власності. Матеріальні потреби є основою поведінки особи, вони є джерелом виникнення процесу мотивації у сукупності з іншими його елементами та призводять до формування

⁶⁶⁰ Хилюта В.В. Корысная цель в уголовном праве: проблемы толкования [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/khilyuta.pdf>

⁶⁶¹ Словник української мови: в 11 томах. – Т. 4, 1973. – С. 290.

⁶⁶² Тарановский Ф.В. Учебник энциклопедии права / Ф.В. Тарановский. – Юрьев, 1917. – 361 с. – [Електроний ресерс]. – Режим доступу : http://read.virmk.ru/t/Taranovski_3.htm

⁶⁶³ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – М. : ОЛМА-Пресс, 2002. – Совмещ. ред. изд. В.И. Даля и И.А. Бодуэна де Куртенэ в соврем. написании. – Т. 2: И-О. – 2002. – 669 с., с. 171.

⁶⁶⁴ Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведвой. – 19 изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с., с. 262.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

в особи корисливих прагнень (бажань)⁶⁶⁵. Проте окремі вчені цілком слушно вказують, що необґрунтоване збагачення внаслідок учиненого злочину не може впливати на правову оцінку злочину як вчиненого з корисливою метою і не виключає відповідальності злочинця за корисливе посягання на власність⁶⁶⁶. Таким чином, як кримінально-правова категорія користь покликана охоплювати широке коло деліктів, спрямованих як на особисте збагачення, так і на збагачення інших осіб, що дістають вияв у незаконному набутті майнової вигоди як самим винним, так і іншими особами.

Щодо змісту поняття користі стосовно злочинів проти власності, у науці кримінального права склалися два підходи до цієї категорії. Відповідно до першого під користю розуміють прагнення винного протиправним шляхом набутти реальної можливості володіти, користуватися і розпоряджатися чужим майном як своїм власним та незаконно набувати інші вигоди майнового характеру⁶⁶⁷. До того ж, за такого підходу не надається юридичного значення тому факту, хто реально отримав необґрунтовану майнову вигоду внаслідок учинення злочину проти власності – сам злочинець, близькі або сторонні йому особи. Відповідно до другого підходу користь має місце, якщо чуже майно незаконно і безоплатно

⁶⁶⁵ Никитин Е.В. Корыстно-насильственные преступления против собственности / дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – М., 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diss.rls.ru>

⁶⁶⁶ Безверхов А.Г. Хищение из нефтепроводов: проблемы законодательной регламентации и квалификации / А.Г. Безверхов, О.А. Адоевский // Вестник прокуратуры Самарской области. – Самара, 2007. – № 1. – С. 158–168, с. 160–161.

⁶⁶⁷ Бажанов М.И. Уголовное право Украины. – 1992. – 260 с., с. 30; Борзенков Г.Н. Преступления против собственности // Курс уголовного права: Особенная часть. Т. 3. Учебник для вузов // под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комисарова. – М. : ИКД Зерцало-М, 2002. – С. 417; Безверхов А.Г. Хищение из нефтепроводов: проблемы законодательной регламентации и квалификации / А.Г. Безверхов, О.А. Адоевский // Вестник прокуратуры Самарской области. – Самара, 2007. – № 1. – С. 158–168, с. 167; Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. – СПб., 2001. – С. 113; Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 95.

вилучалося та/або зверталося: 1) на користь винного; 2) на користь співучасників злочину; 3) на користь інших осіб, що перебувають з винним в особистих та/або майнових відносинах⁶⁶⁸. На нашу думку, перший підхід більш повно розкриває зміст цього поняття.

У зв'язку з цим доречно вказати, що існує лише один чинник, що безпосередньо об'єднує протиправні дії особи та впливає на порушення чинного законодавства, – це корислива сутність людини, «корисливість», яка є мотивом порушення закону задля незаконного посягання на власність, є внутрішнім вихідним моментом злочинів проти власності, його причиною та передумовою⁶⁶⁹, це – підвалини суспільно небезпечного діяння, що тісно пов'язані з потребами та інтересами особи злочинця.

Кримінально-правове значення мотиву злочинів проти власності дістає вияв у наступних функціях: 1) мотив може бути основною (конститутивною) ознакою складу злочину і тим самим надавати діянню кримінально-правового характеру; 2) мотив як основна ознака складу злочину може відмежовувати один злочин від іншого, тобто впливати на кваліфікацію; 3) мотив може виступати як ознака, що утворює кваліфікований склад злочину; 4) мотив злочину, не включений до тексту диспозиції статті Особливої частини КК, може бути обставиною, що впливає на призначення винному покарання, тобто може враховуватись судом як обставина, що

⁶⁶⁸ Волженкин Б.В. Служебные преступления. – М. : Юристь, 2000. – С. 153; Крогер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 77; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 231; Рарог А.И. Субъективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права. Т. 4. – Состав преступления. Издание профессора Малинина, СПб., 2005. – с. 760–761.

⁶⁶⁹ Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клиническая психология» / А.Н. Леонтьев. – М. : Смысл; М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 346 с.; Ілляшова К.В. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 19. – 2012 р. – С. 202 – 208, с. 203.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

пом'якшує або обтяжує покарання; 5) мотив злочину може відігравати роль системоутворюючої ознаки⁶⁷⁰.

Проте ряд учених мотив та мету вчинення злочину розглядають не у кримінально-правовому значенні, а через мотивацію людської поведінки взагалі. Так, А.В. Савченко вказує, що мотив має вирішальне правове та процесуальне значення, а відтак – розглядає його як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу злочину та вимагає його встановлення й доказування у кожному злочині⁶⁷¹, йдучи від кримінально-правового аспекту. Проте окремі дослідники доводять, що прагнення дати правове визначення мотиву та цілі є штучним і ненауковим⁶⁷². У зв'язку з цим цілком слушною є думка В.Б. Харченка, який вказує, що вчені, які доводять наявність мотивів і цілей в необережних злочинах, допускають злиття кримінально-правового та кримінологічного підходів до цих явищ⁶⁷³.

Мотив злочину – це обумовлені певними потребами та інтересами спонукання, які викликають у особи рішучість вчинити злочин проти власності і проявляються в ньому. При цьому у визначенні мотиву наукою кримінального права постійно наголошувалося, що такі спонукання є завжди усвідомленими особою⁶⁷⁴, але зараз вчені довели, що

⁶⁷⁰ Кунашев А.А. Мотивы ненависти или вражды в уголовном праве России : монография / А.А. Кунашев. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 192 с., с. 35

⁶⁷¹ Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину / А.В. Савченко; наук. ред. М.Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2002. – С. 16.

⁶⁷² Харазишвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве / Б.В. Харазишвили. – Тбилиси : Цодна, 1963. – С. 4.

⁶⁷³ Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 504 с., с. 376.

⁶⁷⁴ Пинаев А.А. Мотив и цель при хищении социалистического имущества / А.А. Пинаев // Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства. Межвузовская научная конференция : Тезисы докладов : октябрь 1968 г. – Харьков : Харьк. ун-т, 1968. – С. 192; Саркисов Г.С. Мотив и цель преступления / Г.С. Саркисов // Советское государство и право. – 1979. – № 3. – С. 79.

«мотиви можуть мати як усвідомлений, так і підсвідомий (неусвідомлений) характер»⁶⁷⁵.

На нашу думку, загальне поняття мотиву злочинів проти власності – це своєрідний орієнтир, що дозволяє правильно вирішувати питання, які виникають при кваліфікації діяння, що дає можливість пізнати індивідуальні ознаки злочину і порівняти їх відповідність до вимог закону. Щоправда у разі вчинення злочинів, що мають матеріальний склад та вказаний в законі спеціальний мотив їх учинення, питання про види умислу вирішується не так однозначно. Проте, на думку О.І. Рарога⁶⁷⁶, вищенаведене правило не поширюється на злочини, що вчиняються з корисливих мотивів.

У зв'язку з викладеним доречно вказати, що дослідженням питання мотиву злочинів проти власності займалися видатні вчені XIX століття (М.П. Чубинський, І.Я. Фойницький, М.С. Таганцев тощо)⁶⁷⁷, які вказували, що, хоча користь і властива посяганням на власність, але не є їх обов'язковою ознакою. В.В. Єсіпов зазначав, що бажання при розкраданні чужого майна «охватывает намерение взять вещь исходя из мотива корысти с целью присвоения». При цьому мотив користі «означает все те побуждения и стимулы, которые имеют своим основанием желание противозаконного обогащения»⁶⁷⁸. Зокрема, С.В. Познишев вважав, що мотив привласнення «не заключается непременно в извлечении для самого себя выгод из чужого имущества, т.е. не всегда

⁶⁷⁵ Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А.Ф. Зелинский. – С. 21.

⁶⁷⁶ Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – С. 141.

⁶⁷⁷ Чубинский М.П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / М.П. Чубинский. – Ярославль : Тип. Э. Г. Фальк, 1900. – 351 с., с. 109; Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / И.Я. Фойницкий ; под ред. А.В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с., с. 274; Владимирова Л.Е. Учение об уголовных доказательствах: Части: Общая и Особенная / Л.Е. Владимирова. – 3-е изд., изм. и законч. – СПб. : Кн. маг. «Законоведение», 1910. – 440 с., с. 45 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://studybase.cc/preview/428998>

⁶⁷⁸ Есинов В.В. Грех и преступление, святотатство и кража / В.В. Есинов. – СПб., 1894. – С. 151.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

корыстный»⁶⁷⁹. На думку Л.Є. Белогриць-Котляревського, злочинна дія з внутрішнього боку передбачає корисливий мотив, який спрямовано на привласнення чужого рухомого майна безоплатно, що слід розуміти як «намерение обратить ее в собственность путем безвозмездного захвата». Щодо інших віддалених мотивів (бажання збагатитися, бажання віддати тому, хто жебракує, кому необхідна допомога тощо), за твердженням науковця, всі вони неважливі, тому що при визначенні сутності мотиву злочину зайвим видається звертатися до спонукальних мотивів злочинця⁶⁸⁰, головне, щоб злочинець мав корисливий мотив привласнити собі чуже майно. Таким чином, суб'єктивна сторона злочинів проти власності зводилася до мотиву привласнення речі⁶⁸¹. Вчені XIX століття також зосереджували свою увагу на процесуальному значенні мотиву злочину, водночас М.С. Таганцев слушно вказував, що мотив відіграє роль підстави для проведення класифікації злочину, і наголошував, що «старе» кримінальне право обрало мотив або мету (а не умисел) як відмежувальну ознаку⁶⁸².

Аналіз праць науковців XX століття засвідчив, що вчені егалітарного періоду виділяли дві ролі мотиву злочину – його вплив на кваліфікацію вчиненого та призначення винній особі покарання⁶⁸³. Зокрема, окремі вчені стверджували, що розкрадання повинне мати на меті привласнення майна, тобто

⁶⁷⁹ Познышев, С.В. Особенная часть русского уголовного права. – изд. 3-е / С.В.Познышев. – М., 1912. – С. 195.

⁶⁸⁰ Белогриц-Котляревский, Л.Е. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части / Л.Е. Белогриц-Котляревский. – Киев, 1903. – С. 403–404.

⁶⁸¹ Лист, Ф.Ф. Учебник уголовного права. Особенная часть / Ф.Ф. Лист. – М., 1905. – С. 143.

⁶⁸² Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть особенная. Императорское училище правоведения. Выпуск II / Н.С. Таганцев. – СПб. : Лит. Богданова, 1895. – 393 с., с. 37.

⁶⁸³ Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступлений / С.А. Тарарухин. – Київ : Вища школа, 1977. – 152 с.; Харазишвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском уголовном праве / Б.В. Харазишвили. – Тбилиси : Цодна, 1963. – 288 с., с. 64–75; Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И.Г. Филановский. – М. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 176 с., с. 56.

збільшення сфери свого майнового володіння за рахунок майна, яке викрадається (мета привласнення розумілася саме як мета переходу чужого майна у власне)⁶⁸⁴. Тому якщо особа, вчиняючи злочин проти власності, керувалася іншою метою, ніж мета привласнення майна, то вона не могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за викрадення майна, при цьому мотиви її поведінки не мали значення.

Водночас користь в умовах планової економіки була підставою диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Вітчизняне ж кримінальне право розглядало і продовжує розглядати саме корисливу мету як безпосередню ознаку злочинів проти власності. Так, на думку деяких учених, це цілком природньо, тому що використання законодавцем мети як криміноутворюючої ознаки є необхідним кроком, оскільки саме мета акцентує на спрямованості умислу особи, яка вчиняє злочин проти власності⁶⁸⁵. Проте поняття «корислива мета» в егалітарному кримінальному праві увійшло до законодавчих формулювань і доктринальних визначень тих або інших різновидів злочинів проти власності переважно з причин політичного характеру.

Вчені егалітарного періоду вказували, що кримінально-правова оцінка мотиву, яка не містить користі (корисливої мети), «служит только средством затушевывания той вполне «законной» алчности, которая является движущей силой всякого эксплуататорского общества»⁶⁸⁶. Зокрема, за твердженням деяких науковців, «в буржуазном обществе, где опасность хищений чужого имущества усматривается, прежде всего, в самом факте посягательства на «священное»

⁶⁸⁴ Жижиленко, А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А. Жижиленко. – Л., 1928., с. 64–66.

⁶⁸⁵ Хилюта В.В. Корыстная цель в уголовном праве: проблемы толкования [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/khilyuta.pdf>

⁶⁸⁶ Волков Б.С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б.С. Волков. – Казань, 1982. – С. 7; Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения : учеб. пособ. / К.Е. Игошев. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1974. – 167 с., с. 66.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

право собственности, являющееся основой господства имущих классов, мотивам, внутренним побуждениям и целям, которые толкают виновного на завладение чужим имуществом, не придается существенного значения. Более того, поскольку стремление к наживе составляет основу буржуазной морали, центр тяжести при оценке опасности имущественных преступлений переносится на факт распоряжения виновным чужим имуществом как своим собственным. Поэтому буржуазные теоретики проявляют в данном вопросе удивительнее единодушие, отрицая обязательность корыстной цели при хищении»⁶⁸⁷.

Ряд учених сучасного періоду вказують⁶⁸⁸, що висловлені науковцями егалітарної доби твердження щодо значення мотиву злочину наразі зберігають свою актуальність. Проте зрозуміло, що підходи до змісту поняття корисливого мотиву та мети сьогодні мають сприйматися з урахуванням стану сучасного розвитку суспільних відносин та кримінального законодавства.

Проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що традиційно під мотивом злочинної поведінки розуміють те, що сформувалося під впливом соціального середовища і життєвого досвіду особи, – внутрішню безпосередню причину злочинної діяльності, яка виражає особисте ставлення до того, на що спрямована злочинна діяльність. Мотив є основою, на якій виникає мета, він передує меті і детермінує останню. Підтвердження такої позиції можна знайти в роботах В.М. Кудрявцева, який вказував: «Мотив представляет собой внутреннее побуждение, которое еще не направлено на

⁶⁸⁷ Кригер, Г.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г.А. Кригер. – М., 1965. – С. 11.

⁶⁸⁸ Хилюта В.В. Корыстная цель в уголовном праве: проблемы толкования [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/khilyuta.pdf>; Наумов А.В. российское уголовное право курс лекций. В 3 т. Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – С. 392., с. 392; Кунашев А.А. Мотивы ненависти или вражды в уголовном праве России : монография / А.А. Кунашев. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 192 с., с. 36.

конкретный предмет (объект), способный его удовлетворить. Цель же, напротив, именно эту функцию и выполняет: она указывает на то, какой результат должен быть достигнут для удовлетворения мотива, ... всегда направлена на внешний конкретный предмет или объект»⁶⁸⁹. Проте при кваліфікації злочинного посягання на власність акцент щодо суспільної небезпеки злочинів проти власності має бути перенесено на сам факт посягання на власність.

Слід зазначити, що на сучасному етапі у доктрині вітчизняного кримінального права єдність думок щодо експлікації поняття «корисливий мотив» відсутня. Така прогалина ускладнює, а в деяких випадках – унеможлиблює правильне застосування норм КК України. Проте останнім часом дослідження користі як мотиву вчинення злочинів проти власності явно посилюється. Так, у науковій літературі зустрічаються чимало міркувань, пов'язаних із визначенням функціональних форм користі, які властиві як суб'єктам правовідносин, так і об'єктам власності, що знаходяться під охороною кримінального закону⁶⁹⁰. Проте питання щодо корисливого характеру власності остаточно не з'ясовано.

Рух, який породжує корисливі інтереси, потреби людей, держави, окремих націй, народів, соціальних верств, завжди був, є і буде, тому що не може розвиватися промислове виробництво, якщо воно не створює корисні для людини і суспільства речі, якщо корисливі прагнення волі людини не закладаються в правові механізми, які б стимулювали отримання прибутку законними методами і стримували б спонукальні корисливі мотиви, які штовхають людину на

⁶⁸⁹ Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб пособие / В.Н. Кудрявцев. – М. : Издательская группа «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998. – С. 101.

⁶⁹⁰ Антонюк Н.О. Суб'єктивні ознаки розкрадання // Вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – № 1.; Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / за ред. Хавронюка М.І. – Київ : Атіка. – 2001 – С. 445.; Албул С.В. Криминологічна характеристика корисливо-навальницьких злочинів відносно іноземних громадян : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Володимирович; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – 194 с.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

вчинення злочину проти власності. В цьому контексті пізнавальна сутність досліджуваної категорії виявляється в тому, що «користь» вказує на фундаментальну природу активності людини, визначається початком реформ правової системи, держави й економічного комплексу⁶⁹¹. Таким чином, необхідно зазначити, що приватний корисливий мотив не може бути відірваний від суспільного і державного. Ці три складові корисливого мотиву в системі права повинні бути об'єднані в політико-правовому, фінансово-економічному й суспільно-культурному житті, бути основою кримінально-правової політики, яка спрямована на забезпечення заходів щодо охорони власності.

На нашу думку, визначення корисливого мотиву, запропоноване С.В. Албулом, який розкрив його як прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу винного або іншої особи (групи осіб) шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат⁶⁹², є вдалим та містить ряд позитивних аспектів, зокрема поняття мотиву розкривається через загальноприйнятий в психології термін «прагнення», що передає внутрішні властивості мотиву, де мотив є результатом психічної діяльності людини, який в свою чергу спонукає її на вчинення певних фізичних дій чи утримання від їх вчинення; мотив завжди спрямований на задоволення певної життєвої потреби.

Проте поряд з усіма позитивними рисами аналізоване визначення містить й певні недоліки. Так, в ньому міститься

⁶⁹¹ Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.В. Албул; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – 194 с.; Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.В. Албул; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – 20 с.

⁶⁹² Албул С.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів / С.В. Албул // Південноукраїнський правничий часопис: науковий журнал. – Одеса. – 2008. – № 1. – С. 23–25.

логічна помилка, адже замість корисливого змісту «потреби» автор описує шляхи (способи, засоби) її досягнення, а саме: «шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння», тобто поняття мотиву розкривається через способи вчинення злочину⁶⁹³. На нашу думку, такий підхід недостатньо виправданий, оскільки спосіб вчинення злочину є самостійною ознакою складу злочину і дістає свого відображення в об'єктивній стороні, тому його додаткове окреслення при визначенні мотиву є зайвим. Зокрема, об'єктивні ознаки злочину: діяння, наслідки, спосіб та інші, можуть свідчити про наявність корисливого мотиву, але не можуть замінити його.

Розкриваючи поняття мотиву як прагнення задовольнити потреби, необхідно виходити з корисливості власне потреби для характеристики мотиву як корисливого. У разі, якщо потреба, яку прагне задовольнити особа, не є корисливою, мотив також не варто визнавати корисливим, навіть якщо задовольняється вона «шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат»⁶⁹⁴. Тобто дії винного, пов'язані з заволодінням майном, правом на майно, спрямовані на задоволення не корисливої потреби, недоцільно кваліфікувати як корисливі злочини проти власності – вони радше становлять ряд інших злочинних або незлочинних правопорушень.

Проте окремі дослідники правильно вказують, що мотивом, наприклад, крадіжки можуть виступати як корисливі, так і некорисливі мотиви (власне факт правопорушення або процес викрадення, що приносять правопорушникові

⁶⁹³ Ілляшова К.В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання / К.В. Ілляшова // зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО». – 2012. – Вип. 19. – С. 202 – 208, с. 205.

⁶⁹⁴ Албул С.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів / С.В. Албул // Південноукраїнський правничий часопис : науковий журнал. – Одеса. – 2008. – № 1. – С. 23–25.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

задоволення самі по собі, а також такі мотиви, як самоствердження, наслідування, прагнення набути авторитету в групі, протест, помста тощо)⁶⁹⁵. На думку інших вчених, при вчиненні крадіжок можуть діяти одночасно і паралельно два мотиви, наприклад мотив користі і мотив утвердження себе на соціальному, соціально-психологічному і індивідуальному (самоствердження) рівнях або мотив користі і мотив забезпечення, який дістає вияв у прагненні «паразитичних, бездомних» осіб забезпечити своє існування, а в більшості випадків – потребу в алкоголі. Зазначені мотиви взаємодоповнюють та підсилюють один одного, додаючи поведінці цілеспрямованого, стійкого характеру, значно підвищуючи її суспільну небезпеку⁶⁹⁶. Нарешті, на думку третьої групи вчених, при визначенні мотиву слід розрізняти такі види користі: користь – накопичення (властива злочинам з використанням службового становища), користь – споживач (викликана дармоїдством, паразитизмом), користь – престиж (визначається престижними міркуваннями), користь – утилітаризм (ґрунтується на прагненні до миттєвої вигоди, властива дрібним крадіжкам)⁶⁹⁷, користь – бідність, нужда (основою якої є фізичне виживання і задоволення своїх життєво важливих біологічних потреб)⁶⁹⁸. Дійсно, у законодавчій дефініції крадіжки (ст. 185 КК України) не названий корисливий мотив, що дозволяє зробити висновок про те, що вона може

⁶⁹⁵ Криминальная мотивация / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – С. 65, 233.

⁶⁹⁶ Антонян Ю.М. Психология преступника и расследование преступлений / Ю.М. Антонян, И. Еникеев, В. Эминов. – М. : Юристъ, 1996. – 336 с., с. 149, 169, 172–173.

⁶⁹⁷ Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – С. 83–88.

⁶⁹⁸ Криминология : учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – С. 181; Козаченко И.Я. Содержательно-функциональная дифференциация корысти (состояние и перспективы) // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: Материалы 11 междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак-те МГУ 30–31 мая 2002 г. М. : «ЛексЭст», 2003. – С. 220–221; Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 60.

бути вчинена і без нього, або при вчиненні крадіжки можуть бути одночасно і паралельно два мотиви, які взаємодоповнюють та підсилюють один одного, додаючи поведінці злочинця цілеспрямованого, стійкого характеру, значно підвищуючи його суспільну небезпеку.

У зв'язку з викладеним вбачається за доцільне дослідити наукові позиції щодо обов'язковості наявності корисливого мотиву у викраденні. Обґрунтованою та слушною є думка про те, що сьогодні на практиці більшість крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, шахрайств вчиняються з корисливих мотивів, проте, як видається, не в кожному випадку викрадення чи іншого протиправного заволодіння чужим майном йдеться про прагнення особи збагатитись за рахунок цього майна, тому корисливу мету та корисливий мотив недоцільно визнавати обов'язковими ознаками жодного зі злочинів, що передбачені статтями розділу VI Особливої частини КК України, а випадки вчинення посягань на власність без таких мотивів та мети слід кваліфікувати за відповідними статтями цього розділу (залежно від способу вчинення цих посягань)⁶⁹⁹. Безперечно, доцільним є віднесення мотиву та мети до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, які притаманні всім не без винятку складам злочинів проти власності, а набувають значення обов'язкових лише в тому випадку, якщо вони прямо вказані у статті Особливої частини КК України, або якщо вони прямо впливають із її змісту.

Так, окремі вчені зазначають, що положення про факультативність корисливого мотиву, попри свою дискусійність з точки зору кримінально-правової доктрини, максимальною мірою відповідає інтересам власника, якому байдуже, якими саме спонуканнями керується злочинець, заволодіваючи його майном, і яку мету він при цьому переслідує⁷⁰⁰.

⁶⁹⁹ Газдайка-Василишин І.Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvlduvs/2012_2_2/12gvibzpv.pdf

⁷⁰⁰ Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка. – 2001. – С. 445.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

На підтвердження підходу, за яким корисливий мотив і мета не є обов'язковими ознаками розкрадання, наводилися і інші аргументи: основним завданням норм, що передбачали відповідальність за злочини проти власності у егалітарний період, було недопущення наживи, викорінення паразитування за рахунок інших. Сьогодні перед державою стоїть інше завдання – належний захист власності від злочинних посягань; основним завданням сучасного кримінального права є захист власника чи законного користувача від будь-яких злочинних посягань, незалежно від мотивів, якими керувався винний, і мети його діяльності⁷⁰¹.

Проведений аналіз вказує на неоднорідність теоретичних поглядів, що призводить до різночитання закону в правозастосовній практиці. Вирішення цієї проблеми можна знайти у доктринальному та законодавчому закріпленні досліджуваної категорії, можливо у такому варіанті: корисливий мотив – прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, майнових прав або у звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи. Правильне (коректне) розуміння корисливого мотиву дозволить повністю реалізувати принципи справедливості та суб'єктивного ставлення у вину при застосуванні норм КК України, що спрямовані на охорону власності.

На підставі викладеного пропонуємо під корисливими злочинами проти власності розуміти сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, основою вчинення яких є корисливий мотив, тобто прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, прав на майно або у звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи. Відповідно, відсутність корисливого мотиву дозволить класифікувати інші злочини проти власності як

⁷⁰¹ Антонюк Н.О. Суб'єктивні ознаки розкрадання // Вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – № 1.

некорисливі ⁷⁰². Мотив і мета – це ознаки суб'єктивної сторони складу злочинів проти власності, що нерозривно пов'язані з виною, хоча й не становлять собою обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони цієї групи злочинів, проте їх установлення має важливе значення для правової оцінки кожного умисного злочину проти власності. Зокрема, мотив і мета в ряді випадків є ознаками, що дозволяють відмежувати окремих злочинів проти власності (наприклад, ст. 195 КК України) від суміжних складів злочину.

Проведений аналіз спеціальної літератури показав, що одним з дискусійних питань на сьогодні як в науці, так і в правозастосовній практиці також залишається визначення тієї чи іншої форми вини залежно від конструкції складу злочину. На підставі проведеного дослідження доцільно вказати, що суб'єктивна сторона всіх злочинів проти власності з матеріальним (ст.ст. 185, 186, 188-1, 190, 191, 192, 193, 194, 194-1, 196, 197, 197-1 КК України) та усіченим складом (ст.ст. 187, 195 КК України) характеризується прямим умислом, корисливими мотивом: особа усвідомлює, що вона посягає на чужу власність, не маючи права на неї, передбачає заподіяння матеріальної шкоди власнику і бажає настання цього наслідку, переслідуючи мету незаконного збагачення.

Проте особливі труднощі виникають при екстраполяції психічного ставлення винного до своїх дій та їх наслідків на інтелектуальний та вольовий моменти умислу при вчиненні злочинів проти власності з формальним складом (ст.ст. 189, 198 КК України). У зв'язку з цим найбільш поширеною є думка, що в формальних складах злочинів проти власності інтелектуальна ознака умислу включає лише усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків в такому випадку не виникає та не

⁷⁰² Дорохіна Ю.А. До питання класифікації некорисливих злочинів проти власності / Дорохіна Ю.А. // Zbornik prispěvků z mezinárodní vědecké konference «Právna věda a práx v třetím tisícročí» / Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Količicích, Právnická fakulta, 27–28. február 2015. – 200 s., s. 161–163; Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин; Львів. держ.ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 211 с., с. 183.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії чи бездіяльності. Погоджуючись з викладеним, окремі вчені зазначають⁷⁰³, що злочини з формальними складами вчиняються виключно з прямим умислом.

Зокрема, О.І. Рарог вказує, що такі злочини не можуть вчинятися з виною у виді непрямого умислу. Вчений при цьому не заперечує можливість вчинення злочинів з формальними складами з необережною формою вини у вигляді злочинної недбалості, яку він розкриває через відсутність усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій, замість наслідків, за наявності обов'язку та можливості такого усвідомлення⁷⁰⁴. Підтримуючи зазначену точку зору, Р.В. Вереша пропонує ввести до КК України визначення прямого умислу та злочинної недбалості виключно для формальних складів злочинів: «Прямим є умисел, якщо суб'єкт злочину, закінчення якого не пов'язане з настанням певних наслідків, усвідомлював суспільно небезпечний характер та передбачені цим Кодексом ознаки свого діяння (дії або бездіяльності) і бажав його вчинити... Необережність є злочинною недбалістю, якщо суб'єкт злочину, склад якого не пов'язаний з настанням певних наслідків, не усвідомлював суспільно небезпечний характер та передбачені цим Кодексом ознаки свого діяння, хоча повинен був і міг це усвідомлювати»⁷⁰⁵.

У спеціальній літературі стосовно зазначеної проблематики наводиться аргументація щодо недосконалості викладеної позиції та дається аналіз можливості вчинення злочинів

⁷⁰³ Соловйова А.М. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 17. – Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2002. – 548 с., с. 358.

⁷⁰⁴ Рарог А.И. Теория вины в советском уголовном праве: (Общие и специальные вопросы): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1988. – 30 с., с. 15.

⁷⁰⁵ Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. – Вступне слово: д-р юрид. наук, проф. М.І. Мельник. – Київ : Атіка, 2005. – 224 с., с. 167–168.

з формальним складом з непрямым умислом^{706 707}. Проте більшість вчених доводять, що формальні склади злочинів можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки зміст умислу тут полягає завжди в «усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчиненої дії й у бажанні вчинити цю дію»⁷⁰⁸. На їх думку, вирішальним моментом при визначенні виду умислу є психічне ставлення особи лише до вчиненого діяння (дії або бездіяльності).

Альтернативну позицію обґрунтовує В.Б. Харченко, вказуючи, що злочини з формальним складом можуть бути вчинені як з прямим та непрямым умислом, так і зі злочинною недбалістю та злочинною самовпевненістю; при цьому зміст вини визначається до наслідків, що є поза межами складу злочину, а також до інших ознак об'єктивної сторони злочину⁷⁰⁹. Проте деякі вчені наголошують на необхідності визначення форми та виду вини виходячи з психічного ставлення до прямих наслідків, описаних чи не описаних у диспозиції кримінально-правової норми⁷¹⁰. Так, Б.С. Нікіфоров відзначає, що у формальних злочинах суспільно небезпечний результат органічно включається в дію. У цих випадках вчиненням дії є разом з тим і заподіяння результату, і передбачати результат окремо від дії тут неможливо. Навпаки, свідомість у цих випадках цілком охоплює всю «суспільно небезпечну ситуацію»⁷¹¹. Зазначене дає підстави

⁷⁰⁶ Скларов С.В. Вина и мотивы преступного поведения. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 326 с., с. 15–33

⁷⁰⁷ Зелинский А.Ф. Криминологические и уголовно-правовые аспекты неосознаваемой психической деятельности / А.Ф. Зелинский // Советское государство и право. – 1984. – № 9. – С. 52–58, с. 56.

⁷⁰⁸ Кримінальне право України. Загальна частина. – Харків : Право, 2010. – С. 160; Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – С. 101–102.

⁷⁰⁹ Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с., с. 340.

⁷¹⁰ Кригер Г. Еще раз о смешанной форме вины / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1967. – № 2. – С. 6.

⁷¹¹ Никифоров Б.С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 27.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

окремим науковцям висловлювати думку про те, що прямий, так само як і непрямий умисел є формами ставлення не до діяння, а до наслідку, а також що «умислом у всіх випадках є ставлення не до самої дії, а до її соціального характеру»⁷¹².

Піддаючи таку позицію обґрунтованій критиці, ряд вчених⁷¹³ вважають, що вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переноситься з наслідків на діяння. Так, на думку І.Г. Філановського, «при вчиненні формальних злочинів усвідомлення вчинюваної дії чи бездіяльності означає також бажання здійснення цих дій. За таких обставин особа повинна бути визнана такою, що діяла з прямим умислом»⁷¹⁴. Вчинення таких злочинів, де власне суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) утворює закінчений склад злочину і де до складу злочину не включається настання певних суспільно небезпечних наслідків, з непрямим умислом неможливе⁷¹⁵. Підтверджуючи викладену точку зору, окремі вчені переконливо стверджують, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії та у бажанні вчинити цю дію⁷¹⁶. На підставі цього доречно вказати, що такий умисел є прямим, і тільки він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад та не можуть вчинятися з непрямим умислом, вольовий зміст якого, у вигляді свідомого припущення,

⁷¹² Злобин Г.А. Умысел и его формы / Г.А. Злобин, Б.С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 188.

⁷¹³ Дагель Плехан Сергеевич. Проблемы вины в советском уголовном праве : автореф. дис. ... на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / П.С. Дагель; Ленинград. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л., 1969. – С. 23.

⁷¹⁴ Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И.Г. Филановский. – Ленинград : Ленингр. ун-т, 1970. – С. 148.

⁷¹⁵ Селезнев М. Умысел как форма вины / М. Селезнев // Российская юстиция. – 1997. – № 3. – С. 12.

⁷¹⁶ Рарог А.И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А.И. Рарог; отв. ред. М.А. Гельфер. – М. : РИО ВЮЗИ, 1982. – С. 39; Арманов М.Г. Окремі питання визначення вини у злочинах з формальним складом Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 19, 2012 р., с. 151–154, с. 154.

законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять до об'єктивної сторони тільки злочинів з матеріальним складом.

На підставі проведеного аналізу доцільно зазначити, що вид умислу має визначатися не залежно від конструкції складу злочину проти власності, а виключно на підставі та залежно від психічного ставлення особи до шкоди, що заподіюється об'єкту злочину, тому що саме шкода, яка завдається об'єкту злочину, і є тими суспільно небезпечними наслідками, ставлення особи до яких є вирішальним. Проте варто враховувати, що при вчиненні злочинів проти власності з формальними складами суспільно небезпечні наслідки носять нематеріальний, необчислюваний характер, що ускладнює визначення психічного ставлення до них винної особи, але не унеможлиблює цього.

Таким чином, заперечення наявності непрямого умислу у злочинах проти власності з формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях. Саме з'ясування природи та сутності суспільно небезпечних наслідків у відриві від конструкції складу злочину проти власності і є базисом для визначення істинного виду вини.

На підставі проведеного аналізу доцільно виділити наступні загальні висновки, які переважно стосуються більш загальних положень кримінально-правової характеристики суб'єктивних ознак злочинів проти власності⁷¹⁷: 1) загальним суб'єктом злочинів проти власності є фізична осудна особа, яка вчинила злочин проти власності у віці, з якого відповідно до кримінального закону може наставати кримінальна відповідальність; 2) спеціальним суб'єктом злочинів проти власності є службова та матеріально-відповідальна особа; 3) вина у складах злочинів проти власності відображає психічний процес у свідомості винного, який полягає у конкретному ставленні до об'єктивних ознак складів злочинів проти

⁷¹⁷ Дорохіна Ю.А. Суб'єктивна сторона злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Юридична наука. – 2014. – № 4. – С. 52–59.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

власності, передбачених кримінальним законом, проте важливою умовою правильного застосування кримінального закону є встановлення форми вини (умисел або необережність); 4) суб'єктивна сторона більшості злочинів проти власності характеризується прямим умислом. Лише два склади злочинів проти власності характеризуються необережною формою вини: необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України); порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України), а один склад характеризується змішаною формою вини (ч. 2 ст. 194 КК України); 5) «корисливість» є мотивом порушення закону задля незаконного посягання на власність. Мотив є внутрішнім вихідним моментом злочинів проти власності, його причиною та передумовою; 6) корисливий мотив – прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, майнових прав або в звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи; 7) під корисливими злочинами проти власності доцільно розуміти сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, основою вчинення яких є корисливий мотив; 8) заперечення наявності непрямого умислу у злочинах проти власності з формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях.

2.3. Класифікація злочинів проти власності

Термін класифікація походить від латинського *classis* – розряд, клас і *facio* – роблю, розкладаю та у філософському словнику розглядається як особливий випадок застосування логічної операції поділу обсягу поняття, що становить певну сукупність розподілів, призначену для постійного використання в науці та сфері практичної діяльності; як система супідрядних понять (класів об'єктів) якої-небудь галузі знання або діяльності людини, що часто представляється у вигляді різних за формою схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями

або класами об'єктів, а також для точного орієнтування в різноманітні поняття або відповідних об'єктів⁷¹⁸.

У спеціальній літературі можна зустріти різні класифікації злочинів проти власності, запропоновані видатними вченими (Ф. Лист, І.Я. Фойницький, А.А. Жижиленко): за особливостями предмета злочину, за формою заволодіння майном, за формами вини, за суб'єктом, за мотивами, за ступенем тяжкості, з врахуванням відмінностей їх об'єктивних та суб'єктивних ознак, з врахуванням особливостей їх складів тощо⁷¹⁹. Окремі класифікації не викликають жодних зауважень – такі критерії систематизації, як, наприклад, за ступенем тяжкості, є універсальними, їх можна застосовувати і щодо усієї системи злочинів, і щодо будь-якої групи злочинів, у тому числі для злочинів проти власності. У зв'язку з цим, обираючи підходи до класифікації, фахівці кримінального права обирають ту, яка, на їх думку, повністю відповідає потребам системного розуміння і засвоєння законодавчого матеріалу⁷²⁰.

Злочини проти власності наділені відмінними рисами (зокрема, способом вчинення, мотивом і метою посягання), які, на нашу думку, є підставою внутрішньої класифікації, оскільки вони є притаманними для певних, порівняно самостійних видів злочинів. Так, найбільш значущим і водночас дискусійним є поділ злочинів проти власності на корисливі та

⁷¹⁸ Філософський словник соціальних термінів / [під заг. ред. В.П. Андрущенко]. – Київ, 2005.; Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова] – М. : Политическая литература. – 1987; Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. – Київ : Основи, 2003. – 504 с.

⁷¹⁹ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доп. – Харків : Право, 2010. – С. 82–83.; Кривоченко, Л.Н. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л.Н. Кривоченко. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – С. 37, 46–48.

⁷²⁰ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : видавництво «Еталон-2», 2012. – 780 с., с. 370–442.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

некорисливі⁷²¹. Критерієм такого поділу є мета та мотив злочину.

Традиційно до першої групи (корисливих злочинів проти власності) відносять ті посягання на власність, що вчиняються з корисливим мотивом і метою яких є протиправне збагачення, звернення майна, що є предметом посягання, на свою користь чи на користь інших осіб⁷²². До корисливих злочинів проти власності належать крадіжка, грабїж, розбїй, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, заподїяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї, тощо.

Щодо класифікації корисливих злочинів проти власності слід зазначити, що тут необхідно насамперед погодитися з позицією науковців, дослідників злочинності в Україні, які зробили наголос на вираженій тенденції її оновлення, модернізації, посилення корисливості в структурі загальної криміналізації суспільства, вказавши прикмети сьогодення. Серед основних ознак оновлення, осучаснення корисливої

⁷²¹ Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – М. : Типография М.М. Стасюлевича, 1907. – С. 6 ; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Харків : Право, 2010. – С. 147–149; Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-те вид., перероб. та доп. – Київ : Атіка, 2009. – С. 172–175; Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Харків : Одісей, 2004. – С. 484–485; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. М.О. Потєбєнька, В.Г. Ганчаренка. – Київ : Форум, 2001. – С. 203; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-те вид., перероб. та доп. – Київ : Алер-та; КНТ; Центр навч. літ. – 2009. – Т. 1. – С. 555–556; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Юридична думка, 2012. – С. 505–506.

⁷²² Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 20.

злочинності фахівці виділяють такі ⁷²³: 1) структурно якісні зміни, що тісно пов'язані з інтелектуалізацією, організованістю, витонченістю, озброєністю технічним оснащенням, корумпованістю, що посилило її здатність до виживання й самозахисту; 2) корислива злочинність внаслідок реформування правової системи виявила тенденцію зростання рівня латентності; 3) новація корисливої злочинності виявилася і в тому, що її інтенсивне зростання поєднується з безкарністю злочинців, які входили до організованих груп, у складі яких були представники владних структур.

Водночас окремі вчені зазначають, що злочинність набула більш корисливої спрямованості. Сьогодні відбувається процес витіснення із сфери корисливої злочинності примітивного кримінального типу інтелектуальним злочинцем з новими високотехнологічними способами і формами злочинної діяльності ⁷²⁴. Так, А.Ф. Зелінський пропонує усі види злочинів, які породжені користою, поділити на наступні категорії: 1) загальнокримінальні; 2) економічні; 3) інші. При цьому до загальнокримінальної корисливої злочинності, на його думку, слід відносити, крім крадіжок і шахрайства, також грабежі, розбої і вимагання, які він об'єднує в групу агресивних корисливих посягань ⁷²⁵. Проте пізніше, наводячи класифікацію корисливих злочинів, науковець виділяє вже п'ять груп, серед яких грабежі, розбої і вимагання визначає як насильницьку корисливу злочинну діяльність. У зв'язку з цим вчений вказує, що «в одном ряду с корыстными и насильственными называют обычно корыстно-насильственные, что не согласуется с законами формальной логики: классификация должна производиться по одному основанию. И если

⁷²³ Литвак О. Про причини зростання злочинності та умови, що цьому сприяють // Віче. – 1997. – № 11 ; Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблема кваліфікації, удосконалення законодавства. – Київ : Парламентське видавництво, 2000. – 256 с.

⁷²⁴ Шакун В. Влада і злочинність. – Київ : Пам'ять століть, 1997. – 226 с., с. 10.

⁷²⁵ Зелинский А.Ф. Криминальная психология. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с., с. 139–140.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

таким основанием в нашей группировке принят способ реализации корыстных устремлений, то, как мне кажется, лучше и точнее говорить о насильственных корыстных преступлениях»⁷²⁶. До цієї групи він відносить грабежі, розбої і вимагання. Такої позиції дотримуються і деякі інші автори (В.Є. Ємінов, С.В. Максимов, І.М. Мацкевич, В.С. Овчинський)⁷²⁷.

Проте окремі вчені⁷²⁸ поділяють дещо іншу думку. Вони пропонують наступну класифікацію корисливих посягань, виділяючи злочини: 1) що здійснюються приховано від потерпілого (крадіжки); 2) корисливі насильницькі (грабежі і розбої – визначаються як відкриті насильницькі форми загальнокримінальних корисливих злочинів); 3) що вчиняються шляхом обману або вимагання. Такий підхід окремим вченим здається вельми дискусійним, і вони наполягають на тому, що виділяючи розбої і грабежі в окрему категорію, автори запропонованих класифікацій виключають вимагання з групи корисливих насильницьких форм заволодіння чужим майном. Вчені вказують, що насильство, так само як і загроза його застосування у тій чи іншій формі, рівною мірою властиві всім вказаним видам злочинів – грабежам, розбоям, вимаганням – при реалізації злочинцем своїх корисливих намірів⁷²⁹. У зв'язку з цим вбачається за необхідне об'єднання цих видів посягань у єдину кримінологічну підгрупу.

⁷²⁶ Зелинский А.Ф. Криминология : учебное пособие. – Харьков : Рубикон, 2000. – 240 с., с. 173.

⁷²⁷ Криминология : учеб. пособ. / под ред. В.Е. Эминова. – М. : Издат. гр. «Инфра-М – Норма», 1997. – 160 с., с. 63.

⁷²⁸ Криминология : конспект лекций / сост. А. Желудков. – М. : Изд-во ПРИОР, 2001. – 144 с., с. 86–87; Криминология : учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с., с. 342 – 343.

⁷²⁹ Бучко М.Б. Методологічні аспекти сучасної корисливої злочинності в Україні [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://lawdiss.org.ua/books/738.doc.html>

Ряд авторів⁷³⁰ визначають грабежі, розбої і вимагання як різновиди загальнокримінальних корисливих посягань, не виділяючи їх у відокремлену підгрупу. Інші вказують, що «реально из корыстных побуждений могут совершаться преступления, посягающие на самые разные объекты: против собственности, личности, государства, правосудия, здоровья населения, экологии, управления и т.д. Причем эта мотивация в ряде случаев не является единственной при одной и той же уголовно-правовой квалификации»⁷³¹.

Деякі науковці виокремлюють наступні види корисливих злочинів проти власності: 1) корисливі посягання, пов'язані з розкраданням та вимаганням майна (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, вимагання, розкрадання державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрати або зловживання владою або службовим становищем); 2) корисливі посягання на державну або колективну власність за відсутності ознак розкрадання (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довір'ям, привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у винного, державного чи колективного майна)⁷³².

Чинний кримінальний закон відносить грабіж, розбій і вимагання до злочинів проти власності, об'єднуючи їх з такими протиправними посяганнями, як крадіжка, шахрайство тощо. На думку С.О. Загороднюк, кримінально-правове, нормативне віднесення вказаних видів злочинів до категорії

⁷³⁰ Пашковский В.А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с., с. 13–19; Криминология : учебник для юридических ВУЗов / под общ. ред. А.И. Долговой. – М. : Издат. гр. «Норма – Инфра–М», 1999. – 784 с., с. 463; Вечернин Э.П., Кравченко М.В., Худяков Ю.М. Предупреждение и раскрытие посягательств на личное имущество иностранных граждан. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 156 с., с. 6–9; Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступлений / Л.Д. Гаухман. – М. : Наука, 1974. – С. 18; Владимиров В.А., Холостов В.И. Ответственность за грабеж и личность грабителя. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1976. – 340 с., с. 73–77.

⁷³¹ Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М. : Норма, 1999. – 516 с., с. 232–233.

⁷³² Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Укр. Енцикл., 2001. – Т. 3. – 792 с., с. 353.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

злочинів проти власності впливає зі спільності для них об'єкта посягання⁷³³, а відповідальність за посягання на власність, незалежно від її форм, свідчить про єдині принципи охорони власності. Проте окремі вчені⁷³⁴ зазначають, що характерною загальною ознакою усіх цих злочинів є наявність корисливого мотиву і загальної мети – звернути чуже майно на свою користь або на користь іншої особи.

Аналіз світової статистики показав, що таку групу майнових посягань виділяють нарівні з насильницькою злочинністю. Інші злочини, вчинені з корисливою метою, але спрямовані на інші об'єкти, до цієї групи не включаються. У стандартних таблицях Інтерполу посягання, що розглядаються, формально закріплюються у загальній графі «крадіжки», проте потім ця графа розшифровується по видах. Цікавим є той факт, що грабежі і розбої також включено до вказаної графи на підставі того, що насильство виступає тут у формі способу реалізації корисливих прагнень. Більшістю європейських держав у кримінальній статистиці вказані категорії злочинів виділяються в окремі параграфи⁷³⁵. Крім того, ряд вітчизняних авторів⁷³⁶ вказують на відмінності між

⁷³³ Загороднюк С.О. Застосування норм кримінального права у правоохоронній діяльності ОВС. – Херсон : ХФЗЮІ МВС України, 2001. – 118 с.; Загороднюк С.О. Удосконалення законодавства про злочини проти власності // Вісник Запорізького юридичного інституту. – № 1. – 1999. – С. 146.

⁷³⁴ Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М.: Норма, 1999. – 516 с., с. 234; Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – Киев: Юринком, 1996. – 240 с., с. 22; Белинський А.Ф., Коржанський М.І. Корислива злочинна діяльність. – Київ : Генеза, 1998. – 358 с.; Стрельцов Е.Л. Основные положения уголовного права на основе стран СНГ: Текст лекции. – Пассау, 1992. – 84 с., с. 61.

⁷³⁵ Дубовик О.Л. Современное состояние преступности в ФРГ: анализ и краткая оценка статистических данных // Государство и право. – № 2. – 1993., с. 108–111

⁷³⁶ Тихомиров М.Н. Пособие для изучения Русской Правды. – М.: Просвещение, 1953. – 304 с., с. 30; Минович С.М. Криміналістическа типологія личності корыстно-насильственных преступников // Вестник Московского университета. – Серия 11: Право. – № 4. – 1991., с. 57; Стась Э.П. Корыстный мотив, как объект криминологического исследования // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 14. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002. – 168 с., с. 99; Аленин Ю.П., Тищенко В.В. О классификации очагов корыстно-насильственных

кримінально-правовою, криміналістичною і кримінологічною позиціями висвітлення цієї проблеми ⁷³⁷.

Другою великою групою злочинів проти власності є некорисливі злочини ⁷³⁸. Під некорисливими злочинами проти власності розуміються передбачені розділом VI Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом заподіяння майнової шкоди, без корисливого мотиву та без мети звернення майна, що є їх предметом, на свою користь чи на користь інших осіб ⁷³⁹. До цієї групи злочинів проти власності традиційно прийнято відносити умисне знищення або пошкодження майна, погрозу знищення майна, необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна.

Основною відокремлювальною рисою зазначеної категорії злочинів є те, що завдаючи збитків власникові або

преступлений // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе: Межвузовский сборник научных трудов. – Одесса : ОГУ им. И.И. Мечникова, 1993. – 242 с., с. 91; Тищенко В.В. Криминалистическое значение связи «преступник-жертва» для методики расследования // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. № 16. – Киев : Вища шк., 1978., с. 42–48; Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. – Одесса : Юрид. л-ра, 2002. – 360 с.; Тищенко В.В. Криминалистическая характеристика корыстно-насильственной преступной деятельности // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе: Межвузовский сб. науч. тр. – Одесса : ОГУ им. И.И. Мечникова, 1993. – 242 с.; Тищенко В.В., Болгар О.В. Механизм совершения корыстно-насильственных преступлений // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю і розслідуванню злочинів. – Ч. II. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: НДРВВ ОІВС МВС України, 2000. – 244 с., с. 10–37

⁷³⁷ Иванов Н.Г. Уголовное право России. Общая и Особенная части. М., 2003, с. 517; Российское уголовное право: В 2-х томах / под ред. И.Я. Рарога. Т. 2. Особенная часть., с. 170–171; Игнатов, Головкин Б.М. Кримінологічний аналіз злочинів проти власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/SZ740/Downloads/tipp_2013_2_48%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/SZ740/Downloads/tipp_2013_2_48%20(6).pdf)

⁷³⁸ Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность : монография. – Норма: ИНФРА-М, 2012 г.– 393 с., с. 214–240; Кочои С. М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С. М. Кочои. – М., 2000. – 98 с.

⁷³⁹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин; Львів. держ.ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 211 с., с. 24.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

володільцеві майна, вказані злочини водночас не спрямовані на незаконне збагачення винного за рахунок цього майна. Саме ця обставина і дозволяє виділяти їх у самостійну групу посягань проти власності⁷⁴⁰. Як зазначає І.Б. Газдайка-Васи́лишина, критерієм відмежування корисливих та некорисливих злочинів проти власності є корисливий мотив, а не користь у широкому розумінні⁷⁴¹. Як основні ознаки некорисливих злочинів проти власності вона виокремлює: 1) їх родовий об'єкт (суспільні відносини власності та право власності), з урахуванням якого вони віднесені до розділу VI Особливої частини КК; 2) спосіб вчинення; 3) відсутність корисливого мотиву і мети звернення майна, що є їх предметом, на свою користь чи на користь інших осіб⁷⁴².

На думку А.Г. Безверхова, широке розуміння користі у складах злочинів проти власності є їх превентивною метою і виключає звільнення від відповідальності за вчинення завуальованих («безкорисливих») форм вказаних посягань на власність⁷⁴³. Вчений зазначає, що законодавцеві не потрібно забезпечувати в законі диференціацію юридичної відповідальності за злочини проти власності залежно від розуміння корисливої цілеспрямованості. Водночас вказана обставина може враховуватися судом при індивідуалізації відповідальності і покарання за вказані правопорушення.

Аналіз суспільної небезпеки некорисливих злочинів проти власності, їх відносної поширеності (як чинників, що

⁷⁴⁰ Бойцов А.И. Преступления против собственности. – Юрид. центр Пресс, 2002 г. – 755 с.

⁷⁴¹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин; Львів. держ.ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 211 с.

⁷⁴² Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України [Електроний ресерс]. – Режим доступу : inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1983; Газдайка-Василишин І.Б. До предмета некорисливих злочинів проти власності [Електроний ресерс]. – Режим доступу : http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnii_kodeks_Ykraini_10_rokiv_ochikyvan_T/6770_DO_PITANNYA_PREDMETA_NEKORISLIVIH_ZLOCHINIV_PROTI_VLASNOSTI

⁷⁴³ Берверхов А.Г. Хищение из нефтепроводов, нефтепродуктопроводов и газопроводов: понятие, причины, превенция [Електроний ресерс]. – Режим доступу : [http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov\(05-01-08\).htm](http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov(05-01-08).htm)

соціально обумовлюють кримінальну відповідальність) дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах розвитку держави некорисливі злочини проти власності становлять таку саму суспільну небезпеку, як і корисливі, хоча, безперечно, некорисливі посягання є менш поширеними.

Наступним традиційним підходом до класифікації злочинів проти власності доцільно визнати класифікацію за способом вчинення⁷⁴⁴: насильницькі та ненасильницькі. Способом вчинення злочину, на думку В.М. Кудрявцева, є сукупність прийомів, що використовуються злочинцем при реалізації своїх намірів⁷⁴⁵. Перші спроби закріпити різновиди насильства як способу вчинення злочинів проти власності у законодавстві можна знайти ще у Законах Хамурапі, де означені види посягань каралися стратою⁷⁴⁶. Достатньо поширеними насильницькі злочини були у Стародавній Русі⁷⁴⁷. Проте вперше поняття насильства законодавчо було закріплено в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р., де вказувалося, що насильство – це: 1) «обида действием (причинение человеку боли с нарушением телесной неприкосновенности)»; 2) «обида обхождением (различные способы противозаконного, совершаемого против воли лица воздействия на его психику)»⁷⁴⁸.

Традиційно насильство визначається як основний спосіб учинення окремих видів злочинів проти власності (грабежі, розбої і вимагання відносять до насильницьких форм

⁷⁴⁴ Дорохіна Ю.А. Докринальний аналіз основних концепцій розмежування насильницьких та ненасильницьких злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / головний редактор В.В. Серета. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – Вип. 2. – 392 с., с. 217–226.

⁷⁴⁵ Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. – М. : Форум – Инфра-М, 1988. – 216 с., с. 110.

⁷⁴⁶ Варга Д. Древний Восток. У начала истории письменности. – Будапешт: Корвина, 1979. – 204 с., с. 29.

⁷⁴⁷ Гуков А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А.И. Гуков. – М. : Юрид. лит., 1990. – 55 с.

⁷⁴⁸ Таганцев Н.С. Уложение о наказаниях исполнительных и уголовных 1885 г. Издание 18-ое пересмотренное и дополненное. – М., 1915. – С. 20–27.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

злочинів проти власності ⁷⁴⁹). Викладене обумовлює необхідність аналізу поняття «насильство», якому сьогодні присвячуються чимало праць учених. Проте, на нашу думку, однією з причин актуальності вивчення насильства є тенденція загального незадоволення й зростання внутрішньої напруги, відчуття агресії з боку зовнішнього світу, і все це відбувається на тлі сучасної соціально-економічної нестабільності.

Науковці відмічають, що найбільшої значущості насильство набуває у періоди докорінних історичних перетворень, революційних коливань, зміщення традиційних соціальних устоїв, що супроводжується зміною способів життя суспільства. Цей процес супроводжується різноманітними катаклізмами і кризовими явищами, загостренням конкурентної боротьби націй за виживання і панування на світовій арені, болісним пошуком нового, раціональнішого і справедливішого світового порядку ⁷⁵⁰.

Логічним вбачається почати розгляд поняття насильства з етимологічного аналізу цього терміна. За своїм походженням слово «насильство» є загальнослов'янським ⁷⁵¹. Одні науковці вказують на те, що це слово є книжним, але воно достатньо рано вкоренилося в державній, діловій мові (починаючи з 1073 р.) ⁷⁵². Інші вчені дійшли висновку, що його основне значення – примушення, застосування сили – у зв'язку зі зміною правових норм нашарувалося новими змістовими відтінками ⁷⁵³. Крім того, науковці зазначають, що слово «насильство» вступило в синонімічне співвідно-

⁷⁴⁹ Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ / В.В. Лунев. – М. : Норма, 1999. – 516 с., с. 245

⁷⁵⁰ Философский энциклопедический словарь. – М., 1997. – С. 275.

⁷⁵¹ Блага А.Б. Насильство як правова категорія / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – № 3. – 2013. – С. 285 – 292, с. 286.

⁷⁵² Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, Л–П. – СПб., 1902. – Т. 2., с. 330.

⁷⁵³ Виноградов В.В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wordhist.ru/pred.html>

шення з більш пізнім книжним словом «згвалтування» (рос. – «изнасилование»). У тлумачному словнику В. Даля насильство визначено як дія обмежувальна, образлива, незаконна і свавільна⁷⁵⁴.

Поняття «насильство» використовується в різних галузях знань (філософії, психології, праві тощо), визначається і досліджується з різних сторін, в одних – як окрема категорія, в інших – як ознака окремих складів злочинів, залежно від завдань тієї чи іншої науки, особливостей предмета дослідження.

Впродовж історії розвитку людства вчені, які займаються такими дослідженнями у різних галузях, дійшли висновку, що насильство може бути віднесено до споконвічних супутників людства. Американський психолог Л. Конрад висловив думку, актуальність якої ні у кого не викликає сумніву: «Насилие пронизывает все бытие человека»⁷⁵⁵. Справді, насильство виступає невід'ємним, якщо не головним елементом суспільного буття і способом його організації. З точки зору психоаналізу Зігмунда Фрейда, соціології Еміля Дюркгейма, антропології Марселя Мосса, насильство становить собою свого роду об'єктивну неминучість соціального існування людини, яку суспільство повинне вміти контролювати і пригнічувати.

Для визначення ролі людини в насильницькій поведінці обґрунтовувалися різні точки зору. Одні автори пов'язували вирішення цієї проблеми зі змішуванням таких понять, як агресивність, жорстокість, при цьому досить часто поняття насильства змішувалося та ототожнювалося з поняттям агресії. Інші автори⁷⁵⁶ говорили про те, що насильство, яке супроводжує всю історію людства, не має єдиних витоків,

⁷⁵⁴ Даль В. Толковый словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей / В. Даль. – М., 1956. – 496 с.

⁷⁵⁵ Лоренц К. Что есть насилие? / Лоренц Конрад. – СПб., 1999. – С. 7

⁷⁵⁶ Раппорт Р. Антропология насилия / Р. Раппорт. – М., 1980. – С. 118; Вердиев Н.О. Проблема насилия в религиозных учениях / Н.О. Вердиев. – Саратов, 1989. – С. 215.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

причин і функцій, оскільки завжди необхідним є аналіз конкретної історичної ситуації з урахуванням особливостей кожної культури.

Як загальнонаукова категорія насильство розглядається з точки зору двох протилежних підходів – абсолютного і прагматичного. В абсолютному розумінні насильство визначається як застосування фізичної сили; силування, гвалт, примус; застосування сили для досягнення будь-чого; примусовий вплив на когось, щось⁷⁵⁷; дії із застосуванням фізичної або психічної сили щодо когось, примушування, силування, принука, гвалт⁷⁵⁸. Прагматичний підхід (який застосовується при правовому підході) орієнтується на ціннісно-нейтральне і об'єктивне визначення насильства і отожднює його з фізичною і економічною шкодою, якої люди завдають один одному⁷⁵⁹.

Насильство як соціальне явище визначається як умисна дія соціальної групи чи індивіда, яка прямо пов'язана з завданням або загрозою завдання фізичної, психологічної, майнової шкоди іншій особі⁷⁶⁰. З юридичної точки зору, насильство – це фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, який порушує гарантоване Конституцією право громадян на особисту недоторканність⁷⁶¹; умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що завдає цій особі фізичної, моральної, майнової шкоди або містить у собі загрозу завдання зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу справляється вчиненням певних умисних діянь⁷⁶².

⁷⁵⁷ Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – Київ : Аконті, 2003. – Т. 2. – 926 с., с. 303.

⁷⁵⁸ Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / [за ред. В.С. Калашника]. – Харків : Прапор, 2002. – 992 с., с. 551.

⁷⁵⁹ Гусейнов А.А. Поняття насилія и ненасилія / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35–41., с. 35.

⁷⁶⁰ Лисюк Ю.В. Протидія насильству в сім'ї / Ю.В. Лисюк. – Одеса : Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – 164 с., с. 35.

⁷⁶¹ Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барихин. – М. : Книжный мир, 2000. – 720 с., с. 346.

⁷⁶² Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка]. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с., с. 501.

Аналіз наукових праць дає підстави виокремити кілька точок зору щодо змісту цього поняття. Так, зокрема, формулюючи свої думки з зазначеної проблематики, ряд авторів, даючи поняття насильства, акцентують на його наслідках. Під насильством як кримінально-правовою категорією розуміється: 1) умисний, суспільно небезпечний, протиправний фізичний або психічний вплив на іншу особу, який вмотивований ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією, який здійснюється всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє фізіологічну та/або психічну травму⁷⁶³; 2) енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку шляхом інформаційного впливу, що вчиняється всупереч або поза її волею, здатний заподіяти смерть, фізичну або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини⁷⁶⁴; 3) особливий спосіб вчинення злочинів, пов'язаний з досягненням цілей винного шляхом фізичного підкорення особи, яке порушує її свободу вибору і створює небезпеку умисного або необережного завдання шкоди життю або здоров'ю⁷⁶⁵; 4) зовнішній з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на людину, який здійснюється поза або всупереч її волі і здатний завдати їй органічної, фізіологічної або психічної травми та обмежити свободу її волевиявлення або дій⁷⁶⁶.

Проте ще у XIX столітті професор М.А. Неклюдов зазначав, що найбільш істотним елементом насильства

⁷⁶³ Храмцов О.М. Насильство як кримінально-правова категорія / О.М. Храмцов // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – № 1034. – С. 202–206, с. 205.

⁷⁶⁴ Ігнатів О. Кримінальне насильство: окремі питання / О.М. Ігнатів // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67–71, с. 71.

⁷⁶⁵ Токарчук Р.Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum_7209/item7213.html

⁷⁶⁶ Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Л.В. Сердюк ; под ред. С.П. Щербы. – М., 2002. – С. 22.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

(у вузькому розумінні) «є удар або насильницька дія щодо особистості – наслідки ж цього насильства настільки випадкові, що визначити їх заздалегідь, за деякими винятками, немає ніякої можливості. Тому за підставу караності може і повинно бути взято умисність або намір самої насильницької дії, але ніяк не її наслідки. Насильницькі дії повинні бути для законодавця фокусом, центром, на якому зосереджено основну увагу; наслідки цієї дії – променями або радіусами, що підсилюють або зменшують караність: по-перше, залежно від їх тяжкості; по-друге, залежно від їх спрямованості»⁷⁶⁷.

Ряд науковців ототожнюють насильство й примус, вказуючи, що: 1) примус або насильство становить собою замах на особисту недоторканність громадян у фізичному й духовному аспектах⁷⁶⁸; 2) сутність насильства полягає в тому, що людину примушують поводитися не так, як вона того хотіла б⁷⁶⁹; 3) насильство – це активна соціальна діяльність, безпосередньо спрямована проти вільного волевиявлення⁷⁷⁰; 4) насильство – такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони спрямовані. Насильство – це посягання на свободу людської волі⁷⁷¹.

Безперечно, поняття насильства несе чітко виражене негативне оціночне навантаження і вживається в дуже широкому значенні, яке включає усі форми фізичного, психологічного, економічного примусу і відповідні їм душевні якості, такі як брехня, ненависть, лицемірство тощо; фактично прямо ототожнюється зі злом взагалі. При цьому під придушенням

⁷⁶⁷ Неклюдов Н.А. Руководство к Особенной части русского уголовного права / Н.А. Неклюдов. – СПб., 1876. – Т. 2. – С. 247.

⁷⁶⁸ Комментарий к УК Российской Федерации / [под ред. А.И. Бойко]. – Ростов н/Д, 1996. – 789 с., с. 278.

⁷⁶⁹ Онтология и аксиология права: тезисы докладов и сообщений Второй междунар. науч. конф. (октябрь 2005 г.). – Омск : Изд-во Ом. акад. МВД России, 2005. – С. 122., с. 122.

⁷⁷⁰ Иващенко А.Е. Методология правового исследования насилия / А.Е. Иващенко, А.И. Марченко // Социально-правовые проблемы борьбы с насилием. – 1996. – С. 2–6., с. 4.

⁷⁷¹ Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасиления / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35–41., с. 36.

розуміється будь-яке обмеження умов особистого розвитку, причина якого полягає в інших людях чи суспільних інститутах⁷⁷².

Аналіз насильства у межах правового підходу свідчить про наявність досить різноманітних точок зору з цього приводу. Ще одним прикладом, який підкріплює зазначене, є поняття, закріплене у міжнародному праві, а саме: насильство – умисне застосування фізичної сили або влади, реальне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якої є тілесні пошкодження чи високий ступінь їх імовірності, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збитки⁷⁷³. Це поняття наголошує на умисному характері та фактичному вчиненні акту насильства, незалежно від його результату. Відповідно, не визнається насильством необережне завдання шкоди. Ще одним важливим моментом є достатньо широке розуміння природи насильницького акту, оскільки, крім застосування фізичної сили, до таких дій належить і використання влади, завдяки чому до нього належать дії, джерелом яких є влада над людиною.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що вислів «застосування фізичної сили або влади» доцільно розуміти, зокрема, як відсутність турботи, будь-які види жорстокого поводження. Що стосується наслідків насильства, то це визначення охоплює досить широке їх коло, у тому числі психологічну шкоду. Зокрема, багато форм насильства можуть тягти фізичні, психологічні чи соціальні проблеми і не обов'язково призводити до тілесних ушкоджень, інвалідності або смерті⁷⁷⁴. Крім того, наслідки насильства

⁷⁷² Кулик Л.М. Ознаки насильницької злочинності / Л.М. Кулик // Держава та регіони: серія «Право». – 2009. – № 2. – С. 65 – 69., с. 67.

⁷⁷³ WHO Global Consultation on Violence and Health Violence: a public health priority. Geneva. World Health Organization, 1996 (document WHO/EHA/EPLPOA.2): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/topics/violence/en/>

⁷⁷⁴ Блага А.Б. Насильство як правова категорія / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – № . – 2013. – С. 285–292, с. 288.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

можуть бути не тільки явними, а і прихованими, які тривають багато років після заподіяння шкоди.

Окремі вчені, досліджуючи проблему насильства, у своїх працях намагалися дати доктринальне визначення цього поняття. Проте всі наукові доробки з приводу створення дефініції насильства наштовхувались на суттєву перешкоду: по-перше, як у стислому логічному визначенні встановити зміст і межі насильства; по-друге, які саме суттєві відмінні ознаки найбільш точно і повно його характеризують? Проаналізувавши запропоновані визначення насильства, доцільно погодитися з Л.Д. Гаухманом, який вважає, що поняття насильства однозначно не визначене ані в теорії кримінального права, ані в суміжних галузях юридичної науки⁷⁷⁵.

У цілому вченими-криміналістами виділяються такі підходи до тлумачення поняття насильства⁷⁷⁶: 1) насильство як будь-яке примушення злочинцем іншої людини до дії або бездіяльності проти її волі за допомогою фізичного або психічного впливу на останню; 2) насильство як засіб досягнення злочинної мети шляхом застосування фізичної сили; 3) насильство не тільки як засіб вчинення злочинів, а й як їх мета.

Проведений аналіз засвідчив, що сьогодні під насильством як способом вчинення злочинів проти власності у кримінальному праві традиційно розуміють фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу, який порушує її право на власність, з метою досягнення певного злочинного результату. Але поняття фізичного та психічного насильства у кримінальному законі прямо не визначаються, а словосполучення «психічне насильство» взагалі не використовується законодавцем в офіційному тексті розділу VI Особливої частини КК України.

⁷⁷⁵ Гаухман Л.Д. Проблеми кримінально-правової боротьби з насильницькими злочинами в СРСР. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1979.

⁷⁷⁶ Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання / О.М. Ігнатов // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67–71, с. 68.

При вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство становить собою акт поведінки, спрямований на протиправне вилучення чужого майна у фізичній або психічній формах, і їх застосування залежить від вибору варіанта поведінки злочинця. При цьому суспільна небезпека цих двох форм однакова. Так, досить часто психічне насильство призводить до таких самих безповоротних наслідків, що й насильство фізичне. Зазначені форми прояву насильства окремо зустрічаються нечасто. Аналіз практики показав, що при вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство виражається, як правило, у поєднанні (чергуванні) вказаних форм. Так, у випадку, коли злочинець, б'ючи жертву, супроводжує свої дії словесною загрозою, має місце фізично-психологічне насильство. Проте в іншому випадку, коли злочинець, словесно загрожуючи жертві або близьким їй людям, завдає удару, – це вже психо-фізичне насильство. У цьому випадку фізичний вплив є засобом демонстрації дійсності загроз і можливості здійснення їх у майбутньому⁷⁷⁷. Оскільки в процесі розвитку кримінальної ситуації можливе зміщення (поєднання, чергування) форм, зв'язок у цьому випадку не є фіксованим і залежить від вибору злочинцем форми способу досягнення своїх намірів.

Свого часу В.М. Кудрявцев вказував, що основними обставинами, які визначають вибір способу здійснення діяння, є ефективність цього способу для досягнення мети, яка може змінитися залежно від мети, об'єкта, обставин, місця і часу здійснення посягання, а також можливостей злочинця; відносна безпечність цього способу. Розглядаючи проблеми генезису злочинної поведінки, науковець зазначав, що вибором способів учинення злочину закінчується процес його планування⁷⁷⁸. Проте процес вибору способу вчинення насильницьких злочинів проти власності має місце не тільки

⁷⁷⁷ Албул С.В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / С.В. Албул // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.

⁷⁷⁸ Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. – М. : Форум – Инфра-М, 1988. – 216 с., с. 114.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

при здійсненні заздалегідь обдуманого посягання, а і при ситуативних діяннях ⁷⁷⁹. Проте тут цей процес обмежений часовими рамками, однак присутній у всіх випадках. Так, істотне значення при виборі конкретного способу здійснення злочину мають, безперечно, сама ситуація безпосереднього контакту, а також поведінка жертви. При вчиненні насильницьких злочинів, на думку С.В. Кудрявцева, мають місце суперечності між суб'єктами. У цьому випадку такі суперечності сконцентровані на певних матеріальних цінностях, які одному з суб'єктів належать по праву, а для іншого є предметом злочинних інтересів ⁷⁸⁰. Зокрема, результатом вирішення суперечностей є насильницький злочин.

Як відзначалося раніше, відкритість посягання дає підставу розглядати вказані види злочинів як відокремлену групу. При цьому форми такого насильства нерідко не збігаються із заздалегідь сформованою моделлю. Окремі науковці вказують, що основними способами їх здійснення є «угрозы, избиения, срывание шапок или вырывание сумочек, ограбление лиц, находящихся в беспомощном состоянии, чаще пьяных» ⁷⁸¹.

Проте, на думку С.В. Албула, такий опис має певну логічну незавершеність. Науковець вказує на некоректну постановку в один класифікаційний ряд різних за обсягом понять, зазначаючи, що загрози і побиття дійсно становлять собою форми насильницьких дій, тоді як безпорадний стан належить до чинників, що підвищують віктимність жертви. Так само вказівка на предмети посягання повинна належати до іншого розряду характерологічних елементів злочинного посягання. Отже, всі відомі практики прийоми насильницьких дій науковець класифікує так: 1) фізичне насильство: а) непряме (ривок); б) пряме (що виражається в нанесенні

⁷⁷⁹ Албул С.В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / С.В. Албул // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.

⁷⁸⁰ Кудрявцев С.В. Конфликт и насильственное преступление. – М. : Наука, 1991. – 176 с., с. 12.

⁷⁸¹ Криминология : учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с., с. 346.

ударів, тілесних ушкоджень різної міри тяжкості, позбавленні свободи). Пряме фізичне насильство, у свою чергу, може виступати у вигляді кваліфікованого (із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються як зброя) і простого (без такого); 2) психічне насильство становить собою вираження загроз щодо можливого настання несприятливих для жертви наслідків, спрямоване на придушення волі останньої в інтересах правопорушника. При цьому форми вираження психічного насильства можуть бути різноманітні – усна мова; виконані на різних носіях; демонстрації⁷⁸².

Проведений аналіз спеціальної літератури засвідчив, що слушною видається така думка: «Понятия «насилие» и «ненасилие» нельзя понять вне соотнесения друг с другом. Чтобы раскрыть конкретный характер этой соотнесенности, их надо рассматривать не сами по себе, а в более широком контексте»⁷⁸³. Зокрема, при вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство або загроза його застосування є способом реалізації таких спрямувань. Проте деякі автори виділяють так звані ненасильницькі злочини проти власності, а саме грабежі – «ривки»⁷⁸⁴, а також вимагання, пов'язані із загрозою обмеження прав, свобод, законних інтересів або розголошуванням відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, в окрему підгрупу, посилаючись на відсутність при їх здійсненні грубих насильницьких дій⁷⁸⁵. Однак у цьому випадку насильство розуміється у дещо вузькому значенні. Видається, що обсяг цього поняття не обмежується ударом в обличчя, демонстрацією зброї тощо.

⁷⁸² Албул С.В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / С.В. Албул // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.

⁷⁸³ Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасилия / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35 – 41., с. 36.

⁷⁸⁴ Пашковский В.А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями / В.А. Пашковсктй. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с, с. 27.

⁷⁸⁵ Зелинский А.Ф. Криминология: Учеб. пособие. – Харків : Рубикон, 2000. – 240 с., с. 173; Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – Київ : Юринком, 1996. – 240 с., с. 54; Пашковский В.А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями / В.А. Пашковсктй. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с, с. 29.

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

Ривок сумки з рук жінки не є обов'язково пов'язаним зі спричиненням саме фізичного болю, однак від цього він не перестає бути актом насильства. Вимагаючи будь-яке майно і загрожуючи у разі його неотримання поширити відомості, небажані для потерпілого, злочинець, безперечно, застосовує психічне насильство, обмежуючи право вибору варіанта поведінки жертви, блокуючи її волю⁷⁸⁶.

У свою чергу способи вчинення розбоїв В.О. Пашковський поділяє на дві групи: а) розбій без застосування зброї; б) розбій із застосуванням зброї⁷⁸⁷. Зазначена класифікація практично аналогічна класифікації, сформульованій Н.Ф. Кузнецовою. Вказівка на лексичний склад загроз при вчиненні грабежів, як і іншого насильницького посягання, також є недостатньою для класифікації, оскільки він може варіювати залежно від освітнього рівня злочинця і сприйняття жертви. У зв'язку з цим В. Рибкін справедливо зазначає, що для дієвості загроз злочинцеві «стоит только прохрипеть нечто устрашающее, продемонстрировав зверское выражение лица»⁷⁸⁸.

Проведений аналіз діє підстави дійти висновку, що обмеження поняття «насильство» лише фізичним насильством або погрозами завдання особі фізичної шкоди (психічним насильством) не є виправданим, адже залишає осіб за межами правового захисту від багатьох інших способів насильницького завдання їм психічних травм та незаконного впливу на їх волю. Погоджуємося з точкою зору науковців⁷⁸⁹, які вказують, що класифікація повинна ґрунтуватися на таких складових

⁷⁸⁶ Албул С.В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / С.В. Албул // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.

⁷⁸⁷ Пашковский В.А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями / В.А. Пашковсктй. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с, с. 28.

⁷⁸⁸ Рыбкин В. Розыск преступников (подозреваемых) и других лиц // Практика уголовного сыска : науч.-практ. сб. / под ред. А.И. Алексева. – М., 1999. – С. 128.

⁷⁸⁹ Власов П.О. Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство : інформаційно-практ. посіб. / П.О. Власов. – Дніпропетровськ: ЖІКЦ, 2004. – 96 с., с. 10; Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А.В. Наумов – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 550 с., с. 68.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

поняття насильства, до яких додаються ознаки: по-перше, суспільна небезпечність; по-друге, протиправність діяння.

Виходячи з вищевикладеного слід зазначити, що класифікація злочинів проти власності на насильницькі і ненасильницькі є досить умовною, насамперед тому, що насильство належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках вважається насильством, в інших таким не вважається. Особливої складності цьому питанню додає відсутність одиниць для вимірювання насильства.

Зокрема, при визначенні поняття і кола злочинів, пов'язаних з насильницькими і ненасильницькими злочинами проти власності, необхідно враховувати закономірності розвитку нашого суспільства, а саме тенденцію сучасності до практичного зближення способів вчинення злочинів проти власності, що фактично у деяких випадках унеможлиблює та позбавляє необхідності в такій класифікації. При цьому слід виходити з тенденцій розвитку кримінального законодавства стосовно охорони суспільних відносин власності, що забезпечують блага особи, а так само взаємопов'язаних з ними відносин, що характеризують значущість, масштабність і різносторонність кримінально-правового дослідження питань протидії насильницьким і ненасильницьким злочинами проти власності.

Загальновизнаною та достатньо обґрунтованою є класифікація за характером діяння, а саме ті, які пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном та не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном. До злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, доцільно віднести склади злочинів, передбачені ст.ст. 185, 186, 187, 188-1, 189, 190, 191, 192, 193, 197-1 КК України. До злочинів не пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном відносяться склади злочинів, передбачені ст.ст. 194, 194-1, 195, 196, 197, 198 КК України.

Враховуючи вказані критерії та особливості, окремі вчені пропонують наступну класифікацію злочинів проти власності: корисливі злочини, пов'язані з оберненням чужого

Розділ 2. Кримінально-правове вчення про злочини проти власності

майна на користь винного чи інших осіб; корисливі злочини, не пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб; некорисливі злочини; злочини, пов'язані з самовільним зайняттям земельної ділянки і самовільним будівництвом⁷⁹⁰. Проте більшість науковців пропонують поділяти злочини проти власності залежно від наявності корисливого мотиву на дві групи: 1) корисливі злочини; 2) некорисливі злочини⁷⁹¹.

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури, найбільш обґрунтованою доцільно визнати класифікацію злочинів проти власності на⁷⁹²: корисливі і некорисливі; корисливі в свою чергу поділяються на пов'язані із незаконним оберненням чужого майна на користь винного або інших осіб та не пов'язані з таким оберненням. На нашу думку, саме такий підхід має бути покладено в основу побудови системи злочинів проти власності, оскільки саме така класифікація якнайкраще відображає наявність факту заволодіння власністю.

⁷⁹⁰ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – Київ : Атіка, 2009. – С. 176.

⁷⁹¹ Ільїна О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності. Дисертація на здобуття наук. ступеня. к.ю.н.: 12.00.08. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка / О.Ільїна – 2007. – С. 90.; Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 135.

⁷⁹² Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 135; Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. / В. Ємельянов. – Харків, 1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vse-znaniya.com/pravo-ugolovnoe/kvalifikatsiya-zlochiviv-proti-vlasnosti.html>

Розділ 3

ФОРМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Під формами злочинів проти власності кримінальний закон та правозастосовна практика розуміє способи, конкретні прийоми вчинення протиправних посягань на власність, за допомогою яких злочинець вчиняє певний злочин проти власності. Правильне розуміння форми такого злочину у кожному конкретному випадку є необхідною передумовою для правильного та точного використання кримінального закону та оптимальної, об'єктивної соціально-політичної і правової оцінки вчиненого, і відповідно, індивідуалізації відповідальності та покарання винного.

3.1. Злочини проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном (ст.ст. 185 – 193, 197-1 КК України)

Загальними ознаками, що об'єднують різні злочини цієї групи, є: а) незаконне, безоплатне обертання чужого майна на користь винного або інших осіб; б) корисливий мотив – прагнення, спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна.

Обертання як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочинів цієї групи має бути незаконним та передбачати активну поведінку (дію) – вилучення чужого майна з володіння, розпорядження, користування власника або особи, якій воно ввірене на законній підставі, на користь винного або інших осіб і збагачення його або інших осіб за рахунок цього майна. Майно має бути безоплатним, тобто воно не повертається, не оплачується, не відшкодовується власнику еквівалент його вартості.

З об'єктивної сторони більшість злочинів, пов'язаних з незаконним безоплатним обертанням чужого майна на

користь винного або інших осіб, відносяться до злочинів з матеріальним складом: крім діяння необхідною ознакою їх об'єктивної сторони є наслідки – матеріальна шкода: власник позбавляється майна, можливості володіти, користуватися, розпоряджатися ним, тому закінченими ці злочини визнаються з моменту фактичного заподіяння матеріальної шкоди у визначеному розмірі. Певні особливості в цьому питанні є в складах розбою і вимагання, про що буде сказано при аналізі цих злочинів.

Слід підкреслити, що злочини цієї групи є найбільш небезпечними посяганнями на власність, оскільки вони полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцю цього майна.

Крадіжка (ст. 185 КК України). Кримінальним законом визначено, що крадіжка – це таємне викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК України).

Крадіжка є одним із корисливих злочинів, пов'язаних з незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб. Традиційно таке посягання на власність вважається менш суспільно небезпечним діянням, порівняно із грабежем та розбоєм, проте, на певних етапах розвитку держави, підхід до визначення ступеня суспільно небезпеки крадіжки був кардинально протилежним. Так, І.Я. Фойницький зазначав, що злодій викликав презирства більше, ніж грабіжник, оскільки поступав низько⁷⁹³. За часів Запорізького козацтва навіть дрібна крадіжка дуже жорстоко каралася або прив'язуванням до ганебного стовпу, або навіть смертною карою⁷⁹⁴.

На сучасному етапі крадіжки традиційно відносяться до найбільш поширених злочинів, причому не тільки в Україні,

⁷⁹³ Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные. [Електронний ресурс] – Издание четвертое. – СПб., тип. М.М. Стасюлевича – 1901. – Режим доступу : <http://www.knigafund.ru/books/39783>

⁷⁹⁴ Яворницький Д.И. История запорожских козаков / Д.И. Яворницький. – СПб., 1892. – Т. I; 1895. – Т. II; 1897. – Т. III. – 360 с.

але і в інших державах, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Їх відсоток в загальній структурі злочинності складає 40–50%.⁷⁹⁵, а такий стан багато в чому визначає рівень злочинності як в окремій державі, так і в світі в цілому, оскільки крадіжки завдають шкоди всім верствам населення, організаціям різних форм власності і державі. Ці злочини негативно впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, тому що посягають на право власності, що породжує невпевненість у стабільності економічного становища суб'єктів права.

Основними особливостями, що характеризують ознаки крадіжки, є наступні обставини: а) винна особа не має юридичних повноважень відносно викраденого майна (заволодіваючи чужим майном, особа усвідомлює, що не має ні дійсного, ні передбачуваного права на майно, вилучає його всупереч волі власника); б) винна особа використовує ненасильницький спосіб заволодіння чужим майном; в) винна особа прагне бути непомітною (або ж прихованими можуть залишатися її дії).

Об'єктивна сторона крадіжки характеризується протиправним ненасильницьким таємним і безоплатним заволодінням чужого майна на користь винного або інших осіб, яке завдало матеріальну шкоду власнику чи іншому володільцю. Таким чином, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони крадіжки є: 1) дія (таємне, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна); 2) наслідок, що полягає у заволодінні винним чужим майном; 3) причинний зв'язок між дією та наслідком; 4) спосіб вчинення злочину, що характеризується таємністю.

Традиційно таємним визнається таке викрадення, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілих чи інших осіб. Протиставляючи таємне викрадення відкритому, кримінальне законодавство виходить

⁷⁹⁵ Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/08pgssod.pdf>

з того, що при відкритому, явному заволодінні чужим майном злочинець нехтує оточуючими і проявляє більше зухвалості, внаслідок чого і покарання має бути більш тяжким. Випадки, у яких має місце таємне викрадення майна, перелічені у багатьох наукових дослідженнях⁷⁹⁶ та закріплені у постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06 листопада 2009 р. № 10.

На підставі аналізу спеціальної літератури, доцільно вказати, що у кримінальному праві окремо виділяють ознаки таємності: об'єктивна і суб'єктивна. Їх встановлення дозволяє з'ясувати зміст способу вчинення злочину і допомагає розмежувати крадіжку із ненасильницьким грабежем чи шахрайством. Так, під об'єктивною ознакою таємності доцільно розуміти факт вчинення злочинного посягання за відсутності осіб, які усвідомлюють факт викрадення. Суб'єктивна ознака полягає в тому, що винний вважає, що вчинює посягання непомітно для тих осіб, які усвідомлюють факт викрадення. Традиційно «непомітність» трактують, виходячи із факту зорового сприйняття посягання. Проте, такий підхід на думку окремих вчених, не виправдано штучно звужений. У зв'язку з цим доцільно вказати, що винний розуміє, що потерпілий у будь-якій формі сприйняття (слух, зір тощо) не усвідомлює факту викрадення.

Слід зауважити, що часто, визначаючи суб'єктивну ознаку таємності, науковці вказують, що здійснюючи викрадення винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб. Проте, на думку Н.О. Антонюк, такої вказівки недостатньо, оскільки таємним визнається викрадення й тоді, коли винний вилучає майно в присутності потерпілого чи інших осіб, проте, ці особи через фізичні або(та) психічні

⁷⁹⁶ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.; Владимиров, В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.; Бойцов А.И. Преступления против собственности. – СПб., 2002. – С. 312–313.

особливості не усвідомлюють факту викрадення, або вилучає майно у присутності осіб, на потурання яких може розраховувати, або вчиняє крадіжку, створивши ілюзію правомірності. З огляду на це, обов'язково слід зазначати, що винний викрадаючи майно, вчиняє посягання непомітно для тих осіб, які усвідомлюють факт викрадення ⁷⁹⁷.

Таким чином, слід зазначити, що об'єктивний критерій оцінки способу розкрадання як таємного полягає у ставленні до здійснюваного протиправного діяння власника чи інших (сторонніх) осіб, тобто чи усвідомлюють вони той факт, що винним відбувається незаконне заволодіння чужим майном. Суб'єктивний критерій оцінки способу розкрадання як таємного полягає в намірі самого злочинця діяти приховано (таємно), його переконання бути непоміченим превалює над усіма іншими. Проте, суб'єктивна переконаність особи в таємний характер своїх дій повинна ґрунтуватися на певних об'єктивних передумовах (повна відсутність в місці вчинення злочину будь-яких осіб, перебування особи в стані сну, тимчасова відсутність працівника, в розпорядженні якого знаходиться майно тощо). У разі, коли об'єктивний і суб'єктивний критерій не збігаються, правозастосовна практика при визначенні способу розкрадання (таємного або відкритого) вирішальне значення віддає суб'єктивним критерієм ⁷⁹⁸. Проте, якщо виникають сумніви при встановленні способу розкрадання і їх неможливо усунути, то вони повинні бути витлумачені на користь обвинуваченого (тобто розкрадання в такому випадку має визнаватися таємним).

На підставі аналізу ознак таємності, доцільно вести мову про узагальнені форми (випадки), в яких може проявлятися вчинення крадіжки, тобто у разі наявності яких викрадення потрібно вважати таємним – значить непомітно для: 1) власника, володаря чи охоронця – за їх відсутності або в їх присутності,

⁷⁹⁷ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк.– Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 194.

⁷⁹⁸ Головна сторінка Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

але коли вони не помічають чи не усвідомлюють факту розкрадання (внаслідок різних особливих обставин); 2) третіх осіб (сторонніх), які не помічають викрадення або не усвідомлюють сутності того, що відбувається.

Першою формою вчинення крадіжки є викрадення майна, яке відбувається за відсутності сторонніх осіб (власника або третіх осіб), тобто за відсутності на місці злочину свідків. Це найпростіша і, одночасно, найпоширеніша форма вчинення крадіжки, якою передбачається, що винний, діючи наодинці або вчиняючи злочин у групі з іншими злочинцями, точно знає, що потерпілий чи треті особи не спостерігають за вчинюваним посяганням і не усвідомлюють факт вчинення посягання.

Повна відсутність свідків найбільш яскраво характеризує сутність крадіжки як таємного викрадення чужого майна, при якому злочинець прагне в процесі заволодіння майном уникнути візуального контакту з будь-ким, включаючи не тільки власника майна або його володільця, а й сторонніх осіб, які можуть перешкодити вчиненню злочину і викрити злочинця як свідки вчиненого⁷⁹⁹.

Саме ця форма викрадення найбільш часто зустрічається у практиці, коли крадіжка відбувається при повній відсутності свідків, наприклад, з квартири, в яку злодій, зламавши замок, проник у відсутності господарів. Крадіжкою також буде вважатися розкрадання майна, тимчасово залишеного без нагляду в доступному місці, а так само заволодіння майном у вбитої людини, якщо умисел на крадіжку (розкрадання) виник після вчинення вбивства. Як крадіжку слід розглядати і випадки протиправного заволодіння майном особою, яка не наділена певними правомочностями по майну, а за родом своєї діяльності мають лише доступ до цього майна (сторож, водій, робітник тощо).

⁷⁹⁹ Владимиров, В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.; Бойцов А.И. Преступления против собственности. – СПб., 2002. – С. 312–313.

Наступною формою крадіжки є викрадення, яке відбувається в присутності сторонніх осіб, але непомітно для них. Найпростішим прикладом такого посягання є кишенькова крадіжка: присутній потерпілий, часто присутні і сторонні особи, однак ніхто із них не помічає дії злочинця. Слід зазначити, що ні в КК України, ні в КУпАП не закріплено чіткої позиції законодавця щодо кваліфікації такого діяння. Окремі вчені визначають кишенькову крадіжку як один зі способів крадіжки взагалі і пишуть про необхідність кваліфікації такого діяння за ст. 185 КК України⁸⁰⁰.

У зв'язку з цим, постає питання: як кваліфікувати дії винної особи, яка вчинила кишенькову крадіжку із завданням незначної шкоди потерпілому в розмірі, що не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. За відсутності чіткої позиції законодавця таке діяння слід кваліфікувати згідно зі ст. 51 КУпАП як дрібне викрадення чужого майна способом крадіжки. Вважаємо, що така ситуація неприпустима, оскільки кишенькова крадіжка має більш негативні наслідки ніж проста крадіжка, оскільки межує з таким кримінально караним діянням, як крадіжка з проникненням, а на практиці часто закінчується навіть переходом від таємного у відкрите викрадення майна. Тому, на нашу думку, кишенькову крадіжку незалежно від розмірів завданої шкоди та позиції потерпілого щодо її важливості для нього слід кваліфікувати за ст. 185 КК України.

Деякі автори звертають увагу, що після внесення змін до ст. 51 КУпАП адміністративно караним діянням доцільно вважати викрадення чужого майна, в тому числі шляхом проникнення у приміщення чи інше сховище⁸⁰¹. Проте, слід зауважити, що розкрадання, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, – це не основна ознака

⁸⁰⁰ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Канон ; А.С.К., 2002. – 1104 с., с. 445.

⁸⁰¹ Лобач В. Декриміналізація розкрадання за новим законодавством: підстави та соціальні аспекти / В. Лобач // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 8 (50). – С. 36–40, с. 36.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

розкрадання, а кваліфікаційна ознака крадіжки як кримінально караного діяння, відповідальність за нього встановлена ч. 3 ст. 185 КК України. Тому однозначно, що у випадку розкрадання чужого майна шляхом проникнення в житло, інше приміщення чи сховище, незалежно від вартості викраденого, доцільно вважати кримінально караним. Слід також вказати на доцільність на законодавчому рівні встановлення норми щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб у разі, якщо потерпілий доведе, що завдана шкода в результаті викрадення його майна, з урахуванням його матеріального становища, є для нього значною, незалежно від її розміру.

Слід також зауважити, що у разі, якщо такі дії були помічені сторонніми особами і винний про це знає, таємне викрадення майна переростає у відкрите, тобто крадіжка переростає у ненасильницький грабіж. Водночас, якщо дії винного були помічені сторонніми особами, однак такі особи себе не виявили і винний продовжує вважати, що діє таємно, – дії кваліфікуються як крадіжка.

Основною умовою цієї форми крадіжки є те, що в силу різних обставин сторонні особи, в присутності яких відбувається злочин, не бачать, не спостерігають факт вчинення злочину (наприклад, в силу тисняви в громадському транспорті або на ринку, де відбувається кишенькова крадіжка)⁸⁰². Тут потерпілий чи інші особи об'єктивно не можуть усвідомлювати значення і сенсу того, що відбувається кримінального події.

Таємність крадіжки також може бути забезпечена особливою спритністю злочинця, використанням різноманітних прийомів і способів для відволікання уваги власника майна тощо. Такий спосіб заволодіння майном вимагає від злодія великих зусиль, тому що позбавлення присутніх осіб можливості спостерігати факт викрадення їхнього особистого майна нерідко можна досягти завдяки особливій майстерності злочинця.

⁸⁰² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование. – М., 2005. – С. 243.

У зв'язку з цим, з метою полегшення або забезпечення можливості безперешкодного заволодіння чужим майном винний використовує різні хитрощі (наприклад, особа бере для огляду будь-яку річ, а потім непомітно підмінє її схожою). У такому випадку хитрощі (введення в оману) використовуються як спосіб. До таких випадків доцільно віднести: проникнення особи в квартиру як представника різних організацій (соцзахисту, медичного працівника, слюсаря, сантехніка і т.д.); отримання телефону для «тимчасового дзвінка» з подальшим його викраденням; встановлення знайомств з громадянами у громадських місцях, входження в довіру до них і використання цієї обставини для заволодіння річчю в момент її залишення без нагляду тощо.

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном або його утримання, належить кваліфікувати як грабіж, а у разі застосування насильства чи висловлювання погроз його застосування – залежно від характеру насильства чи погроз – як грабіж чи розбій. У цьому випадку доцільно підкреслити, що застосоване особою насильство може бути якимось чином пов'язано з крадіжкою або замахом на неї, але жодним чином не може бути засобом заволодіння майном. Тобто насильство, яке передує або супроводжує розкрадання або відбувається після нього, але не знаходиться в причинному зв'язку з самим переходом майна до винного не може виступати ознакою об'єктивної сторони крадіжки⁸⁰³. Таким чином, про трансформацію одного злочину в інший доцільно вести мову у випадку, коли перше діяння не має ознак закінченого злочину.

У зв'язку з цим, необхідно вказати, що у випадку: коли злочинець припиняє розкрадання (кидає майно) і намагається сховатися – його дії утворюють замах на крадіжку; коли злочинець, усвідомлюючи обставину викриття своїх дій,

⁸⁰³ Литовченко В.Н. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность (понятие хищения) / В.Н. Литовченко. – М., 1985. – С. 30; Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб., 2002. – С. 317.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

продовжує вчиняти злочин, викрадення, яке започаткували як таємне, переростає у відкрите; коли злочинець, усвідомлюючи що його дії помітні, продовжує вчиняти злочин, застосовуючи при цьому насильство до особи, яка спробувала перешкодити розкраданню з метою остаточного заволодіння майном або його утримання – такі дії доцільно кваліфікувати як насильницький грабіж або розбій (в залежності від характеру застосовуваного насильства); коли злочинець застосовує насильство до власника або іншим особам не з метою заволодіння майном, а через уникнення затримання або приховування з місця скоєння злочину – його дії підлягають кваліфікації як крадіжка і злочин проти життя або здоров'я (в залежності від характеру наступили наслідків).

Наступною формою таємного викрадення є викрадення, яке відбувається в присутності осіб, які через свої фізичні або психічні особливості не усвідомлюють факту викрадення майна (малолітні, психічнохворі, особи, що перебувають в стані сп'яніння, сплять тощо) і винний про це знає. При зазначених обставин, присутні при вчиненні розкрадання особи спостерігають факт заволодіння майном, проте, у зв'язку з фізичними та(або) психічними особливостями не розуміють, що відбувається і не можуть дати належну оцінку таким діям.

Під фізичною особливістю доцільно розуміти нездатність здорової особи через нормальний фізіологічний стан спостерігати за фактом вилучення майна (період сну, непритомності, сліпота тощо). Психічна особливість – це нездатність особи розуміти значення дій злочинця (малолітній вік, психічна хвороба, стан сп'яніння тощо). На думку окремих вчених, неправильно замість словосполучення «фізичні або психічні особливості» вказувати «фізичні або психічні вади»⁸⁰⁴. Так, наприклад, сон є фізичною особливістю, проте, не може вважатися фізичною вадою.

У таких випадках розкрадання помітно для інших осіб, але вони через свої фізичні або психічні особливості не

⁸⁰⁴ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 194.

усвідомлюють факту викрадення майна та не можуть усвідомлювати неправомірний характер дій винного. Оцінка того, що відбувається в такому випадку дається виходячи із суб'єктивного ставлення винного: а) якщо особа вважає, що вчиняє розкрадання у відсутності інших осіб або непомітно для них або ж ці особи не можуть усвідомлювати характер його дій, то має місце крадіжка; б) якщо особа помилково вважає, що здійснює розкрадання відкрито (на очах у сторонніх), то вчинене слід розглядати як замах на грабіж.

У розглянутих випадках злочинець просто користується ситуацією, коли оточуючим неясно, кому саме належить та чи інша річ. Проте, для визнання розкрадання таємним важливо встановити, що в таких ситуаціях очевидці не усвідомлювали злочинного характеру вчинених винним дій. У спеціальній літературі також вказується, що для винення викрадення, злочинець також може діяти використовуючи третіх осіб, які не розуміють що саме відбувається. Так, судовій практиці відомі випадки, коли викрадач просить третю особу допомогти принести нібито його ж речі, що знаходяться на відстані тимчасово без нагляду⁸⁰⁵. Не усвідомлюючи протиправність чужих дій, третя особа надає такого роду «послугу», не усвідомлюючи факту вчинення злочину (крадіжки) та є «засобом» вчинення злочину.

Наступною формою є викрадення, яке відбувається в присутності третіх осіб за їх мовчазної згоди і ці особи, на думку винного, не видадуть його (родичі, друзі тощо). У кримінально-правовій літературі вказують, що винний розраховує на потурання таких осіб. До кола таких осіб інколи відносять співучасників. Видається, що вчинення крадіжки у присутності співучасників слід відносити до першої ознаки таємності, так як викрадення буде відбуватися за відсутності сторонніх осіб. Якщо хтось із осіб, на підтримку яких (в частині не розкриття вчинюваної крадіжки) заявить по свою

⁸⁰⁵ Литовченко В.Н. Уголовная ответственность за кражу личного имущества / В.Н. Литовченко. – М., 1975. – С. 22.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

готовність видати злодія, таке викрадення буде вважатися таким, що вчинене відкрито⁸⁰⁶.

Як зазначається у спеціальній літературі, в такій ситуації процес розкрадання відбувається як би за відсутності інших сторонніх осіб, здатних викрити і протидіяти злочинної діяльності, тобто заволодіння майном здійснюється суб'єктивно таємно⁸⁰⁷.

Викрадення визнається таємним, коли воно спостерігається і усвідомлюється співучасниками та особами, причетними до цього правопорушення. Найбільшу складність становить визначення того, таємний чи відкритий характер має викрадення чужого майна в тих випадках, коли воно вчиняється в присутності сторонніх осіб (які не є ні матеріально відповідальними особами, ні охоронцями майна, ні особами, що використовують його для роботи, тощо). Такі викрадення трапляються на багатьох виробництвах у присутності співробітників, які бачать і усвідомлюють факт викрадення, що розуміє й винна особа. За таких обставин, викрадення визнається таємним чи відкритим, залежно від оцінки винним ставлення присутніх до його поведінки. Так, якщо винний вважає або безсумнівно знає, що присутні при цьому схвалюють його дії чи принаймні байдуже ставляться до них, то викрадення визнається таємним. У разі, якщо ж винна особа не знає, як оцінюють присутні її дії, а тим більше коли знає, що присутні не схвалюють їх і все ж таки чинить викрадення, то воно визнається відкритим.

Таким чином, таємним визнається викрадення, під час вчинення якого винний не зустрічає ніяких психічних та фізичних перешкод, бо впевнений у тому, що сторонні особи не осуджують його дій або ставляться до них байдуже.

⁸⁰⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.

⁸⁰⁷ Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.

Ще однією формою такого посягання є викрадення, коли винний вважає свої дії непомітними для оточуючих, хоча потерпілий або треті особи спостерігають за викраденням майна, однак винний цього не усвідомлює (за викраденням спостерігають на відстані, за допомогою камер стеження тощо). Необхідність виділення цієї ознаки обумовлена тим, що за діями винного спостерігають потерпілий або треті особи, які усвідомлюють протиправність вилучення майна, проте, злочинець цього факту не усвідомлює. Якщо злочинець усвідомить те, що за ним спостерігають, крадіжка переросте у грабіж.

В даному випадку заволодіння майном відбувається в присутності власника майна чи інших осіб, які розуміють протиправний характер дій винного, але останній сумлінно помиляється, вчиняючи розкрадання, він вважає, що діє непомітно для них. Нерідко свідки дій, правильно розуміють характер вчиненого, але з будь-яких причин не хочуть виявляти своєї присутності. Так, особа, яка вбачає вчинення крадіжки, побоюється помсти з боку злочинця, або проходить повз місця вчинення злочину особа не хоче бути залученою в якості свідка в тривалий процес попереднього слідства або судового розгляду⁸⁰⁸.

У зв'язку з цим, слід зазначити, що крадіжка завжди залишається такою до того часу, поки, на думку винного, заволодіння майном відбувається таємно, хоча фактично його дії були помічені власником або третіми особами. У разі ж, коли винним було задумано і відбувалося відкрите заволодіння чужим майном, проте, в дійсності за обставинами не залежних від волі винного виявилось непоміченим, то вчинене доцільно розглядати як замах на грабіж.

У спеціальній літературі також звертається увага на особливості кваліфікації дій особи, яка знала, що викрадатиме із приміщення, в якому ведеться відео спостереження і з огляду на це вчиняла злочин у масці. Зокрема, окремі вчені

⁸⁰⁸ Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с., с. 68.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

зазначають, що факт наявності маски ніяк не впливає на оцінку діянь як таких, що вчинені відкрито або ж таємно⁸⁰⁹. На нашу думку, такий підхід доцільно визнати правильним, так, якщо винний розумів, що за його діями спостерігають за допомогою відеоспостереження, то немає суб'єктивної ознаки таємності крадіжки. Проте, якщо винний, знаючи, що в приміщенні ведеться відеоспостереження, припинить процес спостереження (наприклад, накриє чимось відеопристрій) таке посягання доцільно кваліфікувати як таємне.

Враховуючи те, що склад крадіжки є матеріальним, злочинний наслідок у вигляді майнової шкоди є обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони, тому крадіжка вважається закінченою з моменту заволодіння майном, тобто коли майно вилучено і винний має реальну можливість користуватися або розпоряджатися ним на свій розсуд, коли вилучене майно обернено на користь винного або інших осіб.

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави вказати, що у разі коли дії особи, що вчиняє таємне викрадення майна стали відкритими для сторонніх осіб, то залежно від подальших дій винного, можливі наступні варіанти кваліфікації: а) при припиненні посягання – дії доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку; б) якщо винний, не зважаючи на те, що його дії виявлені сторонніми особами, продовжує вилучати майно або намагається втекти із викраденим майном – дії доцільно кваліфікувати як ненасильницький грабіж; в) при застосуванні насильства – дії доцільно кваліфікувати як насильницький грабіж або розбій, залежно від характеру заподіяного насильства; г) якщо винний припинив вчинювати посягання, залишив майно, яке планував викрасти, однак застосував до сторонніх осіб насильство з метою уникнути затримання – дії доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку і злочин проти здоров'я (залежно від розміру заподіяної шкоди).

⁸⁰⁹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 198.

Грабіж (ст. 186 КК України). Кримінальний закон визначає грабіж, як відкрите викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 186 КК України).

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони грабежу є: 1) дія (відкрите, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна); 2) наслідок, що полягає в заволодінні винним чужим майном; 3) причинний зв'язок між дією та наслідком, а також 4) спосіб вчинення злочину, який характеризується відкритістю.

Відкритість, як спосіб грабежу, має дві ознаки – об'єктивну і суб'єктивну. Суть об'єктивної ознаки в тому, що дії, в яких полягає викрадення, спостерігаються сторонніми особами (потерпілим чи третіми особами), які усвідомлюють протиправність дій винного. Суб'єктивна ознака – означає те, що винний розуміє факт відкритості, тобто того, що за його діями спостерігають інші особи, які усвідомлюють протиправність його дій. Так, у абз. 2 п. 3 Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 6 листопада 2009 р. з цього приводу зазначено, що під час вчинення грабежу винний усвідомлює, що його дії помічені і оцінюються як викрадення.

Характеризуючи об'єктивну і суб'єктивну ознаки відкритості у спеціальній літературі традиційно виділяють фізичний та психічний критерії цієї ознаки⁸¹⁰. Зокрема, фізичний критерій об'єктивної ознаки полягає в тому, що за викраденням спостерігають сторонні особи. Психічний критерій полягає в усвідомленні цими особами протиправності дій винного.

Фізичний критерій суб'єктивної ознаки полягає в тому, що винний фізично сприймає (бачить, чує зауваження тощо) факт відкритості своїх дій. Психічний критерій – винний усвідомлює те, що за його діями спостерігають інші особи, які усвідомлюють факт їх протиправності.

⁸¹⁰ Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Викрадення вважається відкритим, коли воно: а) відбувається у присутності власника або іншої особи і винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій; б) вчиняється винним, який помиляється і вважає, що його бачать, а фактично його дії не були помічені власником або іншою особою; в) було помічене власником чи іншою особою і, незважаючи на це, продовжується винним з метою заволодіння майном або його утримання; г) викрадення майна в присутності сторонніх осіб, на потурання з боку яких розраховував винний, однак ці особи вжили заходів щодо припинення протиправного вилучення майна; д) викрадення в присутності сторонніх осіб, які розуміють протиправний характер вилучення майна, однак бояться втрутитися у події, а винний усвідомлює цей факт.

Аналіз спеціальної літератури дає підстави вказати, що відкритість при грабежі має наступні ознаки: а) заволодіваючи чужим майном, винний усвідомлює, що діє відкрито, тобто в присутності потерпілого або інших сторонніх осіб по відношенню до вилучає майно (ці особи не є співучасниками злочину, приховувачами або особами, обіцяє не донести про злочин) і помітно для них; б) винна особа розуміє, що обстановка скоєння злочину дає можливість потерпілому або третім особам не тільки усвідомлювати протиправний характер його дій (а також саме те, що майно викрадається) і негативно ставиться до них, а й при можливості перешкодити розкраданню, проте ця обставина їм ігнорується⁸¹¹.

Вчиняючи грабіж, сам винний свідомо усвідомлює ту обставину, що він діє відкрито, помітно для потерпілого (власника майна чи іншого законного володільця) або інших сторонніх осіб. В даному випадку усвідомлення злочинцем відкритого характеру своїх дій базується не тільки на припущеннях і побоюваннях, а на об'єктивних передумовах: присутність на місці злочину потерпілого або сторонніх осіб,

⁸¹¹ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 67.

вчинення розкрадання в багатолюдному місці, де дії винного не можуть залишитися непоміченими тощо. Проте, у разі, якщо особа вважає, що його дії видно і зрозумілі іншим особам, хоча фактично заволодіння чужим майном відбувається непомітно, то виходячи з спрямованості умислу, діяння доцільно кваліфікувати як замах на грабіж⁸¹².

Розкрадання визнається відкритим і тоді, коли в процесі вчинення злочину він був замічений сторонніми особами і цю обставину усвідомлював злочинець (але проігнорував). Так, в одній зі справ суд визнав грабіжем розкрадання цегли з території заводу, який будувався «у присутності студентів, які перебували на території заводу»⁸¹³. Проте, якщо винний виявив, що його дії були помічені, і він, побоюючись бути затриманим, кидає викрадене і намагається втекти з місця злочину, то вчинене доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку.

Для кваліфікації викрадення відкритим також необхідно встановити, що особи, які були присутні на місці злочину усвідомлювали (або в силу особливостей обстановки реально могли усвідомлювати) протиправний характер дій винного і мали негативне ставлення до подій. Тому лише присутність свідків на місці вчинення злочину не перетворює дію винного в грабіж, якщо ці особи не усвідомлювали протиправності дій винного і з тих чи інших причин (об'єктивних чи суб'єктивних) не сприймали його дії як злочинні, на що і розраховував сам викрадач⁸¹⁴.

Проте, грабіжем не визнаватимуться дії, пов'язані із заволодінням майном в присутності сторонніх осіб з вагона

⁸¹² Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1986. – С. 107.

⁸¹³ Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть / под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М., 2002; Волженкин Б.В. Вопросы квалификации краж, грабежей и разбоев, совершенных с целью завладения личным имуществом граждан / Б.В. Волженкин. – Л., 1981. – С. 11.

⁸¹⁴ Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М., 1974. – С. 120; Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – с. 208, с. 58.

поїзда, автомобіля, МАФів тощо, у тому випадку, коли викрадач вдає, що виконує службові обов'язки або бере майно за дорученням власника чи іншого законного власника. Про те що в даному випадку відбувається таємне викрадення можуть свідчити не тільки свідчення винного, але і обстановка злочину: ніхто з присутніх не підняв тривогу, що не покликав винного; звичайну поведінку особи в момент заволодіння майном (з речами не тікав, а спокійно пішов). Зокрема, як зазначають окремі вчені, розкрадання визнається відкритим, коли воно відбувається в присутності малолітніх, але старше 5–6 років осіб, оскільки в такому віці неповнолітні особи вже розуміють, що відбувається розкрадання чужого майна⁸¹⁵.

При кваліфікації протиправних дій винної особи як відкритого викрадення чужого майна необхідно також встановити, що потерпілий (або інші особи) реально сприймали обстановку вчинення злочину і протиправність злочинних дій, тому що в ряді випадків грабіж поєднаний з обманом, який є засобом (а не способом) вчинення злочину.

У спеціальній літературі обґрунтовується, що не утворюють складу грабежу відкриті дії, спрямовані на заволодіння чужим майном з метою його знищення, вчинені з хуліганських спонукань або з метою тимчасового використання майна⁸¹⁶.

У теорії кримінального права виділяють два види грабежу: насильницький і ненасильницький. Кримінальна відповідальність за ненасильницький грабіж (відкрите викрадення чужого майна) передбачена ч. 1 ст. 186 КК України, за насильницький (відкрите викрадення чужого майна, поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства) – ч. 2 ст. 186 КК України.

⁸¹⁵ Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М.Г. Колодяжний ; за ред. В.В. Голіни. – Харків : Кроссрууд, 2010. – 288 с.

⁸¹⁶ Гельфер М.А. Преступные посягательства против личной собственности граждан / М.А. Гельфер. – М. : [Б. и.], 1954. – С. 43.

Поняття насильства, ознаки та види насильницьких злочинів проти власності нами були досліджені у розділі 2 цієї роботи, тому, на нашу думку, на підставі проведеного аналізу, доцільно визначити, що, під фізичним насильством розуміють реальне спричинення шкоди тканинам чи органам людини, вплив на тіло людини, під психічним насильством потенційно можливе застосування фізичного насильства. Насильство при грабежі: а) не повинно заподіяти ніякої шкоди здоров'ю людини, за винятком легких тілесних ушкоджень, які спричинили за собою короточасний розлад здоров'я або незначну стійкої втрати працездатності, побоїв або інший фізичний біль; б) не повинно бути небезпечним ні для життя, ні для здоров'я в момент його застосування; в) може бути застосовано не тільки до власника чи іншого володільця майна, але і до інших осіб, які реально (або на думку винного) могли перешкодити розкраданню (застосування насильства по відношенню до тварин потерпілого не дає підстав для кваліфікації грабежу, поєднаного із застосуванням насильства) ; г) є засобом заволодіння майном або засобом його утримання.

Під насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, слід розуміти заподіяння легких тілесних ушкоджень, які спричинили за собою короточасний розлад здоров'я або незначну стійкої втрати працездатності, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій, пов'язаних із заподіянням потерпілому фізичного болю або з обмеженням його свободи. Зокрема, до насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, традиційно у спеціальній літературі відносять: збивання потерпілого з ніг, перекидання його на землю, викручування і (або) заламування йому рук (наприклад, один із злочинців тримає продавця, позбавляючи його можливості чинити опір, а інший бере з вітрини магазину речі), застосування наручників, нанесення потерпілому окремих ударів, побоїв, утримання потерпілого, туге болісне зв'язування кінцівок, обмеження його свободи шляхом зв'язування, приміщення в закритий

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

простір (приміщення), застосування прийомів будь-якого виду спорту (самбо, дзюдо, карате), завдання потерпілому фізичного болю (вибивання з вух сережок; стягуванням з пальця персня, що викликало пошкодження фаланги) тощо⁸¹⁷. Проте, щодо «грабежу-ривка», слід вказати, що у такому випадку винний застосовує цей різновид вчинення відкритого викрадення з надією на раптовість посягання та не планує спричинити шкоду здоров'ю. Саме тому заподієне в ході вчинення такого посягання на власність насильство більшістю дослідників пропонується кваліфікувати як окреме необережне посягання на здоров'я (необережні тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження). Посягання на власність, тобто сам грабіж-ривок кваліфікується як ненасильницький грабіж⁸¹⁸.

Слід також зазначити, що такі насильницькі дії при пограбуванні повністю охоплюються ч. 2 ст. 186 КК України і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують. Так як насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я є конститутивною ознакою насильницького грабежу, ч. 2 ст. 186 КК є нормою-цілим і конкурує з ч. 1 ст. 125, ч. 1 або ч. 2 ст. 126, ч. 1 ст. 146 КК, які, відповідно, є нормами-частинами.

Реальне застосування насильства залежно від факторів, що спричиняють ушкодження може бути у спеціальній літературі поділено на хімічний, фізичний, біологічний, механічний впливи. Хімічний вплив полягає у застосуванні різноманітних хімічних речовин (лугів, кислот тощо). Фізичний вплив може проявитися у застосуванні температур (низьких і високих), тиску, струму тощо. Механічний вплив – вплив за допомогою кінетичної енергії предмета, тобто енергія руху (удар, поріз,

⁸¹⁷ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М., 2005. – С. 109; Волженкин Б.В. Вопросы квалификации краж, грабежей и разбоев, совершенных с целью завладения личным имуществом граждан / Б.В. Волженкин. – Л., 1981. – С. 13.

⁸¹⁸ Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 197.

простріл, наїзд тощо). Біологічний вплив – зараження вірусами певних хвороб, введення наркотичних чи психотропних речовин⁸¹⁹.

Питання кримінально-правової кваліфікації спільного вживання, пригощання наркотичними, психотропними, одурманюючими, отруйними і такого ж роду речовинами з метою подальшого вилучення майна у потерпілого викликало чимало дискусій у кримінально-правовій літературі. Введення таких речовин в організм потерпілого таємно або шляхом застосування обману однією групою вчених кваліфікувалося як насильницький грабіж або розбій⁸²⁰. Прихильники іншої позиції вказували, що такі дії слід оцінювати як крадіжку і злочин проти здоров'я (у разі наявності підстав), оскільки таємний чи обманний вплив на внутрішні органи не поєднаний із застосуванням фізичної сили, не пов'язаний із впливом на тілесну недоторканість⁸²¹, тому у такому випадку насильницьким є лише введення відповідних речовин в організм потерпілого шляхом примушування.

У зв'язку з цим, на нашу думку, найбільш обґрунтованим підходом до кваліфікації таких дій доречно визнати позицію О.О. Дудорова, який вказує, що під час вирішення питання про кримінально-правову оцінку випадків «відключення» свідомості особи за допомогою різних речовин з метою заволодіння майном доцільно враховувати те, що поняттям фізичного насильства охоплюється і протиправний вплив на внутрішні органи людини⁸²². Таким чином, введення в організм будь-яких

⁸¹⁹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.

⁸²⁰ Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами / Л. Гаухман. – М., 1969. – С. 19–20; Санталов А.И. Грабеж и разбой. Вопросы квалификации / А. Санталов // Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с насильственной преступностью. – Л., 1988. – С. 157.

⁸²¹ Симонов В.И. Как следует квалифицировать дачу одурманивающих веществ / В.И. Симонов // Сб. аспирантских работ. – Свердловск. – 1971. – Вып. 13. – С. 239–247; Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 69–70.

⁸²² Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права. / О. Дудоров / МВС України Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ РВВЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 939.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

речовин, яке вчинене поза усвідомленням потерпілим факту введення таких речовин доцільно розуміти як застосування фізичного насильства.

При грабежі фізичне насильство завжди використовується винним для того, щоб позбавити потерпілого можливості і бажання чинити опір в момент заволодіння його майном. Якщо в ході розкрадання чужого майна щодо потерпілого застосовується насильницьке обмеження свободи, питання про визнання в діях особи грабежу або розбою вирішується з урахуванням характеру і ступеня небезпеки цих дій для життя або здоров'я, а також наслідків, які настали або могли настати (залишення зв'язаного потерпілого в холодному приміщенні, позбавлення його можливості звернутися за допомогою тощо). У зв'язку з цим, В.О. Владимиров зазначав, що коли насильницьке позбавлення волі становило небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого (закриття дихальних шляхів, що загрожує асфіксії, зв'язування і залишення потерпілого на морозі), то це є розбій, а в менш небезпечних випадках насильницьке позбавлення волі утворює елемент грабежу⁸²³. Проте, від насильства слід відрізнити випадки застосування злочинцем обману, не пов'язаного з насильством, але за допомогою якого винному вдається позбавити потерпілого можливості перешкоджання викрадення у нього майна. Наприклад, якщо злочинець за допомогою хитрості заманив потерпілу в окрему кімнату, де замкнув її, закривши двері на ключ, після чого викрав з квартири цінні речі, відповідно, такі дії доцільно кваліфікувати не як насильницький грабїж, а як крадіжку або ненасильницький грабїж в залежності від того, чи став відомий потерпілому задум злочинця⁸²⁴. Проте, у випадку, коли злочинець з метою заволодіння чужим майном заштовхує (витягає) потерпілого в приміщення і відштовхує

⁸²³ Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 71.

⁸²⁴ Никифоров Б.С. Уголовно-правовая охрана личной собственности в СССР / Б.С. Никифоров. – М., 1954. – С. 90; Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами / Л.Д. Гаухман. – М., 1969. – С. 14.

від дверей, яку потерпілий утримує, і замикає його там, такі дії злочинця доречно визнати насильницькими, тому що відбувається фізичний вплив на особу.

Психічне насильство при грабежі полягає у висловленні відповідної погрози, яка має бути реальною, негайною і конкретною. Психічне насильство може носити як визначений характер (загроза побити, зв'язати, позбавити свободи тощо), так і невизначений («гірше буде», «буде погано», «не зрадієш» тощо). В останньому випадку (при невизначеному характері загрози) питання кваліфікації вирішується з урахуванням всіх обставин справи (місця, часу вчинення злочину, числа злочинців, характеру предметів, якими погрожували потерпілому, суб'єктивного сприйняття потерпілим характеру загрози тощо)⁸²⁵. Погроза застосуванням насильства може бути адресована як власнику або законному власнику майна, так і стороннім особам.

Реальність погрози характеризується об'єктивною і суб'єктивною ознаками. Об'єктивна ознака вказує на те, що обстановка вчинення злочину (місце, час, знаряддя злочину тощо) вказують на потенційну можливість негайної реалізації погрози. Суб'єктивна ознака означає сприйняття погрози потерпілим. Негайність погрози полягає в тому, що винний, здійснюючи психічний вплив на потерпілого, своїми діями вказує на те, що у випадку непередання майна негайно до потерпілого буде застосовано фізичне насильство. Конкретність погрози має дві ознаки: зміст і об'єм. За змістом погроза у грабежі є погрозою застосування фізичного насильства. Щодо об'єму – мова йде про погрозу застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого. У науковій літературі правильно зазначено, що погроза у грабежі застосовується із тією ж метою, що й насильство і є засобом подавлення волі з боку осіб,

⁸²⁵ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

які перешкоджають доступові до майна, заволодінню майно, утримання майна грабіжником⁸²⁶.

За змістом під психічним насильством у грабежі розуміється погроза застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я. Проте, психічне насильство має бути реальним. Це означає, що в разі протидії грабіжникові загроза буде приведена у виконання негайно, тому що насильство при грабежі є засобом заволодіння майном, спрямованим на придушення опору потерпілого і завжди відбувається з умислом. Застосування насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, з метою отримання вилученого майна утворює також насильницький грабіж. Таким чином, крадіжка може трансформуватися у відкрите викрадення, а потім у відкрите насильницьке викрадення, або ж відразу таємне викрадення може трансформуватися у відкрите насильницьке викрадення, якщо дії, які були розпочаті як крадіжка, але потім виявлені потерпілим чи іншими особами, не дивлячись на це були продовжені з метою заволодіння майном або його утримання. Якщо насильницькі дії вчинені після закінчення крадіжки з метою сховатися або уникнути затримання, вони не можуть розглядатися як насильницький грабіж, а підлягають самостійної кримінально-правову оцінку як злочин проти особистості або порядку управління. Початкові дії викрадача можуть бути і незакінченою крадіжкою, а також закінченим або незакінченим ненасильницьким грабежем.

Адресатом такої погрози, зі змістом кримінального закону, виступає особа, у якої винний вилучає чи намагається вилучити майно. Разом з тим на практиці можливі випадки, коли винний застосовує або погрожує застосуванням насильства до іншої особи, що не є власником майна. Так, окремі вчені, серед ознак погрози у насильницькому грабежі обґрунтовано зазначають, що погроза може бути адресована до осіб, які

⁸²⁶ Навроцький В.О. Злочини проти власності. Лекції для студентів юридичного факультету. / В.О. Навроцький. – Львів : юридичний факультет ЛДУ ім. Івана Франка. – 1997. – С. 37.

перешкоджають або можуть перешкодити викраденню майна⁸²⁷. Проте, інші вчені вказують, що слід вести мову не лише про можливість висловлення погрози у ході вчинення грабежу до осіб, які активно перешкождали вилученню майна у власника або могли це зробити⁸²⁸. На практиці розглядалися випадки, коли винний висловлював погрозу до малолітніх або ж просто сторонніх осіб у присутності власника, майном якого планував заволодіти. Так, у випадку, коли винний, зайшовши у ліфт, вказав потерпілій віддати сумочку, погрожуючи застосуванням насильства до малолітнього хлопчика, який теж був у кабіні ліфта, у такому випадку власник майна може сприйняти погрозу застосування насильства до іншої особи чи реальне застосування такого насильства, як погрозу застосування фізичної шкоди щодо себе самого.

Грабіж вважається закінченим злочином з моменту, коли винний не тільки заволодів чужим майном, а й отримав реальну можливість розпоряджатися викраденим, проте, ця обставина є питанням факту і залежить від конкретних обставин справи.

Розбій (ст. 187 КК України). У КК України розбій визначено, як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

У порівнянні з іншими формами розкрадання розбій характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності, що обумовлено його двуб'єктним характером. Як зазначають окремі вчені, суспільна небезпека злочинного діяння залежить від того, наскільки цінним і важливим є порушене їм соціальне благо (інтерес), а також наскільки серйозним може виявитися шкода, яку завдають такому благу (інтересу)⁸²⁹, тому суспільна небезпека розбою визначається

⁸²⁷ Навроцький В.О. Злочини проти власності. Лекції для студентів юридичного факультету. / В.О. Навроцький – Львів : юридичний факультет ЛДУ ім. Івана Франка. – 1997. – С. 37.

⁸²⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 202.

⁸²⁹ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой / Г.Л. Кригер. – М., 1968. – С. 8–9.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

характером безпосередніх об'єктів посягання, а також подвійною мотивацією злочину – корисливою і насильницькою.

У спеціальній літературі зазначається, що за конструкцією складу злочину розбій це багатооб'єктний злочин, що посягає на власність і особистість (життя і здоров'я потерпілого)⁸³⁰, виходячи з цього, деякі вчені вказують на те, що згідно законодавчої конструкції розбій являє собою ідеальну сукупність злочинів: при здійсненні одного діяння (нападу, застосування насильства) заподіюється шкода двом охоронюваним кримінальним законом інтересам – праву на життя або здоров'я і праву власності⁸³¹.

У зв'язку з цим, доцільно підтримати підхід тих дослідників, які обґрунтовують, що основним безпосереднім об'єктом розбою є право власності, а додатковим обов'язковим об'єктом основного складу розбою є здоров'я особи, психічна недоторканість особи⁸³². Проте, підтримуючи таку позицію окремих авторів, необхідно зазначити, що життя не доцільно визнавати додатковим об'єктом розбою з огляду на те, що умисне або необережне заподіяння смерті в ході вчинення розбою потребує кваліфікації за відповідними нормами розділу II КК України.

За конструкцією об'єктивної сторони розбій належить до злочинів з усіченим складом, у зв'язку з цим, у абз. 3 п. 6 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 6 листопада 2009 р. визначено, що розбій є закінченим з моменту вчинення нападу, поєданого із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи, що зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа

⁸³⁰ Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1986. – С. 111.

⁸³¹ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 75.

⁸³² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 202.

винна особа майном потерпілого чи ні. Віднесення цього складу злочину до злочинів з усіченим складом зумовлене суспільною небезпечністю посягання. Фактично даний постулат пояснюється історичним минулим, коли заборони, що накладаються на набіги дружин, зграй лихих людей тощо, були спрямовані в основному на забезпечення захисту осіб, які страждали від таких нападів, які мали не стільки майновий, скільки антисоціальний характер⁸³³.

Суспільно небезпечне діяння у розбої – напад. У зв'язку з тим, що законодавче визначення «нападу» відсутнє, у науці кримінального права існують суперечності щодо місця насильства під час нападу та співвідношення цих понять. Зокрема, П.С. Матишевський зазначає, що хоча закон визначає розбій за допомогою вказівки на два роди дій, що обираються винним, – напад і насильство – сутність їх одна, оскільки це двоєдиний спосіб заволодінням майном, а тому навряд чи можна встановити, як це намагаються зробити окремі автори, чіткі юридичні критерії, що дозволяють розмежувати напад і насильство⁸³⁴.

Проте, Л.Д. Гаухман виокремлює напад як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу злочину розбою, а насильство та погрозу – альтернативними ознаками. Тобто, об'єктивна сторона складу розбою наявна при поєднанні нападу та насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або нападу і погрози застосування такого насильства⁸³⁵.

У спеціальній літературі обґрунтовується точка зору, згідно якої, поняття нападу визначено як спосіб вчинення злочину, який становить собою несподіване, раптове, умисне, кримінально-протиправне, насильницьке посягання на об'єкт (об'єкти) кримінально правової охорони⁸³⁶. Зокрема,

⁸³³ Бойцов А.И. Преступления против собственности. – СПб., 2002. – С. 459.

⁸³⁴ Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – Киев : Юринком, 1996. – 240 с., с. 95.

⁸³⁵ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с., с. 208.

⁸³⁶ Гришук В.К. Напад у кримінальному праві / В.К. Гришук // Юридична енциклопедія: – В 6 т. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 4: Н – П. – 2002. – 768 с., с. 39–40.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

В.О. Владимиров під розбійним нападом розумів «активне протиправне умисне діяння, вчинене з метою заволодіння майном, яке створює реальну небезпеку негайного застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я»⁸³⁷.

Слід підкреслити, що сутність нападу полягає не тільки в застосуванні насильства, але і в створенні об'єктивно і суб'єктивно небезпечної обстановки, яка загрожує застосуванням фізичного насильства до потерпілого, якщо останній буде намагатися протидіяти посяганню. Небезпека насильства, яка міститься в нападі, може бути негайно реалізована шляхом фізичного або психологічного впливу на потерпілого. Таким чином, напад завжди пов'язаний з таким насильством, яке відбувається або шляхом застосування фізичної сили нападника (або за допомогою використання знаряддя насильства), або з безпосередньо вираженої погрозою насильства, небезпечного для здоров'я. Фактично початком вчиненого нападу є момент створення реальної небезпеки для здоров'я особи, а закінченням – момент заволодіння чужим майном.

Під фізичним насильством у складі розбою доцільно розуміти застосування насильства, що було небезпечним для життя чи здоров'я, а саме: заподіяння легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, тяжких тілесних ушкоджень, інших насильницьких дій, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення.

У спеціальній літературі окремі вчені зазначають, що коло таких дій не можна перелічити вичерпно⁸³⁸. Проте, Пленум Верховного Суду України роз'яснює, що можна розуміти під такими діями. Зокрема, у п. 9 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 6 листопада 2009 р. вказано, що до них слід відносити

⁸³⁷ Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – 208 с., с. 114.

⁸³⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 206.

насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо. Коло таких дій можна доповнити, наприклад, скиданням з автомобіля або поїзда, що рухаються на швидкості, удар сокирою по голові, тривале тримання під водою, зачинення в гарячому чи холодному приміщенні, створення перешкод для дихання через надівання на голову поліетиленового пакета тощо.

Характерною ознакою розбою також є факт погрози застосуванням насильства. У зв'язку з цим, цікавим і багатограним питанням для дослідження є поняття погрози, адже визначити її межі досить складно. Погроза при розбої має місце тоді, коли винний, викладаючи її в будь-якій формі (жести, слова, демонстрація зброї та інших предметів), бажає, щоб у потерпілого склалося враження її негайної реалізації з боку винного. Таким чином, погроза у розбої, аналогічно як і у грабежі, має бути реальною, негайною, конкретною. При розбої погроза застосування насильства характеризується погрозою заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень, здатних спричинити за собою короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, або тілесного ушкодження більшою мірою тяжкості, а так само будь-якого іншого насильства, здатного створити реальну небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого (погроза вбивством). Таким чином, висловлюючи погрозу, винна особа прагне залякати потерпілого і тим самим вплинути його волю, примусити до передачі майна або ненадання опору при його злочинному посяганні.

Психічна погроза охоплює собою не лише погрозу застосування фізичного насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я (легкі тілесні ушкодження з наслідками, середньої тяжкості тілесні ушкодження, тяжкі тілесні ушкодження, інші насильницькі дії), а й включає погрозу вбивством.

На сучасному етапі доктриною кримінального права і судовою практикою розроблені кілька підходів в оцінці ступеня небезпеки погрози застосування насильства. Зокрема,

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

перший критерій, виходить з оцінки самого потерпілого. Проте, окремі вчені доречно вказують, що суб'єктивне сприйняття потерпілим насильницьких дій може бути підставою лише для визнання такої погрози небезпечною для життя і здоров'я особи, яка знаходить своє об'єктивне підтвердження в дійсності, а не в уяві винного⁸³⁹.

Другий критерій базується на тому, що при визначенні ступеня небезпеки погрози застосування насильства, необхідно враховувати сукупність обставин: місце, час, знаряддя і предмети, можливість чинення опору тощо. Так, якщо особа лише демонструвала зброю або погрожувала завідомо непридатною або незарядженою зброєю або імітацією зброї (макетом пістолета, іграшковим ножом тощо) і не мала наміру використовувати ці предмети для завдання тілесних ушкоджень, небезпечних для життя чи здоров'я, його дії доцільно кваліфікувати як розбій. Проте, якщо потерпілий розумів, що йому погрожують непридатною або незарядженою зброєю або її імітацією, то такі випадки підлягають кваліфікації як грабіж⁸⁴⁰. На нашу думку, такий підхід є дещо спірним, тому що при нападі досить складно потерпілому оцінити якість та функціональність зброї. Тому, на нашу думку, незалежно від того чи є придатною та зарядженою така зброя, такі дії доцільно кваліфікувати як розбій.

Третій критерій, враховує спрямованість умислу винного, тобто якщо погроза насильством при заволодінні майном виражається злочинцем невизначено, а потерпілий сприймає її як погрозу насильством, небезпечним для життя і здоров'я, але характер подальших дій винних свідчить про те, що вони не бажали застосовувати відносно потерпілих таке насильство, такі дії доцільно розглядати як насильницький грабіж⁸⁴¹.

⁸³⁹ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 71.

⁸⁴⁰ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации [Текст] : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 72.

⁸⁴¹ Ераксин В.В. Ответственность за грабеж / В.В. Ераксин. – М., 1972. – С. 90.

Підводячи проміжні висновки, доцільно вказати, що окремі автори правильно вказують, що вживання законодавцем терміну «напад» для позначення суспільно небезпечного діяння в складі розбою не можна назвати вдалим, адже, ціль, яка ставилася перед окремим складом злочину, який назвали – розбій, в тому, щоб диференціювати відповідальність за посягання на власність за ознакою застосування насильства⁸⁴². Для усунення вказаного недоліку ними запропоновано внести зміни у КК України⁸⁴³, як це було зроблено у польському законодавстві, яке повернулося до традиційного трактування кваліфікаційних ознак розбою, описуючи його як застосування насильства щодо особи потерпілого⁸⁴⁴.

Проведений аналіз зарубіжного законодавства дає підстави визнати, що об'єктивна сторона розбою в деяких зарубіжних кримінальних законах визначено більш точно, ніж у національному законодавстві. Зокрема, у КК Франції чітко позначена об'єктивна сторона – насильницькі дії по відношенню до іншої особи, що призвели за собою втрату його працездатності на певний, зазначений в законі, термін (більше восьми днів)⁸⁴⁵. Таким чином, детально прописані і суспільно небезпечні наслідки, і причинний зв'язок між активними діями винного, які спричинили за

⁸⁴² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 204.

⁸⁴³ Дітріх О.І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. [Електронний ресурс] – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009 // <http://www.dlib.com.ua/nasylstvo-u-skladakh-koryslyvykh-posjahan-na-vlasnist-za-kryminalnym-pravom.html>; Бойцов А.И. Преступления против собственности / А. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 468; Шарапов Р.Д. Уголовно-правовая характеристика физического насилля / Р. Шарапов // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – СПб, 1999. – С. 12.

⁸⁴⁴ Grzegorz Bogdan, Kazimierz Buchaia i inni, Kodeks karny. Komentarz do art. 278-363 Kodeksu karnego, pod redakcją Andrzeja Zolla, Zakamycze: Kantor 1999. – 978 s. St. 61.

⁸⁴⁵ Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крылова ; пер. с франц. и предисл. Н.Е. Крыловой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с., с. 49.

собою зазначені вище наслідки. Таку ж чітку позицію можна знайти у КК ФРН, Іспанії, Польщі тощо⁸⁴⁶.

Зіставлення визначення терміна «розбій» за національним законодавством і кримінальних законів зарубіжних країн дає можливість вказати на його нечітке законодавче формулювання в КК України. У сучасній редакції ст. 187 КК України у правозастосовній діяльності спостерігається певна плутанина щодо тлумачення поняття «напад», що призводить до розуміння поняття «розбій» шляхом тлумачення «термін через термін». Така ситуація призводить до труднощів при кваліфікації злочинних посягань на власність. У зв'язку з цим, доречним вбачається відмовитися від терміна «напад» та у текст ст. 187 КК України ввести визначення розбою, а саме: «розбій – застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я, або загроза застосування такого насильства з метою заволодіння чужим майном».

Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» № 2598-VI від 31 травня 2005 р. КК України було доповнено ст. 188-1 «Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання», а саме: викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди.

В диспозиції ст. 188-1 КК України вказується на спосіб вчинення викрадення електричної або теплової енергії. Так, викрадення здійснюється шляхом самовільного використання

⁸⁴⁶ Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / науч. ред. и вступ, статья д-ра юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова ; пер. с нем. Н.С. Райковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с., с. 94; Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.

енергії без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб.

Проте, на думку окремих дослідників, незаконне використання (споживання) електричної та теплової енергії не можна вважати діянням, пов'язаним з викраденням⁸⁴⁷. Зокрема, Н.О. Антонюк доречно вказує, що використання терміну «викрадення» для позначення суспільно небезпечного діяння у складі аналізованого злочину суперечить семантичному, історичному значенням цього терміну та не узгоджується із фундаментальними положеннями науки кримінального права⁸⁴⁸.

Таким чином, для подальшого аналізу складу злочину необхідно дослідити поняття самовільного використання енергії як способу вчинення злочинного діяння. На сучасному етапі, поняття самовільного використання застосовується здебільшого при регулюванні земельних відносин. Так, Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначено поняття самовільного зайняття земельних ділянок, як будь-яких дій особи, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

Хоча, у Законі України «Про електроенергетику» (ст. 27) перераховані види правопорушень в електроенергетиці, а саме: крадіжка електричної і теплової енергії, самовільне підключення до об'єктів електроенергетики, споживання енергії без приладів обліку, пошкодження приладів обліку, порушення правил користування енергією та інші протиправні

⁸⁴⁷ Чумаченко Т.А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України): кримінально-правова характеристика / Т. Чумаченко: Дис.. канд. наук: 12.00.08 – 2008. – 198 с.

⁸⁴⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 243.

дії, пов'язані з використанням об'єктів електроенергетики. Проте, поняття самовільного використання енергії на сучасному етапі залишається законодавчо не визначеним.

Аналіз судової практики показує, що характерною рисою самовільного використання енергії є те, що воно завжди спрямовано і безпосередньо пов'язане з порушенням прав, належних енергопостачальній організації як власнику електричної або теплової енергії. Крім того, особа, винна у самовільному використанні енергії, порушує права не тільки власника, а й споживачів енергії, які використовують її на законних підставах, тому що під час самовільного використання енергії порушником потужність в електромережі та пропускна спроможність тепломережі може знижуватися, внаслідок чого споживачі не отримують належну кількість енергії, передбачену договором про енергопостачання, або ж отримують енергію неналежної якості.

Відповідальність за ст. 188-1 КК України настає за фактичне використання порушником електричної або теплової енергії. Зокрема, закон не виключає будь-яких дій особи, що свідчать про фактичне використання енергії. Таким чином, самовільним є таке використання енергії, яке не спирається на закон і відбувається з порушенням правил користування енергією.

Аналіз особливих ознак самовільного використання енергії дозволяє зробити висновок, що це поняття є досить широким і включає в себе низку порушень в галузі електроенергетики та сфері теплопостачання. У зв'язку з цим, самовільним використанням енергії можна назвати будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання електричної або теплової енергії без договору про постачання електричної або теплової енергії, без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове), з порушенням правил користування електричною або тепловою енергією, чим завдано шкоди законному власникові. За своїм складом викрадення електричної або теплової енергії можна порівняти із заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Законодавець вирізняє поняття самовільне підключення до об'єктів електроенергетики, проте, його не доцільно ототожнювати з самовільним використанням енергії, оскільки останнє може виникати і після правомірного підключення до об'єктів електроенергетики. Зокрема, використання енергії є законним, незаконною є неоплата за таке використання (споживання). У зв'язку з чим, окремі вчені вказують, що зміст суспільно небезпечного діяння полягає в ухиленні від сплати за спожиту енергію. Тобто, незаконним використанням електричної або теплової енергії згідно ст. 188-1 КК України є умисне, вчинене з метою одержання вигоди, протиправне споживання будь-яким способом електричної або теплової енергії⁸⁴⁹.

На нашу думку, самовільне використання полягає в отриманні винним матеріальної вигоди за рахунок власника або законного володільця енергії – енергопостачальної організації. Винна особа без приладів обліку або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку, чи у будь-який інший спосіб використовує енергію. Таким чином, використання енергії при викраденні відбувається шляхом обману – без відома законного власника та всупереч його інтересам. При викраденні електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання, як і при заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, не відбувається вилучення чужого майна із фонду власника: винний отримує матеріальну вигоду в результаті використання майна, тобто він не вилучає майно, а лише не передає його належному власникові чи законному володільцю. Винна особа лише використовує, а не вилучає на свою користь електричну або теплову енергію, яка належить енергопостачальній організації. При цьому особа отримує матеріальну вигоду – не сплачує вартість використаної енергії.

Проте, особливістю суспільно небезпечних наслідків викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання є те, що майнову шкоду становлять не

⁸⁴⁹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 246.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

лише прямі збитки (витрати) власника майна, а й не одержані власником кошти. За вказаною ознакою цей злочин відрізняється від інших корисливих злочинів проти власності, при вчиненні яких завжди має місце пряма дійсна матеріальна шкода, пов'язана із фактичним зменшенням майнового фонду власника в результаті вилучення з нього майна.

Верховний суд України у абз. 3 п. 16 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 6 листопада 2009 р. визначає, що слід вважати умисним пошкодженням приладів обліку таке, яке передбачає приведення таких приладів у стан, який виключає їх повноцінне використання за цільовим призначенням і забезпечує неконтрольоване такими приладами (без обліку чи з неповним обліком) використання (споживання) електричної чи теплової енергії. Маються на увазі випадки, коли прилад обліку взагалі не фіксує факту споживання енергії, тобто не облікує її або ж коли дійсні величини реального і облікованого споживання не співпадають. Таким чином, умисним пошкодженням приладів обліку є гальмування диску, розбирання окремих елементів приладів обліку, руйнування окремих частин приладів обліку тощо.

Під «іншими способами», якими здійснюється викрадення електричної або теплової енергії, слід розуміти самовільне підключення до електричної чи теплової мережі, у результаті якого енергія споживається без укладення договору про її споживання, або підключення з порушенням встановлених правил користування енергією; втручання в роботу технічних засобів передачі та розподілу енергії тощо. Викрадення «іншим способом» може полягати у маніпуляціях з даними і з технікою «до входу» на прилад обліку.

Деталізуючи окремі способи незаконного споживання енергії окремі вчені вказують, що до інших способів слід віднести втручання в роботу приладів обліку (механічне гальмування диску, встановлення перемички, яка шунтує коло струму лічильника, використання автотрансформаторів тощо), зміна положення лічильника після його встановлення,

знеструмлення кіл струму або кіл напруги, коефіцієнти трансформації яких не відповідають встановленим вимогам, зміна схеми увімкнення приладів обліку, незаконне користування пільгами щодо оплати за енергію, використання «штучного нуля» з метою поза облікового споживання електричної енергії тощо⁸⁵⁰. На цій підставі, вченими згруповані «інші способи викрадення» енергії у наступні групи: ті, що здійснюються без приладу обліку взагалі; ті, що здійснюються із пошкодженням і змінами безпосередньо у приладі обліку; маніпуляції «до» приладу обліку⁸⁵¹.

З суб'єктивної сторони викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Винна особа вчиняє викрадення енергії з прямим умислом та корисливим мотивом – не сплачувати вартість отриманої енергії. Суб'єкт злочину усвідомлює, що, по-перше, електрична або тепла енергія, яку він самовільно використовує, є власністю енергопостачальної організації і він не має права безоплатно користуватися нею; по-друге, використання електричної або теплової енергії здійснюється всупереч волі її власника, але, незважаючи на це, чинить протиправне діяння. Корисливий мотив при вчиненні самовільного використання енергії полягає в прагненні винного отримати майнову вигоду від безоплатного користування чужим майном.

Проте, не доцільно виключати випадки вчинення злочину з необережності. Наприклад, коли особа своєчасно не виявила несправності приладу обліку енергії, не вжила заходів щодо виправлення цієї несправності, про що стало відомо лише під час перевірки показань приладів обліку контролюючим органом. Фактично в даному випадку мало місце порушення правил користування енергією, самовільне

⁸⁵⁰ Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права. / ОО. Дудоров / МВС України Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка. – Луганськ РВВДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 941.

⁸⁵¹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 247.

використання енергії. І якщо шкода, завдана необережністю особи, є значною, не можна виключати з суб'єктивної сторони злочину також необережність.

Враховуючи викладене, необхідно зазначити, що викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання має особливі ознаки, що вирізняють його від решти злочинів проти власності: особливий предмет, спосіб вчинення злочину, неоднозначність підходів науковців та судової практики при кваліфікації діяння як самовільного використання енергії дозволяють зробити висновок про необхідність удосконалення законодавства, що регулює правовідносини в галузі електроенергетики та сфері теплопостачання з метою ефективного попередження злочинності в галузі.

Вимагання (ст. 189 КК України). Про склад вимагання відомо майже сто років, але сам термін «вимагання» зустрічається ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., де воно вважалось вищим ступенем хабарництва, і під ним розумілось: «будь-який прибуток або інша вигода, отримана за справами, пов'язаними зі службою, і одержана шляхом утиску чи погрози, або навіть погрози утиском; усілякі вимоги подарунків або не встановленої законом плати, або позики, або яких-небудь послуг, прибутків або інших вигод зі справ, що відносяться до служби чи посади винуватої у цій справі особи, під будь-яким приводом або підставою; усіляке не встановлене законом або у надмірної кількості здирництво грошей, речей або чого-небудь іншого; усілякі незаконні наряди на роботу громадян на свою або чию-небудь користь»⁸⁵².

У сучасний період під вимаганням розуміють вид злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним придбанням або втратою майнових благ. Це значення виражає зміст і структуру протиправного діяння при вимаганні, оскільки вбачає її в цілісності, як єдності процесу діяльності щодо

⁸⁵² Уложения о наказаниях уголовных и исправительных. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1845. – 922 с., с. 177.

вимагання і його результату. У спеціальній літературі відмічається, що при з'ясуванні кримінально-правового змісту вимагання не варто обмежуватися тільки рівнем його законодавчого визначення, тому що останнє містить лише найбільш типові ознаки вимагання, що дозволяють відмежувати цей злочин від інших насильницько-корисливих злочинів проти власності.

Майно та право на майно, як предмет злочинів проти власності розглянуто у розділі 2, проте, особливістю предмета вимагання є те, що він включає «дії майнового характеру». У зв'язку з цим, слід зазначити, що у теорії цивільного права дії майнового є сферою зобов'язального права. Проте, у кримінальному праві, як предмет вимагання, такі дії розглядаються вченими неоднорідно. Так, одні вчені під діями майнового хзарактеру пропонує розуміти надання винному майнової вигоди за умови відсутності ознак передачі майна чи права на нього ⁸⁵³. Зокрема, П.В. Олійник ділить дії майнового характеру на дві групи: виконання робіт та надання послуг ⁸⁵⁴. Проте, на нашу думку, доцільно підтримати та визнати найбільш обгрунтованою позицію тих вчених, які під діями майнового характеру розуміють здійснення потерпілим для винного таких вчинків, що приносять йому матеріальну вигоду (окрім одержання права чи передачі права на річ). До таких дій вчені відносять надання послуг (медичних, юридичних, перевезення тощо), виконання робіт (будівельних, ремонтних тощо), погашення боргу перед третіми особами, відмова від повернення боргу тощо ⁸⁵⁵.

⁸⁵³ Безверхов А.Г. Имущественные преступления / А. Безверхов. – Самара : Изд-во Самарского гос. ун-та, 2002. – С. 129; Бойцов А.И. Преступления против собственности / А. Бойцов – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 692.

⁸⁵⁴ Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / П. Олійник / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2010. – С. 12.

⁸⁵⁵ Навроцький В.О. Злочини проти власності. Лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький – Львів : юридичний факультет ЛДУ ім. Івана Франка. – 1997. – С. 11.; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 152.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Таким чином, доцільно вказати, що дії майнового характеру як предмет вимагання – це такі дії потерпілого, які без вимагання призвели б до певних витрат винним, чи вкладення певної праці задля збільшення або підвищення якості майна винного або родичів чи інших осіб, на користь яких вчинялося вимагання. Внаслідок таких дій потерпілий втрачає кошти, не отримує винагороду, яку мав отримати, тобто несе матеріальні збитки, а злочинець чи особи, в інтересах яких вчинялося вимагання, навпаки отримують їх, збагачуються за рахунок вимагання. Відповідно, саме ці кошти виступають предметом вимагання, проте, примушування вчинити дії майнового характеру само по собі не є предметом злочину. Таке примушування доцільно визнати засобом, за допомогою якого злочинець отримує предмет вимагання.

Об'єктивна сторона вимагання складається із двох обов'язкових складових – вимоги і погрози. Окремі вчені вказують, що вимога у цьому складі злочину має ряд характерних ознак: конкретність, час виконання⁸⁵⁶. Конкретність вимоги проявляється у її змісті, тобто у вимозі передачі чужого майна, права на майно або вчинення дій майнового характеру, де така вимога звернута у майбутнє. У свою чергу, погроза характеризується трьома ознаками: реальність, конкретність, звернення у майбутнє.

Проте, у спеціальній літературі відмічається, що поліоб'єктність вимагання обумовлює складність його об'єктивної сторони⁸⁵⁷. Зокрема, об'єктивні ознаки вимагання складаються з двох самостійних дій – пред'явлення майнової вимоги і застосування погроз заподіяти певну шкоду. Важко погодитись з тим, що акт вимагання складається з двох пов'язаних між собою злочинних самостійних діянь «вимоги»

⁸⁵⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 212.

⁸⁵⁷ Мельник Н.И. Уголовная ответственность за вымогательство личного имущества граждан (по материалам Украины): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.И. Мельник. – Киев, 1991. – 206 с.

і «погрози» тобто з тим, що об'єктивна сторона вимагання є складною. У такому випадку, вказують вчені, вчинення навіть тільки одного із діянь, що входить у сукупність, повинне утворювати замах на вчинення злочину. Так, об'єктивну сторону вимагання складає суспільно небезпечне діяння, яке характеризується тільки однією дією – вимогою, а погрози різного характеру та змісту є засобами вчинення злочину, тобто певним порядком, методом, послідовністю рухів і прийомів, застосованими вимагателем в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання⁸⁵⁸.

У зв'язку з наведеним, доцільно провести аналіз таких важливих понять «вимога», «погроза», «насильство».

Під вимогою розуміють висловлену в категоричній формі пропозицію вчинення певних дій або відмови від їх вчинення⁸⁵⁹. Майнова вимога утворює ознаку об'єктивної сторони тільки за умови, що вона буде усвідомлюватися і вимагателем, і потерпілим, вчиненою протиправно, як за своїм змістом, так і за своєю суттю. Вимагання – завжди протиправне примушування потерпілого до розпорядження майном або майновими правами на користь вимагателя. Пред'явлення вимоги передачі майнових благ, вчинення дій майнового характеру є обов'язковою складовою частиною об'єктивної сторони складу вимагання. Форма вираження вимоги не має юридичного значення, вона може бути усною або переданою письмово чи по телефону, інтернету, можна передати невербальне формулювання вимоги за допомогою жестів тощо.

У спеціальній літературі вимога визначається, як виражене в рішучій, категоричній формі прохання, розпорядження⁸⁶⁰. Вимога як ознака вимагання означає викладену

⁸⁵⁸ Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления : учеб. пособие / Н.И. Панов. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – 112 с., с. 44.

⁸⁵⁹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А. Бойцов – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 703.

⁸⁶⁰ Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 806.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

в рішучій формі пропозицію винного до потерпілого (власника, особи, у віданні чи під охороною яких перебуває майно) про передачу майна, права на нього або вчинення останнім інших дій майнового характеру. Пред'явлена винним майнова вимога утворює ознаку об'єктивної сторони цього злочину тільки за умови, що вона є завідомо проти-правною. Таким чином, вимога про задоволення законної майнової вимоги складу вимагання не утворює⁸⁶¹.

Проте, майнова вимога може й не супроводжуватися висловленням погрози, а виказана в завуальованому виді, сформульована у ввічливих, коректних вираженнях, замаскована проханням тощо. Хоча, потерпілому пропонується самостійно виконати відповідні дії, які висловлюються вимагачем, проте, за цим завжди ховається об'єктивно існуюча небезпека, що загрожує потерпілому і(або) його близькими, і вимагачель пропонує за певну винагороду її усунути.

Проведений аналіз, дає підстави вказати, що найчастіше пред'явлення злочинної вимоги здійснюється: а) шляхом безпосереднього особистого контакту з потерпілим і прямою вимогою передачі майна під загрозою розправи у разі невиконання вимоги злочинця; б) шляхом анонімної вимоги передачі майна (використання друкованої, письмовій інформації, електронної пошти) або через третіх осіб, яка супроводжується погрозою застосування насильства; в) шляхом нав'язування невігідних і збиткових для потерпілого угод; г) шляхом втягування потерпілого в злочин, імітація дорожньо-транспортної пригоди, з подальшим відшкодуванням нібито заподіяної шкоди тощо⁸⁶².

⁸⁶¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Кантон : А.С.К., 2001. – С. 470; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та допов. – Київ : А.С.К., 2005. – С. 353.

⁸⁶² Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 79.

Пред'явлена вимога має бути об'єктивно протизаконною і необгрунтованою. Особливість вимоги при вимаганні полягає в тому, що при його пред'явленні винний не вживає активних дій по безпосередньому заволодінню майном, а прагне задовольнити своє прагнення, домігшись певних дій від потерпілого: щоб той сам передав йому майно, право на майно або вчинив будь-які дії майнового характеру.

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури, доцільно вказати, що способом вчинення вимагання є примус, тобто поєднання майнової вимоги та погрози заподіяння певної шкоди у разі відмови її задоволення. При цьому спосіб не підміняє самої дії, а утворюючи її зміст, підкреслює своєрідність виконання дії⁸⁶³. Проте, в окремих випадках погроза може і не висловлюватися в звичному сенсі цього слова. Так, поширеним варіантом дій вимагачів є пред'явлення вимоги без супроводу його погрозою («не чіпляє за гроші, а думай про сімейне благополуччя», «передай чоловікові, що тебе супроводили», «вибачте, ми дізналися, що ви зайнялися комерцією, в місті всі нам платять, з наступного місяця і ви нам будете платити», «ми знаємо, що ваші діти вчаться у другу зміну і повертаються додому пізно ввечері» тощо). У такій ситуації вимагач може обмежитися пред'явленням тільки майнової вимоги (відсутня імперативна форма відповідних домагань). При цьому він розраховує, що потерпілому з урахуванням складної конфліктної ситуації, кримінальної репутації осіб без погроз зрозуміла можливість заподіяння йому або його близьким певної шкоди, якщо він не виконає висунутої вимоги⁸⁶⁴. У подібних випадках злочинці звертаються з потенційними потерпілими, виключно ввічливо і коректно, страхуючись в розмові і не висловлюючи жодних погроз.

⁸⁶³ Куц В.Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.Н. Куц. – Харьков, 1986. – С. 10; Салаев Г.А. Объективная сторона вымогательства имущества / Г.А. Салаев // Юридический журнал. – 2005. – № 3. – С. 28.

⁸⁶⁴ Скобликов П.А. Взыскание долгов и криминал / П.А.Скобликов. – М., 1999. – С. 87.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Мають місце і випадки, коли злочинці створюють обстановку, внаслідок якої потерпілий мимоволі схиляється до виконання певних дій. Прикладом подібного роду є ситуації, коли здирники організовують психологічний «тиск» на відповідних осіб (анонімними погрозами по телефону, інсценівками підпалів), а потім пропонують свої послуги щодо забезпечення захисту бізнесу⁸⁶⁵. У цьому випадку окремі вчені вказують, що вимога, як така, відсутня, і подібні дії більше характеризують примушування⁸⁶⁶.

Відносно розуміння поняття примушування серед вчених не має єдності думок. Так, одні науковці під примушуванням розуміють здійснюваний інформаційним шляхом насильницький вплив на охоронювану законом свободу особистості з метою спонукання до певних дій або бездіяльності⁸⁶⁷. Проте, інші вчені вважають, що примушування полягає у певному впливі на потерпілого, який спрямований на придушення його волі⁸⁶⁸.

У спеціальній літературі існує й третя точка зору, згідно якої примушування – це вимога, яка пов'язана із погрозою насильства щодо потерпілого або його близьких родичів або із погрозою пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання⁸⁶⁹. На нашу думку, твердження, що складовими частинами примушування є певна вимога та певна погроза цілком обгрунтовано та заслуговує на увагу. Зокрема, керування потерпілим з боку злочинця здійснюється

⁸⁶⁵ Елисеєв С.А. Преступления против собственности по уголовному законодательству России (вопросы теории) / С.А. Елисеєв. – Томск, 1999. – С. 122.

⁸⁶⁶ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации: монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 80

⁸⁶⁷ Куц В.Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Харьков, 1986. – С. 12.

⁸⁶⁸ Иванов В.Ф. Уголовно-правовая оценка принуждения: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Ф. Иванов. – Саратов, 1986. – 196 с.

⁸⁶⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Каннон : А.С.К., 2001. – С. 470; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та допов. – Київ : А.С.К., 2005. – С. 353.

діями, вказаними у законі, шляхом шантажу, погрозами, насильством, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням ганебних відомостей тощо. Вони і складають зміст примушування, результатом якого є задоволення вимог вимагателя.

Вимагання чужого майна – це злочин проти власності, але вимагання права на майно і вимога вчинення будь-яких дій майнового характеру не можна розглядати в такому аспекті. У зв'язку з цим, заслуговує уваги пропозиція того, що вимога вчинення дій майнового характеру є окремим злочином, який слід назвати «примушуванням», а відповідну статтю КК України, яка передбачала б відповідальність за таке діяння, помістити одразу ж за викраденнями і заподіянням шкоди шляхом обману і зловживанням довірою, а кількість частин і перелік кваліфікованих видів повинен бути таким, як і у викраденнях⁸⁷⁰.

Засобом примушування потерпілого виступає погроза, мета якої залякування, яке в змусить потерпілого передати вимагачеві майно, право на майно або вчинити в його інтересах інші дії майнового характеру. У спеціальній літературі під погрозою розуміють виражений словами, письмово, певними діями або іншим чином намір завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди окремим особам чи громадським інтересам⁸⁷¹.

Погроза – це завжди залякування, обіцянка заподіяти будь-кому неприємність, збитки, зло. Неприємність, якою погрожує вимагатель, повинна бути об'єктивною, і, за задумом вимагателя та з позиції потерпілого, бути більшою за те лихо, на яке повинний погодитись потерпілий, щоб уникнути тієї «неприємності», що йому загрожує. У протилежному випадку, характерне для вимагання примушування до відповідного волевиявлення на користь вимагателя, буде відсутнє.

⁸⁷⁰ Мульченко В. Проблеми охорони честі та гідності особи у кримінальному законі / В. Мульченко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 41–44.

⁸⁷¹ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 83.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Законодавець виділяє три форми погрози: 1) погроза застосування насильства; 2) погроза знищення або пошкодження майна; 3) погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Насильство є стрижневою ознакою однієї із форм вимагання. Наслідком застосування до жертви фізичного насильства при вчиненні вимагання за КК України. є: а) насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого, – ч. 3 ст. 189 КК України (це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них доцільно відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо)⁸⁷². На подібні діяння, за даними вчених, які займалися вивченням архівних кримінальних справ, приходиться 37 %⁸⁷³; б) тяжке тілесне ушкодження – ч. 4 ст. 189 КК (згідно зі ст. 121 КК до нього належить тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя)⁸⁷⁴ – за відомостями вчених їх частка складає 1,1%.

⁸⁷² Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 06.11.2009 р. № 10 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2009. – № 12. – С. 9–16.

⁸⁷³ Колодяжний М.Г. Питання кримінологічної характеристики вимагання, передбаченого ч. 3 ст. 189 КК України / М.Г. Колодяжний // Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених та здобувачів / за ред. М.І. Панова. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2005. – С. 165–167.

⁸⁷⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Кантон : А.С.К., 2001. – С. 287.

Проте, окремі вчені вказують, що на відміну від попереднього КК чинний кримінальний закон не закріплює відповідальність за вимагання, поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, хоча проведене ними дослідження показало, що на такі злочинні діяння припадає 61,3%⁸⁷⁵. У цьому випадку кваліфікація дій вимагачів здійснювалась за однією з ознак, закріплених у частинах 3 і 4 ст. 189 КК України.

Фізичне насильство при вчиненні вимагання розглядається в юридичній літературі як своєрідний вплив, що необхідний для підкріплення погрози застосувати більш серйозне насильство у разі невиконання вимог злочинця⁸⁷⁶. Зокрема, окремі вчені вказують на недосконалість конструкції ст. 189 КК України, оскільки в її частинах у сукупності перелічені різні за суспільною небезпечністю різновиди вимагання. Таким чином, винна особа, застосовуючи до потерпілого вказаний вид насильства, фактично притягується до кримінальної відповідальності за вчинення вимагання, законодавча формула якого не дає можливості однозначно відповісти на запитання, яка саме ознака інкримінується особі у тому чи іншому випадку⁸⁷⁷.

На підставі проведеного дослідження насильницьких вимагань майна, вченими обґрунтовано та доречно запропоновано наступну редакцію ч. 2 ст. 189 КК України: «Вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких

⁸⁷⁵ Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М.Г. Колодяжний ; за ред. В.В. Голіни. – Харків : Кроссроуд, 2010. – 288 с., с. 19.

⁸⁷⁶ Курс уголовного права : учебник : в 5 т. – Т. 3 : Особенная часть / под ред. Г.Н. Борзенкова В.С. Комиссарова. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 390.

⁸⁷⁷ Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / М.Г. Колодяжний ; за ред. В.В. Голіни. – Харків : Кроссроуд, 2010. – 288 с.; Уголовное право Российской Федерации: Особенная часть : учебник / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М : КОНТРАКТ, 2004. – С. 195–196.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому»⁸⁷⁸.

Ознаки, що характеризують погрозу є її зміст, форма прояву, наявність і реальність. Окремі вчені вказують на персоніфікований характер погрози і називають такі форми її зовнішнього вираження, як словесна, письмова, за допомогою жестів, демонстрація зброї або предметів, що її замінюють⁸⁷⁹. Необхідною ознакою погрози при вимаганні виступає реальність застосованих вимагачем погроз. Так, під реальністю окремі вчені розуміють її здатність викликати впевненість у потерпілого в здійсненості погрози⁸⁸⁰. Деякі вчені визначають реальність погрози як об'єктивний фактор, який разом з іншими впливає на психіку потерпілого тим, що переконує його у можливості і невідворотності здійснення цієї погрози, а тим самим впливає на ступінь небезпечності даного діяння і на визнання чи невизнання його злочином⁸⁸¹. Такою здатністю завжди об'єктивно володіє погроза, яка при певних умовах практично здійснена, а також і погроза, яка практично не здійснена, але потерпілий не усвідомлює це і сприймає її як здійснену, а винний використовує цю обставину у своїх цілях.

Погроза, яка є ознакою вимагання, включає й психічне насильство, що складає обов'язковий елемент об'єктивної сторони складу злочину. У зв'язку з цим, слід підкреслити, що неточним є ствердження про те, що вимагання поєднане із

⁸⁷⁸ Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М.Г. Колодяжний ; за ред. В.В. Голіни. – Харків : Кроссрууд, 2010. – 288 с., с. 20.

⁸⁷⁹ Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву / Р.А. Левертова. – Омск : ВШ МВД СССР, 1978. – 102 с., с. 17–18.

⁸⁸⁰ Костров Г.К. Спорные вопросы квалификации вымогательства / Г.К. Костров, Г.Г. Хадисов // Правовое регулирование социалистических общественных отношений. – Махачкала, 1983. – С. 125.

⁸⁸¹ Самощенко И.В. Момент окончания вымогательства / И.В. Самощенко // Проблемы провадження правових реформ в Україні. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 1996. – С. 110.

зазначеною в законі погрозою⁸⁸². На нашу думку, важливо встановити коло осіб, яким вимагатель обіцяє заподіяти шкоду. Питання щодо визнання близьких родичів врегульовано галузевим законодавством. Проте, постає питання, яким чином має бути проведена оцінка близькості такої особи. На нашу думку, відповідь криється у виключно суб'єктивній оцінці взаємовідносин між такими особами. У сучасний період ні вченими, ні законодавцем питання щодо розуміння поняття «близька особа» остаточно не вирішено. Зокрема, науці кримінального права розширювальне тлумачення поняття близької особи не використовується, але така тенденція вказує на недоліки кримінального закону, у зв'язку з чим, доречно підтримати пропозицію вчених, які обґрунтовують необхідність заміни терміну «близькі родичі» на «близькі особи» у диспозиції ст. 189 КК України⁸⁸³.

У зв'язку з цим, доречно вказати на доцільність використання поняття «близькі особи», яке закріплено у Законі України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції», а саме: близькі особи – особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща,

⁸⁸² Сердюк Л.В. Насиліе: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Л.В. Сердюк ; под ред. С.П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2002. – С. 27.

⁸⁸³ Дітріх О.І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс]. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009 // <http://www.dlib.com.ua/nasylstvo-u-skladakh-koryslyvykh-posjahan-na-vlasnist-za-kryminalnym-pravom.html>

свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта.

Відносно погрози знищення або пошкодження майна – погроза фізичного знищення або приведення в повну непридатність для цільового використання предмета злочину, при якому істотно погіршується його цінність. Така погроза може бути спрямована як у майбутнє, так і містити небезпеку негайного здійснення, коли вимагатель, виказуючи вказану погрозу, вимагає майно у потерпілого і при цьому частково псує певні оточуючі предмети, що є ефективним примушуючим засобом.

Вимогу передачі майна, яка супроводжувалась погрозою розголошення відомостей про вчинені потерпілим чи його близькі правопорушень, а також інших відомостей, розголос яких може спричинити шкоду честі і гідності потерпілому і його близьким, доцільно кваліфікувати як вимагання, вчинене з погрозою розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажали зберегти в таємниці. Така погроза може торкатись самого потерпілого, його близьких, у тому числі й померлих. Це такі відомості, справжні чи вигадані, які потерпілий бажає зберегти в таємниці і розголошення яких, на його думку, скомпрометує або принизить його чи близьких йому осіб.

До таких відомостей традиційно відносять дані про вчинений злочин або злочинну діяльність, про інтимні сторони життя, про усиновлення, неблаговидні вчинки, захворювання тощо. Сутність таких погроз полягає у погрозі повідомити про них особам, яким вони невідомі і чиє ознайомлення з ними не бажане для потерпілого.

Розголошення вказаних відомостей при характеристиці вимагання ще називають шантажем – це (франц. *chantage* – вимагання, від *faire chanter*, букв. – примушувати співати, шантажувати) погроза розголошення компрометуючих

відомостей про особу⁸⁸⁴. Термін «шантаж» уперше вжитий на початку ХІХ ст. Ф.Е. Відоком, проте, у чинному кримінальному законодавстві термін не тлумачиться, хоча, поняття шантажу є доволі широко вживаним у теорії і являє собою засіб вчинення вимагання, а саме, погрозу розголошення відомостей, які можуть спричинити шкоду правам і законним інтересам потерпілого та його близьких. Проте, доцільно вказати, що вплинути на потерпілого може лише та важливість відомостей, яку їм надає особисто сам потерпілий, погроза не дасть очікуваного результату і не вплине на потерпілого, якщо він не усвідомить, що він вважає їх ганебними для себе або взагалі байдуже ставиться до їх розголосу⁸⁸⁵.

Слід звернути увагу ще на одне проблемне питання, яке обговорювалося у кримінально-правовій літературі: як кваліфікувати випадки, коли на висунуту винним вимогу передати майно у майбутньому із застосуванням відповідної погрози, потерпілий відреагував відразу і негайно передав майно⁸⁸⁶. Проте, у зв'язку з тим, що вимагання відноситься до усічених складів злочинів, його момент закінчення перенести «на пізніше» не можливо, тому з моменту висунення вимоги поєднаної з погрозою має місце закінчений склад вимагання. Доцільно вказати, що той факт, що потерпілий швидше передав предмет вимоги ніяк не повинен впливати на кримінально-правову оцінку дій винного.

У той же час, практика стикається і з протилежними випадками, коли винний ставить вимогу передати майно негайно, погрожує при цьому негайним застосуванням

⁸⁸⁴ Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : «Укр. енцикл.», 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cycolp.com.ua/content/view/1447/1/1/4/#7784>

⁸⁸⁵ Дьоменко С.В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Дьоменко. – Київ, 2006. – С. 71–72; Тишкевич С. Вьомогательство: понятие и проблемы квалификации / С. Тишкевич // Судовы веснік. – 1994. – № 2. – С. 57; Фрид И.А. Отграничение принуждения к выполнению обязательств от сходных составов преступлений / И.А. Фрид // Право Беларуси. – 2003. – № 20. – С. 83.

⁸⁸⁶ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой / Г.Л. Кригер. – М. : Юрид. лит, 1968. – 105 с., с. 18.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

насильства, проте, усвідомлює, що негайно отримати майно неможливо через його відсутність у потерпілого і переформулює свої вимоги передати майно на майбутнє. На нашу думку, такі дії доцільно кваліфікувати за сукупністю норм, що передбачають відповідальність за розбій (або замах на насильницький грабїж) і вимагання. Підтвердження нашої позиції можна знайти у спеціальній літературі, так окремі вчені вказують, що ніякого переростання розбою у вимагання не може бути, тому що обидва зазначені склади злочинів є усіченими за конструкцією об'єктивної сторони. Особливістю в наведеній ситуації буде спільність погрози у розбої і вимаганні⁸⁸⁷.

Спірним у кримінально-правовій літературі визнається питання про кримінально-правову оцінку дій вимагателя і потерпілого від вимагання, якщо вимога стосується майна, яке не перебуває у власності, законному користуванні, віданні чи під охороною цього потерпілого. На нашу думку, така особа повинна відповідати як виконавець вимагання і як підбурювач до іншого злочину, вчиненого потерпілим від вимагання. Проте, доцільно вказати, що вимагач буде відповідати за вчинюваний другий злочин лише тоді, коли він усвідомлює під час пред'явлення вимоги, що певне майно не належить потерпілому.

Окремі вчені вказують, що у випадку, коли вимагач вимагає передачі йому майна під погрозою негайного знищення іншого більш цінного майна, має місце крайня необхідність. Так, науковці вбачають крайню необхідність також у випадках погрози застосувати насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, яке може бути реалізоване негайно⁸⁸⁸. Проте, найбільш виваженою та обгрунтованою доцільно визнати точку зору тих вчених, які вказують, що про крайню

⁸⁸⁷ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 218.

⁸⁸⁸ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. Теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 375.

необхідність взагалі не може йтися, оскільки небезпека, якою погрожує вимагач не є безпосередньою і особа має можливість її уникнути⁸⁸⁹.

Проведений аналіз спеціальної літератури щодо особливостей об'єктивних ознак вимагання дозволяють дійти висновку, що для визнання вимагання закінченим злочином необхідно, щоб повний зміст такого примушування, а саме – майнова вимога та погроза були доведені до свідомості потерпілого. У випадку, коли зміст вимоги або(та) погрози останнім не усвідомлюється, має місце замах на вчинення вимагання.

Шахрайство (ст. 190 КК України). Згідно кримінального закону, шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Об'єктивна сторона шахрайства виражена у двох формах: 1) заволодінні чужого майна; 2) придбання права на майно. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу шахрайства є особливим способом вчинення злочину – шляхом обману або зловживання довірою.

Аналіз спеціальної літератури показав, що, як правило, всі визначення обману, надані вченими, зводяться до визнання останнього активного спотворення істини – введення в оману або замовчування істини, підтримання наявної у потерпілого помилки. Формулюючи визначення обману, науковці зазвичай, вказують форми обману і зазначають ціль, для якої застосовується обман⁸⁹⁰.

Зокрема, під обманом розуміють повідомлення неправдивих відомостей або свідоме приховування замовчування певних обставин, повідомлення про які було обов'язковим

⁸⁸⁹ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой / Г.Л. Кригер. – М. : Юридлит, 1968. – 105 с., с. 21.

⁸⁹⁰ Борзенков, Г.Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г.Н. Борзенков. – М. : Юридическая литература, 1971. – 567 с.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

і мале суттєве значення для поведінки потерпілого⁸⁹¹. Таким чином, обман – це свідомий вплив на психіку іншої особи, що полягає у повідомленні завідомо неправдивої інформації, підтриманні наявної у особи помилки, неповідомленні інформації з метою схиляння до добровільної передачі майна чи права на майно.

У спеціальній літературі обман поділяють на активний (у формі активної поведінки) і пасивний (вчинений шляхом бездіяльності, замовчування обставин, повідомлення про які було обов'язковим). Зміст пасивного обману найбільш оптимально характеризує М.І. Панов, який вказує, що винна особа, замовчуючи обставини, повідомлення про які було обов'язковим, підтримує або закріплює вже існуючу помилку інших осіб, до виникнення якої вона не була причетна, однак така пасивна поведінка врешті решт зумовлює помилку потерпілого і завжди припускає певну поведінку того, хто обманує⁸⁹². На підставі цього, вчений обґрунтовано виділяє два види пасивного обману: 1) бездіяльність, яка призвела до помилки потерпілого; 2) бездіяльність, яка підтримує і закріплює вже існуючу помилку інших осіб.

При наявності обману у пасивній формі бездіяльність винного призводить до помилки потерпілого щодо обов'язковості або вигідності передачі майна чи права на майно шахраєві і є причиною такої поведінки потерпілого. Якщо ж особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, вчинене не може розглядатися як шахрайство. За певних обставин

⁸⁹¹ Смелянов В. П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. / В.П. Смелянов. – Харків : Рубікон, 1996. – 112 с., с. 58; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 221; Романов С.Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності / С. Романов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ун-т внутр. справ. – Харків, 1998. – С. 3. Григорьева Л.В. Уголовная ответственность за мошенничество в условиях становления новых экономических отношений / Л. Григорьева : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Саратов, 1996. – С. 12.

⁸⁹² Панов Н.И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана / Н. Панов. – Харьков : Юридический институт, 1980. – С. 40–41.

(наприклад, коли майно є культурною власністю) такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 193 КК України як незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї.

Обман у формі активної поведінки поділяється на словесний (вербальний) і обман дією. У свою чергу, словесний обман поділяють на дві форми: в усній і письмовій. Вчені вказують, що обман дією являє собою вчинки, жести, рухи того, хто обманює, які мають певне інформаційне навантаження і на підставі яких можна зробити висновок щодо ствердження або заперечення якихось фактів. Обманні дії можуть бути вчинені як самотійно, так і тоді, коли словесного обману недосить для досягнення злочинного наслідку⁸⁹³. Проте, доцільно вказати, ще на один вид обману, так званого «комп'ютерного»⁸⁹⁴. На підставі проведеного аналізу, доцільно вказати, що на нашу думку, у тих випадках, коли шляхом використання комп'ютера інформацію отримує і обробляє фізична особа, комп'ютер доцільно визнавати засобом вчинення злочину, а механізм обману особи – окремою самотійною формою обману.

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури, доцільно виділити наступні види шахрайських обманів за змістом: а) обман щодо особи (існування, тотожності, властивостей особи тощо); б) обман в предметі (існування, тотожність, розмір, якість тощо); в) обман в подіях чи діях; г) обман у намірах (обіцянки)⁸⁹⁵. Проте, окремі вчені додатково виділяють: обман у грі та обман в лікуванні тощо⁸⁹⁶. На нашу думку,

⁸⁹³ Ємельянов М.В. Суб'єктивна та об'єктивна сторона шахрайства / М.В. Ємельянов [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2012-3/12emvccs.pdf

⁸⁹⁴ Клепицкий И. Мошенничество и правонарушения гражданско-правового характера / И. Клепицкий // Законность. – 1995. – № 7. – С. 42.

⁸⁹⁵ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 223.

⁸⁹⁶ Борзенков, Г.Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г.Н. Борзенков. – М. : Юридическая литература, 1971. – 567 с.; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. Теоретико-прикладное исследование / Н.Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 265.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

обман у грі доцільно віднести до такого виду обманних дій, як обман в подіях чи діях, тому що гра – це завжди дія, а тому і обман відбувається у такій дії. Щодо обману у лікуванні, доцільно зазначити, що такий виз обману доцільно віднести до обману щодо особи, тому що будь-яка особа, яка видає себе, наприклад, за цілителя, видає себе за особу, наділену певними здібностями і таким чином обманює потерпілого.

Шляхом обману винна особа вводить в оману потерпілого щодо дійсного стану справ, тобто свідомо перекручує істину відносно уявлень про факти дійсності і прагне до того, щоб у потерпілого виникло неправильне уявлення про факти. Зокрема, під оманю у спеціальній літературі розуміють неправильне, перекручене відображення предметів, явищ в свідомості людини, помилкова думка або сукупність думок, які суб'єкт приймає за справжні. Помилка по суті завжди ґрунтується на невірності самого посилу, а тому її доцільно відрізнити від помилки, яка являє собою лише порушення формальної сторони мислення. Джерело помилки корениться в природі самого людського розуму, здатного ставити питання, але не здатного їх вирішити в силу обмеженості своєї природи. Тому шахрай, вводячи особу в оману, в першу чергу, використовує її пасивний стан, тобто шахрай паразитує на можливості людського розуму мати хибні уявлення про реальну дійсність, розвитку подій і причинного зв'язку між явищами⁸⁹⁷.

Перебуваючи в стані омани, особа, щодо якої здійснюється обман, обирає ту чи іншу лінію поведінки не у зв'язку з усвідомленням справжнього стану справ, а керуючись помилковими твердженнями винного⁸⁹⁸. Потерпілий передає майно винному на тій підставі, що він вірить відомостями, які повідомляються шахраєм. Таким чином, помилка виступає ланкою між поведінкою винного і діями потерпілого, його

⁸⁹⁷ Литовченко В.Н. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность (понятие хищения) / В.Н. Литовченко. – М., 1985. – С. 36.

⁸⁹⁸ Панов Н.И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана / Н.И. Панов. – Харьков, 1980. – С. 42.

уявленнями і судженнями про відповідні обставини. Шляхом обману винний прагне викликати у потерпілого хибні уявлення про навколишню дійсність, тому не доцільно визнавати обманом акт поведінки, який не пов'язаний з впливом на свідомість (психіку) іншої людини⁸⁹⁹. У зв'язку з цим, окремі вчені вказують, що шахрайський обман буде відсутній у випадках: проведення протиправних маніпуляцій при купівлі-продажу товарів з використанням автоматів; неправомірного впровадження в чужу інформаційну систему помилкових програм, що дозволяють заволодівати майном; опускання в каси-автомата замість грошей металевих чи інших предметів тощо⁹⁰⁰. Тобто, зміст обману становлять викривлення істини винним і помилка, яка виникає внаслідок цього у того, кого він обманює.

Обман може стосуватися характеристики певних предметів, зокрема їх кількості, тотожності, дійсності (обман у предметі), особистості винного або інших осіб (обман в особі) певних подій, юридичних фактів, дій окремих осіб тощо. До найбільш поширених випадків застосування обману як способу шахрайства належать: вчинення різних угод щодо рухомого чи нерухомого майна, коли потерпілому передаються фальсифікований товар або предмети гіршої якості або ж предметом угоди виступають фіктивні предмети, які не існують в об'єктивній реальності; незаконне отримання пенсій, субсидій, інших видів соціальної допомоги на підставі підроблених документів; обманне отримання попередньої оплати (аванс) за надання товарів чи послугу тощо⁹⁰¹.

⁸⁹⁹ Борзенков Г.Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г.Н. Борзенков. – М. : Юридическая литература, 1971. – 567 с.; Безверхов А. Некоторые вопросы квалификации мошенничества / А. Безверхов // Уголовное право. – 2008. – № 2. – С. 6.

⁹⁰⁰ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В. В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с., с. 95.

⁹⁰¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-те вид., переробл. і доповн. – Київ : Юрид. думка, 2009. – 1236 с., с. 505.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Досліджуючи зловживання довірою як спосіб вчинення шахрайства, окремі вчені вказують на різницю між зловживанням довірою і зловживанням довірливістю, а саме⁹⁰²: а) під час використання «зловживання довірою» потерпілий і винна особа знайомі певний час, який дає підстави для виникнення довірчих відносин; б) під час використання «зловживання довірою» потерпілий не з'ясовує всіх необхідних обставин для передачі майна, оскільки розраховує на правдивість і законність поведінки винної особи, яка, на думку потерпілого, не повинна його підвести; в) під час застосування обману потерпілий не сподівається на певну поведінку винного, він помиляється щодо істотних обставин вчинюваних дій; г) під час застосування обману потерпілий, приймаючи рішення, повністю обдумує всі важливі на його думку фактори для прийняття рішення, однак через наявність обману (в предметі, особі, подіях тощо), судження потерпілого фактично йдуть в розріз з його дійсним волевиявленням; д) потерпілий, довірою якого зловживають, поверхнево з'ясовує фактори, необхідні для прийняття рішення, оскільки сподівається на поведінку винного; є) винний не вчинює дій, що можуть ввести в оману, характерних для обману; і) обґрунтовуючи вчинення злочину шляхом зловживання довірою потерпілого необхідно детально дослідити попередні відносини потерпілого із суб'єктом злочину, щоб з'ясувати факт виникнення довірливих відносин.

Найголовніша відмінна ознака між обманом і зловживання довірою – сподівання потерпілого на певну «не шкідливу» поведінку винного. Підставою для виникнення таких сподівань у потерпілого слугують відносини довіри, які виникли між потерпілим і винною особою.

Разом з тим, окрім встановлення такої різниці, вчені підкреслюють, що зловживання довірливістю є звичайним обманом, оскільки довірливість як риса людського характеру, не передбачає виникнення певних підстав для того, щоб довіряти винному. Так, окремі вчені вказують, що довіра

⁹⁰² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 228.

передбачає існування відносин між людьми, це завжди довіра чому-небудь, а довірливість – це одна з рис людського характеру⁹⁰³. Якщо обман може вчинити будь-яка особа, то зловживання довірою може вчинити лише та особа, стосовно якої склалися відносини довіри.

У цьому контексті зловживання довірою як майновий злочин і як одна з форм розкрадання має у своїй основі порушення винним юридичних і фактичних відносин, де юридична підстава відносин довіри являє собою правомочності щодо майна, які випливають із закону, договору або службового становища. В юридичній літературі зазвичай такі відносини розглядають у виді відносин, в яких довіритель надає іншій особі певні права і покладає певні обов'язки, а відповідно така особа приймає надані йому права і покладені на нього обов'язки⁹⁰⁴. У деяких випадках відносини довіри можуть виникати на підставі службового становища посадової особи.

Зокрема, деякі вчені пропонують здійснювати класифікацію видів зловживання довірою, виходячи із різних видів відносин довіри, що мають різні підстави виникнення. Зокрема, вчений виділяє такі види зловживання довірою, як зумовлене: а) службовим становищем повірника; б) становищем опікуна або піклувальника; в) професійним становищем повірника, його трудовою функцією; г) угодою, договором, дорученням тощо; д) фактичними відносинами довіри⁹⁰⁵. Згідно такої класифікації, перші чотири види зловживання довірою виникають з юридичних підстав, а остання група – фактичні

⁹⁰³ Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров отв. ред. В.Ф. Кириченко; АН СССР. Ин-т права. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 156.

⁹⁰⁴ Борзенков Г.Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г.Н. Борзенков. – М. : Юридическая литература, 1971. – 567 с.; Мороз Д.Г. Злоупотребление доверием: некоторые аспекты / Г.Д. Мороз // Право Беларуси. – 2004. – № 22. – С. 83–84.

⁹⁰⁵ Анісімов Г.М. Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину: поняття і кримінально-правове значення / Г.М. Анісімов : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 211 с.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

відносини довіри – об'єднує довірчі відносини, що виникають з родинних, дружніх, інших близьких зв'язків.

Фактична підстава відносин довіри (турботи) складають родинні, сімейні, дружні, сусідські відносини, знайомства тощо. В основі таких відносин довіри, як зазначають вчені, можуть лежати будь-які фактичні обставини: знайомство потерпілого з винним, конкретна зовнішня обстановка, особлива довіра потерпілого тощо⁹⁰⁶. Зловживання довірою може мати місце і в тому випадку, якщо відносини між суб'єктами не оформлені належним чином, або у разі свідомого ухилення від виконання майнових зобов'язань зі оберненням на свою користь чужого майна.

Юридичні відносини довіри, на відміну від фактичних, мають упорядковані зміст і форму, певні юридичні підстави їх виникнення і тому, по суті, становлять специфічний вид правовідносин. У цьому випадку, правовий обов'язок діяти ґрунтується на законах, підзаконних нормативних актах, інших юридичних актах і документах. Зокрема, форма зовнішнього вираження таких відносин, процедура надання повноважень, обсяг повноважень і наслідки їх реалізації в цілому визначаються тими чи іншими нормативними актами, іншими юридично значимими документами й актами.

Останні ж визначають і відповідні інтересам довірителя і повірника типи їх взаємодій і взаємин, обсяг і зміст прав та обов'язків. Якщо, наприклад, довірителем виступає держава або її органи в особі уповноважених суб'єктів, зазначені дії можуть бути втілені у форму індивідуального акта застосування права (указ про призначення на посаду, наказ про прийняття на роботу, рішення суду про визнання опікуном, піклувальником тощо)⁹⁰⁷.

⁹⁰⁶ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

⁹⁰⁷ Анисимов Г.Н. Злоупотребление доверием как способ совершения преступления / Г.Н. Анисимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/zloupotreblenie-doveriem-kak-sposob-soversheniya-prestupleniya.pdf>

Аналіз спеціальної літератури дає підстави вказати, щодо розуміння «зловживання довірою» як способу заволодіння майном дослідниками виділено наступні групи: а) зловживання довірою, як самостійний способом вчинення злочину, який має ряд суттєвих відмінностей від обману; б) зловживання довірою, як різновид обману; в) зловживання довірою, як тотожне поняття із привласненням чужого майна.

На думку вчених, як правило і обман, і зловживання довірою паралельно впливають на поведінку потерпілого, проте, в кожному випадку можна виділити той із двох способів, який більшою мірою вплинув на потерпілого⁹⁰⁸. Зокрема, деякі вчені вказують, що виділення обману і зловживання довірою як окремих способів шахрайства сприяє більшій диференціації відповідальності; під час застосування зловживання довірою завжди відомий злочинець, вища роль волевиявлення потерпілого⁹⁰⁹. При зловживанні довірою особа використовує на зло і на шкоду довірителью відносини, які склалися⁹¹⁰. Це єдиний процес, який спонтанно розвивається щодо передачі потерпілим майна і заволодіння ним винним шляхом використання сформованих довірчих відносин з потерпілим. При цьому взаємодія потерпілого і злочинця охоплює два етапи: на першому – відбувається передача потерпілим майна та повноважень щодо його використання злочинцеві (акт віктимної поведінки); на другому – обернення злочинцем цього майна в свою незаконну власність (акт кримінальної поведінки)⁹¹¹.

⁹⁰⁸ Панов Н.И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Н.И. Панов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1973. – С. 13.; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. Теоретико-прикладное исследование / Н. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 277.

⁹⁰⁹ Навроцький В.О. Злочини проти власності: Лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів : юридичний факультет ЛДУ. – 1997. – С. 45.; Векленко В.В. Кваліфікація хищений / В.В. Векленко. – Омск, 2001. – С. 94.

⁹¹⁰ Нурмашев У.У. Ответственность за хищение социалистической собственности путем мошенничества / У.У. Нурмашев : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1970. – С. 8.

⁹¹¹ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

На підставі цього, доцільно вказати, що зловживання довірою – це недобросовісне використання довіри з боку власника чи іншої особи, у віданні котрої знаходиться майно або інші предмети, у заволодінні якими зацікавлена винна особа. Такі відносини можуть виникати внаслідок особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, цивільно-правових або трудових відносин тощо.

Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину завжди становить собою виконавчу своєрідність (операціональний аспект) такої дії винного, що зводиться до використання відносин довіри. Одночасно особа не виконує у повному обсязі чи частково покладені на неї обов'язки. Виконавча своєрідність дії, що вчиняється шляхом зловживання довірою, полягає в застосуванні наданих повноважень всупереч волі довірителя, супроти покладеного обов'язку. Змістом зловживання довірою як способу вчинення злочину є забезпечення операціональної сторони, виконавчої сутності злочинної дії шляхом використання наданих повноважень всупереч волі довірителя, проти тих завдань та цілей, задля досягнення яких вони були надані.

За своєю сутністю зловживання довірою становить «зраду прийнятого обов'язку», порушення морального обов'язку бути вірним своєму слову, юридичного обов'язку щодо виконання у зобов'язання. Це відповідає ustalеним у кримінально-правовій літературі уявленням про сутність і зміст способу вчинення злочину на рівні загального поняття про нього⁹¹² і зловживання довірою як видового способу⁹¹³.

⁹¹² Панов Н.И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Н.И. Панов. – Харьков, 1987. – 514 с.

⁹¹³ Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – Киев : Наук. думка, 1978. – 304 с.; Волженкин Б.В. Ответственность за взяточничество: Социально-правовые и криминологические проблемы / Б.В. Волженкин, В.Е. Квашиш, С.Ш. Цагикян. – Ереван : Айстан, 1988. – 200 с.; Здравомыслов Б.В. Должностные преступления: понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 168 с.; Коржанский Н.И. Квалификация следователем должностных преступлений : учеб. пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1986. – 72 с.

Сторонами у відносинах довіри виступають довіритель і повірник. Довірителем виступають будь-які особи: держава в особі своїх органів і представників, органи місцевого самоврядування, установи, підприємства, організації (юридичні особи) або фізичні особи. Повірник – це особа, якій властиві ознаки суб'єкта злочину (ст. 18 КК України). Відносини довіри завжди існують як двосторонні і породжують для обох сторін взаємні права й обов'язки. Тільки взаємоспрямоване волевиявлення довірителя і повірника, що відбиває їх волю, здатне створити відносини довіри.

Ці відносини завжди мають конкретно визначений характер, виникають у зв'язку із взаємними інтересами довірителя й повірника і породжують для них взаємні права і обов'язки. Кожна зі сторін у таких відносинах вбачає в іншій певний «засіб» досягнення своєї мети. Поєднання прав (повноважень, правомочностей) та обов'язків на боці повірника утворює його специфічний статус уповноваженого суб'єкта (компетенцію). У цьому розумінні повірник набуває статусу спеціального суб'єкта злочину.

Виділяють наступні форми прояву шахрайства, вчиненого шляхом зловживання довірою⁹¹⁴: неповернення майна, одержаного в кредит; відмова від оплати і привласнення товарів, одержаних в кредит; позика грошей чи майна і неповернення їх; одержання авансу за роботу, яку винний не планує виконувати; одержання і привласнення банківських кредитів тощо. Разом з тим, доцільно обов'язково вказати, що протиправні дії доцільно кваліфікувати, як шахрайство лише у випадку, коли винний ще до одержання відповідного майна мав намір його не повертати та(або) повертати не в повному обсязі. Тобто отримання майна з умовою виконання якогось зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише у тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання.

⁹¹⁴ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н. Лопашенко – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 279.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Таким чином, такий злочин полягає у протиправному заволодінні чужим майном чи правом на майно або іншими вказаними у статтях КК України предметами шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою і відзначається тим, що особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, сама передає таке майно винному, вважаючи, що останній має право на нього. Особливістю шахрайства є те, що шахрай викликає у потерпілого бажання передати йому майно чи уступити право на майно або передати інші предмети спеціального призначення. Введений в обману потерпілий робить це добровільно.

У спеціальній літературі підкреслюється, що, хоча добровільність передачі предмета шахрайства є обов'язковою ознакою цього злочину але ця добровільність по суті є фіктивною, адже володілець майна або інших спеціальних предметів діє під впливом обману і легковажної довірливості⁹¹⁵. Добровільність при шахрайстві має уявний характер, оскільки вона обумовлена обманом⁹¹⁶. Шахрайство являє собою такий вплив на поведінку власника або володільця певного предмета, який вводить потерпілого в оману щодо його уявлень про факти дійсності і обумовлює зовні добровільну передачу предмета злочину винному, тобто поміж діями чи бездіяльністю винної особи і помилкою потерпілого повинен існувати причинний зв'язок. При цьому на кваліфікацію вчиненого не впливає використання винною особою таких якостей потерпілого, у віданні якого перебувало майно або предмети спеціального призначення, як необачність або невиправдана довірливість.

Для наявності складу шахрайства необхідно, щоб передача вказаних у статтях кримінального закону предметів відбулася при справжньому волевиявленні потерпілого,

⁹¹⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. і доповн. – Київ : Дакор, 2008. – 1428 с., с. 536.

⁹¹⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ : Юрид. думка, 2009. – 1236 с., с. 504.

котрий або сам їх передає або дозволяє їх взяти⁹¹⁷. Проте, у випадку, коли потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами або іншими обставинами не міг правильно оцінити і зрозуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи права на майно або предметів спеціального призначення не можна вважати добровільною⁹¹⁸. Заволодіння майном чи іншими предметами спеціального призначення шляхом зловживання цими вадами в інтелектуальній чи вольової сфері потерпілого за наявності до цього підстав доцільно кваліфікувати як крадіжку, а заволодіння правом на майно – як недійсну угоду.

Об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України виражається у формі дії (зміна інформації, що обробляється в комп'ютерній системі, що зберігається на машинних носіях або переданої по мережі передачі даних або введення в комп'ютерну систему неправдивої інформації), наслідки (заподіяння реальних збитків власнику і заволодіння чужим майном винним) і причинного зв'язку між дією і наслідками.

Згідно ч. 3 ст. 190 КК, де комп'ютерна техніка виступає не предметом розкрадання, а знаряддям його вчинення, способами розкрадання шляхом використання електронно-обчислювальної техніки є: а) зміна інформації, що обробляється в комп'ютерній системі, що зберігається на машинних носіях або переданої по мережі передачі даних (це істотне видозміна її первісного змісту (відповідних файлів), внесення різних коригувань в існуючу інформацію, яка утруднює законне користування комп'ютерною інформацією); б) введення в комп'ютерну систему неправдивої інформації (внесення будь-яких невідповідних дійсності даних (створення

⁹¹⁷ Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. / В.П. Ємельянов. – Харків : Рубікон, 1996. – 112 с., с. 59.

⁹¹⁸ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова пленуму Верховного Суду України : від 06.11.2009 р., № 10 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 років) / упоряд. Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін. – Харків : Право, 2011. – С. 419 – 430, с. 425.

нової інформації), відмінних від тих, які були введені в систему власником інформаційного ресурсу).

Зокрема, розкрадання шляхом використання електронно-обчислювальної техніки можливо лише за допомогою певних маніпуляцій та передбачає перехоплення інформації, несанкціонований доступ до засобів інформації, проведення маніпуляцій з даними і керуючими командами. При маніпулюванні з процесами введення, виведення інформації комп'ютер, згідно закладеної в нього програми, ідентифікує злочинця як законного власника грошових коштів. Злочинець не сам таємно вилучає ці гроші, а комп'ютер, банкомат, інший електронний пристрій передає їх йому, зовні добровільно, проте, на підставі помилки в програмі, яку свідомо вносить в цю програму винний⁹¹⁹. Заволодіння чужим майном в даному випадку може відбуватися шляхом введення, зміни, видалення або блокування комп'ютерних даних, або шляхом іншого втручання у функціонування електронно-обчислювальної техніки.

На підставі проведеного аналізу, доцільно зазначити, що суть розкрадання, вчиненого з використанням засобів електронно-обчислювальної техніки, полягає в модифікації автоматизованої обробки даних комп'ютерної системи, в результаті чого відбувається вплив на результат вводиться і виводиться інформації, і як наслідок цього видозмінюється інформація про перехід майна або прав на майно власника або іншого законного власника.

Привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні відбувається шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем за своєю суттю являє собою три самостійні форми розкрадання. Проте деякі загальні риси, які притаманні цим формам злочинів, дозволяють об'єднати їх в одній нормі.

⁹¹⁹ Ахраменка Н. Аспекты доступа в преступлениях против информационной безопасности / Н. Ахраменка // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 3. – С. 41.

Зокрема, основною ознакою, яка об'єднує вказані три форми розкрадання, є особливе ставлення винного до майна, яке він обертає на свою користь або на користь інших осіб, оскільки воно було ввірене винному чи було в його віданні або оперативно-господарському управлінні і мало використовуватися в інтересах власника⁹²⁰. Доцільно звернути увагу на таку обставину, що суб'єкт визначений у двох варіантах: а) особа, якій майно ввірено; б) особа, у віданні якої перебувало майно.

Проведений етимологічний аналіз слова «відання» вказує, що це поняття походить від поняття «відати», тобто «знати» про щось⁹²¹. Це тлумачення дає можливість зрозуміти: слова «у віданні якої перебуває майно» означають, що відповідна особа лише знає, «відає» про певне майно, якого безпосередньо поряд із нею немає. Аналіз змісту ст. 191 КК України дає підстави вказати, що особа не просто «знає» про майно, а й має стосовно нього певні повноваження – «відання» характеризує можливість суб'єкта розпоряджатися майном саме «на відстані».

У зв'язку з цим, окремі вчені доречно вказують, що у разі згоди з такими міркуваннями, логічним є висновок, що особою, у віданні якої перебуває майно, може бути лише службова особа, оскільки правомірна можливість переміщати майно, впливаючи на інших людей, характеризує її саме як наділену організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Отже, «особа, у віданні якої перебуває майно», як особа службова, не може бути суб'єктом ч. 1 ст. 191 КК України, оскільки про неї йдеться насамперед у ч. 2 цієї статті. Тому вказівку на майно, яке

⁹²⁰ Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищением / А.А. Пинаев. – Харьков : Вища шк.; Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 189 с; Куринов Б.А. Уголовная ответственность за хищение государственного и общественного имущества / Б.А. Куринов ; отв. ред. Б.С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1954. – 120 с.

⁹²¹ Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/vidannia>

«перебувало у віданні» особи, окремі вчені пропонують вилучити з диспозиції ч. 1 ст. 191 КК України⁹²².

У спеціальній літературі егалітарного періоду, присвяченій аналізу відповідної статті кримінальних кодексів, окремі автори висловлюють з цього приводу свої міркування. Зокрема, на думку Г.А. Кригер: «розтрата може мати місце, коли соціалістичне майно не було безпосередньо ввірено винному, а перебувало лише в його віданні. Такі випадки трапляються, коли винний є службовою особою, яка має право розпоряджатися соціалістичним майном через інших осіб, зобов'язаних на підставі цієї службової особи передати соціалістичне майно»⁹²³. Аналізуючи поняття «ввірене майно», П.С. Матишевський передбачає здійснення правомочності при фактичному пануванні над речами, щодо особи, у віданні якої перебуває майно, вчений вказує, що «це – службова особа, яка здійснює правомочності стосовно майна, фактично ввіреного іншим, підлеглим їй по службі особам»⁹²⁴.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що особа, якій майно ввірено, характеризується тим, що майно перебуває безпосередньо при ній, і її наділено правом особисто передавати його іншим особам. Якщо ж ідеться про особу, в віданні якої перебуває майно, то мається на увазі особа, яка безпосередньо з майном не пов'язана, але має можливість впливати на нього через інших осіб.

При вчиненні вказаних злочинів винний використовує надані йому повноваження щодо майна, яке викрадається, тому наявність повноважень витікає із складеного певним чином правового акта (призначення на посаду, покладення матеріальної відповідальності тощо) або спеціального

⁹²² Ярмиш Н. Визначення суб'єкта привласнення чи розкрадання чужого майна / Н. Ярмиш [Електроний ресерс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnaru_2014_4_13.pdf

⁹²³ Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Юридическая литература, 1974. – 336 с., с. 175.

⁹²⁴ Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – Київ : Юринком, 1996. – 240 с., с. 79.

доручення. У таких випадках майно знаходиться в правомірному володінні винного, виходячи з посадових обов'язків, договірних відносин або спеціального доручення, який здійснює щодо цього майна правомочності по управлінню, розпорядженню, доставці, зберіганню (керівник підприємства, комірник, експедитор, касир тощо), тому розкрадання майна особою, яка володіла ним у зв'язку з виконанням своїх виробничих обов'язків або такою, що мала доступ до майна, яке було безпосередньо ввірене іншим особам, доцільно кваліфікувати не за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України, а як крадіжку (ст. 185 КК України)⁹²⁵.

Як обґрунтовано зазначають окремі вчені, важливим моментом у кваліфікації діяння є встановлення часу виникнення умислу щодо заволодіння майном⁹²⁶. Так, у разі, якщо умисел на заволодіння майном, його неповернення, виник ще до отримання такого майна – дії доцільно кваліфікувати як шахрайство. Проте, у випадку, коли майно було передано і лише після переходу майна у відання чи ввірення такого майна у винного виник умисел на його неповернення – у діях особи має місце склад злочину, передбачений ст. 191 КК України.

Привласнення і розтрата як форми необґрунтованого утримання і відчуження ввіреного майна виділилися в число самостійних майнових злочинів не одразу. Законодавці найдавніших часів відносили привласнення і розтрату до числа цивільно-правових деліктів і відмовлялися бачити в даних правопорушення майновий злочин. Існування такого кримінально-караного правопорушення обумовлено розвитком правової свідомості у порівнянні з нормами про викрадення

⁹²⁵ Куринов Б.А. Уголовная ответственность за хищение государственного и общественного имущества / Б.А. Куринов ; отв. ред. Б.С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1954. – 120 с.; Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениям / А.А. Пинаев. – Харьков : Вища шк.; Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 189 с.

⁹²⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 237.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

(крадіжки, грабежі, розбої)⁹²⁷, які виникли на ґрунті досить розвинених економічних відносин і тісно пов'язані з їх цивільно-правовим регулюванням.

Власне кажучи, криміналізація привласнення та розтрата ввіреного майна була пов'язана з тим, що привласнення чужого майна, яке перейшло у володіння винного в силу будь-якого цивільно-правового договору є, перш за все, порушення положень цього договору. Поступово, із загальної маси (некараних) випадків привласнення чужого майна виділилися такі, до яких, за властивістю порушеного договору, доцільно було застосування кримінального покарання⁹²⁸

У спеціальній літературі точаться дискусії щодо співвідношення понять «привласнення» і «розтрата». У зв'язку з цим, доречно вказати, що традиційно під привласненням розуміють умисне незаконне звернення на свою користь і подальше утримання особою майна, яке їй ввірене або яке перебуває у її віданні⁹²⁹. Під утриманням розуміють незаконне перебування майна у володінні винного або неповернення майна у визначений строк і встановлення винним над цим майном незаконного володіння, відповідно, привласнення закінчене з моменту звернення майна на свою користь шляхом його утримання⁹³⁰.

У теорії кримінального права під розтратою традиційно розуміють незаконне витрачання майна, яке було ввірене винному або перебувало у його віданні. Для розтрата характерним є те, що майно не утримується у винного, а продається, споживається, дарується чи іншим чином витрачається. Специфікою розтрата як форми розкрадання, деякі вчені

⁹²⁷ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

⁹²⁸ Фойницкий И.Я. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб., 1907. – С. 87.

⁹²⁹ Уголовное право. Книга 2 / под ред. проф. Б.С. Утевского. – Государственное издательство юридической литературы. – М., 1949. – С. 176.

⁹³⁰ Советское уголовное право. Часть особенная / Государственное издательство юридической литературы. – М., 1952. – С. 148.

називають, відсутність проміжку часу, протягом якого винний фактично здійснює незаконне володіння викраденим⁹³¹.

У спеціальній літературі окремі вчені стверджують, що розтрата слідує після привласнення, тобто, її доцільно визнати наступним після привласнення етапом⁹³². Проте, такий підхід справедливо критикується вченими, які вказують, що розтрата як окрема самостійна форма розкрадання не пов'язана з привласненням і не є наступним після нього етапом злочинної діяльності. У зв'язку з цим, обгрунтовано вказує О.І.Бойцов, що при такому підході привласнення ніби переростає в розтрату, але таке переростання неможливе, оскільки перше посягання вже закінчене⁹³³. Таким чином, розтрата є закінченою з моменту початку витрачання майна.

Проведений аналіз дає підстави вказати, що привласнення полягає у протиправному і безоплатному вилученні винним чужого майна з наміром у подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти і користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище. У свою чергу, розтрата передбачає незаконне і безоплатне витрачання винним чужого майна, яке йому довірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, обмін), в наслідок чого винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно

⁹³¹ Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка. – 2001 – С. 454.

⁹³² Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 149; Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под. ред. А.И. Чучаева. – М., 2004. – С. 373.

⁹³³ Волженкин Б.В. Квалификация хищений государственного или общественного имущества путем присвоения, растраты или злоупотребления служебным положением. Конспект лекций / Б.В. Волженкин. – Л., 1987. – С. 12–13. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 422.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Аналіз чинного кримінального закону дає підстави вказати, що розтрату доречно визнати не окремою формою розкрадання, а однією із можливих цілей злочинця під час вчинення привласнення. У зв'язку з цим, видається, що виділяти привласнення і розтрату як два окремих способи розкрадання не зовсім доречно.

При розкраданні шляхом зловживання службовим становищем посадова особа заволодіває чужим майном (або набуває право на нього) допускаючи різні зловживання по службі, тобто здійснює ті чи інші незаконні дії всупереч інтересам служби. Можливість вчиняти розкрадання шляхом зловживання службовим становищем полягає:

а) в опосередкованому розпорядженні майном (такий спосіб вчинення розкрадання може виражатися в наданні свідомо незаконного наказу або розпорядження про створення умов, що дозволяють в процесі виробництва створювати невраховану продукцію, не оприбутковувати і вилучати її, списувати придатне до вживання майно тощо);

б) в праві вчиняти дії, що мають юридичне значення (до числа характерних способів вчинення даного злочину можна віднести: умисне незаконне отримання посадовою особою коштів в якості премій, надбавок до заробітної плати, пенсій, допомоги та інших соціальних виплат; обернення на свою користь коштів за свідомо фіктивним трудовими угодами або іншими договорами під виглядом заробітної плати за роботу або послуги, які фактично не виконувалися або були виконані не в повному обсязі; завідомо незаконне призначення або виплата посадовою особою в корисливих цілях грошових коштів в якості різних платежів особам, які не мають права на їх отримання з подальшим їх перерозподілом між собою);

в) в безпосередньому заволодінні довіреним посадовій особі майном (привласнення грошових коштів, отриманих посадовою особою за надані послуги, виконані роботи;

вилучення з каси грошових сум і їх подальше привласнення посадовою особою; привласнення майна, переданого посадовій особі в якості сплати штрафу тощо).

Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем передбачає вчинення відповідного діяння службовою особою. Проте, майно не обов'язково має бути ввірене службовій особі чи перебувати у її віданні. Зокрема, службова особа може використовувати своє право давати обов'язкові вказівки щодо використання або розпорядження майном підлеглим їй особам. Наведене має принципове значення для правозатосовувача.

Зокрема, при розгляді Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) заяви про вчинення злочину № 39/1 від 15 лютого 2016 р. наданим Конфедерація Вільних профспілок України (КВПУ) щодо корупційних проявів, що мали місце в процесі виконання зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, в рамках яких держава Україна в особі Мінприроди отримує за схемою екологічних (зелених) інвестицій значні фінансові ресурси, які намагалися привласнити окремі колишні та діючі високопосадовці Міністерства екології та природних ресурсів України⁹³⁴.

Так, на підставі висновків експертів КВПУ (які мають відповідну професійну освіту та досвід роботи у сфері надрокористування, охорони навколишнього природного середовища, геолого-розвідувальних робіт) та спеціалістів НАБУ, факти службових зловживань, фінансових розтрат, нецільового використання бюджетних коштів, перевищення владних повноважень та зловживання посадовим становищем зумовлені відсутністю професійної освіти та досвіду роботи у системі державного управління службовою особою, були правильно кваліфіковані за ч. 5 ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловжи-

⁹³⁴ Заява про скоєння злочину (в порядку ст. 214 КПК України) [Електроний ресерс]. – Режим доступу : kvpu.org.ua/uk/news/6/download/40_30e954d845a1764d7b9c8fd4ec7364ad

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

вання службовим становищем), ст. 209 КК України (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 210 КК України (Нецільове використання бюджетних коштів), ст. 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем), ст. 366 КК України (Службове підроблення). Підтвердження щодо доцільності такого підходу можна знайти й у судовій практиці⁹³⁵

Від розкрадання шляхом зловживання службовим становищем необхідно відрізнити злочин у сфері службової діяльності з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості, або в інтересах третіх осіб. При розкраданні службова особа вчиняє протиправне безоплатне вилучення майна із фондів власника і обертає його на свою користь назавжди. На відміну від цього, при вчиненні злочин у сфері службової діяльності, якщо й відбувається вилучення майна, то воно або має характер «тимчасового запозичення», або в основі цього лежать якісь правомірні обставини (наприклад, борг власника посадовій особі) або шкода завдається власнику, хоча і з корисливих мотивів, але не шляхом вилучення майна з його фондів, а внаслідок спричинення збитків його майновим інтересам (наприклад, укладання угоди на не вигідних для власника умовах). Тому, внаслідок зазначених відмінностей кваліфікація діянь за сукупністю цих злочинів можлива тільки у випадку їх реальної сукупності, ідеальна сукупність тут виключається.

Проведений аналіз законодавства, дає підстави вказати та те, що законодавець обачливо не включив до способів дрібного викрадення (ст. 51 КУпАП) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем. На нашу думку, це абсолютно доречно з огляду на те, що таке діяння, незважаючи на розмір заподіяної шкоди, має досить високий ступінь суспільної небезпеки, яка полягає в тому, що в даному випадку здійснюється посягання

⁹³⁵ Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 січня 2014 р. [Електроний ресерс]. – Режим доступу : [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../\\$FILE/5-48к13.rtf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../$FILE/5-48к13.rtf)

не лише на власність (чуже майно), але й на службові відносини, через що особа має притягуватися виключно до кримінальної відповідальності.

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Семантичне значення терміну «заподіяння» – зробити комусь щось неприємне, заподіяти шкоду⁹³⁶, не дає підстав для висновку про можливість заподіяти шкоду лише шляхом дій чи бездіяльності.

Про можливість прояву діяння як у формі дії так і бездіяльності свідчить спосіб вчинення злочину – обман, що може виражатися у двох формах: активний і пасивний. такий самий, як і в шахрайстві. Відмінність змісту обману і зловживання довірою в аналізованому злочинному діянні можна побачити лише в тому, чого намагається добитися винна особа від потерпілого за допомогою цих способів. У шахрайстві – дії спрямовані на заволодіння майном чи отримання права на майно, проте, під час заподіяння майнової шкоди винний використовує ці способи з метою тимчасово запозичити майно потерпілого або ухилитися від передачі оплати за надані потерпілим неуречевлені об'єкти власності.

Безпосереднім об'єктом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є право власності та(або) зобов'язальні відносини власності. Зокрема, у результаті незаконного використання майна власник не отримує коштів за використання майна, у тому числі шляхом ухилення від оплати за отримані послуги, виконані роботи (неуречевлені об'єкти власності), що також призводить до не поповнення фондів власника. Відповідно, предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є речі (рухомі та нерухомі) й неуречевлене майно.

Злочинне діяння під час заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою може бути вчинене у двох формах: а) незаконне тимчасове запозичення майна

⁹³⁶ Тлумачний словник української мови. – Харків : Синтекс, 2002. – С. 211.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

(володіння чи користування ним); б) шляхом ухилення від оплати за надане неуречевлене майно. Доречно вказати, що законодавець об'єднав в межах однієї норми дві відносно самостійні групи відносин.

Аналіз спеціальної літератури показав, що майно, яке незаконно тимчасово запозичується, обов'язково має бути ввірене винному⁹³⁷. Проте, на думку, окремих вчених, що такий підхід безпідставно звужує коло діянь, які утворюють незаконне тимчасове запозичення майна. Як доречно вказують вчені, для незаконного запозичення винному достатньо мати доступ до майна, тому вказівка на факт ввірення майна необґрунтовано звужує коло діянь, під час яких винний може незаконно тимчасово запозичувати майно і заподіювати шкоду потерпілому від злочину⁹³⁸.

Діяння щодо неоплати за неуречевлене майно неправильно називати незаконним використанням конкретних неуречевлених цінностей, оскільки злочинним є не саме використання, а ухилення від оплати за це майно. Про кримінальну відповідальність у зв'язку з ухиленням від оплати за отримані послуги чи виконані роботи можна говорити лише у разі, коли вчинки винних осіб свідчать про їх бажання ухилитися від оплати за отримане неуречевлене майно повністю або частково (подання підроблених документів, використання пільг, на які особа не має права)⁹³⁹. Відповідно, ухиленням від оплати за неуречевлене майно

⁹³⁷ Коржанський М.Й. Популярний коментар Кримінального кодексу / М. Коржанський – Київ : Наук. думка, 1997. – С. 333; Завидов Б.Д. Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Б.Д. Завидов, М.И. Слюсаренко, А.П. Коротков // Адвокат. – 2002. – № 6. – С. 12; Коротков А.П. Уголовно-правовая характеристика причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / А.П. Коротков // Законодательство и экономика. – 2001. – № 6 (206). – С. 17.

⁹³⁸ Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.О. Антонюк ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 219 с.

⁹³⁹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 251.

є ухилення від оплати за надані послуги чи виконані роботи (незаконне користування пільгами з оплати комунальних платежів, транспортних послуг, послуг телефонного, телексового та інших систем зв'язку тощо, а також ухилення від оплати платежів, які потрібно провести за цивільно-правовими договорами про надання послуг чи виконання робіт тощо).

Цю форму заподіяння майнової шкоди слід відрізнити від злочину, передбаченого ст. 212 КК України, – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. В останньому випадку злочин також вчиняється (або може вчинитися) шляхом обману. Проте, у такому випадку, особа ухиляється від сплати спеціальних видів платежів – податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять до системи оподаткування, введених у встановленому законом порядку.

Від ухилення від оплати за надані послуги чи виконані роботи слід відрізнити звернення у свою користь або в користь інших осіб платежів, що передані за послуги чи виконані роботи. Різниця між вказаними випадками у тому, що одержувач послуг чи виконаних робіт не ухиляється від оплати за них, тобто передає належну оплату; цими коштами заволодівають треті особи, які можуть бути уповноваженими на отримання відповідних платежів або не мати таких повноважень.

Кошти, отримані від фізичних і юридичних осіб особами, уповноваженими на отримання таких коштів як плату за надані послуги або за перевезення пасажирів чи багажу транспортом, треба розглядати як майно, яке отримав належний власник, а діяння щодо розкрадання такого майна кваліфікувати як привласнення чи розтрату. Перехід майна до уповноважених власником на його отримання осіб вважається надходженням цього майна у фонди власника. Дії працівників, уповноважених власником на отримання майна чи коштів, які отримали їх і звернули у свою користь, треба кваліфікувати як привласнення чи розтрату. Відсутність в особи повноважень на отримання майна від імені власника за

надані ним послуги свідчить про вчинення нею заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків – заподіяння значної майнової шкоди. Зокрема, у злочині, передбаченому ст. 192 КК України, суспільно небезпечний наслідок, як і при шахрайстві, виражається в майновій шкоді. Проте, слід зазначити, що при шахрайстві майнова шкода полягає в позбавленні власника (потерпілого) належного йому майна внаслідок його протиправного заволодіння і обертання винним на свою користь або користь інших осіб. Так, при заподіянні майнової шкоди, залежно від форми вчинення цього злочину, в одних випадках (при незаконному користуванні чужим майном) вона полягає у вартості використаного або спожитого майна, або в розмірі платежів, що мали б надійти, але не надійшли внаслідок обману або зловживання довірою до фондів власника. Від майнової шкоди як наслідку складу, що розглядається, слід відрізнити незаконну наживу (збагачення), отриману винним. Зокрема, нажива може бути рівною, більшою або меншою порівняно до заподіяної шкоди і не впливає на кваліфікацію вчиненого, а розмір наживи при призначенні покарання враховується судом при оцінці тяжкості вчиненого.

Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України). Привласнення знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна традиційно відносять до так званих корисливих злочинів проти власності, не пов'язаних з оберненням чужого майна на свою користь або на користь інших осіб⁹⁴⁰. Так, у спеціальній літературі обґрунтовується думка, що цю групу злочинів проти власності об'єднує те, що

⁹⁴⁰ Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 2-е вид. переробл. та доповн. – Київ: Атіка, 2008. – 712 с., с. 167; Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Харків: Право, 2010. – 608 с., с. 168.

для них характерне протиправне заподіяння шкоди власникові без обернення на свою користь чи на користь інших осіб чужого або нічийного майна⁹⁴¹.

Проте, слід вказати, що незаконне привласнення полягає у протиправному, безоплатному оберненню знайденого майна або такого, що випадково опинилося у винного, чужого майна або скарбу на свою користь або на користь інших осіб, хоча, незаконне привласнення і не перебуває в причинно-наслідковому зв'язку із виходом вищевказаного майна із володіння титульного власника або законного користувача. У зв'язку з цим, на нашу думку, цей склад доречно розглядати у групі злочинів проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується суспільно небезпечним діянням як активної дії у наступних формах: а) незаконного привласнення; б) спричинення майнової шкоди власникові майна, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність⁹⁴². За своєю правовою суттю привласнення особою знайденого чужого майна або скарбу є приховуванням факту його знахідки з подальшим його використанням у власних цілях.

Як самостійна форма заволодіння чужим майном, привласнення («furtum» – рим.) має давню історію. Зокрема, стародавні римські юристи відмовлялися бачити у привласненні майновий злочин і вбачали в ньому лише цивільно-правовий делікт. Проте, з часом об'єктивно виникають потреби передачі частини повноважень власника для виконання адміністративно-розпорядчих або господарсько-

⁹⁴¹ Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; за ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. – Київ: Юридична думка, 2004. – 656 с., с. 193.

⁹⁴² Василевич С.Г. Административная ответственность за присвоение найденного имущества по законодательству Республики Беларусь / С.Г. Василевич // Природа, роль и место современного российского государства как важнейшего фактора прогрессивного развития страны: матер. Междунар. науч.-практ. конф (Гомель, 6–7 апреля 2012 г.). – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2012. – 340 с., с. 10–11.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

виробничих функцій володільцям майна. Відповідно, у такій ситуації розмежування повноважень власника та володільця зумовлює появу й розвиток повноважень з володіння, використання та розпорядження майном, що було ввірене особі або перебувало в її віданні. З розвитком соціально-економічних відносин у суспільстві зростає зловживання щодо чужого майна, що було на законних підставах ввірене особі або перебувало в її віданні, у зв'язку з тим чи іншим цивільно-правовим правочином. Тому треба вважати, що норма щодо відповідальності за незаконне привласнення є результатом значно пізнішого періоду розвитку правової свідомості в частині виокремлення форм заволодіння чужим майном, серед таких, як крадіжка, грабіж, розбій чи шахрайство, та диференціації кримінальної відповідальності та покарання за їх вчинення⁹⁴³.

Європейські правові системи по-різному підійшли до розуміння привласнення. Зокрема, римське право, як привласнення розглядало випадки зловживання особливою довірою, що випливало або з договору зберігання майна (*depositum* – рим.), або товариства (*societas* – рим.), або піклування (*tutela* – рим.). Проте, германське право раніше за інших криміналізувало привласнення (*zueignungsdelikte* – нім.) як злочин, яким була передбачена відповідальність за «утаємничене привласнення речей, що передані на довірливе зберігання»⁹⁴⁴. На сучасному етапі, «незаконне привласнення» в кримінальному праві Європи розглядається як самостійний злочин проти чужої рухомої власності, що пов'язаний із зловживанням довірою власника або законного володільця, які передають частину своїх повноважень щодо

⁹⁴³ Клепицкий И.А. «Вверенное имущество» в уголовном праве / И.А. Клепицкий // Законность. – 1995. – № 12. – С. 8–10., с. 9; Безверхов А.Г. Присвоение и растрата: эволюция норм и судебного толкования / А. Г. Безверхов // Российская юстиция. – 2008. – № 9. – С. 25–30.

⁹⁴⁴ Клепицкий И. А. Имущественные преступления (сравнительно-правовой аспект) / И. А. Клепицкий // Законодательство. – 2000. – № 2. – С. 72–80, с. 75.

володіння, використання та розпорядження майном особі, що використовує надані повноваження всупереч договору й привласнює майно⁹⁴⁵.

На відміну від привласнення як способу вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України, привласнення як спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 193 КК України, характеризується тим, що: а) майно, яке є предметом цього злочину, на момент його звернення на користь винного чи користь інших осіб не перебувало у правомірному його володінні; б) винний не вживав будь-яких дій для протиправного вилучення такого майна⁹⁴⁶. Зокрема, окремі вчені під незаконним привласненням як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, розуміють таку усвідомлену поведінку винного, яка, з одного боку, суперечить встановленому порядку поводження зі знахідкою, що має особливу історичну, наукову, художню та культурну цінність, а з іншого – свідчить про те, що винний поводить із зазначеним майном як з власним, зокрема, не бажає передавати чуже майно власникові, а скарб – державі⁹⁴⁷.

Думка про те, що привласнення знахідки може вчинюватися лише активними діями, обґрунтовував відомий вчений егалітарного періоду А.О. Пінаєв, який наголошував: «використовуючи бездіяльність, привласнити знахідку неможливо, тому що привласнення знахідки завжди здійснюється в активних діях: схованці, вживанні, використанні або

⁹⁴⁵ Слабченко О.А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем за кримінальним законодавством ФРН, Франції та Великобританії: порівняльно-правове дослідження [Електронний ресурс] / О.А. Слабченко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 691–698. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11soappd.pdf>

⁹⁴⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Юридична думка, 2009. – 6-те вид., переробл. та доповн. – 1236 с., с. 514.

⁹⁴⁷ Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник : у 2 т. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 1. – 780 с., с. 420.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

продажі знайденого майна»⁹⁴⁸. Проте, інші вчені вказували, що знайдення та заволодіння чужим майном ще не можна розглядати як протиправне діяння, оскільки суспільної небезпечності та протиправності набуває поведінка особи у випадках утримання «знайденого чужого майна, що й виступає способом його обернення на користь винного»⁹⁴⁹.

Найбільш переконливою, обґрунтованою та доречною, на нашу думку, є перша позиція, оскільки привласнити знайдене чи таке, що випадково опинилося в особи, чуже майно або скарб шляхом бездіяльності неможливо. Безумовно, заперечувати формальне порушення особою правових приписів цивільного законодавства щодо поводження із знайденим або таким, що випадково опинилося в особи, чужим майном або скарбом у діях особи, що його привласнила, є безперспективним напрямом. Проте, формальна сторона змішаної (цивільної та кримінальної) протиправності, не може переважувати соціального змісту дій із привласнення чужого майна, що становить особливу соціальну цінність.

Підтвердження такої позиції можна знайти й у правовому висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України № 9143 від 19 січня 2006 р. «Про охорону культурної спадщини», де у п. 5 якого вказано, що диспозиція ч. 1 ст. 193 КК сконструйована таким чином, що цей злочин може бути вчиненим лише шляхом активних дій, зокрема, зверненням знайденого чужого майна на свою

⁹⁴⁸ Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями : монография / А.А. Пинаев. – Киев : Вища школа, 1975. – 189 с., с. 20 – 21.

⁹⁴⁹ Матышевский П.С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в Украинской ССР : монография / П.С. Матышевский. – Киев : Изд-во Киевск. Ун-та, 1972. – 202 с., с. 165; Хряпинский П. В. Уголовная ответственность за присвоение найденного или случайно оказавшегося у виновного государственного или общественного имущества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право / П.В. Хряпинский. – Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. – Харьков, 1983. – 208 с., с. 112–113.

користь. Разом з тим неясно, чому тоді в ч. 2 ст. 193 проекту йдеться про «діяння»⁹⁵⁰.

Зокрема, у доктрині вітчизняного кримінального права привласнення як активна дія заволодіння чужим майном практично не викликає заперечень. Так, переважна більшість вчених вказують, що привласнення полягає в протиправному та безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винним чужого майна, яке перебувало в його правомірному володінні, з наміром у подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб, де у результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти й користуватися вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище⁹⁵¹.

Окремі вчені правильно вказують, що однорідні злочинні діяння, що вживаються в кримінальному законі в межах одного розділу Особливої частини, під однією назвою «привласнення» не можуть мати різного, а тим більше протилежного етимологічного значення. На їх думку, терміни, за допомогою яких у диспозиціях статей КК України прописуються окремі види злочинів, мають оптимально відображати їх дійсне значення. Це означає, що слова та словесні комплекси (словосполучення), включені в норми КК України,

⁹⁵⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про охорону культурної спадщини»: правовий висновок Головного науково-експертного управління щодо законопроекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1170-18>

⁹⁵¹ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2010. – 608 с., с. 160; Бакрадзе А.А. Присвоение и растрата в уголовном законодательстве России советского периода / А.А. Бакрадзе // Российский следователь. – 2007. – № 15. – С. 24–27; Скрипников Д.Ю. Присвоение и растрата как способы обращения и изъятия чужого имущества, вверенного виновному : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; исполнительное право / Д.Ю. Скрипников. – М., 2008. – 24 с., с. 8–9; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Юридична думка, 2009. – 6-те вид., переробл. та доповн. – 1236 с., с. 508.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

вирізняються високою інформативністю, однозначністю, семантичною жорсткістю⁹⁵².

Щодо змісту «привласнення» однозначною є позиція Верховного Суду України, який у п. 23 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 вказав, що як привласнення кваліфікуються дії з майном, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо⁹⁵³.

Відповідно, сутність «привласнення» полягає не в тому, що особа певний термін утримує й не повертає власникові майно, що знайдено, у тому числі скарб, або випадково опинилося у неї, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, а в тому, що вона поводить із цим майном як своїм власним.

У зв'язку з цим, доцільно вказати, що «незаконне привласнення» за ст. 193 КК України вчиняється активними суспільно небезпечними діями, що мають, з одного боку, формальну складову у вигляді порушення особою повноважень з розпорядження знайденим чи таким, що випадково опинилося у неї, чужим майном або скарбом, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, з іншого – матеріальну складову у вигляді обернення такого чужого майна або скарбу на свою користь або користь третіх осіб.

Проте, цікавим є підхід щодо такого протиправного посягання на власність у деяких зарубіжних країнах. Так, КК ФРН розрізняє два види привласнення: а) просте привласнення (*Unterschlagung*), де у ч. 1 § 246 КК ФРН закріплено:

⁹⁵² Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства : зб. наук. праць / М.І. Панов ; передмова В.П. Тихого. – Київ : Ін Юре, 2010. – 812 с., с. 207.

⁹⁵³ Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-92>

«(1)Хто протиправно привласнив рухомі чужі речі для себе чи третьої особи карається позбавленням волі до 3 років або грошовим штрафом». Зокрема, аналіз кримінального закону вказує, що для основного складу привласнення характерним є знаходження речі в момент вчинення злочину у фактичному володінні винуватого. До таких злочинів відносяться: випадки привласнення майна, що випадково опинилося у особи, як-то знахідки чи при помилковій видачі касиром банку чи банкоматом завої суми грошей тощо. У зв'язку з цим звертає на себе увагу та обставина, що з об'єктивної сторони дії щодо вчинення досліджуваного злочину за законодавством ФРН полягають саме у привласненні та не пов'язуються із вилученням майна; б) привласнення ввіреного майна (Veruntreuung)⁹⁵⁴. Привласненням ввіреного рухомого майна (Veruntreuung) за ч.2 § 246 КК ФРН визнається більш тяжким злочином, проте, його конструктивні ознаки не передбачають такої категорії предмету злочину, як майно, що знаходилося у віданні винного, а також право на майно.

Проведений аналіз вказує, що КК ФРН має суттєві відмінності від КК України в аспекті визначення сутності привласнення, проте, зазначені невідповідності лише спонукають до більш глибокого аналізу елементів складу злочину, передбаченого ст.193 КК України з урахуванням необхідності дослідження можливостей відповідних правових запозичень.

Спричинення майнової шкоди власникові знайденого або такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна або державі у випадку скарбу, що мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, характеризує суспільно небезпечні наслідки досліджуваного злочину.

У теорії кримінального права суспільно небезпечними наслідками традиційно вважають шкоду (збитки), що заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам,

⁹⁵⁴ Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. ст. д-ра юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова ; предисл. д-ра права Г.Г. Йешека ; пер. с нем. Н.С. Райковой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

охоронюваним кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди⁹⁵⁵.

Аналіз диспозиції ст. 193 КК України показав, що тут йдеться виключно про суспільно небезпечне діяння «незаконне привласнення» та відсутня жодна вказівка на його суспільно небезпечні наслідки. Такий законодавчий підхід може бути основою для хибного висновку, що привласнення знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна не вимагає встановлення суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, а сам склад злочину, передбачений ст. 193 КК України, сформовано як формальний.

У зв'язку з цим, доцільно підкреслити, що конструюючи правові приписи злочинів проти власності, законодавець здебільшого не позначає суспільно небезпечні наслідки в диспозиціях відповідних кримінально-правових норм. Проте, всі злочини проти власності мають суспільно небезпечні наслідки, з настанням яких закон пов'язує встановлення моменту їх закінчення. Так, відповідно до п. 4 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, крадіжку і грабіж потрібно вважати закінченими з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним. У разі, якщо особа, яка протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного злочину. Закінченим замахом на крадіжку є дії особи, яка викрала майно, але одразу була викрита. Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози

⁹⁵⁵ Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть : текст лекций / М.И. Бажанов ; сост. В.И. Тютюгин. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с., с. 37; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2010. – 456 с., с. 124.

його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій.

На підставі наведеного, доцільно вказати, що суспільно небезпечні наслідки в незаконному привласненні знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна, так само, як і у вищевказаних злочинах проти власності, органічно пов'язані із суспільно небезпечними діями. Зокрема, окремі вчені вказують, що для значної частини злочинів характерною є єдність дії або бездіяльності та злочинного результату, інакше кажучи, вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) іманентно, з необхідністю породжує суспільно небезпечні наслідки, що не підлягають спеціальному доведенню, оскільки вважаються такими, що настали автоматично, із встановленням закінченої дії чи бездіяльності⁹⁵⁶. Відповідно, при привласненні знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна суспільно небезпечні наслідки мають встановлюватися разом із суспільно небезпечною дією. Вони нерозривно пов'язані з нею й окремо від неї не існують.

Суспільно небезпечні наслідки в досліджуваному злочині мають фізичний, майновий зміст⁹⁵⁷. Їх особливість полягає в тому, що фактична грошова вартість має сформуватися на підставі спеціальних досліджень особливої історичної, наукової, художньої чи культурної цінності незаконно привласненого майна або скарбу. Проте, суспільна небезпека наслідків у такому випадку не вимірюється лише грошовим виміром, зокрема, наслідки можна розглядати значно ширше від позбавлення чи втрати для широкої спільноти предметів (майна) особливої історичної, наукової, художньої чи культурної цінності.

Таким чином, суспільно небезпечні наслідки привласнення знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи,

⁹⁵⁶ Дурманов Н.Д. Понятие преступления : монография / Н.Д. Дурманов ; отв. ред. М.Д. Шаргородский. – М. ; Ленинград : АН СССР, 1948. – 316 с., с. 62–63.

⁹⁵⁷ Минкина Н.И. Культурные ценности как объект уголовно-правовой охраны [Электронный ресурс] / Н.И. Минкина // Сибирский юридический вестник. – 2003. – № 3. – Режим доступа : <http://www.law.isu.ru/ru/science/vestnik/20033/minkina.html>

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

чужого майна є нерозривно пов'язаними із суспільно небезпечним діянням та полягають у заподіянні майнової шкоди власникові або законному володільцю в розмірі особливої історичної, наукової, художньої чи культурної цінності незаконно привласненого майна або скарбу.

Так, у випадку, коли особа заподіює шкоду державі як власникові знайденого майна у вигляді скарбу, що становить культурну цінність і право власності на який набуває держава. Проте, особа, яка виявила такий скарб, якщо вона негайно повідомила міліції або органів місцевого самоврядування про скарб і передала його відповідному державному органу або органу місцевого самоврядування, має право на одержання від держави винагороди у розмірі до двадцяти відсотків від його вартості на момент виявлення. Якщо ж скарб, що становить культурну цінність, був виявлений у майні, що належить іншій особі, ця особа, а також особа, яка виявила скарб, мають право на винагороду у розмірі до десяти відсотків від вартості скарбу кожна. У цьому випадку в разі привласнення скарбу суспільно небезпечні наслідки вимірюються вартістю скарбу на момент виявлення, що встановлюється відповідною судовою експертизою.

З урахуванням суспільно небезпечних наслідків, обґрунтовано визначають об'єктивну сторону незаконного привласнення окремі вчені, наголошуючи, що фактичне володіння скарбом і свідоме ненадання органам державної влади інформації про знайдений скарб, який має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, є його незаконним привласненням незалежно від того, чи користувався винний цим майном, чи розпорядився ним. У такому разі винний усвідомлює, що знайдений ним скарб є власністю держави, і зобов'язаний негайно передати його відповідним державним органам, а, отже, володіння таким скарбом і ненадання інформації про його знахідку утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 193 КК України⁹⁵⁸.

⁹⁵⁸ Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник : у 2 т. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 1. – 780 с., с. 421.

Закінченим цей злочин вважається з моменту, коли винний привласнив знайдене ним майно чи майно, яке випадково у нього опинилось, або скарб і мав можливість повідомити про володіння ним таким майном власника, відповідний орган державної влади або орган місцевого самоврядування. Проте, момент закінчення цього злочину у спеціальній літературі визначають неоднорідно. Так, одні вчені вказують, що привласнення цінного чужого майна вважається закінченим злочином з моменту обернення майна на свою користь⁹⁵⁹. Проте, інші вчені наводять дві підстави для визначення досліджуваного злочину закінченим, а саме⁹⁶⁰: першою підставою визначають «привласнення», а другою – «можливість повідомити». З таким підходом складно погодитися, насамперед внаслідок послідовності дій у «незаконному привласненні».

Зокрема, «можливість повідомити» за часом передує «незаконному привласненню». Відповідно, невиконання правового обов'язку особою, що знайшла чуже майно або скарб, що становлять особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, повідомити про це майно власника, відповідний орган державної влади або орган місцевого самоврядування не може виступати завершальним етапом вчинення досліджуваного злочину. Цей етап доцільно розглядати за певних обставин як фактичну передумову

⁹⁵⁹ Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М.Й. Коржанський. – 3-тє вид., доповн. та переробл. – Київ : Атіка, 2007. – 592 с., с. 112; Волков Б.С. Мотивы преступления (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) : монография / Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1982. – 152 с.; Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – Київ : А. В. ПАЛИВОДА, 2005. – 640 с. ; Коржанський М.Й. Кримінальне право і кримінальне законодавство України. Особлива частина : курс лекцій / за ред. М.Й. Коржанського. – Київ : Атіка, 2001. – 544 с., с. 202.

⁹⁶⁰ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 2-е вид. перероб. та допов. – Київ : Атіка, 2008. – 712 с., с. 197; Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – Київ : Юридична думка, 2004. – 656 с., с. 181.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

«незаконного привласнення», коли винний починає поводитися із цим майном як власник. На цю обставину звертали увагу різні вчені. Зокрема, М.Д. Шаргородський писав, що при привласненні знайденого або такого, що випадково опинилося у винного, чужого майна заволодіння таким майном здійснюється правомірно (випадково), проте, наступні дії (утримання й розпорядження як своїм власним) порушують відносини власності та визнаються злочинними⁹⁶¹.

На нашу думку, найбільш повно й точно визначає момент закінчення злочину, передбаченого ст. 193 КК України, тих вчених, які бачать наслідки у тому, що власник майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, втрачає його й не може здійснювати свою правомочність користування, володіння та розпорядження ним. У такому випадку знайдене винним або таке, що випадково опинилося у нього, чуже майно протиправно привласнюється ним і не повертається власнику (скарб не передається державі)⁹⁶².

На підставі проведеного аналізу, доцільно дійти висновку, що моментом закінчення злочину, передбаченого ст. 193 КК України доцільно визнати момент настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння шкоди власнику шляхом встановлення особою над знайденим, або таким, що випадково опинилося у неї, чужим майном або скарбом, які становлять особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, фактичного володіння, користування і розпорядження, тобто «незаконного привласнення». Не повідомлення (не надання інформації відповідним органам) особою факту знайдення майна або скарбу чи майна, що випадково опинилося у неї, й має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, не може

⁹⁶¹ Курс советского уголовного права : в 5 т. / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Т. 3. Часть Особенная. – 836 с., с. 459.

⁹⁶² Кримінальний кодекс України : наук.-практ. Коментар : у 2 т. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін ; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова та ін. – Харків : Право, 2013. – Т. 2. – 1040 с.

розглядатися як закінчений злочин, передбачений ст. 193 КК України. За наявності інших необхідних умов такі дії можуть бути кваліфіковані, як замах на досліджуваний злочин.

Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України). У спеціальній літературі вчені відмічають, що доповнення КК України ст. 197-1 слід визнати позитивним кроком, яким фактично було усунуто прогалину щодо кримінально-правової оцінки фактів заволодіння земельними ділянками без оформлення права власності на них.

Проте, слід підкреслити, що ст. 197-1 КК України «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» не можна назвати новелою у вітчизняному кримінальному праві, тому що КК України 1960 р. містив аналогічну норму, яка відносилася до злочинів проти порядку управління і розташовувалася у главі IX «Злочини проти порядку управління».

Самовільне заволодіння нерухомістю виключно з наміром фактичного користування нею носить характер «тимчасового запозичення» і тому не може розглядатися в якості викрадення. Зазначені особливості неможливості викрадення нерухомого майна враховувались ще в Укладенні про покарання кримінальні та виправні, а в подальшому в кримінальних кодексах егалітарного періоду. Зазначені висновки були покладені в основу законодавчих змін, відносно незаконного заволодіння земельними ділянками, відповідно, ст. 197 – 1 КК України передбачає відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці.

Законодавець закріпив визначення терміну «самовільне зайняття земельної ділянки» у Листі Державного комітету України по земельних ресурсах від 16 серпня 2006 р. № 14-17-4/6045⁹⁶³, де зокрема, щодо його застосування вказувалося, що

⁹⁶³ Лист Державного комітету України по земельних ресурсах від 16 серпня 2006 р. № 14-17-4/6045 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zsu.org.ua/mobile/457-q-q-16-2006-n-14-17-46045

дії землекористувача, який набув право на землю в установленому законодавством порядку, не можна кваліфікувати як самовільне зайняття земельної ділянки. Їх слід розглядати як використання земельних ділянок без правовстановлюючих документів. З наведених положень слідує, що будь-які дії, які свідчать про намір використовувати земельну ділянку та й саме використання відведеної землекористувачеві земельної ділянки до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї та до його державної реєстрації, не тягне ні кримінальної, ні адміністративної відповідальності.

Слід зазначити, що законодавець вніс зміни у Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Так, відповідно до Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства від 15 квітня 2008 року № 271-VI, «самовільне зайняття земельної ділянки – це будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними»⁹⁶⁴.

Аналіз спеціальної літератури вказує на наявність чисельних пропозиції щодо конкретизації змісту поняття «самовільне зайняття земельної ділянки». Так, одні вчені визначають самовільне зайняття земельних ділянок, як використання її особою поза волею власника останньої, а також використання земельної ділянки до моменту виникнення права

⁹⁶⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства : Закон України від 15.04.2008 № 271-VI // Урядовий кур'єр від 07.05.2008. – № 83.

на неї⁹⁶⁵. Проте, інші вчені правильно вказують, що таке розуміння не враховує того, що особа може користуватися земельною ділянкою і на підставі певних правочинів⁹⁶⁶. Надто широким є тлумачення самовільного зайняття, як будь-яких дій особи (групи осіб), які порушують встановлений законодавством порядок функціонування земельної ділянки.

Так само не спостерігається єдності думок серед науковців щодо розуміння моменту закінчення злочину. Так, деякі вчені аргументовано вказують на те, що самовільне захоплення земельної ділянки є закінченим злочином з моменту вчинення дій, які свідчать про намір особи використовувати чи про фактичне використання земельної ділянки⁹⁶⁷. Погоджуючись із тим, що у випадку, коли особа вчиняє будь-які дії, які вказують на її умисел використовувати не надану їй земельну ділянку, окремі вчені вказують, що у такому випадку вести мову про «голий умисел» вже не можна, тому що бажання особи знайшли певне відображення у дійсності, матеріалізувалися. Обгородження ділянки ще не є її використанням у буквальному змісті цього слова. Проте, такі дії, на думку вчених, доцільно кваліфікувати, як зайняття земельної ділянки, де під терміном «зайняття» розуміється захоплення, закріплення за собою, розташування де-небудь⁹⁶⁸.

⁹⁶⁵ Лугина О. Проблеми нормативного визначення терміна «самовільне зайняття земельних ділянок» / О. Лугина // Право України. – 2008. – № 2. – С. 109–111.

⁹⁶⁶ Світличний О. Правові аспекти застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки» / О. Світличний // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 103.

⁹⁶⁷ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. – Київ : Юрінком, 1997. – С. 736.

⁹⁶⁸ Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво / Н. Антонюк // Вісник прокуратури. – 2008. – № 1. – С. 78–79; Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 393.

Розділ 3. Форми злочинів проти власності

Безумовно, фактичне обгородження земельної ділянки, недопуск до неї власника без реального її використання є таким ж суспільно-небезпечним як і фактичне використання такої ділянки, тому що власнику фактично може заподіюватися шкода у зв'язку з неотриманням доходу від земельної ділянки, неможливістю використовувати її за призначенням. Законодавець, визначаючи поняття самовільного зайняття земельної ділянки оминув увагою те, що самовільне зайняття не завжди пов'язується із безпосереднім використанням земельної ділянки⁹⁶⁹.

На підставі наведеного, можна дійти висновку, що самовільним зайняттям земельної ділянки доцільно вважати: а) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання не наданої земельної ділянки, тобто без будь-яких дозволів органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; б) інші дії, які свідчать про бажання використовувати не надану земельну ділянку, що унеможлиблюють використання земельної ділянки власником чи законним володільцем (обгородження, встановлення перешкод для доступу до земельної ділянки тощо).

Таким чином, як обґрунтовано вказують окремі вчені, діянням у складі злочину, передбаченому ст. 197–1 КК України можуть бути дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки або бажання використовувати не надану земельну ділянку (обгородження, встановлення перешкод для доступу до земельної ділянки тощо)⁹⁷⁰.

Найґрунтовніше дослідження типових форм (проявів) самовільного зайняття земельної ділянки було проведене

⁹⁶⁹ Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / О.О. Дудоров / МВС України Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ РВВДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с. – С. 124.

⁹⁷⁰ Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво / Н. Антонюк // Вісник прокуратури. – 2008. – № 1. – С. 78–79.

Р.О. Мовчаном, який вказує, що під самовільним зайняттям земельної ділянки доцільно визнавати будь-які дії особи, які свідчать про заволодіння та/або користування земельною ділянкою за відсутності рішення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування чи державного органу приватизації про передачу у власність чи надання в користування земельної ділянки, або правочину, яким засвідчується перехід прав на земельну ділянку від попереднього власника чи землекористувача до особи, що заволодіває земельною ділянкою, а так само за відсутності інших, передбачених законодавством юридичних фактів, які підтверджують виникнення в особи права власності чи користування земельною ділянкою⁹⁷¹.

Наступним способом посягання, передбаченого ст. 197 – 1 КК України доцільно визнати «самовільне будівництво». У зв'язку з цим, доречно вказати на неоднорідне застосування законодавцем термінології у ЦК і КК України. Так, у ст. 376 ЦК України дано визначення «самочинного будівництва», а у ст. 197– 1 КК України використано термін «самовільне будівництво». Проте, аналіз філологічного змісту цих термінів показав, що в українській мові вони вживаються як синоніми⁹⁷². Разом з тим такий підхід законодавця викликає подив, тому що не зрозуміло чому законодавець не послуговується загальною закономірністю правових текстів, згідно якої він має схилитися до використання мінімальної кількості синонімів, задля уникнення різного тлумачення однакових за змістом понять і, як наслідок, до розбіжностей у правозастосуванні.

⁹⁷¹ Мовчан Р.О. «Самовільність» як найважливіша ознака злочину, передбаченого ч. 1 ст. 197 – 1 КК України / Р.О. Мовчан // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 99–108.

⁹⁷² Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ ; Ірпінь : «Перу», 2005. – С. 1287–1292.

3.2. Злочини проти власності, не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном (ст.ст. 194–197, 198 КК України)

Деякі злочини проти власності цієї групи мають зовнішню схожість з окремими формами розкрадання і збігаються з ними за суб'єктивними ознаками, проте, не містять основну ознаку цього інституту – вилучення чужого майна, яке або не входить до їх об'єктивної сторони, або вони не пов'язані із оберненням вилученого майна на користь винного або інших осіб і не мають такої мети. До таких злочинів законодавець відносить:

- 1) умисне знищення або пошкодження майна;
- 2) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 3) погроза знищення майна;
- 4) необережне знищення або пошкодження майна;
- 5) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 6) придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом.

Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Закріплені у кримінальному законі правові заборони щодо знищення або пошкодження майна покликані забезпечити захист права власності громадян. Зокрема, знищення або пошкодження майна не тільки не поступається за рівнем небезпеки крадіжкам та іншим ненасильницьким розкраданням, а й подекуди перевершує їх. Це пов'язано з тим, що в результаті розкрадання майно не перестає виконувати своїх соціально-господарських функцій, воно як і раніше служить цілям задоволення соціально-економічних, культурних та інших потреб людей. У разі ж знищення або пошкодження майна (рiч) перестає нести будь-яке навантаження взагалі, або може бути повернуто в обiг після значних фiнансових витрат⁹⁷³. Проте, завдаючи збитки власнику чи

⁹⁷³ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посiб. / Н.О. Антонюк. – Львiв :

володільцю майна, такий злочин не спрямований на протиправне збагачення винного за рахунок знищеного (пошкодженого) майна.

Зокрема, вказівки про наслідки у вигляді знищення або пошкодження майна або такий спосіб вчинення злочину містяться і у інших складах злочинів. В одних складах злочинів знищення або пошкодження є суспільно небезпечним діянням, у інших – способом вчинення злочину (ст.ст. 113, 157, 158, 158-2, 189, 221, 245, 347, 352, 378 КК України тощо). Слід зазначити, що додатковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 194 КК України можуть виступати громадський порядок, екологічна безпека, життя та здоров'я людини тощо.

Предметом злочину може бути рухоме та нерухоме майно, незалежно від фізичного стану (твердий, рідкий, газоподібний), незалежно від виробника, віку, місця знаходження, речі вилучені чи обмежені в обігу, якщо відповідальність за їх знищення чи пошкодження не передбачені у інших статтях КК. У зв'язку з цим, доречно вказати, що за законодавством деяких зарубіжних країн (наприклад, ФРН), предметом злочину, який передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна також є рухома річ.

При цьому поняття рухомої речі у німецькому кримінальному законодавстві є досить специфічним. Так, у відповідності до нині чинного рішенням Імперського Суду ФРН, що за своєю правовою природою відповідає постановам Пленуму Верховного Суду України, роз'яснено наступне: «Кримінально-правове поняття «рухомі речі» є самостійним, публічно-правовим і таким, що виводиться тільки з чинного кримінального закону та не залежить від визначення речі в

ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 350; Шевченко И.Г. Уничтожение, повреждение и ненасильственное хищение чужого имущества: проблемы законодательной регламентации / И.Г. Шевченко // Вестник СамГУ. – 2006. – № 10/3 (50). – С. 184; Файзрахманова Л.М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение чужого имущества по УК России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ижевск, 2002. – 29 с.

приватно-правовому порядку. Рухомими речами, таким чином, визнаються тільки фізичні речі»⁹⁷⁴.

Таким чином, у правозастосовній практиці ФРН під рухомими речами розуміють будь-які фізично визначені об'єкти, як у твердому, так і в рідкому, газоподібному станах, а так само тварини і рослини. Звідси, категорії «нерухомі речі» як такої, що має юридичне значення у кримінальному законодавстві ФРН не розглядається. Таке майно, як і за національним законодавством, має представляти матеріальну цінність, а його умисне знищення (пошкодження) завдавати значну шкоду потерпілому.

У сучасний період вітчизняними вченими та судовою практикою визнається, що предметом злочину може бути тільки чуже майно (як рухоме, так і нерухоме), в тому числі чужа частка майна у спільній частковій власності.

Проте, історичний досвід вказує на те, що не завжди предметом «Умисного знищення чи пошкодження майна» визнавали лише чуже майно. Так, на початку ХХ ст. предметом такого посягання визнавали як чуже, так і власне майно особи. Як обґрунтування, вказували на те, що власник з особистих міркувань може знищити майно, яке є його власним, проте, одночасно становить значну цінність для суспільства⁹⁷⁵. На нашу думку, сучасний підхід, відповідно до якого предметом «Умисного знищення чи пошкодження майна» є лише чуже майно, хоча і ставить на перше місце інтереси власника і його право будь-яким чином на власний розсуд розпоряджатися майном (в тому числі і знищувати його), проте, не враховує інтереси інших осіб, які також можуть бути зацікавленими у збереженні такого майна.

У зв'язку з цим, доречно привести як приклад Конституцію Франції, яка містить положення, що закріплюють ряд обмежень, які, на нашу думку, хоч і в певній мірі звужують

⁹⁷⁴ Kuper W. Strafrecht Besonderer Teil: Definitionen mit Erläuterungen 3 Auf / W. Kuper. – Heidelberg : C.F. Muller Verlag, 1999. – 402 s., s. 64.

⁹⁷⁵ Уголовное право. Книга 2 / под ред. проф. Б.С. Утевского. – Государственное издательство юридической литературы. – М., 1949. – С. 178–179.

інтереси власника, але у даному випадку інтереси суспільства мають перевагу. Так, в абз. 9 Преамбули Конституції Франції 1946 р. прямо вказано, що «будь-яке майно, експлуатація якого має або приймає риси національної суспільної служби або фактичної монополії, має стати колективною власністю». Згідно ст. 17 Декларації 1789 р. позбавлення права власності може також відбутися в наслідок «суспільної необхідності», яка має бути встановлена на законних підставах і за умови справедливого і попереднього відшкодування власнику збитків, у зв'язку з відчуженням такої власності.

Безперечно режим приватної власності за Конституцією України побудований на ліберальних принципах, тому стає необхідність всебічного захисту від умисного знищення або пошкодження особою свого майна, яке становить особливий суспільний інтерес та цінність для держави. Тому, з захисту суспільних або державних інтересів стає необхідним визнати предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України власне майно, а судові рішення основним механізмом реалізації принципу прав громадян на власність, який повністю відповідає основному принципу узгодження інтересів власника і суспільства.

Вищезазначене надає можливість висловити обґрунтовану думку про те, що, як злочин проти власності доцільно розглядати дії особи щодо умисного знищення або пошкодження свого майна у випадку, коли власник знищує або пошкоджує майно, яке належить йому, але становить особливу цінність для суспільства та держави.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечним наслідком і причинно-наслідковим зв'язком між ними. Суспільно небезпечне діяння (як правило, дія) виражається у знищенні або пошкодженні майна.

Знищення майна – це такий вплив особи на майно, від якого воно повністю втрачає споживчу вартість, тобто приводиться у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає

існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням. Таким чином, знищення майна – це фізична ліквідація або приведення майна в повну непридатність для цільового використання, тобто майно перестає існувати або втрачає свою господарське та інше призначення, матеріальну та(або) соціальну цінність. Воно не може бути відновлено і повністю виводиться з господарського обороту.

Щодо способу знищення, доцільно вказати, що майно може бути знищено шляхом дій, які передбачають механічне, фізичне, хімічне та інші способи енергетичного впливу на матеріальні предмети (у тому числі загально небезпечні), в результаті чого припиняється їх існування в первинному вигляді (повне знищення майна) або вони непридатні (у повній, частковій або тимчасовій мірі) для використання їх згідно цільового призначення. Використання предмета за призначенням, наприклад, спалювання пального в якості палива, споживання продуктів харчування, не може розглядатися в якості знищення. Протиправне заволодіння таким майном утворює розкрадання. Знищенням майна слід визнавати і такі діяння, які виключають річ з майнового обороту без впливу на її фізичну субстанцію: викидання чужого цінного майна в море або річку, випуск газу з балона, вивільнення тварин або птахів з клітки тощо⁹⁷⁶. Проте, у деяких випадках таких результатів можна досягти шляхом бездіяльності (неподання корму тваринам, недотримання умов зберігання майна), тобто шляхом неприйняття заходів щодо запобігання знищення або пошкодження майна від руйнівного впливу кліматичних, біологічних та інших факторів.

⁹⁷⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 353; Безверхов А.Г. Имущественные преступления. – Самара, 2002. – С. 235.; Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

Пошкодження майна – це такий вплив особи на майно, внаслідок якого майно не може бути використане за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів, а також погіршення якості, зменшення вартості майна тощо, тобто це така зміна властивостей предмета, при якому істотно погіршується його господарська цінність, і річ стає частково або повністю непридатною для цільового використання.

При пошкодженні має місце зменшення цінності майна за допомогою часткового приведення його в непридатність, що виключає можливість його подальшого використання без подальшого ремонту, реставрації, відновлення тощо. Проте, на відміну від знищення при пошкодженні після відновлення або виправлення речі повертаються її колишні властивості. Таким чином, пошкодження містить лише якісне погіршення предмета, знищення – повну його втрату. У випадку, коли для вирішення питання про те, втрачена чи внаслідок вчиненого діяння можливість використання майна за цільовим призначенням або дещо зменшилася його цінність, потрібні спеціальні знання експерта.

Таким чином, відмінність між знищенням і пошкодженням майна полягає у ступені впливу на майно: якщо знищення впливає на майно призводячи до втрати його цільового призначення, то пошкодження здійснює лише тимчасовий вплив на можливість використання за призначенням або погіршує якісні характеристики майна. Внаслідок знищення майна воно необов'язково повинно «зникнути», перестати існувати, воно може продовжувати існування, однак вже з іншим призначенням.

Словосполучення «знищення або пошкодження» вказує як на альтернативне діяння, так і на проміжний наслідок. Відповідальність за основний склад злочину, передбаченого ст. 194 КК України настає лише у випадку, коли відповідні дії призвели до заподіяння шкоди у великому розмірі. Зокрема, законодавець Законом № 270-VI від 15 квітня 2008 р. вніс зміни у примітку до ст. 185 КК України, де серед статей, до

яких застосовуються положення про розміри заподіяної шкоди вказав і ст. 194 КК України. У зв'язку з цим, окремі вчені вказують, що встановлений розмір обов'язкової шкоди не виправдано високий, а тому потребує зменшення, обґрунтовуючи свою позицію тим, що законодавець упустив з уваги той факт, що у складах розкрадань заподіяння шкоди у великому розмірі є особливо кваліфікуючою ознакою, а у складі «умисного знищення чи пошкодження майна» – обов'язковою ознакою основного складу злочину⁹⁷⁷.

Проте, деякі вчені навпаки вказують, що розмір такої шкоди слід збільшити, як у ст. 270 КК України, що передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження майна з необережності⁹⁷⁸. На нашу думку, підхід законодавця доцільно визнати найбільш оптимальним, тому що порівняно із ст. 194 КК України, небезпеку складу злочину, передбаченого ст. 270 КК України несе більшу суспільну небезпеку. Проте, слід наголосити, що суспільна небезпека умисного знищення чи пошкодження майна не є меншою, ніж суспільна небезпека ненасильницьких розкрадань, тому розмір, достатній для притягнення винного до кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна доцільно визначити таким як і мінімальний розмір, достатній для притягнення до кримінальної відповідальності за будь-який злочин проти власності.

Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» № 2598-IV від 31 травня 2005 р. КК України доповнено статтею 194-1.

Аналіз статті кримінального закону вказує, що злочин, передбачений ст. 194-1 КК України, може бути вчинений у

⁹⁷⁷ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 354.

⁹⁷⁸ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – Київ : Істина. – 2004. – С. 202.

двох формах: пошкодження і руйнування, які призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів. Доцільно вказати, що назва статті і її диспозиція не співпадають, диспозиція є значно ширшою, оскільки окрім конкретизації наслідків посягання законодавець вказує на ще одне альтернативне діяння. Проте, у зв'язку з тим, що у тлумачних словниках терміни «знищення» і «руйнування» використовують як синоніми⁹⁷⁹, доцільно, задля усунення неоднорідного тлумачення та його розуміння правозастосовувачем, замінити поняття «руйнування» у тексті диспозиції цієї статті на поняття «знищення».

Предметом злочину є об'єкти електроенергетики, зміст яких розкрито у Законах України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 р. та «Про теплопостачання» від 02 червня 2005 р., де закріплено, що об'єктом електроенергетики доцільно визнати електричну станцію (крім ядерної частини атомної електричної станції), електричну підстанцію, електричну мережу, підключену до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельню, підключену до магістральної теплової мережі, магістральну теплову мережу тощо.

Пошкодженням або руйнуванням об'єктів електроенергетики може бути вчинено загальнонебезпечним способом. Під загальнонебезпечним способом доцільно розуміти такий спосіб умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, який свідомо для винного є небезпечним для життя і здоров'я людей (наприклад, має велику руйнівну силу), іншого майна (крім того, на яке було спрямовано злочин) або інших об'єктів, які охороняються законом⁹⁸⁰. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики кваліфікується як вчинене загально-

⁹⁷⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 1287–1292.

⁹⁸⁰ Хилюта В.В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В.В. Хилюта; Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.; Тишкевич И.С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность / И.С. Тишкевич. – Минск, 1984. – С. 139.

небезпечним способом незалежно від того, чи було завдано шкоди іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

До загальнонебезпечних способів традиційно відносять підпал, вибух, приміщення в воду дротів об'єкта електроенергетики, організацію аварії на такому об'єкті та інші способи, що ставлять в небезпеку життя і здоров'я людей⁹⁸¹. Зокрема, реальна небезпека для життя людей існує у випадках передачі теплової енергії під надто високим тиском, передачі електричної чи теплової енергії на об'єкти, в яких ведеться ремонт мережі, припинення передачі енергії у лікарні, установи для зберігання крові, донорських органів, створення ситуації, при якій струмом, парою можуть бути травмовані люди тощо⁹⁸².

Із усіх загальнонебезпечних способів, через їх поширеність, законодавець окремо виділив підпал і вибух. У зв'язку з тим, що тлумачний словник дає три розуміння цього слова⁹⁸³: а) підпалювати – підносячи вогонь до чогось, примушувати займатися, горіти; б) підпалювати – викликати пожежу; в) підпалювати – пошкоджувати, псувати сильним вогнем, поняття підпалу, як способу вчинення злочину, по-різному тлумачиться в теорії кримінального права.

⁹⁸¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Авт. колектив: Андрушко П.П., Арсенюк Т.М., Атаманюк О.Г., Бантишев О.Ф., Бахуринська О.О., Боголюбська Л.Б., Боровенко В.М., Боров В.І., Бурдоль Є.П., Варфоломєєва Т.В., Глушков В.О., Голомша М.Я., Гончаренко С.В., Гошовський М.І., Гузир В.П., Доброрез О.О., Євро піна І.В., Ільковець Л.Б., Картавцев В.С., Костицький В.В., Косюта М.В., Крючкова О.В., Кудрявцев В.В., Лисенков С.Л., Лисенкові О.С., Литвин О.П., Мисливий В.А., Міщенко С.М., Мойсик В.Р., Мудров А.М., Обиход М.С., Оніщенко О.М., Орлова Т.В., Попов В.І., Пристайко В.І., Пшонка В.П., Руденко М.В., Селиванов М.П., Скомороха В.Є., Тихий В.П., Туркевич І.К., Хочунський А.М., Хруппа М.С., Руслова Л.А., Шумило М.Є., Яценко В.В.] : під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. У 2 ч. – Київ : Форум, 2001. – Особлива частина. – 942 с.; Уголовное право. Книга 2 / под ред. Б.С. Утевского. – Государственное издательство юридической литературы. – М., 1949. – С. 156.

⁹⁸² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 358.

⁹⁸³ Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Київ : Аконті, 1998. – Т. 1. – С. 267.

Зокрема, законодавцем у цей термін вкладено аспект загальної небезпечності, а тому підпалювання речі, що знаходиться у печі чи в іншому місці, яке унеможливорює поширення вогню, не слід включати до кримінально-правового розуміння підпалу. На підставі цього, ряд вчених тлумачить цей термін, зважаючи на два останні наведені вище розуміння слова «підпалювати». Так, одна група науковців підпалом визнає знищення чи пошкодження майна вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів⁹⁸⁴. Проте, інші вчені визначають підпал як свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів⁹⁸⁵.

Законодавче визначення поняття пожежі відсутнє, проте, наявне воно на підзаконному рівні, де пожежею визнається: а) неконтрольоване горіння, поза спеціальним вогнищем, розповсюджене в часі і просторі (п. 3.6.4. «Рекомендацій щодо вживання термінів та визначень із безпеки руху поїздів», затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 3 квітня 2004 р. № 464); б) позарегламентний процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час

⁹⁸⁴ Казаков Г.П. Расследование и предупреждение поджогов, совершаемых с целью сокрытия преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Г.П. Казаков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1974. – С. 45; Коваленко И.И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук / И.И. Коваленко. – М., 1995. – С. 18; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доповн. – Київ : А.С.К., 2006. – С. 361; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Юридична думка, 2012. – С. 547.

⁹⁸⁵ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 764; Лобов С.А. Некоторые аспекты развития и совершенствования российского уголовного законодательства об ответственности за поджог / С.А. Лобов // Актуальные проблемы уголовного законодательства Российской Федерации. – Краснодар : Краснодар. юрид. ин-т МВД России, 1998. – С. 220; Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – С. 116.

якого виникають чинники, небезпечні для живих істот і довкілля (наказ Міністерства палива та енергетики «Про затвердження правил пожежної безпеки при експлуатації атомних станцій» від 30 травня 2007 р. № 256).

Таким чином, істотними ознаками підпалу, як одного із способів вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України доцільно визнати: застосування джерела вогню, його поширення у часі і просторі, неконтрольованість та загальну небезпечність.

Загальна небезпечність підпалу полягає у тому, що, застосовуючи руйнівні сили вогню, здатні перерости у пожежу, винна особа втрачає можливість контролювати чи припинити їх стихійний розвиток, що, своєю чергою, може спричинити істотну шкоду. Таким чином, підпал у розумінні пожежі слід відмежовувати від пошкодження майна вогнем, яке підконтрольне особі, що його вчиняє, і не виходить за межі, що запобігають його переростанню в загальнонебезпечну, руйнівну силу. Зокрема, обґрунтованим є тлумачення підпалу, надане Пленумом Верховного Суду України, – умисне знищення або пошкодження майна вогнем, яке не створювало загальну небезпеку (наприклад, спалення речі у печі), не може розглядатись як кваліфікований склад злочину і тягне відповідальність за ч. 1 ст. 194 КК України⁹⁸⁶. Для з'ясування питання про загальну небезпечність обраного способу знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час та інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину.

⁹⁸⁶ Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3 (п. 3) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 150–156.

Вибух – це хімічна реакція (розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь тощо) з дуже сильним звуком, під час якої за дуже незначний час поширюються утворені гази, спричиняючи велику руйнівну дію⁹⁸⁷. Істотне значення для кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху (як і шляхом підпалу) має аспект загальної небезпечності. Пленум Верховного Суду України, узагальнивши усі інші загальнонебезпечні способи умисного знищення або пошкодження майна, роз'яснив, що під ними слід розуміти «дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних чи юридичних осіб»⁹⁸⁸.

Таке посягання має створювати реальну загрозу настання тяжких наслідків, хоча фактично вони можуть не настати. У випадку, коли застосування особою загальнонебезпечного способу вчинення даного злочину, майно взагалі не було знищено або пошкоджено з причин, які не залежать від волі винного, вчинене, залежно від спрямованості умислу, доцільно кваліфікувати як замах на пошкодження об'єктів електроенергетики.

За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину, передбаченого ст. 194-1 КК України є матеріальним та ускладненим, оскільки може бути вчинений двома альтернативними діями і внаслідок цього можуть настати три альтернативні наслідки (порушення нормальної роботи об'єкта електроенергетики або створення небезпеки такого порушення або спричинення небезпеки для життя людей). Суспільно небезпечне діяння у цьому складі злочину може проявлятися у формі дії або бездіяльності (за умови, що у

⁹⁸⁷ Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Київ : Аконіт, 1998. – Т. 1. – С. 267.

⁹⁸⁸ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч. посіб. / укл. Б.О. Кириць. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 273–281.

особи був обов'язок забезпечувати цілісність об'єкта електроенергетики).

Кримінальна відповідальність за таке посягання настає виключно у випадку, коли пошкодження або руйнування призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, яке полягає у припиненні або порушенні передавання енергії (електричної або теплової) споживачам, погіршення якісних або кількісних параметрів енергії, гарячої води. Про створення небезпеки для порушення нормальної роботи об'єкта електроенергетики доцільно вести мову тоді, коли існувала реальна загроза вказаного порушення.

Погроза знищення майна (ст. 195 КК України). Погроза знищення майна, передбачена ст. 195 КК України, є формальним, точніше – «усіченим» складом злочину. Особливість усіченого складу злочину, як різновиду формальних складів, полягає у тому, що момент закінчення злочину переноситься законодавцем на більш ранню стадію поведінки злочинця: на момент замаху, готування чи навіть на момент вияву наміру вчинити злочин.

Основний безпосередній об'єкт цього складу злочину – право власності, додатковий обов'язковий об'єкт – психічна недоторканність особи. Предметом злочину є чуже майно (рухоме і нерухоме).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 195 КК України, є суспільно небезпечне діяння – погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

Суспільно небезпечне діяння полягає в погрозі, залякуванні власника, законного володільця майна, особи, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, зберігача майна знищити майно конкретним, визначеним у диспозиції статті способом.

У спеціальній літературі наведено класифікацію усіх висловлених думок щодо розуміння поняття погрози, а саме: 1) погроза – це один із видів примусу; 2) це форма насильства; 3) це виявлений назовні злочинний намір; 4) спосіб впливу на

психіку людини⁹⁸⁹. Найбільш поширеною та правильною, на наш погляд, є позиція, згідно якої погроза як вид (чи форму) психічного насильства, що полягає в залякуванні особи заподіянням певної шкоди.

Традиційно обов'язковими елементами погрози називають здатність погрози впливати на психіку потерпілого та наявність у ній елемента залякування⁹⁹⁰. Намір знищити майно має бути лише певним, зазначеним у диспозиції ст. 195 КК України, способом, а саме: шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

Загально визнано, що ознаками погрози виступають її конкретність та реальність. Конкретність погрози проявляється в усвідомленні того, на що спрямована погроза – на майно, оскільки винний погрожує знищити саме майно, а не, наприклад, погрожує розголосити відомості, заподіяти тілесні ушкодження тощо. Тобто, конкретність проявляється в змісті погрози. Реальність погрози, як ми вже вказували під час дослідження ознак погрози у насильницьких розкраданнях, проявляється у об'єктивній і суб'єктивній ознаках. Об'єктивність реальності полягає у існуванні реальних обставин втілити погрозу в життя, при чому час реалізації погрози значення не має. Суб'єктивною ознакою реальності є усвідомлення потерпілим можливості знищення майна конкретним способом: шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом. Тому, погроза знищення майна полягає в залякуванні негайно або в майбутньому знищити чуже майно.

Проте, реальність погрози для винного зовсім не означає, що він справді має намір її виконувати. Достатньо, щоб він вважав, що залякування, яке він застосовує, сприймається потерпілим як таке, що цілком може бути

⁹⁸⁹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 126.

⁹⁹⁰ Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук / Р.А. Левертова. – Омск, 1978. – С. 34.

реалізоване. Таким чином, погроза знищити майно – це не обов'язково реальний намір вчинити знищення майна; це активні дії, спрямовані на залякування потерпілого, вчиняючи які винний може і не мати в дійсності намір виконати погрозу.

Зокрема, реальною погроза є у випадку, якщо у потерпілого були достатні підстави побоюватися її виконання. Про реальність (чи нереальність) погрози можуть свідчити мотив, у зв'язку з яким вона була доведена до потерпілого; відносини, що виникли між винним та потерпілим; дані про особу того, хто погрожує; місце, час і обстановка висловлення погрози.

На підтвердження наведеного доцільно звернутися до роз'яснення Пленуму ВСУ, де закріплено, що: а) «погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я»; б) «погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Судам слід мати на увазі, що така погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця та обстановки, що склалася (оточення групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання тощо)»; в) «реальність загрози встановлюється в кожному окремому випадку, зважаючи на конкретні обставини, і об'єктивний, і суб'єктивний критерії (зміст, час, спосіб, інтенсивність погрози,

дані, що характеризують особу, яка її висловлює, стосунки останньої з потерпілим)»⁹⁹¹.

На підставі проведеного аналізу, можна дійти висновку, що, погроза, як суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 195 КК України, за способом виразу може бути різною, проте, за характером та змістом має бути визначеною та реальною.

У науці кримінального права зроблено неодноразові спроби систематизувати ознаки реальності погрози⁹⁹². Проте, проведений аналіз спеціальної літератури вказує, що найбільш доречним є підхід тих вчених, які усі ознаки реальності погрози поділяють на⁹⁹³: а) ті, що характеризують суспільно небезпечне діяння (зміст, форма погрози, час, місце, спосіб, обстановка виразу погрози, її інтенсивність тощо); б) ті, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим.

Окремі вчені вказують, що ознака реальності не є обов'язковою для об'єктивної сторони «спеціальних» видів погроз⁹⁹⁴. Проте, інші вчені наголошують, що «необхідно

⁹⁹¹ Про судову практику в справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 (абз. 2 п. 12) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посіб.; укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліґа-прес, 2010. – С. 148–159; Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008р. № 5 (п. 4) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посіб.; укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліґа-прес, 2008. – С. 123–134.

⁹⁹² Кузнецов А.В. Усилить борьбу с угрозами убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / А.В. Кузнецов // Советская юстиция. – 1964. – № 16. – С. 7; Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук / Р.А. Левертова. – Омск, 1978. – С. 38.; Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов н/Д, 1997. – С. 48–52.

⁹⁹³ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 135.

⁹⁹⁴ Зайцев В. Закон СССР «Об ответственности за неуважение к суду» в действии / В. Зайцев, В. Курченко, Л. Павлова // Советская юстиция. – 1991. – № 13. – С. 8.

встановлювати факт наявності у потерпілого підстав побоюватись здійснення погрози, оскільки лише в цьому випадку винний підлягає відповідальності»⁹⁹⁵. Найбільш обґрунтованою, на нашу думку, доречно визнати позицію так вчених, які вказують⁹⁹⁶, що «спеціальні» види погрози знищення майна є кримінально караними через соціальну значущість професійної чи громадської діяльності окремих потерпілих. Кожна із згаданих вище норм Кримінального кодексу передбачає як обов'язкову ознаку складу злочину зв'язок діяльності потерпілого із висловленими на його адресу погрозами. Тому, на думку вчених, саме у такому зв'язку і виявляються реальні підстави побоюватись здійснення цих погроз. Цей зв'язок є однією із ознак реальності погрози, – «тих, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим». За відсутності ж такого зв'язку між діяльністю потерпілого та висловленими на його адресу погрозами немає «спеціального» складу погрози знищення майна, а для кваліфікації таких погроз за «загальною» нормою, що міститься у ст. 195 КК України, необхідно встановити наявність інших, згаданих вище, ознак їх реальності.

На підставі наведеного, доцільно вказати, що погроза знищення майна – це вид психічного насильства, виражений у доведенні до потерпілого наміру знищити його майно загальнонебезпечним способом, який впливає на психіку потерпілого з метою його залякування, спричинення у нього стану страху, що свідчить про реальне сприйняття доведеної погрози. На відміну від погрози пошкодження майна, злочином визнається лише погроза знищення майна.

Способи вчинення погрози знищення майна можуть бути різними: а) вербальними (може доводитись до свідомості

⁹⁹⁵ Ляпунов Ю.И. Ответственность за неуважение к суду / Ю.И. Ляпунов // Социалистическая законность. – 1990. – № 11. – С. 37; Чучаев А.И. Преступления против правосудия: научно-практический комментарий / А.И. Чучаев. – Ульяновск : Дом печати, 1997. – С. 16.

⁹⁹⁶ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 137.

потерпілого і усно, і письмово, в тому числі за допомогою телефонного, телеграфного, факсимільного зв'язку, електронної пошти, мережі Інтернет); б) невербальними (оптико-кінетичні, паралінгвістичні та екстралінгвістичні способи, якими створюється обстановка вчинення злочину); в) інваріантними (супроводжуються демонстрацією зброї, інших предметів і знарядь чи імітацією їх застосування); г) комбінованими (змішаними), які виражаються за допомогою поєднання вербальних, допоміжних та інваріантних способів⁹⁹⁷. Перелічені способи вираження погрози можуть бути використані винним і під час вчинення погрози знищення чужого майна.

Традиційно погрози за ступенем визначеності змісту поділяються на визначені, невизначені та завуальовані, де⁹⁹⁸: 1) визначеною є погроза, в якій чітко виражений намір спричинити конкретну шкоду потерпілому; 2) за невизначеної погрози характер можливих дій винного для потерпілого не зрозумілий, чіткого уявлення про них він не має; 3) за завуальованої погрози усе «маскується» під начебто правомірні дії, але з урахуванням місця та часу вчинення дій, кількості винних, характеру предметів, які вони використовують, суб'єктивного сприйняття потерпілим вчинюваних дій.

Як обґрунтовано вказують окремі вчення, погроза, відповідальність за яку встановлена ст. 195 КК України, повинна бути визначеною. Для вирішення питання кваліфікації дій винного за ст. 195 КК важливе значення має не лише конкретизація шкоди, якою винний погрожує потерпілому (доведення майна до повної непридатності щодо використання його за призначенням), але й конкретизація способу заподіяння цієї шкоди (як загальнонебезпечного). У випадку, коли спосіб знищення майна не визначений, не конкретизований у

⁹⁹⁷ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 128

⁹⁹⁸ Сердюк Л.В. Особенности уголовно-правовой оценки угрозы убийством / Л.В. Сердюк // Советская юстиция. – 1986. – № 8. – С. 20.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

висловленій погрозі, склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній⁹⁹⁹.

Щодо моменту закінчення такого суспільно небезпечного діяння, як погроза, доцільно вказати, що одні автори вважають погрозу закінченою з моменту вираження її назовні¹⁰⁰⁰, інші дослідники обґрунтовують свою позицію відносно моменту доведення її до відома потерпілого¹⁰⁰¹. На наш погляд, перший підхід доцільно визнати найобґрунтованішим та доречним. У зв'язку з цим, зазначимо, що у випадку, коли погроза знищення майна виражена у відсутності потерпілого, не доведена до його свідомості, то склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній. Підтвердження наведеного можна знайти у судовій практиці¹⁰⁰².

⁹⁹⁹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 130.

¹⁰⁰⁰ Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер; Харків : Право, 2003. – С. 151; Зубкова В.И. Совершенствование уголовно-правовой нормы об ответственности за угрозу / В.И. Зубкова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. – 1987. – № 1. – С. 39; Леконцев Ю. Ответственность за угрозу убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / Ю. Леконцев, А. Бриллиантов // Советская юстиция. – 1982. – № 22. – С. 13; Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов н/Д, 1997. – С. 19–25; Петрунев В.П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами / В.П. Петрунев // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 14.

¹⁰⁰¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [авт. колектив: Андрушко П.П., Арсенюк Т.М., Атаманюк О.Г., Бантишев О.Ф., Бахуринська О.О., Боголюбська Л.Б., Боровенко В.М., Боров В.І., Бурдоль Є.П., Варфоломеева Т.В., Глушков В.О., Голомша М.Я., Гончаренко С.В., Гошовський М.І., Гузир В.П., Доброрез О.О., Євро піна І.В., Ільковець Л.Б., Картавцев В.С., Костицький В.В., Косюта М.В., Крючкова О.В., Кудрявцев В.В., Лисенков С.Л., Лисенкові О.С., Литвин О.П., Мисливий В.А., Міщенко С.М., Мойсик В.Р., Мудров А.М., Обиход М.С., Оніщенко О.М., Орлова Т.В., Попов В.І., Пристайко В.І., Пшонка В.П., Руденко М.В., Селиванов М.П., Скомороха В.Є., Тихий В.П., Туркевич І.К., Хочунський А.М., Хруппа М.С., Руслова Л.А., Шумило М.Є., Яценко В.В.] : за заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. У 2 ч. – Київ : Форум, 2001. – Особлива частина. – 942 с.; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Юридична думка, 2012. – С. 551.

¹⁰⁰² Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, що беруть участь в судочинстві: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10 (п. 14) //

Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України). За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину, передбаченого ст. 196 КК України є матеріальним, з двома альтернативними діяннями (знищення або пошкодження), які одночасно виступають як проміжний наслідок і двома альтернативними кінцевими наслідками (тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей). Спосіб знищення чи пошкодження майна значення для кримінально-правової кваліфікації немає.

Проте, як правильно вказують окремі вчені, під час конструювання диспозиції статті законодавець допустив суттєве упущення: наслідок у вигляді загибелі кількох людей охоплюється ст. 196 КК України, у вигляді спричинення тяжких тілесних ушкоджень – теж, а от наслідок у вигляді загибелі однієї людини окремо у диспозиції статті не визначено. У зв'язку з цим, для дотримання точності кримінально-правової кваліфікації доцільно, окрім зазначених наслідків, передбачити можливий наслідок у вигляді смерті однієї особи¹⁰⁰³.

У зв'язку з цим, доречно вказати, що однією з загальних проблем застосування норм КК України, є вказівка на «загибель людей», як суспільно небезпечний наслідок, внаслідок неоднорідного його тлумачення. Зокрема, деякі вчені зазначають, що з огляду на буквальне розуміння цього терміна злочинні наслідки виникатимуть, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам¹⁰⁰⁴. Проте, в теорії кримінального права та правозастосовній діяльності часто застосовується широке тлумачення поняття «загибель людей», яке розуміється, як смерть хоча б однієї

Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч. посіб. / укл. Б.О. Кириць. – Львів : Ліга-прес, 2008. – С. 262–266.

¹⁰⁰³ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 361.

¹⁰⁰⁴ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 116.

людини¹⁰⁰⁵. У зв'язку з тим, що цей термін досить часто використовується законодавцем, Пленуму ВСУ надав роз'яснення про те, що «під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини»¹⁰⁰⁶. Проте, такий підхід викликає обґрунтовану критику серед вчених, оскільки, керуючись лінгвістичним методом тлумачення права, науковці доводять, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть як мінімум двох осіб.

Задля вирішення цього питання, деякі вчені пропонують наступний шлях його законодавчого вирішення, а саме: «відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК, які передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я»). Тоді заподіяння смерті завжди кваліфікуватиметься за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК». Цей вчений пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому доцільно оцінювати як ці наслідки; коли

¹⁰⁰⁵ Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2001. – С. 336; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Харків : Право, 2010. – С. 223; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – Київ: А.С.К., 2006. – С. 360; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / за заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Ганчаренка. – Київ : Форум, 2001. – С. 241.

¹⁰⁰⁶ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 (абз. 3 п. 27) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч. посіб. / укл. Б.О. Кириць. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 226–233; Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 (п. 6) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч. посіб. / укл. Б.О. Кириць. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 215–223.

диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи»¹⁰⁰⁷.

Проте, як доречно вказують окремі вчені, щодо ст. 196 КК України зазначена вище формула не спрацьовує, оскільки необережне знищення або пошкодження майна є кримінально караним за умови спричинення ним тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей¹⁰⁰⁸. У випадку прийняття позиції, що загибель людей – це смерть двох і більше осіб, то виникне парадоксальна ситуація. Необережне знищення чи пошкодження майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження, – це злочин, передбачений ст. 196 КК України, а аналогічні дії, якими спричинено смерть однієї особи, не можна кваліфікувати за ст. 196 КК України (ці дії можуть бути кваліфіковані лише за ст. 119 КК України – як вбивство через необережність).

Таким чином, необережне знищення або пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усіх необхідних ознак складу злочину, оскільки відсутня така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки.

У зв'язку з цим, окремі автори вказують на доцільність доповнення ст. 196 КК України терміном «інші тяжкі наслідки», під яким доцільно розуміти заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, тілесних ушкоджень середньої тяжкості – двом чи більше особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, засобів зв'язку, енерго- та водопостачання;

¹⁰⁰⁷ Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В.О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 – 23 квітня 2004 р.) / редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2004. – С. 47.

¹⁰⁰⁸ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 118.

тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо. Саме відсутність цього терміну, на переконання вчених, має ще й інші негативні вияви, а саме: а) кримінально-правовою охороною не охоплюють випадки необережного знищення чи пошкодження майна, якими завдано майнову шкоду в особливо великих розмірах; б) виключаються із об'єктів кримінально-правової охорони відносини у сфері господарської діяльності, охорони довкілля, громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху тощо, яким також може заподіюватись істотна шкода в результаті необережного знищення чи пошкодження майна¹⁰⁰⁹.

У спеціальній літературі зазначається, що хоча таке доповнення містить оціночне поняття, проте, воно видається цілком обґрунтованим, адже у кримінальному законі неможливо передбачити вичерпний перелік усіх суспільно небезпечних наслідків, які можуть бути спричинені необережним знищенням або пошкодженням майна.

Необережне знищення або пошкодження майна, що сталося в результаті порушення спеціальних правил може утворювати окремий самостійний склад злочину. Зокрема, таке діяння доцільно кваліфікувати не за ст. 196 КК України, а за статтею, яка містить спеціальну кримінально-правову норму про відповідальність за порушення відповідних правил (за порушення правил поведінки з довкіллям за ст.ст. 236, 237, 238 КК України; громадської безпеки – ст.ст. 269, 270 КК України; проти безпеки виробництва – у ст.ст. 271, 272 КК України; проти безпеки руху та експлуатації транспорту – ст. 276, 281, 282, 291 КК України).

Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у створенні передумов для протиправного посягання на

¹⁰⁰⁹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 120.

власність. Так, злочинець вчиняє розкрадання в наслідок того, що майно належним чином не охороняється тим, на кого покладено такий обов'язок. Цей склад злочину є матеріальним, тобто злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків – заподіяння тяжких наслідків для власника майна.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 197 КК України, полягає у порушенні обов'язків щодо охорони майна, яке може виражатися: а) в повному невиконанні обов'язків щодо охорони майна; б) в неналежному виконанні обов'язків щодо охорони майна.

У зв'язку з цим в кожному конкретному випадку при встановленні ознак цього складу злочину необхідно встановити, які саме обов'язки були покладені на відповідальну особу, які з них були не виконані або виконані неналежним чином. Тому що про невиконання особою своїх обов'язків може йтися лише в тому випадку, коли особа, на яку був покладений обов'язок щодо охорони майна, мала реальну можливість виконати покладені на нього обов'язки, при сумлінному ставленні до справи.

Таким чином, слід підкреслити, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є суспільно небезпечне діяння (невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна), суспільно небезпечні наслідки (тяжкі наслідки для власника майна) та причинний зв'язок між ними.

Суспільно небезпечне діяння у цьому складі злочину виявляється у пасивній формі поведінки – бездіяльності. Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності особи за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином за наявності наступних підстав: а) на підставі закону; б) з професійних або службових обов'язків; в) з договору; г) з родинних відносин; г) з попередньої поведінки особи.

Зокрема, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна належать до професійних або можуть впливати з

цивільно-правового договору (за договором зберігання (ст. 936 ЦК України), за договором охорони (ст. 978 ЦК України)) чи безпосередньо із закону.

Аналіз філологічного значення поняття «зберігати» показав, що під цим поняттям розуміють «тримати щось у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування»; охороняти – означає «оберігати від небезпеки когось, щонебудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху тощо»¹⁰¹⁰. Проведений аналіз вказує на те, що зміст цих понять не ідентичний. Так, охорона є ширшим поняттям, ніж зберігання. У зв'язку з тим, що назва цієї статті сформульована наступним чином: «порушення обов'язків щодо охорони майна», існує невідповідність між назвою цієї статті та її змістом. На думку окремих дослідників, таку невідповідність доцільно усунути шляхом внесення змін до КК України, а саме: назву статті, що аналізується після слів «обов'язків щодо» доцільно доповнити словами «зберігання чи»¹⁰¹¹.

Наступною обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за бездіяльність є наявність реальної можливості діяти певним чином. Зміст цієї умови полягає в тому, що особа в конкретній ситуації мала реальну можливість діяти, тобто виконати активні дії і запобігти злочинним наслідкам. За оцінки можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки слід урахувувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків, покладених на особу. Зважається і на її суб'єктивні можливості щодо виконання необхідних дій. Прикладом об'єктивних чинників, які здатні позбавити особу можливості виконувати свої обов'язки щодо зберігання чи охорони, є непоборна сила, неправомірний вплив на неї з боку інших осіб (застосування фізичного насильства, незаконне позбавлення волі тощо). Прикладом

¹⁰¹⁰ Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. – Київ : Аконт, 1998. – Т. 2. – С. 119, 170.

¹⁰¹¹ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с., с. 142.

суб'єктивних чинників можуть слугувати, зокрема, поганий стан здоров'я, недостатність навичок і досвіду тощо.

Невиконання та неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна є кримінально караним лише у випадку, коли ним спричинено тяжкі наслідки для власника майна. У зв'язку з цим, доцільно вказати, що законодавець, не вказавши прив'язки до матеріальних величин, відніс «тяжкі наслідки» до оціночних категорій у кримінальному праві.

Разом з тим вчені наголошують, що повинен бути орієнтир для правозастосовувача, відштовхуючись від якого він має встановлювати наявність чи відсутність відповідних наслідків. Зокрема, окремі вчені вказують, що тяжкі наслідки пов'язує із неправомірним вилученням у власника, знищенням чи пошкодженням майна у великих розмірах, у великій кількості чи майна, яке мало надзвичайно велике значення для виробничої діяльності їх власника чи було сімейною реліквією тощо¹⁰¹². Проте, інші вчені тяжкі наслідки пов'язують із спричиненням збитків на суму сто і більше нмдг¹⁰¹³.

У зв'язку з цим, деякі вчені пропонують, якщо виходити із прив'язки до вартісного критерію: тяжкі наслідки – шкода у великому розмірі, тяжкі наслідки – збитки на суму сто і більше нмдг, під час кримінально-правової оцінки аналізованих діянь все ж слід виходити із величини – 100 нмдг. Обгрунтовують науковці свою позицію наступним чином: а) якщо аналогічні дії вчинені службовими особами, конститутивною ознакою відповідного складу злочину є спричинення шкоди у розмірі 100 нмдг (істотна шкода у ст. 367 КК України); б) тяжкі наслідки є ознакою основного складу злочину, а не кваліфікованого, як це має місце у розкраданнях із спричиненням шкоди у великому розмірі, тому пряму паралель між складами розкрадань із кваліфікуючою ознакою – заподіяння шкоди у

¹⁰¹² Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 457.

¹⁰¹³ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – Київ : Атіка, 2009. – С. 592.

великому розмірі і основним складом злочину, передбаченого ст. 197 КК України проводити не можна¹⁰¹⁴. Проте, слід підкреслити, що під час визначення поняття великих розмірів такої шкоди, на нашу думку, їх слід прирівняти до аналогічних розмірів шкоди, спричиненої умисним знищенням чи пошкодженням майна.

Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину полягає у: 1) придбанні; 2) отриманні; 3) зберіганні; 4) збуті майна, одержаного злочинним шляхом та характеризується наявністю хоча б одного діяння, заздальгідь не обіцяного виконавцю злочину, проте, яке має причетність до вже вчиненого злочину¹⁰¹⁵. У зв'язку з тим, що усі дії винної особи виникають і вчиняються щодо вже вчиненого злочину, тому не перебувають у причинному зв'язку зі злочинном, унаслідок якого було добуто майно.

Вчинюючи відповідне посягання, винний знає, що майно було одержане злочинним шляхом, проте, обізнаність у характері предикатного посягання не впливає на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого. У разі, якщо особа діє під впливом помилки у предметі – наприклад, вважає, що вона придбаває, отримує, зберігає або збуває майно, одержане злочинним шляхом, хоча предмет посягання таким не є, – її дії доцільно кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого ст. 198 КК з урахуванням фактичної помилки у предметі¹⁰¹⁶. При наявності в особи сумніву щодо законності походження придбаного нею майна, описані у диспозиції ст. 198 КК України дії не утворюють складу цього злочину, а таку особу доцільно визнати недобросовісним набувачем майна (ч. 1 ст. 390 ЦК України), яка може нести

¹⁰¹⁴ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 365.

¹⁰¹⁵ Зуйков Г. Криміналістичне навчання про спосіб здійснення злочину / Г. Зуйков // Соціалістична законність. – 1971. – № 3. – С. 16–18, с. 16.

¹⁰¹⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 367.

цивільно-правову відповідальність на підставі ст. 400 ЦК України¹⁰¹⁷.

Обов'язковою ознакою складу цього злочину є заздалегідь не обіцяне вчинення таких діянь. Саме словосполучення «заздалегідь не обіцяне», використане в диспозиції кримінально-правової норми вказує на те, що цей злочин є видом причетності до злочину. Проте, у разі, коли придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, було заздалегідь обіцяним, у такому випадку, має місце співучасть у виді пособництва. Слід вказати, що усталеність зв'язків між особою, яка збуває майно, одержане злочинним шляхом і скупником, навіть за відсутності попередньої домовленості, дозволяє кваліфікувати дії скупника як пособництво.

Проте, серед вчених немає однозначності щодо питання, чи є такі діяння, поряд із приховуванням, недонесенням та потуранням, самостійним видом причетності чи ж відносяться до одного з названих її видів. Зокрема, окремі вчені, враховуючи те, що юридична природа заздалегідь не обіцяного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом аналогічна іншим видам причетності, визнають названі діяння специфічним, найбільш суспільно-небезпечним самостійним видом причетності¹⁰¹⁸. Проте, деякі вчені наполягають, що заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом є лише різновидом приховування злочину, своєрідним способом приховання

¹⁰¹⁷ Вирок по справі № 322/367/15-к 6045 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cases.legal/uk/act-uk1-44230251.html>

¹⁰¹⁸ Разгильдиев Б.Т. Уголовно правовые проблемы прикосновенности к преступлению / Б. Разгильдиев : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – М., 1979. – С. 75; Баймурзин Г.И. Ответственность за прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву / Г.И. Баймурзин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – М., 1966. – С. 205; Кузнецов В.А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В.А. Кузнецов. – Киев. – 1970. – С. 15; Панченко П.Н. Борьба с попустительством преступлениям по советскому уголовному праву / П.Н. Панченко. – Иркутск. – 1973. – С. 191.

предметів, одержаних злочинним шляхом¹⁰¹⁹. На нашу думку, деякі науковці сучасного періоду, досліджуючи це питання, змішують розуміння видів причетності із співвідношенням окремих складів злочинів між собою.

Найбільш точним та обґрунтованим є розуміння цього питання, надане свого часу окремими вченими ХІХ ст., які досліджуючи зв'язок між цими складами злочинів, правильно вказували, що «придбаваючи майно, завідомо одержане злочинним шляхом, особа не тільки допомагає злочинцю отримати вигоду від вчинення злочину, а й приховати сам факт його вчинення, оскільки таке майно є одним із речових доказів, які викривають винного у вчиненні злочину»¹⁰²⁰.

У цивільному праві під поняттям «придбання майна» традиційно розуміють укладання цивільно-правової угоди майнового характеру: договору купівлі-продажу, дарування, обміну тощо. У таких випадках право власності на майно переходить від особи, яка відчужує майно, до набувача. Проте, дещо по-іншому зміст поняття «придбання» розкривається у кримінальному праві, а саме, як протиправне обернення такого майна на свою користь шляхом купівлі, обміну на інше майно, прийняття в рахунок боргу, одержання як дарунка тощо.

¹⁰¹⁹ Криволапов Г.Г. Отграничение приобретения или сбыта имущества, добытого преступным путем, от соучастия и укрывательства преступлений / Г.Г. Криволапов // Советская юстиция. – 1968. – № 9; Гужин А.Т. Уголовно-правовая борьба с посягательством на советское правосудие / А.Т. Гужин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ростов н/Д, 1958. – С. 186–187. Смирнов В.Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву / В.Г. Смирнов. – Ленинград, 1957. – С. 196; Омаров А.С. Ответственность за укрывательство преступлений по советскому уголовному праву / А.С. Омаров : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – М., 1954. – С. 254–255; Иваник Н.П. Уголовно-правовая борьба с приобретением или сбытом имущества, заведомо добытого преступным путём / Н.П. Иваник : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Саратов, 1967. – С. 61.

¹⁰²⁰ Познышев С.В. Особенная часть русского уголовного права. Сравнит. очерк важнейших отд. особен. части старого и нового уложений – 1912 (обл. 1913) [Электронный ресурс] / С.В. Познышев. – М., 1912. – С. 216. Режим доступа : //http://www.yurclub.ru. – С. 216.

На нашу думку, ці поняття мають лише зовнішню подібність і жодним чином не співвідносяться, тому що особа, яка відчужує майно, що здобула шляхом вчинення злочину, стає неправомірним власником майна, тому передає набувачеві лише фактичну можливість розпоряджатися й володіти майном, що було здобуте, при цьому юридичних прав на це майно набувач не одержує.

Зокрема, поняття придбання й одержання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, близькі за своїм змістом. Під одержанням майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, доцільно розуміти безкоштовну або оплатну передачу такого майна одною особою іншій із наступним використанням на свій розсуд¹⁰²¹.

Як придбання, так і одержання забезпечують можливість розпоряджатися зазначеним майном як своїм власним. Відрізняються ці поняття виключно способом придбання такої можливості. Таким чином, придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом – це протиправне обернення такого майна на свою користь шляхом купівлі, обміну на інше майно, прийняття в рахунок боргу, одержання як дарунка тощо, тобто діяльність особи щодо вчинення будь-яких діянь майнового характеру (купівля, обмін, дарування, отримання в рахунок погашення боргу тощо), унаслідок яких особа стає володільцем майна, яке було здобуте злочинним шляхом, яке може бути як оплатним, так і безоплатним.

Важливо те, що набувач звертає майно, отримане злочинним шляхом, на свою користь. Придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, може бути у виконавця або іншого співучасника вчинення злочину. Крім того, ознаки придбання будуть і в тому випадку, коли особа, наприклад, купує майно у причетної до злочину особи, яка напередодні придбала або отримала таке майно у співучасників предикатного злочину. Придбаваючи майно,

¹⁰²¹ Бердяга С. Придбання, одержання, зберігання або збут здобутого злочинним шляхом / С. Бердяга // Юридичний журнал. – 2005. – № 5(35). – С. 83–89.

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

здобуте злочинним шляхом, суб'єкт може розпорядитися ним як власним, однак мати право володіння, користування й розпоряджання таким майном він не може, оскільки є недобросовісним володільцем¹⁰²².

Аналіз спеціальної літератури вказує на те, що заздалегідь не обіцяне взяття майна, здобутого злочинним шляхом, на якийсь час, з умовою повернення, не містить ознак придбання майна, здобутого злочинним шляхом, оскільки необхідно, щоб винний у результаті придбання отримав майно у власність, тобто мав можливість у повному обсязі цим майном розпоряджатися¹⁰²³. Проте, окремі автори, обґрунтовуючи протилежну точку зору та вказують на той факт, що так як для кваліфікації придбання майна, здобутого злочинним шляхом, не важливо, чи отримала особа у фактичну власність злочинно добуте майно, у зв'язку з цим, придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, спрямовано на звернення такого майна на свою користь¹⁰²⁴.

На нашу думку, доцільно підтримати тих вчених, які вказують, що таке придбання включає отримання винним майна, здобутого злочинним шляхом, не тільки з метою звернення його на свою користь, а й з метою звернення його на користь інших осіб¹⁰²⁵.

¹⁰²² Беніцький А.С. Юридичний аналіз придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом / А.С. Беніцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14basozs.pdf>

¹⁰²³ Российское уголовное право. Особая часть : в 2-х т. – Т. 2 / Э.Н. Жевлакова, Н.Г. Иванова, В.С. Комиссарова и др. ; под ред. проф. А.И. Рарога. – М. : Профобразование, 2001. – 872 с., с. 254.

¹⁰²⁴ Хакимов И.Х. Ответственность за прикосновенность к хищению социалистического имущества / И.Х. Хакимов ; отв. ред. Б.С. Никифоров. – Ташкент : Фан, 1982. – 124 с; Мурадов А.Н. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем : автореф. дис. ... на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Н. Мурадов. – М., 1985. – 23 с.; Магомедов А.М. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.М. Магомедов. – М., 1973. – 19 с.

¹⁰²⁵ Коржанский Н.И. Ответственность за приобретение, хранение и сбыт имущества, добытого преступным путем / Н.И. Коржанский. – Волгоград : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел Высшей

Зокрема, таке діяння, як отримання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, було включено до ст. 198 КК України Законом України від 16 січня 2003 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України»¹⁰²⁶. Під отриманням майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, доцільно розуміти діяння, спрямовані на безкоштовне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом. Разом із тим, необхідність у спеціальній відповідальності за отримання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, викликає сумнів, тому що у аналізованій статті КК України передбачено відповідальність за придбання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

У словнику поняття «одержувати» тлумачиться, як «брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається тощо», відповідно поняття «придбавати» – «ставати власником чогонебудь, наживати, нагромаджувати майно, гроші тощо»¹⁰²⁷. Таким чином, у диспозиції ст. 198 КК України відбувається дублювання: одна й та ж форма діяння, закріплена поняттями, які мають схоже значення, що призводить до проблем тлумачення та розуміння правозастосовувачем.

Під зберіганням майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, доцільно розуміти володіння майном на короткий або тривалий час, у процесі якого винний зберігає контроль (без ознак співучасті) над ним. Воно може знаходитися в його приміщенні, в особистому транспорті або в якому-небудь іншому місці, відомому тільки хранителю¹⁰²⁸. Зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, полягає в прийнятті та

следственной школы МВД СССР, 1971. – 88 с.; Кузнецов В.А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В.А. Кузнецов. – Киев : Наук. думка, 1970. – 160 с.

¹⁰²⁶ Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 16.01.03 р. № 430-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 14. – Ст. 95.

¹⁰²⁷ Словник української мови. – Т. 1–11. – Київ : Наук. думка, 1970, 1980. – Т 5. – 1974. – 840 с., с. 604, 625.

¹⁰²⁸ Бердяга С. Придбання, одержання, зберігання або збут здобутого злочинним шляхом / С. Бердяга // Юридичний журнал. – 2005. – № 5(35). – С. 83–89, с. 84.

приховані такого майна на певний період ¹⁰²⁹. У разі заздалегідь не обіцяного зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, таке майно залишається в незаконному володінні виконавця або інших співучасників злочину. Придбавши чи отримавши майно, здобуте злочинним шляхом, набувач звертає майно на свою користь, щоб надалі розпорядитися ним як своїм власним.

Проте, слід підкреслити, що у спеціальній літературі висловлюються погляди про недоцільність установлення кримінальної відповідальності за зберігання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом ¹⁰³⁰. Так, окремі вчені обґрунтовують необхідність виключити з кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за придбання, зберігання чи збут матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, відповідальність за зберігання, на підставі того, що наявність цієї ознаки ускладнює розмежування зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, і приховування злочину ¹⁰³¹. Проте, деякі науковці висловлюють протилежну точку зору. Зокрема, науковці наголошують, що зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, за ступенем суспільної небезпечності не вище, ніж приховування злочину, особа, що здійснює зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, а посягає передусім на відносини у сфері легального розподілу й перерозподілу майна ¹⁰³². При зберіганні майна, здобутого злочинним шляхом, винна особа може не ставити перед собою мету – приховати основний злочин, а прагнути до

¹⁰²⁹ Зуйков Г. Криміналістичне навчання про спосіб здійснення злочину / Г. Зуйков // Соціалістична законність. – 1971. – № 3. – С. 16–18, с. 17.

¹⁰³⁰ Дудоров О. Про розмежування придбання чи збуту майна одержаного злочинним шляхом і легалізації злочинних доходів / О. Дудоров // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10(88). – С. 43–61.

¹⁰³¹ Черемисов Д.В. Прикосновенность к преступлению : новые формы / Д.В. Черемисов // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні. – Мінск : БП, 2006. – № 1. – С. 242–244.

¹⁰³² Беніцький А.С. Юридичний аналіз придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом / А.С. Беніцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14basozs.pdf>

незаконного збагачення за рахунок майна, яке було прийняте на зберігання, та використовувати його для отримання вигоди.

Ергономічним (швидкий спосіб отримання грошової вигоди за малих зусиль) способом незаконного збагачення є збут. У багатьох випадках цей спосіб виступає стабільним, а іноді й єдиним джерелом доходу злочинців. Під збутом майна, завідомо здобутого злочинним шляхом традиційно розуміють прийняття такого майна для реалізації з подальшим продажем, обміном тощо, а також надання допомоги особі, винній у злочині, у збуті майна.

Під збутом майна, завідомо отриманого злочинним шляхом, необхідно розуміти вчинення будь-яких діянь майнового характеру (обмін, дарування, передання в рахунок застави та ін.), унаслідок чого набувач може розпоряджатися таким майном як своїм власним. Збут майна, завідомо отриманого злочинним шляхом, означає дії, спрямовані на передачу майна третій особі, у результаті здійснення яких ця особа може розпоряджатися цим майном на свій розсуд. Збут такого майна може здійснюватися в різних формах, а за своєю юридичною природою всі форми злочинного збуту майна є рівнозначними; законодавець не вказує конкретної форми збуту¹⁰³³.

Збут майна, отриманого злочинним шляхом, означає передання його іншій особі у фактичне володіння, використання або розпорядження. Передання майна, здобутого злочинним шляхом, іншій особі може здійснюватися будь-яким способом. Наприклад, шляхом укладення угоди (обміну, купівлі, дарування тощо). Зокрема, окремі вчені вказують, що збут – це реалізація майна. Проте, інші науковці підкреслюють, що реалізувати майно – значить обернути його в кошти або інші цінності¹⁰³⁴. У зв'язку з цим, правильніше

¹⁰³³ Дудоров О. Про розмежування придбання чи збуту майна одержаного злочинним шляхом і легалізації злочинних доходів / О. Дудоров // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10(88). – С. 43–61, с. 49.

¹⁰³⁴ Скосарев В.В. Уголовный закон в борьбе с приобретением и сбытом имущества, заведомо добытого преступным путем / В.В. Скосарев // Российский следователь. – 2002. – № 7. – С. 28–32.

використовувати термін «передання» для характеристики збуту майна, отриманого злочинним шляхом.

Так, як збут майна, отриманого злочинним шляхом, можуть бути кваліфіковані діяння особи, яка, заздалегідь не обіцяючи, надає допомогу учаснику предикатного злочину реалізувати. У такому випадку дії учасника предикатного злочину з реалізації викраденого ним майна охоплюються ознаками злочину, у результаті якого було отримано майно, що збувається.

Дії особи, яка, заздалегідь не обіцяючи, допомагає збути викрадене майно, також містять ознаки злочину, передбаченого ст. 198 КК України. Зокрема, вчені XIX ст. вказували, що придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, – це користування плодами злочинної діяльності¹⁰³⁵.

У сучасний період, у спеціальній літературі не спостерігається єдності думок серед вчених щодо проблеми відповідальності за користування плодами злочинної діяльності, а особливо щодо питання кваліфікації дій особи, яка вживає продукти харчування, які були викрадені іншою особою. Так, одні вчені стверджують, що вживання продуктів харчування, здобутих злочинним шляхом, не утворює складу придбання майна, здобутого злочинним шляхом¹⁰³⁶.

Проте, інші вчені вказують, що з такою думкою не варто погоджуватися, тому що в діях особи, яка вживала продукти харчування, які здобула інша особа злочинним шляхом, міститься склад злочину, передбаченого ст. 198 КК України¹⁰³⁷. На нашу думку, для вирішення цього питання доречно

¹⁰³⁵ Есипов В.В. Очерк русского уголовного права : Часть общая : Преступление и преступники. Наказание и наказуемые / В.В. Есипов, проф. Имп. Варш. Ун-та. – [2-е изд., пересмотр.]. – СПб. : Тип. Н.В. Васильева, 1898. – 419 с., с. 172.

¹⁰³⁶ Зарубин А.В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению : дис. ... на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.В. Зарубин; Тюмен. юрид. ин-т МВД России. – Тюмень. – 2004. – 212 с., с. 179.

¹⁰³⁷ Беніцький А.С. Юридичний аналіз придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом / А.С. Беніцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14basozs.pdf>

вказати на факт усвідомлення особою, яка споживає такі продукти, щодо правомірності їх набуття. У випадку, коли особа не знала та не могла знати, що вживала продукти харчування, які здобула інша особа злочинним шляхом, такі дії не містять складу злочину, передбаченого ст. 198 КК України.

Склади злочинів, передбачених ст. 198 КК України, відносяться до формальних, тому злочин вважається закінченим із моменту вчинення одного з діянь, включених до цієї статті. Придбання, отримання або зберігання буде закінченим із моменту, коли особа мала фактичну можливість розпоряджатись, користуватись або володіти майном, здобутим злочинним шляхом. Збут майна, отриманого злочинним шляхом, необхідно вважати закінченим злочином із моменту передання іншій особі зазначеного майна. Отримання винагороди за збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, на кваліфікацію ніяк не впливає. Тому на момент закінчення збуту не має значення час отримання особою винагороди за передання зазначеного майна.

На кваліфікацію не впливає та обставина, що придбання, отримання або передання іншій особі майна, здобутого злочинним шляхом, було здійснено на певний час, а потім таке майно було повернуто. Майно, здобуте злочинним шляхом, може перебувати в причетної особи у володінні, розпорядженні або користуванні будь-який час. Якщо таке майно було в причетної особи у володінні, розпорядженні або користуванні лише кілька хвилин або годин, то питання кваліфікації за ст. 198 КК України може бути вирішено судом у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи були діяння винної особи малозначними.

Розділ 4

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Традиційно кваліфікація злочинів визнається найбільш важливим і відповідальним етапом застосування норм закону про кримінальну відповідальність, що є необхідною умовою реалізації принципу законності у кримінальному судочинстві, досконалого кримінального провадження на всіх етапах розслідування і розгляду справ у суді, відправною точкою усього процесу застосування та підґрунтям для справедливого і обґрунтованого покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності (або покарання) осіб¹⁰³⁸.

Проте окремі вчені правильно вказують, що вислів «кваліфікація злочинів» як мовна конструкція є нонсенсом, адже тільки КК визначає, яке суспільно небезпечне діяння визнається злочином. Тому доти, доки не встановлено, що певна подія відповідає конкретній статті Особливої частини КК України, називати її злочином не можна. А якщо відомо, що суспільно небезпечне діяння є злочином, це означає, що процес кваліфікації (із відповідним результатом) вже відбувся¹⁰³⁹. Таким чином, кваліфікації підлягає суспільно небезпечне діяння, коли існує припущення, що воно може підпадати під дію КК України, а не «злочин».

Кваліфікацію суспільно небезпечного діяння слід розглядати як процес і як його результат. Як процес вона має

¹⁰³⁸ Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г.М. Анісімов, О.О. Володіна, І.О. Зінченко та ін. ; за ред. М.І. Панова. – Харків : Право, 2016. – 356 с., с. 4; Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1972. – 352 с., с. 7–8; Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини / П.Л. Фріс. – Надвірна : Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с., с. 59.

¹⁰³⁹ Ярмиш Н. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою за попередньою змовою / Н. Ярмиш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Vnapu/2010_4/10Yarmi.pdf

проходити основні стадії: 1) вибір кримінально-правової норми, що стосується вчиненого відповідного суспільно небезпечного діяння; 2) виявлення фактичних об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого діяння, аналіз їх змісту; 3) встановлення відповідності фактичних ознак діяння винного та елементів конкретного складу злочину вчиненого діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. При цьому результатом кваліфікації злочинів вважається юридичне закріплення правоохоронними органами висновку про те, що інкримінуванню підлягає конкретна норма (норми)¹⁰⁴⁰.

Порівняно з іншими групами злочинних посягань суспільно небезпечні діяння проти власності мають певні особливості кваліфікації, а саме ознаки, притаманні саме цій категорії злочинних посягань. Хрестоматійним прикладом зазначеного є проблема відмежування розбою від бандитизму¹⁰⁴¹, де при вирішенні питання щодо об'єкта злочину мають бути враховані як ознаки об'єктивної, так і суб'єктивної сторони, перш ніж з'явиться можливість віднести діяння до злочину проти власності або визнати його об'єктом суспільну безпеку. У зв'язку з цим необхідною складовою нашого дослідження стає аналіз кваліфікуючих ознак злочинів проти власності.

4.1. Аналіз кваліфікуючих ознак злочинів проти власності

У теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють передбачені законом притаманні частині злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи

¹⁰⁴⁰ Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія / О.К. Марін. – Київ : Атака, 2003. – 224 с., с. 13.

¹⁰⁴¹ Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 375 с. – С. 99–103.

винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності¹⁰⁴². Кваліфікуючі ознаки поряд з іншими кримінально-правовими засобами виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом межі типового покарання¹⁰⁴³. У зв'язку з цим кваліфікуючі ознаки використовуються у кримінальному праві як засіб диференціації кримінальної відповідальності для конструювання більш небезпечного виду діянь і, відповідно, для визначення у законі нових меж караності порівняно з тими, які передбачені за вчинення основного складу злочину.

Зокрема, у КК України передбачено близько двох десятків кваліфікуючих ознак, що утворюють у поєднанні з основними складами кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів проти власності, за наявності яких зростає ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, а тому відповідно для особи, що його вчинила, має передбачатись суворіше покарання, ніж за вчинення основного складу злочину.

Проведений аналіз спеціальної літератури¹⁰⁴⁴ та кримінального закону дає підстави стверджувати, що до ознак, залежно від наявності яких виділяються кваліфіковані та

¹⁰⁴² Гуторова Н.О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності / Н.О. Гуторова // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матер. наук.-практ. конференції / ред. кол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Харків : Кроссроуд, 2006. – С. 47 – 50, с. 48.

¹⁰⁴³ Марін О.К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин / О.К. Марін // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лютого 2006 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 366–369, с. 366.

¹⁰⁴⁴ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с., с. 54; Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2006. – 304 с.; Курінов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Курінов. – М., 1984; Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – С. 10; Рябчинська О.П. Значення складу злочину для кримінально-правової кваліфікації / О.П. Рябчинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/vaau_2009_1_46.pdf

особливо кваліфіковані види посягань на власність, доцільно віднести¹⁰⁴⁵:

1. До загальних кваліфікуючих ознак:

а) за формою множинності: повторність (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 188-1, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, 2 ст. 194-1 КК України); спеціальна повторність (ч. 2 ст. 187, ч. 2 і ч. 4 ст. 197-1 КК України);

б) за формою співучасті: вчинення групою осіб (ч. 2 ст. 197-1 КК України); за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 188-1, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 2 ст. 194-1 КК України); організованою групою (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК України);

в) за розміром завданої матеріальної шкоди: вчинення у великих розмірах (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 188-1, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192 КК України); вчинення у особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України); із заподіянням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 190 КК України).

2. До особливих (спеціальних) кваліфікуючих ознак:

1) залежно від способу вчинення злочину: з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України); поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу або погрозою застосування такого насильства (ч. 3 ст. 189 КК України); поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 189 КК України); поєднаний з погрозою вбивства (ч. 2 ст. 189 КК України); загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194-1, ст. 195 КК України); з використанням службового становища (ч. 2 ст. 189 КК України); шляхом зловживання службовим становищем

¹⁰⁴⁵ Дорохина Ю.А. Особенности квалификации преступлений против собственности / Ю.А. Дорохина // Вестник Уральского института экономики, управления и права. – 3 (32) ноябрь 2015. – С. 34–44.

(ч. 2 ст. 191 КК України); шляхом операцій з використанням електронно-обчислюваної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України);

2) залежно від наслідків: спричинило небезпеку для життя людей (ч. 3 ст. 194-1 КК України); спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 194-1, ст. 196, ст. 197 КК України).

Першою з загальних кваліфікуючих ознак є повторність – самостійна форма множинності злочинів, якій притаманні специфічні ознаки. Вона передбачає, передусім, вчинення кількох (двох або більше) злочинних діянь, які віддалені між собою у часі. За загальним правилом, повторність утворюють як юридично тотожні злочини, так і однорідні, що прямо передбачено ч. 1 та ч. 3 ст. 32 КК України. Проте проблеми визначення змісту таких типових форм множинності злочинів, як повторність, сукупність і рецидив, та особливостей врахування цього змісту при кваліфікації злочинів проти власності належать до категорії тих, чиє вирішення по-різному сприймається в науці й практиці.

Відповідаючи на питання щодо складових таких форм множинності, як повторність та сукупність, різні вчені зводять розуміння їх складових до виділення певної кількості вчинених злочинів (описують вони таку кількість, як більше одного¹⁰⁴⁶, двох чи більше¹⁰⁴⁷ тощо); їх юридичних ознак (коли, наприклад, ці злочини визнаються тотожними, однорідними або різнорідними (неоднорідними)¹⁰⁴⁸; одиничними;

¹⁰⁴⁶ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – Київ, 2009. – 408 с., с. 123.

¹⁰⁴⁷ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Харків, 2010. – 456 с.

¹⁰⁴⁸ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – Київ, 2011. – 1112 с.; Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4–15; Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ, 2006. – 704 с.

передбаченими різними статтями або однією й тією самою статтею Особливої частини КК України¹⁰⁴⁹; передбаченими різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України¹⁰⁵⁰ тощо); часу вчинення злочину або злочинів (позначається, наприклад, як «вчинені до засудження»¹⁰⁵¹, «неодночасність вчинення злочинів»¹⁰⁵², «до засудження за перше посягання»¹⁰⁵³); характеристики особи, що їх вчинила (наприклад, як «особу не було звільнено від кримінальної відповідальності»¹⁰⁵⁴, «особу не було засуджено»¹⁰⁵⁵).

Окремі вчені виділяють їх кількісну та якісну ознаки¹⁰⁵⁶. Проте деякі науковці вдаються до більш докладної конкретизації цих ознак, зокрема залежно від: а) тотожності, однорідності й неоднорідності злочинів, які утворюють множинність; б) відповідності цих злочинів тотожним чи різним юридичним складам; в) їх співвіднесення з часовими характеристиками; г) наявності судимості за попередній

¹⁰⁴⁹ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ, 2006. – 704 с.; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Харків, 2010. – 456 с.

¹⁰⁵⁰ Кримінальне право. Загальна частина : підруч. / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – Київ, 2011. – 1112 с.; Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. – Київ, 2006. – 704 с.

¹⁰⁵¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків, 2010. – 456 с.

¹⁰⁵² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та допов. – Київ, 2005. – 848 с.

¹⁰⁵³ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. – Київ, 2009. – 512 с.

¹⁰⁵⁴ Кримінальне право. Загальна частина : підруч. / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – Київ, 2011. – 1112 с.

¹⁰⁵⁵ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – 2-ге вид. – Київ, 2009. – 512 с.

¹⁰⁵⁶ Зінченко І.О. Множинність злочинів : поняття, види, призначення покарання : монографія / І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін ; за заг. ред. В.І. Тютюгіна. – Харків, 2008. – 336 с.

злочин на час вчинення наступного злочину; г) визнання цих злочинів умисними чи необережними¹⁰⁵⁷.

У зв'язку з викладеним П.С. Берзін слушно пропонує розкрити внутрішню будову таких форм множинності з урахуванням загальноприйнятого в теорії кримінального права підходу – виділити їх структурний і змістовний аспекти¹⁰⁵⁸. Зокрема, структурний аспект відображає можливі варіанти системного поєднання відповідних значень юридичних фактів, змістовний – несе інформацію про зміст юридичних фактів та про характер зв'язків між ними¹⁰⁵⁹. Таким чином, структурний аспект таких типових форм множинності злочинів, як повторність і сукупність, доцільно розкривати залежно від: а) фактів учинення конкретних злочинів, що утворюють вказані форми їх множинності; б) особливостей відображення (врахування) факту вчинення таких злочинів у змісті ознак складів злочинів певних видів (складу злочину проти власності); в) специфіки взаємозв'язків складів цих злочинів між собою. Змістовний аспект стосується використання певних характеристик у змісті юридичних конструкцій повторності та сукупності злочинів.

Комплексність при поєднанні юридичних фактів у юридичній конструкції повторності злочинів пов'язується, насамперед, з відображенням її змісту, а саме: а) факту вчинення в різний час (неодночасно) кількох злочинів; б) особи, яка їх вчинювала (зокрема, чи мала вона судимість за вчинення одного (кількох) із цих злочинів); в) психічних процесів, що стосуються вчинення таких злочинів (чи були об'єднані вчинювані діяння єдиним злочинним наміром).

¹⁰⁵⁷ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – Київ, 2005. – 848 с.

¹⁰⁵⁸ Берзін П. Поняття повторності та сукупності злочинів: особливості системно-структурних характеристик / П. Берзін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1258.html>

¹⁰⁵⁹ Дудоров О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу «NON BIS IN IDEM»? / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 2010. – № 30 (786). – С. 6–7.

Ознаки злочинів, які входять до змісту конструкції повторності, традиційно визначають так ¹⁰⁶⁰: а) вони мають бути передбачені тією самою частиною статті розділу VI Особливої частини КК України (ч. 1); б) можуть бути передбачені різними статтями розділу VI Особливої частини КК України (ч. 3). У першому випадку вони іменуються злочинами одного виду (або тотожними злочинами), у другому – однорідними.

Під тотожними злочинами, як правило, розуміють злочини, однакові за своїм юридичним складом. Вони повністю збігаються за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками ¹⁰⁶¹ і передбачені: а) однією і тією самою статтею чи однією і тією самою частиною статті Особливої частини КК України; б) відповідними статтями КК України, якщо ці статті встановлюють відповідальність за один і той самий тип (різновид) суспільно небезпечної поведінки ¹⁰⁶². При цьому зі змісту ч. 1 ст. 32 КК України не випливає, що тотожні злочини можуть утворювати повторність (ставати її елементами) лише в разі, коли це спеціально передбачено статтею (частиною статті) Особливої частини КК України.

У теорії кримінального права однорідними називаються такі злочини, які посягають на однакові або подібні об'єкти злочинів, мають однакову форму вини та передбачені різними статтями розділу VI Особливої частини кримінального закону. Водночас, на відміну від повторності тотожних злочинів проти власності, повторність однорідних злочинів наявна лише у випадках, безпосередньо передбачених у статті (її частині) розділу VI Особливої частини КК України, а саме: однорідні злочини, що включаються у повторність, текстуально нази-

¹⁰⁶⁰ Берзін П. Поняття повторності та сукупності злочинів: особливості системно-структурних характеристик / П. Берзін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1258.html>

¹⁰⁶¹ Зінченко І.О. Множинність злочинів : поняття, види, призначення покарання : монографія / І.О. Зінченко ; за заг. ред. В.І. Тютюгіна. – Харків, 2008. – 336 с., с. 99.

¹⁰⁶² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – Київ, 2005. – 848 с., с. 70.

ваються у примітці до статті розділу VI Особливої частини КК України, яка розкриває зміст повторно вчиненого злочину (при цьому, поряд з однорідними злочинами, законодавець у таких примітках може перелічувати також тотожні злочини, що утворюють повторність).

Проведений аналіз дає підстави вказати на те, що згідно з приміткою до ст. 185 КК України передбачена повторність злочинів проти власності: «У статтях 185, 186, 189 – 191 КК України повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу». Повторність однорідних злочинів у цих випадках збігається з реальною сукупністю злочинів. Таким чином, у випадках вчинення двох або більше однорідних самостійних злочинних діянь проти власності, одночасно утворюються і повторність, і сукупність злочинів¹⁰⁶³. Наприклад, крадіжка майна, яка вчинена винним, що раніше вчинив привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем, має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 185 КК України і відповідною частиною ст. 191 КК України. Для повторності як самостійної форми множинності злочинів притаманним є те, що два або більше злочинних діяння вчиняються до постановлення вироку за будь-яке з них.

Так само, відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 КК України крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем визнаються вчиненими повторно, якщо вони вчинені особою, яка раніше вчинила будь-який із цих злочинів, розбій (ст. 187 КК України) чи викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних

¹⁰⁶³ Кривошеїн П.К. Кваліфікація групових і повторних злочинів : навч. посіб. / П.К. Кривошеїн, В.М. Слісаренко. – Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1993. – С. 27.

матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України).

Проте доцільно вказати, що у п. 1 примітки до ст. 185 чинного КК коло злочинів, вчинення яких є передумовою інкримінування особі ознаки «вчинення злочину повторно» у межах ст.ст. 185, 186, 189 – 191 КК 2001 р., значно звужено, коли його порівняти з аналогічними п. 1 примітки до ст. 81 та п. 1 примітки до ст. 140 КК 1960 р. Так, за КК 1960 р. крадіжка (ст. 81, ст. 140), грабіж (ст. 82, ст. 141), шахрайство (ст. 83, ст. 143), заволодіння державним або колективним майном шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем (ст. 84), вимагання (ст. 86, ст. 144) визнавались вчиненими повторно, якщо вчиненню одного з цих злочинів передувало вчинення будь-якого з них, а також учинення одного зі злочинів, передбачених ст.ст. 69, 86, 142, 223, 228-3, 229-2, 229-17, 229-19 КК 1960 р. Порівняно з аналогічними переліками злочинів у КК 1960 р., при визначенні повторності у корисливих злочинах проти власності ряд злочинів не були відображені у КК 2001 р.

У теорії кримінального права такі зміни вважають некоректними, оскільки особливістю таких злочинів, як розкрадання радіоактивних речовин, розкрадання наркотичних засобів та психотропних речовин, розкрадання вогнепальної зброї та інших подібних їм, є те, що їх предметом може бути майно, наділене особливими властивостями, або таке, що має особливе значення, незаконне використання якого становить загальну небезпеку для людей або їхнього здоров'я¹⁰⁶⁴.

Інакше кажучи, в цьому випадку закон бере під охорону не стільки майно як річ, що має матеріальне значення, скільки саму властивість речі, її призначення. У такий спосіб охороняється і громадська безпека та здоров'я населення, і право власності окремих суб'єктів, яке в нашому випадку виступає додатковим об'єктом. Таким чином, з точки зору комплексної кримінально-правової охорони власності, відновлення

¹⁰⁶⁴ Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ним преступления / П.С. Матышевский. – Київ : Юринком, 1996. – С. 190.

«розширеного переліку» злочинів (переліку, до якого входили б усі злочини в межах КК, що посягають як на власність, так і на інші об'єкти кримінально-правової охорони, які є спеціальними нормами щодо норм, сформульованих у межах розділу VI Особливої частини КК) у межах п. 1 примітки до ст. 185 КК 2001 р. виглядає обґрунтованим¹⁰⁶⁵.

У зв'язку з цим окремі вчені вважають за доцільне внести до п. 1 примітки до ст. 185 КК України зміни, спрямовані на визнання злочинів, передбачених ст.ст. 185, 186, 189–191 КК України, вчиненими повторно й у тих випадках, коли їх вчиненню передувало вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 289, 308, 312, 313, 410 КК України¹⁰⁶⁶. Крім того, «розширені» переліки, подібні до того, що мав місце у КК 1960 р., збереглися у нових кримінальних кодексах республік колишнього СРСР.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблемам множинності злочинів¹⁰⁶⁷, показав, що для повторності притаманні ті самі ознаками, що і для множинності, а саме: однією особою вчинено хоча б два злочини, які зберігають своє кримінально-правове значення. Проте якщо зупинитися на видах повторності, які традиційно виділяються у теорії кримінального права, то слід відзначити, що крім повторності однорідних і тотожних злочинів, у КК України передбачена й різнорідна повторність. Так,

¹⁰⁶⁵ Устрицька Н.І. Кваліфікація повторності злочинів : монографія / Н.І. Устрицька. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 216 с., с. 66.

¹⁰⁶⁶ Ільїна О.В. Кваліфікація повторного вчинення корисливих злочинів проти власності / О.В. Ільїна // Юриспруденція: теорія і практика. – 2006. – № 2. – С. 14.

¹⁰⁶⁷ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 211–235; Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М., 1984. – 181 с., с. 17; Малков В.П. Совокупность преступлений / В.П. Малков. – Казань, 1974. – С. 182–193; Малыхин В.И. Квалификация преступлений / В.И. Малыхин. – Куйбышев, 1987. – С. 41–45; Семернева Н.К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания / Н.К. Семернева, Г.Г. Новоселов, З.А. Николаева. – Свердловск, 1990. – С. 49.

різномірну повторність утворюють склади злочинів, передбачені ст.ст. 185, 186, 189, 190, 191, із ст. 262 КК України, ст. 187 і ст. 257 КК України.

Зокрема, у теорії кримінального права визнано, що повторності не буде, якщо¹⁰⁶⁸: на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за раніше вчинений злочин; судимість за раніше вчинений злочин знята з винного в порядку амністії чи помилування, погашена чи знята згідно зі ст.ст. 88–91 КК України; винна особа, хоча раніше і вчинила діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених у п. 1 примітки до ст. 185 КК України, була звільнена від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

У випадку вчинення особою кількох злочинів, передбачених ст.ст. 185, 186, 189, 190 або ст. 191 КК України, її дії, за відсутності інших кваліфікуючих ознак, слід кваліфікувати за ч. 2 ст.ст. 185, 186, 189, 190 або ч. 3 ст. 191 КК України. Додатково кваліфікувати перший злочин ще і за ч. 1 ст.ст. 185, 186, 189, 190 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 191 КК України не потрібно.

Позиція Пленуму ВСУ, викладена у постанові від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» щодо питання кваліфікації повторного розкрадання, наступна: у абз. 3 п. 20 закріплено, що у разі вчинення кількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК України. Проте ВСУ дає і інше роз'яснення щодо вирішення питання кримінально-правової кваліфікації за наявності ознаки повторності. Так, згідно із абз. 2 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів

¹⁰⁶⁸ Зінченко І.О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія / І.О. Зінченко ; за заг. ред. В.І. Тютюгіна. – Харків : Фінн, 2008. – С. 99–110.

та їх правові наслідки», якщо вчинені злочини, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до ч. 2 ст. 33 КК України повинні діставати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК України. В такому випадку повторність злочинів повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів.

У спеціальній літературі пропонуються такі варіанти вирішення вказаного питання: а) якщо перший і другий злочини не тотожні (будь-який злочин проти власності і крадіжка), перший злочин кваліфікується окремо, а другий – із врахуванням ознаки повторності; б) якщо перший і другий злочини тотожні (крадіжка і крадіжка), вчинене кваліфікують лише за частиною статті, яка передбачає відповідальність за повторний злочин. Проте окремі вчені вказують на те, що позиція, відображена у постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» більш точна, адже, по-перше, досягається забезпечення принципів точності кримінально-правової кваліфікації, по-друге, забезпечується повнота кваліфікації, по-третє, перше посягання отримує окрему кримінально-правову оцінку¹⁰⁶⁹. Тому доречно дійти висновку, що всі вчинені посягання доцільно чітко відображати у формулі кваліфікації.

На те, що повторність можуть утворити і злочини, які частково співпадають за часом вчинення, прямо вказує п. 4

¹⁰⁶⁹ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. Навроцький – Київ : Знання, КОО, 2000. – С. 268.; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 316.

постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», де закріплено, що повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства, але до його закінчення особа вчинює крадіжку).

На думку ВСУ, вчиненим повторно вважається злочин, розпочатий пізніше, проте повторним слід вважати злочин, який закінчений пізніше, оскільки не завжди початий пізніше злочин пізніше закінчується. Так, у наведеному Пленумом випадку злочинець розпочинає вчинювати шахрайство швидше, ніж крадіжку, тому, не виключаючи випадків, коли винний передасть крадене іншим особам і фактично вчинена крадіжка вже буде закінченим злочином, проте злочинець ще продовжує вчинювати шахрайство. Крадіжка у наведеній ситуації розпочата пізніше шахрайства, однак закінчена швидше за нього. На підставі цього, виходячи із позиції Пленуму повторною буде визнана крадіжка, тому що вона розпочала вчинюватися пізніше, проте, на нашу думку, доречно дійти висновку, що повторним слід вважати шахрайство, оскільки воно закінчене пізніше.

Для визнання будь-якого із зазначених злочинів повторним не має значення, чи був перший злочин закінченим, вчинювався він винною особою як виконавцем чи як іншим співучасником, є винний засуджений за його вчинення чи притягується до кримінальної відповідальності одночасно за перший і новий злочини. Водночас зазначені моменти впливають на кваліфікацію вчиненого. Так, у разі вчинення винною особою кількох злочинів проти власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені злочини повинні діставати окрему правову оцінку відповідно до положень кримінального закону про попередню злочинну діяльність (ст.ст. 14, 15 КК України).

Аналіз норм кримінального закону також вказує на те, що у разі коли винна особа при вчиненні одних злочинів була виконавцем, а при вчиненні інших – організатором, підбурювачем чи пособником, останні злочини повинні отримувати самостійну правову оцінку з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України. Зокрема, повторне викрадення майна або протиправне заволодіння ним у інший спосіб слід відмежовувати від продовжуваного викрадення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства тощо.

На підставі проведеного аналізу доцільно вказати, що певна визначеність у цьому питанні була надана постановою ПВС України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», згідно з абз. 6 п. 2 якої від повторності злочинів необхідно відрізняти продовжуваний злочин. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

Кримінальний закон не містить визначення поняття продовжуваного злочину, проте в доктрині кримінального права містяться певні його визначення. Зокрема, О.О. Піонтковський сформулював це поняття так: «Продовжуваним злочином є той злочин, який складається із двох чи кількох тотожних діянь, кожне з яких містить ознаки одного і того самого складу злочину, але розглядається як єдиний злочин завдяки загальному злочинному результату»¹⁰⁷⁰. Натомість П.С. Матишевський вважає, що продовжуваний злочин – «це складний одиничний злочин, який складається з дворазових чи багаторазових діянь, кожне з яких, взяте окремо, утворює

¹⁰⁷⁰ Піонтковский А.А. Уголовное право РСФСР. Часть общая / А.А. Пионтковский. – М., 1924. – С. 200.

самостійний склад злочину»¹⁰⁷¹. Різницю між продовжуваним злочином та повторністю злочинів вчений вбачає у ступені суспільної небезпеки. На його думку, особа, яка багаторазовими діями реалізувала один умисел (продовжуваний злочин), становить меншу суспільну небезпеку порівняно з особою, яка вчинила кожен злочин з новим умислом.

Слушним та обґрунтованим є підхід В.М. Кудрявцева, який вказував, що продовжуваний злочин характеризується глибоким внутрішнім зв'язком і єдністю всіх епізодів, що об'єднані відносно невеликим проміжком часу, єдиним чи схожим способом вчинення злочину за наявності однієї форми вини, однакових мотивів та загальної мети¹⁰⁷². Проте виокремлюючи ознаки продовжуваного злочину, такі як єдність протиправних діянь, їх тісний зв'язок, єдину форму вини, мотив, переважна більшість авторів¹⁰⁷³ провідне місце надають такій ознаці, як мета.

Зокрема, В.О. Навроцький виділив такі ознаки продовжуваного злочину, як: посягання, спрямоване на один об'єкт; вчиняється кілька дій; дії тотожні, причому вимагається не фактична, а юридична тотожність – їх передбачено однією і тією самою статтею чи частиною статті Особливої частини КК України; між окремими епізодами, які в сукупності утворюють продовжуваний злочин, немає значного розриву в часі; умислом винного охоплюється заподіяння шкоди в певному розмірі¹⁰⁷⁴. Звідси робимо висновок, що продовжуваний злочин може бути вчинено лише з прямим умислом.

¹⁰⁷¹ Матишевский П.С. Ответственность за преступление против социалистической собственности / П.С. Матишевский. – Киев, 1983. – С. 96.

¹⁰⁷² Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 2004. – 307 с., с. 264.

¹⁰⁷³ Уголовное право России. Общая часть : учебник (под ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. деятеля науки Российской Федерации В.П. Ревина). – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2009. С. 386–390.

¹⁰⁷⁴ Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація : конспект лекцій зі спеціального курсу / В.О. Навроцький // Життя і право. – 2004. – № 11. – С. 42–46., с. 45.

Вчинення продовжуваного злочину проти власності часто пов'язують із вилученням майна з одного джерела. Саме така позиція знайшла досить широку підтримку серед російських науковців¹⁰⁷⁵ та законодавця. Так, у п. 16 постанови Пленуму ВС РФ від 27 грудня 2002 р. «Про судову практику по справах про крадіжку, грабіж і розбій» зазначено, що продовжуване розкрадання складається із тотожних діянь з вилучення майна із одного і того самого джерела. Проте становить науковий інтерес позиція О.І. Бойцова, який не погоджується із вказаним підходом та обґрунтовує можливість вчинення продовжуваного розкрадання з різних джерел, а не тільки з одного¹⁰⁷⁶.

Підтримуючи наведений підхід, зазначимо, що сьогодні досить поширеними є злочини проти власності, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальної техніки. Непоодинокі випадки, коли злочинець вчиняє такий злочин шляхом постійного проникнення у банківську систему та вилучення коштів з рахунків потерпілих. Таким чином, вказувати на одне джерело у такому діянні недоречно. У зв'язку з цим постає питання, чи можна кваліфікувати такі злочини проти власності як продовжувані?

На нашу думку, відповідь можна знайти, зокрема, у абз. 4 п. 20 постанови Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де зазначено, що неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний

¹⁰⁷⁵ Векленко В.В. Квалификация хищений / В. Векленко. – Омск : Омская академия МВД России, 2001. – С. 198; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 161.

¹⁰⁷⁶ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 583–584.

злочин¹⁰⁷⁷. Тобто головною ознакою продовжуваного злочину є єдність наміру для всіх вчинених дій. Таким чином, на підставі викладеного доцільно запропонувати визначити продовжуваний злочин проти власності як такий, що спрямований на неодноразове незаконне безоплатне вилучення чужого майна, складається із ряду тотожних злочинних дій (вчинюється одним способом), які мають загальну мету незаконного вилучення майна, з самого початку охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності один злочин. Оскільки продовжуваний злочин має єдиний мотив та мету для всіх діянь, що його утворюють, він є одним злочином і має кваліфікуватися за однією статтею КК, не утворюючи повторності злочинів.

Відповідь на питання про те, чи має бути у продовжуваному злочині один чи різні потерпілі, у згаданій вище постанові Пленуму ВСУ не надана, тобто при відповіді на нього доцільно виходити із суті діяння. Так, в літературі виділяються два «класичні підходи» до кваліфікації діянь у випадках, коли особа краде щодня у різних осіб (наприклад, особа постійно вчиняє крадіжки, збираючи кошти на придбання чогось, і сума коштів, необхідних для придбання цієї речі, є метою злочинця), або коли особа краде протягом одного дня (наприклад, у потягу, тобто заволодіває майном, «поки це вдається»).

Перший підхід до кваліфікації закріплює позицію, згідно з якою умислом винного у продовжуваному злочині повинна охоплюватися загальна установка на вчинення розкрадань загалом, тобто на вчинення розкрадань доти, доки вони не будуть припинені. За другим підходом, продовжуване розкрадання має місце лише тоді, коли єдиний умисел винного був спрямований на заволодіння визначеним за розміром, кількістю майном. Як наслідок, якщо умисел був спрямований на заволодіння майном, «поки це вдається», –

¹⁰⁷⁷ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.scourt.gov.ua>

продовжуваного злочину немає. Саме другий підхід, на думку окремих вчених, є правильним¹⁰⁷⁸, проте науковці пропонують доповнити його вказівкою на потерпілого, а саме уточнити, що потерпілий повинен бути єдиним. На переконання вчених, саме така вказівка може слугувати однією з базових ознак для розмежування продовжуваного і повторного посягання на власність.

Проте, на нашу думку, у зв'язку з викладеним доречно знов звернути особливу увагу на злочини проти власності, які вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки, особливістю яких є невизначене і досить велике коло потерпілих осіб. Зазначимо, що кваліфікація, відповідно до другого підходу, до проблеми потерпілого у продовжуваному злочині виключає можливість притягнення до відповідальності особи за вчинене як за продовжуваний злочин проти власності. На підставі викладеного можна дійти висновку, що перший підхід до кваліфікації діянь доцільно визнати найбільш оптимальним. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне запровадити відповідну кваліфікуючу ознаку до відповідних складів злочинів проти власності, а саме – масовий (сукупний) потерпілий. Запровадження цієї ознаки дозволить притягнути винних у вчиненні злочинів проти власності, які вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки щодо великого кола осіб, до таких заходів кримінальної відповідальності, які будуть адекватні суспільній небезпеці вчинених діянь.

Проводячи аналогію, підтвердження нашої позиції можна знайти у п. 14 постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», де чітко визначено критерій розмежування продовжуваного злочину та сукупності злочинів. Так, не об'єднане єдиним умислом одержання кількох хабарів, кожен з яких не перевищує в 200 (500) разів неоподатковуваний мінімум доходів громадян, не може кваліфікуватись як одержання хабаря у великому (особливо великому) розмірі, навіть якщо

¹⁰⁷⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 313.

загальна їх сума перевищує останній. З огляду на це послідовне одержання одного хабару у великому, а другого – в особливо великому розмірах належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за ч. 2 і ч. 3 ст. 368 КК України. За таких обставин маємо сукупність злочинів. У разі коли умисел службової особи при одержанні кількох хабарів був спрямований на збагачення у великих чи особливо великих розмірах (наприклад, при систематичному одержанні хабарів на підставі так званих «такс» або у формі поборів, данини тощо), дії такої особи потрібно розцінювати як один злочин і залежно від фактично одержаного – кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України. У такому разі маємо справу з продовжуваним злочином.

Окремої уваги потребує питання щодо визначення предмету в продовжуваному злочині проти власності. Так, у спеціальній літературі дискутується питання щодо можливості кваліфікації протиправного діяння як продовжуваного розкрадання, у разі коли відбувається крадіжка різних предметів у одного потерпілого¹⁰⁷⁹. У зв'язку з цим постає питання, що слід розуміти під «характером предмета» у продовжуваному розкраданні?

Для відповіді на це питання доцільно звернутися до позиції Пленуму ВСУ щодо предмета посягання. Так, в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» зазначено, що об'єднані єдиним умислом діяння, що полягали в ухиленні від сплати різних видів податків, зборів, інших обов'язкових платежів або сплаті їх у неповному обсязі, необхідно кваліфікувати залежно від наявності чи відсутності в них ознак єдиного продовжуваного злочину. На підставі наведеного зазначимо, що, хоча предмет протиправного посягання різний, проте у особи виник умисел на викрадення різного майна, який він,

¹⁰⁷⁹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 313.

наприклад, фізично не здатен винести одночасно: має місце продовжуваний злочин проти власності.

Водночас злочини проти власності можуть утворювати так звану змішану множинність, яка полягає у співіснуванні повторності і сукупності, повторності і рецидиву. Відмежування поняття сукупності від повторності та рецидиву важливо як в теоретичному, так і в практичному сенсі, тому що, як відомо, різні норми кримінального закону регулюють повторне вчинення злочину і вчинення злочинів у сукупності. Аналіз спеціальної літератури показав, що з цього приводу позиція вчених є неоднорідною. Так, в підручнику з кримінального права 1948 р. читаємо: «Повторность может пониматься и в смысле рецидива, и в смысле совокупности»¹⁰⁸⁰. «Как и повторность, неоднократность может пониматься и в смысле совокупности преступлений»¹⁰⁸¹.

Зокрема, поняття рецидиву було закріплено ще у 1924 р. Так, в протесті на вирок, винесений виїзною сесією губернського суду від 5 березня 1924 р., вказувалося, що «под рецидивом понимается повторное совершение преступником, уже однажды судившимся..., преступного деяния в течение определенного срока по отбытии наказания или освобождении от такового по амнистии»¹⁰⁸². Підтримуючи такий підхід, професор М.Д. Шаргородский свого часу вказував, що «в тех случаях, когда преступник совершил новое преступление после осуждения и полного отбытия наказания за первое преступление, имеет место рецидив»¹⁰⁸³.

У наведеному вище протесті наголошується на значенні точного встановлення ознак рецидиву, тому що «подводит несколько однородных преступных деяний, совершенных

¹⁰⁸⁰ Уголовное право. Общая часть. Юриздат, 1948. – С. 546.

¹⁰⁸¹ Шнейдер М.А. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.А. Шнейдер. – М., 1957. – С. 90. – Режим доступа : http://pravoznavec.com.ua/books/295/22838/28/-_ftn2

¹⁰⁸² Вопросы уголовного права и процесса в постановлениях Пленума Верховного суда УССР. Юриздат, 1928. – С. 89–90.

¹⁰⁸³ Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву, Госюриздат / М.Д. Шаргородский. – 1958, С. 43.

преступником в течение определенного времени, под понятие рецидива или признавать его аналогичным рецидиву без прежней судимости подсудимого, хотя бы и в отдаленном прошлом, нельзя, так как понятие рецидива как влекущее за собой повышение наказания не допускает распространительного толкования»¹⁰⁸⁴. Подібне поняття рецидиву містилося у спеціальній літературі та закріплювалося у законодавстві і в подальшому.

Сьогодні чинний кримінальний закон містить розділ VII Загальної частини, де закріплено поняття рецидиву (ст. 34 КК України). У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» зазначено, що вчинення особою двох або більше злочинів може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність (наприклад, вчинення грабежу особою, яка раніше вчинила крадіжку), повторність і рецидив (наприклад, вчинення вимагання особою, яка має судимість за шахрайство). Таку змішану множинність утворюють: два або більше розкрадання, передбачені різними статтями КК України; два або більше розкрадання, передбачені різними частинами однієї статті КК України; змішану повторність і рецидив утворюють посягання за умови вчинення нового умисного злочину проти власності особою, яка має судимість за умисний злочин.

У зв'язку з викладеним доцільно звернути увагу ще на одне питання: у КК України 2001 р. законодавцем в основу розмежування видів рецидиву покладено ряд ознак: категорія злочинів, число судимостей, вид вини тощо. Таким чином, розділ VI Особливої частини КК України (на відміну від КК 1960 р.) не містить таких кваліфікуючих ознак, які були поєднані з особою злочинця, а саме законодавець відмовився від такої кваліфікуючої ознаки злочинів проти власності, як

¹⁰⁸⁴ Вопросы уголовного права и процесса в постановлениях Пленума Верховного суда УССР. Юриздат, 1928. – С. 89–90.

особливо небезпечний рецидивіст, акцентуючи не на особі злочинця, а на вчиненому ним злочині.

На нашу думку, обґрунтованість та виваженість такої позиції може бути піддана сумніву. На це вказують статистичні дані та наукові дослідження, якими обґрунтовано, що особи, які займаються різними видами злочинної діяльності, є скоріше винятком, ніж правилом, а отже, так звані «універсальні» злочинці становлять відносно невелику частку серед загальної сукупності.

Зокрема, в кримінологічній літературі існують кілька варіантів типології злочинців. Одна з них поділяє злочинів за двома підставами: 1) за характером вчинених злочинів; 2) за глибиною та стійкістю антисоціальної спрямованості. За першою підставою виділяють так званих корисливих злочинців, які вчиняють злочини проти власності ненасильницьким способом; корисливо-насильницьких злочинців (грабіжники, вимагачі тощо); осіб, які при вчиненні злочину виявили правовий нігілізм, громадянську неповагу, а також не виконали свої громадянські, службові та професійні обов'язки. Залежно від глибини та стійкості антисоціальної спрямованості, серед інших виділяють злісних злочинців, які ведуть злочинну діяльність «на професійній основі». До них відносять професійних злочинців, рецидивістів, лідерів організованих злочинних груп тощо¹⁰⁸⁵. Тому доречно вести мову про злочинних особистостей, які займаються так званою «професійною» злочинністю проти власності, яка має свою сформовану та шановану у відповідних колах ієрархію.

До таких найпоширеніших «професійних» злочинів відносяться: корисливі, корисливо-насильницькі, а в сучасний період – і кіберзлочини проти власності тощо. У зв'язку з цим доречно говорити й про підвищену частоту тих чи інших особистісних якостей серед осіб, які неодноразово засуджені за злочини проти власності, порівняно з особами того ж віку та соціального стану, які є несудимими або судимими за

¹⁰⁸⁵ Зелинский А.Ф. Криминология : учеб. пособие / А.Ф. Зелинский – Харьков : Рубикон, 2000. – С 87.

вчинення інших злочинів. Так, більшості з таких професійних злочинців (особливо небезпечним рецидивістам – «зłodіям в законі») властива психологія користолюбців, ділків, пристрасть до наживи, прагнення до швидкого накопичення багатства будь-яким шляхом без врахування того, що їхні діяння можуть заподіювати часом серйозні збитки як окремим особам, так і економіці України в цілому¹⁰⁸⁶.

Серед таких осіб, що вчиняють злочини проти власності, порівняно високий рівень освічених осіб. У зв'язку з цим до специфічної категорії такого роду правопорушників варто віднести осіб, що вчиняють злочини проти власності за допомогою використання електронно-обчислювальної техніки, так звані кіберзлочини. Більшість таких злочинців мають вищу або незакінчену вищу технічну освіту (53,7%), іншу вищу або незакінчену вищу освіту (19,2%)¹⁰⁸⁷. Проте характеризуючи осіб, які вчиняють кіберзлочини проти власності, необхідно відзначити основну особливість: в кіберзлочинність втягнуто широке коло осіб – від висококваліфікованих фахівців до дилетантів.

Так, вітчизняні і зарубіжні дослідження дають змогу намалювати портрет типового кіберзлочинця, тобто відповідний профіль цього соціального типу такий: йому в середньому 30 років, за освітою – інженер в галузі електроніки і математики або програміст, але існують випадки, коли злочинці взагалі не мають ніякого технічного досвіду. Крім цього, особи не перебувають на обліках в ОВС і взагалі не мають кримінального минулого. Як виявили проведені дослідження, абсолютна більшість засуджених рецидивістів, які вчиняють злочини проти власності, у тому числі кіберзлочинів, – чоловіки (97%). Серед них переважають особи віком від 30 до 45 років (46,5%), а також від 16 до 30 років

¹⁰⁸⁶ Голіна В.В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В.В. Голіна, Б.М. Головкін. – Харків : Право, 2014. – 513 с.

¹⁰⁸⁷ Розподіл населення України за рівнем освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcensus.com.ua>

(37,8%)¹⁰⁸⁸. Такі злочинці часто обіймають відповідальні посади та мають спеціальні знання щодо найновіших технологій.

Результати вивчення розглянутих судами кримінальних справ дозволяють констатувати, що останніми роками лише 15–18% злочинних груп рецидивістів визнаються організованими групами або злочинними організаціями, оскільки в абсолютній більшості до початку вчинення злочинів проти власності має місце проста змова. Таким чином, злочинним групам рецидивістів не часто притаманні ознаки організованості, консолідації, ретельного планування «сценарію» вчинення злочину, розподілу ролей тощо.

Проте слід зазначити, що кіберзлочини проти власності, на відміну від традиційних способів, переважно вчиняються організованою групою, що пояснюється тим, що організованим злочинним угрупованням, які мають широке коло впливу, не становить великих проблем, наприклад, перевести гроші на закордонні банківські рахунки.

Розробка дієвих заходів щодо протидії такому виду злочинності вкрай необхідна сьогодні. У зв'язку з цим доцільно навести приклад досвіду Грузії у цьому питанні. Так, простий та ефективний грузинський рецепт перемоги над «зłodіями в законі» полягає у тому, що в Грузії було запроваджено безпрецедентну статтю КК, яка передбачала суворе покарання лише за власне факт наявності у людини статусу «зłodія в законі». Справа в тому, що мафіозний звичай змушує авторитетів зізнатися, коли їх безпосередньо запитують, чи є вони «зłodіями». Таким чином, усвідомлення саме цього факту (зізнався – отримуєш суттєвий строк, не зізнався – можеш втратити свій авторитет і статус у світі криміналу) призвів до можливості притягнути до відповідальності відносно значну кількість таких професійних злочинців.

Також усвідомлення того, що «зłodії» на зоні почувають себе немов у елітному готелі (живуть за рахунок простих зеків, через свій вплив часто створюють проблеми адмініст-

¹⁰⁸⁸ Матеріали «Центру дослідження проблем комп'ютерної злочинності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.crime-research.org](http://www.crime-research.org)

раціям в'язниць, організовуючи акції масової непокори), знову ж мало наслідком нестандартне, проте дуже дієве рішення: було створено окрему в'язницю для «злочинців», де всі рівні за статусом. Більш того, грузини зуміли скористатись надмірною ритуалізацією кримінального світу: згідно із традицією «злочинців» не може сам себе обслуговувати у побутовому плані, відповідно, цим фактом вони позбувалися свого високого статусу, внаслідок чого банди втрачали ватажків, дробилися, з ними ставало легше боротися. Як результат – Грузія стала найбезпечнішою державою у регіоні ¹⁰⁸⁹.

Водночас необхідно вказати на ще одну проблему, про яку на початку ХХ століття вказував професор В.І. Куфаєв: «Однією з найхарактерніших особливостей повторно звинувачуваних осіб є те, що більшість з них почали вчиняти перші злочини у ранньому віці» ¹⁰⁹⁰. Це спостереження залишається справедливим і дотепер, оскільки понад трьох чвертей рецидивістів вчинили свій перший злочин у неповнолітньому віці. Взагалі означені рецидивісти – це особи молодого віку, оскільки найбільшу частку становлять рецидивісти у віці від 26 до 30 років. Показовим прикладом наведеного є легендарний рецидивіст – російський «злочинець у законі» Япончик, який був визнаний у кримінальному світі вже у 34 роки.

Хоч викладені показники розходяться з «класичним» поглядом на рецидивістів як на осіб більш старшого віку, проте виявлений факт є відбиттям сучасної тенденції розвитку рецидивної злочинності в цілому – омолодження явища рецидивізму, у тому числі за рахунок появи нових способів (віртуальних) вчинення традиційних злочинів проти власності – кіберзлочинів. Зазначений факт вказує й на те, що сьогодні злочинна «кар'єра» багатьох рецидивістів набирає значних обертів, починаючи з неповнолітнього віку (10–14 років). Як

¹⁰⁸⁹ Вийти із «зони» комфорту: маленький секрет великої антикримінальної революції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2016/06/03/vyyty_iz_zony_komfortu_malenkyy_sekret_velykoi_antykryminalnoi_revolyuutsii_705207

¹⁰⁹⁰ Куфаєв В.И. Рецидивисты (повторно обвиняемые). В кн.: Преступный мир Москвы / В.И. Куфаев ; под ред. М.Н. Гернета. – М. : Право и Жизнь, – 1924. – С. 107.

правило, злочинна «кар'єра» «середньостатистичного» рецидивіста (частка яких у виборці становить близько 70%) триває усе життя та нараховує приблизно 5–6 засуджень, тривалість яких 25–30 років¹⁰⁹¹, тобто доцільно вести мову про особливо небезпечних рецидивістів, які становлять найбільшу загрозу, в діяннях яких чітко виражені корисливий мотив та мета, і які володіють стійкими злочинними навичками.

Особливо небезпечний рецидивіст – термін, який використовувався у КК України 1960 р. і стосувався особи, яка мала неодноразові судимості за тяжкі злочини. Визнання особи особливо небезпечним рецидивістом здійснювалося судом за наявності передбачених законом (ст. 26 КК 1960 р.) судимостей, які ця особа мала до притягнення її до кримінальної відповідальності, зокрема, за злочин проти власності. Суд при цьому мав враховувати особу винного, ступінь суспільної небезпеки вчинених ним злочинів, їх мотиви, ступінь і характер участі у вчиненні злочинів цієї групи тощо.

Визнання особи особливо небезпечним рецидивістом тягнуло більш суворі правові наслідки в разі притягнення її до кримінальної відповідальності за новий злочин, вчинений після або під час відбування покарання. Зокрема, вчинення злочину особливо небезпечним рецидивістом розцінювалось як кваліфікуюча або особливо кваліфікуюча ознака складів злочинів проти власності, а саме: крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, вимагання тощо.

На підставі викладеного, у зв'язку з стрімким розвитком та поширеністю у сучасному періоді злочинів проти власності (кіберзлочинів тощо), задля розробки дієвих заходів запобігання рецидивним злочинам проти власності, у тому числі таким, що вчиняються у складі організованих злочинних груп, вбачається за доцільне впровадження такої кваліфікуючої ознаки складів злочинів проти власності, яка б характеризувала особу злочинця, а саме – особливо небез-

¹⁰⁹¹ Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика особи рецидивіста – учасника організованої злочинної групи / В.С. Батиргареева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/boz_2007_16_2.pdf

печний рецидивіст – в особливо кваліфікованих складах крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, заволодіння майна шляхом шахрайства з фінансовими ресурсами, вимагання тощо. Тим більше, що чинний кримінальний закон містить окремі склади злочинів проти власності, де особливо кваліфікуючою ознакою названа спеціальна повторність, а саме: «вчинене особою, раніше судимою за злочин передбачений цією статтею» (ч. 2 і ч. 4 ст. 197-1 КК України).

Наступною загальною кваліфікуючою ознакою злочинів проти власності є ознака за формою співучасті, яка врахована майже у всіх складах злочинів проти власності, крім складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, що не містить кваліфікованого складу взагалі. Як вказував П.Ф. Тельнов, норма Загальної частини про співучасть «є, власне кажучи, ключем для розуміння законодавчої характеристики окремих складів спільної злочинної діяльності»¹⁰⁹².

Поняття таких кваліфікуючих ознак злочинів проти власності, як вчинення їх групою осіб, за попередньою змовою групою осіб та організованою групою осіб, закріплені у ст. 28 КК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 28 КК України злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь кілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Таким чином, злочин не може бути кваліфікований як вчинений групою осіб, коли він виконується лише однією особою з використанням технічних засобів, тварин, сил природи тощо. Кожен з учасників такої групи виступає як виконавець злочину, тобто кожен з її учасників бере участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, діє як виконавець або співвиконавець. Статті, що передбачають відповідальність за злочини, вчинені групою осіб, безпосередньо інкримінують учинення злочину лише тим, хто повністю або частково виконує дії, описані в диспозиції статті розділу VI Особливої частини, – виступає як виконавець або співвиконавець злочину.

¹⁰⁹² Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : учеб. пособие / П.Ф. Тельнов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1978. – С. 13.

Зокрема, в одній з постанов Пленуму Верховного Суду України¹⁰⁹³ зазначено, що виконавцями у груповому злочині визнаються лише ті особи, які діяли спільно з умислом і безпосередньо брали участь у власне процесі злочинного посягання. Проте у злочині проти власності, вчиненому групою осіб, можуть брати участь і особи, які виконували організаторські, підбурювальні або пособницькі функції. Так, їх дії у такому разі доцільно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27 КК України та відповідною статтею розділу VI Особливої частини КК України, яка передбачає такий злочин, вчинений групою осіб.

Щодо ступеня згуртованості учасників групи зазначимо, що учасники групи діють погоджено, проте попередня змова між ними не обов'язкова. Зокрема, погодженість дій учасників групи передбачає спрямованість посягання на власність щодо одного і того самого потерпілого чи потерпілих, взаємну допомогу, використання однотипних способів вчинення злочину проти власності тощо.

Аналіз практики свідчить про те, що погодженість дій учасників групи може виникнути як на підставі попередньої домовленості, так і без неї. Група може утворитися у силу того, що попередня поведінка учасників давала підстави розраховувати на взаємне сприяння у вчиненні злочину, а може виникнути і в процесі виконання посягання. Оскільки, як відзначалося вище, кожна наступна (вища) форма співучасті охоплює собою попередню, за частиною статті розділу VI Особливої частини КК України, яка передбачає вчинення злочину групою осіб, кваліфікується як злочин, вчинений групою як осіб, що діяли без попередньої змови, так і тих, які діяли за такою змовою.

У восьми складах злочинів проти власності (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 188-1, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192 КК України) як загальну кваліфікуючу

¹⁰⁹³ Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи // Постанова ВСУ від 07.02.2003 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

ознаку передбачено «за попередньою змовою групою осіб», поняття якої визначено у ч. 2 ст. 28 КК України. Зокрема, для її висвітлення доцільно порівняти ознаки цієї форми співучасті з ознаками вищерозглянутої форми. Так, по-перше, звертаємо увагу на те, що, на відміну від простої групи, цьому виду групи притаманні: а) спільне вчинення злочину (а не участь у вчиненні злочину); б) відсутність вказівки на те, що учасники є виконавцями; в) наявність домовленості про спільне вчинення злочину заздалегідь, тобто до початку злочину.

У зв'язку з викладеним зазначимо, що сьогодні теоретиків і практиків турбує те, що у ч. 1 ст. 28 КК України, де розкривається поняття групи осіб, ідеться про виконавців злочину, а в ч. 2 ст. 28 КК України, тобто стосовно дій групи осіб за попередньою змовою, види співучасників не названі¹⁰⁹⁴. Викладене свідчить, що існує обґрунтований підхід законодавця, який не обмежує «групу осіб за попередньою змовою» тільки співвиконавством, а має на увазі й співучасть із розподілом ролей, що підтверджується теорією та практикою.

На нашу думку, наявність попередньої змови трансформує зміст поняття такої групи порівняно з простою групою (яка діє без попередньої змови). Так, вирішальним є те, що змова нівелює роль окремого учасника – кожний із тих, хто діє відповідно до змови, в інтересах групи, виконуючи певні функції у спільному посяганні, прирівнюється до виконавця навіть і тоді, коли особисто не виконує об'єктивну сторону злочину. Інакше кажучи, у групі, яка вчиняє злочин проти власності за попередньою змовою, кожний її учасник відповідає як виконавець, незалежно від характеру виконуваної у спільному злочині ролі.

На підставі викладеного доцільно вказати, що група осіб за попередньою змовою – це група співвиконавців. Про це йдеться й у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та

¹⁰⁹⁴ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.

здоров'я особи», в якій висловлена саме така позиція. Проте більш чітко висловлювання з цього приводу міститься у постанові Пленуму ВСУ від 6 вересня 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де у п. 24 зазначено, що «злочин визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення кількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину».

Виконавцем злочину із спеціальним суб'єктом може бути лише особа, наділена ознаками такого суб'єкта. Зокрема, спеціальний суб'єкт передбачений у ст. 191 КК України, а саме: ч. 1 ст. 191 – особа, якій ввірене майно або у віданні якої перебуває майно, та ч. 2 ст. 191 – службова особа. Інші особи, які допомагають спеціальному суб'єкту вчинювати злочин, навіть якщо вони виконують частину дій, що становлять об'єктивну сторону злочину, виступають співвиконавцями такого злочину.

Якщо має місце ексцес виконавця, згідно з п. 3 постанови Пленуму ВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» при ексцесі виконавця, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу злочинних дій і вчинив більш тяжкий або інший злочин, за цей злочин повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за злочини, вчинені ними в межах домовленості, тобто дії тієї особи, яка вийшла за межі домовленості, слід кваліфікувати як вчинення «іншого» злочину, не обумовленого домовленістю, а дії інших осіб – як злочин, про вчинення якого була домовленість.

З цього приводу у абз. 3 п. 24 постанови Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» зазначено таке: якщо група осіб за

попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжку чи грабіж за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

Також доцільно зазначити, що про досягнення змови можна вести мову лише тоді, коли її учасники усвідомлюють характер вчинюваних дій, при цьому не виключається технічний розподіл ролей, за якого, наприклад при крадіжці, одна особа виконує початкові дії, спрямовані на заволодіння майном (скажімо, забезпечує проникнення інших осіб у житло чи інше приміщення або сховище шляхом відмикання дверей), інша – безпосередньо вилучає майно тощо. Відповідно до закону не буде цієї ознаки в тому випадку, коли один із учасників групи, який брав участь у вчиненні таких злочинів, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене у зв'язку з неосудністю чи недосягненням певного віку, або якщо хтось із учасників змови не усвідомлює характеру планованих дій (наприклад, думає, що допомагає перевезти речі на інше місце). У цьому випадку про юридично значущу змову як ознаку цієї форми співучасті вести мову недоцільно.

Наявність попередньої змови тісно пов'язана зі спільністю вчинення злочину, тому що учасники спільно вчиняють діяння, а суспільно небезпечний наслідок настає у зв'язку із спільністю дій співучасників. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. Якщо особа долучилася до вчинення злочину на стадії замаху, тобто безпосередньо під час вчинення посягання, – має місце приєднання до вчинюваного злочину, а не вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Тому, як правильно зазначають у кримінально-

правовій літературі, змова повинна мати місце не пізніше стадії замаху¹⁰⁹⁵.

Кількість учасників цієї форми співучасті зумовлена власне розумінням співучасті як спільної умисної участі кількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину, тобто учасників як мінімум – двоє. Проте, як уже зазначалося, учасником може вважатися лише та особа, яка може виступати суб'єктом злочину; у разі вчинення злочину двома особами, одна з яких не може бути притягнена до кримінальної відповідальності у зв'язку з неосудністю, недосягненням віку, з якого настає кримінальна відповідальність, – кількісна ознака, необхідна для вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, буде відсутня.

Оскільки конструкція різних форм посягань на власність така, що вчинення їх групою осіб може кваліфікуватися як за ознакою вчинення їх групою осіб за попередньою змовою, так і за ознакою вчинення організованою групою, то відмежування групи осіб за попередньою змовою від організованої групи має вирішальне значення для правильної кваліфікації протиправного посягання на власність. Так, до організованих форм співучасті у злочинах проти власності належить організована група, поняття якої визначено у ч. 3 та ч. 4 ст. 28 КК України.

У спеціальній літературі висловлюється думка про те, що сучасне законодавче визначення організованої групи не досить чітке й конкретне, що породжує труднощі у з'ясуванні її змісту, встановленні відмінностей як між іншими формами співучасті, так і від неорганізованої співучасті. На підставі наведеного окремі вчені пропонують із КК України взагалі виключити ч. 3, оскільки ознаки організованої групи

¹⁰⁹⁵ Матышевский П.С. Ответственность за преступления против социалистической собственности / П.С. Матышевский. – Киев : Вища шк., 1983. – С. 101; Бородин С. Спорные вопросы квалификации преступлений в комментариях Уголовного кодекса РСФСР / С. Бородин, В. Владимиров // Советская юстиция. – 1966. – № 13. – С. 10.

збігаються як з ознаками групи осіб за попередньою змовою, так і з ознаками злочинної організації¹⁰⁹⁶.

Проте існує і протилежна, більш обґрунтована та доречна думка про те, що наведений аргумент не видається достатньо вагомим¹⁰⁹⁷, адже наявність ознак, що збігаються, будь-яких явищ, предметів, процесів вказує лише на суміжність останніх і необхідність їх розмежування. Так, збіг окремих ознак групи за попередньою змовою і організованої групи зовсім не свідчить про те, що ці форми співучасті не мають своєї специфіки, не характеризуються особливостями, які обумовлюють необхідність їх самостійного існування, встановлення різних видів відповідальності за вчинені за їх наявності злочини.

Безперечно, злочини проти власності, що вчиняються у складі організованих груп, становлять собою феномен організованої злочинності та мають найбільший ступінь суспільної небезпеки серед усіх форм співучасті. У теорії кримінального права традиційно визнається, що організована група – це зброя вчинення злочинів, і кожний її член не тільки її складова частина, а й разом із тим та сила, яка озброєна цією зброєю: для досягнення злочинної мети організована група використовує своїх учасників, а учасники – групу¹⁰⁹⁸. Таким чином, дії кожного члена організованої групи знаходяться у причинному (причинно-наслідковому) зв'язку з тією шкодою,

¹⁰⁹⁶ Жаровська, Г.П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г.П. Жаровська. – Київ : Б.в., 2004. – 19 с.

¹⁰⁹⁷ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / [П.С. Берзін та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 711 с.

¹⁰⁹⁸ Основы борьбы с организованной преступностью : монография / Коннов А.И., Куликов В.И., Овчинский А.С., Овчинский В.С. и др. ; под ред.: Овчинский В.С., Эминов В.Е., Яблоков Н.П. – М.: Инфра-М, 1996. – 400 с.; Черепанова Е.В. Становление и развитие института уголовной ответственности за преступления, совершаемые с составе организованных групп : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве»; 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / Е.В. Черепанова ; [науч. рук. В. П. Кашепов]. – М., 2009. – 28 с., с. 6.

яка настає у результаті вчинення групою злочинів. При цьому початковим пунктом розвитку процесу завдання шкоди вважається факт вступу члена організованої групи до її складу¹⁰⁹⁹.

Досліджуючи питання відповідальності співучасників, доцільно вказати на думку окремих вчених, які доречно зазначали, що учасник організованого злочинного угруповання повинен нести відповідальність за кожний злочин, учинений цим організованим злочинним угрупованням, якщо він прямо чи опосередковано входив до плану досягнення її злочинної мети. Неучасть у тому чи іншому конкретному злочині не звільняє члена організованого злочинного угруповання від відповідальності, оскільки членство саме по собі детермінує будь-який злочин з боку групи. Загальний характер умислу, що полягає у згоді на здійснення індивідуально-невизначених злочинних актів, є суб'єктивною передумовою інкримінування¹¹⁰⁰. У складі організованої групи всі учасники діють як єдиний механізм, як єдине ціле, саме тому при кваліфікації їх злочинних діянь роль кожного з них не потребує деталізації, хоча у матеріалах кримінальної справи, обвинувальному висновку та у вироку суду, безперечно, повинно бути детально визначено, що саме кожний із учасників організованої групи вчинив.

Щодо критеріїв відмежування групи осіб з попередньою замовою від організованої групи зазначимо, що для кваліфікації за ознакою вчинення їх організованою групою не має значення, створювалась група тільки для вчинення лише

¹⁰⁹⁹ Уголовное право. Общая часть / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ю.М. Ткачевского, Г.Н. Борзенкова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – С. 186; Водько Н.П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью : науч.-практ. пособие / Н.П. Водько – М. : Юриспруденция, 2000. – С. 6.; Курс советского уголовного права (Общая часть) / [под ред. Н.А. Беляева, М.Д. Шаргородского]. – Л. : Изд. Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 646 с., с. 609.

¹¹⁰⁰ Андрусів Г.В. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. [для підготовки до іспитів] / Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, Б.В. Романюк. – Київ : Вид. Паливода А.В., 2002. – 124 с., с. 37; Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 646 с., с. 584–585.

цього виду чи ще й інших злочинів. Тут важливо, щоб група, в складі якої було вчинено злочини проти власності, мала сукупність ознак, які характеризують її як організовану¹¹⁰¹. У тому випадку, коли злочини проти власності було вчинено злочинною організацією, дії винних осіб слід кваліфікувати як викрадення, вимагання чи інший злочин проти власності, вчинений організованою групою, де організатори несуть відповідальність за всі злочини, вчинені такими об'єднаннями, якщо вони охоплювались їх умислом, а організатори злочинних організацій – за наявності до того підстав – ще й за створення злочинної організації (ст. 255 КК України).

Згідно з ч. 3 ст. 28 КК України злочин проти власності вважається вчиненим організованою групою у тому випадку, коли посягання було вчинене трьома і більше особами, які попередньо організувалися у стійке об'єднання. У спеціальній літературі дискусійним є питання про те, чи можна вважати злочин вчиненим організованою групою, якщо учасники заздалегідь об'єдналися для вчинення лише одного злочину. Роз'яснення щодо цього питання, які були вміщені у постанові Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», ще більше ускладнили ситуацію. Так, у п. 9 цієї постанови закріплено, що під організованою групою належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання... з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки». Викладене фактично розширює законодавче розуміння організованої групи, хоча у КК України чітко зазначено, що організована група створюється для вчинення цього та іншого (інших) злочинів. Використання єднального сполучника «та» означає, що організована група планує вчинення хоча б двох злочинів. На підставі наведеного доцільно визнати, що однією з якісних ознак організованої групи слід називати об'єднання для вчинення кількох злочинів.

¹¹⁰¹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 307.

Організованій групі властива внутрішня стійкість, тобто наявність ієрархічної підпорядкованості, підлеглості. Особи, які вчиняють злочин у складі організованої групи, можуть діяти як співвиконавці, а можуть і виконувати ролі співучасників іншого виду (організатор, підбурювач, пособник тощо).

Вчинення злочину злочинною організацією кваліфікується виходячи із підходу, що застосовується на практиці, із посиланням на ту частину статті, яка містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою», і за ст. 255 КК України. Разом з тим таку оцінку дій винного навряд чи можна вважати правильною адже, як справедливо зазначають у кримінально-правовій літературі, порушується принцип подвійного інкримінування: двічі враховується те, що злочин вчинено злочинною організацією – і за ст. 255 КК України, і як кваліфікуюча ознака певного складу злочину¹¹⁰². З огляду на вказане видається, що діяння, вчинені злочинною організацією, слід кваліфікувати за ст. 255 КК України без повторного врахування форми співучасті шляхом використання тієї частини статті, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою».

Сучасні структура і динаміка злочинності – і на цьому наголошується в багатьох наукових працях – характеризуються постійним зростанням рівня організованої злочинності, яка з кожним роком набуває нових небезпечних форм. Зростаючі масштаби організованої злочинності є реальною загрозою безпеці держави та суспільства, тому що вона посилює свої позиції через монополізацію багатьох видів протиправних діянь, використовуючи відсутність надійних механізмів захисту ринкових відносин, активно укорінюється в нових

¹¹⁰² Баулін Ю.В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією / Ю.В. Баулін // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : Матеріали міжнарод. наук.-практ. семінару 1–2 жовтня 2002 р. – Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С.163–165; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 308.

економічних структурах, намагається зберегти пануюче становище в розподільчій сфері, заблокувати процес реформ.

Злочинна організація – найнебезпечніша форма співучасті, яку теорія кримінального права визначає як стійке об'єднання двох чи більше осіб, що умисно згуртувалися для вчинення злочинів, які становлять особливу суспільну небезпеку, та забезпечення умов, необхідних для здійснення злочинної діяльності його учасниками, навіть якщо злочинної мети не було досягнуто¹¹⁰³.

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України (зі змінами, внесеними Законом України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності») злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням кількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Проте деякі вчені зазначають, що нормативне визначення поняття «злочинна організація» є загальною умовою відповідальності лише в контексті діянь, визначених ч. 1 ст. 255 КК України. Саме такою є позиція Пленуму Верховного Суду України та деяких науковців з зазначеного питання. Наприклад, у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»¹¹⁰⁴ роз'яснюється, що злочинною

¹¹⁰³ Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матышевский. – Киев : Юрінком, 1996. – С. 216.

¹¹⁰⁴ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>

організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. У п. 10 цієї постанови наголошується, що злочинну організацію слід вважати створеною, якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації.

Як зазначається в юридичній літературі, поняття злочинної організації в теорії кримінального права суперечливе, не зовсім досконалим є і його законодавче визначення. Крім того, через неповноту і недостатню чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації це поняття розкривається науковою доктриною еkleктично, безсистемно¹¹⁰⁵.

Усупереч поширеній у теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається, зокрема під час послідовності викладення, таким ознакам, як стійкість, кількісний склад, ієрархічність тощо, виокремлюються такі ознаки: а) первинна, основна/суттєва та системоутворювальна ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація», яка з огляду на етимологічне значення стосовно першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури; б) чисель-

¹¹⁰⁵ Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Українець // Акад. адвокатури України. – Київ, 2009.; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Атіка, 2009.; Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования / В.Я. Колдин // Сов. гос-во и право. – 1987. – № 2; Алексеев С.В. Виды и формы соучастия: проблемы законодательного регулирования / С.В. Алексеев. – Самара : НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2008. – С. 189–195.

ність (кількісний склад) як нормативна ознака злочинної організації з урахуванням законодавчих доповнень та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо ч. 4 ст. 28 КК охоплює п'ять або більше осіб чи дві або більше структурних частин; в) ієрархічність злочинної організації має самостійне нормативне значення та виконує особливу роль під час оцінки структури злочинної організації, а також певною мірою відображається/позначається на її стійкості г) спрямованість на зайняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, при цьому формами її (злочинної діяльності) виявлення виступають: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації та проведенні сходки злочинців, установленні контролю над деякими сферами злочинної діяльності, вирішенні конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо; забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування та функціонування таких формувань (фінансування злочинної діяльності, її побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, приховування злочинної діяльності тощо; безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації) тощо.

Сьогодні, як наголошується в Указі Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011 «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю»¹¹⁰⁶ організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору.

Україна стає об'єктом зростаючої заінтересованості міжнародних злочинних угруповань. Зокрема, організовані групи і

¹¹⁰⁶ Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 21.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : № 1000/2011 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011?nreg=1000%2F2011&find=1&text=%F0%EE%E7%EA%F0%E0%E4%E0&x=0&y=0#w11>

злочинні організації продовжують контролювати левову частку тіньового капіталу, протиправну діяльність, пов'язану із розкраданням бюджетних коштів тощо. Організовані злочинні угруповання дедалі частіше прагнуть використовувати Інтернет і новітні інформаційно-комп'ютерні технології для досягнення своїх кримінальних цілей.

Якщо звернутися до історії вивчення організованої злочинності, слід акцентувати на тому, що ще в 1980-х рр. фахівці відзначали її наявність. Однак тоді влада забороняла писати і говорити про це, оскільки це шкодило її авторитету і престижу. У ті роки організована злочинність стала формуватися з трьох основних джерел: 1) корумпованої партійно-державної номенклатури; 2) еліти загальнокримінальної злочинності; 3) великих розкрадачів державного майна.

Вперше офіційно про цей вид злочинності йшлося в інтерв'ю А.І. Гурова в «Літературній газеті» у 1988 р.¹¹⁰⁷ Після цього було опубліковано величезну кількість книг і статей, в тому числі публіцистичних, присвячених організованої злочинності¹¹⁰⁸; організована злочинність міцно стала однією з провідних тем вітчизняної кримінології.

На пленарному засіданні ВРУ 6 лютого 2015 р.¹¹⁰⁹ Генеральним прокурором України було надано звіт щодо стану законності і правопорядку у 2014 році, про результати роботи правоохоронних органів щодо протидії злочинності та корупції в державі та розслідування резонансних злочинів.

Під час виступу Генеральний прокурор повідомив, що Головним слідчим управлінням Генеральної прокуратури та слідчими підрозділами прокуратур обласного рівня розслідуються кримінальні провадження за фактами діяльності створення колишнім Президентом України злочинної організації,

¹¹⁰⁷ Кримінология : учебник для бакалавров: [гриф УМО] / Фин. ун-т при Правительстве РФ ; ред. В.И. Авдийский и др. – М. : Юрайт, 2014. – 351 с.

¹¹⁰⁸ Гиляровский В.А. Москва и москвичи / В.А. Гиляровский. – М. : Эксмо, 2008. – 640 с. – С. 7–316.

¹¹⁰⁹ Пленарне засідання 6 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/print/103416.html>

до складу якої входили найвищі посадові особи держави, які впродовж 2010–2014 рр. перебували на керівних посадах в центральних та місцевих органах виконавчої влади, силових відомствах. Фактично відбулося злиття членів угруповання з державно-владним апаратом. Розслідуванням встановлено чіткий ієрархічний розподіл повноважень всередині структури. На чолі злочинної організації стояв Президент, який був її головним організатором та ідеологом.

Генеральний прокурор акцентував на тому, що організоване злочинне угруповання переслідувало ряд протизаконних намірів, зокрема створення злочинних схем масштабного розкрадання державних коштів, умов для розкрадання державних ресурсів, так званих податкових майданчиків, які дозволяли виводити в тінь та в офшорні зони мільярдні капітали, повідомив про системне розкрадання резервів Національного банку, про рейдерські захоплення державних та приватних підприємств із застосування тиску контролюючих органів. За інформацією, наданою слідчими Генеральної прокуратури, збитки заподіяні державі, становлять близько 100 млрд гривень, значна частина яких виведена за кордон.

«Вперше в історії ми зіткнулися з безпрецедентною кількістю злочинів, вчиненими посадовцями, у тому числі найвищого рангу, що стало можливим і справжнім викликом всій правоохоронній системі. Масштаби розкрадання на вищих щаблях влади відверто вражають. Реалізація тіньових схем спустошує бюджети всіх рівнів, завдає мільярдних збитків державі. Старі корупційні схеми отримали нових господарів», – заявив посадовець.

Безперечно, злочини проти власності, що вчиняються у складі злочинної організації, становлять феномен організованої злочинності та мають найбільший ступінь суспільної небезпеки серед усіх форм співучасті. Таким чином, на підставі вищенаведеного, вбачається за доцільне запропонувати ввести відповідну кваліфікуючу ознаку до складів злочинів, передбачених ст.ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК України.

Наступною загальною кваліфікуючою ознакою є та, що залежить від розміру завданої матеріальної шкоди. Так, розмір завданої матеріальної шкоди виступає кваліфікуючою ознакою у складах таких злочинів проти власності, як: із заподіянням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 197-1 КК України); вчинення у великих розмірах (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 188-1, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 1 ст. 194, КК України); вчинення у особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України).

Кваліфікація протиправного діяння проти власності у перелічених складах відбувається залежно від розміру вилученого майна та полягає у поділі посягань на види, а саме: дрібне, істотне, значне, у великому розмірі, у особливо великому розмірі. Розмір, до якого посягання вважається дрібним, визначений у КпАП, відповідно, значний, великий і особливо великий розміри визначені у КК України.

При встановленні майнової шкоди в процесі кваліфікації злочинів проти власності застосовуються ряд нормативно-правових актів, що регулюють питання оцінки майна¹¹¹⁰. Зокрема, із них випливає, що викрадення є дрібним, якщо його розмір не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; значна шкода визначається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому заподіяні

¹¹¹⁰ Про оцінку майна, майнових прав і професійної оцінної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.; Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України від 26.09.2003 р. – 2003. – № 37. – С. 64; Про оцінку земель [Електронний ресурс] : закон України від 11 грудня 2003 року № 1378-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>; Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>

збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у великих розмірах – в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину; в особливо великих розмірах – в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Починаючи з 1 січня 2011 р., відповідно до прийнятого ПК України змінився порядок розмежування крадіжки, що передбачає кримінальну відповідальність, і дрібної крадіжки, за яку настає адміністративна відповідальність. Так, за ст. 185 КК України настає кримінальна відповідальність при вчиненні крадіжки майна у випадках, якщо крадіжка майна є не дрібною.

Відповідно до ст. 51 КпАП крадіжка чужого майна вважається дрібною, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX ПК для цілей кваліфікації вчиненого за нормами адміністративного та кримінального законодавства встановлюється на рівні соціальної пільги.

Соціальна пільга за пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 ПК дорівнює розміру прожиткового мінімуму для працездатних, який встановлюється на 1 січня звітного року. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» з 1 січня 2016 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1378 гривень. Таким чином, у 2016 р. кримінальна відповідальність настає, якщо вартість викраденого чужого майна перевищує 137,8 гривень. Відповідно, крадіжка буде вважатись дрібною, а відповідальність згідно зі ст. 51 КпАП наставатиме, якщо вартість такого майна на момент вчинення не перевищує цієї суми.

Проте зазначений підхід до визначення розмірів розкрадання підтримують не всі вчені. Так, під сумнів ставиться як вартісний критерій, взятий за основу законодавцем – неопо-

датковуваний мінімум доходів громадян (далі – нмдг), так і конкретна цифрова величина (кількість нмдг)¹¹¹¹. На вказану проблему неодноразово звертали увагу у кримінально-правовій літературі.

Очевидно, що прив'язка до соціально-економічних величин є недоліком кримінального закону, адже ці величини безпосередньо залежать від економічних, політичних, соціальних впливів тощо. У зв'язку з викладеним у спеціальній літературі¹¹¹² висловлюється слушна пропозиція щодо необхідності фіксації законодавчих параметрів або орієнтирів встановлення майнової шкоди, заподіяної злочином, а також доцільності уніфікації змістової термінології, що використовується в кримінальному законі, що сприятиме підвищенню ефективності приписів з таким наслідком.

Викладене потребує окремого дослідження за межами цієї праці, тому вбачається за доцільне перейти до визначення змісту поняття «значна шкода». Зокрема, згідно з п. 2 примітки до ст. 185 КК України у ст.ст. 185, 186, 189 та 190 КК України значна шкода визначається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому завдані збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, незважаючи на законодавче визначення поняття «значна шкода»,

¹¹¹¹ Марін О.К. Зміни у податковому законодавстві України та їх вплив на дію Кримінального кодексу України / О.К. Марін // Життя і право. – 2004. – № 2. – С. 69–74; Антонюк Н.О. Покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою / Н.О. Антонюк // Прокуратура, людина, держава. – 2005. – № 11. – С. 66–72.

¹¹¹² Навроцький В.О. Про можливість врахування недержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності / В.О. Навроцький // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності : наук.-практ. конф. 5–6 жовт. 2005 р. – Харків : Кроссруд, 2006. – С. 61–64; Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. – Київ : Дакор, 2009. – 736 с., с. 574–575; Демидова Л.М. Установлення майнової шкоди при кваліфікації діянь: проблеми слідчо-судової практики / Л.М. Демидова // Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. – Харків : Оберіг, 2014. – № Вип. 5: Матеріали постійного діючого наукового-практичного семінару, 16 трав. 2014 р. – С. 228–233.

ця ознака значною мірою залишається оціночною, а кримінальний закон лише вказує на два критерії, за допомогою яких ця ознака має визначатися на практиці.

Перший критерій передбачає необхідність при визначенні значної шкоди враховувати матеріальне становище потерпілого, при цьому така можливість, знову ж таки, обмежена зазначеними вище рамками суми заподіяних потерпілому збитків. Другий із них стосується розміру завданих потерпілому збитків – сума незаконно вилученого майна, яка дає підстави визнавати відповідний злочин проти власності таким, що заподіяв значної шкоди потерпілому, має становити від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це означає, що у будь-якому разі заподіяння потерпілому збитків на меншу (до ста) чи більшу (понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) суму не може визнаватися значною шкодою. Тому відносно першого випадку дії винної особи за відсутності інших кваліфікуючих ознак потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 185 КК України, ч. 1 чи ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 1 ст. 189 та ч. 1 ст. 190 КК України, а у другому – за ч. 4 або ч. 5 ст. 185 КК України, ч. 4 або ч. 5 ст. 186 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 188 КК України, ч. 3 або ч. 4 ст. 189 КК України, ч. 3 або ч. 4 ст. 190 КК України, ч. 4 або ч. 5 ст. 191 КК України.

У п. 25 постанови Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» вказано, що розмір майна, яким заволоділа винна особа внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці¹¹¹³. Слід зауважити, що окремі вчені вказують на те, що Верховний Суд України використовує невіддале словосполучення – «розмір майна, яким заволоділа особа», тому що така конструкція фактично має інше семантичне наповнення,

¹¹¹³ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>

адже розмір майна – це і розмір одягу, розмір взуття тощо¹¹¹⁴. Безперечно, у роз'ясненні ВСУ доцільно було б використовувати поняття «вартість майна», яка виражається у його грошовій оцінці. Вартість майна, в свою чергу, визначається виходячи із кількості майна і його ціни. Таким чином, доречно вказати, що під час визначення розміру заподіяної злочинами проти власності шкоди доцільно враховувати вартісний критерій, який враховує ціновий і кількісний критерії.

Великий та особливо великий розміри як обставини, що обтяжують вчинення злочинів, передбачені ст.ст. 185–191 КК України, також визначаються кримінальним законом. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 185 КК України у ст.ст. 185–191 КК України вчиненим у великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. Згідно з п. 4 примітки до ст. 185 КК України у ст.ст. 185–187 та ст.ст. 189–191 КК України вчиненим в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. Таким чином, розмір майна, яке вилучив чи яким заволодів винний внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише його вартістю, яка виражається у грошовій оцінці (ціні) конкретної речі.

При визначенні вартості викраденого майна, а також майна, яким винний протиправно заволодів у інший спосіб, та розміру матеріальних збитків доцільно керуватися нормами законодавства про ціни і ціноутворення та спеціальних нормативно-правових актів, якими передбачено порядок визначення розміру шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації викраденням, нестачею, умисним знищенням,

¹¹¹⁴ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 276.

умисним псуванням матеріальних цінностей тощо¹¹¹⁵. Аналіз законодавства вказує на те, що вартість викраденого майна визначається за роздрібними, закупівельними чи іншими цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. При цьому застосовуються встановлені для цих випадків нормативно-правовими актами кратність, коефіцієнти, індекси тощо. Роздрібними визнаються не тільки державні фіксовані ціни, а й регульовані, а також договірні (вільні) ціни, за якими товари реалізуються.

У справах про викрадення чужого майна, коли заподіяні підприємству, установі, організації матеріальні збитки стягуються із застосуванням кратності тощо (ст. 135 КЗпП), дії винних за ознакою вчинення крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем у великому або особливо великому розмірах у всіх випадках повинні кваліфікуватися виходячи з вартості викраденого, яка визначається залежно від виду продукції за роздрібними (закупівельними) або іншими цінами.

Оскільки на підприємствах громадського харчування і в комісійній торгівлі вартість викраденого визначається за цінами, встановленими для продажу (реалізації) цієї продукції

¹¹¹⁵ Про ціни і ціноутворення : закон України від 21.06.2012 № 5007-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>; Про оцінку майна, майнових прав і професійної оцінної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.; Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України від 26.09.2003 р. – 2003. – № 37. – С. 64; Про оцінку земель [Електронний ресурс] : закон України від 11 грудня 2003 року № 1378-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>; Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>

та товарів, розмір викраденого, що має значення для кваліфікації вчиненого, визначається виходячи з цієї вартості. Відносно викрадення, вимагання приватного майна, його привласнення, розтрата чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, розмір заподіяних потерпілому збитків слід визначати виходячи з вартості майна на момент вчинення злочину за роздрібними (закупівельними) цінами. Викладене стосується й тих випадків, коли вилучені у потерпілого предмети були створені ним внаслідок трудової діяльності¹¹¹⁶. Якщо потерпілий придбав майно за ринковими чи комісійними цінами, вартість повинна визначатися виходячи з цих цін на час вчинення злочину. За відсутності цін на майно його вартість може бути визначена шляхом проведення експертизи.

Вчинення особою кількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий розмір, може кваліфікуватися як викрадення, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем у великих чи особливо великих розмірах лише у тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі.

Викладене також стосується вчинення за таких обставин вимагання, що заподіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах. Якщо при цьому умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично незаконно вилученого майна. Якщо умисел винного був спрямований на заволодіння майном у великих або особливо великих розмірах, але не був реалізований до кінця з причин, які від нього не залежали, вчинене слід розцінювати як замах на викрадення, вимагання чи інше заволодіння майном відповідно у великих чи особливо великих розмірах.

¹¹¹⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.

При вчиненні посягання на власність групою осіб за попередньою змовою або організованою групою осіб розмір визначається за вартістю всього незаконно вилученого майна. Таким чином, якщо розмір такого майна був великим чи особливо великим, то всі учасники несуть відповідальність за викрадення, шахрайство, привласнення, розтрату, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене у великому або особливо великому розмірах, чи вимагання, що заподіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах.

Традиційно у теорії кримінального права виділяють також кількісний критерій, який передбачає врахування кількості викрадених речей¹¹¹⁷. Залежно від того, яке конкретно майно вилучене, кількісний критерій виявляється у підрахунку кількості вилучених речей, ваги (кілограми, грами тощо), об'єму (літри), довжини тощо. Зокрема, цей критерій для кримінально-правової кваліфікації має суттєве значення, тому що кількість викраденого майна є складовою вартісного критерію. Тому міркування про те, що кількісний критерій під час визначення вартості викраденого майна не враховується,¹¹¹⁸ навряд чи доцільно визнавати обґрунтованими.

Проведений аналіз дає підстави вказувати на доцільність під час визначення вартості викраденого майна керуватися вартісним критерієм, який охоплює врахування ціни одиниці викраденого майна і кількості викраденого майна. Проте для одноманітного розуміння цього критерію можливо було б доцільним його формалізувати.

Особливим видом кваліфікуючих ознак, залежно від розміру завданої матеріальної шкоди, є заволодіння чужим майном, що завдало значної шкоди потерпілому. Цей вид,

¹¹¹⁷ Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є.В. Лашук; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2005. – 262 с.; Антонюк Н.О. Критерії визначення майна, яким заволоділа особа / Н.О. Антонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/Admin/Downloads/apdp_2011_57_77%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/apdp_2011_57_77%20(1).pdf)

¹¹¹⁸ Назаренко Т.Н. Неопределенность в российском праве: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.Н. Назаренко. – М., 2006. – 227 с.

порівняно із іншими видами, має ряд характерних, властивих тільки йому ознак, а саме: для встановлення наявності цієї ознаки необхідно враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні критерії. Проте перш ніж перейти до з'ясування змісту цих критеріїв, потрібно зупинитися на недоліку, допущеному законодавцем. Так, із законодавчої редакції ч. 2 примітки до ст. 185 КК України вбачається, що значна шкода визначається із урахуванням матеріального становища потерпілого. Як наслідок – виникає логічне питання, кого мав на увазі законодавець, вживаючи термін «потерпілий»: лише фізичних осіб, чи і фізичних, і юридичних осіб. Очевидно, що у випадку констатації того, що законодавець цю диференціюючу ознаку застосував лише для потерпілих – фізичних осіб, доцільно вести мову про пріоритетність охорони приватної власності.

У зв'язку з наведеним окремі вчені наголошують на проблемах при кваліфікації злочинів проти власності¹¹¹⁹, вказуючи, що у разі коли окремі співучасники припускаються помилки у визначенні фактичних обставин справи, наприклад, двоє злодіїв вилучають комп'ютер: один думає, що він належить державній організації, а другий – що комп'ютер є власністю громадянина, то дії першого злодія слід кваліфікувати як крадіжку за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК України), а дії другого – як крадіжку, вчинену за попередньою змовою групою осіб, і таку, що заподіяла значну шкоду потерпілому (ч. 3 ст. 185 КК України).

Зокрема, погоджуючись із тим, що законодавець не досить вдало пояснив досліджувану диференціюючу ознаку у КК України, зазначимо, що у термін «потерпілий» у кримінально-процесуальному і кримінальному праві закладають різний зміст. У зв'язку з цим слушною є думка вчених¹¹²⁰, які порівнюючи поняття «потерпілий» у кримінальному праві та кримінальному процесі, вказують, що потерпілим як

¹¹¹⁹ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – С. 224–225.

¹¹²⁰ Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / М. Сенаторов ; за наук. ред. В.І. Борисова. – Харків : Право, 2006. – С. 61.

суб'єктом кримінального процесу визнається тільки фізична особа; потерпілим від злочину може бути й юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство взагалі.

Видається, що для забезпечення одноманітності наукових позицій щодо означеної проблеми законодавцю доцільно сформулювати поняття значної шкоди, використовуючи однакові підходи щодо визначення шкоди у великому та особливо великому розмірах.

Однією з особливо кваліфікуючих ознак злочинів проти власності кримінальний закон визначає вчинення цих злочинів з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Характерною особливістю цієї кваліфікуючої ознаки є те, що вона передбачена у наступних складах викрадень: крадіжці (ч. 3 ст. 185), грабежі (ч. 3 ст. 186) та розбої (ч. 3 ст. 187 КК України).

Сьогодні серед науковців ведеться дискусія щодо змісту кожного із вжитих законодавцем термінів: «проникнення», «житло», «інше приміщення», «сховище».

Зокрема, семантичне значення терміна «проникнення» – пробиратися, прокрадатися¹¹²¹. Судова практика розглядає проникнення як незаконне вторгнення будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає змогу винній особі викрасти майно без входження до житла, іншого приміщення чи сховища тощо.

Традиційно у теорії кримінального права¹¹²² поняття «проникнення» тлумачиться на підставі постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де

¹¹²¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 1161.

¹¹²² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – Київ : Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури. – 2009. – С. 560.

під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Проте необхідно зазначити, що у постанові для позначення дії у проникненні вжито термін «вторгнення»¹¹²³. На вказане як на недолік звертають увагу ряд вчених¹¹²⁴, які слушно зауважують, що проникнення і вторгнення – не тотожні поняття, а співвідносяться як частина і ціле. Проте у правозастосовній практиці часто не зважають на точний зміст термінів і ототожнюють проникнення із вторгненням¹¹²⁵, що, на нашу думку, є помилкою.

Таким чином, викладене дає підстави вказувати, що проникнення і вторгнення не є тотожними – вони співвідносяться як частина і ціле, оскільки вторгнення – це лише насильницьке проникнення, яке передбачає застосування насильства до власника чи інших осіб. Тому для оптимального розуміння змісту проникнення слушною є пропозиція виділяти

¹¹²³ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.scourt.gov.ua>

¹¹²⁴ Елисеєв С.А. Преступления против собственности по уголовному законодательству России / С.А. Елисеєв. – Томск, 1999. – С. 157; Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности : учеб.-практ. пособие / С.М. Кочои. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., 2000. – С. 150; Савкин Е. Понятие проникновения в жилище, помещение либо иное хранилище / Е. Савкин // Законность. – 2003. – № 8. – С. 47.

¹¹²⁵ Раздобудько Е.А. Уголовная ответственность за хищения, совершаемые с незаконным проникновением в помещение либо иное хранилище, и роль ОВД в их предупреждении [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.А. Раздобудько; М., 2006 // <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/218424.html>; Севрюков А.П. Криминологическая и уголовно-правовая характеристика грабежей и разбоев, совершаемых с незаконным проникновением в жилище, и их предупреждение [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.П. Севрюков : М., 2000, 198 с. – Режим доступу : // <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/sevrjukov.html>

суб'єктивні і об'єктивні ознаки проникнення¹¹²⁶: суб'єктивні ознаки – усвідомлення незаконності проникнення та мета, з якою вчинюється проникнення (бажання викрасти майно); об'єктивні ознаки проникнення – факт потрапляння до житла, іншого приміщення чи сховища, вчиненого певним способом. Заслуговує на підтримку також позиція окремих вчених щодо відмови від використання єдиної кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину, поєднане з проникненням у житло, приміщення або інше сховище»¹¹²⁷ у зв'язку з різною суспільною їх небезпекою.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на нашу думку, оптимальне визначення терміна «проникнення» надано у листі ВСУ від 29 січня 2013 р. № 223-161/0/4-13 «Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєднаного з проникненням у приміщення»¹¹²⁸ – під проникненням до будь-якого приміщення слід розуміти: а) фізичне входження, потрапляння до нього з метою заволодіння майном, що знаходиться в ньому; б) доступ до майна, що знаходиться в приміщенні, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає змогу заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.

Залежно від того, які фактичні ознаки складу суспільно небезпечного діяння будуть установлені, як ці ознаки будуть співвідноситися з ознаками складу злочину, що містяться у кримінально-правовій нормі, та від того, як вони тлумачаться й застосовуються на практиці, можна виділити фізичний та юридичний (психологічний) критерії розуміння поняття «проникнення». Характерними рисами першого є: а) факт

¹¹²⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 346.

¹¹²⁷ Ільїна О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності / О.В. Ільїна : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – 2007. – С. 10.

¹¹²⁸ Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєднаного з проникненням у приміщення / Лист ВСУ від 29 січня 2013 р. № 223-161/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0161740-13>

входження чи потрапляння у сховище; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до майна, яке там знаходилося), за яких відбулося входження чи потрапляння у сховище. Характерними рисами другого є: а) незаконність входження у сховище (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться майно, на заволодіння яким спрямовані її дії); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, зокрема факту незаконного проникнення (потрапляння чи входження) у сховище, передбачення наслідків свого діяння¹¹²⁹.

Проте спосіб проникнення значення для кваліфікації не має; якщо внаслідок дій, спрямованих на проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища, було знищено чи пошкоджено майно, винний за наявності для цього підстав може додатково нести відповідальність за ст. 194 або ст. 196 КК України. У разі заподіяння внаслідок проникнення фізичної шкоди особам, які перешкоджали такому проникненню (охоронці, вахтери тощо), дії винних осіб за наявності для того підстав слід додатково кваліфікувати як злочин проти життя чи здоров'я.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої обтяжуючої обставини, слід з'ясувати, з якою метою особа опинилася у житлі, іншому приміщенні чи сховищі, а також коли у неї виник умисел на заволодіння майном. Така обставина має місце лише тоді, коли проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища здійснювалося з метою заволодіння чужим майном.

Не можна кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище дії особи, яка потрапила

¹¹²⁹ Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400-12КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0008700-13?nreg=n0008700-13&find=1&text=%F1%F5%EE%E2%E8%F9%E5&x=0&y=0#w11>

до житла, іншого приміщення чи сховища без наміру вчинити викрадення, а потім заволоділа чужим майном. Якщо вона потрапила у житло з відповідного дозволу, використавши для цього дійсний чи вигаданий привід, з метою викрадення майна чи заволодіння ним, її дії слід кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло. Не утворює цієї ознаки викрадення майна з житла, іншого приміщення чи сховища особою, яка відповідно до свого службового становища, у зв'язку з роботою, правовим статусом, особливим характером діяльності підприємства, установи, організації була наділена правом безперешкодного доступу до них. Це, зокрема, стосується викрадення майна службовцями та робітниками з службових чи виробничих приміщень, в яких вони працюють, членами сім'ї – з житла, в якому вони мешкають, відвідувачами магазинів, ательє, виставок – з приміщень чи сховищ, де здійснюються продаж чи виставка товарів і доступ до яких є вільним для всіх бажаючих.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури показав, що на підставі ряду критеріїв виділяють такі види проникнення¹¹³⁰: а) за ознакою відкритості: відкрите і таємне; б) залежно від факту застосування насильства: насильницьке і без застосування насильства; в) залежно від наявності перешкод: з подоланням перешкод і «вільне»; г) залежно від кількості осіб, які вчиняють проникнення: одноособове і групове; д) залежно від входження всередину житла, приміщення чи сховища: фізичне проникнення і проникнення з використанням спеціальних знарядь (електронно-обчислювальної техніки тощо). Виходячи із вказаного розуміння проникнення доцільно виділити такі його ознаки: 1) незаконність; 2) факт вторгнення; 3) спосіб вторгнення; 4) мету, яку переслідує винний.

У спеціальній літературі також використовується термін «подвійне проникнення», яким позначаються випадки викрадення майна зі сховищ, що знаходяться у приміщеннях,

¹¹³⁰ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 344.

у житлі тощо. Проте формула кваліфікації показує, що ознака проникнення зазначається один раз, і таке проникнення розглядається як єдине посягання. Ця ознака враховується під час кваліфікації дій всіх співучасників, незалежно від того, проникали вони у приміщення чи виконували іншу функцію. Проте за складної співучасті слід вказати, що викрадення із проникненням, як правило, усвідомлюється всіма учасниками посягання: організатор і підбурювач усвідомлюють факт проникнення, виходячи із змісту їх функцій, пособник – виходячи із характеру допомоги, яку він надає (передача фомки, надання консультації щодо проникнення тощо). Разом з тим, якщо хтось із співучасників не усвідомлював того, що викрадення вчинюватиметься із проникненням, цю кваліфікуючу ознаку йому у вину ставити недоцільно¹¹³¹. Тут має місце так зване різне усвідомлення фактичних обставин вчинюваного посягання, і дії співучасників можуть кваліфікуватися за різними частинами чи статтями КК України.

Для правильного з'ясування змісту розглядуваної кваліфікуючої ознаки доцільно провести більш докладне дослідження змісту кожного із термінів, використаних під час формулювання кваліфікуючої ознаки, а саме «житло», «інше приміщення» та «сховище».

Термін «житло» в українській мові означає приміщення, призначене для життя людей, або місце для перебування та проживання людей¹¹³². Визначення поняття «житло» у кримінальному праві пов'язане із виділенням основних ознак житла, керуючись якими можна чітко визначити, чи слід відносити те чи інше приміщення до житла. Так, відповідно до ст. 379 ЦК України житло – це житловий будинок чи житлове приміщення, які призначені для постійного (приватний будинок, квартира, кімната в будинку, квартирі чи гуртожитку) чи тимчасового (кімната в готелі, санаторії,

¹¹³¹ Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – С. 224.

¹¹³² Словник синонімів української мови : в 2-х т. – Київ : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – С. 496–497.

казармі чи кубрику військовослужбовців, палата в лікарні чи іншому закладі охорони здоров'я, дачний чи садовий будинок, палатка, вагончик) проживання людей, а також ті їх складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкон, веранда, комора тощо). Те, що у визначенні однією з ознак визначено «призначені для постійного проживання», вказує на те, що такі приміщення мають бути віднесені до житлового фонду.

Відповідно до ст. 4 Житлового кодексу (ЖК) до житлового фонду включаються жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд); жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд); жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів); жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд); квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення). До житлового фонду включаються також жилі будинки, що належать державно-колгоспним та іншим державно-кооперативним об'єднанням, підприємствам і організаціям. Відповідно до Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік до цих будинків застосовуються правила, встановлені для громадського житлового фонду. До житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру. Не можуть визнаватися житлом приміщення, не призначені і не пристосовані для постійного чи тимчасового проживання (відокремлені від житлових будівель погребі, гаражі, інші будівлі господарського призначення).

У зв'язку з викладеним необхідно звернути увагу ще на одну проблему, а саме проблему відмежування жилого приміщення від нежилотого. Зокрема, згідно з чинним законодавством основна відмінність житла від нежитлових будівель полягає у різному їх призначенні. Так, перші призначені для постійного чи тимчасового проживання фізичних осіб, та через таке призначення до них ставляться спеціальні вимоги щодо санітарно-технічного стану. Відповідно, у разі невідповідності нормам і стандартам таке житло підлягає зносу або переведенню у нежилий фонд¹¹³³. Другі використовуються для потреб промислового характеру, як об'єкти інфраструктури, адміністративні заклади тощо. Право на переведення жилих будинків і жилих приміщень у нежилі закріплено у ЖК, проте порядок переведення житлового фонду у нежитловий на законодавчому рівні не визначений, тому в регіонах такі відносини регулюються локальними нормативно-правовими актами. Так, наприклад, у м. Києві діє Порядок переведення жилих будинків і жилих приміщень у нежилі у м. Києві, затверджений розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 1 жовтня 2002 р. № 1825. На підставі викладеного доцільно зазначити, що житлом не може бути визнане приміщення нежитлового фонду.

У постанові Пленуму ВСУ від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» роз'яснено, що житлом визнаються складові частини житла, які використовуються для відпочинку, зберігання майна, задоволення інших потреб людини. Проте у листі Верховного Суду СРСР від 23 червня 1983 р. № 01-16/31-83 житло визначено як передбачене для постійного або тимчасового проживання людей приміщення чи приміщення для ведення домашнього господарства, тобто житлом визнаються

¹¹³³ Положення про порядок обстеження стану жилих будинків з метою встановлення їх відповідності санітарним і технічним вимогам та визнання жилих будинків і жилих приміщень непридатними для проживання : затв. Постановою Ради Міністрів УРСР від 26 квітня 1984 р. № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/189-84-%D0%BF>

так звані суміжні з житлом приміщення (підвал, горище, сіни, комора тощо).

Фахівцями з цивільного та житлового права виокремлюються ряд ознак житла, що впливають із положень відповідного законодавства: віднесення в установленому законом порядку до житлового фонду, призначення для проживання людей; цивільне право ознаками житла визнає призначення і придатність для постійного проживання тощо.

На підставі таких ознак вченими запропоновано широке тлумачення цього поняття. Так, ряд науковців вказують, що житлом є не лише кімната, жилий будинок чи квартира, а й усі допоміжні приміщення, якими особа користується у повсякденному житті¹¹³⁴. Проте окремі вчені виділяють широке і вузьке розуміння «житла». У вузькому розумінні ним є призначений для постійного проживання і визнаний цивільним правом різновид нерухомого майна як складова частина загальноправового, конституційного інституту житла у вигляді обраного місця, адресно-географічні координати якого визначають приміщення, спеціально призначене для вільного проживання людини; у широкому розумінні – це приміщення, яке призначене для постійного або тимчасово проживання людей, а також складові частини цих приміщень, які ними використовуються¹¹³⁵. Викладений широкий підхід співпадає як із визначенням житла, що надане у постанові Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності», так й з підходом, інших вчених-криміналістів, які визначають житло як «особистий будинок зі всіма приміщеннями і складові будинку; будь-яке житлове приміщення, яке належить до житлового фонду; будь-яке

¹¹³⁴ Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – Київ, 2003. – С. 181.

¹¹³⁵ Винник Б. Поняття «житло» в законодавстві України та його правове значення / Б. Винник // Юридичний журнал. – №3. – 2005. – С. 16.

приміщення, яке не належить до житлового фонду, але використовується для тимчасового проживання»¹¹³⁶.

У свою чергу судова практика теж визначає поняття житла. Так, вітчизняний правозастосовувач визнає житлом купе провідника, каюту члена команди морського чи річкового судна, будівельний вагончик, збірний будинок та іншу тимчасову споруду, яка спеціально пристосована і використовується для тривалого проживання людей.

Цікавий підхід щодо вирішення цього питання можна знайти у рішеннях Європейського суду з прав людини, які згідно з вимогами ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹¹³⁷ вітчизняними судами мають застосовуватися при розгляді справ, виходячи з тих позицій, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод¹¹³⁸ та практика Європейського суду з прав людини є джерелом права.

Так, Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що ніщо у ст. 8 Конвенції та у рішеннях Суду не свідчить на користь того, що концепція «житла» має обмежуватися резиденцією, яка облаштована відповідно до чинного законодавства, та визнав, що захистом ст. 8 Конвенції охоплюється також на офіси (адвокатів, нотаріусів тощо), інші володіння особи (*Golovan v. Ukraine*, заява № 41716/06) та навіть циганські кибитки (шатра) (*Buckley v. the United Kingdom*, Reports 1996-IV).

У зв'язку з викладеним варто зауважити, що питання про віднесення чи невіднесення службового приміщення до житла є досить спірним і неоднозначним. З одного боку, якщо

¹¹³⁶ Маляренко В.Т. Про недоторканість житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 9. – С. 2–13.

¹¹³⁷ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.

¹¹³⁸ Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

виходити з того, для якої мети з самого початку експлуатації було призначено таке приміщення, то у випадку віднесення його до службового приміщення житлом вважати його, мабуть, недоцільно. Проте у випадку, якщо частина житла, житлового приміщення, включена до житлового фонду, використовується як службове приміщення, то воно, очевидно, у повному обсязі (включаючи і службове приміщення) може розглядатись як категорія «житло». Це стосується також і тих спірних випадків, коли житло використовується як «офіс» приватними підприємцями, зареєстрованими за відповідною адресою.

У зв'язку з цим слід зазначити, що термін «житло» в тлумаченні ЄСПЛ означає місце, де особа є «вдома». Такого висновку можна дійти шляхом аналізу семантичного значення цього терміна офіційними мовами Конвенції. Так, в англійському тексті вживається «home», що значить «дім, житло; батьківщина»; «at home» – «удома», у французькому – «domicile» – «житло»; «місце проживання»; «domicile» – «вдома»¹¹³⁹. На нашу думку, таким підходом, вказується на важливість об'єкту (помешкання) для особи, задоволення її потреб, а не на характеристику самого об'єкту або відповідність певним вимогам¹¹⁴⁰. Проте, що стосується слова «житло», а саме «home» в англійському тексті, Суд відзначає, що в деяких державах-учасницях, а саме в Німеччині, воно поширюється на службові приміщення. Більш того, таке тлумачення повністю є співзвучним французькому варіанту тексту, оскільки слово «domicile» має навіть більш широке значення, ніж «home», і може

¹¹³⁹ Словник. Англійсько-український. Українсько-англійський/ Упоряд.: С.А.Коваль та ін. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 1994. – С. 95; Словник. Французько-український. Українсько-французький / уклад. : В.Б. Бурбело, К.М. Андрашко та ін.; Упоряд. В.Т. Бусел. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 1996. – С. 78.

¹¹⁴⁰ Фулей Т.І. Принцип поваги до житла (у світлі Конвенції про захист прав людини та основних свобод) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2005. – Вип. 41. – С. 41–47; Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Автори: Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – Київ : Істина, 2011. – 200 с.

поширюватись на робочий офіс на кшталт адвокатського. Відповідно, вузьке тлумачення слів «home» і «domicile» може призвести до такої самої нерівності, як і вузьке розуміння «особистого життя» (п. 30 рішення у справі «Німітц проти Німеччини»). Так, у справі «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р. (заява №11901/02) встановлено: «47. Оскільки Уряд заявив, що держава має більше повноважень у сфері обшуку офісних приміщень у порівнянні з обшуком житлових помешкань, Суд вважає недоцільним розпочинати дискусію з цього приводу, наслідок якої не матиме жодного стосунку до цієї справи». Суду було достатньо, що в будь-якому випадку (а це була спільна позиція) обшук офісу заявника призвів до порушення, у значенні ст. 8 Конвенції, його права на повагу до житла».

Враховуючи ряд рішень ЄСПЛ ¹¹⁴¹ необхідно зазначити, що у зв'язку з труднощами, які виникають у вітчизняного правозастосовувача щодо розуміння поняття «житло», свого часу важливою новелою КПК України стало чітке визначення цього поняття, яке б відповідало розумінню «житла», надане у ст. 8 Конвенції. Так, у ч. 2 ст. 233 КПК України закріплено, що «під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового перебування в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення».

¹¹⁴¹ Новоселецький проти України. Судове рішення від 22.02.2005 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [//http://www.khpg.org](http://www.khpg.org).; Пантелеєнко проти України. Судове рішення від 29.06.2006 р. [Електронний ресурс] // Комп'ютерно-інформаційна система LIGA: Закон. Професіонал.; Смирнов против России. Судове рішення від 07.06.2007 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [//http://www.minjust.ru/ru](http://www.minjust.ru/ru).; Німітц против Германии. Судове рішення від 16.12.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // Комп'ютерно-інформаційна система LIGA: Закон. Професіонал; *Chappell v. the United Kingdom*. Судове рішення від 30.03.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//European Court of Human Rights Portal](http://European Court of Human Rights Portal) // <http://cmiskp.echr.coe.int>

Практика ЄСПЛ також вплинула на те, що чинний КПК України поширює гарантії недоторканності житла і на «інше володіння особи», зокрема транспортні засоби, земельні ділянки, гаражі чи інші будівлі, приміщення «побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи» та передбачає заходи судового контролю. Проте навіть таке широке розуміння «житла» є неповним, оскільки відповідно до практики ЄСПЛ воно включає, крім іншого, офіс компанії, якою керує приватна особа, а також зареєстровану контору юридичної особи, філії та інші приміщення, натомість визначення, запропоноване в КПК України, обмежується тим, що житло формально належить «особі», не згадуючи при цьому, якій саме: фізичній або юридичній¹¹⁴².

У зв'язку з викладеним також необхідно вказати, що постановою Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»¹¹⁴³ докладно роз'яснюється, що треба розуміти під поняттям житло: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які, хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми

¹¹⁴² Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів / Т.І. Фулей. – 2-ге вид. випр., допов. – Київ, 2015. – 208 с., с. 159–160.

¹¹⁴³ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 // ВВСУ. – 2008. – № 4. – С. 4.

власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо).

Ще одним важливим роз'ясненням вказаної вище постанови є те, як слід розуміти термін «інше володіння»: це такі об'єкти (природного походження та штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера схову вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо. Житловим будинком можна вважати будівлю, в якій вся чи не менше половини корисної площі зайнята житловими приміщеннями.

Окремі вчені певною вадою чинного законодавства називають відсутність вказівки на те, чи можна відносити до категорії «житло» самочинно збудовані будівлі, різного роду споруди (гараж, сарай), які використовуються для тимчасового чи постійного проживання. Мається на увазі той неоднозначний, з погляду закону, період часу, що триває до моменту, коли згідно зі ст. 376 ЦК України буде реалізовано передбачену можливість визнання судом права власності на самочинно збудовані житлові будинки¹¹⁴⁴. Проте відповідь на це питання можна знайти в інформації про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав, яку було обговорено та взято до відома 21 грудня 2012 р. на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ¹¹⁴⁵, де закріплено, що «право власності на

¹¹⁴⁴ Вінник Б. Поняття «житло» в законодавстві України та його правове значення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2026>

¹¹⁴⁵ Вищий спеціалізований суд України про захист права власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurholding.com/news/46-uvaga-nove-rozysnennya-vischiy-specalzovaniy-sud-ukrayini-pro-zahist-prava-vlasnost.html>

новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна); якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна в експлуатацію – з моменту прийняття його в експлуатацію». Подібна проблема існує й з ситуаціями проживання громадян у будинках, які за віком або з інших причин (повінь, землетрус, аварії тощо) втратили якість придатності для постійного проживання, у будинках, що загрожують обвалом. Убачається за доцільне розглядати ці категорії як житло, з певними особливими ознаками (наприклад аварійне, визначення якого надано у Проекті Житлового кодексу України від 4 вересня 2009 р. № 2307-д¹¹⁴⁶, де у п. 1 ст. 1 зазначено, що аварійне житло – житловий будинок, у якого надземні конструктивні елементи, фундамент (або будинок у цілому) не відповідають вимогам безпечної експлуатації або частково зруйновані та фізичний знос (у грошовому розрахунку) будинку становить 81–100%). Таким чином, аварійні, самочинно збудовані будівлі, різного роду споруди (гараж, сарай), які використовуються для тимчасового чи постійного проживання, доцільно віднести до поняття «житло».

До житла також прирівнюються приміщення, не призначені для проживання, за умови, що вони утворюють із житлом єдине ціле, тобто фізично пов'язані з житлом. Про це йдеться у чинній постанові Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності», згідно з якою до житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). Проте окремі вчені пропонують під житлом у кримінальному праві розуміти житловий будинок із усіма житловими та нежитловими приміщеннями, що утворюють із таким будинком нерозривне ціле або мають із ним одну (або більше) капітальну стіну,

¹¹⁴⁶ Проект Житлового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF1S30DB.html

ізольоване приміщення у житловому будинку, а також інші приміщення, призначені для задоволення тимчасової потреби людини у житті, для постійного або тимчасового проживання у них незалежно від придатності до проживання та від належності до житлового фонду України¹¹⁴⁷. У зв'язку з цим слушною та обгрунтованою є думка тих вчених¹¹⁴⁸, які вказують, що спільною капітальною стіною можуть об'єднуватися будинок і сарай, тому підстав для визнання сусідньої будівлі, навіть із спільною стіною, житлом немає. Лише у тому випадку, якщо сусідні будівлі, одна з яких є житлом, мають спільну капітальну стіну і, крім того, мають спільний перехід (вхід-вихід), нежитлова частина може бути порівняна до житла.

Наступним питанням, на яке необхідно звернути увагу, є питання визнання житлом дачних та садових будинків. Зокрема, Інструкцією про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна¹¹⁴⁹ як об'єкти технічної інвентаризації виділяються садові і дачні будинки: садовий будинок – будинок для літнього (сезонного) використання; дачний будинок – це жилий будинок для використання протягом року з метою позаміського відпочинку. Таким чином, садовий будинок не є жилим, оскільки призначений для сезонного використання, а дачний, хоч і визнається жилим, але через те, що використовується з метою відпочинку, не включається до житлового фонду.

Постановою КМУ від 29 квітня 2015 р. № 321 «Про затвердження Порядку переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у

¹¹⁴⁷ Рунов Г. До проблеми визначення поняття «житло» у кримінальному праві України / Г. Рунов // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 71.

¹¹⁴⁸ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 327.

¹¹⁴⁹ Інструкція про порядок нерухомого майна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01> проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01>

жилі будинки»¹¹⁵⁰ визначено механізм переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки. Таким чином, після внесення відповідних змін до записів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в порядку, визначеному законодавством, такі будинки мають бути визнані житлом. У разі відсутності документів щодо переведення такого будинку у житловий фонд доцільно використовувати постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»¹¹⁵¹, де будинки, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо) визнаються житлом.

Проведений аналіз вказує на багатоаспектність цієї проблеми, проте, на нашу думку, під житлом в кримінальному праві доцільно визнати житлові будинки, квартири, інші приміщення, які утворюють з ним одне ціле, призначені для постійного чи тимчасового проживання, як включені у житловий фонд, так і ті, що не належать до житлового фонду.

Наступним питанням для з'ясування є визначення поняття «інше приміщення». Згідно з постановою КМУ від 28 жовтня 2004 р. № 1442 «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»¹¹⁵² під приміщенням розу-

¹¹⁵⁰ Про затвердження Порядку переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки ; Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/321-2015-%D0%BF>

¹¹⁵¹ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 // ВВСУ. – 2008. – № 4. – С. 4.

¹¹⁵² Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» (Національний стандарт № 2, п.2) від 28 жовтня 2004 р. № 1442 :

міється частина внутрішнього об'єму будівлі, обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу. Проте більш широке визначення надано Пленумом ВСУ, де поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Згідно з Державним класифікатором будівель та споруд ДК 018-2000¹¹⁵³ споруди – це будівельні системи, пов'язані з землею, створені з будівельних матеріалів, напівфабрикатів, устаткування та обладнання внаслідок виконання різних будівельно-монтажних робіт; будівлі – це споруди, що складаються з несучих та огорожувальних або сполучених (несуче-огорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів, до яких належать: житлові будинки, гуртожитки, готелі, ресторани, торговельні будівлі, промислові будівлі, вокзали, будівлі для публічних виступів, для медичних закладів та закладів освіти тощо. Таким чином, можемо дійти висновку, що поняття споруди є ширшим поняттям та охоплює поняття будівлі.

На нашу думку, вказівка на «інше», тобто відмінне від житла приміщення вказує на те, що таке приміщення, по-перше, не входить до житлового фонду, та, по-друге, не призначене для постійного чи тимчасового проживання. Зокрема, згідно зі ст. 4 ЖК до житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового харак-

Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>

¹¹⁵³ Державний класифікатор будівель та споруд ДК 018-2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vobu.com.ua/img/custom/Classifier/12/file_rus.pdf

теру. З огляду на це доцільно зазначити, що інше приміщення – це самостійний об'єкт нерухомого майна, тобто приміщення, яке не входить до житлового фонду та має певне цільове призначення, відмінне від призначеного для проживання.

Необхідно зазначити, що Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹¹⁵⁴ у ч. 1 ст. 5 нежитлове приміщення, поряд із будівлею, квартирою та іншими об'єктами, прямо назване в числі самостійних об'єктів нерухомості. Проте на сучасному етапі ані визначення поняття нежитлового приміщення, ані критеріїв виділення його як самостійного об'єкта права у законодавстві не наводиться.

Поняття «нежитлове приміщення» можна характеризувати як дискусійне в контексті визначення його правового режиму, проте всі цивілісти і правозастосовувачі визнають нежитлові приміщення об'єктами цивільних прав¹¹⁵⁵. Щоправда серед учених немає однастайності стосовно поняття нежитлових приміщень в аспекті співвідношення з будівлею. Так, за однією точкою зору, нежитлові приміщення слід розглядати як індивідуально визначені об'єкти, відмінні від будівель¹¹⁵⁶. За іншою, приміщення – функціональна частина будинків, споруд або будівель, відокремлена від інших функціональних частин фізичними межами, які не мають розривів. Зокрема, І.В. Спасибо-Фатєєва пропонує під

¹¹⁵⁴ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.

¹¹⁵⁵ Енциклопедія цивільного права України / за ред. Я.М. Шевченко. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2009. – С. 529; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / ред. О.В. Дзера [та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – Т. 2. – С. 389; Олійник В. Правовий режим жилих і нежилих приміщень у будівлях / В. Олійник // Юридичний вісник України № 19 (14–20 травня 2005 р.); Науково-практичний коментар Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Законодавство. Методичні матеріали: наук.-практ. посіб. / Державна реєстраційна служба України. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – С. 20.

¹¹⁵⁶ Скворцов О.Ю. Сделки с недвижимостью в коммерческом обороте (учебно-практическое пособие) / О. Ю. Скворцов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 126.

приміщенням розуміти одиницю комплексу нерухомого майна (частину житлового будинку або іншого об'єкту нерухомості), відокремлену в натурі та використовувану за певним призначенням¹¹⁵⁷.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури¹¹⁵⁸ та законодавства¹¹⁵⁹ дає підстави визнати, що нежитловим приміщенням є частина нерухомої речі (будівлі), яка є ізольованим приміщенням в будинку, що не належить до житлового фонду і є самостійним об'єктом нерухомого майна, прийняте в експлуатацію у встановленому законом порядку, призначене для використання в цілях, не пов'язаних з проживанням в цьому приміщенні та/або обслуговуванням інших приміщень будівлі.

Проте у спеціальній літературі висловлюється слушна думка про те, що з метою однакової кримінально-правової охорони будь-якого володіння особи та приведення у відповідність конституційних положень (ст. 30 Конституції України) і ст. 36 КК України, а також для забезпечення єдності понятійного апарата КК, у ч. 5 ст. 36 КК України термін «приміщення» слід замінити на термінологічний зворот «інше володіння особи»¹¹⁶⁰, де під таким матимуться на увазі

¹¹⁵⁷ Спасибо-Фатєєва І. В. Поняття нерухомого майна та права на нього / І.В. Спасибо-Фатєєва // Українське комерційне право. – 2009. – № 9. – С. 10–20.

¹¹⁵⁸ Єрмоєнко В. Проблеми нотаріального посвідчення договорів про поділ нежитлової будівлі, що є спільною частковою власністю / В. Єрмоєнко // Нотаріат для Вас. – 2006. – № 9. – С. 45–46; Про затвердження Інструкції щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 16.06.2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 51. – Ст. 2069.

¹¹⁵⁹ Про внесення змін до деяких законів України щодо об'єднань співвласників багатоквартирного будинку : Проект Закону України № 11264 від 27.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44494; Про особливості права власності у багатоквартирному будинку : Проект Закону України від 03.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://http://minregion.gov.ua/attachments/files/regulatory/03-07-2013-2/Проект_Остаточний%20після%20юристів_27.06.2013%2011111.pdf

¹¹⁶⁰ Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : автореф. дис. ... канд.

предмети матеріального світу, які перебувають законно чи незаконно у володінні фізичної особи та призначені або пристосовані чи спеціально обладнані для розміщення або зберігання майна або вирощування продукції, а також оснащені будь-якими пристосуваннями (у тому числі охороною), що роблять неможливим або ускладнюють незаконне проникнення у них. Зокрема, такий підхід співпадає з позицією Верховного Суду України, закріпленою у постанові Пленуму від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»¹¹⁶¹.

Наступним поняттям, яке необхідне для з'ясування кваліфікуючих ознак, є поняття «сховище». Семантичний зміст цього терміна такий: сховище – приміщення, споруда для зберігання чого-небудь¹¹⁶². Проте окремі вчені вказують, що юридичний зміст «сховища» дещо відрізняється від його філологічного наповнення¹¹⁶³. Так, необхідно врахувати, що зберігання габаритного майна, великої кількості майна та й у інших випадках, коли приміщення його у якісь споруди чи на склади фізично неможливо або економічно не вигідно, не завжди здійснюється на земельній ділянці, така ділянка може бути заасфальтована, забетонувана тощо, проте ця ознака ніяк не впливає на можливість визнання її сховищем.

У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах

юрид. наук : 12.00.08 / І.І. Присяжнюк; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ, 2010. – 20 с., с. 15.

¹¹⁶¹ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 // ВВСУ. – 2008. – № 4. – С. 4.

¹¹⁶² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 1421.

¹¹⁶³ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 330.

про злочини проти власності» роз'яснюється, що «під сховищем слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Не може визнаватися сховищем неогороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку входження сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо)».

Очевидно, що виділення Верховним Судом України ознак сховища сприяє певній конкретизації кола тих об'єктів, які доцільно визнати сховищем. Зокрема, за Висновками Верховного Суду України¹¹⁶⁴, під поняттям «сховище» слід розуміти певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи технічними засобами або забезпечені іншої охороною: пересувні автолавки, рефрижератори, контейнери, сейфи та інші сховища. Проте судова практика не визнає сховищем неогороджену і таку, що не охороняється, площу території. Водночас не кожна територія, що охороняється, може бути визнана сховищем, зокрема ним визнається лише територія, спеціально відведена для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей¹¹⁶⁵. Відповідно, у разі

¹¹⁶⁴ Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400-12КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0008700-13?nreg=n0008700-13&find=1&text=%F1%F5%EE%E2%E8%F9%E5&x=0&y=0#w11>

¹¹⁶⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-те вид., перероб. та доп. – Київ : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – С. 560; Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка; Київ. нац. ун-т внутрішніх справ, Київ. міжнар. ун-т. – 3-те вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – С. 180.; Кримінальне право України:

проникнення осіб на цю ділянку такі дії не потребують кваліфікації за відповідними частинами ст.ст. 185, 186, 187 КК України, а такі місця недоцільно відносити до категорії «сховище».

До сховищ у банківських установах, окремі вчені відносять¹¹⁶⁶: а) сховища цінностей; б) сейфові кімнати; в) сейфи; г) депозитні банківські комірки тощо. На їх думку, сховище – це спеціально обладнане стаціонарне приміщення або пересувне обладнання (металеві ящики, шафи, сейфи), відведені та призначені у встановленому порядку для постійного чи тимчасового зберігання грошових коштів, коштовностей, цінних паперів та інших документів, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (секретні замки, наявність охоронця, сигналізація тощо).

Проте за цим визначенням банкомат також доцільно визнавати сховищем для грошей. Згідно з п. 1.2 Закону України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» він визначається як програмно-технічний комплекс, призначений для здійснення самообслуговування за операціями одержання коштів у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконання інших операцій (оплата товарів, послуг) згідно з функціональними можливостями цього комплексу.

Постановою Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» до сховищ віднесені цистерни, контейнери і рефрижератори (п. 22). Проте не може визнаватися сховищем платформа для перевезення, якщо вона не обладнана засобами охорони; в

Особлива частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 138; Пинаев А. Понятие иного хранилища при хищении / А. Пинаев // Социалистическая законность. – 1986. – № 12. – С. 51.

¹¹⁶⁶ Мисливий В.А. Банківські установи, як об'єкт кримінологічної безпеки / В.А. Мисливий, А.М. Ключко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/znpifyua_2013_2_21.pdf

такому випадку доцільно говорити про неї як про місце, відведене для зберігання.

У спеціальній літературі під місцями, відведеними для зберігання майна, розуміють пристрої, ємності для зберігання майна, а під територіями з таким самим призначенням – ділянки, призначені для зберігання майна, що є стаціонарними виходячи із своєї фізичної природи (вони є нерухомим майном)¹¹⁶⁷. Місця-сховища можуть бути як стаціонарними (призначеними лише для зберігання майна), так і рухомими (ємності, контейнери, призначені для перевезення майна, ручні сейфи тощо).

Остаточно невирішеним у спеціальній літературі залишається питання про кваліфікацію викрадень із транспортного засобу. Так, окремі вчені вказують, що автомобіль може бути визнаний сховищем¹¹⁶⁸. Вони вказують, що за матеріалами опублікованої практики розгляду судами справ про злочини проти власності викрадення з салону автомобіля не вважається викраденням зі сховища¹¹⁶⁹, проте у постанові Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» це питання не розглядалося. Більш обґрунтованим та слушним є підхід тих вчених, які вказують, що автомобіль не призначений для зберігання речей¹¹⁷⁰, а тому не може визнаватися сховищем. На підтвердження наведеного доцільно вказати на позицію Верховного Суду України з цього

¹¹⁶⁷ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с. с. 332.

¹¹⁶⁸ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 624 – 625.; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 337

¹¹⁶⁹ Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини проти власності // Вісник Верховного Суду України. – № 2 (102). – 2009.

¹¹⁷⁰ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. Теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 98–99; Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации в двух томах. Том первый / под ред. П.Н. Панченко. – Н. Новгород : НОМОС, 1996. – С. 411.

питання ¹¹⁷¹, який під поняттям «сховище» розуміє певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей. У зв'язку з тим, що транспортний засіб – це пристрій, призначений для перевезення людей та/або вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів ¹¹⁷², він не може бути визнаний сховищем, навіть тимчасовим. Проте причеп, кемпер, автодача, караван та різні види фургонів доцільно розглядати, як сховище за наявності всіх законодавчо визначених ознак.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсифікацією глобалізаційних процесів і суттєвим зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій. У зв'язку з цим доцільно звернути увагу на такий вид сховища, як онлайн-сховища, серед яких доцільно виділити, наприклад, електронний архів (ЕА), або сховище даних (СД), або Data Warehouse (DW) – базу даних, що зберігає дані, агреговані по багатьох вимірах ¹¹⁷³. Особливої актуальності вирішення цього питання набуває у зв'язку із стабільно зростаючими показниками посягань на власність, які вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки.

Такі сховища (cloud data storage) – це модель онлайн-сховища, в якому дані зберігаються на численних, розподілених в мережі серверах, що надаються в користування клієнтам (в основному, третьою стороною) та мають всі засоби охорони, використані їх розробниками. Так, при використанні «хмарових» сховищ доступ до даних можливий лише за

¹¹⁷¹ Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400-12КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0008700-13?nreg=n0008700-13&find=1&text=%F1%F5%EE%E2%E8%F9%E5&x=0&y=0#w11>

¹¹⁷² Про Правила дорожнього руху : Постанова КМУ від 10 жовтня 2001 р. № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>

¹¹⁷³ Асеев Г. Концепція електронного сховища даних / Г. Асеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/vkp/2009_2/st_5.pdf

наявності логіну та паролю облікового запису. Разом з тим такі «хмарові» сховища, як «Comodo Cloud», «SpiderOak» пропонують додаткові засоби безпеки, а саме шифрування даних що зберігаються в «хмарі», а сервіс «Filestream.me» забезпечує доступ по захищеному каналу тощо. Відповідна інформація про такі заходи безпеки міститься на сайтах компаній – власників таких сховищ, наприклад на сайті Yahoo Mail вказано, що службою використовуються провідні технології безпеки для захисту даних в Інтернеті: «Шифрування SSL забезпечує безпеку пошти, оскільки вона переміщується між веб-браузером вашого комп'ютера та серверами Yahoo. Це означає, що незалежно від місця перебування (перегляду пошти вдома чи у кав'ярні) ваші відомості про пошту перебувають у безпеці».

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що, зокрема, традиційним проникненням визнається вторгнення в сховище, у тому числі за допомогою певних знарядь (зачіпки, шланги, троси тощо). У нашому випадку проникнення в онлайн-сховище відбувається за допомогою комп'ютера. При цьому проникнення є не самоціллю злочину, а лише знаряддям отримання доступу до цінностей, що зберігаються у відповідному онлайн-сховищі¹¹⁷⁴.

Ознаки таких онлайн-сховищ повністю співпадають із визначенням, наданим постановою Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», де під сховищем розуміється певне місце, відведене для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб, що дає підстави кваліфікувати дії осіб, які посягають на власність шляхом проникнення в такі онлайн-сховища, як злочини проти власності з проникненням у сховище. Так само

¹¹⁷⁴ Голубев В. Кваліфікація злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин / В. Голубев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=102>

доцільно розглядати й банківську автоматизовану систему (банківські рахунки) – як онлайн-сховище особи.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що під сховищем доцільно розуміти спеціально обладнані стаціонарні приміщення або пересувне обладнання, певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи технічними засобами або забезпечені іншої охороною, а також онлайн-сховища, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб.

Підсумовуючи наведене, доцільно вказати на необхідність законодавчого закріплення понять «проникнення», «житло», «інше приміщення» та «сховище» у «Глосарії» (ст. 184-1 КК України). Саме такий підхід щодо вирішення проблеми відсутності однорідного тлумачення цих понять дасть можливість їх правильного та єдиного розуміння у правозастосовній практиці. Так само, до ст. 184-1 КК України доцільно перенести текст примітки до ст. 185 КК України.

При кваліфікації злочинів проти власності необхідно звернути окрему увагу на інші особливості цієї групи злочинів, однією з яких є те, що ця група злочинів належить до так званих «предметних злочинів»¹¹⁷⁵. Вказана обставина має велике значення вже на першій стадії кваліфікації протиправного посягання на власність, адже при з'ясуванні фактичних обставин діяння має бути досить ретельно проаналізовано, що є його предметом.

Ознаки та характеристика предмета злочинів проти власності (фізична, юридична, економічна та соціальна) докладно розглянуті нами у розділі 2, тому, не зупиняючись на дослідженні їх поняття та змісту, перейдемо до розгляду питання їх впливу на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння.

Зокрема, фізичні ознаки предмета злочинів проти власності полягають у тому, що предмет цих злочинів завжди:

¹¹⁷⁵ Векленко В.В. Кваліфікація хищення чужого имущества: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 375 с., с. 101.

1) можна відчути органами чуття людини або зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів; 2) має певну фізичну форму (рухому або нерухому), вагу, площину, об'єм тощо; 3) можна спожити, використати, пошкодити тощо. Враховуючи наші попередні дослідження¹¹⁷⁶, слід зазначити, що предметом аналізованих злочинів є тільки ті матеріальні цінності, що їх можна відчути органами чуття людини або зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів. До цінностей, які можна зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів, належать електрична та теплова енергія, інформація, зафіксована на матеріальному носіїві та яка підтверджує право особи на майно, безготівкові, електронні гроші, криптовалюти, цінні папери тощо.

За економічною ознакою предметом злочинів проти власності може бути річ, яка має матеріальну цінність, мінову та споживчу вартість (ціну)¹¹⁷⁷. Ціна виражається у грошовій вартості привласненої, викраденої, пошкодженої чи знищеної матеріальної цінності, впливає на ступінь суспільної небезпечності злочину, оскільки здебільшого виступає кваліфікуючою ознакою аналізованих нами суспільно небезпечних діянь або відокремлює злочинне діяння від незлочинного. Існують три критерії визначення розміру матеріальних цінностей: 1) значна шкода у ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190 КК України; 2) великі розміри у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 1 ст. 194 КК України; 3) особливо великі розміри у ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України.

¹¹⁷⁶ Дорохіна Ю.А. Особливості визначення правової природи безготівкових грошей як предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» Т. XIV / редкол.: С.В. Ківалов (гол. ред.) [та ін.] ; відп. за вип.. В.М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – 432 с., с. 371–382.

¹¹⁷⁷ Дорохіна Ю.А. Щодо розуміння предмету злочину при кваліфікації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки» – 2014. – № 3. Т. 3 – С. 20–25.

Юридичні ознаки предмета злочинів проти власності характеризуються тим, що майно, на яке посягає винний, повинно бути чужим для нього, оскільки воно не належить йому на праві власності (крім майна, яке перебуває у спільній сумісній власності)¹¹⁷⁸. У розділі VI Особливої частини КК України законодавець, визначивши правовий статус чужого майна, диференціював його на: 1) чуже майно без будь-яких додаткових (спеціальних) ознак (ст.ст. 185–190, 192, 194, 195, 196 КК України); 2) чуже майно, яке ввірене особі (ст. 191 КК України); 3) чуже майно, яке перебуває у віданні особи (ст. 191 КК України); 4) знайдене чуже майно, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України); 5) чуже майно, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, що випадково опинилося у особи (ст. 193 КК України); 6) охоронюване чуже майно (ст. 197 КК України); 7) чуже майно, одержане злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

Проте, на нашу думку, також як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо викрадення своєї власності. Прикладом може слугувати ситуація, коли власник вилучає частину майна, яке належить йому, але знаходиться у віданні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна. Предметом злочину у цьому випадку є не власне майно, а гроші або речі, які передбачається отримати як компенсацію «втраченого». Незважаючи на зовнішню незвичність викладеної позиції, у судовій практиці досить поширені приклади посягань громадян на майно, яке належить їм, з приводу його псування або втрати з метою отримання страхових виплат. Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що дії власника можуть бути кваліфіковані як злочин проти власності у випадках, коли власник посягає на майно, яке належить йому, або речі з корисливою метою, тобто з метою отримання внаслідок

¹¹⁷⁸ Дорохіна Ю.А. Характеристика предмету злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2014. – № 28 – С. 17–20.

посягання незаконної вигоди за рахунок інших фізичних або юридичних осіб.

Основним питанням щодо розуміння соціальної ознаки предмета злочинів проти власності є визначення особливостей кваліфікації злочинних посягань на культурну власність¹¹⁷⁹. На нашу думку, чинний КК України на сучасному етапі не відповідає цілям правового захисту таких об'єктів (предметів). Справа в тому, що крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вчинені з метою заволодіння артефактами і раритетами, традиційно кваліфікуються як звичайні злочини, оскільки у відповідних статтях КК України закріплений виключно намір, спрямований на «заволодіння майном». Позиція вітчизняного законодавця у цьому випадку суперечить міжнародним підходам щодо виміру культурної власності, коли вона розглядається не лише як економічна цінність, а і як суспільне благо, що включає естетичні, історичні, соціальні, духовні і освітні цінності. У зв'язку з цим нами обґрунтована пропозиція щодо необхідності посиленого захисту таких об'єктів. Тому для кваліфікації злочинних посягань на культурну власність саме соціальну ознаку предмета злочину проти власності доцільно визнати однією із визначальних для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання.

До особливостей кваліфікації злочинів проти власності також слід віднести найбільш істотні аспекти конкуренції кримінально-правових норм. У спеціальній літературі це поняття переважно вивчається у зв'язку із необхідністю встановлення співвідношення конкуренції з колізією правових норм. Так, М.Г. Александров визначав колізію як існування «з одного і того самого питання» кількох норм, «що розходяться

¹¹⁷⁹ Дорохіна Ю.А. Майно як предмет злочину проти власності / Ю.А. Дорохіна // Актуальні проблеми юридичної науки – 2014 : [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції], (Київ, 21 березня 2014 р.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.К. Матвійчука, д-ра юрид. наук, доц. Ю.В. Нікітіна, д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Гіди. – Київ : Національна академія управління, 2014. – 324 с., с. 126–129.

одна з одною за змістом»¹¹⁸⁰. Як слушно вказують окремі вчені, із визначення випливає, що колізії норм права охоплюють і таке явище, як конкуренція правових норм¹¹⁸¹. Таку позицію підтримували й інші автори, які розглядали колізію правових норм як відмінність у змісті двох норм права, що «поширюються на одні і ті самі фактичні ситуації»¹¹⁸². Проте існує і протилежна точка зору, згідно з якою конкуренція правових норм «може діставати вияв у формі неспівпадіння норм за обсягом або у формі суперечності норм»¹¹⁸³. Колізія у такому випадку стає окремим випадком конкуренції. Зокрема, найбільш вдалий підхід, на нашу думку, запропонував В.М. Кудрявцев, який наголошував, що конкуренція не є окремим випадком колізії, оскільки «в колізії перебувають норми, що суперечать одна одній», а «конкуренція становить собою відмінність за обсягом та ступенем узагальнення єдиних за своєю суттю та спрямованістю норм»¹¹⁸⁴.

Проведений аналіз вказує, що конкуренція в загальному вигляді є відповідністю одному діянню двох або більше складів злочинів проти власності, коли застосуванню підлягає лише одна з норм. Характерною рисою є те, що вчинене винним повністю за всіма елементами й ознаками підпадає під дію різних статей кримінального закону, що істотним чином відрізняє конкуренцію від розмежування суміжних складів, що мають окремі загальні ознаки, але, як мінімум, за однією з них відрізняються. Відмінність є і від сукупності злочинів, коли однією або різними діями вчиняються різні злочини, жоден з яких повністю не містить всі ознаки вчиненого злочину.

¹¹⁸⁰ Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 176 с., с. 3.

¹¹⁸¹ Занина М.А. Коллизии норм права равной юридической силы (понятие, причины, виды) : монография. – 2-е изд., перераб. и доп. / М.А. Занина. – М. : РАП; Волтерс Клувер, 2010. – 144 с., с. 1.

¹¹⁸² Черданцев А.Ф. Толкование права и договора : учеб. пособие для вузов / А.Ф. Черданцев. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 381 с., с. 172.

¹¹⁸³ Ершов В.В. Трудовой договор : учеб.-практ. пособие. – 3-е изд. / В.В. Ершов, Е. А. Ершова. – М. : Дело, 2001. – 352 с., с. 12.

¹¹⁸⁴ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд. перераб. и доп. / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 2001. – 304 с., с. 214.

Конкуренція передбачає вчинення одного злочину, а «кваліфікація по одній из норм охватывает его полностью»¹¹⁸⁵.

Стосовно класифікації конкуренції у теорії кримінального права існують різні позиції. Так, перша група вчених розглядають два основні види конкуренції – конкуренція загальної і спеціальної норм, а також конкуренція частини і цілого – та зазначають: «В конкуренции уголовно-правовых норм наиболее четко выделяются два вида конкуренции: общей и специальной норм; конкуренция специальных норм»¹¹⁸⁶. Друга група дослідників виокремлюють шість видів конкуренції: «общей и специальной норм; специальных норм; норм союзного и республиканского значения; норм различных союзных республик; норм национального уголовного с нормами уголовного законодательства иностранных государств; норм национального уголовного права с нормами международного права»¹¹⁸⁷. Проте найбільш обґрунтованою та слушною доцільно визнати думку тих вчених, які вказують, що оскільки було визнано, що велика частина з них стосується дії кримінального закону в просторі, зазначене свідчить про наявність трьох видів конкуренції: загальної та спеціальної норм, кількох спеціальних норм, частини та цілого¹¹⁸⁸.

На нашу думку, саме таку класифікацію необхідно обрати як основну щодо злочинів проти власності. При конкуренції загальної та спеціальної норм йдеться про

¹¹⁸⁵ Горелик А.С. Конкуренция уголовно-правовых норм : учеб. пособие / А.С. Горелик. – Красноярск, 1998. – С. 8.

¹¹⁸⁶ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 211– 235; Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М., 1984. – 181 с., с. 177.

¹¹⁸⁷ Малков В.П. Совокупность преступлений / В.П. Малков. – Казань, 1974. – С. 182–193.

¹¹⁸⁸ Малыхин В.И. Квалификация преступлений / В.И. Малыхин. – Куйбышев, 1987. – С. 41–45; Семернева Н.К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания / Н.К. Семернева, Г.Г. Новоселов, З.А. Николаева. – Свердловск, 1990. – С. 49; Горелик А. С. Конкуренция уголовно-правовых норм : учеб. пособие / А.С. Горелик. – Красноярск, 1998. – С. 14–61; Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 375 с., с. 103–105; Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 221.

«суперництво» однорівневих правових норм по горизонталі. Спеціальні норми виявляють параметри дії та конкретизують зміст загальноправових положень. Вони приймаються з метою досягнення загальною нормою максимальної ефективності, врахування специфічних суспільних відносин, що нею регулюються. Будучи найменш загальними за своєю ознакою, спеціальні норми уособлюють юридичну оцінку конкретного факту¹¹⁸⁹.

Зокрема, такий вид конкуренції може виникати не лише між різними статтями розділу VI Особливої частини КК України, а і в межах одного складу (між його різновидами). Наприклад, при кваліфікації крадіжки з обтяжуючими обставинами перевага надається тій частині, яка передбачає спеціальний склад, тобто склад з обтяжуючими обставинами. Коли діяння містить обтяжуючі обставини, передбачені кількома частинами ст. 185 КК України, то в конкуренцію вступають кілька спеціальних норм. В цьому випадку застосовуються інші правила кваліфікації, ніж при конкуренції загальної і спеціальної норм. Оскільки кожна із спеціальних норм не підпорядковується одна одній, а лише пов'язана з основним складом, застосовується норма, яка передбачає більш суворе покарання, якщо йдеться про обтяжуючі обставини, і менш суворе, якщо є пом'якшуючі обставини. Якщо містяться і пом'якшуючі, і обтяжуючі обставини, то застосовується норма, що передбачає врахування пом'якшуючих обставин.

При конкуренції двох або більше спеціальних норм між собою потрібно, насамперед, брати до уваги наступне: особливості, властиві нормам права залежно від їх галузевої приналежності; при конкуренції спеціальних норм, прийнятих у різний час, застосуванню підлягає норма, прийнята хронологічно пізніше (виняток – норма зворотної дії, яка пом'якшує або скасовує відповідальність особи); застосуванню підлягає та спеціальна норма, яка більш повно та точно врегульовує конкретні правовідносини. Ілюстрацією

¹¹⁸⁹ Сенякин И.Н. Специальные нормы советского права / И.Н. Сенякин; под. ред. Байтин М.И. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 97 с., с. 63.

конкуренції спеціальних норм є, зокрема, її випадки у галузі кримінального права. Теорія кримінального права пропонує також і класифікацію конкуренції спеціальних норм: конкуренція кваліфікованих складів злочину, привілейованих, конкуренція кваліфікованого та привілейованого складів¹¹⁹⁰. Конкуренція кваліфікованих складів становить собою конкуренцію частин (або пунктів) статей, що містять кваліфіковані та особливо кваліфіковані ознаки. У цьому випадку застосуванню підлягає та частина (або пункт), що містить найбільш тяжку ознаку із наявних. Наприклад, якщо було вчинено крадіжку, поєднану із проникненням в житло (ч. 3 ст. 185 КК України) та яка за вартістю викраденого підпадала під великий розмір (ч. 4 ст. 185 КК України), злочин буде кваліфікуватись лише за ч. 4 ст. 185 КК України, оскільки вона у такому випадку містить більш тяжку ознаку.

Наступним видом конкуренції є конкуренція частини і цілого. Як зазначав В.М. Кудрявцев, «общее правило для квалификации преступления при конкуренции части и целого состоит в том, что всегда должна применяться та норма, которая охватывает с наибольшей полнотой все фактические признаки совершенного деяния»¹¹⁹¹. Цей вид має значення при кваліфікації таких злочинів проти власності, як грабіж, розбій і вимагання.

У багатьох випадках ціле може виникнути не лише зі злиття діянь, передбачених в законі як окремі злочини, а і як результат «об'єднання» злочину і дій, які не є злочином. Наприклад, при вимаганні загроза поширення відомостей, ганебних для потерпілого або його близьких без вимоги передачі чужого майна або права на нього, не може бути підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, для кваліфікації злочинів проти власності певне значення має врахування правил всіх трьох розглянутих видів

¹¹⁹⁰ Уголовное право. Общая часть : учебник / отв. ред. И.Я. Козаченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 720 с., с. 432–433.

¹¹⁹¹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 226.

конкуренції кримінально-правових норм, за безумовного пріоритету конкуренції спеціальних норм з різними обтяжуючими покарання обставинами¹¹⁹².

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що для вирішення питання конкуренції доцільно використовувати наступні правила¹¹⁹³: 1) при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм застосовується лише спеціальна норма; 2) при конкуренції частини і цілого з двох (кількох) кримінально-правових норм застосовується та, що повніше охоплює всі фактичні ознаки вчиненого злочину; 3) з двох чи більше кримінально-правових норм, які передбачають пом'якшуючі відповідальність обставини, застосовується та, що містить у собі найбільш пом'якшуючі відповідальність обставини; 4) вирішення питання конкуренції кримінально-правових норм з обтяжуючими і пом'якшуючими відповідальність обставинами здійснюється на користь останніх; 5) при конкуренції кримінально-правових норм з ознаками простого (головного) складу і кваліфікуючими ознаками перевага завжди надається нормі з кваліфікуючими ознаками. Тобто, при конкуренції норми з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками повинна застосовуватися норма з особливо кваліфікуючими ознаками; 6) питання конкуренції кримінально-правових норм, одна з яких передбачає відповідальність за попередню злочинну діяльність, а інша – за закінчений злочин, слід вирішувати на користь норми, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин. Так само слід діяти при конкуренції кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за співучасть у вчиненні злочину.

Перебувають у співвідношенні загального та спеціального складу злочинів, передбачені: 1) ст. 185 КК України та

¹¹⁹² Векленко В.В. Кваліфікація хищений чужого имущества: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 375 с., с. 106–107.

¹¹⁹³ Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – Киев : Юринком, 1996. – 240 с., с. 146–147; Марін О.К. Конкуренція кримінально-правових норм : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.К. Марін. – Львів, 2001. – 233 с.

ст. 193, ч. 3 ст. 234, ч. 5 ст. 158, ст. 146, ст. 357, ст. 308, ст. 289, ст. 262, ст. 239-1, ст. 239-2 КК України; 2) ст. 194 КК України та ст. 194-1, ст. 399, ст. 378, ст. 360, ст. 352, ст. 347, ст. 298-1, ч. 2 ст. 298, ст. 277, ст. 252, ст. 245, ст. 179, ст. 178, ст. 158-2, ч. 2 ст. 157 КК України; 3) ст. 190 КК України та ст. 192, ст. 222 КК України. Таке співвідношення обумовлене спільною характеристикою об'єктивної сторони через застосування законодавцем слова (словосполучення) «викрадення», «знищення або пошкодження» та «заволодіння шляхом обману чи зловживання довірою» та визначенням конкретного предмета злочинного посягання¹¹⁹⁴. Випадки, коли юридичний склад одного з видів злочинів проти власності та іншого злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, мають однакову конструкцію, і при цьому юридичний склад другого злочину включає одну чи кілька ознак, які є більш конкретними за відповідні ознаки складу першого злочину, вони співвідносяться як загальний та спеціальний склади відповідно. Ситуації, коли вчинене особою діяння у поєднанні з іншими фактичними обставинами відповідає ознакам обох вищезазначених складів, мають розглядатися як прояв конкуренції загальної та спеціальної норм і вирішуватися на користь спеціальної норми.

Наступною особливістю кваліфікації злочинів проти власності є питання трансформації злочинної поведінки особи. Зокрема, сьогодні ані наукою, ані правозастосовною практикою не вироблено універсальних правил кваліфікації злочинів проти власності, коли має місце така трансформація. Так, аналіз спеціальної літератури показав, що у науці висловлені два основні підходи до кваліфікації дій особи в ситуації трансформації. Одна група вчених вказують на те, що в таких випадках діяння особи кваліфікується як одиничний злочин, який було вчинено суб'єктом на завершальному

¹¹⁹⁴ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 240 с.

етапі¹¹⁹⁵. При цьому перше (первинне) діяння не дістає самостійної кримінально-правової оцінки, його кримінально-правове значення в цьому плані втрачається, а особі інкримінується вчинення лише одного злочину. Другий підхід зводиться до того, що суб'єкт має нести кримінальну відповідальність за сукупністю злочинів – за незакінчений злочин, який він мав намір вчинити на початковому етапі злочинної діяльності, і за злочин, вчинений ним на завершальному етапі¹¹⁹⁶. Викладене призводить до суперечностей у практиці застосування кримінального закону.

Окремі прояви «трансформації» злочину одного виду (різновиду) в злочин іншого виду (різновиду) дістали свого відображення на рівні конкретних правозастосовних орієнтирів. Так, в абз. 3 п. 4 і в абз. 4 п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» йдеться про «трансформацію» крадіжки у грабіж чи розбій, а в абз. 5 п. 17 – про «трансформацію» шахрайства у крадіжку, грабіж або розбій¹¹⁹⁷. У згаданих випадках Пленум Верховного Суду України вказує на доцільність кваліфікації діяння особи як одиничного злочину залежно від того, що саме суб'єкт вчинив на завершальному етапі. Викладена позиція була сприйнята й правозастосовувачем¹¹⁹⁸.

¹¹⁹⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-ге вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Юридична думка, 2007. – С. 99; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доповн. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – Київ : Дакор, 2008. – С. 519.

¹¹⁹⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С. С. Яценко. – Київ : А. С. К., 2005. – С. 63.

¹¹⁹⁷ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс]: Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

¹¹⁹⁸ Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області у справі від 17 травня 2010 року № 1-24/2010 [Електронний ресурс]: Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11664286>

Проте, на думку окремих дослідників, більш обґрунтованим є інший підхід до кримінально-правової оцінки трансформації злочинної поведінки, за яким дії суб'єкта кваліфікуються за сукупністю злочинів, адже саме він дає змогу врахувати всі вчинені суб'єктом діяння¹¹⁹⁹. Такий підхід до кваліфікацій дій особи в ситуації трансформації дістав свого відображення в абз. 6 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10, де йдеться про «трансформацію» грабежу чи розбою у вимагання. При цьому вказано: «Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, такі дії особи належить кваліфікувати... як розбій чи як замах на грабїж та за відповідною частиною ст. 189 КК України (за наявності складу злочину)»¹²⁰⁰.

На наш погляд, у випадках, коли особою при вчиненні розбою було застосовано насильство до потерпілого, однак у зв'язку з відсутністю у нього майна було пред'явлено вимогу про його передачу в майбутньому, ситуація трансформації відсутня, оскільки розбій є закінченим з моменту нападу. Після того, як вчинено закінчений злочин, він не може трансформуватись у злочин іншого виду (різновиду). Крім того, таке насильство чи погроза його застосування самі по собі не можуть розглядатись як «елемент» вимагання. У цьому випадку насильство чи погроза його застосування мають бути пов'язані з вимогою передачі чужого майна в майбутньому.

¹¹⁹⁹ Карпенко І.М. Особливості врахування трансформації злочинної поведінки при оцінці дій співучасників злочину / І.М. Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/330.pdf

¹²⁰⁰ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс] : Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Підтримку викладеного підходу можна знайти й у спеціальній літературі¹²⁰¹. Так, окремі вчені обґрунтовують, що у ситуаціях, коли погроза насильством або саме насильство були застосовані в межах грабежу з метою заволодіння майном в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у потерпілого майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, можлива трансформація злочинної поведінки. Вона можлива лише тоді, коли насильство або погроза його застосування зберігає свій вплив на потерпілого, і в його свідомості воно пов'язується з вимогою передати майно. Тому позиція Пленуму Верховного Суду України видається дещо суперечливою і непослідовною, адже в першому випадку – при трансформації крадіжки в грабіж – він спрямовує практику на кваліфікацію вчинених особою діянь як одиничного злочину, а в другому – при трансформації грабежу у вимагання – як сукупності злочинів.

У спеціальній літературі зазначається, що часто на практиці трапляються випадки, коли винний розпочинає вчиняти посягання таємно, однак у процесі вчинення викрадення дії винного стають відомі стороннім особам, які усвідомлюють їх характер¹²⁰². Так, постанова Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» з цього приводу роз'яснює: «Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій» (абз. 3 п. 4).

Таким чином, у випадку, коли винний застосовує насильство не з вказаною метою, – застосування насильства

¹²⁰¹ Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Ю. Швець; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 240 с.

¹²⁰² Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 209–212.

доцільно розглядати як вчинення відповідного злочину проти здоров'я. З цього приводу В.О. Владимиров вказує, що «не може змінити способу викрадення застосування до потерпілого насильства, якщо воно не виступало як засіб вилучення майна»¹²⁰³.

Для правильної оцінки вчиненого посягання необхідно врахувати початок вчинюваного посягання і дії винного після їх виявлення. На практиці можливі наступні ситуації: винний вилучає майно таємно, однак до моменту закінчення крадіжки його дії виявляють сторонні особи, тому винний залишає майно і втікає чи намагається втекти з місця вчинення злочину. Такі дії доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку.

У разі, коли винний вилучає майно таємно, однак до моменту закінчення крадіжки його дії виявляють сторонні особи, винний втікає із викраденим майном, проте насильство при цьому не застосовується, його дії доцільно кваліфікувати як ненасильницький грабіж (закінчений або незакінчений злочин).

Коли винний вилучає майно таємно, однак до моменту закінчення крадіжки його дії виявляють сторонні особи, він втікає із викраденим майном, застосовуючи при цьому насильство до сторонніх осіб з метою вилучення майна, то залежно від характеру застосованого насильства дії винного доцільно кваліфікувати як насильницький грабіж або розбій.

У тому випадку, коли винний вилучає майно таємно, однак до моменту закінчення крадіжки його дії виявляють сторонні особи, він втікає або намагається втекти без майна, при чому застосовує насильство до сторонніх осіб з метою уникнути затримання, його дії доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку і відповідний злочин проти здоров'я.

У зв'язку з існуючими проблемами при кваліфікації щодо трансформації злочинної поведінки особи при вчиненні злочинів проти власності доцільно вказати на необхідність закріплення чіткого підходу до трансформації злочинів на

¹²⁰³ Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 50.

законодавчому рівні, що стане тим фундаментом, на якому буде ґрунтуватися єдиний та однорідний підхід у правозастосовувача до проблеми кваліфікації протиправних посягань на власність.

Для характеристики і кваліфікації злочинів проти власності велике значення має така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як спосіб вчинення злочину. Оскільки злочини проти власності передбачають, крім наявності основних способів, можливість присутності другорядних способів їх учинення, на етапі кваліфікації передбачається встановлення лише основних способів. Вбачається, що така послідовність є принциповою, оскільки окремі загальні способи можуть виключати другорядні.

У зв'язку з тим, що сьогодні все більше злочинів проти власності вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки, необхідно особливу увагу звернути на такий спосіб вчинення посягань на власність, як «шляхом операцій з використанням електронно-обчислюваної техніки».

Існують безліч нетрадиційних способів посягань на власність шляхом операцій з використанням електронно-обчислюваної техніки, серед яких фішинг, фармінг, «банківські» трояни тощо, у зв'язку з чим у правозастосовувача виникають питання щодо правильної кримінально-правової кваліфікації цих діянь.

Зокрема, розвиток інтернет-банкінгу та інтернет-торгівлі, з можливістю оплати за безготівковим розрахунком, супроводжується криміналізацією цієї сфери і поширенням таких злочинів, що вчиняються за допомогою банківських карт або їх реквізитів.

Як доводять проведені дослідження, щодня у світі здійснюється операцій з платіжними картками на суму понад 2,5 трлн доларів США; щосекунди за допомогою карток здійснюється приблизно 10 тис. операцій¹²⁰⁴. Тому маємо

¹²⁰⁴ Шахрайство на фінансовому ринку : практичний посібник з протидії / за ред. В. Фещенка. – Київ : Українське агентство фінансового розвитку, 2011. – 424 с., с. 24.

насамперед вказати на те, що такі злочини можуть бути вчинені наступними способами: шляхом використання чужої непідробленої платіжної картки (у тому числі зібраної інформації про неї), шляхом підробки картки та шляхом використання реквізитів банківської картки.

На нашу думку, у разі вчинення злочину шляхом використання чужої непідробленої платіжної картки здійснюється незаконне заволодіння грошовими коштами, і вчинене доцільно кваліфікувати як злочин проти власності за ст. 185 КК України. Така сама кримінально-правова оцінка має даватись діям, які полягають у використанні реквізитів справжньої платіжної картки, отриманих без відома її законного держателя. Зокрема, В.О. Навроцький доречно вказує, що заволодіння коштами шляхом використання чужої банківської платіжної картки має кваліфікуватись за ст. 185 КК України як крадіжка чужого майна, тому що на платіжній картці і пін-кодi закріплена інформація, взаємопов'язана з інформацією, якою володіє банк. «...вставляючи картку до банкомату та проводячи відповідні операції з клавіатурою, винний безпосередньо отримує доступ не до сейфового відділення банкомата, а зв'язується з операційною системою банку – емітента картки, отримує доступ до рахунку та дає банку вказівку провести певну операцію»¹²⁰⁵. Виходить, що вчений фактично визнає ту обставину, що використання комп'ютерів при здійсненні банківських розрахунків – це лише форма спілкування між людьми, обміну інформації між ними¹²⁰⁶.

Окремі вчені вказують на те, що викрадення чужих грошових коштів, що знаходяться на рахунку банку, шляхом використання викраденої або підробленої банківської картки слід кваліфікувати як шахрайство в тих випадках, коли особа

¹²⁰⁵ Навроцький В.О. Кримінально-правова оцінка заволодіння чужими коштами шляхом використання через банкомат викраденої банківської платіжної картки / В.О. Навроцький // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2013. – С. 489–493, с. 491–492.

¹²⁰⁶ Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О.О. Дудоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>

шляхом обману або зловживання довірою ввела в оману уповноваженого працівника кредитної, торгівельної або сервісної організації (наприклад, у випадках, коли, використовуючи банківську карту для оплати товарів або послуг, особа ставить свій підпис на чеку або пред'являє підроблений паспорт на ім'я власника) або власника картки¹²⁰⁷. На їх думку, не утворює складу шахрайства заволодіння чужими грошовими коштами шляхом використання заздалегідь викраденої або підробленої кредитної (розрахункової) картки, якщо видача готівкових коштів здійснюється через банкомат без участі уповноваженого працівника кредитної організації. Проте інші вчені вважають таку диференціацію невиправданою, оскільки участь уповноваженого працівника у грошових розрахунках не змінює суті злочинного посягання, та вказують, що змінюючи комп'ютерну інформацію, винна особа змінює дійсність, але особа, яка створила або експлуатує комп'ютерну програму, про це не знає, внаслідок чого дійсність не відповідає уявленням цієї особи про неї, а тому можна вести мову про опосередкований обман¹²⁰⁸.

У зв'язку з викладеним постає питання: як має бути кваліфіковано діяння у разі посягання на власність, що описується на прикладі нижче.

«Хочу рассказать вам, как меня обманули на 150 WMZ. Нашел я в сети где-то статью приблизительно такого содержания: «Есть в системе WebMoney волшебный кошелек, и все что вы на него пошлет, вернется вам в утроенном размере! Любая сумма! Пошлете тысячу – получите три тысячи и т.д. Я не поверил, но для теста послал 1 доллар. Через 5 часов проверил свой WMZ-кошелек и обнаружил

¹²⁰⁷ Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків : метод. рекомендації / В.О. Фінагеев, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с., с. 8.

¹²⁰⁸ Карчевський М. Особливості кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки / М. Карчевський // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 139–142, с. 139; Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О.О. Дудоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>

перевод в три доллара! Я удивился. Послал потом еще доллар, опять то же самое. Потом посла 5 долларов и мне пришло 15. Осмелев окончательно, послал все, что у меня было – около 150 WMZ... Что было дальше, думаю, вы уже поняли. Никаких 450 WMZ мне никто не прислал, да и мои 150 тоже исчезли навсегда»¹²⁰⁹.

Зокрема, особливостю кваліфікації злочину як шахрайства є тільки той факт, що у конкретній ситуації особа не усвідомлювала факту застосування щодо неї обману (зловживання довірою), щоб обманні дії винного були ефективними щодо заволодіння чужим майном (правом на нього). У тих випадках, коли обман або зловживання довірою виступає лише способом отримання доступу до майна, а вилучення майна відбувається таємно чи відкрито, вчинене не може розглядатися як шахрайство – такі дії слід кваліфікувати як крадіжку, грабіж або розбій.

Проте щодо кваліфікації описаного діяння зазначимо, що, на відміну від традиційного шахрайства, так зване комп'ютерне шахрайство не передбачає «фізичного контакту» винного з потерпілим¹²¹⁰, але від цього вчинене не перестає бути шахрайством. «...у тих випадках, коли через комп'ютер інформацію отримує і обробляє фізична особа, комп'ютер варто визнавати засобом вчинення злочину, а зазначений механізм обману особи – окремим самостійним різновидом обману»¹²¹¹, навіть без участі потерпілого¹²¹².

У шахрайстві обман (зловживання довірою) відіграє роль способу заволодіння чужим майном, в інших корисливих посяганнях на власність обман (зловживання довірою) використовується для того, щоб створити умови для наступного

¹²⁰⁹ Зингер М. Loxness: Халява в виртуальной мышеловке. – СПб., 2006. – С. 56.

¹²¹⁰ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с., с. 396.

¹²¹¹ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 235.

¹²¹² Ємельянов М.В. Кримінально-правова характеристика шахрайства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.В. Ємельянов. – Київ, 2013. – 19 с., с. 10–11.

заволодіння майном всупереч волі потерпілого, полегшити доступ до майна. У спеціальній літературі окремі вчені вказують на те, що не як шахрайство, а (залежно від характеру та інтенсивності застосовуваного насильства) як насильницький грабіж чи розбій має розцінюватись заволодіння автомобілем під час тест-драйву – послуги, яку надають деякі автосалони¹²¹³.

Зокрема, виваженим є підхід вчених щодо кваліфікації діяння як грабежу, а не як шахрайства у випадках, коли винний просить у потерпілого мобільний телефон для тимчасового користування, а потім зникає з ним. У цьому випадку, як слушно вказують окремі науковці, передача речі з рук у руки ще не означає закінчення розкрадання, а втрата власником можливості володіти мобільним телефоном, як і отримання злочинцем можливості розпорядитись чужим майном, відбуваються не у результаті застосування обману. Лише разом з таємним чи відкритим викраденням винний реалізує свій умисел на заволодіння чужим майном¹²¹⁴. Подібної точки зору дотримуються ряд вчених з порушеного питання кваліфікації. Як приклад так званого шахрайства з мобільними телефонами названі дослідники наводять ситуацію, коли особа, перебуваючи у гостях у свого знайомого, з його дозволу бере належний потерпілому мобільний телефон для прослуховування музики, а потім зникає з місця вчинення злочину і розпоряджається чужим телефоном на власний розсуд.

¹²¹³ Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О.О. Дудоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>; Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2. – С. 23.

¹²¹⁴ Яни П.С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений / П.С. Яни // Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков / под ред. В.В. Лунеева. – М. : Юрайт, 2010. – С. 570–623, с. 619–620; Энциклопедия уголовного права. Т. 18. Преступления против собственности. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2011. – 1018 с., с. 237, 300; Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 395.

Так, вчені вказують, що у випадках, коли обман (зловживання довірою) використовується винним для полегшення доступу до чужого майна, в ході вилучення якого його дії викриваються іншою особою (наприклад, власником), але продовжуються, вчинене залежно від застосування насильства та його інтенсивності має кваліфікуватись не як шахрайство, а як грабіж або розбій¹²¹⁵. Проте інші дослідники вказують, що введення в оману є тією визначальною обставиною, яка дозволяє відмежувати шахрайство від інших корисливих злочинів проти власності (грабежу, розбою і вимагання) у тих випадках, коли, незважаючи на застосування злочинцем обману, потерпілий усвідомлює протиправність вчинюваних щодо нього дій, у тому числі протиправність адресованої йому майнової вимоги¹²¹⁶.

Проведений аналіз спеціальної літератури та практики¹²¹⁷ показав, що сьогодні неоднозначно вирішується питання про наявність / відсутність обману при використанні комп'ютеризованої платіжної системи. Слушним підходом, який поділяється і нами, є підхід, згідно з яким обман передбачає повідомлення неправдивих відомостей людині, чого не відбувається при використанні комп'ютеризованої платіжної системи. Обману не може бути поза спілкуванням між людьми, тому що обман – це інформаційний, інтелектуальний

¹²¹⁵ Савченко А.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : монографія / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. – Київ : Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 216 с., с. 69–78.

¹²¹⁶ Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О.О. Дудоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>

¹²¹⁷ Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В.І. Борисов. – Харків : Право, 2009. – 184 с., с. 102–104; Киричко В.М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / В.М. Киричко, О.І. Перепелиця ; за заг. ред. В.Я. Тація. – Харків : Право, 2010. – 784 с., с. 28; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид. – Київ : Юридична думка, 2012. – 1316 с., с. 575.

вплив однієї людини на свідомість і волю іншої¹²¹⁸. У зв'язку з тим, що банкомати і платіжні термінали як технічні пристрої позбавлені психіки, не можуть бути введені в оману (як не можна обманути, наприклад, замок у сейфі), у випадку ініціювання та здійснення переказу коштів в автоматичному режимі за допомогою підроблених платіжних інструментів має місце не обман, а неправомірний вплив на процес оброблення комп'ютерної інформації¹²¹⁹. Таким чином, у разі вчинення злочину шляхом обману будь-якої особи таке посягання доцільно кваліфікувати як шахрайство, а у разі «обману» системи – як крадіжку.

Розглянемо наступну ситуацію: злочинець проник у комп'ютерну мережу банку і вдавшись до маніпуляцій, перевів певну суму грошей на інший рахунок, з якого потім зняв кошти. У цьому випадку можна вважати, що сталося незаконне втручання в роботу банківської автоматизованої системи та несанкціонована зміна комп'ютерної інформації, що містить дані про рахунки клієнтів банку, тобто перекручення інформації, що і входить у диспозицію ст. 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» КК України. Проте внаслідок дій зловмисника з рахунку власника зникли гроші – відбулося таємне викрадення чужого майна на користь винного чи іншої особи, що заподіяло збитки власникові цього майна (ст. 185 КК України). Хоча цей факт не викликає сумніву, проте проблема полягає в тому, як кваліфікувати цю крадіжку. Кримінальний закон

¹²¹⁸ Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/obman>

¹²¹⁹ Музика А.А. Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини : науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення / А.А. Музика, Д.С. Азаров. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 120 с., с. 55, 63–66; Клепицкий И.А. Система хозяйственных преступлений / И.А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – 572 с., с. 428–429; Хилюта В.В. Признаки мошеннического обмана в теории и практике уголовного закона / В.В. Хилюта // Криминологический журнал БГУЭП. – 2009. – № 2. – С. 13–21, с. 15.

вказує, що крадіжка може бути вчинена шляхом проникнення в житло, інше приміщення чи сховище. В нашому випадку можна стверджувати, що мало місце проникнення до сховища. Проте при крадіжці відсутній обман як спосіб заволодіння чужим майном, а тут обман очевидний. У зв'язку з викладеним зазначимо, що дії, пов'язані з «обманом» системи, вбачається за доцільне кваліфікувати, як крадіжку. Таким чином, у розглянутому прикладі діяння доцільно кваліфікувати як крадіжку, вчинену з проникненням у сховище (ч. 3 ст.185 КК України). Крім того, варто зазначити, що крадіжка визнається закінченим злочином з моменту фактичного вилучення майна й наявності в зловмисника реальної можливості розпоряджатися ним на свій розсуд. У цьому разі така можливість з'являється з моменту завершення транзакції.

Таким чином, маємо справу з злочином, що дістає вияв, з одного боку, в незаконному втручанні в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та несанкціонованому доступі до комп'ютерної інформації, яка охороняється, її модифікації та з іншого, – у вилученні самих коштів з рахунку потерпілого. Отже, під способом вилучення коштів у комп'ютерних системах кредитно-фінансової сфери традиційно розуміють сукупність прийомів і засобів, що забезпечують умисний несанкціонований доступ до банківських інформаційних ресурсів технологій, а також роблять можливою модифікацію існуючої банківської інформації з метою порушення відносин власності, що дістає вияв у протиправному вилученні коштів та передачі їх іншій особі.

Відомі на сьогодні способи є дуже різноманітними, вони постійно змінюють й удосконалюються. Це обумовлюється як складністю самих засобів комп'ютерної техніки, так і постійним оновленням інформаційних операцій.

У зв'язку з наведеним доречно звернути увагу на поняття «електронно-обчислювальна техніка» (ЕОТ), яке вживає законодавець. Зокрема, у ст. 163 і ст. 190 КК України, а також у розділі XVI КК України поняття «комп'ютер», «ЕОТ», «ЕОМ» визначають один і той самий об'єкт посягання чи інструмент вчинення злочину з використанням мережі Інтернет та комп'ютерно-телекомунікаційних пристроїв, систем або мереж¹²²⁰. Так, у ст. 163 КК України злочином вважається «порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», тобто використовується термін «комп'ютер» без надання змістовної дефініції. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 190 КК України злочином вважається шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням ЕОТ.

Незважаючи на те, що кримінальний закон містить розділ XVI, який отримав назву «Злочини у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» з установленням відповідальності за вчинення злочинів із їх використанням, законодавцем так само в ньому не надається визначення відповідних понять.

На нашу думку, для забезпечення заходів щодо ефективного запобігання будь-якому злочину вкрай важливим є чітке та однозначне визначення понять, необхідних для однорідного розуміння складу злочину, розмежування злочинів зі схожими інституціями за притаманними лише їм ознаками, властивостями, складовими. Таким чином, вживання в зазначених вище статтях КК України термінів «ЕОМ», «ЕОТ», «комп'ютер», «ЕОМ (комп'ютер)» є не зовсім доречним. Водночас кримінально-правові акти (їх складові) мають бути написані однозначно, з використанням єдиної термінології,

¹²²⁰ Шапочка С.В. Щодо поняття шахрайства, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж (кібершахрайства) / С.В. Шапочка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_13.pdf

оскільки будь-які різнорідні поняття майже завжди тлумачаться правозастосовувачем на користь злочинця.

Проведений аналіз законодавства дає підстави стверджувати, що зміст указаних дефініцій не розкривається на рівні законів, а міститься лише в спеціалізованих галузевих документах, таких як накази, ДСТУ тощо. Так, відповідно до положень чинного Державного стандарту України «Автоматизовані системи. Терміни та визначення», затвердженого Держстандартом України¹²²¹, машина обчислювальна цифрова електронна (ЕОМ) становить собою сукупність технічних засобів та системного програмного забезпечення, яка створює можливість проведення обробки інформації та отримання результату в необхідній формі. Комп'ютер – це електронна цифрова обчислювальна машина. Машина обчислювальна персональна – комп'ютер персональний (ПОМ), призначений для обслуговування одного користувача, що характеризується невеликими габаритами, підвищеною надійністю, простотою зміни конфігурації та розвинутими засобами діалогу. Мережа (засоби комунікаційні) – сукупність ліній пересилання даних та комутаційних пристроїв, що дозволяє здійснювати взаємне сполучення прикінцевого обладнання. Мережа обчислювальних машин – система сполучених між собою комунікаційними засобами ЕОМ різної продуктивності та конфігурації. Таким чином, згідно із зазначеним документом поняття «комп'ютер», «ЕОМ» є тотожними, хоча більш сучасною та вживаною назвою є «комп'ютер» (computer generation).

У свою чергу в спеціальній літературі традиційно визначають електронно-обчислювальну техніку як сукупність технічних і математичних засобів, методів і прийомів, використовуваних для полегшення і прискорення вирішення трудомістких завдань, пов'язаних з обробкою інформації, зокрема числової, шляхом часткової або повної автоматизації

¹²²¹ ДСТУ 2226–93. Автоматизовані системи. Терміни та визначення (офіц. вид.). – Чинний від 1994.07.01. – Київ : Держстандарт України, 1994. – С. 40–45, с. 43.

обчислювального процесу; це – галузь техніки, що займається розробкою, виготовленням і експлуатацією обчислювальних машин¹²²². Обчислювальна техніка – найважливіший компонент процесу обчислень і обробки даних. Об'єктом електронно-обчислювальної техніки (об'єкт ЕОТ) визнається об'єкт інформаційної діяльності, на якому здійснюється обробка інформації розташованими на ньому засобами електронно-обчислювальної техніки інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних або інформаційно-телекомунікаційних систем та/або іншими технічними засобами¹²²³. Таким чином, можемо дійти висновку, що ЕОМ (computer generation) – це один із об'єктів обчислювальної техніки та певний клас у класифікації обчислювальних систем за ступенем розвитку апаратних і програмних засобів. Тобто термін ЕОТ є більш загальним та з плином часу може включати все нові класи у класифікації обчислювальних систем.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що задля однорідного тлумачення та використання правозастосовувачем кримінального закону у всіх нормах останнього доцільно використовувати як системоутворююче поняття «електронно-обчислювальна техніка», визначення якого доцільно закріпити у ст. 184-1 КК України.

¹²²² Лебедев С.А. Електронні обчислювальні машини. – М., 1956; Бут Е. і Бут До., Автоматичні цифрові машини пер.(переведення) з англ.(англійський), М. – 1959; Morrison Ph. and Morrison E. [ed.], Charles Babbage and his calculating engines, N.Y., [1961]; Sackman H., Computers, system science and evolving society, N. Y. [1967]; Китів А.І. і Крініцький Н.А. Електронні обчислювальні машини, 2 видавництва, М. – 1965; Ледлі Р.С. Програмування і використання цифрових обчислювальних машин, пер. (переведення) з англ. (англійський), М. – 1966; Інформація [Сб. ст.], пер. (переведення) з англ. (англійський), за ред. А.Ст. Шилейко, М. – 1968; Корн Р., Корн Т., Електронні аналогові і аналого-цифрові обчислювальні машини, пер.(переведення) з англ.(англійський), ч. 1–2, М., 1967 – С. 68.

¹²²³ Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 15.04.2013 року № 215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=107993&ctime=1366373635138

4.2. Відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань

Характерною рисою суміжних складів злочинів – тією, що ідентифікує таке кримінально-правове явище, є наявність у них відмежувальних ознак. Зокрема, відмежувальні ознаки – це такі ознаки, що відрізняються між собою за змістом, однойменних ознак, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину, і якісно по різному характеризуючи одну й ту саму властивість, яка визначається відповідними ознаками складу, своєю присутністю виключає можливість наявності в цьому складі цієї іншої ознаки, і навпаки¹²²⁴. Саме завдяки наявності цих ознак і стає можливим відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань.

Зокрема, саме правозастосовна практика обумовлює необхідність відмежування окремих складів злочинів проти власності. Так, необхідність відмежування крадіжки від шахрайства виникає у випадках, коли винний вдається до інших способів (крім таємного), які дозволяють реалізувати намір щодо заволодіння майном.

У спеціальній літературі висловлюються абсолютно протилежні позиції щодо кваліфікації одержання речі у магазині для примірки і подальшого її викрадення. Так, одні вчені однозначно стверджують, що в цих випадках має місце вчинення крадіжки¹²²⁵. Проте інші дослідники вважають, що у такому випадку вчиняється шахрайство¹²²⁶. На нашу думку,

¹²²⁴ Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с., с. 222.

¹²²⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т.1 / за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – Київ : Алерта ; КНТ; Центр навч. літ. – 2009. – С. 576 ; Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 322 ; Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М., 2001. – С. 289 ; Российское уголовное право. В 2-х т. Т. 2. Особенная часть / под ред. А.И. Рарога. – С. 185.

¹²²⁶ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 282–283.

доцільно пам'ятати про те, що у процесі вчинення шахрайства винний переконаний, що потерпілий не розуміє злочинності вчинюваних діянь, оскільки перебуває в стані омани, або винний зловживає його довірою. Проте у разі, коли винний просить майно для примірки, однак продавцю його не повертає, у подальших його планах є винесення майна із магазину непомітно, тобто використовуючи способи, які ускладнюють виявлення майна, а отже, таємно. На нашу думку, обману виключно у намірах недостатньо для заволодіння майном, тому подібні випадки доцільно розглядати як вчинення крадіжки або грабежу (у разі відкритого посягання). Оскільки винний використовує таємність або відкритість для реалізації задуманого, у наведеному прикладі доцільно вести мову про крадіжку або грабіж з елементами обману.

Необхідність відмежування грабежу від розбою виникає у тих випадках, коли відкрите викрадення чужого майна при грабежі поєднане з застосуванням насильства до потерпілого. Саме насильницький спосіб посягання на власність обумовлює схожість цих злочинів. Так, грабіж, поєднаний з застосуванням насильства до потерпілого, як і розбій, на думку окремих вчених, становить собою посягання на два об'єкти (власність та життя і здоров'я особи). Проте в юридичній літературі стосовно об'єкта грабежу висловлюється і протилежна слухна думка¹²²⁷. Так, деякі автори вважають, що для встановлення двох об'єктів у складі грабежу немає підстав, оскільки при грабежі вплив на здоров'я потерпілого незначний і тому не може бути підставою для виділення другого об'єкту.

Безперечно, виділяючи грабіж, поєднаний з насильством, як кваліфікований склад злочину, законодавець виходив з підвищеної суспільної небезпеки дій винного. Зокрема, різниця між грабежем, поєднаним з насильством, та розбоєм визначається, в основному, характером насильства, що застосовується до потерпілого, та наслідками, що настали внаслідок учинення злочину. Проте при розмежуванні грабежу та

¹²²⁷ Рублевський А.П. Відмінність розбою від деяких суміжних злочинів / А.П. Рублевський [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://www.apdr.in.ua/v32/45.pdf>

розбою слід враховувати ще й спосіб дії винного, який може суттєво вплинути на кваліфікацію. Так, насильство для заволодіння майном, вчинене із застосуванням зброї та інших предметів, використаних як зброя, завжди доцільно розглядати як розбій, незалежно від характеру наслідків. Різниця між грабежем та розбоєм полягає також у моменті завершення цих злочинів. Так, якщо розбій вважається завершеним з моменту здійснення насильства незалежно від того, чи була досягнута мета заволодіння майном, то грабіж може бути визнаний завершеним злочином тільки тоді, коли злочинець заволодів чужим майном.

Суміжними з розбоєм складами злочину є не тільки грабіж (ст. 186 КК України), а й бандитизм (ст. 257 КК України), вимагання (ст. 189 КК України) тощо.

Зокрема, питання про відмежування розбою та бандитизму виникає у випадках, коли розбій вчиняється організованою групою (ч. 4 ст. 187 КК України). Схожість ознак розбою та бандитизму обумовлена тим, що, як і при розбої, бандитський напад може бути поєднаний з застосуванням стосовно потерпілих насильства, небезпечного для життя та здоров'я. Проте необхідно зазначити, що розбій посягає насамперед на власність, й тільки додатковим його об'єктом виступають життя чи здоров'я потерпілого, щодо бандитизму – об'єктом є громадська безпека, а додатковим – власність.

Бандитизм – це завжди застосування зброї, а розбій може бути вчинений і без зброї; в розбої зброя використовується за призначенням, для бандитизму необхідна лише наявність зброї (розбійний напад кваліфікується в тих випадках, коли зброя була застосована в ході нападу, напад озброєної банди вважається таким, що вчинений, і тоді, коли наявна в членів банди зброя не застосовувалась)¹²²⁸.

У зв'язку з викладеним необхідно зазначити, що визначення поняття «зброя» на сьогодні залишається досить дискусійним. Незважаючи на наявність ряду праць, присвячених

¹²²⁸ Галиакбаров Р. Разграничение разбоя и бандитизма. Ошибка в теории попадает в практику / Р. Галиакбаров // Российская юстиция. – 2001. – № 7. – С. 20–22.

зброєзнавству, залишається відкритим питання, чим є зброя в широкому розумінні.

В енциклопедичній літературі зброя визначена як сукупність технічних пристроїв та засобів, що застосовуються для ураження живої сили противника, його техніки, спорудження та інших цілей під час ведення бойових дій; озброєння. У переносному значенні зброя – будь-який засіб для боротьби з ким-небудь чи чим-небудь для досягнення будь-якої мети¹²²⁹.

Звертаючись до історії зброї, її витоків, можна побачити, що «прабатьками» сучасної зброї були камінь та палиця. В результаті удосконалень вони трансформувались в інші, відомі нам зараз, види зброї або окремі її елементи. Так, камінь поступово був замінений металом і став снарядом для вогнепальної та холодної металевий зброї. Палиця, виконуючи функції як знаряддя захисту та нападу, ще використовувалась для подовження плеча людини та для збільшення сили при метанні інших видів зброї, зокрема списів. Поступово вона трансформувалась в древкову холодну зброю, а згодом в кийки (як різновид спецзасобів). Володіння навичками використання каменю та палиці для самозахисту закладене в людині на рівні інстинкту самозбереження¹²³⁰.

Аналіз нормативних джерел засвідчив, що під зброєю розуміються пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі і подання сигналів¹²³¹. Проте у ст. 1 проекту Закону України «Про цивільну зброю та боєприпаси» сформульовано більш широке визначення: зброя – пристрій або предмет, спеціально сконструйований або пристосований для знищення, ураження, ушкодження або

¹²²⁹ Тоїчкін Д.В. Зброя // Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол. : В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е – Й. – С. 311 ; Тоїчкін Д.В. Зброя // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба [та ін.] ; Національна академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – Київ, 2003–2014.

¹²³⁰ Энциклопедия самообороны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yavara.vodko.info/samoooborona-s-pomoshhyu-kamnya/>

¹²³¹ Про зброю / Модельний закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_a16/print1393769721771759

заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи іншого роду об'єкти та цілі¹²³². На нашу думку, найбільш оптимальним є наступне визначення: зброя – предмети або пристрої (вироби), придатні для активної оборони та нападу¹²³³. У зв'язку з цим озброєною доцільно вважати таку особу, яка використовує для захисту чи нападу предмети, речі (вироби), придатні для таких цілей. Тому для характеристики об'єктивної сторони злочину вважаємо за доцільне застосовувати конкретизоване поняття зброї – вогнепальна, холодна, ядерна тощо.

При бандитизмі достатня наявність зброї хоча б у одного члена банди за умови обізнаності про це інших її учасників. Розбій може бути вчинений однією особою, а бандитизм – тільки озброєною групою. Спеціальною ознакою банди є створення озброєної групи для вчинення нападів, і на відміну від групи розбійників банда – це стійка група¹²³⁴. Бандитизм вважається закінченим з моменту організації банди, незалежно від того, встигла вона завершити напад чи ні. Розбій вважається закінченим з моменту нападу, тобто з моменту застосування насильства, незалежно від того вдалося винному завладіти майном чи ні.

Схожий з розбоєм за рядом ознак і склад вимагання. Проте якщо при розбої посягання на власність здійснюється шляхом насильницького та протиправного завладіння чужим майном, то при вимаганні винний може переслідувати мету не тільки вилучення конкретного майна, а й отримання права на майно. Таким чином, при вимаганні посягання може бути спрямоване на більш широку майнову сферу, ніж при розбої.

Хоча в обох посяганнях досягнення корисної мети забезпечується шляхом впливу на особу потерпілого, за характером впливу та способу його застосування розбій та вимагання суттєво відрізняються один від одного. Розбій завжди передбачає

¹²³² Про цивільну зброю та боєприпаси : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

¹²³³ Гонгало С. Щодо визначення поняття зброя / С. Гонгало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2015>

¹²³⁴ Быков В. Как разграничить бандитизм и разбой / В. Быков // Российская юстиция. – 2001. – № 3. – С. 52–53.

загрозу насильством, а при вимаганні загроза насильства може діставати вияв виключно в обіцянці застосувати до потерпілого насильства. Ще однією суттєвою особливістю вимагання, порівняно з розбоєм, є те, що загроза насильством та реалізація цієї мети завжди мають розрив у часі, що робить вимагання менш суспільно небезпечним злочином, ніж розбій.

Склади «вимагання» (ст. 189 КК України) і «протидії законній господарській діяльності» (ст. 206 КК України) мають ряд спільних ознак: суспільно небезпечне діяння – вимога, спосіб вчинення злочину – погроза. Проте у п. 15 постанови Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» вказано, що при розмежуванні вимагання і злочину, передбаченого ст. 206 КК України, треба виходити з того, що при вимаганні винна особа керується корисливим умислом на заволодіння неналежним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру. У разі, якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин, за відповідною частиною ст. 206 КК України.

Проте слушним та обґрунтованим є підхід учених, які вказують, що така розмежувальна ознака навряд чи дозволить чітко встановити, за якою статтею слід кваліфікувати вчинене. Так, вчені зазначають, що викликає сумнів твердження про те, що винний, вчиняючи протидію законній господарській діяльності, тобто примушуючи потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні

права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, не може керуватися корисливими мотивами чи переслідувати корисливу мету¹²³⁵. Для суб'єктивної сторони цього складу злочину, як і для вимагання, як правило, притаманний корисливий мотив і корислива мета.

Таким чином, розмежувальними ознаками складів злочинів, передбачених ст. 189 і ст. 206 КК України, доцільно визнати: об'єкт посягання (у вимаганні – власність, у протидії законній господарській діяльності – свобода господарської діяльності); потерпілий (у вимаганні – власник, законний користувач, особа, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, чи їх близькі родичі, у протидії ... – особа, що займається господарською діяльністю, чи близькі їй особи); зміст вимоги (у вимаганні – вимога передати чуже майно, право на майно, вчинити інші дії майнового характеру, у протидії... – вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду); зміст погрози (у вимаганні – погроза фізичним насильством, обмеженням прав, свобод чи законних інтересів, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням відомостей, у протидії... – погроза фізичним насильством, знищенням чи пошкодженням майна)¹²³⁶.

За основним безпосереднім об'єктом від вимагання (ст. 189 КК України) слід відмежовувати склад злочину, передбаченого ст. 355 КК України, де також йдеться про відсутність ознак вимагання. Однією з основних відмежувальних ознак у цих складах злочинів також є ставлення винного до предмету посягання¹²³⁷. Так, у вимаганні винний не має жодного права на чуже майно чи дії майнового характеру. Він усвідомлює, що ці предмети є для нього чужі, проте

¹²³⁵ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 699.

¹²³⁶ Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с., с. 386.

¹²³⁷ Дудоров О.О. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк ; за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2001. – С. 508.

у складі ст. 355 КК України винний має відношення до майна, воно повинно бути йому передане на підставі цивільно-правових договорів, тому таке майно не можна назвати чужим для винного. Предметом примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань можуть бути гроші, майно, право на майно, дії майнового характеру, які є об'єктом цивільно-правового зобов'язання. Якщо винний, примушуючи потерпілого до виконання цивільно-правового зобов'язання, у своїх вимогах виходить за межі об'єкта такого зобов'язання (наприклад, вимагає не лише повернення боргу, а й відсотків за користування позикою, які не були передбачені договором), його дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 355 та ст. 189 КК України.

Вирішення питання відмежування шахрайства від суміжних злочинів має не тільки теоретичне, а й практичне значення, тому що досить часто на практиці виникають питання щодо відмежування шахрайства від крадіжки та інших суміжних злочинів проти власності у тому випадку, коли злочинець при вчиненні крадіжки зловживає довірою потерпілого. При відмежуванні шахрайства слід враховувати, що: 1) шахрайство відрізняється від крадіжки та грабежу безпосереднім об'єктом; 2) різниця полягає в об'єктивній стороні, зокрема за характером і змістом передачі майна¹²³⁸. Основна різниця полягає в тому, що при крадіжці чи грабежі обман чи зловживання довірою є лише допоміжним етапом для заволодіння майном, на відміну від шахрайства, за якого ці два способи є ключовими. Також шахрайство відрізняється від крадіжки тим, що при шахрайстві при передачі майна винному передаються також і певні повноваження власника або хоча б їх частина, що виключено при крадіжці¹²³⁹. Проблем у відмежуванні вимагання і шахрайства, як правило, немає, тому що у цих складах злочинів йдеться

¹²³⁸ Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 [Електронний ресурс] / О.В. Смаглюк. – Київ, 2004. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/34123.html>

¹²³⁹ Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / С.І. Селецький. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – С. 113.

про різні суспільно небезпечні діяння, відмінним є спосіб вчинення злочину, що в більшості випадків дозволяє правильно кваліфікувати вчинене.

Потреба проведення відмежування складів злочинів, передбачених ст. 188-1 і ст. 192 КК України, зумовлена тим, що ухилення від оплати за енергію до доповнення КК України ст. 188-1 кваліфікувалося як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Проте якщо співвідносити ст. 188-1 КК України і вчинення злочину, передбаченого ст. 192 КК України, у формі ухилення від оплати за неуречевлене майно, доцільно вказати, що має місце конкуренція загальної і спеціальної норм: ст. 192 КК України – загальна норма, ст. 188-1 КК України – спеціальна норма.

Шахрайство – надзвичайно багатогранний злочин, для здійснення якого використовується багато різноманітних способів, а нерідко навіть інші злочини, крім того, шахрайство є одним із злочинів проти власності, що, відповідно, зумовлює його схожість з іншими злочинами проти власності¹²⁴⁰. Тому не викликає сумніву той факт, що на практиці шахрайство досить складно відрізнити від суміжних злочинів, проте, тим не менш, суттєва різниця є, про що йдеться далі.

Зокрема, до найбільш поширених злочинів, які мають спільні із шахрайством ознаки і, відповідно, призводять до прийняття неоднозначних рішень у процесі їх кваліфікації, слід віднести: крадіжку (ст. 185 КК України), привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України), виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України), фіктивне

¹²⁴⁰ Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / О.В. Смаглюк. – Київ, 2004. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/34123.html>

підприємництво (ст. 205 КК України), протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) тощо.

Шахрайство відрізняється від крадіжки та грабежу безпосереднім об'єктом; також різниця полягає у об'єктивній стороні, зокрема, за характером і змістом передачі майна¹²⁴¹. Проте основна відмінність полягає в тому, що при крадіжці чи грабежі обман чи зловживання довірою є лише допоміжним етапом для заволодіння майном, на відміну від шахрайства, при якому ці два способи є ключовими. Крім того, важливим є факт так званої «добровільності», оскільки при шахрайстві особа фактично добровільно передає майно злочинцю, а при крадіжці чи грабежі майно отримується без волі особи; при грабежі злочинець заволодіває майном відкрито, ігноруючи волю потерпілого. При шахрайстві, на відміну від вказаних злочинів, злочинець діє безпосередньо на потерпілого, на його свідомість, а при вказаних злочинах – виключно на майно особи. Також шахрайство відрізняється від крадіжки тим, що при шахрайстві під час передачі майна винному передаються також і певні повноваження власника або хоча б їх частина, що виключено при крадіжці¹²⁴².

Стосовно відмежування шахрайства від привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем слід зазначити, що крім безпосереднього об'єкту, ключова відмінність полягає в тому, що при шахрайстві майно «передається» злочинцю неофіційно, з підстав особистої довіри, без надання будь-яких повноважень щодо цього майна. Різними є суб'єкти цих злочинів, оскільки при шахрайстві суб'єкт – загальний, а при привласненні,

¹²⁴¹ Коржанський М.Й. Науковий коментар до Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – С. 326 ; Коржанський М.Л. Кваліфікація злочинів [Електронний ресурс] / М.Л. Коржанський. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/253/18874/28/#chapter>

¹²⁴² Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / С.І. Селецький. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – С. 113.

розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем – спеціальний.

Доцільно також зазначити, що за необхідності такого відмежування мають значення підстави, на яких майно знаходиться у винного. Унаслідок довірчих відносин майно може бути передано однією особою іншій на підставі документа, тобто бути ввіреном або знаходитись у віданні останньої, або без документа. У першому випадку діяння доцільно кваліфікувати за ст. 191 КК України, у другому – як шахрайство.

При розмежуванні шахрайства та діяння, передбаченого ст. 192 КК України, доцільно враховувати те, що у ст. 192 КК України об'єктом злочину є відносини власності, що складаються у господарській сфері, тому посягання, передбачені цими нормами мають принципову відмінність в об'єкті посягання. Проте важливим є те, що заволодіння майном дітей чи неосудних осіб шляхом зловживання їхньою довірою буде кваліфікуватися не як шахрайство, а як крадіжка, тому що такі особи не можуть сприймати реальність об'єктивно, а відтак – таке заволодіння майном завжди відбуватиметься без волі осіб і є таємним.

Також слід враховувати, що винний шляхом обману або зловживання довірою не заволодіває майном, а ухиляється від передачі майна, яке він в силу закону чи угоди повинен був передати. Відмінність цих злочинів полягає і в тому, що при шахрайстві має місце вилучення майна із фонду власника або іншого володільця, а при вчиненні злочину, передбаченого ст. 192 КК України, винний отримує майнову вигоду шляхом використання майна, яке лише мало перейти у власність тієї чи іншої особи.

Для відмежування шахрайства від виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї необхідно враховувати, що у випадку, коли є явна невідповідність фальшивої купюри справжній, що виключає її оборот, а також інші обставини, які явно свідчать про умисел злочинця на обман

осіб, діяння необхідно кваліфікувати як шахрайство. Як шахрайство доцільно кваліфікувати і виготовлення з метою збуту або збут грошових знаків і цінних паперів, які вилучені з обороту і мають лише колекційне значення.

При відмежуванні шахрайства від фіктивного підприємництва доцільно враховувати, що, по-перше, ці злочини відрізняються як родовим, так і безпосереднім об'єктом, а по-друге, ці злочини відрізняються за метою.

У 2014 р. КК України було доповнено ст. 206-2, і, як засвідчує аналіз цієї статті, основний склад описуваного нею злочину передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном юридичної особи чи її власника (у вигляді часток, акцій чи паїв) шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів юридичної особи. Відтак, постає питання щодо відмежування шахрайства від кримінально-караного діяння, закріпленого у ст. 206-2 КК України.

Необхідність протидії протиправному заволодінню майном підприємства, установи чи організації обумовлена розвитком цього криміногенного явища, яке негативно впливає на інвестиційну привабливість України, ще з часів проголошення незалежності. Сьогодні найгострішою проблемою розвитку та функціонування економіки є поширення процесів незаконного привласнення чужого бізнесу, так зване рейдерство.

Зазвичай під рейдерством розуміють вилучення майна на нібито законних підставах, проте із застосуванням прогалин у законі або системних недоліків функціонування державних інститутів¹²⁴³. Зокрема, В. Шемчук характеризує рейдерство як злочинну діяльність злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства, з використанням неправосудних чи сфальсифікованих судових рішень та за співучасті корумпованих чиновників¹²⁴⁴. Аналогічну позицію

¹²⁴³ Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – Київ : НІСД, 2006. – 576 с., с. 67.

¹²⁴⁴ Шемчук В. Рейдерство та корупція / В. Шевчук // Вісник прокуратури. – 2006. – № 11 (65). – С. 13–18.

в оцінці рейдерства займають також інші дослідники¹²⁴⁵. Так, Н.О. Гуторова наголошує, що термін «рейдерство» використовується для позначення фактів протизаконного захоплення підприємств¹²⁴⁶. Проте слушною є думка А. Смітюха¹²⁴⁷, який вважає, що необхідність надання правового оформлення силовому та протиправному за суттю посягання на власність – це головна, визначальна проблема сучасного рейдерства в Україні, вирішення якого перебуває в площині чіткого відмежування цивільно-правового терміна «поглинання» від кримінально-правового – рейдерства і введення до КК України норми про відповідальність за рейдерство як за самостійний склад злочину.

Причини, які зумовлюють протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивною причиною є те, що право власності є категорією, яка потребує безперервного захисту засобами кримінально-правового впливу – як правового, так і організаційного. Насамперед, його має здійснювати засобами приватного права сам власник, а вже потім, за умови недостатності приватної ініціативи, силою публічного права – держави. До суб'єктивних причин можна віднести правовий нігілізм власників контрольного пакета акцій, нехтування ними інтересів трудового колективу тощо.

Питання успішної протидії рейдерським атакам, як свідчить практика, було та залишається дуже складним. Насамперед ситуація зумовлена відсутністю спеціального законодавства, що регулювало б відносини з боротьби з проявами рейдерства. Особливе значення в цьому контексті має відсутність у КК України спеціальних складів злочинів, спрямованих

¹²⁴⁵ Челембій Ю. Недосконалість українського законодавства є живильним ґрунтом для українських рейдерів / Ю. Челембій // Вісник Української спілки промисловців та підприємців. – 2007. – № 4. – С. 24.

¹²⁴⁶ Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство / Н. Гуторова // Юридичний радник. – 2007. – № 2 (16). – С. 6–9.

¹²⁴⁷ Смітюх А.В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації / А.В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 93–101.

на покарання осіб, що вчиняють саме рейдерські дії. Тим не менш, навіть за відсутності таких спеціальних складів злочинів у КК України, існувала практика звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення «загальних» злочинів, юридичні склади яких є наближеними до окремих проявів рейдерства. Наприклад, використовувались заяви про вчинення шахрайства (ст. 190 КК України), привласнення майна (ст. 191 КК України), умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) тощо.

Аналіз змісту ст. 206-2 КК України в аспекті практики застосування приписів ст. 190 КК України дозволяє стверджувати, що заволодіння майном шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів є одним із найпоширеніших та цілком «традиційних» способів учинення шахрайства, а отже, не характеризується ані значно підвищеною, ані значно зменшеною суспільною небезпекою порівняно з іншими формами прояву шахрайства. Про це говорить, насамперед, порівняльний аналіз санкцій ст. 190 та ст. 206-2 КК України.

Говорячи про караність зазначеного діяння, науковці зазначають, що, з одного боку, санкції ч.ч. 1, 2 та 3 ст. 206-2 КК України є дещо суворішими порівняно із відповідними санкціями ч.ч. 1, 2 та 3 ст. 190 КК України, а з іншого – значна частина проявів такого шахрайства, що одночасно підпадатимуть під ознаки складів злочину, передбачених ст. 190 та ст. 206-2 КК України, тягнутимуть за ст. 206-2 КК України значно пом'якшену кримінальну відповідальність. Із цього випливає, що попри візуально оманливе посилення кримінальної відповідальності за такі діяння в межах ст. 206-2 КК України, реально ця відповідальність стає більш м'якою (гуманною) в переважній більшості випадків¹²⁴⁸. Тому, на

¹²⁴⁸ Калмиков Д.О. Встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України): лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо? / Д.О. Калмиков, О.Є. Калмикова [Електроний ресерс]. – Режим доступу : <http://pravo.org.ua/ua/news/5249>

нашу думку, за такого формулювання ст. 206-2 КК України відмежування зазначених посягань недоцільне.

Зауважимо, що кваліфікувати рейдерські дії за суміжними складами злочинів, вже наявними в КК України, у більшості випадків доволі складно в силу витонченості прийомів, що їх використовують рейдери, а також через інше призначення перелічених вище складів злочинів. Тому запровадження до КК України норми про відповідальність за рейдерство як за самостійний склад злочину вкрай необхідне.

Проведений аналіз джерел зарубіжних країн¹²⁴⁹, які вже накопичили значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у цій сфері, дає підстави дійти висновку щодо доцільності закріплення окремого самостійного складу злочину у розділі VI Особливої частини КК України, визначаючи «рейдерство» як протиправну поведінку, спрямовану на заволодіння майном юридичних осіб та їх власників.

Підсумовуючи, зазначимо, що окремі положення чинного кримінального закону сформульовані без урахування загальних принципів криміналізації діяння, які розроблені наукою кримінального права. Таке становище можна пояснити стрімким, а в окремих випадках – явно поспішним і недостатньо продуманим прийняттям окремих норм, що неминуче тягне їх суперечливість системі чинного кримінального законодавства. Викладене у свою чергу призводить до зниження ефективності застосування закону, труднощів у правозастосовній практиці.

Подолання негативних тенденцій у сфері відносин власності можливе лише за допомогою системи заходів, які мають охоплювати всі зазначені сторони суспільного життя.

¹²⁴⁹ Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. А.В. Серебрянниковой. – М., 2001. – 287 с., с. 89 ; Уголовный кодекс Голландии / под ред. Б.В. Волженкина ; пер. с англ. И.В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с., с. 395 ; Уголовный кодекс Польши / науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова ; Вступ. статья доц. А.И. Лукашова, проф. Э.А. Саркисовой ; пер. с польского Д.А. Барилевич. – СПб., 2001. – 346 с., с. 180 ; Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2004. – 120 p., p. 5.

Правові гарантії захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися у цих сферах, економічні інтереси таких суб'єктів вимагають встановлення обґрунтованих та адекватних заходів відповідальності за незаконне заволодіння майном внаслідок рейдерського нападу.

Схожим із шахрайством є заподіяння майнової шкоди, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами. Об'єднує ці злочини те, що винний в обох випадках звертає на свою користь чуже для нього майно. Проте якщо при шахрайстві винний заволодіває майном, яке вже належить цим організаціям, то при заподіянні майнової шкоди він заволодіває майном, яке не надійшло у власність організацій, хоча й повинно було надійти. Аналогічно повинно вирішуватися питання про відмежування цих складів у випадку, коли винний звертає на свою користь майно, що повинне надійти у власність організацій, шляхом використання підроблених або викрадених документів. При відмежуванні цих злочинів визначальними є особливості їх об'єктивних сторін. Наріжним каменем при цьому є той факт, що при шахрайстві відбувається безпосереднє заволодіння майном, що призводить до зменшення фонду майна його власника, а при діянні, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, винний своїми протиправними діями як перешкоджає збільшенню цього фонду, так і заволодіває майном або правом на майно.

На нашу думку, відмінність посягання, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, та ст. 222 КК України полягає: 1) у моменті закінчення злочину; 2) у предметі; 3) у наслідках.

Момент закінчення злочину, передбаченого ст. 222 КК України, – це подання неправдивої інформації, момент закінчення злочину, який дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, – момент фактичного одержання певних фінансових ресурсів.

Предметом злочину у шахрайстві з фінансовими ресурсами є тільки дотації, субвенції, субсидії, кредити, пільги

на податки, а у посяганні, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, – майно, отримане внаслідок учинення злочину.

У шахрайстві з фінансовими ресурсами наслідком злочину є отримання кредиту, субвенції, субсидії, дотації чи пільги щодо податків. Винний надає неправдиву інформацію щодо тих підстав, факторів, які впливають на вирішення питання про надання кредитів, субсидій, субвенцій, дотацій, пільг щодо податків. Питання щодо оплати відсотків за кредит під час вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, як правило, винного не цікавить. Наслідком посягання, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок злочину шахрайства з фінансовими ресурсами, є незаконне отримання майна та перешкоджання збільшенню спеціалізованого фонду коштів. До того ж, порівняно з правовідносинами, які охороняються ст. 222 КК України, нами пропонується розширення видів фінансових правовідносин, які зазнають протиправних посягань.

Вимагають відмежування такі схожі за багатьма ознаками злочини, як заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) і шляхом зловживання владою або службовим становищем, вчинювані з корисливих мотивів (ст. 364 КК України). Характерною особливістю відмежування є встановлення об'єкта злочину, яким у першому випадку є відносини власності, а в другому – правомірна діяльність державних або самоврядних органів (апарату), підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності у будь-яких галузях їхньої діяльності та їх авторитет. Крім того, суттєвою є різниця у характері заподіюваної шкоди: викрадення шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем призводить до обернення на користь цієї особи частини чужого майна, чим завдаються прямі збитки власникові майна, а у процесі корисливого зловживання своїм службовим становищем воно (зловживання) не поєднується з безоплатним оберненням чужого майна на свою користь, а створює шлях до незаконного отримання прибутків, пільг, уникнення законних

витрат (наприклад, плати за квартиру) тощо. Заподіювана винним шкода не має характеру прямих майнових збитків, а виглядає як неодержані суб'єктами законні прибутки та понесені незаплановані витрати (наприклад, у результаті незаконного підвищення ставки заробітної плати).

Відмежування ст. 193 та ст. 194 КК України та ст. 298 і ст. 298-1 КК України необхідне на підставі тотожності їх предметів. Необхідно зазначити, що поняття «майно», яке використовується при характеристиці зазначених вище злочинів, має різне тлумачення, а саме дістає вияв у тому, що під майном у складах злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 298 та ст. 298-1 КК України, розуміються лише предмети, які мають історичну, наукову або культурну цінність, а під майном у складі злочині, відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 193 КК України, розуміються предмети, які мають всі ознаки предмету злочинів проти власності.

Об'єктивна сторона злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 298 КК України та ст. 298-1 КК України, характеризується вчиненням наступних діянь: знищення об'єктів культурної спадщини; руйнування об'єктів культурної спадщини; пошкодження об'єктів культурної спадщини; знищення об'єктів археологічної спадщини; руйнування об'єктів археологічної спадщини; пошкодження об'єктів археологічної спадщини та знищення документів Національного архівного фонду; пошкодження документів Національного архівного фонду; приховування документів Національного архівного фонду; знищення унікальних документів Національного архівного фонду; пошкодження унікальних документів Національного архівного фонду; приховування унікальних документів Національного архівного фонду. Об'єктивна сторона злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 193 КК України, характеризується вчиненням таких діянь: незаконне привласнення знайденого особою майна, яке має особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність, та незаконне привласнення особою майна, яке має особливу історичну,

наукову, художню або культурну цінність, яке випадково опинилося у неї.

Разом з тим окремі дослідники зазначають, що відмінність цих злочинів виявляється у такому елементі складу злочину, як об'єкт, адже безпосереднім об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 298 КК України та ст. 298-1 КК України, є суспільні відносини у сфері громадської моральності, а безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 194 КК України, є суспільні відносини у сфері власності¹²⁵⁰. Хоча у цьому дослідженні (п. 2.1.2 розділу 2) обґрунтовано відповідний підхід до цієї проблеми, проте зазначимо, що предмети культурної спадщини, відповідальність за злочинні посягання на які передбачена у ст. 298 КК України та ст. 298-1 КК України, належать на праві власності будь-якій фізичній, юридичній особі або державі, відповідно такі предмети доцільно визнавати культурною власністю. Таким чином, при вчиненні зазначених злочинів шкода заподіюється суспільним відносинам у сфері власності, а тому відповідні склади мають бути перенесені до розділу VI Особливої частини КК України у склади, якими нами запропоновано удосконалити цей розділ.

При відмежуванні злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 198 і ст. 209 КК України, доцільно виходити також з їх предмета. Так, предметом першого є будь-яке майно, одержане злочинним шляхом, другого – лише майно, одержане внаслідок вчинення предикатного діяння, за яке положеннями КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше трьох років, а також майно, одержане злочинним шляхом на території інших держав. Визначальним фактором у розмежуванні цих злочинів є мета.

Згідно зі ст. 209 КК України метою вчинення дій із коштами або іншим майном є надання їх походженню легального

¹²⁵⁰ Балаган І.В. Відмежування злочинів, передбачених ст. 298 та 298–1 КК України від суміжних злочинів / І.В. Балаган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnii_kodeks_Ykraini_10_rokiv_ochikyvan_T/6754_VIDMEJYVANNYa_ZLOChINIV_PEREDBACHENIH_st_298_TA_2981_KK_YKRAINI_VID_SYMIJNIH_SKLADIV_ZLOChINIV_

статусу, а для дій, передбачених ст. 198 КК України, не вимагається надання майну такого статусу. Якщо діяння, відповідальність за які встановлена цією статтею, вчиняються з метою надання майну легального статусу, вони підлягають кваліфікації за ст. 209 КК України. Суб'єктом злочину, склад якого передбачено ст. 198 КК України, є лише особа, яка не одержувала майна злочинним шляхом, а за ст. 209 КК України – як особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, так і та, котра заздалегідь пообіцяла вчинити передбачені цією статтею дії для легалізації коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння¹²⁵¹. Слід зазначити, що роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не вказують на відмінності в об'єкті цих посягань. Проте, на нашу думку, з цих відмінностей треба починати вирішувати проблему відмежування суміжних складів злочинів, якщо відповідальність за їх вчинення передбачається статтями, розташованими у різних розділах Особливої частини КК України.

4.3. Розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень

У зв'язку з тим, що злочин – не єдиний вид правопорушення, виникає питання про його місце в системі правопорушень та його розмежування з іншими видами (адміністративними, дисциплінарними правопорушеннями тощо). Так, згідно з п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Із цих конституційних положень однозначно випливає, що злочини,

¹²⁵¹ Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму ВСУ від 15 квітня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>

адміністративні, дисциплінарні правопорушення і цивільно-правові делікти є різними видами правопорушень.

Правильне вирішення питання про розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень має важливе значення для дотримання принципів права, а особливо ця проблема набуває актуальності саме зараз, коли готується проект нового кримінального законодавства. Проте правильне визначення виду правопорушення має не тільки теоретичне, а й практичне значення, тому що вчинення того чи іншого виду правопорушень тягне різну за суворістю відповідальність, різні обмеження для особи, яка його вчинила, відповідно, вирішення цього питання важливе як для охорони суспільних відносин, для захисту прав осіб, що їх вчинили, так і для втілення ідеї справедливості в праві.

Зокрема, поділ правопорушень на види здійснюється за різними критеріями. Так, традиційно у сучасній теорії права всі правопорушення класифікуються залежно від ступеня суспільної небезпечності на злочини і проступки¹²⁵², де проступки – менш небезпечні для суспільства діяння, які посягають на цінності, що охороняються всіма іншими (крім кримінально-правових) нормами права – цивільного, адміністративного, трудового, екологічного, фінансового тощо. Проте окремі вчені проводять класифікацію правопорушення за належністю норм права, які порушуються, до відповідних галузей права – а саме на кримінальні, цивільні, адміністративні та інші¹²⁵³. Тобто нараховується стільки видів правопорушення, скільки існує галузей права, оскільки в кожній може бути порушена правова норма.

Щодо кваліфікації діяння, передбаченого ст. 191 КК України, таке твердження у спеціальній літературі піддається сумніву, оскільки працівник у процесі виконання своїх трудових обов'язків може їх порушити (завдати шкоди

¹²⁵² Самощенко И.С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И.С. Самощенко. – М. : Юридическая литература, 1963. – 286 с., с. 164.

¹²⁵³ Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. – Київ : Атіка, 1998. – 304 с., с. 202.

майну підприємства) і залежно від характеру правопорушення, ступеня тяжкості його наслідків для нього може наставати в одному випадку матеріальна відповідальність, а в іншому – і матеріальна, і кримінальна¹²⁵⁴. Тому найбільш обґрунтованою доцільно визнати позицію тих учених, які вказують, що при визначенні правопорушення доцільно керуватися не галузевою належністю порушеної норми права, а характером вчиненого правопорушення, його змістом, які повинні становити основу їх класифікації.

Відповідальність за дисциплінарні правопорушення за своєю суттю пов'язана з невиконанням чи неналежним виконанням особою своїх службових, професійних обов'язків чи інших обов'язкових вимог. Водночас протиправність дисциплінарного проступку, на відміну від адміністративного або кримінального, як правило, не носить конкретного характеру, вираженого в чітко сформульованих юридичних складах, і має абстрактний прояв.

У зв'язку з цим щодо розмежування дисциплінарного, адміністративного проступку та злочину, передбаченого ст. 191 КК України, доцільно здійснювати класифікацію правопорушень за ступенем суспільної небезпеки: правопорушення поділяються на злочини і проступки, де головними критеріями поділу є, по-перше, характер і ступінь суспільної шкідливості, яка, в свою чергу, визначається цінністю об'єкта протиправного посягання, змістом протиправного діяння, обстановкою, часом, способами (насильницькими чи ненасильницькими), розміром і характером завданої шкоди, формою і ступенем вини правопорушника, інтенсивністю протиправних дій, їх мотивацією, особистими характеристиками правопорушника тощо; по-друге, суб'єктивний фактор, який значною мірою впливає на визнання того чи іншого діяння як протиправного.

Розглядаючи суспільну шкідливість як ознаку правопорушення, окремі автори зазначають, що адміністративні

¹²⁵⁴ Прогонюк Л.Ю. Поняття дисциплінарного проступку / Л.Ю. Прогонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_04/progonyuk/2009-progonyuk-pdp.pdf

і дисциплінарні проступки є незлочинними правопорушення і, як правило, не є суспільно небезпечними¹²⁵⁵. Оскільки розглядається проблема правопорушень стосовно відносин власності, потрібно сказати, що під безпекою розуміється стан захищеності майнових інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. При цьому майновими інтересами є відносини власності, захист яких кримінально-правовими засобами надійно забезпечує існування можливості прогресивного розвитку особи, суспільства і держави у цілому.

На необхідність перегляду вітчизняних форм юридичної відповідальності у напрямі їх гуманізації і всебічного захисту прав і свобод громадян неодноразово зверталася увага в рекомендаціях Європейського суду з прав людини. Зокрема, згідно з його рішеннями віднесення діяння до злочину або іншого виду правопорушень залежить не лише від його місця в національній правовій системі, а і від характеру вчиненого і ступеня обмежень прав і свобод особи, які визначаються застосованим видом стягнення (покарання).

У зв'язку з цим запроваджено новий інститут матеріального кримінального права – кримінальне правопорушення, складовою якого є кримінальний проступок. Аналіз спеціальної літератури виявив, що мета впровадження інституту кримінального проступку в правову систему України полягає: а) у реалізації державної політики гуманізації кримінальної відповідальності; б) у декриміналізації ряду діянь, які в даний час визнаються злочинами; в) у забезпеченні повного і всебічного захисту прав і свобод особи, яка притягується до відповідальності за адміністративні правопорушення так званої «судової юрисдикції»; г) у зменшенні чисельності осіб, до яких застосовуються такі види покарання, як позбавлення або обмеження волі; д) у істотному зменшенні числа осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності і мають

¹²⁵⁵ Літошенко О.С. Адміністративна та дисциплінарна відповідальність: спільні риси й відмінності / О.С. Літошенко // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 3. – С. 39–45.

у зв'язку з цим судимість¹²⁵⁶. Відповідно, сьогодні постала проблема розподілу кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки, з одного боку, а з іншого – проблема відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних.

Окремі науковці вказують на те, що передумовою вирішення цього питання є чітка регламентація та визначення співвідношення адміністративного правопорушення і злочину. «Чітке розмежування складів адміністративних правопорушень і злочинів має виключно важливе значення для розвитку адміністративно-деліктної і кримінальної політики. Соціальна значущість вирішення цього питання полягає у виявленні найбільш ефективних заходів примусу в боротьбі із злочинами і адміністративними правопорушеннями, кількість яких постійно зростає»¹²⁵⁷. До питання про розмежування адміністративного правопорушення і злочину зверталися багато авторів¹²⁵⁸. Проте, незважаючи на це, ця проблема видається вельми актуальною і значущою як в теоретичному, так і практичному аспектах.

На сучасному етапі існують кілька окремих підходів до вирішення цієї проблеми. Так, деякими науковцями пропонується кримінальні правопорушення розмежовувати за ознаками санкцій, передбачених Особливою частиною КК України або за матеріальними ознаками цих діянь (злочини становлять собою суспільно небезпечні діяння, тоді як кримінальні проступки є суспільно шкідливими)¹²⁵⁹. Проте інші вчені

¹²⁵⁶ Ответственность за проступок: концептуальная модель / В.Я. Таций, В.И. Тютюгин, О.В. Каплина и др. // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 48–85, С. 50–51.

¹²⁵⁷ Васильев Э.А. Административное правонарушение и преступление: общие черты и различия. Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук / Э.А. Васильев – М., 2007. – 20 с.

¹²⁵⁸ Соловьев А.Н. Понятие преступления: теоретические, законодательные и правоприменительные аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук / А.Н. Соловьев. – Волгоград, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diss.rsl.ru>

¹²⁵⁹ Кримінальний проступок – нова правова реалія. Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=11843 ; Кримінальний проступок – нова правова реалія. Ч. 3 [Електронний

вказують на те, що ознаки адміністративного правопорушення дозволяють лише відмежувати його від злочинів і інших протиправних діянь, а для того, щоб визначити, яке конкретне адміністративне правопорушення було вчинене, необхідно встановити ознаки його складу – сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме склад, а не ознаки адміністративного правопорушення, є фактичною підставою адміністративної відповідальності¹²⁶⁰. Треті зазначають, що для визначення характеру правопорушення, його юридичної природи необхідно провести порівняльний аналіз положень законодавства, які встановлюють відповідальність за їх вчинення¹²⁶¹.

Аналіз положень Концепції реформування кримінальної юстиції та відповідної практики Європейського суду з прав людини у «справах про кримінальне обвинувачення» засвідчив, що розробники проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» виходили з того, що критеріями для визнання адміністративних правопорушень кримінальними проступками будуть ступінь небезпеки для суспільних відносин, вид стягнення¹²⁶². Виходячи з практики Європейського суду з прав людини, сьогодні до кримінального обвинувачення запропоновано віднести всі адміністративні

ресурс]. – Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=11843 ; Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Общая часть : учебник / Р.Р. Галиакбаров. – Краснодар : Кубанский государственный аграрный университет. Юридический факультет. 2005. – С. 89.

¹²⁶⁰ Дорохіна Ю.А. До проблеми вдосконалення інституту злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства: матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / від. ред. О.С. Стеблинська. – Київ : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – 326 с., с. 54–56 ; Административное право России : учебник / под ред. Н.М. Кони́на, Ю.Н. Старилова. – Саратов : Саратовская государственная академия права, 2006. – С. 259.

¹²⁶¹ Алехин А.П. Административное право Российской Федерации : учебник / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю.М. Козлов. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1996. – С. 280.

¹²⁶² Толочко О. Кримінальне обвинувачення в контексті статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод / О. Толочко. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2553>

правопорушення, стягнення в разі вчинення яких передбачає адміністративний арешт¹²⁶³.

У зв'язку з цим окремі вчені зазначають, що більш надійним орієнтиром повинна стати наявність / відсутність адміністративних правил. Адміністративним проступком може вважатися тільки те діяння фізичної чи юридичної особи, яке порушує існуюче адміністративне правило. Відповідно, порушення адміністративних правил мають бути адміністративними проступками, а порушення кримінальних заборон – кримінальними правопорушеннями¹²⁶⁴. Проте інші вчені акцентують, що аналіз положень чинного КпАП засвідчує, що в ньому присутні близько півсотні складів, які не стосуються жодних таких правил. В цьому випадку норми адміністративного права виконують невластиві для них функції запровадження заборон, хоча це є виключною прерогативою кримінального права (саме кримінально-правові норми за своїм змістом встановлюють заборони на крадіжку, обман тощо). Відповідно, перетворення окремих адміністративних проступків на злочини може призвести до «криміналізації» населення, хоча засудження особи, як пропонується у відповідних проектах, не матиме наслідком судимості¹²⁶⁵.

Нам імпонує підхід, згідно з яким визначальним у розмежуванні зазначених деліктів має виступати така ознака протиправного діяння, як суспільна небезпека, яка виконує основну роль серед чинників (обставин) криміналізації діяння. Зокрема, саме ступінь суспільної небезпеки має бути критерієм

¹²⁶³ Толочко О. Кримінальне обвинувачення в контексті статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод / О. Толочко. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2553> ; Справа Гурепка проти України. Заява № 38789/04. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.04.2010. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.7146.0>

¹²⁶⁴ Банчук О. До питання про критерії розмежування адміністративних правопорушень і злочинів / О. Банчук // Юридичний вісник. – 2009. – № 47. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/index.php/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-16-35/373-2011-07-28-09-22-39>.

¹²⁶⁵ Мінка Т.П. Актуальні проблеми диференціації кримінальних та адміністративних правопорушень / Т.П. Мінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://Nvdduvs_2012_4_29.pdf

розмежування: 1) злочинів проти власності та кримінальних проступків; 2) кримінальних проступків та адміністративних правопорушень. Внаслідок цього залежно від ступеня суспільної небезпеки можна говорити: 1) про злочини проти власності – як правопорушення високого ступеня суспільної небезпеки (при цьому слід враховувати такі елементи суспільної небезпеки, як повторність, обсяги заподіяної шкоди тощо); 2) кримінальні проступки проти власності – як правопорушення підвищеного ступеня суспільної небезпеки; 3) адміністративні правопорушення проти власності – як правопорушення незначної суспільної небезпеки (суспільно шкідливі). Лише з позиції оцінки суспільної небезпеки як загальної властивості всіх видів правопорушень доцільно проводити межу між злочинною і незлочинною поведінкою.

Проте впродовж багатьох років в юридичній літературі багато уваги приділялося питанню про те, чи є властивою суспільна небезпека лише злочину, чи іншим правопорушенням також? Зазначимо, що практично всі дослідники були однастайні в розумінні сутності правопорушень як антигромадських, тобто шкідливих тією чи іншою мірою антисоціальних явищ. Саме викладена точка зору підтримується більшістю наукових дослідників цієї проблематики¹²⁶⁶. Через це дискусія мала переважно термінологічний характер: як називати шкідливість злочинів і інших правопорушень – одним терміном «суспільна небезпека» або різними термінами, а саме: не «суспільно небезпечні», а «суспільно шкідливі». Дискусія була породжена тим, що деякі автори бажали підкреслити відмінність цих термінів, звідси – різне ставлення до оцінки кількісно-якісних показників правопорушень¹²⁶⁷.

Зокрема, традиційно визнається, що суспільна небезпека є об'єктивною ознакою діяння, оскільки вона існує поза свідомістю особи. Проте унаслідок її усвідомлення особою

¹²⁶⁶ Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 101.

¹²⁶⁷ Лобзяков В.П. Административно-правовые меры предупреждения преступности / В.П. Лобзяков, С.С. Овчинский. – М., 1978. – С. 23.

законодавця вона має об'єктивно-суб'єктивний характер¹²⁶⁸. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного під час оцінки конкретного діяння як суспільно небезпечного, а пізніше його втілення в нормі закону про кримінальну відповідальність значною мірою залежить від мудрості, фахової спроможності законодавця. Аналіз спеціальної літератури показав, що розмежування понять «суспільна небезпека» і «суспільна шкідливість» навряд чи є доречним, оскільки в такому випадку доцільно вести мову про однорідні явища. Проте у разі, коли б ознака суспільної небезпеки була властива виключно злочинам, не виникало б жодних питань при встановленні кримінально-правової заборони або при її скасуванні, а теорії криміналізації і декриміналізації діянь не існувало б зовсім, тому ознака суспільної небезпеки властива всім правопорушенням¹²⁶⁹.

Суспільна небезпека як внутрішня складова діяння, безперечно, об'єктивна. Від законодавчої заборони або її відсутності не підвищується і не знижується об'єктивно завдана шкода, виражена, як правило, в матеріальних показниках. Водночас суспільна небезпека як результат соціальної оцінки діяння – суб'єктивна. Соціальна оцінка діяння як злочин виходить від усвідомлення його (діяння) як суспільно небезпечного¹²⁷⁰.

¹²⁶⁸ Дорохіна Ю.А. Суспільна небезпека, як підстава декриміналізації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.(Львів, 29 січ. 2016 р.). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 248 с., с. 16–17 ; Дорохіна Ю.А. «Общественная опасность» как признак преступлений против собственности в доктринах уголовного права / Ю.А. Дорохіна // Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання») : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [24 червня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : Золота миля, 2014. – 260 с., С. 81–86.

¹²⁶⁹ Дорохіна Ю.А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Юридична наука. – 2014. – № 6. – С. 76–84.

¹²⁷⁰ Прозументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (дикриминализации) деяния / Вестник Воронежского института МВД России № 4 / 2009. – С. 18–24, с. 20.

Економічні, політичні, соціально-психологічні, науково-технічні, кримінології чинники зумовлюють соціальну оцінку суспільно небезпечного діяння. В різні епохи, в різних державах злочинами проти власності вважалися різні діяння, і те, що окреме діяння не вважалось суспільно небезпечним і злочинним, зумовлювалося звичаями, традиціями. Сьогодні такий підхід виглядає не зовсім обґрунтованим та прийнятним.

У зв'язку з цим можна говорити про те, що в конкретному суспільстві на конкретний період його розвитку сформована шкала соціальних цінностей, за якою і визначається категорія «суспільна небезпека» і відповідно до цього визначаються форми і методи соціального контролю.

Суспільна небезпека як підстава декриміналізації вельми складна для правової і матеріальної оцінки. Пояснити викладене можна тим, що суспільна небезпека як засаднича категорія, що дає загальну уяву про всі основні проблеми теорії кримінального права, забезпечує концептуальну єдність кримінально-правових знань і виступає межею узагальнення кримінально-правових знань, не може бути розкрита за допомогою будь-яких інших кримінально-правових понять¹²⁷¹.

Серед чинників, що визначають суспільну небезпеку посягання, слід виділити структурні елементи суспільної небезпеки, а також чинники, які знаходяться за межами структури і безпосередньо впливають на характер і міру суспільної небезпеки. Перші становлять зміст суспільної небезпеки і слугують підставою криміналізації діяння, другі показують, від чого залежить суспільна небезпека елементів структури. Зокрема, на думку Н.Ф. Кузнецової, для визнання діяння злочинним не мають значення соціально-психологічні ознаки особи, яка вчинила злочин, вони істотні при визначенні покарання (тобто в процесі пеналізації і депеналізації)¹²⁷².

¹²⁷¹ Тоболкин П.С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. – Свердловск, 1983. – С. 48.

¹²⁷² Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М., 1969. – С. 66.

Задля проведення ґрунтового дослідження доцільно відповісти на питання, які елементи складу злочину визначають його суспільну небезпеку? На нашу думку, суспільна небезпека визначається лише зовнішнім ознаками, а саме об'єктивною стороною (насамперед шкодою) і об'єктом (предметом) злочинів проти власності. Зокрема, якщо розглянути процес визначення суспільної небезпеки при появі нових відносин власності, необхідно визначити, по-перше, чи з'являються нові відносини власності, тобто чи з'являється безпосередній об'єкт (предмет) злочину проти власності. Характер цих відносин дозволяє визначити, чи необхідним є правове втручання в ці відносини власності, чи підлягають взагалі ці відносини кримінально-правовій охороні й чи існує необхідність застосування заходів кримінально-правового впливу за посягання на ці відносини; по-друге, визначивши, що якась суспільна небезпека в посяганнях на відносини власності присутня, необхідно з'ясувати, за допомогою яких заходів держава повинна охороняти цей вид відносин. І саме через категорію «суспільна небезпека» визначається рівень необхідної охорони відносин власності на сучасному етапі.

Розвиток відносин власності обумовлює переоцінку їх соціальної значущості й відповідно переоцінку небезпеки за посягання на них. Ті або інші діяння забороняються кримінальним законом саме тому, що вони суспільно небезпечні, а зовсім не навпаки: вони не стають суспільно небезпечними тому, що забороняються¹²⁷³. Таким чином, підставами декриміналізації злочинів проти власності є: а) зникнення суспільної небезпеки злочину унаслідок зникнення об'єкту злочинного посягання; б) втрата діянням тієї міри суспільної небезпеки, яка вимагала раніше вживання заходів кримінально-правового характеру (унаслідок змін, подій в економічній, політичній, соціальній сферах життя суспільства). Безперечно, декриміналізація може бути здійснена унаслідок необґрунтованості

¹²⁷³ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации : монография / А.И. Коробеев. – Владивосток, 1987. – С. 70.

запровадження самої кримінально-правової заборони, тобто через ігнорування вироблених в теорії кримінального права підстав криміналізації.

У зв'язку з тим, що сьогодні на часі запровадження інституту кримінального проступку, слід зазначити, що про нього протягом останніх років згадувалося на всіх рівнях¹²⁷⁴. Думку про доцільність виокремлення у КК України категорії кримінальних проступків підтримали науковці¹²⁷⁵. кримінальний проступок визнано на рівні кримінального процесуального законодавства. Потрібно було б навпаки – спочатку врегулювати матеріально-деліктні відносини щодо кримінальних проступків, а вже потім передбачати на законодавчому рівні порядок притягнення до відповідальності осіб, які їх вчинили¹²⁷⁶. Але, як вказує І.П. Голосніченко, вже так склалося в правовій українській дійсності, коли «віз іде спереду коня». Тепер потрібно приймати скоріше Закон України «Про кримінальні проступки», а потім, якщо буде потрібно, вносити зміни до КПК України¹²⁷⁷.

У зв'язку з цим на порядку денному гостро стоїть наступне завдання – змістовне (матеріально-правове) наповнення інституту кримінальних проступків, тобто визначення переліку діянь, що будуть до них належати. Адже в Україні під гаслом гуманізації кримінальної відповідальності вже

¹²⁷⁴ Фріс П.Л. Актуальні питання кримінально-правової політики України (інститут карної провини у системі національного права) [Електронний ресурс] / П.Л. Фріс // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення : наук.-практ. інтернет-конф. (23–30 квіт. 2012 р.). – Режим доступу : <http://law-dep.ru.if.ua/conference/files/fris.pdf> (11.06.2012)

¹²⁷⁵ Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року : підсумки та перспективи // Інтернет+ видання «Юриспруденція он+лайн» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua> ; Фріс П. Обговорення концепції кримінального проступку // Юридичний радник. – 2007. – № 4. – С. 76–78.

¹²⁷⁶ Теорія держави і права. Академічний курс / [під ред. Н.М. Оніщенко]. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с., С. 378–380.

¹²⁷⁷ Голосніченко І.П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/VKPI_soc_2014_1_11.pdf

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

вносилися зміни до КК, що, на думку окремих вчених, де-факто призвели до її посилення¹²⁷⁸.

До роботи над виконанням зазначеного завдання долучилися провідні фахівці різних галузей права, Президентом України було створено відповідну робочу групу¹²⁷⁹, своє бачення інституту кримінальних проступків у відповідних законопроектах виклали окремі народні депутати України. Йдеться, насамперед, про проекти № 10126 від 28 лютого 2012 р., № 10146 від 3 березня 2012 р., № 1202 від 8 січня 2013 р., № 3438 від 17 жовтня 2013 р.¹²⁸⁰, проте викладені в них положення не повною мірою кореспондували меті гуманізації законодавства про кримінальну відповідальність¹²⁸¹, тому що при їх розробці було порушено принцип науковості в законотворчій діяльності, дотримання якого передбачає забезпечення вивчення соціальної обумовленості та об'єктивних потреб підготовки та прийняття нормативно-правових актів, залучення до їх розробки фахівців у відповідній галузі науки та практики, врахування результатів наукових досліджень, правил законодавчої техніки, використання вітчизняного та зарубіжного досвіду правотворчості¹²⁸².

¹²⁷⁸ Хавронюк М.І. Відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності. У чому ж полягає гуманізація? / М.І. Хавронюк, А.М. Хавронюк // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 529–534.

¹²⁷⁹ Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків : розпорядження Президента України від 30 травня 2012 року № 98/2012-рп // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 19. – Ст. 449.

¹²⁸⁰ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : проект Закону України № 3438 від 17 жовтня 2013 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48706

¹²⁸¹ Проблеми впровадження інституту кримінального проступку : матеріали Всеукр. інтернет-конференції, 15–20 черв. 2012 р. [Електронний ресурс] / Всеукраїнська громадська організація «Асоціація кримінального права» ; Інститут вивчення проблем злочинності НАПрНУ. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>

¹²⁸² Бахуринська О.О. Про дотримання принципу науковості при впровадженні інституту кримінальних проступків [Електронний ресурс] / О.О. Бахуринська //

Аналіз судової практики показав, що під час реформування законодавства не завжди враховується думка науковців, що інколи призводить до прийняття необґрунтованих рішень. Одним з таких було прийняття Закону України від 23 травня 2013 р. № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Вказані зміни не змогли комплексно вирішити проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб і ще більше загострили пов'язані з цим питання теоретико-прикладного характеру, зокрема щодо підстав і умов такої відповідальності, кола осіб, до яких вона може застосовуватись, видів і характеру заходів кримінально-правового реагування, випадків відмови держави від їх застосування тощо.

Проект Закону України № 4712 від 16 квітня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» був черговою і, на погляд вітчизняних науковців, далеко не найкращою спробою розв'язати проблему встановлення відповідальності за проступок¹²⁸³. Цим законопроектом пропонувалося внести до Загальної та Особливої частин чинного КК України ряд змін, зокрема запровадити категорію «кримінальне правопорушення», яка включала б до себе два різновиди такого правопорушення: злочин і проступок.

Проте проведений аналіз спеціальної літератури засвідчив, що зазначений проект викликав певні зауваження з боку науковців, які вказували, що «зміни до КК України такого рівня, які концептуально відрізняються від існуючої системи кримінально-правових норм, на наш погляд, повинні готуватись та обговорюватись із залученням фахівців-науковців,

Стратегія і тактика правових реформ: виклики сучасності: матеріали наук.-практ. інтернет-конф., 5 берез. 2013 р. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=454%3A04031314&catid=64%3A5-ru

¹²⁸³ Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 312–330, с. 313.

практичних працівників та всієї юридичної громадськості України. Тільки наведення концептуальних засад таких змін, ґрунтовна, докладна аргументація їх доцільності, широке обговорення запропонованих новел фахівцями науки та практики здатне сформуванати підстави для впевненості, що подібні новації є корисними та необхідними. Поспішність у таких випадках є, скоріше, руйнівним фактором, аніж умовою побудови ефективної правової системи. Україна зараз переживає, напевно, найскладніші часи за весь період її незалежності. Порушена стабільність у політичній, економічній та соціальній сферах. За таких умов запровадження інших, аніж виражені, принципів, концептуальні зміни до КК України може призвести до втрати стабільності й у сфері кримінально-правового регулювання»¹²⁸⁴. На думку вчених, викладена проблема має вирішуватися на інших засадах, які б дійсно забезпечували гуманізацію кримінального законодавства й виключали б неминуче й нічим не виправдане розширення меж криміналізації за рахунок встановлення відповідальності за вчинення проступків в рамках КК України.

Далекі від досконалості, як видається, й висловлювані в законопроекті пропозиції стосовно змін та доповнень до тих норм КК, які вирішують питання суто кримінально-правового характеру¹²⁸⁵.

Останнім на сучасному етапі кроком у спробі реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка розроблялась за активної участі міжнародних експертів та представників громадянського суспільства, в основу якої покладені багатовікові національні традиції правотворення і судівництва, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути

¹²⁸⁴ Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 312–330.

¹²⁸⁵ Дорохіна Ю.А. До питання декриміналізації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 16–17 жовт. 2014 р. / за заг. ред. Т.О. Коломоець. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 170 с., С. 153–154.

правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права, був проект Закону України № 2897 від 19 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків».

Проведений аналіз пояснювальної записки від 3 червня 2015 р. показав, що мета цього проекту – реалізація державної політики з гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої вже у середньостроковій перспективі стане суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі, поліпшення ресоціалізації засуджених і значне зниження рівня злочинності в Україні. Особливу частину КК України поділено на дві Книги: Книга 1 «Злочини» і Книга 2 «Кримінальні проступки», яка містить усього 189 статей (близько 200 простих складів проступків).

Безперечно, впровадження у вітчизняне законодавство інституту кримінальних проступків не лише матиме наслідки у правотворчій та правозастосовній сферах, а й істотно розширить межі наук кримінального права, кримінології, криміналістики та кримінально-виконавчого права. Як зазначає О.П. Рябчинська, «розширення предмета регулювання кримінального права за рахунок включення до нього суспільних відносин з приводу вчинення проступків, розширення кола методів кримінального права за рахунок накладення стягнення за проступки (провини), а у зв'язку із цим і переосмислення змісту кримінально-правових відносин (через корективи суб'єктного складу цих відносин), функцій кримінального права і як галузі права, і як галузі законодавства привнесе плутанину і дисбаланс у зв'язки та відносини в структурі елементів кримінального права як складного системного об'єкта, в якому зміни в одному з елементів системи тягнуть зміни інших його елементів»¹²⁸⁶.

Про доцільність запровадження кримінальних проступків свідчить також іноземний досвід: кримінальне законодавство

¹²⁸⁶ Рябчинська О.П. Теоретичні та практичні питання встановлення адекватних заходів державного примусу за кримінальні проступки / О.П. Рябчинська // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Право. – 2012. – № 2. – С. 211–217, с. 214.

переважної більшості європейських держав та інших держав світу передбачає два і навіть три види кримінально-караних діянь (злочин – проступок – порушення, а в англосаксонській правовій сім'ї – фелонія і місдімінор). Так, в Європі давно дійшли висновку, що у сфері кримінального права не може бути лише одного різновиду караних діянь (злочину) – причому не лише за їх тяжкістю, а й за ступенем покарання та правовими наслідками для покараної особи¹²⁸⁷.

При цьому кримінальні проступки обліковуються у судовій статистиці разом із злочинами. Наприклад, у Японії до кримінальної статистики потрапляють навіть порушення правил паркування автомобіля, а крадіжки велосипедів становлять 20% усіх зареєстрованих крадіжок, хоча в Україні такі крадіжки міліція намагається не реєструвати за мало-значністю діяння. Тому і має місце парадокс: у кримінально благополучніших країнах загальна кількість зареєстрованих злочинів є значно більшою, ніж в Україні¹²⁸⁸.

Також кримінально-правове значення виокремлення кримінальних проступків полягає у значному зменшенні масиву криміналізованих діянь, а кримінально-процесуальне – у значному спрощенні процедури притягнення до відповідальності за вчинення кримінального проступку порівняно зі звичайною. Так, в Естонії окремо для злочинів і проступків визначені дія кримінального закону, види покарань, можливість умовно-дострокового звільнення, давність, караність співучасті (співучасть у проступку не карається), караність приховування злочинів і недонесення про злочини, форма вини (у разі вчинення проступку не має значення, умисно його вчинено чи через необережність) тощо. Запровадження до Кримінального кодексу Литви поряд зі злочином проступку дало

¹²⁸⁷ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Київ, 2008. – 32 с.

¹²⁸⁸ Хавронюк М.І. До питання про кримінальні проступки в контексті спеціалізації органів досудового розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/content-pravoukr-2010-9-pravoukr-2010_9-1.pdf

змогу виключити адміністративну преюдицію як ознаку злочину¹²⁸⁹. Зокрема, історія права також засвідчує, що кримінальне право, яке діяло на території нинішньої України раніше (право Російської та Австро-Угорської імперій), передбачало два види караних діянь (злочин і проступок).

З огляду на проведений аналіз¹²⁹⁰ видається доцільним з'ясувати, яких наслідків слід очікувати від впровадження в українське законодавство кримінальних проступків. Тому перейдемо до аналізу основних підходів щодо формування інституту кримінальних проступків, які дозволяють одночасно розглядати його і як елемент гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність за злочини проти власності, і як шлях до криміналізації суспільства.

Так, згідно з положеннями проекту Закону України № 2897 від 19 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» до категорії кримінальних проступків проти власності мають бути віднесені: дрібні крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата чужого майна; заволодіння електричною або тепловою енергією шляхом її самовільного використання; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї; погроза знищення чи пошкодження майна; порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна; самовільне зайняття земельної ділянки.

Відповідно п. 1 ст. 188-1, п. 1 ст. 192, ст. 193, ст. 195, ст. 197, п. 1 та п. 4 ст. 197-1 виключено з нової редакції розділу IV «Злочини проти власності» Книги 1 Особливої частини КК України. Утім, на нашу думку, такі пропозиції

¹²⁸⁹ Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилонис. – СПб., 2003. – 470 с., с. 50, 87.

¹²⁹⁰ Дорохіна Ю.А. Порівняльний аналіз визначень та практики їх застосування щодо окремих злочинів проти власності в теорії та законодавстві деяких зарубіжних країн / Ю.А. Дорохіна // Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 16 жовтня 2015 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 260 с., С. 95–97.

не позбавлені певних недоліків. По-перше, не зовсім зрозуміло, чому розділ VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України доповнено кримінальним проступком «Дрібна крадіжка, привласнення чи розтрата чужого майна» (ст. 192-1 КК України). По-друге, чому назву цього розділу не змінено на «Кримінальні правопорушення проти власності». По-третє, із тексту законопроекту не ясно, чи створює множинність вчинення злочину і проступку (наприклад, особа спочатку вчиняє крадіжку, передбачену ч. 1 ст. 185 КК України, а потім – дрібну крадіжку чужого майна), і яким чином це позначається на кваліфікації вчинених діянь та розмірі остаточного покарання.

Відповідність згаданого законопроекту засадам, закладеним у концепції, принципам та традиціям вітчизняного кримінального права, інтересам українського громадянського суспільства стала предметом дискусії серед фахівців кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Науковці висловилися проти винесення його на обговорення на засіданні Верховної Ради України та ухвалення. Причина такого рішення полягає у підходах авторів законопроекту до фундаментальних понять кримінального права – вони пропонують відмовитись від такої категорії, як «суспільна небезпечність», замінивши її поняттям «кримінальна протиправність», що, на думку вчених, може повністю зруйнувати існуючу систему кримінального права, адже необхідність існування в кримінальному праві категорії суспільної небезпечності уже безспірно підтверджена практикою та наукою. Проведений вченими аналіз засвідчив, що відсутність у законопроекті відповіді на питання про співвідношення понять «істотна шкода» і «значна шкода» між собою, а також про їх співвідношення зі змістом поняття «істотна шкода» за чинним КК України дала підстави для висновку про відсутність у законопроекті належного системного рішення, що вказує на відсутність концептуального рішення про відмінність між злочинами, проступками і адміністративними правопорушеннями¹²⁹¹.

¹²⁹¹ Тацій В. Виклики сучасності і кримінальне право / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко // «Голос України» від 29.01.2016. – С. 6–7.

Аналіз вказаних проектів законів засвідчив існування невизначеності в запровадженні інституту кримінальних проступків щодо з'ясування поняття кримінального правопорушення та його видів, встановлення критеріїв відмежування кримінальних проступків від злочинів і способу їх відображення в тексті КК України, обрання законодавчих прийомів запровадження інституту кримінального проступку, встановлення системи кримінальних проступків. Сподіваємось, що аналіз пропозицій щодо виявлених недоліків досліджуваних проектів законів сприятиме удосконаленню законодавчих прийомів запровадження інституту кримінальних проступків.

На нашу думку, створення кримінальних проступків може бути етапом в гуманізації кримінального права, адже на кримінальні проступки «перетворюватимуться» нетяжкі злочини проти власності. Утім переконані, що подальші кроки в напрямі гуманізації кримінальної відповідальності не повинні призвести до її лібералізації, тобто нівелювання самої ідеї кримінальної відповідальності. У цьому випадку повинно йтися не про декриміналізацію відповідних діянь, адже кримінальна відповідальність за їх вчинення не скасовується, а набуває дещо іншої форми – стягнення. Саме таку диференціацію кримінальної відповідальності, особливо зважаючи на менш суворий, ніж у покарань, характер кримінально-правових стягнень, а також відсутність судимості за вчинення кримінального проступку, безперечно, слід розглядати як елемент гуманізації кримінального законодавства.

Як зазначають вітчизняні фахівці з кримінального права, впровадження в законодавство України кримінального проступку можливо кількома шляхами: вирішення питання щодо проступку в межах КК України шляхом запровадження поняття кримінального проступку як самостійної категорії злочинних діянь; вирішення вказаних завдань у рамках КпАП; вирішення проблеми відповідальності за проступок у межах окремого нормативно-правового акту – Закону (Кодексу) України про

проступки¹²⁹². Розробка і реалізація вказаного акту створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, який є відмінним як від адміністративної, так і від кримінальної відповідальності. Такий нормативно-правовий акт запропоновано скласти з трьох частин¹²⁹³ (Загальна частина, Особлива частина, Процесуальна частина).

Безперечно, сьогодні існує нагальна потреба вирішення ряду теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із впровадженням у вітчизняне законодавство категорії «кримінальний проступок». Реалізація зазначеного можлива різноманітними шляхами, проте, на нашу думку, вирішення питання щодо проступку в межах окремого нормативно-правового акту доцільно визнати найбільш логічним рішенням зазначеної проблеми, що буде спрямовано на гуманізацію кримінальної відповідальності, передусім за протиправні посягання на власність.

Проведений нами аналіз статистичних даних вказує на досить невеликі кількісні показники щодо посягань, які запропоновано виключити з розділу VI КК України. Наприклад, за даними ДСА за 2013 р., за всіма частинами ст. 197 було засуджено 27 осіб. У зв'язку з викладеним окремі вчені вказують на «мертві» норми¹²⁹⁴, що не діють, під якими в науці кримінального права розуміють норми КК України, які характеризуються конструктивними недоліками, незавершеністю законодавчої регламентації елементів складу злочину, передбачають неіснуючі умови реалізації кримінально-правових норм, які не знаходять правозастосування. Проте в цьому аспекті доречним видається вислів А.Ф. Зелінського

¹²⁹² Концепція впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки (проект для обговорення) / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, О.В. Капліна та ін. // Юридичний Вісник України. – 2014. – № 21. – С. 12–13 ; № 22. – С. 12–13 ; № 23. – С. 12–13.

¹²⁹³ Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 312–330, С. 327–329.

¹²⁹⁴ Дмитрук М. «Мертві норми» КК України: спроба наукового пояснення поняття та причин виникнення / М. Дмитрук // Право України. – 2010. – № 6. – С. 226–231, С. 231.

про те, що робити висновок про стан злочинності за судовою статистикою – це те саме, що робити висновок про кількість риби у водоймі за кількістю зловленої риби¹²⁹⁵. Так, доцільно підтримати підхід П.С. Дагеля, який вказував, що законодавець установлює караність діянь, які в правозастосовній практиці не виникають, передбачаючи можливість їх вчинення. Це здійснюється ним або для захисту життєво важливих суспільних відносин (у нашому випадку – відносин власності), або на підставі міжнародних договорів¹²⁹⁶.

Слушною та обґрунтованою видається думка про недоцільність декриміналізації злочинних посягань на власність¹²⁹⁷, передбачених п. 1 ст. 188-1, п. 1 ст. 192, ст. 195, ст. 197, п. 1 та п. 4 ст. 197-1 КК України. У зв'язку з викладеним вважається за доцільне запропонувати віднести до кримінальних проступків проти власності ті діяння, що на сучасному етапі втратили суспільну небезпечність, а саме діяння, передбачені ст. 193 та ст. 196 КК України. Віднесення цих складів до кримінальних проступків, безперечно, потребує аргументації, насамперед тому, що фактично йдеться про декриміналізацію суспільно небезпечних діянь, які мають наслідком завдання тяжких тілесних ушкоджень або загибель людей (ст. 196 КК України). Проте кримінальний закон містить достатньо

¹²⁹⁵ Зелінський А.Ф. Корислива злочинність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – Київ : Генеза, 1998. – С. 34.

¹²⁹⁶ Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 69.

¹²⁹⁷ Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с. ; Дорохіна Ю.А. Окремі підстави декриміналізації злочинів проти власності / Ю.А. Дорохіна // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 р. – Одеса : ОДУВС, 2015. – 202 с., С. 55–56 ; Дорохіна Ю.А. Окремі напрями вдосконалення інституту злочинів проти власності в умовах сучасної кримінальної політики у сфері подальшої гуманізації кримінального законодавства України / Ю.А. Дорохіна // Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу : матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 26–27 груд. 2015 р.) / відп. ред. В.О. Туляков ; НУ «ОЮА». – Одеса, 2015. – 229 с., С. 48–54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3260>

складів, які передбачають кримінальну відповідальність за необережне заподіяння смерті (зокрема ст. 119, ч. 2 ст. 134, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 136, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139 КК України).

У зв'язку з цим перше, на що, на наш погляд, потрібно звернути увагу, це – механізм заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту цих правопорушень, а саме праву власності. Як уже зазначалося, право власності є одним з найголовніших об'єктів кримінально-правової охорони. Його соціальне значення відображено в ст. 1 КК України, у якій вказані найважливіші цінності, правова охорона яких становить завдання закону про кримінальну відповідальність. Серед таких цінностей на другому місці після прав і свобод людини та громадянина законодавець позначає власність. Викладене підкреслює ставлення до неї як найважливішого для людини, суспільства й держави соціального, економічного та правового блага.

Аналізуючи склади злочинів передбачених ст. 193 та ст. 196 КК України, зазначимо, що ці правопорушення порушують право власності не прямо, а «похідним, вторинним чином», тобто «опосередковано». Так, аналіз складів злочинів, передбачених ст. 193 та ст. 196 КК України, дає підстави стверджувати, що на відміну від злочинів так би мовити «прямого і безпосереднього» механізму завдання злочинної шкоди об'єкту кримінально правової охорони (крадіжка, грабiж, розбiй, шахрайство тощо), ці діяння мають, певною мірою, менш суспільно небезпечний «похідний, вторинний» характер завдання шкоди власності як основному безпосередньому об'єкту злочину. Наведене дає підстави вказувати на те, що суспільна небезпека незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї, та необережного знищення або пошкодження майна більшою мірою притаманна саме кримінальним проступкам, а не злочинам проти власності.

Крім того, у спеціальній літературі фахівці звертають увагу на непослідовну позицію законодавця, який у випадку дрібного викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати встановлює адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від десяти до тридцяти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративного арешту на строк від п'яти до десяти діб (викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян) (ст. 51 КпАП). Натомість щодо незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї, він цього не робить.

До очевидних недоліків складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, також належать певні обов'язкові ознаки предмета злочину – «майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність» – культурної власності. На наш погляд, саме таке визначення майна, що є предметом злочину, у сукупності із випадковим характером цього злочину є нелогічним. Додатковим аргументом на користь обстоюваної позиції є запропоновані нами положення щодо захисту культурної власності шляхом закріплення окремих складів у статтях розділу VI КК України.

Отже, з метою гуманізації кримінальної відповідальності та відповідної гармонізації міжгалузевих зв'язків вбачається за доцільне віднести діяння, передбачені ст. 193 та ст. 196 КК України, до кримінальних проступків. Зокрема, аналіз практики показав, що суспільна небезпека досліджуваних злочинів незначна, а відтак – можуть виявитися достатніми й заходи примусу, що передбачені в проекті Кодексу про кримінальні проступки, що не пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі винного. Так, здебільшого вони повинні мати компенсацийний, майновий характер.

Наведені пропозиції щодо декриміналізації відповідальності за окремі злочини проти власності доцільно розглядати, з одного боку, як практичні кроки щодо гуманізації кримінального законодавства, а з іншого – як позбавлення чинного КК «мертвих норм», які своїм існуванням ставлять під сумнів обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за вказані правопорушення.

Розділ 5

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

У стародавніх документах Дигестах Юстиніана закріплені положення: *in poenalibus causis benignius interpretandum est; in dubiis – mitium* – «в кримінальних справах закон тлумачиться поблажливо для підсудного; у сумнівних випадках – тим більше»; *interpretatione legum poena mollindae sunt quam asperandae* – «тлумачення закону про покарання має бути швидше м'яким, ніж суворим».

Складовою змістової сторони кримінально-правової політики щодо охорони власності є процеси пеналізації та депеналізації. Однією з основних умов ефективності пенологічної політики є оптималізація як визначення, так і застосування санкцій кримінального закону на основі сучасних принципів покарання. На етапі сучасного розвитку суспільства, проблема призначення покарання за злочини проти власності як в теорії кримінального права, так і у практиці застосування кримінального закону, набуває особливої актуальності, у зв'язку з необхідністю захисту прав і свобод людини та громадянина.

Неможна не погодитися з М.І. Ковальовим, який цілком доречно свого часу зауважував: «відкрийте будь-яку книгу, присвячену злочинам. У ній ви можете знайти відповідь на найкаверзніше питання щодо кваліфікації окремих випадків злочинної поведінки, але ви, напевно, не знайдете аргументованої консультації з приводу призначення покарання за них»¹²⁹⁸. Саме тому проведення аналізу теоретичних підходів до призначення покарання за злочини проти власності обумовлено необхідністю кримінально-правової політики сучасної держави,

¹²⁹⁸ Ковалев М.И. Советское уголовное право: Советский уголовный закон : курс лекций / М.И. Ковалев. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1974. – С. 86–87.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

побудованої на ліберальних принципах, і створення на них системи всебічного кримінально-правового захисту власності, в якій важливе місце займає пенологічна політика, яка заснована на принципах справедливості призначення покарання.

Від ефективності відбування покарання залежить реалізація принципу гуманізації виконання вироку, застосування умовно-дострокового звільнення, зниження рівня рецидивності тощо, у тому числі майнової злочинності. Сучасне реформування системи виконання покарань повинно будуватися на новітніх досягненнях світової теорії та практики, в чому значне місце займають наукові дослідження, які сприяють втіленню світових стандартів до регіональних (вітчизняних) особливостей не тільки в частині призначення покарання, але й щодо оптимізації пенологічних процесів в цілому.

5.1. Призначення покарання за злочини проти власності

Покарання (у тому числі за злочини проти власності) має дуалістичний характер, оскільки, з одного боку, воно передбачає кару та відплату за вчинений злочин, а з іншого – виправлення засудженого і соціальне відновлення його особистості, воно цілком справедливо розглядається як один з важливих засобів боротьби зі злочинністю, передусім, в аспекті забезпечення його невідворотності, захисту прав, свобод та інтересів людини¹²⁹⁹. У зв'язку з цим, останнім часом усе більше вчених вказують на необхідність сформування критеріїв призначення покарання.

З метою правомірної реалізації розсуду суддя, при призначенні покарання за злочини проти власності, безумовно,

¹²⁹⁹ Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Т.А. Денисова ; Класич. прив. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – С. 5 ; Денисова Т.А. Покарання в системі протидії злочинності / Т.А. Денисова // Вісник асоціації кримінального права. – 2013. – № 1. – С. 409–423, с. 410.

повинен мати певні критерії оцінки, щоб узяти до уваги ті обставини, які дійсно мають значення для вибору індивідуально-ефективної міри кримінально-правового впливу¹³⁰⁰ та будуть спрямовані на диференціацію та індивідуалізацію призначення покарання.

Проводячи аналіз сучасного вектору розвитку доктрини кримінального права у сфері теорії пеналізації та прогнозуючи певні закономірності розвитку кримінального права, доцільно дотримуватися ідеї оптимізації вітчизняного механізму кримінально-правового реагування на девіантні прояви в суспільстві. Тому необхідно підтримати підхід тих вчених, які вказують, що задля того щоб така оптимізація у сфері призначення покарання проявилася, необхідно провести: 1) зміні алгоритму конструкції відносно визначених санкцій шляхом звуження їх меж із прив'язкою до певної категорії злочинів; 2) нормативне вдосконалення приписів ч. 1 ст. 65 КК України в аспекті більш чіткої регламентації підстав суддівського розсуду; 3) закріплення критеріїв призначення покарання за злочини; 4) ввести спеціальні правила призначення покарання за злочини та коректування існуючих¹³⁰¹.

У зв'язку з цим, актуальними для органічної побудови диспозиції та санкції є слова П.С. Матишевського, який вказував, що санкція містить законодавчо визначену модель можливого покарання за вчинення того чи іншого злочину, в диспозиції суспільна небезпечність посягання виражається через ознаки складу злочину, в санкції – через вид і розмір покарання¹³⁰².

¹³⁰⁰ Ласточкина Р.М. О критериях индивидуализации наказания как гарантии интересов личности и правосудия / Р.М. Ласточкина // Проблемы охраны прав граждан в сфере борьбы с преступностью. – Иваново, 1980. – С. 123.

¹³⁰¹ Туляков В.А. Назначение наказания / В.А. Туляков, А.С. Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_13.pdf

¹³⁰² Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський. – Київ : А.С.К., 2001. – 352 с., с. 79 ; Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ.–Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с., с. 75.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

У той же час, вченими підкреслюється, що ефективність кримінально-правового впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів проти власності, зумовлюється багатьма факторами, у тому числі й оптимальними межами санкцій розділу VI кримінального закону, їх обґрунтованістю. Саме від чітко сформульованої конструкції кримінально-правової санкції залежить обсяг суддівського розсуду при призначенні покарання. У зв'язку з цим, думки науковців щодо необхідності звуження чи розширення суддівського розсуду поділилися: одні автори виступають за розширення повноважень суддів при виборі міри покарання, інші вчені – проти¹³⁰³. Саме відсутність єдності підходів науковців щодо зазначеної проблематики, залишило актуальним для вітчизняного кримінального законодавства питання визначення мінімальних і максимальних меж санкцій. Зокрема, у спеціальній літературі неодноразово робилися спроби довести нагальну потребу звуження мінімальних і максимальних меж покарання у виді позбавлення волі¹³⁰⁴, проте, остаточного вирішення цього питання наука кримінального права не знає й на сучасному етапі.

Техніко-юридична побудова санкцій розділу VI Особливої частини КК України прямо ув'язується з категоризацією злочинів залежно від ступеня тяжкості. Як відомо чинне кримінальне законодавство злочини поділяє на чотири види

¹³⁰³ Злобин Г.А. Советская уголовная политика: дифференциация ответственности / Г.А. Злобин, С.Г. Келина, А.М. Яковлев // Сов. государство и право. – 1977. – № 9. – С. 60–61; Сахаров А.Б. Перспективы развития советского уголовного права / А.Б. Сахаров // Сов. государство и право. – 1983. – № 7. – С. 81; Понятовская Т.Г. Уголовно-правовое значение судейского усмотрения при назначении наказания / Т.Г. Понятовская // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В.О. Туляков. – Одеса : Юрид. л-ра, 2010. – Вип. 54. – С. 153; Пивоварова А.А. Правосознание и усмотрение судьи: соотношение понятий, роль при назначении наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.А. Пивоварова; Самар. гос. ун-т. – Самара, 2009. – С. 9.

¹³⁰⁴ Карпец И.И. Наказание. Социальные правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 24; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – С. 129.

(ст. 12 КК України): 1) злочини невеликої тяжкості є злочин, за який можна призначити не більше 2 років позбавлення волі або більш м'яке покарання, крім покарання, за яке передбачається штраф у розмірі понад три тисячі н.м.д.г.; 2) злочином середньої тяжкості є злочин, за який максимальний термін покарання – не більше 5 років позбавлення волі або не більше десяти тисяч н.м.д.г. штрафу; 3) тяжким є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 10 років, а також у штраф у розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч н.м.д.г.; 4) особливо тяжким є злочин, за який максимальне покарання – позбавлення волі на строк понад 10 років, або довічне позбавлення волі, або штраф у розмірі понад двадцять п'ять тисяч н.м.д.г.. Проте, у спеціальній літературі наявні різні думки з цього питання.

У зв'язку з цим, доцільно вказати, що під час законотворчої діяльності необхідно враховувати положення закону, де величина санкції має відображати дійсний характер і ступінь суспільної небезпечності злочину, особливо значення це набуває під час формування санкцій норм, спрямованих на невід'ємні права будь-якого громадянина щодо власності.

Найбільший науковий інтерес, у цьому аспекті, представляє правотворчість та практичний досвід інших країн. Так, практика застосування зарубіжного законодавства вказує (до таких країн доцільно віднести США, Францію, Італію, Іспанію, Бразилію тощо), що для окремих країн історично характерними є достатньо детальна диференціація кримінальної відповідальності і покарання за злочини проти власності у кримінальному законі та чіткі приписи для судді у сфері індивідуалізації покарання¹³⁰⁵.

Проведений аналіз кримінального законодавства США дозволяє дійти висновку, що американська кримінально-правова доктрина закріплює підхід, згідно з яким, положення законодавства заздалегідь передбачають вид та розмір покарання, які відповідають тяжкості вчиненого злочину

¹³⁰⁵ Полянський Є.Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є.Ю. Полянський. – Одеса, 2007. – С. 12.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

та характеристики особи винного. Зокрема, федеральна система призначення покарання в США побудована на засадах жорсткої формалізації кримінально-правових санкцій. У зв'язку з цим, доцільно вказати, що механізм призначення федеральних покарань має унікальну практику, тому що обов'язково враховує керівництво спеціального органу – Комісії США з призначення покарань. Останні сприяють уніфікації судової діяльності, долають імовірні зловживання з боку суддівського корпусу та впливають на те, щоб покарання призначалось у більш-менш єдиних межах, без широких амплітуд коливання щодо видів і розмірів¹³⁰⁶.

Таким чином, у законодавстві США при призначенні покарання ступінь тяжкості діяння визначається на основі вихідного рівня злочину, установленого з урахуванням специфічних характеристик (обтяжуючих або пом'якшуючих обставин) і коректувань, які застосовуються в конкретному випадку. Місце перетину графі з указівкою остаточно розрахованого ступеня тяжкості злочину і графі з категорією судимості у шкалі визначає строк покарання. Таким чином, кримінально-правові норми США в частині призначення покарання є єдиними у своєму роді, а їх система побудована, власне, на математичному підході.

Аналіз законодавства окремих європейських країн вказує, що, наприклад, в іспанському кримінальному законодавстві застосовується менш формалізована система призначення покарання, яка передбачає багатоступеневу градуйовану систему покарань із ранжируванням санкцій покарань (модель застосування типових санкцій) і чіткі, навіть якоюсь мірою формалізовані, правила їх призначення. Проте, французьке кримінальне законодавство передбачає ще більш формалізовану систему призначення покарання. Наявність однієї обставини, що обтяжує покарання, згідно з КК Франції, тягне

¹³⁰⁶ Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А.В. Савченко. – Київ : КНТ, 2007. – С. 272–273.

за собою збільшення строку покарання на одну третину порівняно з тим покаранням, яке повинно бути призначене за вчинення такого ж злочину без обтяжуючої обставини. У цілому кримінальне законодавство Іспанії, Франції та ФРН, демонструють високий рівень законодавчої техніки у формуванні основних інститутів кримінального права.

Проведений аналіз практики законодавств зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що ступінь формалізації призначення покарання можливий шляхом «арифметичних» правил про градуйоване підвищення або зниження розмірів покарання залежно від обставин справи. Зокрема, чітко конкретизовані правила можливі завдяки закріпленню шкали типових санкцій.

На підставі проведеного аналізу, доцільно вказати, що для нас більш прийнятним для запровадження у вітчизняну систему є підхід, який закріплює багатоступеневу систему типових санкцій шляхом градуювання видів покарання за злочини проти власності на ступені. Саме такий підхід можна побачити на прикладі законодавства зарубіжних країн (Франція, Іспанія, Італія, ФРН тощо). Доцільність впровадження такого підходу обумовлена наступними, як нам вбачається позитивними моментами, а саме: це дасть можливість обмежити суддівський розсуд із збереженням достатньої можливості індивідуалізації покарання та провести чітку диференціацію кримінальної відповідальності за злочини проти власності тощо.

Враховуючи досить широкий діапазон санкцій, закріплених у нормах розділу VI КК України, видається, що у цьому питанні можна солідаризуватися з думкою Л.Л. Круглікова, який вважає, що «відправна точка покарання» не може розташовуватися а ні в мінімумі санкції, тому що у такому випадку будь-яке пом'якшення покарання з урахуванням пом'якшуючої обставини зумовлює призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а ні в максимумі санкції – оскільки у цьому випадку обтяжувати покарання за наявності лише обтяжуючих обставин було би неможливо; цілком

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

правильним є висновок, що «відправна точка покарання» розташована між полярними точками санкції, і їй відповідає «середнє» покарання¹³⁰⁷. У зв'язку з цим, доцільно підтримати підхід М.С. Таганцева, який свого часу також вказував, що при відносно визначеній санкції нормальним покаранням завжди є «середня міра» покарання¹³⁰⁸.

Для проведення поглибленого дослідження видів покарання за злочини проти власності, доцільно почати з проведення порівняльного аналізу санкцій за злочини проти власності за КК 1960 р. та чинного кримінального закону. У зв'язку з цим, доречно звернути увагу, що розмір санкцій за КК 1960 р. залежав не від суспільної небезпеки, а від форми власності, де під посиленою кримінально-правовою охороною перебувала державна та колективна власність. Відповідно, право державної чи колективної власності охоронялося більш суворими санкціями. Наприклад, крадіжка державного або колективного майна каралась позбавленням волі на строк до 3 років або виправними роботами на строк до 1 року (ч. 1 ст. 81), тоді як крадіжка індивідуального майна – позбавленням волі на строк до 2 років або виправними роботами на строк до 1 року (ч. 1 ст. 140). Крадіжка при обтяжуючих обставинах становить більшу суспільну небезпеку, порівняно з основним видом цього злочину¹³⁰⁹. У зв'язку з цим кваліфікована крадіжка (ч. 2 ст. 81) каралась позбавленням волі на строк до 6 років (до 5 років – ч. 2 ст. 140) з конфіскацією майна або без конфіскації тощо.

Лібералізація кримінального законодавства призвела до єдиного підходу щодо охорони власності, яка не залежить від форми власності, та до закріплення більш м'яких санкцій

¹³⁰⁷ Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в уголовном праве (вопросы теории) / Л.Л. Кругликов. – Воронеж : Изд-во Воронеж, ун-та, 1985. – 164 с., с. 149.

¹³⁰⁸ Таганцев Н.С. Русское уголовное право : Часть общая : лекции / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – 393 с., с. 388.

¹³⁰⁹ Михайленко П.П. Преступления против личной собственности граждан : учеб. пособие / П.П. Михайленко, Р.И. Тевлин. – Київ : Высшая шк. МВД УССР, 1962. – 88 с., с. 39.

щодо злочинних посягань на власність у чинному КК України, що можна побачити провівши порівняльний аналіз відповідних санкцій за КК 2001 р. та КК 1960 р.

Так, у кримінальному законі 1960 р. за крадіжку державного та колективного майна призначалося покарання у вигляді позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від ста до двохсот мінімальних розмірів заробітної плати. Чинний кримінальний закон передбачає відповідальність за таємне викрадення чужого майна у вигляді штрафу у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Відкрите викрадення чужого майна (грабіж) за чинним КК України карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до чотирьох років. За КК 1960 р. грабіж карався позбавленням волі на строк до чотирьох років або виправними роботами на строк від одного року до двох років.

Розбій за КК України карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років, а за кримінальним законом 1960 р. – позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без конфіскації.

Вимагання за КК 1960 р. каралося позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією майна чи без такої або виправними роботами на строк від одного до двох років з конфіскацією майна чи без такої, за чинним кримінальним законом караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Шахрайство за чинним КК України карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. За КК 1960 р. – позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від ста до двохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за чинним КК України карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. У свою чергу за КК 1960 р. – позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, або штрафом у розмірі від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

На підставі проведеного аналізу, необхідно відзначити застосування переважно гуманістичного підходу при побудові кримінально-правових санкцій у КК 2001 р.. Пом'якшення відповідальності за злочини проти власності стало можливим в умовах ліберального підходу, проте, використання новел КК щодо санкцій ефективності своєї не виявило (злочини проти власності у структурі кримінальних справ, які були розглянуті судами з ухваленням вироку, найбільшу частку, за період 2013–2015 рр., як і за попередні періоди, становили справи про вчинення злочинів проти власності – 51,2%), оскільки, на сучасному етапі, не усунуті передусім соціальні причини корисливої злочинності (зокрема, найбільшу як кількість, так і частку в структурі засуджених за всі види злочинів традиційно становлять особи, засуджені за вчинення злочинів проти власності – 56%).

Практика призначення покарання за злочини проти власності, у зв'язку з поширеністю вчинення цих злочинів, є одним із індикаторів соціальної обумовленості, логічної узгодженості та соціальної справедливості будь-яких санкцій,

тому наведене дозволяє розширити коло аргументів з приводу внесення певних змін у норми розділу VI КК України, критично оцінити ті чи інші рішення законодавця і віднайти способи для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення.

У зв'язку з цим, найбільший інтерес для нашого дослідження становить аналіз видів покарання за злочини проти власності. Зокрема, у санкціях статей розділу VI Особливої частини КК України передбачені наступні види покарань:

- 1) Основні види: а) громадські роботи (статті 185, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 197 КК України); б) виправні роботи (статті 185, 186, 188 – 1, 190, 191, 192, 193, 194, 194 – 1, 195, 196, 197 КК України); в) арешт (статті 185, 186, 192, 193, 195, 197 – 1, 198 КК України); г) обмеження волі (статті 188 – 1, 189, 190, 191, 192, 194, 194 – 1, 196, 197, 197 – 1, 198 КК України); д) позбавлення волі (статті 185, 186, 187, 188 – 1, 189, 190, 191, 194, 194 – 1, 196, 197 – 1, 198 КК України);
- 2) Додаткові види: конфіскація майна (статті 185, ст. 186, ст. 187; 189, 190, 191 КК України);
- 3) Основні та додаткові (змішані) види: а) штраф (статті 185, 186, 188 – 1, 190, 191, 192, 193, 194, 194 – 1, 195, 197, 197 – 1 КК України); б) право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ст. 191 КК України).

На наш погляд, такі санкції загалом (у цілому) дозволяють досягти мети покарання щодо осіб, які засуджені за злочини проти власності, оскільки досліджувані злочини є злочинами, як невеликої тяжкості, так і більш тяжкими. Проте, певні їх недоліки та проблеми щодо призначення перерахованих покарань все ж існують. У зв'язку з цим, необхідно детальніше розглянути кожен вид покарання та окремі типові помилки, які найчастіше зустрічаються в судовій практиці під час його призначення.

Одним із основних видів покарання, який полягає у виконанні засудженим протягом строку, встановленого вирок

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

суду, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид та характер яких визначають органи місцевого самоврядування є громадські роботи. Згідно з даними ДСА з 2013 р. по 2015 р. проглядається поступове зменшення призначення такого виду покарання за злочини проти власності, що на нашу думку, є хибним кроком у напрямку лібералізації інституту кримінальної відповідальності за такі злочини. Так, призначення громадських робіт у вказаний період зменшилося на 34% (у 2013 р. громадські роботи призначено 6,4 тис. осіб, у 2014 р. – 5,3 тис. осіб, у 2015 р. – 4,1 тис. осіб).

Названий захід державного примусу за злочини проти власності в суди призначали лише у 12% випадків. У зв'язку з цим, окремі вчені доречно наголошують, що даний вид покарання недооцінюється судами як захід, спрямований на виправлення засудженого й запобігання вчиненню ним нових злочинних діянь проти власності, особливо під час його призначення за такий злочин невеликої тяжкості. Так, на думку 38% інспекторів кримінально-виконавчих інспекцій, такий вид покарання повністю досягає мети кари, крім того, на думку 27% респондентів, цей вид покарання також запобігає новим злочинам і часткове досягнення цієї мети можливе з точки зору 63% опитуваних. Цікавою також є думка вчених щодо вивчення рівня повторної злочинності серед осіб, які відбувають покарання у вигляді громадських робіт. Так, у спеціальній літературі зазначено, що через два роки після закінчення дії покарання у вигляді громадських робіт серед осіб, які його відбули, рецидив злочинів не зростає, а навпаки, є значно нижчим, ніж у тих осіб, які відбули таке покарання як позбавлення волі¹³¹⁰. Тому, вважаємо за необхідне звернути увагу суддів на перспективність даного виду покарання за злочини проти власності й можливість його більш широкого застосування.

¹³¹⁰ Павленко В.Г. Кримінологічна характеристика злочинів, за вчинення яких застосовуються громадські роботи: аналіз даних про особистість злочинців / В.Г. Павленко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – № 1. – С. 46–51, С. 49–51.

Слід підкреслити, що громадські роботи, як свідчить аналіз практики, є досить ефективним видом покарання неповнолітніх, широке застосування якого в умовах кризової соціально-економічної ситуації дозволило б зайняти значну масу неповнолітніх засуджених суспільно корисною працею, а також одержати певний економічний ефект на благо суспільства. У результаті застосування до неповнолітніх даного виду покарання відбувається обмеження беззмистовного дозвілля неповнолітніх засуджених і формується відповідальне ставлення до суспільно корисної праці.

У той же час, не дивлячись на низку переваг, громадські роботи так само вкрай рідко застосовуються до неповнолітніх злочинців. Зокрема, як покарання за злочини проти власності, у 2013 р. громадські роботи суди призначили 177 неповнолітнім особам, у 2014 р. – 141, у 2015 р. – 72 неповнолітнім особам.

Серед причин нечастого застосування окремі вчені вказують на незначну кількість санкцій: 18,7% від загальної кількості санкцій, відсутність угодженого механізму виконання, а також суб'єктивна недооцінка карально-виховного потенціалу даного виду покарання суддями. У зв'язку з цим, ними запропонована певна кількість шляхів активізації застосування даного виду покарання, а саме: збільшення кількості санкцій, що передбачають громадські роботи як основний вид покарання; установлення можливості застосовувати громадські роботи також і як додатковий вид покарання, у тому числі й у випадках, коли вони безпосередньо не передбачені в санкції відповідної статті¹³¹¹.

На нашу думку, такий підхід необхідно підтримати, особливо щодо неповнолітніх осіб, тому що саме практика застосування громадських робіт, наприклад, у зарубіжних країнах (ФРН, Франція, Італія тощо) свідчить про високе профілактичне значення вище вказаної міри покарання, їхньої високої ефективності. Підтвердженням цього слугують дані

¹³¹¹ Березовська Н.Л. Деякі проблеми призначення покарань неповнолітнім / Н.Л. Березовська // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 158–168, С. 161.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

щодо рецидиву серед осіб, яким призначалися громадські роботи. Так, дане покарання, незважаючи на удавану, на перший погляд, м'якість, не веде до росту рецидиву, а навпаки, робить його значно нижчим, ніж серед осіб, що відбували тюремне ув'язнення.

Слід підкреслити, що зниження рецидиву – це не єдина позитивна риса такого покарання, як громадські роботи. Зокрема, позитивним у відношенні цього покарання є ще й наступне: а) у процесі відбування покарання особи, що вчинили злочини проти власності залучається до праці, здобуває різні трудові навички, спілкується з правослухняним населенням, що позитивно впливає на його виправлення; б) відбуваючи громадські роботи засуджений своєю працею приносить користь суспільству і суспільним інтересам, а безплатність цієї праці викликає почуття ущемлення, що, у свою чергу, змушує правопорушника обмірковувати свої злочинні вчинки; у той же час, призначення такого покарання щодо неповнолітніх позитивно вплине на позитивне формування особистості, тому що відчуття ущемлення виникне у зв'язку з оцінкою його становища однолітками, можливим кепкуванням над ним та висміюванням, що призведе до перегляду свого ставлення до вчинення злочину у майбутньому; в) на виконання такого покарання державі не потрібно витратити великі кошти, як наприклад, це має місце при виконанні покарання у виді позбавлення волі, коли кошти з бюджету виділяються тільки органам, що ведуть контроль і облік за виконанням цього покарання.

Щодо неповнолітніх осіб, доцільно вказати, що на відміну від позбавлення волі неповнолітній при такій санкції не набуває криміногенних зв'язків, перебуває на стадії соціально-правової адаптації, формування психіки, світогляду та світосприйняття загалом, спілкуючись із старшими за себе злочинцями із стажем набуває неоцінених знань щодо вчинення злочинів проти власності та схем професійного кримінального життя із середини. Для молоді людини такий спосіб життя та мислення стає нормою, натомість ресоціалізація, надскладним

завданням для держави та суспільства. Саме тому, на нашу думку, громадські роботи є одним з найефективніших видів покарань, що можуть застосовуватись до неповнолітнього, що вчинив легкий або середньої важкості злочин проти власності.

Наступним основним видом покарання є виправні роботи, який полягає в обмеженні не лише трудових прав засудженого шляхом покладення на нього обов'язку працювати в певному місці, а й його права власності шляхом відрахування частини його заробітку в дохід державного бюджету¹³¹². Проте, за період із 2013 р. по 2015 р. цей вид покарання так само не був поширеним у судовій практиці. Так, виправні роботи, як основний вид покарання у 2013 р. було призначено 263 особам, у 2014 р. – 87 особам, у 2015 р. – 58 особі.

Можливо викладене пояснюється тим, що в абз. 2 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» вказано: «Суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь»¹³¹³.

Тобто якщо суд буде призначати виправні роботи особі, яка внаслідок невиконання чи неналежного виконання своїх професійних, договірних чи інших правових обов'язків спричинила тяжкі наслідки, то навряд чи будуть досягнуті цілі покарання, які передбачені ч. 2 ст. 50 КК України. Таким чином, законодавець, закріпивши виправні роботи як альтернативний вид покарання за злочини проти власності, не врахував специфіку вчинюваного діяння та особливостей

¹³¹² Пономаренко Ю.А. Види наказаний по уголовному праву Украины : монография / Ю.А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с., с. 112.

¹³¹³ Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 // Законодавство України : офіц. веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

суб'єкта даного злочину, а тому це покарання судами майже не призначається.

Обсяги застосування виправних робіт, які довгий час вважалися основною альтернативою позбавленню волі неповнолітніх, в останні роки також різко пішли на спад, що пояснюється низкою причин, а саме: 1) вони можуть бути призначені лише працюючим особам, які на момент винесення вироку досягли 16-річного віку; 2) високий рівень безробіття серед молоді, у тому числі, у зв'язку з не оформленням офіційних трудових відносин. Наведене, на нашу думку, не сприяє позитивному вихованню та формуванню відповідального ставлення до суспільно корисної праці. Зокрема, у 2013 р. виправні роботи суди призначили 2 неповнолітнім особам, у 2014 р. – одному, у 2015 р. виправні роботи суди взагалі не призначили неповнолітнім особам. Такий стан пояснюється, в першу чергу, відсутністю згоди роботодавця, оскільки є ряд особливих вимог законодавця до праці неповнолітніх та небажанням сплачувати податки за некваліфікованого працівника. Тому практичне застосування даної норми є мало дієвим.

Доцільно вказати, що серед вчених немає єдності думок щодо доцільності існування в системі кримінальних покарань за злочини проти власності такого покарання, як арешт. Так, окремі вчені вказують, що введення цього покарання є штучним та суперечить принципам демократизації та гуманізації¹³¹⁴. Проте, інші науковці вважають, що за умови належної організації виконання цього виду покарання, воно забезпечує значно більший ефект, ніж тривале утримання в колоніях, яке спричиняє цілу низку негативних моментів¹³¹⁵. Хоча, аналіз судової практики вказує на доцільність існування такого виду

¹³¹⁴ Шумихин В. Арест как вид уголовного наказания / В. Шумихин // Советская юстиция. – 1989. – № 4. – С. 10.

¹³¹⁵ Фефелов П.А. Общественная опасность деяния и совершенствование системы наказаний / П.А.Фефелов // Советское государство и право. – 1987. – № 12. – С. 93–98 ; Сперанский К.К. Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних и против несовершеннолетних / К.К. Сперанский. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та, 1991. – 180 с.

покарання за злочини проти власності. Так, у 2013 р. арешт застосовано до 2,5 тис. осіб, у 2014 р. – до 1,7 тис. осіб, а у 2015 р. до 1,4 тис. осіб. Наведені статистичні данні вказують на позитивне ставлення правозастосовувача щодо цього виду покарання саме за цю категорію злочинів.

За вчинення злочинів проти власності у неповнолітньому віці арешт застосовано у 2013 р. до 9 підлітків, у 2014 р. до 11 неповнолітньої особи, а у 2015 р. арешт застосовано до 19 підлітків. Зокрема, щодо призначення такого виду покарання, у тому числі за злочини проти власності, як арешт, неповнолітнім, у спеціальній літературі цілком виправдано обґрунтовується думка про те, що доцільно запозичити деякі юридичні норми із законодавства ФРН, де закон передбачає три види юнацького арешту: короткий (Kurzarrest) – на строк не більше шести днів; арешт на вільний час (Freiheitsarrest), тобто на суботу та неділю – строком від однієї до чотирьох субот та неділь; тривалий (Dauerarrest) – строком від одного до чотирьох тижнів. На думку вчених, і в Україні, якщо суд дійде висновку (залежно від тяжкості вчиненого та особи засудженого) про доречність призначення неповнолітньому арешту, то він матиме можливість індивідуалізувати відповідальність кожної особи й обрати один із видів арешту: короткий (на вільний час чи вихідні) або тривалий¹³¹⁶. На нашу думку, такий крок дозволить розширити перелік видів покарань за злочини проти власності, що можуть бути застосовані до неповнолітнього злочинця, і тим самим повніше реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх за ці злочини.

Наступним основним видом покарання за злочини проти власності є обмеження волі, який полягає в обмеженні особистої свободи засудженого шляхом часткової ізоляції від суспільства в установах відкритого типу, а також його права

¹³¹⁶ Березовська Н.Л. Деякі проблеми призначення покарань неповнолітнім / Н.Л. Березовська // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1 (2). – С. 158–168, С. 164.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

на працю, обов'язкового залучення до праці¹³¹⁷. За даними ДСА у 2013 р. обмеження волі було призначено 1,7 тис. осіб, у 2014 р. – 0,9 тис. осіб, у 2015 р. – 0,6 тис. осіб. Тобто, спостерігається поступове зменшення призначення суддями такого виду покарання, хоча аналіз судової практики показав, що у цілому суди правильно призначають даний вид покарання за злочини проти власності.

Загалом за проаналізований період воно призначалося у 25% випадків, проте, судова практика застосування, наприклад, за вчинення злочину, передбаченого ст. 197 КК України, свідчить, що в більшості випадків це покарання призначається без реального його відбування.

Обмеження волі, як один із видів покарань, пов'язаних із виправно-трудовим впливом, пропонується увести до кримінального законодавства як новий вид покарання для неповнолітніх. Окремі вчені вказують, що даний вид покарання доцільно розглядати, насамперед, як альтернативу покаранню у виді позбавлення волі¹³¹⁸. Проте, на нашу думку, це призведе виключно к рецидиву та формуванню злочинної свідомості у таких осіб.

У спеціальній літературі наголошується, що у чинному Кримінальному кодексі України найбільш поширеним кримінальним покаранням є позбавлення волі. Складається враження, що позбавлення волі розглядається як універсальний засіб досягнення мети кримінального покарання, як панацея від практично абсолютної більшості злочинів. Однак такий підхід призвів до переповнення виправно-трудових установ. Виправно-трудові установи з причин об'єктивного і суб'єктивного характеру не забезпечують повністю виконання покладених на них функцій виправлення і перевиховання засуджених. Особливо це стосується тих осіб, які вчинили злочини проти

¹³¹⁷ Пономаренко Ю.А. Види наказаний по уголовному праву Украины : монографія / Ю.А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с., с. 114.

¹³¹⁸ Березовська Н.Л. Деякі проблеми призначення покарань неповнолітнім / Н.Л. Березовська // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 158–168, С. 163–164.

власності вперше, а також неповнолітніх та жінок¹³¹⁹. Зокрема, у 2013 р. кількість осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк за злочини проти власності, зменшилася на 29% порівняно з 2012 р. і становила 16,5 тис. осіб. У 2015 р. кількість осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, зменшилася на 12,3% і становила 5,5 тис., порівняно з 2014 р., де їх кількість становила 6,1 тис. осіб.

Застосування покарання у виді позбавлення волі (ув'язнення, тюремного ув'язнення) у всьому світі є засобом захисту суспільства від конкретної особи, яка вчинила злочин, та запобігання злочинам, тобто є одним із державних важелів впливу на явище злочинності. Така роль позбавлення волі визнається не лише національним законодавством багатьох країн, а й міжнародними актами.

Чинний КК України, роз'яснюючи у ч. 1 ст. 63, що являє собою позбавлення волі, розуміє його як позбавлення волі на певний строк: «покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу». До речі, таке формулювання уникає вказівки на те, від чого ізолюється винна особа (від суспільства, від зовнішнього світу тощо), що досі є дискусійним питанням. Так, деякі автори вказують, що вважати повноцінним визначенням зміст ч. 1 ст. 63 КК України не видається можливим, адже у ньому вказується не на сутність, а лише на один бік змісту цього покарання – ізоляцію та засіб її досягнення¹³²⁰. Але при цьому така вказівка закріплює специфічну ознаку позбавлення волі на додачу до поняття покарання, поданого у ч. 1 ст. 50 КК України, як заходу примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

¹³¹⁹ Грищук В.К. Вибрані наукові праці / В.К. Грищук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 824 с., с. 233.

¹³²⁰ Сторчак Н.А. Поняття позбавлення волі на певний строк / Н.А. Сторчак // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 962–967 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13cnapnc.pdf>

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

Аналіз спеціальної літератури показав, що наявні погляди щодо широкого значення терміну «позбавлення волі»¹³²¹. Проте, деякі вчені до позбавлення волі відносять заходи державного примусу різного кола – адміністративний арешт, взяття під варту, обмеження волі, арешт у дисциплінарному порядку, покарання у виді арешту, примусове лікування від алкоголізму в лікувально-трудоваму профілакторії¹³²².

Зокрема, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., вживаючи термін «позбавлення волі», тлумачить його, як тюремне ув'язнення, арешт або затримання¹³²³. У зарубіжному законодавстві існують такі різновиди позбавлення волі, як каторжна тюрма, тюремне ув'язнення та арешт; тюремне ув'язнення та просте ув'язнення під варту; довічна каторга і виправний будинок; позбавлення волі з примусовою працею, позбавлення волі без примусової праці та кримінальний арешт¹³²⁴.

¹³²¹ Пташинський О.Б. Пенітенціарна система України / О.Б. Пташинський. – Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 204 с., с. 10–19 ; Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джузи. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 298 с. ; Дзигарь А.Л. Уголовные наказания : эволюция и перспективы : монография / А.Л. Дзигарь. – Краснодар : Изд-во Краснодарск. ун-та, 2001. – 201 с. ; Соцький Ю. Позбавлення волі в системі кримінальних покарань України (історичний, правовий та соціальний аспекти) / Ю. Соцький // Право України. – 2003. – № 9. – С. 118–120 ; Упоров И.В. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И.В. Упоров. – Краснодар : Краснодарск. юрид. ин-т, 2000. – 133 с., с. 21–88.

¹³²² Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. Т. 3. Наказание / [ред. кол. : Пионтковский А.А. и др.]. – М. : Наука, 1970. – 350 с., с. 67 ; Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В.Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005–2008. – Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – 2007. – 798 с., с. 542.

¹³²³ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>

¹³²⁴ Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сб. законодательных материалов / под ред. И.Д. Козочкина. – М. : Зерцало, 1999. – 352 с., с. 324–321 ; Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М.І. Хавронюк. – Київ : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с., С. 322–335.

У зв'язку з цим, доцільно вказати, що рядом авторів та правовими документами термін «позбавлення волі» пропонується вважати загальним, родовим щодо низки примусових заходів, пов'язаних з ізоляцією та обмеженням правового статусу особи, зокрема, відносно таких суміжних мір, як адміністративний арешт, запобіжні заходи в кримінальному процесі, арешт як вид покарання і власне саме позбавлення волі як вид покарання¹³²⁵.

Загалом сучасний стан інституту позбавлення волі має бути показником його прогресу відповідно до принципів сучасної кримінальної політики і тенденцій соціального розвитку в цілому, але при цьому за позбавленням волі закріпилися такі його властивості, які характеризували його ще за часів егалітарного періоду та є постійними для нього. Як і всі види покарань за злочини проти власності, позбавлення волі характеризується тим, що є заходом державного примусу; є логічним юридичним наслідком вчинення злочину (звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, його відбування за законодавством носять винятковий характер за наявності окремих підстав); передбачається тільки законом про кримінальну відповідальність і в межах санкції; має публічний характер, оскільки визначається в законі, застосовується від імені держави і є обов'язковим для виконання; застосовується лише судом; має особистий характер – його застосування можливе лише для особи, яка вчинила злочин і визнана винною, та не може бути покладене на інших осіб; виражає негативну оцінку (осуд) з боку суспільства і держави як злочину, так і особи, яка його вчинила, що закріплюється в обвинувальному вироку; полягає в передбачених законом правообмеженнях особи фізичного, морального, матеріального характеру; відображає суттєвість шкоди, завданої суспільству; має соціально корисні цілі; наслідком має судимість¹³²⁶.

¹³²⁵ Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джузи. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 298 с., с. 168.

¹³²⁶ Пономаренко Ю.А. Види наказаний по уголовному праву Украины : монография / Ю.А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с., С. 9–19 ; Тимошенко В. Примус як мотив поведінки / В. Тимошенко // Право України. – 2007. – № 6. – С. 104–107.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

Слід вказати, що окремі дослідники вказують, що зазвичай суди призначають покарання у виді позбавлення волі за злочини проти власності на мінімальний строк, передбачений у відповідній статті чи ближче до нього, або більш м'яке ніж передбачено законом, або взагалі звільняють від відбування покарання з випробуванням¹³²⁷. Аналіз практики призначення судами покарання у виді позбавлення волі, дозволяє зробити висновок, що такий вид покарання є досить спірним, та в окремих випадках не призводить до мети покарання, а скоріш призводить до появи професійних злочинців. У зв'язку з цим, вважаємо обґрунтованим застосування судом заохочувальних норм Загальної частини КК України, зокрема ст. 75, де передбачено звільнення від покарання з випробуванням. Викладене, на нашу думку, призведе до досягнення принципу економії кримінальної репресії та принципу гуманізму.

Щодо неповнолітніх у 2014 р. позбавлення волі за злочини проти власності суди застосували до 425 осіб, що майже на 40% менше ніж у 2013 р. (785 тис. осіб), у 2015 р. – до 359 неповнолітніх осіб.

Недоліки позбавлення волі неповнолітніх не оспорується у літературі¹³²⁸. Зокрема, вченими зазначається, що при засудженні до покарання у виді позбавлення волі, у тому числі за злочини проти власності, неповнолітній відривається від життя в нормальних умовах, ізолюється від суспільства, потрапляє в обстановку, яка різко відрізняється від життя на волі, де можливість залучення до антигромадських стереотипів поведінки значно зростає, проте, адаптаційні здатності особи до життя на волі після звільнення знижуються.

Зазначені обставини посилюються й труднощами матеріально-фінансового характеру, з якими виховні колонії у цей

¹³²⁷ Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю.В. Філей // Запорізький юридичний ін-т Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2005. – 232 с.

¹³²⁸ Меркулова В.О. Порядок відбування засудженими жінками покарання у вигляді позбавлення волі / В.О. Меркулова // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2001. – № 3. – С. 63–64.

час самостійно впоратися не в змозі. Тому, доцільно підтримати точку зору тих науковців, які пропонують залишити позбавлення волі в системі покарань неповнолітніх злочинців лише за вчинення ними тяжких злочинів, пов'язаних із фізичним насильством над особою та особливо тяжких злочинів¹³²⁹.

Додаткові покарання за злочини проти власності, відповідно до принципу індивідуалізації покарання, покликані бути допоміжним засобом, що призначається судом до основного покарання, коли за обставинами справи та з урахуванням особливостей особи винного необхідно підсилити каральні або попереджувальні і виховні можливості основного покарання, надати йому необхідної специфічної спрямованості проти конкретних причин та умов здійснення злочину цієї групи.

На думку окремих вчених, додаткові покарання є основним показником індивідуалізації покарань¹³³⁰, зокрема, за корисливі злочини проти власності додатковим видом покарання є конфіскація майна. Слід вказати, що додаткові покарання розглядаються як засіб індивідуалізації покарання за злочини проти власності, відповідно, у разі скасування такого виду, як конфіскація майна, значення «корисливі злочини» частково втратить свій зміст, що може призвести до підвищення рівня тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів. Із проаналізованих нами підстав обумовленості конфіскації майна в системі покарань України можна зробити висновки, що досліджуване покарання повинно мати місце в системі покарань України.

Проте, правова обумовленість існування конфіскації майна, як виду кримінального покарання викликає гострі дискусії серед вчених. Позиції вчених з цього питання протилежні. Так, одні вчені вважають, що конфіскація майна є ефективним засобом протидії злочинності, особливо

¹³²⁹ Березовська Н.Л. Деякі проблеми призначення покарань неповнолітнім / Н.Л. Березовська // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. – № 1(2). – С. 158–168, с. 159.

¹³³⁰ Дуюнов В.К. Система дополнительных наказаний / В.К. Дуюнов // АН КиргССР. – Фрунзе, 1982. – № 6. – С. 67.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

організованої¹³³¹. Проте, позиція вчених, які підтримують скасування конфіскації майна, як виду покарання, також мають право на існування, оскільки аналіз недоліків досліджуваного інституту є підставою його вдосконалення¹³³². На нашу думку, прихильники скасування конфіскації майна не прагнуть відмовитися від інституту конфіскації, а намагаються зробити його менш репресивним. Тобто проблема полягає в створенні прийнятних для суспільства та держави форм закріплення на законодавчому рівні найбільш ефективного покарання у вигляді конфіскації майна, що відповідатиме сучасним умовам розвитку України як незалежної, демократичної, правової держави.

Аналіз судової практики вказує, що судами у 2013 р. такий вид покарання було призначено як додаткове покарання за злочини проти власності до 2,6 тис. осіб, у зв'язку з цим, доречно вказати, що кількість засуджених осіб, до яких суди застосували конфіскацію майна, зменшилася порівняно з 2012 р. на 18,4%. У 2015 р. кількість засуджених осіб за злочини проти власності, до яких суди як додаткове покарання застосували конфіскацію майна, зменшилася на 33,2% і становила 1,1 тис. осіб порівняно із попереднім періодом, так, у 2014 р. такий вид додаткового покарання був застосований до 1,6 тис. осіб. Наведені дані, свідчать про поступову відмову правозастосовувача від такого виду покарання.

Проте, незважаючи на наведене, доцільно виділити підстави, що обумовлюють необхідність існування досліджуваного покарання у вітчизняній системі покарань, а саме: а) конфіскація майна є ефективним засобом протидії майнової злочинності. Призначення конфіскації майна за вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів проти власності, обумовлене впливати на свідомість осіб, шляхом усвідомлення

¹³³¹ Кириць Б.О. Конфіскація майна / Б.О. Кириць // Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2006. – С. 233–243.

¹³³² Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій ; за ред. М.І. Бажанова. – Київ : Юрінком Інтер. – Право, 2003. – С. 89 ; Мельнікова-Крикун В.М. Спеціальна конфіскація / В.М. Мельнікова-Крикун // Право та Безпека. – Вип. 44. – 2005. – 89 с.

можливості обмежень права власності в разі вчинення злочину, що суттєво зменшує рівень вчинення злочинів, де в санкції статті розділу VI Особливої частини КК додатковим покаранням передбачена конфіскація майна; б) призначення конфіскації майна поряд з позбавленням волі на певний строк змушують засудженого проаналізувати свою негативну поведінку та розуміти конфіскацію майна як компенсацію за заподіяну шкоду (майнового та не майнового характеру, що суттєво впливає на виправлення засудженого як під час відбування покарання, так і після його закінчення); в) оскільки, це майнове обмеження, на відміну від позбавлення волі, не має строку закінчення, що і після відбування покарання продовжує запобігати вчиненню нових злочинів, що ще раз підтверджує ефективність конфіскації майна; г) конфіскація майна передбачена в міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих Україною, як один з ефективних засобів протидії організованій злочинності; д) такий вид покарання має важливе значення для індивідуалізації покарання.

Таким чином, соціально-правова обумовленість конфіскації майна в системі покарань України визначена значною кількістю позитивних рис, притаманних досліджуваному виду покарання за злочини проти власності. Це й індивідуалізація покарання, і ефективний засіб протидії майновій злочинності, і високий рівень застосування конфіскації майна іншими країнами світу, і зниження рівня корисливої злочинності, і простий процес призначення та виконання досліджуваного виду покарання тощо.

Як до основного та і до додаткового (змішаного) виду покарань за злочини проти власності традиційно відносять штраф. Штрафом визнається грошове стягнення, що накладається судом у випадках і в межах, встановлених в розділі VI Особливій частині КК України. Підкреслимо, що відповідно до ч. 3 ст. 53 КК України, штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

Як і будь-який інший вид покарання за злочини проти власності, штраф має позитивні та негативні риси, залишаючись найпоширенішим з призначених судами видів покарання в цілому по всіх видах злочинів¹³³³. Підтвердженням наведеного є статистичні данні. Так, у 2013 р. згідно з даними ДСА штраф як основне покарання суди застосували до 17,6 тис. осіб, що на 4% більше, ніж у 2012 р., у 2014 р. штраф як основне покарання накладено майже на 17,5 тис. осіб, у 2015 р. – 16,6 тис. осіб. Штраф як додаткове покарання за злочини проти власності призначено у 2014 р. 95 особам, у 2015 – 53 особам.

До позитивних характеристик цього виду покарання за злочини проти власності належать такі: ефективний вплив на злочинця без застосування до нього надзвичайних і суворих заходів, зокрема, позбавлення волі; скорочення питомої ваги позбавлення волі в структурі караності злочинів і зниження рівня переповнення в'язниць; відсутність потреби у спеціальній виконавчій системі; доходність для державного бюджету. Негативними сторонами штрафу визнаються неможливість його застосування рівною мірою до всіх категорій населення у зв'язку з їх майновим розшаруванням, а існування альтернативи покарань призводить до того, що незможним засудженим призначається покарання, пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, а можливим – штраф¹³³⁴. При цьому, як правильно підкреслюється у літературі, помилковим є отождоження покарання у вигляді штрафу із засобами відшкодування завданої злочином шкоди. Його розмір повинен визначатися, виходячи із можливості досягнення цілей покарання.

Відповідно до положень Загальної частини КК України, розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного

¹³³³ Дудоров О.О. Кримінальне право : навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк. – Київ : Ваїте, 2014. – 944 с., с. 298.

¹³³⁴ Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія / О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 400 с., с. 327.

в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу.

Як доречно вказують окремі вчені, штраф є перспективним заходом кримінального покарання, що застосовується за ненасильницькі злочини¹³³⁵. Саме тому, мабуть, і найбільш поширеним, як свідчать матеріали судової практики, видом покарання за злочини проти власності – 64%. Безумовно, штраф, в цілому, є ефективною альтернативою позбавленню волі, але, окремі дослідники вказують, що по-перше, не здатен превентивно впливати на агресивно-орієнтованих злочинців, а, по-друге, широке застосування штрафу відносно злочинців, що не потребують ізоляції від суспільства, ускладнюється неможливістю його справляння внаслідок відсутності коштів у засудженого¹³³⁶.

У зв'язку з цим, доцільно вказати, що ст. 61 та ст. 128 КПК передбачають можливість подання цивільного позову фізичною особою в разі, якщо злочином проти власності їй завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридичною особою, якій завдано майнової шкоди у наслідок такого злочину. Цивільний позов у кримінальному процесі – основний (єдиний позовний) спосіб відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі, який реалізується за допомогою подання вимоги потерпілою від злочину проти власності особою, а в передбачених законом випадках і прокурором про відшкодування майнової і моральної шкоди, безпосередньо завданої злочином, яка підлягає розгляду і вирішенню в порядку кримінального судочинства.

Так само, органи досудового розслідування зобов'язані вжити заходів щодо забезпечення цивільного позову. Зокрема,

¹³³⁵ Саркісова Э.А. Роль наказания в предупреждении преступлений / Э.А. Саркісова. – Минск : Наука и техника, 1990. – 160 с., с. 132.

¹³³⁶ Хомич В.М. Оптимизация системы видов наказания – одна из важнейших задач современной уголовной политики / В.М. Хомич // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. – Харків : Право, 2013. – С. 53–56, с. 55.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

органи досудового розслідування в разі встановлення підстав передбачених у главі 17 КПК «Арешт майна», повинні звернутися до слідчого судді з клопотанням для винесення ухвали про накладення арешту на майно особи. Відповідно, арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які, в силу закону, несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб з метою забезпечення цивільного позову (ч. 3 ст. 170 КПК).

Слід відмітити, що у спеціальній літературі неодноразово вказують на те, що цей спосіб відшкодування заподіяної злочином проти власності шкоди не в повній мірі використовується зацікавленими особами¹³³⁷. Проте, згідно із статистичними даними у 2013 р. за закінченими кримінальними провадженнями (з обвинувальними актами, клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності, постановами про закриття провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України було встановлено збитків на суму 22221 тис. грн, відшкодовано – 7243 тис. грн (з них 82% – фізичним особам, 12% – державним інтересам), накладено арешт на майно на суму 6563 тис. грн, у т.ч. вилучено грошей та цінностей (для забезпечення відшкодування збитків) на суму 149 тис. грн. Таким чином, невідшкодованими залишилися збитки на загальну суму 14978 тис. грн, що становить 67,4% від встановлених збитків. Наведена статистика чітко вказує на наявні проблеми цього інституту та необхідність його подальшого удосконалення на законодавчому рівні.

На підставі наведеного, доцільно вказати, що на нашу думку, штраф є оптимальним покаранням осіб, які вчинили

¹³³⁷ Роль адвоката у вирішенні питань, пов'язаних з цивільним позовом у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/bmju_2013_10_27.pdf

ненасильницькі злочини проти власності. Проте, щодо проблеми обчислення такого виду покарання, як штраф, доцільно вказати, що сучасне кримінальне законодавство України, за прикладом кримінальних законів багатьох європейських держав, відмовилося від обчислення розмірів штрафу у твердих грошових сумах і визначає його в умовних одиницях – неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. У зв'язку з цим, серед науковців вже досить давно жваво обговорюється проблема співмірності розмірів н.м.д.г.

На думку окремих вчених, після набрання чинності Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 р. № 889-IV, спостерігається руйнування правил побудови диспозицій та санкцій статей Особливої частини КК, відповідно до яких покарання має відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності злочину та бути необхідним і достатнім для виправлення винного й попередження вчинення нового злочину¹³³⁸. Така руйнація розпочалася із проголошенням зазначеним нормативно-правовим актом різних формул обчислення н.м.д.г.: одна застосовувалася під час кваліфікації злочинів та адміністративних правопорушень і залежала від розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного наступного року, а інша використовується для визначення розміру штрафу і дорівнює (як і до набуття сили зазначеним Законом) 17 грн.

Незважаючи на критику науковців, законодавець із прийняттям Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. зберіг такий дуалізм для потреб кримінального законодавства¹³³⁹. Так, відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу ХХ ПК України «якщо норми інших законів містять посилання

¹³³⁸ Демидова Л.М. Покарання за заподіяння майнової шкоди за чинним КК України / Л.М. Демидова // Проблеми законності. – 2010. – Вип. 112. – С. 91–98, с. 95.

¹³³⁹ Таций В.Я. Стабильность и динамизм – необходимые условия эффективности и качества законодательства Украины об уголовной ответственности / В.Я. Таций, В.И. Борисов, В.И. Тютюгин // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : Межгос. сб. науч. статей. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2013. – С. 70–83, С. 78–80.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

на н.м.д.г., то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної п. 169.1.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року». Проте, з 1 січня 2016 р. набули чинності зміни до підпункту 169.1.1. Податкового Кодексу і тепер податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

Викладена проблема є досить актуальною, тому, на думку окремих авторів, жодних формалізованих правил, які б стосувалися визначення розміру покарання у вигляді штрафу, чинний КК України не містить, у зв'язку з чим суд керується виключно власною совістю та правосвідомістю. Визначаючи його розмір ближче до максимуму, мінімуму чи до середини (медіани), які встановлені в санкції статті розділу VI Особливої частини КК України. Зокрема, аналіз результатів узагальнення практики показав, що суди переважно призначають штрафи в розмірах, близьких до мінімуму санкції статті, за якою засуджується особа¹³⁴⁰.

Проведений аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що розподіл між розмірами штрафів, що призначались судами за вчинення злочинів проти власності, хоча й неоднорідний, проте, доволі типовий для злочинів невеликої тяжкості. Хоча, слід вказати, що суди припускаються поширеної помилки під час призначення даного виду покарання – зазначають лише грошову суму штрафу без вказівки на кількість н.м.д.г.¹³⁴¹, а тільки інколи визначають розмір штрафу через

¹³⁴⁰ Попрас В.О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія / В.О. Попрас. – Харків : Право, 2009. – 224 с., с. 135–136.

¹³⁴¹ Узагальнення судової практики застосування судами міста Києва покарання у виді штрафу за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

вказівку на розмір н.м.д.г.¹³⁴², але, без перерахунку його в конкретну грошову суму, що створює певні труднощі для виконання покарання особою, щодо якої було постановлено обвинувальний вирок суду. Тому, на нашу думку, суду доцільно при вирішенні справи та призначенні покарання у вигляді штрафу, вказувати, як розмір н.м.д.г., так й конкретну грошову суму.

Інше питання, яке стосується суворості покарання у вигляді штрафу, – його співвідношення із штрафами як адміністративними санкціями. Ця проблема розглядалася у науці, у тому числі в контексті поточної законодавчої діяльності. Наприклад, пропонувалося встановити мінімальний розмір штрафу як покарання у 500 н.м.д.г.¹³⁴³. Основним критерієм, в цьому випадку, пропонується визнати розміри штрафів як адміністративних стягнень. На наш погляд, цілком можливою є ситуація, коли певне адміністративне стягнення у вигляді штрафу перевищує розмір штрафу як кримінального покарання, адже є окремі види адміністративних проступків, які передбачають спричинення суттєвих збитків та водночас отримання особою, яка вчиняє це діяння, великої за обсягом матеріальної вигоди, і в той же час, законодавець не вважає рівень суспільної небезпечності діяння вартим включення його до кола злочинів.

Щодо одиниці визначення розміру штрафу (та пов'язаного з ним розміру майнової шкоди), доцільно підтримати точку зору тих дослідників, які вказують на те, що загалом можливі два варіанти вирішення проблеми: 1) передбачити

<http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/3/> ; Узагальнення судової практики призначення суддями Каховського міськрайонного суду Херсонської області кримінального покарання у вигляді штрафу за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ks.court.gov.ua/sud2113/stat/26835/>

¹³⁴² Вирок Кам'янець-Подільського районного суду Хмельницької області від 20 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../\\$FILE/5-154kc15.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../$FILE/5-154kc15.doc)

¹³⁴³ Швець В.Д. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / В.Д. Швець, В.М. Грицак, Я.І. Василькевич, В.О. Гацелюк. – Київ : Атіка, 2008. – 244 с., с. 24.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

у примітках до відповідних статей Особливої частини (а також у ст.ст. 53, 57, 99 КК) показники у виді суми кількості національної валюти; 2) в основу обчислення змісту наслідків та інших елементів складів злочинів покласти умовну розрахункову одиницю, передбачену окремою нормою Загальної частини КК України, виходячи із розміру одного прожиткового мінімуму, визначеного у законі про державний бюджет України на поточний або наступний рік на початок бюджетного року; 2) невідворотний процес збільшення цих показників разом з інфляцією в ситуації їх взаємозалежності (коли суми по всій Особливій частині КК України збільшуватимуться пропорційно) очевидно буде простішим та зрозумілішим, аніж внесення змін до всіх норм, яких це стосується¹³⁴⁴. У зв'язку з цим, доцільно говорити про прожитковий мінімум для працездатної особи.

Наступним видом покарань, яке до-речі серед норм розділу VI Особливої частини КК України, передбачено виключно ст. 191 КК України є такий вид, як право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. У 2013 р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3,2 тис., що на 9,3% менше, ніж у 2012 р., проте, їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилася та становила 3,4%. У 2015 р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначено 2,2 тис. осіб, що на 28,6% менше ніж у 2014 р. (2,9 тис. осіб).

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове – на строк від одного до трьох років¹³⁴⁵. За своїм характером вони тотожні, проте,

¹³⁴⁴ Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія / П.С. Берзін. – Київ : Дакор, 2009. – 736 с., С. 561–562.

¹³⁴⁵ Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 2-ге, переробл. та доп. – Харків : Одиссей, 2004. – 1152 с., с. 19.

критерієм їх розмежування виступає обсяг карального потенціалу, визначеного термінами покарань, а не характер правообмежень. Тому, законодавець чітко встановлює, що додатковим покаранням цього виду може бути не будь-яке позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а тільки те, що призначається на строк від одного до трьох років.

Проте, визначається й основне покарання цього виду, яке відповідно до ч. 1 ст. 55 призначається на строк від двох до п'яти років. Як видно, це різні покарання за каральним потенціалом. При цьому зі змісту ст. 55 КК України випливає однозначний висновок про те, що покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком від одного до двох років застосовується тільки як додаткове, і не може застосовуватись як основне покарання. У той же час, як таке ж за змістом покарання, але визначене строком від трьох до п'яти років, застосовується як основне покарання і не може застосовуватись як додаткове. Вже це виключає можливість категорично стверджувати, що покарання розглядуваного виду застосовується і як основне, і як додаткове. І тільки позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком до трьох років дійсно може застосовуватись і як основне, і як додаткове покарання.

Очевидно, законодавець виходить з того, що позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність строком до двох років дійсно не має самостійного значення, точніше, змістовно і функціонально не може реалізувати мету покарання, а саме тому визначає його як таке, що не може застосовуватись як основне покарання. Але тоді постає питання про доцільність застосування розглядуваного виду покарання як додаткового і в тих випадках, коли його строк становить три роки.

У випадку, якщо законодавець вважає, що можливість забезпечення досягнення мети покарання у разі застосування карально-виправного потенціалу в зазначених межах, перед-

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

бачається можливість застосування такого покарання як основного, тоді важко погодитися з тим, що розв'язання цієї проблеми можна розглядати як додаток до кари чи превенції злочинів. На нашу думку, доцільно ввести обмеження додаткового покарання в зазначених строках. У зв'язку з цим, доречною видається пропозиція викласти ч. 1 ст. 55 КК України в такій редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю може бути призначено як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до двох років»¹³⁴⁶.

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 зі змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 18, від 12 червня 2009 р. № 8, від 6 листопада 2009 р. № 11, суд у разі звільнення особи від відбування основного покарання з випробуванням згідно з вимогами ст. 77 КК України може призначити додаткове покарання, зокрема позбавити права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність. У цьому випадку додаткове покарання підлягає реальному виконанню, про що суд повинен зазначити в резолютивній частині вироку¹³⁴⁷.

На нашу думку, на відміну від покарань за злочини проти власності, покликаних виправляти засуджених на основі залучення до праці, досліджуване нами покарання, навпаки, передбачає примусове звільнення засудженого від виконуваної роботи або діяльності. Звичайно, засуджений, покараний таким чином, не позбавляється права на працю взагалі, і може влаштуватися (якщо перебуває на волі) на інше місце. Проте, виправний вплив досліджуваного виду покарання

¹³⁴⁶ Давлатов Ш.Б. Окремі аспекти призначення додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/vamsup_2014_1_22.pdf

¹³⁴⁷ Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Київ : Скіф, 2009. – 472 с.

полягає в самому його змісті, у тому, що засуджений, втрапивши можливість продовжувати виконання колишніх службових або професійних функцій, відчуває негативну оцінку своєї протиправної поведінки суспільством, переживає, кається, не хоче бути покараним за подібне діяння. Інакше кажучи, у такому покаранні елементи карального й виховного впливу виокремити неможливо.

У той же час, не зрозуміла відмова від застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність до засуджених, які використали свою посаду або діяльність в злочинних цілях, що суперечить завданню протидії майновій злочинності. Адже цей вид покарання здатний відігравати важливу роль як у виправленні засуджених, так і в загальному та спеціальному запобіганні правопорушенням у майновій сфері. Певною мірою це досягається завдяки каральним властивостям даного виду покарання: у зв'язку з його застосуванням засуджені змушені переходити на іншу роботу, нерідко менш кваліфіковану, нижче оплачувану; втрачаються і сталі соціальні зв'язки винного, його авторитет і репутація, що завдає винному моральних переживань, істотно зачіпає його майнові інтереси тощо.

Соціально-превентивна роль досліджуваного виду покарання за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном характеризується також здійсненням загальнопопереджувального впливу, що не полягає лише в погрозі покаранням, породжуваному ним ефекту залякування, а сприяє виробленню у громадян позитивних соціально-правових установок, що забезпечують правомірну поведінку і сприяють підвищенню соціальної активності громадян у правовій сфері.

На нашу думку, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність є одним із найбільш ефективних і найбільш перспективних видів покарання за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном. Про його ефективність свідчить, зокрема, той факт, що рецидив серед засуджених із застосуванням цього

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

додаткового покарання у два рази менше рецидиву серед аналогічної категорії засуджених, до яких додаткове покарання не застосовувалося.

Підсумовуючи вищенаведене доцільно підкреслити, що на нашу думку, юридичне виправлення осіб, що вперше вчинили злочини проти власності, не вимагає тривалої дії на особу за таких умов: притягнення до кримінальної відповідальності уперше, наявність сім'ї та позитивних характеристик за місцем роботи (проживання), відсутність залежності від алкоголю та наркотиків тощо. Достатнім може бути призначення видів покарання з короткочасним і нескладним механізмом дії, особливо, штрафу; громадських та виправних робіт; конфіскації знарядь і засобів вчинення такого злочину, майна, набутого злочинним шляхом; а за певних умов – арешту, позбавлення права обіймати певні посади тощо.

Попередження вчинення злочинів проти власності з боку інших осіб як мета покарання полягає в тому, що воно спрямоване саме на осіб, схильних до вчинення таких злочинів. Проведений аналіз спеціальної літератури вказує, що про «нестійкість» певних осіб свідчать факти вчинення ними правопорушень – адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних тощо, кількість їх обчислюється тисячами на рік. Зокрема, практика показує, що у багатьох випадках особи, які вчинили крадіжку, раніше притягувалися до адміністративної відповідальності за дрібне правопорушення, передбачене ст. 51 КУпАП, тому рівень латентності злочинів проти власності залишається одним з найбільш високих.

Тому, попередження вчинення злочинів проти власності у майбутньому (рецидив) доцільно досягати шляхом створення для особи таких умов, що значною мірою перешкоджають йому або повністю унеможливають вчинити новий злочин проти власності, а саме шляхом збільшення штрафних санкцій, конфіскації майна, яке належить як винному, так і його близьким особам, а також громадським та виправним роботам, які будуть обрані з урахуванням особливостей злочинця. Проте, для досягнення мети спеціальної превенції,

а саме, вчинення нових злочинів проти власності особами, які визнані особливо небезпечними рецидивістами, найбільш ефективними видами покарання доцільно визнати: обмеження свободи і позбавлення волі на певний термін. Обумовлено це тим, що при виконанні таких видів покарання засуджений фізично позбавлений можливості вчиняти злочини проти власності, або в окремих випадках їх вчинення хоча і можливо, але значно ускладнюється. У такому ракурсі, спеціальне попередження включає також можливе юридичне виправлення засудженої особи, наслідком якої є його відмова від вчинення нових злочинів у майновій сфері.

Викладене дає можливість висловити думку, що процес призначення покарання за злочини проти власності містить в собі багато протиріч, які перш за все, обумовлені змінами, які відбуваються в суспільстві, що призводить до породження нових проблем, які потрібно постійно аналізувати та вирішення яких буде спрямовано на реалізацію пенологічної політики, як складової кримінально-правової політики щодо охорони власності.

5.2. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності

На сучасному етапі глобалізації світового економічного і фінансового простору, все більш відчутним стає вплив зовнішнього економічного середовища на економіку нашої держави, що сприяє її стагнації, яка пов'язана із існуванням таких негативних соціальних явищ, які проявляються, зокрема, у фактичному знищенні середнього класу, що призводить до соціальної нерівності громадян, значного розшарування населення за рівнем доходів, різкого погіршення культурного і духовного стану людей, обмеження доступу значної частини населення до соціальних благ. За останні роки значно погіршився захист соціальних і економічних прав та гарантій громадян. Порушення принципів справедливості в процесі

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

проведення приватизації та неповернення колишніх заощаджень населення тощо, що призвело до утворення вузького прошарку кримінально-компрадорської буржуазії одночасно з масовим зубожінням основної частини населення, яке не може усвідомлювати себе самодостатніми.

Підтвердження наведеного можна знайти у результатах багатьох соціологічних досліджень, які вказують, що понад двом третинам населення України не вистачає стабільності в суспільстві і соціальних гарантій, які забезпечують відчуття впевненості в завтрашньому дні, 47,5% жителів України відносять себе до категорії бідних. За останні роки в Україні поступово сформувалася так звана «культура нерівності», яка характеризується низьким рівнем соціальної єдності суспільства, високою недовірою до владних структур та підвищеними показниками агресивності. Зокрема, своїм становищем у суспільстві не задоволені майже 67% населення, що не сприяє соціальному ладу у суспільстві, призводить кримінальної напруженості, що є показником і наслідком кризових явищ соціально-економічного характеру.

В умовах, що склалися, основним завданням держави є створення системи економіко-правових заходів щодо недопущення розвитку загроз національній безпеці соціально-економічного характеру з боку злочинності майнового характеру.

Така злочинність в нашому суспільстві особливо активно породжується поляризацією доходів, невлаштованістю деяких верств населення, інфляцією і економічною нестабільністю, безробіттям тощо. Що характерно, чим далі відстають один від одного полюса бідності і багатства, тим вище соціальна напруженість і стихійне прагнення бідних до найбільш простих протиправних способів отримання матеріальних благ. Ці фактори викликають, зокрема, не тільки дрібні і середні розкрадання чужого майна, грошей чи інших цінностей, а також, жорстоку боротьбу між можновладцями за перерозподіл майна з метою його привласнення будь-яким способом задля отримання надприбутку.

Зокрема, Закон України «Про основи національної безпеки України» чітко окреслив основні загрози в соціальній сфері, які викликані чинниками економічного характеру: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх реалізації визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії та алкоголізму; загострення демографічної кризи, посилення тенденції старіння нації; кризи системи освіти, що проявляється, зокрема, у зниженні можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації населення; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; неконтрольовані міграційні процеси, вплив із країни кваліфікованої робочої сили; зменшення чисельності населення та його природного зростання. Аналіз цих положень свідчить, що такі загрози є досить актуальними з точки зору їх впливу на стан майнової злочинності. Свого часу Ф. Енгельс писав: «Злидні ставлять робочого перед вибором: повільно вмирати з голоду, відразу покінчити з собою або брати те, що йому потрібно, де тільки можливо, тобто, простіше кажучи, красти. І тут ми не повинні дивуватися, якщо більшість обирає крадіжку ніж голодну смерть або самогубство»¹³⁴⁸.

Аналіз злочинів проти власності у загальній структурі злочинності, на сучасному етапі розвитку українського суспільства свідчить, що вони займають найбільшу частку в Україні та за умови зміни соціально-політичної обстановки становить в середньому близько 52%, що має вплив на стан національної безпеки нашої держави у цілому. Так, за даними

¹³⁴⁸ Маркс К. Економічні рукописи 1857–1861 років (Первісний матеріал «Капіталу»). Ч. 2 / К. Маркс, Ф. Енгельс // Твори ; соч. у 50-ти томах. – Київ : Політвидав України, 1982. – Т. 2. – С. 348–349.

Розділ 5. Проблеми призначення покарання за злочини проти власності

ДСА у 2012 р. частка злочинів проти власності становила 52,5%; у 2013 р. – 53,6%; у 2014 р. – 51%; у 2015 р. – 51,6%. Відповідно, майже кожен другий злочин – це протиправне посягання на власність.

Особливої актуальності за таких умов набуває питання щодо необхідності диференційованого підходу у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності, а саме, при розробці умов звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності потрібно враховувати характерні риси особи, яка вчинила такий злочин, особливо його соціальний стан.

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави вказати, що умовами звільнення від кримінальної відповідальності доцільно визнавати сукупність, передбачених правовою підставою вимог, що пред'являються для звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин проти власності. Так, відповідно до п. 2 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 12 такими умовами є вчинення нею умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті, а підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яку держава заохочує (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, припинення злочинної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

На підставі наведеного, доцільно дійти висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності – це делегування державою в особі суду свого повноваження, відповідно до якого вона відмовляється при наявності підстав, передбачених КК України, від державного осуду особи, що вчинила злочин проти власності, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення злочину проти власності.

Зокрема, на підставі проведеного аналізу кримінального закону, доцільно вказати, що відповідно до статей 45 та 46 КК України передумовою звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості, крім корупційних злочинів (згідно до примітки до ст 45 КК України серед інших, корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені ст. 189 та ст. 191 КК України, у тому числі, як закінчених, так і незакінчених, а так само вчинення цих злочинів індивідуально чи у співучасті).

Аналіз судової практики вказує, що у структурі злочинів проти власності, традиційно, перше місце належить крадіжкам. Так, лише у 2015 році було обліковано 362213 злочинів проти власності, з яких крадіжок – 273756; грабежів – 22108; шахрайств – 46037. Проте, протягом 2013–2015 рр. слідчими за ознаками злочину, передбаченого ст. 185 КК України, було направлено до суду 2094 кримінальні справи для звільнення осіб від кримінальної відповідальності, що становить лише 0,39% від загальної кількості вчинених крадіжок за звітний період, за ст. 190 КК України – 492 (1%) кримінальних справ. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід вказати, що низький рівень загальної кількості випадків звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності пояснюється тим, що у розділі VI Особливої частини КК України немає відповідних спеціальних заохочувальних кримінально-правових приписів, що є, з нашої точки зору, однією з прогалин чинного кримінального закону.

Взагалі, в Особливій частині КК України міститься біля 20 заохочувальних приписів, відповідно до яких особа підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності за умови виконання нею певних позитивних дій після вчинення злочину (спеціальний припис), які можуть виявлятися, наприклад, у добровільному повідомленні правоохоронного органу про вчинене, в активному сприянні розкриттю злочину, добровільній видачі предметів злочинної діяльності тощо. З нашої точки зору, значним недоліком є відсутність

**Розділ 5. Проблеми призначення покарання
за злочини проти власності**

у КК України заохочувальної норми про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили незначний злочин проти власності або злочин середньої тяжкості, що сприяло б диференційованому підходу щодо притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності з урахуванням та в залежності від суспільної небезпечності діяння та характерних рис винної особи.

Підтвердження нашої позиції можна знайти й у законодавстві окремих зарубіжних країн. Зокрема, у КК Республіки Білорусь у примітці 5 до глави 24 «Злочини проти власності» розділу VIII «Злочини проти власності та порядку здійснення економічної діяльності» вказується, що особа, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 205 (крадіжка), ч. 1 ст. 209 (шахрайство), ч. 1 ст. 210 (розкрадання, вчинене шляхом зловживання службовим становищем), ч. 1 ст. 211 (привласнення або розтрата), або ч. 1 ст. 214 (угон транспортного засобу) КК Республіки Білорусь, якщо ця особа з'явилася з повинною, активно сприяла виявленню злочину чи сповна відшкодувала завдані збитки, звільняється від кримінальної відповідальності. Хоча не слід забувати, що спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності має відповідати інтересам держави у запобіганні тяжким та особливо тяжким злочинам проти власності, сприяти підвищенню ефективності протидії майнової злочинності у цілому, ресоціалізації особи винного тощо. У зв'язку з цим, в основу підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності має бути покладено позитивну посткримінальну поведінку особи, яка за своєю соціально-правовою природою, передусім, спрямована на запобігання не тільки вчиненню тотожного або однорідного злочину проти власності винною особою, а також й на запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами, схильними до злочинної поведінки, та ступінь тяжкості вчиненого злочину, до якої можна віднести а) припинення злочину на будь-якій

стадії; б) добровільне повідомлення про вчинене та добровільна здача предмета злочину; в) викриття інших осіб, що були співучасниками у даному злочині; г) нейтралізація, мінімізація або відшкодування суспільно-небезпечних наслідків тощо.

Позитивна посткримінальна поведінка особи містить ознаки дійового каяття, яке виражається в добровільному з'явленні із зізнанням, сприянні розкриттю злочину та відшкодуванню шкоди (збитку) чи в інших аналогічних активних діях особи, яка вчинила такий злочин та тяжкості вчиненого злочину. Проте, згідно даних судової статистики за 2013 р., на підставі дійового каяття суди загальної юрисдикції звільнили від кримінальної відповідальності за злочини проти власності 0,6 тис. осіб, що вказує на досить невелику кількість, відносно загальної чисельності засуджених за злочини проти власності, а саме: у 2013 р. за вчинення злочинів проти власності було засуджено 59435 осіб, з них: за крадіжку – 48020 особи, грабіж – 7347 осіб. У зв'язку з наведеним, безперечно цей інститут потребує подальшого розвитку, передусім, за рахунок введення дійового каяття, як складової спеціальної умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності, яку доцільно закріпити у ст. 184-1 КК України.

Наявні норми кримінального закону не здатні відобразити ситуацію, яка складається у становленні принципу справедливості щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Саме запровадження заохочувальних приписів у примітці до ст. 185 КК України, на нашу думку, передбачало б імперативне звільнення осіб від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів, тому, для подальшого підвищення профілактичного впливу на ненасильницьку корисливу злочинність, пропонується доповнити КК України заохочувальним приписом про звільнення від кримінальної відповідальності за заволодіння

**Розділ 5. Проблеми призначення покарання
за злочини проти власності**

чужим майном особи, яка вперше вчинила злочин, передбачений частинами першими ст. 185, 186, 188-1, 190, 192, 193, 196, 197, 197-1, 198 КК України, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, сповна відшкодувала завдані збитки, повністю усунула заподіяну шкоду. Слід підкреслити, що збитки мають бути відшкодовані у 10-ти кратному розмірі, що, на наш погляд, буде сприяти профілактиці вчинення винною особою злочинів проти власності у майбутньому та щодо населення в цілому. Хоча, звісно, розрахунок розміру потребує більш глибокого дослідження, яке доцільно проводити на основі правозастосовної практики.

На підставі наведеного, доцільно доповнити ст. 184-1 КК України окремим пунктом подавши його в такій редакції: «Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені частинами першими ст. 185, 186, 188-1, 190, 192, 193, 196, 197, 197-1, 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покалася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки у X-кратному розмірі».

Реалізація наведених пропозицій, на наш погляд, дасть змогу забезпечити дієвість заходів щодо протидії злочинам проти власності, знизити рівень злочинності та латентності цих злочинів.

ПІСЛЯМОВА

Створення й розвиток цивілізованої ринкової системи з метою досягнення гідного життя для кожної людини неможливо уявити без соціальних, економічних та правових перетворень сучасної України. Пріоритети захисту прав і свобод людини та громадянина, суб'єктів права власності й господарювання, рівноправності всіх форм власності, закріплені Конституцією України, є правовим підґрунтям такої системи.

Злочини проти власності в національному кримінальному законодавстві традиційно пов'язуються з речовими благами, і кримінальна відповідальність, як правило, передбачається за посягання на об'єкт власності з приводу належності речей суб'єктові права такої власності. За цих умов особливої актуальності набуває дослідження власності як об'єкта кримінально-правової охорони у площині змістового наповнення цього поняття й формулювання підходів до оцінки адекватності і своєчасності реагування національного кримінального та іншого законодавства на сучасні економічні зміни.

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства, проблема зростання кількості традиційних злочинів проти власності й виникнення нових видів протиправних посягань, обумовлених розвитком неоліберальних суспільних відносин у майновій сфері, є не тільки проблемою практиків, які стикаються зі значними труднощами у кваліфікації злочинних посягань на власність, а й серйозною загрозою економічному та соціальному розвитку нашої країни. Такі труднощі, перш за все, обумовлюються проблемами законотворчості щодо ліквідації прогалин кримінального закону, а також теоретичними дослідженнями у сфері охорони власності, як складової національної безпеки.

У той же час, у зв'язку з тим, що Україна узяла на себе зобов'язання налагодити процес адаптування вітчизняної правової системи до принципіальних положень законодавства Європейського Союзу, назріла нагальна необхідність переосмислення питань охорони власності кримінально-правовими засобами та формування доктринальних положень нової кримінально-правової політики щодо охорони власності. Цей процес, на нашу думку, має бути розпочатий, насамперед, з науково-теоретичної розробки відповідних положень з урахуванням національних особливостей, обумовленими положеннями вітчизняної правової теорії. На підставі наведеного, монографічне дослідження «Злочини проти власності» складається з п'яти розділів, у яких обґрунтовано теоретичні та методологічні аспекти дослідження злочинів проти власності, удосконалено кримінально-правову політику щодо охорони власності, окреслені перспективи та основні напрями розвитку вчення про злочини проти власності, досліджено теоретичні підходи до призначення покарання та умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності.

Перший розділ «Теоретико-правові та методологічні проблеми дослідження злочинів проти власності» присвячено дослідженню витоків та становлення законодавства про злочини проти власності, сучасних теоретичних розробок феномену злочинів проти власності, власності як об'єкту кримінально-правової охорони. На підставі проведеного історичного дослідження злочинів проти власності умовно виділено етапи розвитку законодавства щодо кримінально-правової охорони власності. Доведено, що власність, як цілісна складова правової системи розглядається ізольовано галузевими науками та галузевим законодавством один від одного. Для того, щоб запобігти розщепленню цілісності поняття власності в частині, що торкається її охорони кримінально-правовими засобами, необхідно прагнути того, щоб зміст

цього поняття був універсальним для матеріального права. Власність, доцільно розглядати як універсальну, міжінтегральну, політичну реальність, яка має правові ознаки, соціально-економічні якості, що й визначають її як базову складову кримінально-правової політики щодо охорони власності.

У другому розділі «Кримінально-правове вчення про охорону власності» розкрито питання кримінально-правової характеристики злочинів проти власності, проблеми їх класифікації. Третій розділ «Форми злочинів проти власності» дозволив провести аналіз злочинів проти власності, які полягають у незаконному заволодінні майном та, які не пов'язані із незаконним заволодінням майном.

Кваліфікуючі ознаки злочинів проти власності досліджено у четвертому розділі, який містить аналіз окремих кваліфікуючих ознак злочинів проти власності, розкриває проблеми відмежування злочинів проти власності від суміжних злочинів та розмежування злочинів проти власності з іншими правопорушеннями.

Завершує монографію п'ятий розділ «Проблеми призначення покарання за злочини проти власності» детально розкрито теоретичні підходи до призначення покарання та проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов А.Н. Системное познание мира / А.Н. Аверьянов. – М., 1985. – С. 223–224.
2. Адвокат бухгалтера. – 2007. – № 16. – С. 18.
3. Административное право России : учебник / под ред. Н.М. Кони́на, Ю.Н. Стари́лова. – Саратов : Саратов. гос. акад. права, 2006. – 259 с.
4. Азаров Д.С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / Д.С. Азаров // Адвокат. – 2004. – № 5. – С. 11–13.
5. Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасного деяния. – Омск, 1980. – С. 8, 17–19, 23.
6. Акты Земских Соборов // Рос. законодательство X–XX веков. – М., 1985. – Т. 3. – С. 313.
7. Албул С.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів / С.В. Албул // Південноукр. правн. часоп. : наук. журн. – Одеса. – 2008. – № 1. – С. 23–25.
8. Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Албул ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2005. – 20 с.
9. Албул С.В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Албул ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2005. – 194 с.
10. Албул С.В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / Сергій Володимирович Албул // Актуал. проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.
11. Александров Ю.В. Кримінальне право України : загальна частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.

12. Алексеев С.С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. / С.С. Алексеев. – Свердловск, 1972. – Т. 1 : Основные вопросы общей теории социалистического права. – 396 с.
13. Аленин Ю.П. О классификации очагов корыстно-насильственных преступлений / Ю.П. Аленин, В.В. Тищенко // Актуал. проблемы уголов. процесса и криминалистики на современ. этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Одесса : ОГУ им. И.И. Мечникова, 1993. – 242 с.
14. Алехин А.П. Административное право Российской Федерации : учебник / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю.М. Козлов. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1996. – 280 с.
15. Альчук М. Сучасна філософсько-правова методологія / М. Альчук // Вісн. Львів. ун-ту : Філософ. науки. – 2008. – № 11. – С. 65.
16. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2014 р. (за даними судової статистики). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/AD1EE0C42897A486C2257DAC00276002](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/AD1EE0C42897A486C2257DAC00276002)
17. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D).
18. Анашкин Г. Уголовно-правовая охрана личной собственности граждан / Г. Анашкин, З. Вышинская // Совет. юстиция. – 1987. – № 7. – С. 17, 19.
19. Англо-український словник. – English-Ukrainian Dictionary. Близько 12 0000 слів : у 2 т. / укл. М.І. Балла. – Київ : Освіта, 1996. – 788 с.
20. Андреев И.Д. Методологические основы познания социальных явлений / И.Д. Андреев. – М., 1977. – 328 с.
21. Андреев И.Д. О методах научного познания / И.Д. Андреев. – М., 1964. – 231 с.

Список використаних джерел

22. Андреев И.Д. Проблемы логики и методологии познания / И.Д. Андреев. – М., 1972. – 280 с.
23. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 384 с.
24. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрушко // Кримін. право України. – 2006. – № 2. – С. 3–63.
25. Андрушко П.П. Поняття та види диференціації кримінальної відповідальності / П.П. Андрушко // Кримін. кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримін. відповідальності : Міжнар. симпозіум 11–12 верес. 2009 р. – Львів : ЛьвівДУВС, 2009. – С. 18–25.
26. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель ; сост., пер. и вступ. ст. В.А. Туманова // Очерки сравнит. права : сб. – М. : Прогресс, 1981. – С. 36–86.
27. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності в Україні : матеріали для вивчення спецкурсу для студ. юрид. ф-ту / Н.О. Антонюк. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. – 454 с.
28. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н.О. Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с.
29. Антонюк Н.О. Правова природа легітимаційного знака / Н.О. Антонюк // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 2. – С. 278–285.
30. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследование преступлений / Ю. Антонян, И. Еникеев, В. Эминов. – М. : Юристъ, 1996. – 336 с.
31. Аристотель. Этика / Аристотель. – М., 2002. – 278 с.
32. Артеменко Н.Н. Факторы, влияющие на дифференциацию ответственности за преступления против собственности / Н.Н. Артеменко // Закон и право. – 2009. – № 11. – С. 107.

33. Ахмедов Г.А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Личность преступника и субъект преступления. Обществ. науки в Узбекистане. – 1975. – № 10. – С. 23–28.
34. Багрий-Шахматов Л.В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации / Л.В. Багрий-Шахматов. – Одесса : Юрид. лит., 2000. – Ч. II. – 412 с.
35. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
36. Бакатин Д.В. Закон США о коррупционной деятельности за рубежом. Некоторые вопросы применения и толкования / Д.В. Бакатин, Т.К. Ковалева. – М., 2001. – 186 с.
37. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барихин. – М. : Книж. мир, 2000. – 720 с.
38. Батиргареева В.С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Владислава Станіславівна Батиргареева. – Харків, 2010. – 466 с.
39. Батычко В.Т. Уголовное право : курс лекций. Общая и Особенная части / В.Т. Батычко. – Таганрог, 2006. – 325 с.
40. Баулін Ю В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю.В. Баулін. – Київ : Атіка, 2004. – 296 с.
41. Бахуринська О.О. Про дотримання принципу науковості при впровадженні інституту кримінальних проступків / О.О. Бахуринська // Стратегія і тактика прав. реформ: виклики сучасності : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., 5 берез. 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=454%3A040313-14&catid=64%3A5-0313&Itemid=79&lang=ru
42. Бачило Л.И. Институты интеллектуальной собственности и информация / Л.И. Бачило // Интеллект. собственность: Современ. правовые проблемы : проблем.-темат. сб. – М., 1998. – С. 56–60.

43. Безверхов А.Г. Имущественные преступления: вопросы криминализации и систематизации / А.Г. Безверхов // Юрид. анализ. журн. – 2002. – № 2. – С. 90.
44. Безверхов А.Г. Имущественные преступления: монография / А.Г. Безверхов. – Самара: Изд-во «Самар. ун-т», 2002. – 359 с.
45. Безверхов А.Г. Собственность и имущественные отношения в уголовном праве / А.Г. Безверхов // Законодательство. – 2002. – № 12. – С. 53.
46. Безверхов А.Г. Хищение из нефтепроводов, нефтепродуктопроводов и газопроводов: понятие, причины, превенция: науч.-практ. комплекс / А.Г. Безверхов. – Самара, 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov\(05-01-08\).htm](http://sartraccs.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov(05-01-08).htm)
47. Безверхов А.Г. Хищение из нефтепроводов: проблемы законодательной регламентации и квалификации / А.Г. Безверхов, О.А. Адоевский // Вестн. прокуратуры Самар. обл. – 2007. – № 1. – С. 158–168.
48. Белинський А.Ф. Корислива злочинна діяльність / А.Ф. Белинський, М.І. Коржанський. – Київ: Генеза, 1998. – 358 с.
49. Белогриц-Котляревский Л.С. О воровстве-краже по русскому праву: историко-догматическое исследование / Л.С. Белогриц-Котляревский. – Киев: Ун-т Св. Владимира, 1880. – Вып. 1. – 380 с.
50. Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права: учебник / Л.С. Белогриц-Котляревский. – Киев; Харьков, 1903. – 870 с.
51. Берзін П.С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смарт-карток» / П.С. Берзін // Законодавство України. Наук.-практ. коментарі. – 2002. – № 5. – С. 93–97.
52. Берзін П.С. Суб'єктивна сторона шахрайства, що вчиняється з використанням підроблених банківських платіжних карток / П.С. Берзін // Законодавство України. Наук.-практ. коментарі. – 2003. – № 1. – С. 36–43.

53. Бернер А.Ф. Сочинения с примечаниями и вступительной статьей Н. Неклюдова : в 2 т. / А.Ф. Бернер. – СПб., 1865–1867. – Т. 2. – С. 31–49.
54. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник / Х. Бехруз. – Одеса : Фенікс, 2009. – 464 с.
55. Бикмурзин М.П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М.П. Бикмурзин. – М., 2006. – 184 с.
56. Блага А.Б. Насильство як правова категорія / А.Б. Блага // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – № 3. – С. 285–292.
57. Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход / И.В. Блауберг. – М., 1997. – 450 с.
58. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
59. Богданова Н.А. Система науки конституционного права / Н.А. Богданова. – М. : Юристъ, 2001. – 256 с.
60. Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності / А. Бойко // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія : Юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 154–158.
61. Бойко А.И. Ошибки в УК. Постоянные изменения в УК наполнили его противоречиями / А.И. Бойко, Ю.В. Голик, С.А. Елисеев и др. // Рос. газ. – 2010. – № 5205 (126). – С. 9.
62. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с.
63. Большая Советская энциклопедия. – М. : Энцикл., 1975. – Т. 9. – 986 с.
64. Борзенков Г.Н. Преступления против собственности / Г.Н. Борзенков // Курс уголов. права : Особ. ч. / под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М. : Зерцало-М, 2002. – Т. 3 : Учебник для вузов. – С. 417.
65. Борзенков Г.Н. Преступления против собственности в новом Уголовном кодексе РФ / Г.Н. Борзенков // Юрид. мир. – 1997. – № 6–7. – С. 41–42.

66. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Борисов Вячеслав Иванович. – Харьков, 1992. – 399 с.
67. Бочкарев С. Модернизация уголовно-правовой охраны собственности: проблемы теории и методологии / С. Бочкарев // Фонд «Либерал. миссия». – 2010. – С. 20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.law-n-life.ru/arch/156/156-14.doc
68. Бочкарев С.А. Феномен собственности на уровне представления и понятия / С.А. Бочкарев // Философия и культура. – 2008. – № 10. – С. 163–173.
69. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.
70. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права / С.Н. Братусь. – М., 1963. – 196 с.
71. Бучко М.Б. Методологічні аспекти сучасної корисливої злочинності в Україні / М.Б. Бучко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawdiss.org.ua/books/738.doc.html>
72. В.И. Ленин и методологические вопросы современной науки. – Киев, 1971. – С. 17.
73. Варга Д. Древний Восток. У начала истории письменности / Д. Варга. – Будапешт : Корвина, 1979. – 204 с.
74. Васильев Э.А. Административное правонарушение и преступление: общие черты и различия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Э.А. Васильев. – М., 2007. – 20 с.
75. Васильевский А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.В. Васильевский. – Ярославль, 2000. – 219 с.
76. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1947. – № 19.
77. Векленко В.В. Квалификация хищений / В.В. Векленко. – Омск : Омск. акад. МВД России, 2001. – 256 с.

78. Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Векленко. – М. : РГБ, 2003. – 378 с.
79. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
80. Великий французько-український словник «Larousse»: Близько 420 000 одиниць перекладу, слів та словосполучень / укл. В. Бусел. – Київ : Перун, 2011. – 1504 с.
81. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность / А.В. Венедиктов. – М., 1948. – 834 с.
82. Венцовский Л.Э. Философские проблемы развития науки / Л.Э. Венцовский. – М., 1982. – С. 68.
83. Вердиев Н.О. Проблема насилия в религиозных учениях / Н.О. Вердиев. – Саратов, 1989. – С. 215.
84. Верин В.Г. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против собственности: проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.Г. Верин. – М. : РГБ, 2005. – 510 с.
85. Верина Г.В. Дифференциация преступлений против собственности: Проблемы теории и практики / Г.В. Верина. – Саратов, 2003. – С. 101.
86. Верховний Суд України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scourt.gov.ua/clients/vsu/.../5-2кc14.doc
87. Вечернин Э.П. Предупреждение и раскрытие посягательств на личное имущество иностранных граждан / Э.П. Вечернин, М.В. Кравченко, Ю.М. Худяков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 156 с.
88. Виноградов В.В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования / В.В. Виноградов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordhist.ru/pred.html>
89. Винокурова Н.С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства / Н.С. Винокурова // Рос. следователь. – 2005. – № 4. – С. 18.

Список використаних джерел

90. Вирок 711/1887/13-к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-virok-711-1887-13-k-pikovskij-v-yu-11-11-2013-kradizhka-s>
91. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області у справі № 1-24/2010 від 17 трав. 2010 р. : Єдиний держ. реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11664286>
92. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н.В. Витрук. – М., 1979. – С. 9.
93. Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н.В. Вишнякова. – Омск, 2003. – 27 с.
94. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків : метод. рекомендації. / В.О. Фінагеев, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с.
95. Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2. – С. 23.
96. Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М., 1974. – С. 32.
97. Владимиров В.А. Ответственность за грабеж и личность грабителя / В.А. Владимиров, В.И. Холостов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1976. – 340 с.
98. Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1986. – С. 10.
99. Владимиров В.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
100. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Части : Общая и Особенная / Л.Е. Владимиров. – 3-е изд., измен. и законч. – СПб. : Законоведение, 1910. – 440 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studybase.cc/preview/428998>.

101. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов н/Д. : Феникс, 1995. – С. 329.
102. Владимирский-Буданов М.Ф. Хрестоматия по истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Вып. 2. – С. 1871–1874.
103. Власов П.О. Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство : інформ.-практ. посіб. / П.О. Власов. – Дніпропетровськ : ЖІКЦ, 2004. – 96 с.
104. Вознюк А.А. Проблеми кримінально-правового регулювання / А.А. Вознюк // Актуал. проблеми юрид. науки очима молодих вчених : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 25 лют. 2011 р.) : спец. вип. – Донецьк : Цифрова типографія, 2011. – С. 56– 57.
105. Волженкин Б.В. Мошенничество / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – 336 с.
106. Волженкин Б.В. Служебные преступления / Б.В. Волженкин. – М. : Юристъ, 2000. – С. 153.
107. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений / Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1968. – 166 с.
108. Волков Б.С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б.С. Волков. – Казань, 1982. – С. 7.
109. Волков Н.Т. Новое уголовное Уложение / Н.Т. Волков. – М., 1906. – С. 288.
110. Ворошилин Е.В. Предмет преступления при мошенничестве / Е.В. Ворошилин // Соц. законность. – 1976. – № 9. – С. 60.
111. Выявление и раскрытие мошенничества. – СПб., 2000. – С. 8.

112. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш ; Верховна Рада України, Ін-т законодавства. – Київ, 2002. – С. 31, 45–47.
113. Гавриш С.Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений / С.Б. Гавриш // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 4–15.
114. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков : Основа, 1994. – 580 с.
115. Газдайка-Василишин І.Б. До предмета некорисливих злочинів проти власності / І.Б. Газдайка-Василишин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnii_kodeks_Ukraini__10_rokiv_ochikyvan_T/6770_DO_PITANNYA_PREDMETA_NEKORISLIVIH_ZLOCHINIV_PROTI_VLASNOSTI
116. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України / І. Б. Газдайка-Василишин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : intercriminology.onua.edu.ua/?p=1983
117. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І.Б. Газдайка-Василишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 211 с.
118. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Общая часть : учебник / Р.Р. Галиакбаров. – Краснодар : Кубан. гос. аграр. ун-т ; юрид. фак., 2005. – С. 89.
119. Гамезо М.В. Атлас по психологии : информ.-метод. пособие к курсу «Психология человека» / М.В. Гамезо, И.А. Домашенко. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Изд-во Рос. пед. агентства, 1998. – 272 с.
120. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2003. – 448 с.

121. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с.
122. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступлений / Л.Д. Гаухман. – М. : Наука, 1974. – С. 18.
123. Гаухман Л.Д. Объект преступления : лекция / Л.Д. Гаухман. – М. : Академия МВД РФ, 1992. – 25 с.
124. Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М., 1997. – С. 18.
125. Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. – 3-е изд., испр. – 310 с.
126. Гаухман Л.Д. Проблеми кримінально-правової боротьби з насильницькими злочинами в СРСР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Л.Д. Гаухман. – М., 1979. – 22 с.
127. Гегель Г.В. Сочинения в 14 томах / Г.В. Гегель ; пер. Б.Г. Столпнера и др. – М. ; Л., 1929–1959. – Т. 1 : Энциклопедия философских наук. – С. 233–273.
128. Гегель Г.В. Философия права / Г.В. Гегель. – М., 1990. – С. 89–165.
129. Гегель Г.В. Философия права / Г.В. Гегель. – М., 1996. – 154 с.
130. Георгиевский Э.В. Объект преступления: теоретический анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Э.В. Георгиевский. – СПб., 1999. – С. 19.
131. Герасимова Е.Л. Предмет хищения в российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук / Е.Л. Герасимова. – М., 2006. – 194 с.
132. Герцензон А.А. История советского уголовного права / А.А. Герцензон, Ш.Я. Грингауз, Н.Д. Дурманов и др. – М., 1948. – С. 200.
133. Гетманцев Д.О. Банківське право України : навч. посіб. / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна. – Київ, 2007. – 344 с.

Список використаних джерел

134. Гиргинов Г. Методология как раздел гносеологии / Г. Гиргинов, М. Янков // Вопросы философии. – 1973. – № 8. – С. 127.
135. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Объект и квалификация преступлений / В.К. Глистин. – Л. : Ленинград. ун-т, 1979. – С. 21, 26.
136. Гойман-Калинский И.В. Элементарные начала общей теории права / И.В. Гойман-Калинский, Г.И. Иванец, В.И. Червонюк. – М., 2003. – 30 с.
137. Голосніченко І.П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення / І.П. Голосніченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/VKPI_soc_2014_1_11.pdf
138. Гордієнко С.Г. Інформаційне право і право інтелектуальної власності: проблеми співвідношення / С.Г. Гордієнко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2014. – № 1. – С. 228–230.
139. Горелик А.С. Конкуренция уголовно-правовых норм : учеб. пособие / А.С. Горелик. – Красноярск, 1998. – С. 8, 14–61.
140. Горішний О.О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу / О.О. Горішний // Форум права. – 2011. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11gookpv.pdf>
141. Готін О. Підстави криміналізації діянь / О. Готін // Право України. – 2005. – № 2. – С. 95–98.
142. Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2 т. / Г.Н. Буднева, Е.А. Васильев, А.В. Грибанов и др. ; отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2006. – Т. 1. – 560 с.

143. Гражданское право : учебник : в 2 т. / отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – Т. 2. – Полутом 2. – 642 с.
144. Грищук В.К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини / В.К. Грищук // Актуал. проблеми кримін. відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2013. – С. 93–984.
145. Грищук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України / В.К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – С. 17.
146. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. [для студ. юрид. ф-тів вищ. навч. закл.] / В.К. Грищук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 568 с.
147. Грищук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини / В.К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницьк. ун-т упр. і права, 2012. – 736 с.
148. Гуревич В.А. Некоторые проблемы законодательства и правоприменительной практики в сфере охраны результатов интеллектуальной деятельности / В.А. Гуревич ; отв. ред. С.А. Чернышева // Современ. проблемы права интеллект. собственности. Теория и практика. Отечеств. и зарубеж. опыт : сб. науч. тр. – Казань, 1998. – 189 с.
149. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А.И. Гуров. – М. : Юрид. лит., 1990. – 55 с.
150. Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасилия / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35–41.
151. Гуторова Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности. Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н.А. Гуторова. – Харьков : Одиссей, 2003. – 256 с.

152. Гуторова Н.О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності / Н.О. Гуторова // Відповідальність за злочини у сфері госп. діяльності : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 5–6 жовт. 2005 р. – Харків : Кроссруд, 2006. – С. 47–50.
153. Дагель П.С. Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XII науч. конф. ДВГУ. – Владивосток, 1968. – Ч. IV. – С. 121–129.
154. Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П.С. Дагель ; Ленинград. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л., 1969. – С. 23.
155. Дагель П.С. Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Правоведение. – 1969. – № 1. – С. 77–79.
156. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установления / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 230 с.
157. Дагель П.С. Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.
158. Даль В. Толковый словарь / В. Даль. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1956. – 496 с.
159. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль ; совмещ. ред. изд. В.И. Даля и И.А. Бодуэна де Куртенэ в соврем. написании. – М. : ОЛМА-Пресс, 2002. – Т. 2 : И-О. – 2002. – 669 с.
160. Демидова Л.М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л.М. Демидова. – Харків : Право, 2013. – 752 с.

161. Демідова Л.М. До проблеми систематизації об'єктів заподіяння майнової шкоди за чинним КК України / Л.М. Демідова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-sistemizatsii-obektov-prichineniya-imuschestvennogo-uscherba-po-deystviyuuschemu-uk-ukrainy>
162. Демушкина Е. Безналичные ценные бумаги – фикция или реальность? / Е. Демушкина // Рынок цен. бумаг. – 2006. – № 18. – С. 68–72, 87–93.
163. Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности / Ю.А. Денисов. – Л. : ЛГУ, 1983. – С. 129.
164. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Т.А. Денисова. – Запоріжжя, 2010. – 44 с.
165. Дерендяев В.Н. Уголовная ответственность за присвоение вверенного имущества : дис. ... канд. юрид. наук / В.Н. Дерендяев. – М., 1996. – С. 55.
166. Добреньков В.И. Методология и методика социологического исследования / В.И. Добреньков, А.И. Кравченко. – М., 2009. – 21 с.
167. Добриянов В.С. Методологические проблемы теоретического и исторического познания / В.С. Добриянов. – М., 1968. – 290 с.
168. Дорохіна Ю. Безготівкові гроші як предмет злочинів проти власності / Ю. Дорохіна, О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 78–82.
169. Дорохіна Ю.А. Нові підходи до визначення поняття власності у теорії кримінального права: доктринальний аналіз здобутків зарубіжних науковців / Ю.А. Дорохіна // Вчені зап. Тавр. нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 1. – С. 163–174.
170. Дубовик О.Л. Современное состояние преступности в ФРГ: анализ и краткая оценка статистических данных / О.Л. Дубовик // Государство и право. – № 2. – 1993. – С. 108–111.

Список використаних джерел

171. Дубровский Д.И. Проблема идеального / Д.И. Дубровский. – М., 1983. – С. 107–108.
172. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. Дудоров // Вісн. Акад. прав. наук України. – № 2. – 1999. – С. 133–141.
173. Дудоров О.О. Відповідальність за злочини проти власності : навч. посіб. / О.О. Дудоров. – Бердянськ : АРІУ при ЗДУ, 2000. – 148 с.
174. Дудоров О.О. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк ; за ред. М.І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2001. – 432 с.
175. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва / О.О. Дудоров, М.І. Мельник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CDF3D33CC3A35AE2C22573DB004ACB88>
176. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О.О. Дудоров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>
177. Дуюнов В.К. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Постатейный) / В.К. Дуюнов ; отв. ред. Л.Л. Кругликов. – М., 2005. – 300 с.
178. Елисеев С. Хищение похищенного: проблемы квалификации / С. Елисеев // Уголов. право. – 2008. – № 1. – С. 45–49.
179. Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством / В.П. Емельянов. – Харьков : Рубикон, 1996 – 269 с.
180. Емельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления / В.П. Емельянов // Право и политика. – 2002. – № 10. – С. 61–72.
181. Есаков Г.А. Уголовное право зарубежных стран / Г.А. Есаков, Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2009. – 336 с.
182. Есипов В.В. Грех и преступление, святотатство и кража / В.В. Есипов. – СПб., 1894. – 151 с.

183. Ефимова Л.Г. Правовые аспекты безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Закон. – 1997. – № 1. – С. 97–101.
184. Ефимова Л.Г. Правовые проблемы безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 44–49.
185. Ємельянов В.П. Визначення об'єкта злочину в кримінально-правовій науці: дискусійні питання / В.П. Ємельянов // Вісн. Запоріз. юрид. ін-ту ДДУВС. – 2009. – № 2. – С. 125–135.
186. Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. / В.П. Ємельянов. – Харків, 1996. – 112 с.
187. Ємельянов В.П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В.П. Ємельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
188. Ємельянов В.П. Терроризм как явление и как состав преступления / В.П. Ємельянов. – Харків, 1999. – 222 с.
189. Жабский В.А. Наказания по уголовному законодательству зарубежных стран: теоретико-прикладное исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.0.08 / В.А. Жабский. – Рязань : Акад. упр. и права, 2011. – С. 15. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-yuridicheskie/a98.php>
190. Жалинский А.Э. Введение в специальность «Юриспруденция». Профессиональная деятельность юриста : учебник / А.Э. Жалинский. – 2-е изд. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2007. – 368 с.
191. Жалинский А.Э. О материальной стороне преступления / А.Э. Жалинский // Уголов. право. – 2003. – № 3. – С. 29.
192. Жалинский А.Э. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики / А.Э. Жалинский // Государство и право. – 1999. – № 12. – С. 47–52.
193. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен. Теоретико-инструментальный анализ / А.Э. Жалинский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.

Список використаних джерел

194. Жижиленко А.А. Преступления против имущества и исключительных прав / А.А. Жижиленко. – М., 1928. – С. 6, 63–64.
195. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Голос України. – 2008. – № 236.
196. Загальна теорія держави і права : підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
197. Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н.И. Загородников // Тр. Воен.-юрид. акад. – 1951. – Вып. XIII. – С. 44.
198. Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н.И. Загородников // Тр. Воен.-юрид. акад. – 1951. – Т. 13. – С. 33.
199. Загороднюк С.О. Застосування норм кримінального права у правоохоронній діяльності ОВС / С.О. Загороднюк. – Херсон : ХФЗЮІ МВС України, 2001. – 118 с.
200. Загороднюк С.О. Удосконалення законодавства про злочини проти власності / С.О. Загороднюк // Вісн. Запорізьк. юрид. ін-ту. – 1999. – № 1. – С. 146.
201. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
202. Законодательство Древней Руси // Рос. законодательство X–XX вв. – М., 1984. – Т. 1. – С. 56, 96, 128.
203. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций // Рос. законодательство X–XX вв. – М., 1994. – Т. 9. – С. 240.
204. Замечания на проект Особенной части Уголовного уложения / сост. чл. С.-Петербур. юрид. об-ва В.Д. Спасович, С.А. Андреевский, Г. В. Гантовер и др. – СПб., 1887. – С. 3, 180.

205. Зеленецкий В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы : монография / В.С. Зеленецкий. – Харьков : Основа, 1994. – 321 с.
206. Зелинский А.Ф. Корысть: опыт криминологического и психологического анализа / А.Ф. Зелинский // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 71–72.
207. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А.Ф. Зелинский. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
208. Зелинский А.Ф. Криминология : учеб. пособие / А.Ф. Зелинский. – Харьков : Рубикон, 2000. – 240 с.
209. Землюков С.В. Преступный вред. Теория. Законодательство. Практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С.В. Землюков. – М., 1993. – С. 33–34.
210. Злобин Г.А. Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголов. право в борьбе с преступностью. – М., 1981. – С. 20–26.
211. Злобин Г.А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина // Проблемы правосудия и уголов. права. – М., 1978. – С. 102–119.
212. Злобин Г.А. Умысел и его формы / Г.А. Злобин, Б.С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 188 с.
213. Змиев Б. Уголовное право. Часть Особенная / Б. Змиев. – Казань, 1923. – Вып. 1 : Преступления против личности и имущественные. – С. 52.
214. Иванов Н. Умысел в уголовном праве России / Н. Иванов // Рос. юстиция. – 1995. – № 12. – С. 17.
215. Иванов Н.Г. Уголовное право России. Общая и Особенная части / Н.Г. Иванов. – М., 2003. – 517 с.
216. Иванова В.В. Преступное насилие : учеб. пособие [для вузов] / В.В. Иванова. – М. : ЮИ МВД РФ, Книж. мир, 2002. – 83 с.
217. Иващенко А.Е. Методология правового исследования насилия / А.Е. Иващенко, А.И. Марченко // Социал.-прав. проблемы борьбы с насилием. – 1996. – С. 2–6.

218. Игнатов О. Кримінологічний аналіз злочинів проти власності / О. Игнатов, Б. Головкин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/SZ740/Downloads/ tipp_2013_2_48%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/SZ740/Downloads/tipp_2013_2_48%20(6).pdf)
219. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения : учеб. пособие / К.Е. Игошев. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1974. – 167 с.
220. Имущественные преступления : учеб. пособие / под ред. В.И. Тюнина. – СПб., 2012. – С. 115, 573–574.
221. Иногамова-Хегай Л. Критерии разграничения преступлений против собственности и экологических преступлений / Л. Иногамова-Хегай, Е. Герасимова // Уголов. право. – 2006. – № 5. – С. 42–45.
222. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М., 1961. – С. 12.
223. Исаев И.А. История государства и права России / И.А. Исаев. – М. : БЕК, 1994. – С. 80.
224. Исаев И.А. История государства и права России / И.А. Исаев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 22.
225. Исаев М.М. Вопросы уголовного права, военно-уголовного права и уголовного процесса в судебной практике Верховного Суда СССР / М.М. Исаев, А.А. Пионтковский. – М., 1947. – С. 31.
226. Исаев М.М. Французский уголовный кодекс / М.М. Исаев. – М., 1947. – С. 214.
227. Исмагилов Р. Объект и предмет кражи / Р. Исмагилов // Законность. – 2001. – № 9. – С. 49.
228. Игнатов О.М. Кримінальне насильство: окремі питання / О.М. Ігнатов // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67–71.
229. Ілляшова К.В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання / К.В. Ілляшова // Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди «Право». – 2012. – Вип. 19. – С. 202–208.
230. Ісакова В.М. Методологічні засади юридичної науки в умовах нової стратегії державотворення в Україні / В.М. Ісакова. – Київ, 2008. – 236 с.

231. Іспансько-український, українсько-іспанський словник + грамати́ка: 70 000 слів / укл. Ольга Мазура. – Донецьк : Глорія Трейд, 2009. – 410 с.
232. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения / В.П. Казимирчук. – М. : Юрид. лит., 1965. – 204 с.
233. Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон: проблемы объекта преступления / Е. Каиржанов. – Алма-Ата : Казахстан, 1973. – С. 41–45.
234. Калашникова А.И. Методологические основы изучения уголовного права / А.И. Калашникова // Актуал. проблемы рос. права. – 2009. – № 1. – С. 288–295. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbpublish.com/view_articles/20495.pdf
235. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Григорович Кальман. – Харків, 2004. – 433 с.
236. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках. Трактаты и статьи (1784 – 1786) : в 2 т. / И. Кант. – М., 1994. – Т. 1. – 700 с.
237. Каплин М.Н. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против жизни и здоровья : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.Н. Каплин. – Екатеринбург, 2003. – 22 с.
238. Каплин М.Н. Сущность дифференциации уголовной ответственности / М.Н. Каплин ; под ред. В.Н. Карташова, Л.Л. Кругликова, В.В. Бутнева // Юрид. зап. Ярослав. гос. ун-та им. П.Г. Демидова. – 2001. – Вып. 5. – С. 172–182.
239. Карпенко І.М. Особливості врахування трансформації злочинної поведінки при оцінці дій співучасників злочину / І.М. Карпенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/330.pdf
240. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Никифор Семенович Карпов. – Київ, 2008. – 433 с.

Список використаних джерел

241. Карчевський М. Особливості кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки / М. Карчевський // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 139–142.
242. Келина С.Г. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства / С.Г. Келина // Сов. государство и право. – 1987. – № 5. – С. 68–70.
243. Киримов Д.А. Вступительная статья / Д.А. Киримов ; Лукич Р. Методология права / Р. Лукич ; пер. с сербско-хорват. – М., 1981. – С. 12.
244. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с.
245. Киричко В.М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці : наук.-практ. коментар / В.М. Киричко ; за заг. ред. В.Я. Тація. – Харків : Право, 2010. – 784 с.
246. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник уголовного права. Часть Общая / А.Ф. Кистяковский. – Киев : Изд. Книгопродавца-Издателя Ф.А. Иогансона, 1891. – 380 с.
247. Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский. – СПб. : Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 1998. – С. 22–23.
248. Кісілюк Е. Юридична природа кваліфікуючих ознак складу злочину / Е. Кісілюк // Юрид. Україна. – 2008. – № 12. – С. 112–116.
249. Клейменов М.П. Уголовно-правовое прогнозирование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М.П. Клейменов ; Свердлов. юрид. ин-т. – Екатеринбург, 1992. – 36 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=52982>
250. Клепицкий И.А. Имущественные преступления (сравнительно-правовой аспект) / И.А. Клепицкий // Законодательство. – 2000. – № 2. – С. 72–84.

251. Клепицкий И.А. Имущественные преступления (сравнительно-правовой аспект) / И.А. Клепицкий // Законодательство. – 2000. – № 1. – С. 61–62.
252. Клепицкий И.А. Объект и система имущественных преступлений в связи с реформой уголовного законодательства России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И.А. Клепицкий. – М., 1995. – С. 8.
253. Клепицкий И.А. Система хозяйственных преступлений / И.А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – 572 с.
254. Клепицкий И.А. Собственность и имущество в уголовном праве / И.А. Клепицкий // Государство и право. – 1997. – №. 5. – С. 75.
255. Клепіцький І.А. Банкрутство як злочин в сучасному кримінальному праві / І.А. Клепіцький // Держава і право. – 1997. – № 11. – С. 52–53.
256. Ковальчук О.Г. Приватна власність, свобода, відповідальність: взаємні зв'язки в контексті філософії права / О.Г. Ковальчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 466–472. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11kogkfp.pdf>
257. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.А. Козак ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.
258. Козаченко И.Я. Содержательно-функциональная дифференциация корысти (состояние и перспектива) / И.Я. Козаченко // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы : материалы 11 Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак. МГУ 30–31 мая 2002 г. – М. : ЛексЭст, 2003. – С. 219–221.
259. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 819 с
260. Козлов А.П. Уголовная ответственность: понятие и формы реализации / А.П. Козлов. – Красноярск : Краснояр. гос. аграр. ун-т, 2013. – 620 с.

Список використаних джерел

261. Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования / И.Д. Козочкин. – СПб., 2007. – С. 372–373.
262. Колесников А. Как понимают хищение в Великобритании и России / А. Колесников // Закон. – 2003. – № 2. – С. 121–124.
263. Комментарий к УК Российской Федерации / под ред. А.И. Бойко. – Ростов н/Д, 1996. – 789 с.
264. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями на 04.02.2011 р.) // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
265. Концепция модернизации уголовного законодательства в экономической сфере. – М.: Либерал. миссия, 2010. – С. 20.
266. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М., 1980. – 248 с.
267. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – С. 17.
268. Коржанский Н.И. Предмет преступления (понятие, виды и значение для квалификации): учеб. пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. – 56 с.
269. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. – Київ: Наук. думка та Укр. видавн. група, 1996. – 336 с.
270. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Дальневосточ. ун-т, 1987. – 268 с.
271. Коробка О.В. Питання диференціацій кримінальної відповідальності за злочини проти власності / О.В. Коробка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5515/1/104-107.pdf>
272. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія / О.М. Костенко. – Київ: Атіка, 2008. – 352 с.

273. Котельникова Е.А. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.А. Котельникова; Нижегород. акад. МВД России. – Н. Новгород, 2007. – 191 с.
274. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С.М. Кочои. – М., 1999. – С. 22–23.
275. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М., 1998. – С. 68.
276. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М., 2000. – 98 с.
277. Кошелева А.Ю. Особенности причинной связи в составах преступлений, совершаемых путем бездействия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Кошелева. – Екатеринбург, 2005. – 28 с.
278. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз / І.В. Красницький. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 232 с.
279. Кригер Г. Состав преступления и квалификация содеянного / Г. Кригер // Совет. юстиция. – 1985. – № 12. – С. 19.
280. Кригер Г.А. Еще раз о смешанной форме вины / Г.А. Кригер // Совет. юстиция. – 1967. – № 2. – С. 6.
281. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М.: Юрид. лит., 1974. – 336 с.
282. Кригер Г.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г.А. Кригер. – М., 1965. – С. 3–4, 11.
283. Криминальная мотивация / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1986. – С. 65–233.

Список використаних джерел

284. Криминология : конспект лекций / сост. А. Желудков. – М. : ПРИОР, 2001. – 144 с.
285. Криминология : учеб. пособие / под ред. В.Е. Эминова. – М. : Инфра-М ; Норма, 1997. – 160 с.
286. Криминология : учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.
287. Криминология : учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – С. 181.
288. Криминология : учеб. [для юрид. вузов] / под общ. ред. А.И. Долговой. – М. : Норма ; Инфра-М, 1999. – 784 с.
289. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за заг. ред. О.О. Дудорова, Є.О. Пісьменського. – Луганськ : Еталон-2, 2012. – Т. 1. – 780 с.
290. Кримінальне право зарубіжних держав. Загальна частина: Англія, США, Франція, ФРН, Японія, Італія / під ред. І.Д. Козочкина. – М. : Омега-л, 2003. – 254 с.
291. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. – 496 с.
292. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. вузів і ф-тів] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський та ін. ; за ред. П.С. Матишевського ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, юрид. ф-т. – Стер. вид. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – С. 125.
293. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. вузів і ф-тів] / за ред. П.С. Матишевського та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
294. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.
295. Кримінальне право України. Загальна частина. – Харків : Право, 2010. – С. 160.

296. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
297. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 480 с.
298. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ ; Харків, 2002. – С. 89.
299. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
300. Кримінальний кодекс України // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
301. Кримінальний кодекс України. – Київ : Право, 2001. – 225 с.
302. Крогер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Крогер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 77.
303. Кропачев Н.М. Механизм уголовно-правового регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Н.М. Кропачев. – СПб., 2000. – 59 с.
304. Кругликов Л.Л. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений : учеб. пособие / Л.Л. Кругликов, В.Н. Савинов. – Ярославль, 1989. – 382 с.
305. Кругликов Л.Л. Экономические преступления: (вопросы дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания) : учеб. пособие [для студ. вузов] / Л.Л. Кругликов, Н.О. Дулатбеков. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т им. П.Г. Демидова, 2001. – 159 с.

306. Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.І. Крупко. – Київ, 2005. – 39 с.
307. Кудашев Ш.А. Проблемы дифференциации уголовной ответственности за хищения чужого имущества (в законе и судебной практике) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ш.А. Кудашев. – М., 2007. – С. 8–9.
308. Кудрявцев В.Л. Преступления против интеллектуальной собственности: некоторые проблемы объединения и совершенствования / В.Л. Кудрявцев // Преступления против интелект. собственности : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (19–20 мая 2011 г.). – Н. Новгород : Фак. права Нижегород. фил. Нац. исследоват. ун-та – Высшей шк. экономики, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iaaj.net/node/735#_ednref15
309. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособие / В.Н. Кудрявцев. – М. : Форум-Инфра-М, 1998. – 216 с.
310. Кудрявцев В.Н. Криминология и проблемы криминализации / В.Н. Кудрявцев, В.Е. Еминов // Журн. рос. права. – 2004. – № 12. – С. 43–50.
311. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2006. – 304 с.
312. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юристъ, 1999. – С. 211–235.
313. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев // Совет. уголов. право. Общая часть. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1974. – С. 128–143.
314. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
315. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения) / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1968. – 176 с.

316. Кудрявцев С.В. Конфликт и насильственное преступление / С.В. Кудрявцев. – М. : Наука, 1991. – 176 с.
317. Кузнецов В.В. Кримінальне право України : посіб. [для підгот. до іспитів] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко ; за заг. ред. О.М. Джужи. – Київ : Паливода А.В., 2006. – 300 с.
318. Кузнецова Н. Уголовное право ФРГ / Н. Кузнецова, Л. Вельцель. – М. : Изд. Москов. ун-та, 1980. – С. 171.
319. Кузнецова Н.Ф. Перспективы совершенствования УК РФ / Н.Ф. Кузнецова // Государство и право на рубеже веков : материалы Всерос. конф. «Криминология, уголовное право, судебное право». – М., 2001. – С. 66–72.
320. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М., 1969. – С. 66.
321. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н.Ф. Кузнецова ; под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1984. – С. 60.
322. Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Кузнецов ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2000. – 19 с.
323. Кулагин М.И. Избранные труды по акционерному и торговому праву / М.И. Кулагин ; науч. ред. В.С. Ем. – 2-е изд., испр. – М. : Статут, 2004. – 363 с.
324. Кулик Л.М. Ознаки насильницької злочинності / Л.М. Кулик // Держава та регіони. Серія : Право. – 2009. – № 2. – С. 65–69.
325. Кунашев А.А. Мотивы ненависти или вражды в уголовном праве России : монография / А.А. Кунашев. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
326. Кундеус В. Поняття викрадення у кримінальному праві / В. Кундеус // Право України. – 2002. – № 8. – С. 106–109.
327. Кундеус В.Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Г. Кундеус ; Нац. ун-т внутр. справ України. – Харків, 2004. – 20 с.

328. Курбатов А. Ответственность банков за несвоевременное исполнение расчетных документов по платежам в бюджет и внебюджетные фонды / А. Курбатов // Хозяйство и право. – 1996. – № 4. – С. 138–141.
329. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М., 1984. – 181 с.
330. Курс советского уголовного права / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский; Ленинград. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. – Т. 3 : Часть Особенная. – 835 с.
331. Курс советского уголовного права / редкол. А.А. Пионтковский и др. – М.: Наука, 1970. – Т. 4. – 432 с.
332. Курс советского уголовного права : в 5 т. / Н.С. Лейкина, С.А. Домахин, В.И. Пинчук и др.; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. – Т. 2 : Часть Общая. – 671 с.
333. Курс советского уголовного права : в 6 т. Часть Общая / А.А. Пионтковский; редкол. А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1970. – Т. 2 : Преступление. – С. 115.
334. Курс советского уголовного права. – М., 1971. – Т. 5. – С. 287.
335. Курс советского уголовного права. Часть Особенная / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. – Т. 3. – С. 447.
336. Курс уголовного права / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало-М, 1999. – Т. 1 : Общая часть. Учение о преступлении. – 592 с.
337. Курс уголовного права. Общая часть : учебник / Г.Н. Борзенков, В.С. Комиссаров, Н.Е. Крылова и др.; под ред. Н.Ф. Кузнецова, И.М. Тяжкова. – М.: Зерцало, 1999. – Т. 1 : Учение о преступлении. – С. 197–202.
338. Курс уголовного права : учебник : в 5 т. / под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М., 2002. – Т. 3 : Особенная часть. – С. 387.

339. Курс уголовного права. Общая часть / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – Т. 1. – 592 с.
340. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О.В. Кустовська. – Тернопіль : Екон. думка, 2005. – 124 с.
341. Куц В.М. Заохочення та пом'якшення примусу як засоби кримінально-правового регулювання / В.М. Куц // Актуал. проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримін. судочинства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 14–15 трав. 2002 р. (м. Запоріжжя) : у 2 ч. – Запоріжжя : Юрид. ін-т МВС України, 2002. – Ч. 1. – С. 5.
342. Куц В.Н. Методологические аспекты кодификации уголовного законодательства / В.Н. Куц // Новый Уголов. кодекс РФ: Проблемы борьбы с преступностью : материалы Междунар. конф. – Ростов н/Д, 1997. – С. 14.
343. Ларичев В.Д. Коммерческое мошенничество в России. Способы совершения. Методы защиты / В.Д. Ларичев, Г.М. Спирин. – М., 2001. – 206 с.
344. Латинсько-український словник / Мирослав Трофимук, Олександра Трофимук. – Львів : Вид-во ЛБА, 2001. – 693 с.
345. Лафитский В.И. Сравнительное правоведение в образах права / В.И. Лафитский. – М. : Статут, 2010. – Т. 1. – 429 с.
346. Лейленд П. Кримінальне право. Злочин, покарання, судочинство. Англійський підхід / П. Лейленд. – Київ : Основи, 1996. – 207 с.
347. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие [для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клинич. психология»] / А.Н. Леонтьев. – М. : Смысл ; Акад., 2004. – 346 с.
348. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2000. – 400 с.

Список використаних джерел

349. Лист Ф.Ф. Учебник уголовного права. Особенная часть / Ф.Ф. Лист. – М., 1905. – 409 с.
350. Лисюк Ю.В. Протидія насильству в сім'ї / Ю.В. Лисюк. – Одеса : Одес. юрид. ін-т ХНУВС, 2007. – 164 с.
351. Литвак О. Про причини зростання злочинності та умови, що цьому сприяють / О. Литвак // Віче. – 1997. – № 11. – С. 57–56.
352. Литвинов В.И. Корыстные посягательства на личную собственность и их предупреждение / В.И. Литвинов. – Мн. : Университет., 1989. – 271 с.
353. Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С.Я. Лихова. – Київ, 2006. – 39 с.
354. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – Київ : Київ. ун-т, 2006. – 573 с.
355. Лобзяков В.П. Административно правовые меры предупреждения преступности / В.П. Лобзяков, С.С. Овчинский. – М., 1978. – С. 23.
356. Локк Д. Избранные философские произведения : в 2 т. / Д. Локк. – М. : Мысль, 1960. – Т. 2. – 532 с.
357. Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность : монография / Н.А. Лопашенко. – М. : Норма ; ИНФРА-М, 2012. – 393 с.
358. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономики. Авторский комментарий к уголовному закону. (Раздел VIII УК РФ) / Н.А. Лопашенко. – М., 2006. – 680 с.
359. Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теоретико-прикладное исследование / Н.А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – 408 с.

360. Лопашенко Н.А. Уголовная политика: понятие, содержание, методы и формы реализации / Н.А. Лопашенко // Уголов. право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова 31 мая. – 1 июня 2001 г. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – С. 180.
361. Лоренц К. Что есть насилие? / Конрад Лоренц. – СПб., 1999. – С. 7.
362. Лукашевич В.Г. Вступна стаття. Сучасні тенденції формування окремих криміналістичних теорій та проблеми криміналістичної методології : монографія / В.Г. Лукашевич, О.В. Юнацький // Моделювання у криміналістиці та пізнавал. діяльності слідчого. – Київ : КНТ, 2008. – 184 с.
363. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М. : Прогресс, 1981. – 303 с.
364. Лунев В.В. Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности / В.В. Лунев // Сов. государство и право. – 1972. – С. 54–57.
365. Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминологии : учебник [для магистров] : в 2 т. / В.В. Лунеев. – М. : Юрайт, 2012. – Т. 1 : Общая часть. – 1003 с.
366. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ / В.В. Лунев. – М. : Норма, 1999. – 516 с.
367. Ляпунов Ю. Отграничение хищений социалистического имущества от преступлений в области охраны природы / Ю. Ляпунов // Соц. законность. – 1973. – № 11. – С. 43.
368. Лясс Н.В. Нормативная теория в современном буржуазном уголовном праве / Н.В. Лясс. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 70 с.
369. Мазаев В.Д. Публичная собственность в России. Конституционные основы / В.Д. Мазаев. – М., 2004. – 380 с.
370. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 301 с.

Список використаних джерел

371. Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А.А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с.
372. Малков В.П. Совокупность преступлений / В.П. Малков. – Казань, 1974. – С. 182–193.
373. Малков В.П. Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. – 1995. – № 1. – С. 14–16, 93.
374. Малыхин В.И. Квалификация преступлений / В.И. Малыхин. – Куйбышев, 1987. – С. 41–45.
375. Мальцев В.В. Ответственность за преступления против собственности : учеб. пособие / В.В. Мальцев. – Волгоград, 1999. – С. 26.
376. Марцев А.И. Преступление: сущность и содержание / А.И. Марцев. – Омск, 1986. – С. 52.
377. Маслов В.Ф. Основные проблемы права личной собственности в период строительства коммунизма в СССР / В.Ф. Маслов. – Харьков : Изд-во ХГУ, 1968. – 320 с.
378. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В.К. Матвійчук. – Київ : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.
379. Материалы Народного комиссариата юстиции. – 1918. – Вып. XI–XII. – С. 81.
380. Материалы Народного комиссариата юстиции. Народный суд. – 1918. – Вып. II. – С. 50–57.
381. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П.С. Матишевський. – Київ : А.С.К., 2001. – 352 с.
382. Матышевский П.С. К вопросу о кодификации законодательства Украины о преступлениях против собственности / П.С. Матышевский // Проблемы юрид. науки та правоохорон. практики. – Київ, 1994. – С. 15–25.
383. Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матышевский. – Киев : Юринком, 1996. – 240 с.

384. Матышевский П.С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в Украинской ССР / П.С. Матышевский. – Киев, 1972. – С. 16.
385. Машинская Н.В. Насилие в семье (криминологические и уголовно-правовые аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.В. Машинская. – М., 2001. – 160 с.
386. Мелешко Н.П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран. (Криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательная и правоприменительная практика) / Н.П. Мелешко, Е.Г. Тарло. – М. : Юрлитинформ, 2003. – С. 29, 37–38.
387. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94–99.
388. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблема кваліфікації, удосконалення законодавства / М.І. Мельник. – Київ : Парламент. вид-во, 2000. – 256 с.
389. Миненок М.Г. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М.Г. Миненок, Д.М. Миненок. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 367 с.
390. Миревич С.М. Криминалистическая типология личности корыстно-насильственных преступников / С.М. Миревич // Вестн. Москов. ун-та. – Серия 11 : Право. – 1991. – № 4. – С. 57.
391. Митрофанов А. Депеналізація як напрям кримінально-правової політики / А. Митрофанов // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 9. – С. 133–136.
392. Митрофанов И.И. Механизм реализации уголовной ответственности / И.И. Митрофанов. – Кременчуг : Изд. ЧП Щербатых А.В., 2011. – 615 с.
393. Митрофанов І. Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності / І. Митрофанов // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 89–94.

394. Михайлов О.О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.О. Михайлов ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2008. – 18 с.
395. Мірошніченко О.А. Право власності у розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика) / О.А. Мірошніченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/FP_index.htm_2013_2_57.pdf
396. Міщенко М.О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.О. Міщенко. – Харків, 2010. – С. 80.
397. Мовичь Л. Права человека и гражданина / Л. Мовичь. – СПб. : Кн. изд. «Голос», 1912. – 47 с.
398. Молчанов Д.В. Уголовно-правовая охрана интеллектуальной собственности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Молчанов. – М., 2009. – 30 с.
399. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 323 с.
400. Музика А.А. Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення / А.А. Музика, Д.С. Азаров. – Київ : Паливода А.В., 2005. – 120 с.
401. Муромцев С.А. Гражданское право Древнего Рима / С.А. Муромцев. – М., 2003. – С. 124.
402. Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи / В. Навроцький // Юриспруденція онлайн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua>
403. Навроцький В.О. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність / В.О. Навроцький // Кримін. кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. «Диференціація кримінальної відповідальності»: Міжнар. симпозиум 11–12 верес. 2009 р. – Львів : ЛьвівДУВС, 2009. – С. 164–170.

404. Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В.О. Навроцький – Львів : Юрид. фак. Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка, 1999. – С. 19–21.
405. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В.О. Навроцький. – Київ : Знання, 2000. – 771 с.
406. Навроцький В.О. Кримінально-правова оцінка заволодіння чужими коштами шляхом використання через банкомат викраденої банківської платіжної картки / В.О. Навроцький // Актуал. проблеми кримін. відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Харків : Право, 2013. – С. 489–493.
407. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький ; наук. ред. В.С. Ковальський. – 2-ге вид. – Київ : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.
408. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
409. *Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. ; пер. с англ.* – М. : Весь Мир, 2003. – 376 с.
410. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та допов. – Київ : А.С.К., 2005. – 848 с.
411. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Дакор, 2008. – С. 519.
412. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / за заг. ред. В.В. Медведчука. – Київ, 2004. – С. 213.
413. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

Список використаних джерел

414. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Канон ; А.С.К., 2002. – 1104 с.
415. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та допов. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
416. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ : Канон, 2001. – 1104 с.
417. Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. / А.В. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – Т. 1 : Общая часть. – 736 с.
418. Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. / А.В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 254.
419. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А.В. Наумов. – М., 2004. – С. 218.
420. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А.В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – 550 с.
421. Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. / А.В. Наумов. – М., 2007. – Т. 2 : Особенная часть. – С. 243.
422. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины / под ред. Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – Киев, 2002. – С. 475.
423. Неклюдов Н.А. Руководство к Особенной части русского уголовного права / Н.А. Неклюдов. – СПб., 1876. – Т. 2. – 564 с.
424. Немов Р.С. Психология : учеб. [для студ. высших пед. учеб. заведений] : в 3 кн. / Роберт Семенович Немов. – 4-е изд. – М. : Владос ; ИМПЭ, 2001. – Кн. 1 : Общие основы психологии. – 687 с.
425. Нерсисян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А.С. Нерсисян. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2010. – 192 с.

426. Никитин А.М. Криминологические проблемы развития отношений собственности при переходе к рынку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / А.М. Никитин. – М. : РГБ, 2003. – 365 с. – [Электронный ресурс].
427. Никитин Е.В. Корыстно-насильственные преступления против собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.В. Никитин. – М., 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.diss.rls.ru
428. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления / А.С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 17–27.
429. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б.С. Никифоров // Совет. государство и право. – 1965. – № 6. – С. 27.
430. Никифоров Б.С. Объект преступления / Б.С. Никифоров. – М., 1960. – С. 155.
431. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 230 с.
432. Никифоров Б.С. Об объекте преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. // Совет. государство и право. – 1956. – № 6. – С. 67–68.
433. Никифоров Б.С. Уголовно-правовая охрана личной собственности в СССР / Б.С. Никифоров. – М., 1954. – С. 22.
434. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Аконт, 2003. – Т. 2. – 926 с.
435. Новиков А.М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М., 2007. – 254 с.
436. Новоселов Г.П. Актуальные вопросы учения об объекте преступления: методологические аспекты : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г.П. Новоселов. – Екатеринбург, 2001. – 46 с.
437. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001. – С. 3, 53–64, 66, 133.

438. Новоселова Л.А. О правовой природе средств на банковских счетах / Л.А. Новоселова // Хозяйство и право. – 1996. – № 8. – С. 90–100, 138–141.
439. Общая теория государства и права. – Л., 1961. – С. 451–452.
440. Огородникова Н.В. Санкции за имущественные преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н.В. Огородникова. – Саратов, 1991. – С. 8.
441. Ожегов С.И. Словарь русского языка : около 5700 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведковой. – 19 изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.
442. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведкова. – М. : АЗЪ, 1995. – С. 279.
443. Олійник В.П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид. наук / В.П. Олійник. – Харків, 2010. – С. 80.
444. Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : монографія / П.В. Олійник. – Харків, 2011. – 208 с.
445. Олійник П.В. Співвідношення та взаємозв'язок соціально-економічних і правових чинників при визначенні поняття предмета злочинів проти власності / П.В. Олійник // Вісн. Асоц. кримін. права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 226–236. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/19.pdf
446. Олійник П.В. Спірні питання кваліфікації злочинів проти власності з урахуванням їх предмета / П.В. Олійник // Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 3 (39). – С. 224–234.
447. Онтология и аксиология права: тезисы докладов и сообщений : II Междунар. науч. конф. (окт. 2005 г.). – Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России, 2005. – С. 122.
448. Орловська Н.А. Кримінально-правова санкція та кримінальна відповідальність: концептуальні питання співвідношення / Н.А. Орловська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/5-1-0-26>

449. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука, 1977. – 153 с.
450. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / П.С. Дагель, Г.А. Злобин, С.Г. Келина и др. ; отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 303 с.
451. Основи інтелектуальної власності : монографія / за ред. П.М. Цибульова. – Київ : К.І.С., 2005. – 448 с.
452. Основи психології : підруч. [для студ. вищ. закл. освіти] / О.В. Киричук, В.А. Роменець, Т.С. Кириленко та ін. ; за заг. ред. О.В. Киричук, В.А. Роменець. – 4-те вид., стер. – Київ : Либідь, 1999. – 631 с.
453. Очерки методологии познания социальных заявлений. – М., 1970. – С. 280.
454. Павлов В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.
455. Памятники Русского права. – М. : Юрлитиздат, 1957. – Вып. 3. – С. 359.
456. Панов М. Кримінальна відповідальність: поняття, принципи, підстава / М. Панов // Право України. – 2012. – № 8. – С. 249–259.
457. Панов М.І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми законності. – 2009. – № 100. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2009_100/index.htm
458. Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / М.М. Панов ; наук. ред. В.І. Борисов. – Харків : Право, 2009. – 184 с.
459. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М., 2002. – С. 69.
460. Пауль А.Г. Финансово-правовое регулирование правоотношений собственности / А.Г. Пауль // Журн. рос. права. – 2004. – № 1. – С. 21–30, 59.

461. Пашковский В.А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями / В.А. Пашковский. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с.
462. Пашуканис Е.Б. Избранные произведения по общей теории права и государства / Е.Б. Пашуканис. – М., 1980. – С. 110.
463. Петряев К.Д. Вопросы методологии исторической науки / К.Д. Петряев. – Киев, 1976. – С. 19.
464. Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А.А. Пинаев. – Мн., 1975. – С. 13, 18.
465. Пионтковский А.А. К методологии изучения действующего права / А.А. Пионтковский // Учен. зап. ВИЮН. – 1947. – Вып. 6. – С. 17.
466. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс Совет. уголов. права. – М. : Наука, 1970. – Т. 2. – С. 124–126, 131–138.
467. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР: Часть Общая / А.А. Пионтковский. – М. : Гос. изд-во, 1925. – С. 129–130.
468. Пионтковский А.А. Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М. : Профобразование, 1971. – 112 с.
469. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М., 1961. – 666 с.
470. Питецкий В. Сужение понятия косвенного умысла влечет ужесточение уголовной репрессии / В. Питецкий // Рос. юстиция. – 1999. – № 5. – С. 49.
471. Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении : монография / А.И. Плотников. – М. : Проспект, 2011. – 240 с.
472. Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность / В.И. Плохова. – СПб., 2003. – С. 131.

473. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права / С.В. Познышев. – 2-е изд. – М., 1912. – С. 133.
474. Познышев С.В. Особенная часть русского уголовного права / С.В. Познышев. – 3-е изд. – М., 1912. – С. 195.
475. Познышев С.В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть / С.В. Познышев. – М., 1923. – С. 84.
476. Полянський Є.Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.0.08 / Є.Ю. Полянський. – Одеса, 2007. – 18 с.
477. Пономаренко Ю.А. Заходи безпеки за кримінальним правом України / Ю.А. Пономаренко // Вісн. прокуратури. – 2011. – № 9. – С. 63–67.
478. Пономаренко Ю.А. Значення системи покарань для диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК України / Ю.А. Пономаренко // Кримін. кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримін. відповідальності : Міжнар. симпозіум 11–12 верес. 2009 р. – Львів : ЛьвівДУВС, 2009. – С. 188–190.
479. Пономаренко Ю.А. Поняття кримінальної відповідальності / Ю.А. Пономаренко ; відп. ред. В.Я. Тацій // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 102. – С. 138–148.
480. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за законодавством України / Ю.А. Пономаренко // Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди «ПРАВО». – 2013. – Вип. 20. – С. 65–72.
481. Попов Д.В. К вопросу о соотношении уголовно-правовых понятий: принуждение и насилие / Д.В. Попов // Актуал. вопросы уголов. процесса соврем. России : межвуз. сб. науч. трудов. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – С. 111–116.
482. Попович В.М. Актуальні проблеми кримінального права : навч. посіб. / В.М. Попович, П.А. Трачук, А.В. Андрушко, С.В. Логін. – Київ : Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.

Список використаних джерел

483. Портнов В.П. Из истории советского уголовного права (1917–1920 гг.) / В.П. Портнов, М.М. Славин // Уголов. право в борьбе с преступностью. – М., 1981. – С. 147.
484. Поспелова Л.И. Административно-деликтное законодательство как форма реализации административной политики / Л.И. Поспелова // Админ. право: теория и практика. Укрепление государства и динамика социал.-экон. развития : материалы науч. конф. (М., 28 нояб. 2001 г.). – М. : Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве Рос. Федерации, 2002. – С. 407.
485. Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Н.А. Громова. – М., 2007. – 192 с.
486. Приколотина Ю.Л. К вопросу о методологии криминологического исследования насилия / Ю.Л. Приколотина // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 131–148. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07pulkin.pdf>
487. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 47. – Ст. 1686.
488. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 222-VII // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 46. – Ст. 1629.
489. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : проект Закону України від 17 жовт. 2013 р. № 3438 // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48706

**Злочини проти власності.
Теоретико-правове дослідження**

490. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України від 17 черв. 1992 р. № 2471-ХІІ // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.
491. Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків : розпорядження Президента України від 30 трав. 2012 р. № 98/2012-рп // Офіц. вісн. Президента України. – 2012. – № 19. – Ст. 449.
492. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 // Законодавство України. Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
493. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. № 17 // Зб. постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2008 рр.). – Харків : ФО-П Вапнарчук Н.М., 2008. – С. 572–579.
494. Проблеми впровадження інституту кримінального проступку : матеріали Всеукр. інтернет-конф., 15–20 черв. 2012 р. // Всеукр. громад. орг. «Асоц. кримін. права» ; Ін-т вивчення проблем злочинності НАПрНУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>
495. Провадження № 1-кп/537/300/2013. Справа № 537/5255/13-к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34371928>
496. Прокументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (дикриминализации) деяния / Л.М. Прокументов // Вестн. Воронеж. ин-та МВД России. – 2009. – № 4. – С 18–24.
497. Прохоров В.С. Преступление и ответственность / В.С. Прохоров. – Л. : ЛГУ, 1984. – 136 с.

498. Прудон П.Ж. Что такое собственность? Или исследование о принципе права и власти. Бедность как экономический принцип. Порнократия, или женщины в настоящее время / П.Ж. Прудон. – М. : Республика, 1998. – С. 6–202.
499. Раппорт Р. Антропология насилия / Рой Раппорт. – М., 1980. – С. 118.
500. Рарог А.И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А.И. Рарог ; отв. ред. М.А. Гельфер. – М. : РИО ВЮЗИ, 1982. – С. 39.
501. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб., 2003. – 279 с.
502. Рарог А.И. Общая теория вины в уголовном праве / А.И. Рарог. – М., 1980. – С. 7–8.
503. Рарог А.И. Субъективная сторона преступления / А.И. Рарог // Энцикл. уголов. права. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 760–761.
504. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : Профобразование, 2001. – 135 с.
505. Ремизов М.В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против интересов публичной службы (Гл. 30 УК РФ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Максим Валерьевич Ремизов. – Ярославль, 2004. – 177 с.
506. Репешко П. Кримінально-правовий захист права власності в Україні / П. Репешко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 36–37.
507. Решетников Ф.М. Буржуазное уголовное право – орудие защиты частной собственности / Ф.М. Решетников. – М., 1982. – С. 31–32.
508. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовт. 1999 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 44. – Ст. 2193.

509. Розенберг Д.Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (Объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Ученые зап. Харьков. юрид. ин-та. – Харьков, 1948. – Вып. 3. – С. 55.
510. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – 432 с.
511. Российское уголовное право : в 2 т. / под ред. И.Я. Рарога. – Т. 2 : Особенная часть – С. 170–171.
512. Российское уголовное право : курс лекций / науч. ред. А.И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – Т. 2 : Наказание. – 498 с.
513. Российское уголовное право. Особенная часть. – М. : Юристъ, 1997. – С. 142.
514. Российское уголовное право. Особенная часть. – М., 2006. – Т. 2. – С. 172.
515. Рощина І. Умови підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам / І. Рощина // Право України. – 2011. – № 4. – С. 191–196.
516. Рубаник В.Е. Собственность в истории российской и украинской систем права: общее и особенное. (Отношения собственности в восточнославянской традиции правового регулирования: историко-правовое исследование) / В.Е. Рубаник. – Харьков : Консум, 2004. – 520 с.
517. Рузавин Г.И. Методология научного познания : учеб. пособие [для вузов] / Г.И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 287 с.
518. Русская правда. Памятники русского права. – М. : Юрлитиздат, 1952. – С. 121.
519. Рыбкин В. Розыск преступников (подозреваемых) и других лиц / В. Рыбкин ; под ред. А.И. Алексеева // Практика уголов. сыска : науч.-практ. сб. – М., 1999. – С. 128.
520. Рябчинська О.П. Значення складу злочину для кримінально-правової кваліфікації / О.П. Рябчинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/vaau_2009_1_46.pdf

521. Рябчинська О.П. Поняття системи покарань: методологічний вимір / О.П. Рябчинська // Держава та регіони. – Серія : Право. – 2014. – № 2 (44). – С. 93–98.
522. Рябчинська О.П. Теоретичні та практичні питання встановлення адекватних заходів державного примусу за кримінальні проступки / О.П. Рябчинська // Держава та регіони. – Серія : Право. – 2012. – № 2. – С. 211–217.
523. Сабитов Р.А. Посткримінальне поведіння (поняття, регулювання, наслідки) / Р.А. Сабитов ; под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. – 192 с.
524. Савельев В.А. Юридическая концепция собственности в Древнем Риме и современность / В.А. Савельев // Сов. государство и право. – М. : Наука, 1990. – № 8. – С. 135–140.
525. Савченко А.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : монографія / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. – Київ : Інтерсервіс, 2013. – 216 с.
526. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину / А.В. Савченко ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ : Атіка, 2002. – 143 с.
527. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Штанько. – Київ : Вид-во Паливода А.В., 2005. – 640 с.
528. Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. / М.В. Савчин. – Київ : Центр навч. літ., 2005. – 288 с.
529. Савюк Л.К. Правовая статистика : учебник / Л.К. Савюк. – М. : Юристъ, 2002. – С. 67.
530. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. / под ред. И.Т. Голякова. – М. : Госполитиздат, 1953. – С. 59.
531. Севрюков А.П. Разбой и некоторые смежные составы преступлений / А.П. Севрюков // Закон и право. – 2001. – № 2. – С. 36–44.

532. Севрюков А.П. Хищение имущества: криминологические и уголовно-правовые аспекты / А.П. Севрюков. – М., 2004. – С. 31.
533. Селезнев М. Умысел как форма вины / М. Селезнев // Рос. юстиция. – 1997. – № 3. – С. 12.
534. Селіванов В. Приватно-правові засади концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 9. – С. 33.
535. Селіванов В.М. Відносини власності в процесі демократичної трансформації українського суспільства / В.М. Селіванов, В.О. Паламарчук // Економіко-правові проблеми трансформації відносин власності в Україні. – 1997. – С. 5–11.
536. Семернева Н.К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания / Н.К. Семернева, Г.Г. Новоселов, З.А. Николаева. – Свердловск, 1990. – С. 49.
537. Сергеева Т.Л. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в СССР / Т.Л. Сергеева. – М., 1954. – С. 16.
538. Сергеевский Н.Д. Конспект Особенной части русского уголовного права / Н.Д. Сергеевский. – СПб., 1884. – С. 61.
539. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под ред. С.П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 384 с.
540. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія / П.П. Сердюк. – Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. – С. 33–34, 71–72.
541. Симанов А.Л. Понятие «состояние» как философская категория / А.Л. Симанов. – Новосибирск, 1982. – С. 85–87.
542. Сирота С.И. Преступления против социалистической собственности и борьба с ними / С.И. Сирота. – Воронеж, 1968. – С. 14.
543. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2003. – 704 с.

Список використаних джерел

544. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун. – Харків : Консул, 2001. – 656 с.
545. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве / К.И. Скловский. – 5-е изд., перераб. – М., 2010. – 893 с.
546. Скляр С. Корысть как обязательный признак отдельных составов преступлений в уголовном праве России / С. Скляр // Уголов. право. – 2000. – № 4. – С. 29.
547. Словник італійсько-російсько-український, українсько-російсько-італійський / укл. Катерина Золенкова, Олена Золенкова, Дієго Рудзанте. – Тернопіль : Богдан, 2008. – С. 368.
548. Словник української мови : в 11 т. – 1973. – Т. 4. – С. 290.
549. Смаглюк О. Шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / О. Смаглюк // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 82–87.
550. Смирницький Ю. Підприємництво в Україні та його приватно-правові засади / Ю. Смирницький // Право України. – 1997. – № 9. – С. 116.
551. Сміт Х. Ерік. Важливість кримінально-правових санкцій за порушення авторського права / Ерік Х. Сміт ; за ред. О.Д. Святоцького // Захист прав інтелект. власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. док., матеріалів, статей. – Київ : Ін Юре, 2003. – С. 319–333.
552. Советский энциклопедический словарь. – 3-е изд. – М., 1984. – С. 795.
553. Советский энциклопедический словарь. – М., 1982. – С. 944.
554. Советское государство и право. – 1955. – № 2. – С. 6.
555. Советское уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова. – М., 1988. – С. 100.
556. Советское уголовное право. Часть Общая / под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова, А.М. Гольфер и др. – М. : Юрид. лит., 1982. – 439 с.

557. Советское уголовное право. Часть Общая : в 18 вып. / П.И. Гришаев. – М. : ВЮЗИ, 1961. – Вып. 7: Объективная сторона преступления. – 47 с.
558. Соловьев А.Н. Понятие преступления: теоретические, законодательные и правоприменительные аспекты : дис. ... канд. юрид. наук / А.Н. Соловьев. – Волгоград, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diss.rsl.ru>
559. Солодовников С.А. Преступные посягательства на собственность / С.А. Солодовников. – М., 2005. – С. 24.
560. Сорокин В.Д. Метод правового регулирования. Теоретические проблемы / В.Д. Сорокин. – М., 1976. – С. 84.
561. Соціальна робота. Короткий енциклопедичний словник. – Київ : ДЦССМ, 2002. – Кн. 4. – 935 с.
562. Спасович В. Учебник уголовного права. Часть Общая / В. Спасович. – СПб., 1863. – С. 157.
563. Спасович В.Д. Учебник уголовного права / В.Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огризко, 1863. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 84.
564. Справа № 1-137/11. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15900562>
565. Справа № 640/12585/13-кн/п, 1-кп/640/162/14. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37419556>
566. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам : Л–П / И.И. Срезневский. – СПб., 1902. – Т. 2. – С. 330.
567. Старовойтова Ю.Г. Поняття крадіжки та грабежу за кримінальним правом Англії / Ю.Г. Старовойтова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chaau_2013_2_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chaau_2013_2_26%20(1).pdf)
568. Стась Э.П. Кориыстный мотив как объект криминологического исследования / Э.П. Стась // Актуал. проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – Вип. 14. – 168 с.

569. Сташис В.В. Субъект преступления / В.В. Сташис, В.Я. Таций // Уголов. право Укр. ССР на современ. этапе. Часть Общая. – Киев : Наукова думка, 1985. – 267 с.
570. Сташис В.В. Уголовно-правовая охрана социалистического хозяйства: научно-практический комментарий действующего уголовного законодательства УССР / В.В. Сташис. – Харьков : Вища шк., 1973. – С. 146.
571. Стефанов Н. Теория и метод в общественных науках : монография / Н. Стефанов. – М. : Прогресс, 1967. – 256 с.
572. Стрельцов Е.Л. Основные положения уголовного права на основе стран СНГ : текст лекции / Е.Л. Стрельцов. – Одесса : Пассау, 1992. – 84 с.
573. Суркова Л.В. Философия в мире: поиск методологических оснований / Л.В. Суркова // Вестн. МГУ. – Серия 7 : Философия. – 2004. – № 1. – С. 3–20.
574. Суслина Е.В. Ответственность за мошенничество по Уголовному кодексу Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е.В. Суслина. – Екатеринбург, 2007. – С. 8.
575. Сырых В.М. Метод правовой науки. (Основные элементы, структура) / В.М. Сырых. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
576. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть Особенная. Императорское училище правоведения / Н.С. Таганцев. – СПб. : Лит. Богданова, 1895. – Вып. II. – 393 с.
577. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции ; ч. Общая : в 2 т. / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – 380 с.
578. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции ; ч. Общая : в 2 т. / Н.С. Таганцев ; сост. и отв. ред. Н.И. Загородников. – М. : Наука, 1994. – Т. 1 – С. 36–40.
579. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая / Н.С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1. – 780 с.

580. Таганцев Н.С. Уложение 22 марта 1903 г. / Н.С. Таганцев. – СПб., 1904. – С. 854.
581. Таганцев Н.С. Уложение о наказаниях исполнительных и уголовных 1885 г. / Н.С. Таганцев. – 18-е изд., пересмотр. и доп. – М., 1915. – С. 20–27.
582. Талан М.В. Сравнительное исследование И.Я. Фойницкого «Мошенничество по русскому праву» и его значение для современной уголовно-правовой науки / М.В. Талан ; под ред. Б.В. Волженкина // Рос. ежегодник уголов. права. – 2008. – № 2. – С. 712–733.
583. Тараканов С. Информационная природа безналичных денег / С. Тараканов // Хозяйство и право. – 1998. – № 9. – С. 44–49, 68–72.
584. Тарановский Ф.В. Учебник энциклопедии права / Ф.В. Тарановский. – Юрьев, 1917. – 361 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://read.virmk.ru/t/Taranovski_3.htm
585. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С.А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 95.
586. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступлений / С.А. Тарарухин. – Киев : Вища шк., 1977. – 152 с
587. Тарасов А.А. Безналичные денежные средства как предмет хищений в сфере финансовой деятельности воинских частей / А.А. Тарасов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zonazakona.ru/law/comments/334>
588. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки / Н.Н. Тарасов. – Екатеринбург, 2001. – С. 225–227.
589. Таций В.Я. Ответственность за проступок: концептуальная модель / В.Я. Таций, В.И. Тютюгин, О.В. Каплина и др. // Вісн. Асоц. кримін. права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 48–85.

590. Тацій В.Я. Концепція впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки (проект для обговорення) / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, О.В. Капліна та ін. // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 21. – С. 12, 13; № 22. – С. 12, 13; № 23. – С. 12, 13.
591. Тацій В.Я. Кримінальне право України. Загальна частина / В.Я. Тацій. – Київ : Юрінком Інтер-право, 2002. – 416 с.
592. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В.Я. Тацій. – Харків : УкрЮА, 1994. – С. 9–13.
593. Тацій В.Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда // Вісн. Асоц. кримін. права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 312–330.
594. Тенчов Э.С. Квалификация преступлений против собственности / Э.С. Тенчов. – Иваново, 1981. – С. 5.
595. Тенчов Э.С. Проблема собственности в уголовном праве / Э.С. Тенчов // Вестн. Иванов. гос. ун-та. – 2000. – № 4. – С. 13.
596. Тенчов Э.С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности / Э.С. Тенчов. – Иваново, 1980. – 87 с.
597. Теория государства и права : учеб. [для юрид. вузов и фак.] / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 570 с.
598. Теорія держави і права : підручник / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський ; за ред. С.Л. Лисенкова. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
599. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред. Н.М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.
600. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – Київ, 2008. – 688 с.
601. Тер-Акопов А.А. Защита личности – принцип уголовного закона / А.А. Тер-Акопов // Современ. тенденции развития уголов. политики и уголов. законодательства. – М. : ИГиП РАН, 1994. – С. 52–54.

602. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 215 с.
603. Титов С.Н. Уголовно-правовое обеспечение охраны интеллектуальной собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.Н. Титов. – М., 2013. – 209 с.
604. Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов / С.И. Тихенко. – Киев, 1959. – С. 64.
605. Тихомиров А.Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А.Д. Тихомиров. – Киев : «Знання», 2005. – 334 с.
606. Тихомиров М.Н. Пособие для изучения Русской Правды / М.Н. Тихомиров. – М. : Просвещение, 1953. – 304 с.
607. Тихонов К.Ф. Субъективная сторона преступления: Проблема социального содержания вины в советском уголовном праве / К.Ф. Тихонов. – Саратов, 1967. – С. 99.
608. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ / В.В. Тищенко. – Одесса : Юрид. лит., 2002. – 360 с.
609. Тищенко В.В. Криминалистическая характеристика корыстно-насильственной преступной деятельности / В.В. Тищенко // Актуал. проблемы уголов. процесса и криминалистики на соврем. этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Одесса : ОГУ им. И.И. Мечникова, 1993. – 242 с.
610. Тищенко В.В. Криминалистическое значение связи «преступник-жертва» для методики расследования / В.В. Тищенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев : «Вища шк.», 1978. – Вып. № 16. – С. 42–48.
611. Тищенко В.В. Механизм совершения корыстно-насильственных преступлений / В.В. Тищенко, О.В. Болгар // Актуал. проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю і розслідуванню злочинів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса : НДРВВ ОІВС МВС України, 2000. – Ч. II. – 244 с.

Список використаних джерел

612. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. В.С. Калашника. – Харків : Прапор, 2002. – 992 с.
613. Тоболкин П.С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. – Свердловск : Средне-Урал. книж. изд-во, 1983. – 176 с.
614. Токарчук Р.Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности / Р.Е. Токарчук. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum7209/item7213.html>
615. Толковый словарь русского языка / под ред. Д.Н. Ушакова. – М., 1938. – Т. 3. – С. 903.
616. Точилин В.В. Право оперативного управления и право хозяйственного ведения: особенности правового регулирования : монография / В.В. Точилин. – Армавир : Редакц.-издат. центр АГПУ, 2006. – 196 с.
617. Туляков В.О. Основания теории декриминализации / В.О. Туляков ; за ред. В.И. Терентьева, О.В. Козаченка // Сучас. вимір держави та права : зб. наук. пр. – Миколаїв : Іліон, 2008. – С. 476–477.
618. Тюнин В.И. Преступления экономические в Уголовном уложении 1903 года / В.И. Тюнин // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 235–243.
619. Тюнин В.И. Экономические преступления в системе дореволюционного уголовного права (эволюция научных представлений) / В.И. Тюнин // Государство и право. – 2000. – № 11. – С. 75.
620. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учеб. пособие / под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М. : Омега-Л; Ин-т междунар. права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – С. 256.
621. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть / под ред. И.Д. Козочкина. – М. : Камерон, 2004. – 527 с.

622. Уголовное право Республики Беларусь. Особенная часть / под ред. Н.А. Бабя, И.О. Грунтова. – Мн., 2002. – С. 248.
623. Уголовное право России : учебник : в 2 т. / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 1998. – Т. 1 : Общая часть. – С. 104; Т. 2 : Особенная часть. – С. 179–180.
624. Уголовное право России. Общая часть : учеб. [для вузов] / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2005. – С. 116.
625. Уголовное право России. Общая часть : учеб. [для вузов] / под ред. А.И. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 2000. – С. 71.
626. Уголовное право России. Общая часть : учебник / под ред. А.И. Рарога. – М. : Триада ЛТД, 1998. – 560 с.
627. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник / под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Саратов, 1997. – С. 195.
628. Уголовное право Украины. Особенная часть / под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – Киев, 2003. – С. 154.
629. Уголовное право УССР на современном этапе. Часть Общая. – Киев : Вища шк., 1985. – 448 с.
630. Уголовное право УССР. Общая часть : учеб. [для студ. юрид. вузов и фак.] / под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – Киев : «Вища шк.», 1984. – 383 с.
631. Уголовное право. Общая часть : учебник / под ред. И.Л. Козаченко, З.А. Незнамовой. – М., 2000. – С. 135.
632. Уголовное право. Особенная часть / под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – С. 159.
633. Уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – С. 201–202.
634. Уголовное право. Общая часть : учебник / М.И. Ковалев, И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова и др. ; отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 516 с.

635. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С.С. Беляева ; пер. с датск. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.
636. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилонис. – СПб., 2003. – 470 с.
637. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 320 с.
638. Фейербах А. Уголовное право / А. Фейербах. – СПб., 1810. – С. 16–30.
639. Фесенко Є.В. Об'єкт злочину з погляду реалій / Є.В. Фесенко // Юрид. вісн. України. – 1997. – № 33. – С. 35.
640. Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И.Г. Филановский. – М. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 176 с.
641. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб., 2003. – С. 27.
642. Философский энциклопедический словарь : терминолог. слов. / редкол. С.С. Аверинцев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 814 с.
643. Философский энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1989. – 528 с.
644. Философский энциклопедический словарь. – М., 1997. – С. 275.
645. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю.В. Філей. – Львів, 2006. – 18 с.
646. Філософія Сковороди. – Київ : Наук. думка, 1972. – 309 с.
647. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная «Посягательства личные и имущественные» / И.Я. Фойницкий. – Петроград, 1916. – С. 176.
648. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб., 1907. – С. 159–160, 298, 312.

649. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / под ред., с предисл. А.А. Жижиленко. – 5-е изд., доп. и пересмотр. – Петроград : Юрид. изд-во при Петроград. ун-те, 1907. – 443 с.
650. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий ; под ред. А.В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 2. – 607 с.
651. Фойницкий И.Я. Мошенничество по русскому праву: сравнительное исследование : в 2 ч. / И.Я. Фойницкий. – М. : Изд-во СГУ, 2006. – Ч. 1 : Исторический очерк мошенничества. – С. 16–22.
652. Фрейд З. О сновидениях «Я» и «Оно» / З. Фрейд ; пер. с нем. – Харьков : Фолио, 2007. – 254 с.
653. Фріс П.Л. Актуальні питання кримінально-правової політики України (інститут карної провини у системі національного права) / П.Л. Фріс // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуал. проблеми сьогодення : наук.-практ. інтернет-конф. (23–30 квіт. 2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/fris.pdf>
654. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці / П.Л. Фріс // Вісн. Асоц. кримін. права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 19–28.
655. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П.Л. Фріс. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 362 с.
656. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / П.Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2004. – 488 с.
657. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П.Л. Фріс ; НА- ВСУ. – Київ, 2005. – 39 с.
658. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – Київ, 2005. – 440 с.

659. Фріс П. Обговорення концепції кримінального проступку / П. Фріс // Юрид. радник. – 2007. – № 4. – С. 76–78.
660. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Сб. уч. тр. – Свердловск. юрид. ин-т. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – С. 184–185.
661. Фролов М.В. Имущество как предмет хищения: единство и дифференциация гражданско-правового и уголовно-правового моментов понятия : дис. ... канд. юрид. наук / М.В. Фролов. – Екатеринбург, 2002. – 208 с.
662. Хабаров А.В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Хабаров. – Екатеринбург, 1999. – 213 с.
663. Хавронюк М.І. Відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності. У чому ж полягає гуманізація? / М.І. Хавронюк, А.М. Хавронюк // Теорет. та приклад. проблеми сучас. кримін. права : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 529–534.
664. Хавронюк М.І. Диференціація кримінальної відповідальності або чи не очікує Україну соціальна катастрофа? / М.І. Хавронюк // Кримін. кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримін. відповідальності : Міжнар. симпозиум 11–12 верес. 2009 р. – Львів : ЛьвівДУВС, 2009. – С. 243–248.
665. Хавронюк М.І. До питання про кримінальні проступки в контексті спеціалізації органів досудового розслідування / М.І. Хавронюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/SZ740/Downloads/content-pravoukr-2010-9-pravoukr_2010_9-1.pdf
666. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М.І. Хавронюк. – Київ, 2008. – 42 с.

667. Хавронюк Н.И. Знаешь ли ты, украинец, за что тебя посадят и сколько дадут? / Н.И. Хавронюк // ZN, UA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/internal/znaesh-li-ty-ukrainec-za-chto-tebya-posadyat-i-skolko-dadut-html>
668. Харазишвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском уголовном праве / Б.В. Харазишвили. – Тбилиси : Цодна, 1963. – 288 с.
669. Харитоновна О.В. Соціологічний підхід до вивчення кримінального права: виникнення і розвиток / О.В. Харитоновна // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 439–444.
670. Харітонова О.І. До проблеми різнорівневої класифікації цивільних правовідносин інтелектуальної власності / О.І. Харітонова // Право та упр. – 2011. – № 3. – С. 332–339.
671. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с.
672. Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 304 с.
673. Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після встановлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.В. Хилюк. – Львів, 2008. – 18 с.
674. Хилюта В.В. Безналичные денежные средства как предмет хищения / В.В. Хилюта // АНО «Юрид. программы». – М., 2009. – С. 76–80.
675. Хилюта В.В. Имущество как предмет преступлений против собственности в уголовном праве / В.В. Хилюта // Государство и право. – 2009. – № 7. – С. 96–101.
676. Хилюта В.В. Корыстная цель в уголовном праве: проблемы толкования / В.В. Хилюта. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/khilyuta.pdf>

677. Хилюта В.В. Преступления против собственности или имущественные преступления / В.В. Хилюта // Вестн. ТГПУ. – 2008. – Вып. 3 (77). – С. 108–112.
678. Хилюта В.В. Признаки мошеннического обмана в теории и практике уголовного закона / В.В. Хилюта // Кримин. журн. БГУЭП. – 2009. – № 2. – С. 13–21.
679. Храмцов О.М. Насильство як кримінально-правова категорія / О.М. Храмцов // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Серія «Право». – 2012. – № 1034. – С. 202–206.
680. Цивільне право України : підручник / О.В. Старцев, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Харків, 2013. – 808 с.
681. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями на 10.04.2011 р.) // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
682. Цунэо И. Современное право Японии / Инако Цунэо ; пер. с япон. В.В. Батуренко. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.
683. Чебышев-Дмитриев А. Русское уголовное право. Особенная часть / А. Чебышев-Дмитриев. – СПб., 1866. – С. 19.
684. Червоний Б.С. Методологічні проблеми регулювання відносин власності в законодавстві України / Б.С. Червоний // Економіко-прав. проблеми трансформації відносин власності в Україні. – Київ, 1997. – С. 42–44.
685. Чигир В. Собственность и право собственности. Их сущность. Дискусии о понятиях «собственность» и «право собственности» / В. Чигир // Судовий вісн. – 2005. – № 3. – С. 36.
686. Чубинский М.П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / М.П. Чубинский. – Ярославль : Тип. Э.Г. Фальк, 1900. – 351 с.
687. Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.В. Чупрова. – М., 2005. – 30 с.

688. Чупрова О.Н. Дифференциация ответственности в уголовном праве стран континентальной Европы и России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.Н. Чупрова. – Ярославль, 2008. – 238 с.
689. Чхвимиани Э.Ж. Уголовно-правовая характеристика корыстного мотива преступления и его значение в содержании субъективной стороны состава вымогательства / Э.Ж. Чхвимиани // Рос. следователь. – 2011. – № 6. – С. 24–27.
690. Шакун В. Влада і злочинність / В. Шакун. – Київ : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.
691. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень / О. Шамара // Юрид. журн. – 2009. – № 11. – С. 79–81.
692. Шаповалова А.А. Диференціація кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за допомогою санкцій статей / А.А. Шаповалова // Судова апеляція. – 2009. – № 1 (14). – С. 33–36.
693. Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М.Д. Шаргородский. – М. : Юриздат, 1945. – С. 138.
694. Швець А.Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Швець. – Київ, 2011. – 240 с.
695. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – Київ : Дніпро, 1987. – 639 с.
696. Шейфер С.А. Имущественные преступления в семье: материально-правовой и уголовно-процессуальный аспекты / С.А. Шейфер, А.Г. Берверхов // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 56.
697. Шестаков Д. Интеллектуальная собственность в системе российского права и законодательства / Д. Шестаков // Рос. юстиция. – 2000. – № 5. – С. 17–20.
698. Шимон С.І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності у цивілістиці / С.І. Шимон // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2012. – С. 192–195.

Список використаних джерел

699. Шишов О.Ф. Становление и развитие науки уголовного права в СССР / О.Ф. Шишов. – М., 1981. – 67 с.
700. Шульга А.В. Охрана имущества и имущественных прав в системах норм о преступлениях против собственности и интеллектуальной собственности : монография / А.В. Шульга. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 352 с.
701. Щерба С.П. Філософія : підручник / С.П. Щерба. – Київ : Кондор, 2007 – 452 с.
702. Экономика переходного периода : учеб. пособие / под ред. В.В. Радеева, А.В. Бузгалина. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – С. 97.
703. Энциклопедия уголовного права // Изд. проф. Малинина. – СПб. : ГКА, 2011. – Т. 18 : Преступления против собственности. – 1018 с.
704. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н.М. Оніщенко, А.Є. Шевченко, О.В. Скрипнюк та ін. ; відп. ред. Ю.В. Баулін. – Донецьк : Кальміус, 2013. – 424 с.
705. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3. – 792 с.
706. Яльчук М. Сучасна філософсько-правова методологія / М. Яльчук // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка: Серія : Філософські науки. – 2008. – Вип. 2. – С. 65.
707. Яни П. Хищение: некоторые вопросы предмета и ущерба / П. Яни // Законность. – 1996. – № 10. – С. 10–19.
708. Яни П.С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений / П.С. Яни // Уголов. право. Актуал. проблемы теории и практики : сб. очерков / под ред. В.В. Лунеева. – М., 2010. – С. 138–141, 570–623.
709. Яни П.С. Преступное посягательство на имущество / П.С. Яни // Законодательство. – 1998. – № 9. – С. 70–78.
710. Яновская С.А. Методологические проблемы науки / С.А. Яновская. – М., 1972. – С. 23.

711. Ярковая Е.Н. История и методология юридической науки : учеб. пособие / Е.Н. Ярковая. – Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. – 357 с.
712. Яскевич Я.С. Методология и этика в современной науке: поиск открытой рациональности / Я.С. Яскевич. – Мн., 2007. – С. 14.
713. Ясперс К. Общество, цивилизация, культура / К. Ясперс. – М., 1998. – 267 с.
714. A Dictionary of Law / Edited by Elizabeth A. Martin, Jonathan Law. – Oxford : University Press, 2006. – 624 p.
715. Bednarzak J. Przestępstwo oszustwa w polskim prawie karnym / J. Bednarzak. – Warszawa, 1971. – 75 s.
716. Bemardini R. Principaux crimes et delits contre les personnes et contre les biens / R. Bemardini. – Gulianoditeur, 2000. – P. 187.
717. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1987. – № 175. – P. 471.
718. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1990. – № 430. – P. 1070.
719. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1994. – № 149. – P. 331.
720. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1994. – № 16. – P. 28.
721. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1995. – № 326. – P. 947.
722. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 2000. – № 318. – P. 943.
723. Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 2001. – № 98. – P. 308.
724. Bulletin de la Chambre criminelle de la Courde cassation. – 1998. – № 117. – P. 312.
725. Carbasse Jean-Marie Histoire du droit pina! Et de la justice criminelle. – France : Universitaires de France.

726. Carlos Pérez Vaquero. ¿Por qué se diferencia entre hurtar y robar? / Carlos Pérez Vaquero. – [Recurso electrónico]. – El modo de acceso : <http://noticias.juridicas.com/articulos/55-Derecho-Penal/201103-555123655489-598.html>
727. Civil code of California. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/displaycode>
728. Civil code of Quebec. – [Electronic resource]. – Mode of access : www.lexum.umontreal.ca/ccq/en/14/t2/c1
729. Code civil. Titre 11-De la propriete. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.civilites.com/cctv/L2T2C1.htm>
730. Codice Civile Italiano R. D. 16 marzo 1942, n. 262 Approvazione del testo del Codice Civile (Pubblicato nella edizione straordinaria della Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942). – P. 136.
731. Código civil (español). Ed. Aranzadi. – Pamplona, 1998. – 162 c.
732. Criminal Law Revision Committee, Eighth Report, Cmnd 2977 (1966) / Heaton Russel. Criminal Law. Cases and Materials. – London, 2001. – 298 p.
733. Kępiński M. Prawo do posiadania własności w: Prawa człowieka. Model prawny / M. Kępiński. – Warszawa, 1991. – 424 s.
734. Larguier J. Droit pına special / J. Larguier, A. Largier. – Dalloz, 2000. – P. 181, 191.
735. Lawrence v MPC [1971] 2 All ER 1253 (HL) / Heaton Russell. Criminal Law. Cases and Materials. – London, 2001. – P. 41.
736. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. – [Recurso electrónico]. – El modo de acceso : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html
737. Makowski W. Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce / W. Makowski. – Warszawa, 1924. – S. 384.

738. Mik C. Ochrona prawa własności w prawie europejskim, w: O prawach człowieka w podwójną rocznicę paktów. Księga pamiątkowa w hołdzie Prof. A. Michalskiej (pod red. T. Jasudowicza, C. Mika) / C. Mik. – Toruń, 1996. – 209 s.
739. Pacheco J.F. Código Penal concordado y comentado, M. Tello / J.F. Pacheco. – Madrid, 1881. – 281 p.
740. Protocol 1 to the ECHR. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://echr-online.info/right-to-property-article-1-of-protocol-1-to-the-echr/introduction/>
741. Proyecto de codigo civil de 1998 (de la Republica Argentina). – [Electronic resource]. – Mode of access : [rittp://alterini.org/civil.htm](http://alterini.org/civil.htm)
742. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze, System Prawa Karnego. Robert Zawłocki, – Warszawa, 2011. – T. 9. – R.I. Przestępstwa przeciwko mieniu. Zagadnienia ogólne.
743. R v Gomez [1992] 3 WLR 1067 (HL) / R v Gomez. Heaton Russell. Criminal Law. Cases and Materials. – London, 2001. – P. 219–223.
744. R v Hinks. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.britishcaselaw.co.uk/hinks-v-r-2000-ukhl-53-2000-3-wlr-1590-26thoctober-2000>.
745. R v Turner [1971] 2 All ER 441 (CA) / Heaton Russell. Criminal Law. Cases and Materials. – London, 2001. – № 2. – P. 239–240.
746. Rassat M.L. Les infractions contre les biens et les personnes dans le nouveau code penal / M.L. Rassat. – Paris ; Dalloz, 1995. – P. 54, 56.
747. Roe D. Criminal Law / D. Roe. – London, 2005. – 310 p.
748. Schönke A., Schröder H. (red.), Strafgesetzbuch. Kommentar, Monachium 2010 oraz T. Fischer, Strafgesetzbuch und Nebengesetze, Kommentar, Monachium 2010.
749. Smith J. Criminal law / J. Smith, B. Hogan. – London, 1978.

750. Strafgesetzbuch – pierwotnie opublikowano jako «Reichsstrafgesetzbuch» w Eichsgesetzblatt z 15.5.1871 r. (RGBl. S. 127); ostatni tekst ujednolicony opublikowano w Bundesgesetzblatt z 13.11.1998 r. (BGBl. I S.3322).
751. Theft Act 1968. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1968/pdf/ukpga_19680060_en.pdf
752. WHO Global Consultation on Violence and Health Violence: a public health priority. Geneva. World Health Organization, 1996 (document WHO/EHA/EPLPOA.2). – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.who.int/topics/violence/en/>
753. Wojciechowski J. Mienie jako przedmiot przestępstwa kradzieży / J. Wojciechowski. AUMCS, 1976. – Vol. XXIII. – S. 287.
754. Wróbel A. W: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do art. 19–59 oraz do Protokołów dodatkowych (pod red. L. Garlickiego) / A. Wróbel. – Warszawa, 2011. – Teza 2. – 481 s.

Наукове видання

ДОРОХІНА Юлія Анатоліївна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографія

Редактор Н.Ю. Ананьїна
Комп'ютерне верстання Л.І. Власової
Дизайн обкладинки Т.В. Матвієнко

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 38,44. Тираж 300 пр. Зам. 1154.

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4620 від 03.10.2013 р.